ISSN 2708-0390 (PRINT)
ISSN 2708-0404 (ONLINE)

HUMANITIES STUDIES

Збірник наукових праць

Випуск 25 (102)
2025

Соціальна філософія та філософія історії
Філософська антропологія
Філософія культури
Історія філософії
Філософія освіти
Філософія економіки та управління
Філософія науки та техніки
Філософія спорту

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

ISSN 2708-0390 (Print)
ISSN 2708-0404 (Online)

HUMANITIES STUDIES: ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2607 від 29.08.2024 року.
Видання включено до Переліку фахових видань України: категорія «Б» з Філософії (наказ № 409 від 17.03.2020 року)

Редакційна рада:
Головна редакційної ради, головний редактор: **Воронкова Валентина**, д-р філос. н., проф. (Україна, Запоріжжя)
Заступник голови редакційної ради: **Андрюкайтієне Регіна**, д.соціальних н. (Ph.D), проф. (Литва, Каунас)
Заступник головного редактора: **Нікітенко Віталіна**, д-р філос. н., проф. (Україна, Запоріжжя)

Редакційна колегія:
Бутченко Тарас, д-р філос. н., проф. (Україна)
Веліс Бургос Алекс Леандро – доктор філософії (Чілі)
Ввейнхардт Йоліта, д-р соціальних наук, проф. (Литва)
Гряблікайте Йоліта, д-р соціальних наук, доц. (Литва)
Данильян Олег, д-р філос. н., проф. (Україна)
Дієго Феліпе Арбелаез-Кампілло, доктор філософії, проф. (Колумбія)
Кивлюк Ольга, д-р філос. н., проф. (Україна)
Козловець Микола, д-р філос. н., проф. (Україна)
Лепський Максим, д-р філос. н., проф. (Україна)
Магда Джулісса Рохас-Багамон, доктор філософії, доц. (Колумбія)
Новікова Анастасія, д-р соціальних наук, доц. (Литва)
Поліщук Олександр, д-р філос. наук, проф. (Україна)
Триняк Майя, д-р філос. н., проф. (Україна)
Утюж Ірина, д-р філос. н., проф. (Україна)
Хуан Гільєрмо Мансілла-Сепульведа, доктор філософії, доц. (Чілі)
Технічний секретар – Сорокіна Олександра, к-т філос. н., доц. (Україна)

Концепція збірника ґрунтується на глибокому міждисциплінарному аналізі актуальних філософських проблем сучасного світу, що зазнає динамічних змін у контексті глобалізації, цифрової трансформації та штучного інтелекту. Основні рубрики охоплюють ключові напрями сучасної філософії – соціальна філософія та філософія історії; філософія освіти; філософія права, філософія економіки та управління. Збірник орієнтований на науковців, викладачів, аналітиків, студентів і всіх, хто цікавиться сучасною філософською думкою та її впливом на світові процеси.

Друкується за рішенням
Вченої ради Запорізького національного університету
(протокол № 7 від 29 грудня 2025 року)

Humanities Studies : збірник наукових праць / гол. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2025. Випуск 25 (102). 268 с.

© Редакційна колегія, 2025
© Автори статей, 2025
© Запорізький національний університет, 2025

ISSN 2708-0390 (PRINT)
ISSN 2708-0404 (ONLINE)

HUMANITIES STUDIES

Collection of Scientific Papers

Issue 25 (102)
2025

Social Philosophy and Philosophy of History
Philosophical Anthropology
Philosophy of Culture
The History of Philosophy
Philosophy of Education
Philosophy of Economics and Management
Philosophy of Science and Technique
Philosophy of sport

Publishing house
Helvetica
2025

ISSN 2708-0390 (Print)
ISSN 2708-0404 (Online)

Humanities studies : COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS
Registration of Print media entity: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine: Decision No. 2607 as of 29.08.2024.
The publication is included in the List of Professional Publications of Ukraine: category “B” in Philosophy (order № 409 dated March 17, 2020)

Editor-in-chief, chair of the editorial board: **Valentina Voronkova**, Doctor of Philosophic Scinces, Professor (Ukraine, Zaporizhzhia)
Deputy chair of the editorial board: **Regina Andriukaitiene**, PhD in Social Sciences, professor (Kaunas, Lithuania)
Deputy Editor-in-Chief: **Vitalina Nikitenko**, Doctor of Philosophic Scinces, Professor (Ukraine, Zaporizhzhia)

Editorial board:
Taras Butchenko, Doctor of Philosophic Scinces, Professor (Ukraine)
Velis Burgos Alex Leandro, Doctor of Philosophy (Chile)
Vveinhardt Jolita, Doctor of Social Sciences, Professor (Lithuania)
Vienažindienė Milita, Ph.D in Social Sciences, Associate Professor (Lithuania)
Grybalikaitė Jolita, Ph.D in Social Sciences, Associate Professor (Lithuania)
Danilyan Oleg, Doctor of Philosophic Scinces, Professor. (Ukraine)
Diego Felipe Arbeláez-Campillo, Doctor of Philosophy (Colombia)
Kivliuk Olga, Doctor of Philosophic Scinces, Professor (Ukraine)
Mykola Kozlovets, Doctor of Philosophic Scinces, Professor (Ukraine)
Maksym Lepsky, PhD in Philosophy, Professor (Ukraine)
Magda Julissa Rojas-Bagamon, PhD, Associate Professor (Colombia)
Anastasia Novikova, PhD in Social Sciences, Associate Professor (Lithuania)
Oleksandr Polishchuk, Doctor of Philosophic Scinces, Professor (Ukraine)
Maya Triniak, Doctor of Philosophic Scinces, Professor, Professor (Ukraine)
Iryna Utyuzh, Doctor of Philosophic Scinces, Professor (Ukraine)
Juan Guillermo Mancilla-Sepulveda, PhD, Associate Professor (Chile)
Technical Secretary – Oleksandra Sorokina – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor (Ukraine)

The concept of the collection is based on a deep interdisciplinary analysis of the current philosophical problems of the modern world, which is undergoing dynamic changes in the context of globalization, digital transformation and artificial intelligence. The main sections cover key areas of modern philosophy – social philosophy and philosophy of history; philosophy of education; philosophy of law; philosophy of economics and management. The collection is aimed at scientists, teachers, analysts, students and everyone who is interested in modern philosophical thought and its influence on world processes.

Published by the decision: Council of the Zaporizhzhia National University
(Protocol 7, dated December. 29, 2025)

Humanities studies : Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia : Publishing house “Helvetica”, 2025. 25 (102). 268 p.

© Members of editorial board, 2025
© The authors of the articles, 2025
© Zaporizhzhia National University, 2025

ЗМІСТ

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

1. БІЛОГУБ, ВЯЧЕСЛАВ, НІКІТЕНКО, ВІТАЛІНА. СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ....9

2. БІЛОКОПИТОВА, НІНА. ІДЕЯ «DIVINE LOVE» У СУФІЙСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ: АНТРОПОЛОГІЧНІ ТА МЕТАФІЗИЧНІ АСПЕКТИ....19

3. ВЕРСТИН, АНДРІЙ. ТРАНСФОРМАЦІЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ОДИН ІЗ ЕЛЕМЕНТІВ ЕПОХИ ПОСТПРАВДИ....29

4. ДЗЬОБАНЬ, ОЛЕКСАНДР, КРОТЮК, ВАСИЛЬ. СИНЕРГЕТИЧНЕ ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОЇ ПАРАДИГМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ДУХОВНІСТЬ ЯК БЕЗПЕКОВИЙ СУПЕРАТРАКТОР....37

5. ДОВГАНЬ, МАРІЯ. БАРОКО В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ 17–18 СТ. ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ....49

6. КОЛОМОЄЦЬ, ІРИНА. ЦИФРОВИЙ ГУМАНІЗМ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНА ПАРАДИГМА ГУМАНІСТИЧНО-ОРІЄНТОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ....56

7. КРАСНОКУТСЬКИЙ, ОЛЕКСАНДР, ПЕТРЕНКО, СЕРГІЙ. АЛГОРИТМ І ЛЮДИНА: СПІВБУТТЯ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ....68

8. КРУПА, АНДРІЙ. ВПЛИВ ІКТ НА СВІТОГЛЯДНІ ТА ЦІННІСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У ДОБУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА....76

9. КУЦЕПАЛ, СВІТЛАНА. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ТЕХНІЧНА ТВОРЧІСТЬ: АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ У КОНТИНУУМІ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА....86

10. ЛЕПСЬКИЙ, МАКСИМ, ТУРИЛО, АНАСТАСІЯ, ОБІЛЕЦЬ, СТАНІСЛАВ, ЯКИМЕНКО, АННА. АРХЕТИПІКА ТЕРОРИЗМУ В УКРАЇНСЬКОМУ МІФОЛОГІЧНОМУ СВІТОГЛЯДІ....93

11. МОРОЗОВА, ЛЮДМИЛА. ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ....104

12. ОГОРОДНІЙЧУК, ЮЛІЯ. ВІРТУАЛІЗАЦІЯ І ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР....111

13. ПУНЧЕНКО, ОЛЕГ, ПУНЧЕНКО, НАТАЛІЯ. ДУХОВНІСТЬ ЯК ІНДИКАТОР РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ СУСПІЛЬСТВА....119

14. РИЖОВА, ІРИНА, ШВЕЦЬ, ОЛЕНА. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРИНЦИПИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ БІОФІЛЬНОГО ДИЗАЙНУ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ....128

15. САГАЙДАК, ІЛЛЯ. ЕКОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ....138

16. ФЕНЬ, ДЕНИС. АНТЕЇЗМ ЯК УМОВА ПЛАНЕТАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ЕТИЧНІ ЗАСАДИ У ДОБУ ЕКОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ....147

ФІЛОСОФІЯ СПОРТУ

17. СИВОХОП, ЕДУАРД, СЕМАЛЬ, НАТАЛІЯ, БІЛОГУР, ВЛАДА. ІННОВАЦІЙНІ ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ДРАЙВЕР ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОГО СПОРТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ....155

18. СЕМАЛЬ, НАТАЛІЯ, СТЕПЧУК, НАДІЯ. ОЛІМПІЙСЬКИЙ РУХ ЯК ГЛОБАЛЬНИЙ СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН: ВПЛИВ ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГОР НА МІЖНАРОДНИЙ ДІАЛОГ, МИР ТА МІЖКУЛЬТУРНУ КОМУНІКАЦІЮ....168

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

19. РАДІОНОВА, НАТАЛІЯ. ДИЗАЙН І КУЛЬТУРНИЙ ПРОФІЛЬ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ НА СЛОБОЖАНЩИНІ XIX СТ.: ДО ПРОБЛЕМИ РОЗРІЗНЕННЯ КУЛЬТУРНИХ І ПОЛІТИЧНИХ КОРДОНІВ.....182

20. DALIA, PERKUMIENĖ, AURELIJA, SMILGINYTĖ-BALINSKIENĖ. CHALLENGES AND PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF WILDLIFE PROTECTION CASE OF LITHUANIA.....188

21. DALIA, PERKUMIENĖ, INESA, BAGUŽIENĖ. THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF REGULATING DONATION CONTRACTS: LITHUANIAN EXPERIENCE.....196

ФІЛОСОФІЯ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ

22. АЖАЖА, МАРИНА, ВОРОНКОВА, ВАЛЕНТИНА, ФУРСІН, ОЛЕКСАНДР, ВЕНГЕР, ОЛЬГА, БІРОВ, ВОЛОДИМИР. ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ДІАЛОГУ ВЛАДИ ТА БІЗНЕСУ ВІД СЕРВІСНОЇ ДЕРЖАВИ ДО GOVTECH-ПАРТНЕРСТВА.....204

23. БЕЗВЕРХИЙ, ІГОР. ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ПЛАТФОРМ BUSINESS INTELLIGENCE (BI) ДЛЯ КЕРУВАННЯ РОЗРОБКОЮ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ.....215

24. KRISTINA, MEJERYTE-NARKEVICIENE, ARNAS, RIMDEIKA, HALINA, HARBAR. THE IMPACT OF USER-GENERATED CONTENT ON SOCIAL NETWORKS ON TOURISTS' DESTINATION CHOICE.....223

25. МЕТЕЛЕНКО, НАТАЛЯ, ВОРОНКОВА, ВАЛЕНТИНА, ОГЛОБЛІНА, ВІКТОРІЯ, АНДРЮКАЙТЕНЕ, РЕГІНА. ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИКИ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ: ІННОВАЦІЇ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК.....230

26. AIDANAS, PERKUMAS, RUSNĖ, MILIAUSKAITĖ. ANALYSIS OF FREIGHT TRANSPORT EFFICIENCY AND IMPROVEMENT OPPORTUNITIES.....245

НАШІ АВТОРИ.....253

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ.....263

CONTENTS

SOCIAL PHILOSOPHY AND PHILOSOPHY OF HISTORY

1. VIACHESLAV, BOLOGUB, VÌTALINA, NIKITENKO. SOCIAL-PHILOSOPHICAL DIMENSIONS OF MANAGEMENT CULTURE 9

2. NINA, BILOKOPYTOVA. THE IDEA OF "DIVINE LOVE" IN THE SUFI TRADITION: ANTHROPOLOGICAL AND METAPHYSICAL ASPECTS 19

3. ANDRIY, VERSTYN. TRANSFORMATION OF MORAL VALUES AS ONE OF THE ELEMENTS OF THE POST-TRUTH ERA 29

4. OLEXANDER, DZOBAN, VASYL, KROTIUK. SYNERGETIC FORMATION OF A COMPREHENSIVE NATIONAL SECURITY PARADIGM: SPIRITUALITY AS A SECURITY SUPERTRACTOR 37

5. MARIIA, DOVHAN. BAROQUE IN UKRAINIAN CULTURE OF THE 17TH–18TH CENTURIES AS A REFLECTION OF NATIONAL IDENTITY 49

6. IRINA, KOLOMOETS. DIGITAL HUMANISM AS A SOCIO-CULTURAL PARADIGM OF A HUMANIST-ORIENTED SOCIETY OF THE DIGITAL AGE 56

7. OLEKSANDR, KRASNOKUTSKYI, SERHII, PETRENKO. ALGORITHMS AND HUMANS: COEXISTENCE IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE 68

8. ANDRII, KRUPA. INFLUENCE OF ICT ON WORLDVIEW AND VALUE TRANSFORMATIONS OF PERSONALITY IN THE AGE OF THE INFORMATION SOCIETY 76

9. SVITLANA, KUTSEPAL. ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND TECHNICAL CREATIVITY: ASPECTS OF INTEGRATION IN THE CONTINUUM OF DIGITAL SOCIETY 86

10. MAKSYM, LEPSKYI, ANASTASIIA, TURYLO, STANISLAV, OBILETS, ANNA, YAKYMENKO. ARCHETYPAL FOUNDATIONS OF TERRORISM IN THE UKRAINIAN MYTHOLOGICAL WORLDVIEW 93

11. LUDMILA, MOROZOVA. PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO RESEARCHING YOUTH VALUES 104

12. YULYA, OGORODNNCHUK. VIRTUALIZATION AND VIRTUAL REALITY: PHILOSOPHICAL-ANTHROPOLOGICAL DIMENSION 111

13. OLEG, PUNCHENKO, NATALIA, PUNCHENKO. ASPIRITUALITY AS AN INDICATOR OF THE LEVEL OF SOCIAL INTEGRATION AND CIVILIZATIONAL MATURITY OF SOCIETY 119

14. IRYNA, RYZHOVA, OLENA, SHVETS. METHODOLOGICAL APPROACHES AND PRINCIPLES OF SCIENTIFIC RESEARCH OF BIOPHILIC DESIGN OF REHABILITATION COMPLEXES IN THE CONDITIONS OF MODERN SOCIO-CULTURAL TRANSFORMATIONS 128

15. ILLIA, SAHAIDAK. ENVIRONMENTAL CHALLENGES AS A FACTOR IN THE FORMATION OF MODERN ECONOMIC POLICY 138

16. DENYS, FEN. ANTAEISM AS A CONDITION OF PLANETARY RESPONSIBILITY: ETHICAL FOUNDATIONS IN THE AGE OF ECOLOGICAL RISKS 147

PHILOSOPHY OF SPORT

17. EDUARD, SIVOHOP, NATALIA, SEMAL, VLADA, BILOHUR. INNOVATIVE DIGITAL TECHNOLOGIES AS A DRIVER OF TRANSFORMATION OF THE MODERN SPORTS MANAGEMENT SYSTEM 155

18. NATALIA, SEMAL, NADIYA, STEPCHUK. THE OLYMPIC MOVEMENT AS A GLOBAL SOCIO-CULTURAL PHENOMENON: THE IMPACT OF THE OLYMPIC GAMES ON INTERNATIONAL DIALOGUE, PEACE AND INTERCULTURAL COMMUNICATION 168

PHILOSOPHY OF EDUCATION

19. NATALIIA, RADIONOVA. DESIGN AND CULTURAL PROFILE OF THE EDUCATIONAL SPACE IN SLOBOZHANSHCHYNA IN THE NINETEENTH CENTURY: ON THE PROBLEM OF DISTINGUISHING CULTURAL AND POLITICAL BORDERS.....182

20. DALIA, PERKUMIENĖ, AURELIJA, SMILGINYTĖ-BALINSKIENĖ. CHALLENGES AND PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF WILDLIFE PROTECTION CASE OF LITHUANIA.....188

21. DALIA, PERKUMIENĖ, INESA, BAGUŽIENĖ. THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF REGULATING DONATION CONTRACTS: LITHUANIAN EXPERIENCE.....196

PHILOSOPHY OF ECONOMICS AND MANAGEMENT

22. MARINA, AZHAZHA, VALENTYNA, VORONKOVA, OLEXANDER, FURSÌN, OLGA, VENGER, VOLODYMYR, BIROV. DIGITAL TRANSFORMATION OF THE DIALOGUE OF GOVERNMENT AND BUSINESS: FROM SERVICE STATE TO GOVTECH PARTNERSHIP.....204

23. IHOR, BEZVERKHYI. THE USE OF MODERN BUSINESS INTELLIGENCE (BI) PLATFORMS FOR SOFTWARE DEVELOPMENT MANAGEMENT IN AN INTERDISCIPLINARY SCIENTIFIC DISCOURSE.....215

24. KRISTINA, MEJERYTE-NARKEVICIENE, ARNAS, RIMDEIKA, HALINA, HARBAR. THE IMPACT OF USER-GENERATED CONTENT ON SOCIAL NETWORKS ON TOURISTS' DESTINATION CHOICE.....223

25. NATALYA, METELENKO, VALENTYNA, VORONKOVA, VIKTORIIA, OGLOBLINA, REGINA, ANDRIUKAITIENĖ. EUROPEAN WASTE MANAGEMENT PRACTICES: INNOVATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....230

26. AIDANAS, PERKUMAS, RUSNĖ, MILIAUSKAITĖ. ANALYSIS OF FREIGHT TRANSPORT EFFICIENCY AND IMPROVEMENT OPPORTUNITIES.....245

LIST OF AUTHORS.....253

REQUIREMENTS FOR SCIENTIFIC ARTICLES.....263

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ
SOCIAL PHILOSOPHY AND PHILOSOPHY OF HISTORY

УДК 316.7:130.2:005
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-01

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

БІЛОГУБ, ВЯЧЕСЛАВ[1]
НІКІТЕНКО, ВІТАЛІНА[2]

Анотація

У статті здійснено філософське осмислення управлінської культури як багатовимірного соціально-ціннісного феномену, що визначає способи організації управлінської діяльності, формування ціннісних орієнтацій управлінців та трансформацію організаційних практик у контексті сучасних цифрових і глобалізаційних викликів. Метою дослідження є комплексне вивчення традиційних та сучасних підходів до управлінської культури, її ціннісних, комунікативних та технологічних аспектів, а також вироблення концептуальних і практичних рекомендацій щодо її розвитку. У статті проаналізовано класичні та сучасні філософські концепції (Вебер, Фуко, Габермас, Друкер, Кастельс) і визначено їхній внесок у формування теорії управлінської культури. Виявлено та систематизовано ключові проблеми у її дослідженні, зокрема у сферах цінностей, комунікацій, цифрових трансформацій, міжкультурних впливів та сталого розвитку. Особлива увага приділена впливу цифрових технологій і штучного інтелекту на трансформацію управлінської культури та формування нових моделей управління, здатних забезпечити адаптацію організацій до динамічних умов сучасності. Запропоновано концептуальні підходи до інтеграції традиційних і сучасних вимірів управлінської культури, що враховують гуманістичний, етичний та комунікативний виміри управління, а також розроблено рекомендації щодо розвитку управлінських практик з урахуванням цифровізації, глобалізації та принципів сталого розвитку. Стаття поєднує теоретичний, філософський і практичний підходи, дозволяючи розглядати управлінську культуру як інтегративний феномен, що визначає ефективність сучасних організацій та їхню здатність до трансформації в умовах цифрового та глобального середовища. Соціально-філософські виміри управлінської культури охоплюють гуманістичний, етичний, комунікативний та соціальний аспекти, які спрямовані на розвиток особистості, формування корпоративних цінностей, забезпечення ефективної взаємодії в організації та врахування соціальних інтересів суспільства. Соціально-філософські виміри управлінської культури зводяться до того, що управління розглядається не лише як технічний процес, а як соціальне явище, що формує відносини всередині організації та впливає на розвиток особистості й суспільства.

Ключові слова: управлінська культура, цінності управління, цифрові трансформації, штучний інтелект, глобалізація, сталий розвиток, організаційні практики, міжкультурна комунікація.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах глобалізаційних процесів, цифрової трансформації суспільства, кризових соціально-економічних та політичних викликів зростає роль управлінської культури як інтегрального чинника ефективного функціонування соціальних інститутів. Управлінська культура перестає бути лише сукупністю професійних навичок і процедур, набуваючи статусу соціально-філософського феномена, що відображає рівень зрілості суспільства, його ціннісні орієнтири, світоглядні установки та морально-етичні засади управлінської діяльності. Особливої актуальності проблема формування управлінської культури набуває в умовах трансформаційних змін, пов'язаних із демократизацією, децентралізацією влади, розвитком цифрового управління та становленням нових моделей публічного і корпоративного менеджменту. У цьому контексті соціально-філософський аналіз детермінант формування управлінської культури дозволяє виявити глибинні смислові, ціннісні та нормативні підвалини управлінських практик, а також визначити їхній вплив на соціальну стабільність, інституційну довіру та сталий розвиток суспільства. Актуальність дослідження зумовлена також необхідністю подолання техно-

[1] Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)
E-mail: belogub.s1983@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-5163-0587
[2] Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)
E-mail: vitalina2006@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9588-7836

кратичного підходу до управління та утвердження гуманістичної парадигми, у межах якої людина, її гідність, свобода та відповідальність постають ключовими орієнтирами управлінської діяльності. Концептуалізація проблеми формування управлінської культури ґрунтується на розумінні її як багатовимірного соціально-філософського явища, що формується під впливом комплексу взаємопов'язаних детермінант. До таких детермінант належать ціннісно-світоглядні установки суспільства, культурно-історичні традиції, соціальні норми й інституційні практики, рівень розвитку громадянського суспільства, а також особливості соціальної комунікації та владних відносин.

У соціально-філософському вимірі управлінська культура постає як форма соціальної свідомості та практики, що інтегрує етичні, правові, символічні та комунікативні компоненти управління. Вона відображає спосіб осмислення влади, відповідальності та соціальної взаємодії, формуючи певні моделі управлінської поведінки й стилі прийняття рішень.

Концептуальний підхід до дослідження передбачає поєднання аксіологічного, антропологічного та інституційного аналізу, що дозволяє розкрити управлінську культуру як динамічний процес соціального конструювання, в якому взаємодіють особистісний, організаційний та суспільний рівні. Такий підхід створює методологічне підґрунтя для осмислення управлінської культури як чинника соціальної інтеграції, легітимації влади та формування довіри в суспільстві. Актуальність соціально-філософських вимірів управлінської культури полягає в тому, що сучасні організації функціонують у складному, глобалізованому та цифровому середовищі, де ефективне управління потребує не лише технічних навичок, а й врахування гуманістичних, етичних і комунікативних аспектів. Вона дозволяє: підвищувати ефективність управлінських рішень через врахування цінностей і потреб працівників; формувати корпоративну культуру, яка сприяє лояльності та мотивації персоналу; забезпечувати соціальну відповідальність організацій у взаємодії з суспільством; адаптувати управлінські практики до сучасних викликів глобалізації, цифровізації та культурного різноманіття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Сучасне наукове дослідження управлінської культури значною мірою спирається на багаторічні теоретичні підходи та емпіричні результати, здобуті в міжнародній академічній спільноті в галузі організаційної та управлінської культури, лідерства, міжкультурного менеджменту та впливу культури на ефективність організації. Ключовим напрямом світових досліджень є аналіз управлінської культури як фундаментальної складової ефективного менеджменту. Організаційна культура розглядається як сукупність спільних цінностей, норм, переконань і моделей поведінки, що формують поведінку співробітників та стратегічні рішення в організації. Це явище виступає критичною категорією для розуміння їх впливу на результати діяльності підприємства, у тому числі на продуктивність, адаптивність до змін, інноваційність та конкурентоспроможність (Armstrong, 2020; Bass & Riggio, 2018). Систематичний літературний огляд підкреслює, що організаційна культура відіграє значну роль як стратегічне джерело сталих конкурентних переваг і що вивчення цього явища залишається вагомим напрямом академічної та практичної діяльності в менеджменті та організаційній теорії (Brynjolfsson & McAfee, 2017; Elkington, 2018).

Зарубіжні публікації присвячені впливу управлінської культури на показники діяльності організацій. Так, емпіричні дослідження вказують на тісний позитивний зв'язок між культурою організації та поведінкою лідерів, а також задоволеністю працівників, що сприяє підвищенню їх мотивації та результативності. Ці взаємозв'язки підтверджують, що сильна культура створює сприятливе середовище для підтримки стратегічних цілей організації, зміцнення співпраці та підвищення якості управлінських рішень (Armstrong, 2020; Bass & Riggio, 2018).

Окрема гілка зарубіжних досліджень була присвячена рольовим моделям культури в міжнародному менеджменті та міжкультурній взаємодії. Видатні концептуальні підходи включають моделі культурних вимірів та управлінських стратегій, розроблені такими теоретиками, як Герт Хофстеде та Фонс Тромпенаарс. Теорія культурних вимірів Хофстеде широко використовується для аналізу того, як культурні особливості впливають на поведінку організацій і стиль управління в різних країнах, що дозволяє адаптувати управлінські стратегії під конкретні культурні контексти (Hofstede, 2011). Модель Тромпенаарса зосереджена на управлінських парадигмах та культурних дилемах, які виникають при взаємодії представ-

© Вячеслав, Білогуб, Віталіна, Нікітенко, 2025

ників різних національних культур, і пропонує способи подолання цих культурних розбіжностей у глобальному менеджменті (Trompenaars & Hampden-Turner, 2012).

Отже, зарубіжна наукова література демонструє комплексний підхід до вивчення управлінської культури та організаційної культури як явища, що трансформується під впливом глобальних викликів, культурних вимірів, нових моделей лідерства та необхідності адаптаційних стратегій у сучасному менеджменті. Такі підходи стають методологічною та концептуальною основою для розвитку подальших досліджень, зокрема у працях, що досліджують адаптацію управлінської культури в умовах цифровізації, інновацій та динамічного глобального середовища

Аналіз досліджень управлінської культури у філософському дискурсі. Феномен управлінської культури є предметом міждисциплінарного аналізу, однак його філософське осмислення має фундаментальне значення для розуміння глибинних смислів управлінської діяльності. У класичній філософії управління витоки аналізу управлінської культури пов'язані з працями М. Вебера, який розглядав управління крізь призму раціональності, легітимності влади та бюрократичної етики. Саме веберівська концепція раціонально-легального панування заклала підґрунтя для розуміння управлінської культури як нормативно-ціннісної системи, що регулює поведінку управлінців та визначає стиль організаційної взаємодії (Weber, 1978).

Подальший розвиток філософського аналізу управлінської культури пов'язаний із критичними підходами М. Фуко, який інтерпретував управління як форму владно-дискурсивних практик. У його працях управлінська культура постає як інструмент соціального контролю та дисциплінування, що формує специфічні типи суб'єктивності в організаційних і державних структурах (Foucault, 1995). Такий підхід дозволяє розглядати управлінську культуру не лише як позитивний чинник ефективності, а й як механізм символічної влади.

Вагомий внесок у філософське осмислення управлінської культури зробив Ю. Габермас, який наголошував на комунікативній раціональності як альтернативі технократичному управлінню. З його точки зору, управлінська культура повинна ґрунтуватися на діалозі, досягненні консенсусу та етичній відповідальності управлінських рішень (Habermas, 1984). Цей підхід є особливо актуальним у контексті демократичного управління та розвитку публічної управлінської культури. У межах сучасної управлінської філософії значну увагу управлінській культурі приділяв П. Друкер, який розглядав її як ключовий ресурс ефективного менеджменту. На його думку, саме культура управління визначає здатність організацій до інновацій, стратегічного мислення та відповідальності перед суспільством (Drucker, 2007). Філософія управління Друкера поєднує прагматизм із ціннісним підходом, що розширює гуманістичний вимір управлінської культури.

У контексті глобалізації та цифровізації управлінська культура аналізується в працях М. Кастельса, який акцентує увагу на мережевих формах управління та трансформації управлінської раціональності в інформаційному суспільстві. Він доводить, що сучасна управлінська культура формується під впливом цифрових комунікацій, гнучких організаційних структур і глобальних потоків інформації (Castells, 2010). Таким чином, філософські дослідження управлінської культури демонструють еволюцію від раціонально-бюрократичних моделей до комунікативних, ціннісно-орієнтованих і цифрових парадигм управління. Узагальнення цих підходів дозволяє розглядати управлінську культуру як інтегративний феномен, що відображає рівень соціальної зрілості суспільства, характер владних відносин і стратегічні вектори цивілізаційного розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Попри значну кількість досліджень управлінської культури як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці, окремі аспекти залишаються недостатньо розробленими та потребують подальшого наукового аналізу:

1. Філософсько-ціннісний аспект управлінської культури. Більшість робіт концентруються на практичних або організаційних характеристиках управлінської культури (стиль управління, ефективність, формальні норми), тоді як глибинне осмислення її як носія соціальних і моральних цінностей, етичних принципів і гуманістичного потенціалу управління є обмеженим.

2. Вплив цифрових технологій та ШІ на управлінську культуру. Незважаючи на активне дослідження цифровізації управління, інтеграція цифрових трансформацій у ціннісно-комунікативні аспекти управлінської культури лишається недостатньо вивченою. Зокрема, не розроблено комплексних моделей, які б показували взаємозв'язок

між цифровими інструментами, стилями управління та культурними нормами в організаціях.

3. Комунікативна та мережева вимірність управлінської культури. Підходи Габермаса та Кастельса демонструють потенціал розуміння управлінської культури через призму діалогу і мережевих структур. Проте на практичному рівні відсутні системні дослідження, що поєднують традиційні управлінські моделі з цифровими та мережевими форматами комунікації.

4. Міжкультурні та глобальні аспекти управлінської культури. Існують обмежені дослідження щодо того, як глобалізація та культурна різноманітність впливають на формування управлінських практик і ціннісних орієнтацій у транснаціональних організаціях. 5. Оцінка ефективності та розвитку управлінської культури у контексті сталого розвитку. Питання взаємозв'язку між управлінською культурою та принципами сталого розвитку, соціальною відповідальністю та етичним менеджментом досліджено фрагментарно і потребує цілісного філософсько-методологічного підходу.

Таким чином, стаття присвячена комплексному філософському аналізу управлінської культури, який інтегрує ціннісний, комунікативний та цифровий виміри, а також враховує міжкультурні та глобальні трансформації сучасного управління. Невирішеними залишаються питання інтеграції цифрових технологій у ціннісно-комунікативні аспекти управлінської культури, формування міжкультурної управлінської практики та взаємозв'язку управлінської культури з принципами сталого розвитку і соціальної відповідальності. Хоча існують численні дослідження управлінської культури, глибинне осмислення її як носія моральних, етичних і гуманістичних цінностей лишається недостатньо розробленим. Не всі аспекти впливу ціннісних орієнтацій на управлінські рішення та організаційну поведінку проаналізовані системно. Цифрові трансформації активно досліджуються з технічної та організаційної перспективи, проте інтеграція їх у ціннісно-комунікативні аспекти управлінської культури потребує детального аналізу. Відсутні комплексні моделі взаємозв'язку цифрових інструментів, стилів управління та організаційних норм. Існуючі дослідження обмежені в оцінці впливу мережевих структур, глобальної комунікації та цифрових платформ на трансформацію управлінської культури. Питання ефективного поєднання традиційних і мережевих моделей управління залишається відкритим. Вплив культурного різноманіття та глобалізаційних процесів на формування управлінських практик та ціннісних орієнтацій в організаціях вивчено фрагментарно. Брак міждисциплінарних досліджень у цьому напрямі обмежує можливості створення універсальних моделей управлінської культури. Не досліджено повною мірою, як управлінська культура впливає на соціальну відповідальність, етичний менеджмент і реалізацію принципів сталого розвитку в організаціях. Це створює прогалину в практичному застосуванні філософських концепцій управління в сучасних умовах.

Мета та формування цілей статті. Мета статті полягає у філософському осмисленні управлінської культури як багатовимірного соціально-ціннісного феномену, що визначає способи організації управлінської діяльності, формування ціннісних орієнтацій управлінців та трансформацію організаційних практик у контексті сучасних цифрових і глобалізаційних викликів.

Для досягнення цієї мети у статті ставляться такі завдання (цілі дослідження):

1. Проаналізувати класичні та сучасні філософські підходи до розуміння управлінської культури (Вебер, Фуко, Габермас, Друкер, Кастельс) і визначити їхній внесок у формування теорії управлінської культури.

2. Виділити та систематизувати невирішені проблеми управлінської культури, зокрема в аспектах ціннісного виміру, комунікаційних та цифрових трансформацій, міжкультурних впливів та сталого розвитку.

3. Дослідити вплив цифрових технологій і штучного інтелекту на трансформацію управлінської культури та розвиток нових моделей управління в організаціях.

4. Розробити концептуальні підходи до інтеграції традиційних та сучасних вимірів управлінської культури, що враховують гуманістичний, етичний і комунікативний аспекти управління.

5. Сформулювати рекомендації щодо розвитку управлінської культури в організаціях з урахуванням цифровізації, глобалізації та принципів сталого розвитку.

Таким чином, стаття спрямована на поєднання теоретичного, філософського та практичного аспектів управлінської культури**,** що дозволяє розглянути її як інтегративний феномен соціальної реальності сучасного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів

© Вячеслав, Білогуб, Віталіна, Нікітенко, 2025

Класичні та сучасні філософські підходи до розуміння управлінської культури та їхній внесок у формування теорії управлінської культури. Філософський аналіз управлінської культури дозволяє розглядати її не лише як інструмент організаційної ефективності, а як комплексний соціально-ціннісний феномен, що визначає способи взаємодії суб'єктів управління, морально-етичні орієнтири та стратегічні вектори розвитку організацій і суспільства. Дослідження показали, що класичні підходи (Вебер, Фуко, Габермас, Друкер) дають змогу осмислити управлінську культуру через призму раціональності, влади, комунікативної взаємодії та ціннісної орієнтації, тоді як сучасні концепції (Кастельс, цифрова трансформація) акцентують увагу на мережевих, інформаційних та цифрових вимірах управління. Філософський підхід до аналізу управлінської культури відкриває перспективи для подальшого розвитку теорії управління, створення ефективних моделей цифрового та гуманістичного менеджменту, а також формування організацій, здатних поєднувати ефективність із соціально-етичними цінностями (Elkington, 2018).

Управлінська культура є комплексом цінностей, норм, правил поведінки, моделей мислення та комунікацій, що формуються в організації і впливають на прийняття рішень, ефективність управлінських процесів і загальний розвиток компанії. Дослідження управлінської культури вимагає міждисциплінарного підходу, у якому філософія відіграє ключову роль як методологічна основа осмислення соціальних, етичних і когнітивних аспектів управління. Класичні філософські підходи, такі як аристотелівський, роблять акцент на етичній основі діяльності та розвитку чеснот керівника, розглядаючи управлінську культуру як прояв доброчесності, здатності до розумного вибору і моральної відповідальності у прийнятті управлінських рішень. Філософія Просвітництва, представлена Кантом, Руссо та Монтеск'є, наголошує на значенні раціональності, законності та соціального контракту, трактуючи управлінську культуру як систематичне впровадження правил, процедур та організаційних норм. Марксистський підхід розглядає управлінську культуру як відображення соціально-економічних відносин, ідеології та структури влади, підкреслюючи значення організаційної структури, соціальної справедливості та конфліктів у процесі управління. Екзистенціалістські концепції Сартра та Хайдеггера звертають увагу на індивідуальну свободу, вибір і відповідальність керівника, акцентуючи на суб'єктивному досвіді управлінця та унікальності організаційного середовища.

Сучасні філософські підходи, зокрема феноменологія та герменевтика, досліджують управлінську культуру через свідомий досвід учасників організацій, комунікації та інтерпретацію значень, підкреслюючи роль корпоративних символів, ритуалів та традицій. Системно-структурний підхід розглядає управлінську культуру як систему взаємопов'язаних елементів, що взаємодіють із зовнішнім середовищем, інтегруючи культурні, соціальні та технологічні аспекти управління. Постмодерністські та конструктивістські підходи акцентують увагу на різноманітності значень, динамічності культури та впливі суб'єктивних наративів, що сприяє створенню гнучкої і адаптивної теорії управлінської культури, здатної враховувати зміни у глобальному та цифровому середовищі. Філософія цифрової культури та управління, що включає концепції цифрового гуманізму та етики штучного інтелекту, досліджує вплив цифровізації, штучного інтелекту та нових комунікаційних технологій на цінності, норми і практики управління, забезпечуючи інтеграцію інновацій у розвиток організаційної культури і створення нових моделей лідерства та взаємодії (Freeman, Harrison, & Wicks, 2020).

Філософський аналіз управлінської культури забезпечує методологічну основу для розуміння цього феномену як соціально-етичного та когнітивного явища, визначає ключові цінності ефективного лідерства та корпоративної відповідальності, дозволяє розглядати управлінську культуру як динамічний процес, що взаємодіє з зовнішнім середовищем, технологіями та глобальними трансформаціями, і підкреслює необхідність етичної, соціальної та психологічної стійкості організацій, що є критично важливим у сучасних умовах цифрової економіки. Класичні підходи акцентували увагу на етичних, соціально-структурних та раціональних аспектах управління, тоді як сучасні розширили аналіз до феноменологічного, системного, постмодерністського та цифрового контексту, що дозволяє створити цілісну теорію управлінської культури, яка враховує цінності, норми, поведінку людей, технологічні зміни та глобальні виклики.

Проблеми управлінської культури в аспектах ціннісного виміру та сталого розвитку. Управлінська культура є ключовим чинником

ефективності функціонування будь-якої організації, адже вона відображає систему цінностей, норм, традицій та моделей поведінки, що формують спосіб прийняття управлінських рішень та взаємодії між співробітниками. Проте сучасний розвиток організацій і глобалізаційні процеси ставлять перед управлінською культурою низку нових викликів, зокрема у сфері ціннісного виміру та забезпечення сталого розвитку. Однією з головних проблем є невизначеність у визначенні та інтеграції ціннісних орієнтирів, що мають стати основою управлінських практик. Традиційні моделі управління часто базуються на прагматичних, економічно орієнтованих цілях, що іноді призводить до нехтування етичними та соціальними аспектами діяльності організації. Відсутність узгодженої системи цінностей ускладнює формування довіри всередині колективу, сприяє конфліктам та знижує мотивацію працівників, що, у свою чергу, негативно впливає на загальну ефективність управління. Крім того, сучасні виклики сталого розвитку ставлять перед управлінською культурою потребу у балансуванні економічних, соціальних та екологічних пріоритетів. Організації дедалі частіше зіштовхуються з необхідністю враховувати екологічні стандарти, соціальну відповідальність та етичні норми при прийнятті рішень, що потребує перегляду традиційних підходів до управління. Проблеми виникають через те, що більшість управлінських систем недостатньо адаптовані до інтеграції принципів сталого розвитку, що часто призводить до конфлікту між короткостроковими економічними вигодами та довгостроковими соціально-екологічними цілями. Важливим аспектом є також вплив глобалізаційних процесів та цифровізації на управлінську культуру. Збільшення швидкості обміну інформацією, впровадження цифрових технологій та глобальна конкуренція створюють додатковий тиск на організації щодо формування цінностей, що підтримують інновації, відповідальність та стійкий розвиток (Kaplan, & Norton, 2020).

У цьому контексті виникає потреба у розвитку гнучкої управлінської культури, яка здатна оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища, інтегрувати принципи етичного менеджменту та забезпечувати стійке функціонування організації. Таким чином, проблеми управлінської культури у ціннісному вимірі та аспекті сталого розвитку пов'язані з необхідністю формування єдиної системи цінностей, здатної інтегрувати економічні, соціальні та екологічні пріоритети, а також адаптуватися до сучасних викликів глобалізації та цифровізації. Вирішення цих проблем вимагає від організацій стратегічного підходу до розвитку корпоративної культури, впровадження етичних стандартів та принципів сталого розвитку як невід'ємної частини управлінських практик. Тільки через поєднання ціннісного підходу та орієнтації на стійкість можлива ефективна трансформація управлінської культури у сучасному світі.

Вплив цифрових технологій і штучного інтелекту на трансформацію управлінської культури та розвиток нових моделей управління в організаціях. Цифрові технології та штучний інтелект (ШІ) стають ключовими факторами трансформації управлінської культури сучасних організацій. Вони змінюють традиційні підходи до прийняття рішень, комунікацій та організаційної структури, формуючи нові моделі управління, орієнтовані на гнучкість, швидкість і ефективність. Цифрові технології та штучний інтелект (ШІ) стають не лише інструментом оптимізації управлінських процесів, а й каталізатором інноваційних змін в організаційній культурі. Вони відкривають нові можливості для розвитку креативності, впровадження нестандартних рішень і формування управлінських моделей, орієнтованих на швидку адаптацію та технологічну трансформацію (Laudon, & Laudon, 2021).

По-перше, впровадження цифрових технологій сприяє автоматизації рутинних процесів управління, що дозволяє керівникам зосередитися на стратегічному плануванні та розвитку персоналу. Завдяки аналітичним платформам і системам ШІ можна швидко обробляти великі обсяги даних, прогнозувати тенденції та ухвалювати обґрунтовані рішення. Це призводить до формування культури управління, де цінність інформації і даних стає основою для прийняття рішень. Цифрові платформи та аналітичні системи ШІ дозволяють інтегрувати інноваційні підходи до управління на всіх рівнях організації. Завдяки можливості обробки великих даних і прогнозування тенденцій керівники отримують інструменти для розробки нових стратегій, продуктів та послуг, що підвищують конкурентоспроможність організації. Впровадження таких технологій стимулює культуру експериментування, де новаторські ідеї швидко тестуються та масштабуються (Porter, & Heppelmann, 2015).

По-друге, цифровізація змінює взаємодію між керівниками та працівниками. Використання

© Вячеслав, Білогуб, Віталіна, Нікітенко, 2025

колаборативних платформ, хмарних сервісів і комунікаційних додатків підвищує прозорість процесів та сприяє більш відкритому обміну ідеями. В управлінській культурі зростає роль інклюзивності, співпраці та міждисциплінарного підходу, що є важливим для розвитку інновацій та адаптації до змін. Цифровізація змінює традиційні моделі комунікації та співпраці, створюючи середовище, яке сприяє колаборaційним інноваціям. Хмарні сервіси, інтерактивні платформи і системи віртуальної взаємодії дозволяють командам працювати над проєктами незалежно від географічного розташування, залучати різні експертні групи та створювати мультидисциплінарні рішення. Це формує культуру відкритості, взаємодопомоги та обміну знаннями, що є основою інноваційної організації (Kotter, 2019).

По-третє, ШІ та цифрові технології стимулюють розвиток нових моделей управління, таких як адаптивне управління, управління на основі даних (data-driven management) і децентралізоване управління, де рішення приймаються ближче до місця їх виконання. Такі моделі підвищують швидкість реагування організації на зовнішні виклики та сприяють формуванню культури постійного навчання і самовдосконалення. ШІ відкриває шлях до розвитку нових моделей управління, таких як інноваційне управління на основі даних (data-driven innovation management) та адаптивне управління, де технології допомагають передбачати ризики, виявляти нові можливості і прискорювати впровадження інновацій. Використання алгоритмів машинного навчання для оптимізації процесів і прийняття рішень забезпечує більш гнучке і персоналізоване управління, підвищує ефективність організації та стимулює креативне мислення працівників (Robbins, & Coulter, 2021).

Нарешті, інтеграція цифрових технологій і ШІ впливає на ціннісні орієнтири управлінської культури. Орієнтація на інновації, ефективність та адаптивність стає пріоритетом, що сприяє розвитку корпоративної культури, яка цінує знання, відкритість та відповідальність. Водночас виникають нові етичні та соціальні питання, пов'язані з автоматизацією, конфіденційністю даних і впливом технологій на робочі процеси, що вимагає від організацій формування культури цифрової етики. Крім того, цифрові технології стимулюють створення інноваційної корпоративної культури, яка поєднує цінності технологічного прогресу, відповідальності та етики. Організації все більше орієнтуються на розвиток творчого потенціалу співробітників, впровадження інноваційних підходів у бізнес-процеси та підвищення соціальної відповідальності через цифрові інструменти. Таким чином, цифрові технології та ШІ не лише оптимізують управлінські процеси, але й глибоко трансформують управлінську культуру, сприяючи розвитку гнучких, прозорих та інноваційно орієнтованих моделей управління в сучасних організаціях. Цифрові технології та ШІ не лише оптимізують управлінські процеси, але й стають рушієм інновацій, що трансформують управлінську культуру, створюють умови для швидкого впровадження нових ідей і розвитку організацій, які здатні ефективно адаптуватися до постійних змін у глобальному цифровому середовищі.

Концептуальні підходи до інтеграції традиційних та сучасних вимірів управлінської культури. Традиційні підходи до управлінської культури орієнтовані на формалізовані правила, ієрархію та дисципліну. Основними характеристиками таких підходів є чітке розмежування ролей, обов'язків та повноважень, фокус на ефективності та продуктивності через стандартизацію процесів і контроль, а також стабільність і лояльність до організації. Комунікація у традиційних моделях здебільшого носить формальний характер і здійснюється переважно зверху вниз. Хоча ці підходи забезпечують передбачуваність та стабільність діяльності організацій, вони є менш гнучкими до змін, інновацій та розвитку персоналу. Сучасні підходи до управлінської культури акцентують увагу на адаптивності, гнучкості та цінності людського фактору. В їх основі лежить гуманістичний аспект, що передбачає пріоритет інтересів співробітників, розвиток їхніх здібностей і підтримку психологічного комфорту, етичний аспект, який забезпечує дотримання норм корпоративної етики, прозорість управлінських рішень та соціальну відповідальність, а також комунікативний аспект, що інтегрує відкриті канали комунікації, зворотний зв'язок і колективне прийняття рішень. Сучасні підходи стимулюють інноваційність і адаптивність організацій, дозволяють впроваджувати цифрові технології та інтелектуальні системи управління, формуючи культуру взаємодії на основі довіри.

Інтеграція традиційних і сучасних підходів полягає у поєднанні стабільності та структурованості з гнучкістю та людяністю. В рамках гуманістично-традиційного підходу зберігається ієрархічна структура та стандарти, але врахову-

ються індивідуальні потреби працівників, створюючи умови для їх особистісного розвитку у межах встановлених правил.

Етично-комунікативний підхід поєднує корпоративні норми та етичні принципи з відкритими каналами комунікації, забезпечуючи прозорість управлінських рішень і залучення персоналу до обговорень. Інноваційно-гуманістичний підхід передбачає використання сучасних технологій та цифрових інструментів для розвитку творчого потенціалу співробітників, орієнтуючись на взаємодію, адаптацію до змін та підтримку корпоративних цінностей (Schein, 2017).

Системно-ціннісний підхід формує організаційну культуру на основі поєднання стабільних цінностей, таких як традиції та стандарти, і сучасних соціальних норм, включаючи етику, інклюзивність та відкриту комунікацію, підкреслюючи баланс між управлінськими цілями та добробутом персоналу. Концептуальні підходи до інтеграції традиційних та сучасних вимірів управлінської культури передбачають поєднання перевірених часом методів управління з інноваційними практиками, що враховують гуманістичний, етичний та комунікативний аспекти управління. Традиційні підходи до управлінської культури базуються на структурності, формалізації процесів та ієрархічних відносинах між керівниками та підлеглими, забезпечуючи стабільність, дисциплінованість і передбачуваність організаційних процесів. Проте такі підходи можуть обмежувати гнучкість, креативність та розвиток комунікаційних компетенцій співробітників.

Сучасні підходи, навпаки, орієнтовані на децентралізацію рішень, активну участь працівників у процесах управління, використання цифрових технологій та штучного інтелекту для оптимізації діяльності організації, а також розвиток корпоративної культури, заснованої на цінностях, етичних нормах та соціальній відповідальності.

Гуманістичний аспект інтегрованої управлінської культури передбачає створення комфортного середовища для працівників, розвиток їхніх здібностей і потенціалу, а також врахування психологічних і соціальних потреб.

Етичний вимір забезпечує формування довіри між керівництвом та персоналом, стимулює корпоративну відповідальність і підтримує стійкий розвиток організації через принципи прозорості рішень, добросовісності, чесності та поваги до прав і гідності працівників.

Комунікативний аспект передбачає ефективну організацію внутрішньої та зовнішньої взаємодії, відкритий обмін інформацією, зворотний зв'язок та використання сучасних цифрових інструментів для покращення комунікації, що дозволяє поєднувати вертикальні та горизонтальні канали взаємодії і формувати корпоративну ідентичність.

Інтеграція традиційних і сучасних вимірів управлінської культури реалізується через поєднання структурованих процедур і гнучких інноваційних підходів, впровадження етичних принципів у прийняття рішень та використання цифрових комунікацій для підвищення ефективності взаємодії. Такий підхід забезпечує баланс між стабільністю та адаптивністю, традиціями та інноваціями, управлінською дисципліною та розвитком творчого потенціалу співробітників. В умовах глобалізації та цифровізації інтегрована управлінська культура стає стратегічним ресурсом організації, здатним підвищувати ефективність управління, сприяти розвитку креативності та соціальної відповідальності і забезпечувати конкурентоспроможність у сучасному динамічному середовищі.

Таким чином, інтеграція традиційних і сучасних вимірів управлінської культури дозволяє організаціям поєднувати ефективність і стабільність із гнучкістю та інноваційністю, створювати етичне та гуманістичне середовище, забезпечувати відкриту комунікацію та залученість персоналу, а також формувати стійкі управлінські моделі, що відповідають вимогам цифрової епохи та глобалізації (Trompenaars, & Hampden-Turner, 2012).

Рекомендації щодо розвитку управлінської культури в організаціях з урахуванням цифровізації, глобалізації та принципів сталого розвитку. Розвиток управлінської культури в сучасних українських організаціях потребує інтеграції традиційних цінностей з новими підходами, що формуються під впливом цифровізації, глобалізації та принципів сталого розвитку. Основні рекомендації (OECD, 2022):

Інтеграція цифрових технологій у управлінські практики, що включає використання платформ для дистанційного управління, автоматизації бізнес-процесів та аналітики даних дозволяє підвищити ефективність прийняття рішень.

Впровадження систем електронного документообігу та корпоративних комунікаційних платформ сприяє підвищенню прозорості управлінських процесів. Для України важливо адаптувати міжнародні цифрові рішення до локальних умов та законодавства, забезпечуючи кібербезпеку та захист персональних даних.

© Вячеслав, Білогуб, Віталіна, Нікітенко, 2025

Формування глобально орієнтованої управлінської культури, в основі якої заохочення міжкультурної взаємодії та міжнародних партнерств, навчання управлінців принципам крос-культурної комунікації.

Поширення практик гнучкого управління (agile, lean), що дозволяють швидко адаптуватися до глобальних економічних та соціальних змін. Для українських компаній важливо враховувати як міжнародний досвід, так і специфіку національного ринку та культурні особливості співробітників.

Впровадження принципів сталого розвитку та соціальної відповідальності, що націлене на розробку стратегій корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), що включають екологічні, соціальні та економічні аспекти діяльності.

Стимулювання «зеленої» трансформації організацій, в основі якої оптимізація ресурсів, впровадження енергоефективних технологій та зменшення екологічного впливу бізнесу. В Україні особливо актуальним є поєднання принципів сталого розвитку з державними програмами підтримки енергоефективності та «зеленої» економіки.

Розвиток компетенцій та культури безперервного навчання, так як організації повинні підтримувати підвищення кваліфікації працівників у сфері цифрових технологій, управлінських практик та етичних стандартів. Для українських компаній важливо створювати внутрішні освітні платформи та програми менторства, що допомагають інтегрувати нові управлінські підходи без втрати корпоративних цінностей.

Підтримка етичних та гуманістичних принципів управління, що включає формування прозорих процедур прийняття рішень та заохочення етичної поведінки на всіх рівнях управління.

В Україні, з огляду на історичні та соціальні виклики, важливо зберігати баланс між ефективністю управління та дотриманням соціальних норм та цінностей.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Розвиток управлінської культури в українських організаціях має базуватися на інтеграції цифрових інструментів, міжнародного досвіду та принципів сталого розвитку, одночасно зберігаючи національні традиції, етичні стандарти та соціальну відповідальність. Такий підхід дозволяє створити гнучку, інноваційну та соціально відповідальну управлінську систему, здатну ефективно функціонувати в умовах глобалізації та цифровізації.

Список використаних джерел

Armstrong, M. (2020). *A handbook of human resource management practice* (15th ed.). Kogan Page.

Bass, B. M., & Riggio, R. E. (2018). *Transformational leadership* (3rd ed.). Psychology Press.

Bennis, W., & Nanus, B. (2018). *Leaders: Strategies for taking charge*. Harper & Row.

Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2017). *Machine, platform, crowd: Harnessing our digital future*. W. W. Norton & Company.

Castells, M. (2010). *The rise of the network society*. Blackwell Publishing.

Drucker, P. F. (2007). *Management challenges for the 21st century*. HarperBusiness.

Elkington, J. (2018). *Cannibals with forks: The triple bottom line of 21st century business* (25th anniversary ed.). Routledge.

Foucault, M. (1995). *Discipline and punish: The birth of the prison*. Vintage Books.

Freeman, R. E., Harrison, J. S., & Wicks, A. C. (2020). *Stakeholder theory: The state of the art*. Cambridge University Press.

Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action* (Vol. 1). Beacon Press.

Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing cultures: The Hofstede model in context. Online Readings in Psychology and Culture, 2(1), 1–26. https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014

Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (2020). *The strategy-focused organization: How balanced scorecard companies thrive in the new business environment* (2nd ed.). Harvard Business School Press.

Kotter, J. P. (2019). *Leading change*. Harvard Business Review Press.

Laudon, K. C., & Laudon, J. P. (2021). *Management information systems: Managing the digital firm* (17th ed.). Pearson.

OECD. (2022). *Digitalisation and business strategy*. OECD Publishing.

Porter, M. E., & Heppelmann, J. E. (2015). How smart, connected products are transforming companies. *Harvard Business Review, 93*(10), 96–114.

Robbins, S. P., & Coulter, M. (2021). *Management* (15th ed.). Pearson.

Schein, E. H. (2017). *Organizational culture and leadership* (5th ed.). Wiley.

Trompenaars, F., & Hampden-Turner, C. (2012). Riding the waves of culture: Understanding

United Nations Global Compact. (2021). *Corporate sustainability in the 21st century*. United Nations.

VIACHESLAV, BOLOGUB – PhD candidate in "Public Management and Administration",
Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute, Zaporizhzhia National University
(Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: belogub.s1983@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-5163-0587

VÌTALINA, NIKITENKO – Doctor of Philosophy (D.Sc.),
Professor of the Department of Management and Administration,
Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute, Zaporizhzhia National University
(Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: vitalina2006@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9588-7836

SOCIAL-PHILOSOPHICAL DIMENSIONS OF MANAGEMENT CULTURE

Abstract

The article provides a philosophical understanding of management culture as a multidimensional social-value phenomenon that determines the ways of organizing management activities, the formation of value orientations of managers and the transformation of organizational practices in the context of modern digital and globalization challenges. The purpose of the study is a comprehensive study of traditional and modern approaches to management culture, its value, communicative and technological aspects, as well as the development of conceptual and practical recommendations for its development. The article analyzes classical and modern philosophical concepts (Weber, Foucault, Habermas, Drucker, Castells) and determines their contribution to the formation of the theory of management culture. Key problems in its research are identified and systematized, in particular in the areas of values, communications, digital transformations, intercultural influences and sustainable development Special attention is paid to the impact of digital technologies and artificial intelligence on the transformation of managerial culture and the formation of new management models capable of ensuring the adaptation of organizations to the dynamic conditions of modernity. Conceptual approaches to the integration of traditional and modern dimensions of managerial culture are proposed, which take into account the humanistic, ethical and communicative dimensions of management, and recommendations are also developed for the development of managerial practices taking into account digitalization, globalization and the principles of sustainable development. The article combines theoretical, philosophical and practical approaches, allowing us to consider managerial culture as an integrative phenomenon that determines the effectiveness of modern organizations and their ability to transform in the digital and global environment. The socio-philosophical dimensions of managerial culture cover humanistic, ethical, communicative and social aspects that are aimed at the development of the individual, the formation of corporate values, ensuring effective interaction in the organization and taking into account the social interests of society. The socio-philosophical dimensions of managerial culture boil down to the fact that management is considered not only as a technical process, but as a social phenomenon that shapes relationships within the organization and influences the development of the individual and society.

Key words: managerial culture, management values, digital transformation, artificial intelligence, globalization, sustainable development, organizational practices, intercultural communication

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 20.10.2025
Accepted date 15. 11.2025
Published date 20.12.2025

How to cite: **Білогуб, Вячеслав, Нікітенко, Віталіна**. Соціально-філософські виміри управлінської культури. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 9–18.
doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-01

© Вячеслав, Білогуб, Віталіна, Нікітенко, 2025

УДК 297.4:128:1:2
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-02

ІДЕЯ «DIVINE LOVE» У СУФІЙСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ: АНТРОПОЛОГІЧНІ ТА МЕТАФІЗИЧНІ АСПЕКТИ

БІЛОКОПИТОВА, НІНА[1]

Анотація

Стаття присвячена аналізу концепту божественної любові (*divine love*) у суфійській традиції крізь призму соціально-філософського дискурсу. У центрі уваги – осмислення любові не лише як містичного переживання, а як універсального принципу, що формує суспільні відносини, моральні норми та антропологічні ідеали. Божественна любов у суфізмі виступає основою для становлення ідеалу досконалої людини (*al-Insān al-Kāmil*), яка уособлює інтеграцію духовних та соціальних вимірів існування, здатних гармонізувати індивідуальне й колективне буття. Загальна мета дослідження полягає у всебічному аналізі концепту божественної любові (*divine love*) у суфійській традиції з точки зору її метафізичних, антропологічних та соціально-етичних вимірів, а також у виявленні її значення для сучасної соціально-філософської та релігієзнавчої думки. Соціально-філософський аналіз дозволяє співставити суфійське розуміння любові з християнським вченням про *theosis* та ідеєю універсальної душі у неоплатонізмі, а також із сучасними концепціями філософської антропології (М. Шелер, Г. Плеснер). Підкреслено, що суфійська любов не лише формує духовну особистість, але й задає соціальний ідеал співжиття, де гармонія між людьми можлива лише на основі любові як метафізичної й етичної сили. Було запропоновано міждисциплінарну модель аналізу, що поєднує метафізику, практику, етичні та соціальні аспекти. Зроблено висновок, що концепт божественної любові у суфізмі є не лише містичним архетипом, а й соціально-філософською категорією, яка зберігає актуальність для сучасних дискусій про толерантність, міжкультурний діалог та пошук духовних основ суспільної єдності.

Ключові слова: концепт божественної любові *divine love,* онтологічна структура, антропологічний принцип, універсальний принцип буття, практики реалізації божественної любові, міждисциплінарна модель.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її зв'язок з важливим науковими і практичними завданнями. Божественна любов (*divine love*, араб. *'Ishq* або *Mahabba*) у суфійській традиції постає не лише як містична категорія, а як фундаментальна концепція, що визначає всю структуру духовного шляху людини. Вона є центральним елементом суфійської метафізики та філософської антропології, оскільки забезпечує поєднання онтологічного, етичного та соціального вимірів існування. Через любов людина не лише переживає трансцендентне, але й реалізує свою повноту як *al-Insān al-Kāmil*, досконалої, бездоганної особистості, що віддзеркалює божественні атрибути та функціонує як посередник між Творцем і творінням.

Актуальність дослідження визначається кількома аспектами. По-перше, філософсько-антропологічний вимір: любов до Бога формує внутрішню структуру особистості, її моральні та духовні якості, дозволяючи осмислити сутність людини у контексті універсального буття. По-друге, містико-практичний вимір: у суфійській традиції божественна любов реалізується через конкретні духовні практики (зікр – *dhikr*, медитацію, поетичну творчість), що мають безпосередній вплив на психічну та соціальну поведінку людини. По-третє, компаративно-філософський вимір: аналіз концепту божественної любові дозволяє порівняти суфізм із іншими традиціями, зокрема неоплатонізмом та християнським вченням про обоження (*theosis*), а також з сучасною філософською антропологією (М.Шелер, Г.Плеснер), що розкриває універсальність цього феномену.

Таким чином, проблема вивчення божественної любові (*divine love*) у суфізмі має наукову значимість для розуміння основ духовної антропології, етики та метафізики, а також практичну цінність для сучасної релігійної думки та розвитку міжкультурного і міжрелігійного діалогу. Вона дозволяє осмислити, яким чином духовна практика та внутрішнє переживання любові можуть трансформувати людську особистість, спрямовуючи її до моральної, соціальної та онтологічної досконалості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких представлено вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Проблематика божественної любові (*divine love*) у суфізмі активно досліджується як у традиційному ісла-

[1] Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)
E-mail: nina_turk@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7260-0705

мознавстві, так і в сучасній філософській та релігієзнавчій літературі. Значний внесок у розуміння метафізичних аспектів концепту зробив А. Афіфі (Afifi, 1939), який у праці *The Mystical Philosophy of Muhyid' Din Ibn 'Arabi* системно розглядає структуру любові як основного принципу взаємодії між Абсолютом і світом. Афіфі підкреслює роль любові як механізму духовного вдосконалення та інтеграції онтологічного і морального вимірів буття.

Суфійську перспективу божественної любові також детально розкрив В.Читтік (Chittick, 1989) у книзі *The Sufi Path of Knowledge: Ibn al-'Arabi's Metaphysics of Imagination*, де показано, як любов виступає як містичний шлях пізнання Бога, інтегруючи в собі космологічні, антропологічні та гносеологічні аспекти. Читтік аналізує практики *dhikr*, *fana'* і *baqā'*, які реалізують божественну любов у духовному житті послідовників суфізму.

Внесок Р.Ніколсона (Nicholson, 1926), англійського сходознавця, дослідника ісламської літератури та ісламського містицизму, який вважається найталановитішим дослідником творчості Джалаладдіна Румі та перекладачем його творів на англійську, полягав у вивченні поетичної традиції, де божественна любов представлена через метафори, символи та образи, що дозволяють відчути і пережити єднання з Богом у художній формі. Його дослідження підтверджують, що поетичне осмислення любові є невід'ємним компонентом містичного досвіду та духовного розвитку людини.

Сучасні дослідження також включають компаративний та міждисциплінарний підхід. Джон Мейендорф (Meyendorff, 1964) *A Study of Gregory Palamas* пропонує порівняння суфійського концепту з християнським *theosis*, показуючи структурні подібності процесу обожнення та духовного вдосконалення людини.

В рамках сучасної філософської антропології праці М. Шелера (Scheler,2009) *The Human Place in the Cosmos* та Г. Плеснера (Plessner, 2019) *Levels of Organic Life and the Human*, дозволяють порівняти суфійське розуміння досконалості людини з поняттями духовної та тілесної екцентричності, внутрішньої автономії та моральної відповідальності, що дає змогу усвідомити універсальний характер феномену божественної любові.

Серед сучасних досліджень також привернули увагу: робота The Concept of Love In Sufism (Wachid, 2022), де автор доводе, що поняття любові в суфізмі має кілька форм і класифікацій. Дослідження виділяє п'ять типів любові: любов до себе; любов через користь від об'єкта; любов через красу й доброту (істинна любов); любов у моральному сенсі (наприклад, до пророка Мухаммада); любов, що виникає через таємну духовну спорідненість (*munāsabah*).

Також робота From 'Ḥubb' to ''ishq': the development of love in early sufism" (Lumbard, 2007), де автор репрезентує розвиток та трансформації концептів «хуб» та «ішк» (любов) у ранньому суфізмі. Робота "The Poetics of Divine Love: Metaphorical Expressions of ʿIshq in Rūmī's Masnavī-I Maʿnavī" (Yalçınkaya, 2025) де авторка дослідження розглядає, як Румі використовує мову кохання як засіб вираження невимовних містичних реалій божественної любові та єднання, а також для каталізації трансформації душі. Аналіз підкреслює незамінну роль метафори у вираженні того, що виходить за межі звичайної мови, ілюструючи, що в Манаві любов це не просто тема, а навмисний педагогічний інструмент та екзистенційний принцип, що веде шукача до емпіричного пізнання божественної єдності.

Робота «The etiology of divine love in sufism and gnosis» (Mammadova, 2025), де авторка досліджує концепцію того, що божественна любов є наріжним каменем суфійського містицизму та гнозису; розглядає відмінності між божественною любов'ю та людською прихильністю, підкреслюючи їхній вплив на суфіїв-практиків. У дослідженні "Illumination of Divine Love: Rediscovering the Hikmats of Sufi Ahmad Yasawi" (Juraev and Young-Jin, 2023) автори використовують філософську основу для вивчення складної концепції божественної любові, зокрема, розглядаючи історичний розвиток та тонкі значення термінів, пов'язаних з любов'ю, в суфізмі. Дослідження поглиблює розуміння погляду суфійської літератури на божественну любов, підкреслюючи її незмінне значення як універсального та позачасового аспекту людського досвіду, що виходить за межі часових та культурних меж.

Таким чином, сучасна наукова дискусія демонструє, що божественна любов у суфізмі розглядається як багатовимірний концепт, який поєднує метафізику, антропологію та практичну духовність. Автор спирається на роботи класиків ісламської містики Ібн Арабі (Ibn 'Arabi, 2016), Румі (Nicholson, 1926), класичні дослідження компаративістів (Мейендорф) та сучасну філософську антропологію (Шелер, Плеснер), що забезпечує міждисциплінарний та цілісний підхід до проблеми.

© Ніна, Білокопитова, 2025

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття. Попри значний обсяг досліджень божественної любові (*divine love*) у суфізмі, окремі аспекти цієї проблематики залишаються недостатньо вивченими.

– Інтеграція метафізичних та антропологічних вимірів. Хоча роботи Ібн Арабі та Читтіка докладно розкривають метафізичну природу божественної любові та її роль у духовному вдосконаленні, досі бракує системного аналізу того, як ці метафізичні концепти взаємодіють із антропологічними моделями людської досконалості (*al-Insān al-Kāmil*) у практичному та соціальному контексті.

– Соціально-етичний вимір божественної любові. Існує обмежена кількість досліджень, що висвітлюють вплив любові до Бога на формування етичної поведінки, соціальної відповідальності та міжособистісних відносин у спільнотах, де практикується суфізм. Більшість праць зосереджені на індивідуальному містичному досвіді, тоді як соціально-етичні аспекти залишаються неповністю дослідженими.

– Компаративний аналіз із філософськими та релігійними традиціями. Попри наявність порівнянь із неоплатонізмом та християнським *theosis*, бракує глибинного аналізу універсальних архетипічних характеристик божественної любові та її актуальності для сучасної філософської антропології. Особливо це стосується інтеграції знань із містичних практик, поетичного осмислення та сучасної теорії духовного розвитку людини.

– Міждисциплінарний підхід до дослідження. Незважаючи на зростаючий інтерес до герменевтичних, психологічних і антропологічних методів, бракує комплексних міждисциплінарних досліджень, які б поєднували метафізику, практику духовного вдосконалення, етичні наслідки та соціокультурні аспекти.

Таким чином, дана стаття присвячується вирішенню цих невирішених питань: системному аналізу взаємодії метафізичних, антропологічних та соціально-етичних вимірів божественної любові, її практичних проявів у суфійській традиції, а також порівняльному осмисленню цього феномену у контексті інших релігійно-філософських систем.

Формулювання цілей статті (постановка завдань). Загальна мета дослідження полягає у всебічному аналізі концепту божественної любові (*divine love*) у суфійській традиції з точки зору її метафізичних, антропологічних та соціально-етичних вимірів, а також у виявленні її значення для сучасної соціально-філософської та релігієзнавчої думки.

Для досягнення цієї мети передбачено розв’язання наступних завдань:

– *Аналіз метафізичних аспектів божественної любові*. Виявити онтологічну структуру любові до Бога у працях Ібн Арабі та інших класиків суфізму; оцінити її роль у формуванні універсального принципу досконалості людини (*al-Insān al-Kāmil*).

– *Дослідження антропологічних та практичних вимірів*. Проаналізувати, як божественна любов проявляється у духовних практиках (зікр – *dhikr*, медитації, поетичній творчості); визначити її вплив на моральний, етичний та соціальний розвиток особистості.

– *Компаративний вимір*. Порівняти суфійський концепт божественної любові з аналогічними ідеями в неоплатонізмі, християнській містичній традиції (*theosis*) та сучасній філософській антропології; виявити універсальні архетипічні риси феномену та його актуальність у міждисциплінарному контексті.

– *Пропозиція нових підходів*. Систематизувати невирішені питання у дослідженні божественної любові; запропонувати міждисциплінарну модель аналізу, що поєднує метафізику, практику, етичні та соціальні аспекти.

Реалізація цих завдань дозволить *окреслити комплексне розуміння божественної любові***,** її роль у духовному розвитку людини та її значення як універсального архетипу у суфійській метафізиці та філософській антропології.

Об’єктом дослідження є феномен божественної любові у суфійській традиції як складова ісламської містики та духовної практики.

Предметом дослідження є онтологічні, антропологічні, етичні та соціальні виміри концепту божественної любові, а також його інтерпретація у контексті суфійської метафізики, порівняльної філософії та сучасної філософської антропології.

Методологія дослідження концепту божественної любові (*divine love*) у суфізмі базується на міждисциплінарному підході, який поєднує філософський, релігієзнавчий, антропологічний та герменевтичний аналіз. Такий підхід забезпечує комплексне розкриття метафізичних, антропологічних та практичних аспектів феномену.

Філософський аналіз – використовується для систематизації концептуальних основ божественної любові у працях класиків суфізму (Ібн Арабі, Румі); дозволяє виділити онтологічну структуру любові, її зв'язок із ідеалом *al-Insān al-Kāmil*, а також інтеграцію космологічних і гносеологічних аспектів. *Історико-релігієзнавчий підхід* – забезпечує аналіз розвитку поняття *'Ishq* та *Mahabba* у різних суфійських школах; дозволяє виявити контекстуальні відмінності та еволюцію практик духовного вдосконалення, пов'язаних із божественною любов'ю. *Герменевтика містичного досвіду* – використовується для інтерпретації текстів та поезії Румі, що виражають переживання божественної любові; дозволяє зрозуміти суб'єктивне переживання духовного єднання з Абсолютом та його практичні наслідки для моральної та соціальної поведінки. *Компаративний підхід* забезпечує зіставлення суфійського концепту божественної любові з аналогічними ідеями в неоплатонізмі, християнському *theosis* та сучасній філософській антропології; дає змогу виділити універсальні архетипічні характеристики феномену та оцінити його міжкультурну та міждисциплінарну значущість. *Систематизація та синтез.* Методологія передбачає інтеграцію теоретичного аналізу, герменевтики текстів та компаративних досліджень; це дозволяє створити цілісну модель розуміння божественної любові, яка враховує її метафізичний, антропологічний, практичний та соціальний виміри.

Застосування цієї методології забезпечує *наукову обґрунтованість висновків* та дозволяє поєднати класичні підходи до суфійської містики з сучасними філософськими та релігієзнавчими концепціями, що підкреслює актуальність та новизну дослідження.

Виклад осново матеріалу дослідження з повним обгрнутуванням отриманих наукових результатів. У суфійській традиції *'Ishq* означає пристрасну, всепоглинаючу любов до Бога, яка виходить за межі розумового пізнання. *Mahabba* більш загальна, характеризує любов як початкову мотивацію духовного шляху. Ці поняття тісно пов'язані з ідеалом досконалої людини (*al-Insān al-Kāmil*), яка здатна віддзеркалювати божественні якості у світі. Ібн Арабі описує любов як універсальну силу, яка підтримує взаємозв'язок між Творцем і творінням. У *Futūḥāt al-Makkiyya* (Ibn 'Arabi,1980) любов постає як засіб очищення душі, що веде до *fana'* (самознищення его) і *baqā'* (перебування у Бозі). У поезії Румі (Nicholson, 1926) божественна любов виражена через метафори танцю, вогню, потоку води. Любов виступає як провідник до пізнання Бога і прояву істини у світі, одночасно поєднуючи особистий і космічний виміри.

Метафізичні аспекти божественної любові. *Онтологічна структура.* У суфійській метафізиці божественна любов (*'ishq, maḥabba*) постає не лише як емоційно-психологічний стан, а передусім як **онтологічна категорія**, що має фундаментальне значення для розуміння структури буття. Вона є первинним імпульсом творіння: за свідченням численних суфійських авторів, саме божественна любов стала причиною, чому Абсолют явив світ у його множинності. Таким чином, любов розглядається як внутрішня енергія космосу, що поєднує трансцендентне й іманентне.

Через любов відбувається прояв божественних імен та атрибутів (asmāʾ wa ṣifāt) у творінні. Кожна істота є віддзеркаленням певного імені Бога, але лише *al-Insān al-Kāmil* (досконала людина) здатний у собі інтегрувати всі імена й атрибути, утворюючи універсальне дзеркало Божественної Реальності. У цьому сенсі любов виконує роль онтологічного посередника, що поєднує нескінченність Абсолюту зі скінченними формами світу.

Особливе місце у цьому процесі займає вчення Ібн Арабі, який розглядає любов як **осьову категорію буття**. Він підкреслює, що саме любов уможливлює рух від небуття до буття, від потенційності до актуальності. Через любов здійснюється коло творіння (*al-fayḍ al-mutaṣil*), у якому світ постійно повертається до свого джерела. Таким чином, любов є не просто емоційною якістю, а метафізичною динамікою**,** що підтримує цілісність космосу (Ibn 'Arabi, 2016).

Втілення цієї динаміки знаходить свій найвищий прояв у концепті *al-Insān al-Kāmil*. Досконала людина є антропологічним центром онтологічної структури любові, оскільки саме в ній досягається повна інтеграція божественних імен та атрибутів. У своїй сутності вона віддзеркалює Абсолют, а у своїх діяннях реалізує гармонію між небесним і земним. Таким чином, *al-Insān al-Kāmil* стає не лише зразком духовної досконалості, а й **онтологічним вузлом**, у якому поєднується універсальність і цілісність буття.

З цієї перспективи любов у суфізмі виконує подвійну функцію: як **метафізична категорія**, вона забезпечує зв'язок між Абсолютом і світом, будучи енергією творіння та збереження буття; як

© Ніна, Білокопитова, 2025

антропологічний принцип, вона знаходить своє завершення у людині, яка здатна не лише переживати любов до Бога, але й ставати її носієм і провідником у космосі.

Таким чином, онтологічна структура любові у суфізмі є багаторівневою: від трансцендентного джерела у Бозі, через космологічне розгортання імен та атрибутів, до антропологічного втілення в *al-Insān al-Kāmil*. Це дозволяє розглядати божественну любов як **універсальний принцип буття**, що інтегрує духовне, космічне та людське виміри існування.

У суфійській традиції любов розглядається як основний шлях наближення до Бога. Вона не обмежується емоційним почуттям, а постає як глибинний онтологічний принцип, що веде душу через різні стадії очищення та трансформації.

Через любов серце (*qalb*) звільняється від прив'язаності до матеріального світу і спрямовується до свого джерела – Божественного. Практики *dhikr* (ритмічне згадування імен Бога), медитація (muraqaba) та поетичне занурення у символи божественної любові стають інструментами цього духовного руху.

Фінальним результатом подорожі любові є досягнення станів: **fanā'**, «знищення» індивідуального его, розчинення у Божественній реальності. Це не означає втрату особистості, а радше її трансформацію, коли «я» перестає існувати як відокремлене начало; **baqā'** «перебування» або «продовження» у Бозі, що символізує новий рівень буття, в якому людина зберігає індивідуальність, але вже як носій божественної любові та провідник її у світ (Khan, 2017, p.8).

Любов у суфізмі є **шляхом до онтологічної єдності** з Абсолютом. Вона трансформує людину, роблячи її учасником божественного буття і сприяючи формуванню ідеалу *al-Insān al-Kāmil*, досконалої людини, що поєднує у собі духовну глибину, моральну цілісність і здатність відображати універсальність Бога.

Космологічні імплікації. У суфійській космології любов постає також як принцип, що структурує Всесвіт. Творіння у своїй основі розглядається як віддзеркалення Божої краси (*Jamāl*) та могутності (*Jalāl*), а любов виступає тією силою, що поєднує ці дві іпостасі в єдиній гармонії. Згідно з традицією, саме божественна любов стала причиною творіння: Бог створив світ із любові, аби Його імена та атрибути могли проявитися у різноманітті форм. У цьому сенсі любов виконує функцію космічного «зв'язку» (rabita), що підтримує порядок, взаємодію та розвиток усіх рівнів буття, від духовного до матеріального. Космологічний вимір любові у суфізмі виявляється у двох головних аспектах: як **онтологічний принцип**, що визначає сам факт існування світу та як динамічна сила, яка спрямовує все творіння до повернення у своє першоджерело – Абсолют.

Отже, любов у суфійській традиції не обмежується сферою особистої містичної практики, а має універсальне значення, оскільки пояснює структуру і сенс космосу як прояву Божественного.

Антропологічні та практичні виміри. *Людина як носій божественної любові.* У суфізмі любов постає не лише як космологічний чи метафізичний принцип, а й як основоположна антропологічна категорія**,** що визначає природу та призначення людини. Саме через любов розкривається її здатність бути посередником між трансцендентним Абсолютом і створеним світом, а також реалізовувати власну духовну сутність. Ключовим у цьому контексті є вчення про *al-Insān al-Kāmil* (досконалу людину). На антропологічному рівні досконалість людини полягає у її здатності вбирати у свою сутність усі божественні атрибути**,** віддзеркалювати їх у власному житті та втілювати в соціальному і культурному середовищі. Любов у цьому випадку виступає не просто як внутрішнє почуття, а як трансформативна сила**,** яка спрямовує людину на шлях духовного зростання та самоперевершення.

У поезії Румі любов описується як вогонь, що очищує серце від егоцентризму та егоїзму (*nafs*), відкриваючи людину для єдності з Абсолютом (Khan, 2017, p.8). Антропологічна функція любові полягає у тому, щоб зруйнувати бар'єри між «я» та «Ти», між частковим і всеохопним, між людиною та Богом. У цьому сенсі любов є **онтологічною умовою духовного вдосконалення**, без якої неможливе досягнення стану досконалості.

Особливу увагу слід звернути на соціально-етичний аспект антропологічного виміру любові. На відміну від суто індивідуалістичного переживання містичного досвіду, суфійська традиція розглядає любов як **модель стосунків у суспільстві**. Той, хто пізнав божественну любов, стає здатним до милосердя, співчуття та служіння іншим. Таким чином, любов формує **етичний кодекс досконалої людини**, що охоплює як особистісний, так і колективний рівень буття.

Антропологічний вимір любові також виявляється у духовних практиках, що спрямовані на інтеграцію людини в божественний поря-

док. Практики *dhikr* (постійного згадування Бога), медитації, ритуальних співів і поетичної творчості виступають як засоби **перетворення любові з емоційного стану у спосіб буття**. Через ці практики любов стає не лише містичним досвідом, а й постійною антропологічною реальністю, яка формує людину як цілісну духовну істоту.

Таким чином, антропологічний вимір божественної любові у суфізмі можна розглядати у трьох головних аспектах:

1. Внутрішньо-особистісному, очищення серця та подолання егоцентризму.

2. Соціально-етичному, формування стосунків, заснованих на милосерді, співчутті та служінні.

3. Духовно-практичному, реалізація любові у містичних практиках, що перетворюють людину на носія божественних атрибутів.

У сукупності ці аспекти утворюють цілісну антропологічну модель, в якій любов постає як універсальний принцип людської досконалості та основа інтеграції особистісного, соціального й духовного буття.

Практики реалізації божественної любові. Божественна любов у суфізмі вкорінена у практиках духовного вдосконалення**,** які мають на меті перетворення внутрішнього досвіду людини та втілення любові у спосіб буття. Центральне місце серед них посідає зікр *dhikr* ритуал постійного згадування Бога. **Зікр,** *Dhikr* (араб. ذكر – «пам'ять», «згадування») полягає у багаторазовому повторенні імен Бога, зокрема сакральної формули *lā ilāha illā Allāh* («немає божества, окрім Бога»). У суфійській традиції *dhikr* розглядається як практика активізації духовного сприйняття, що очищує серце від марнотних думок і спрямовує його виключно до Бога. Ритмічне повторення імені в поєднанні з контролем дихання та тілесними рухами створює особливий стан свідомості, у якому адепт відчуває внутрішню присутність Божественного. Через *dhikr* любов стає не лише почуттям, а й **онтологічним досвідом єдності** з Абсолютом. Повторення імен Бога має силу викликати стан духовного захоплення (*wajd*), у якому серце адепта розкривається для прийняття божественної любові. Таким чином, *dhikr* є не просто молитвою чи згадуванням, а **метафізичним актом**, що перетворює онтологічну структуру людини.

Окрім *зікру*, важливу роль у реалізації любові відіграють інші практики:

Sama (в деяких країнах *sema*) – слухання музики та поезії, яке супроводжується ритуальним танцем (як у традиції «танцюючих дервішів» ордену Мевлевійя). Через гармонію ритму та мелодії адепти переживають стан екстазу (*ḥāl*), що відкриває внутрішнє відчуття божественної любові. **Медитація та споглядання** (*muraqaba*) – практика зосередження свідомості на Бозі, що сприяє глибшому відчуттю Його присутності. Вона дозволяє адептові відмовитися від ілюзій зовнішнього світу та осягнути істину єдності (*tawḥīd*) (Trimingham, 1971). **Поетична творчість** – у творах Румі (Nicholson, 1926, p.272-273), Хафіза (Hafiz, 1897, p.93-94), Аттара (Attar, 1954, p.162) любов описується як полум'я, що спалює его й відкриває шлях до Бога. Поезія у цьому випадку є не лише естетичним актом, а й духовною практикою, що транслює досвід божественної любові для інших.

Тож, суфійські практики *dhikr*, *sama*, медитація та поетичне натхнення, формують цілісну систему реалізації любові, де емоційне, інтелектуальне, тілесне й духовне інтегруються у єдиному досвіді. Любов у цьому контексті постає як внутрішній стан і практично здійсненна реальність, що втілюється у ритуалі, мистецтві та спільнотному житті.

Соціальні та етичні наслідки. Любов до Бога в суфізмі має безпосередні етичні та соціальні виміри. Вона формує людину як духовно досконалу істоту, здатну втілювати божественні якості у щоденному житті. Насамперед ідеться про розвиток **емпатії, милосердя, справедливості та терпимості**, що є наслідком внутрішнього злиття з любов'ю Абсолюту. У суфійській традиції наголошується, що справжня любов до Бога неминуче проявляється у любові до творіння**.** Це означає не лише духовну солідарність, але й активне служіння іншим, що реалізується через доброчинність, наставництво та виховання учнів у суфійських братствах. Таким чином, любов стає основою **соціальної етики**, яка поєднує містичний досвід з конкретними формами суспільної взаємодії.

Етичний вимір суфійської любові полягає також у самоподоланні: відмова від егоцентричних прагнень веде до формування людини, здатної бачити в кожному ближньому відображення Божественного. У цьому виявляється глибинний зв'язок любові з ідеалом *al-Insān al-Kāmil*, який уособлює інтеграцію містичного й етичного, особистого й суспільного.

Отже, соціально-етичні наслідки суфійського вчення про любов можна розглядати як **модель**

© Ніна, Білокопитова, 2025

духовно зорієнтованого суспільства, де любов до Бога стає джерелом гуманності та справедливості у міжлюдських відносинах.

Порівняльний аналіз. *Суфізм і неоплатонізм.* У неоплатонізмі, зокрема у вченні Плотіна (Plotinus, 1917), ключовим є концепт Єдиної Душі (One Soul), яка об'єднує всі індивідуальні душі та слугує посередником між Абсолютом (Єдиним) і матеріальним світом. Ця ідея підкреслює *універсальну єдність буття*, де всі множинні прояви сходять до єдиного джерела. У суфійській традиції подібну функцію виконує любов до Бога, яка виступає універсальною духовною силою, що долає розділеність і з'єднує окремі душі в єдине містичне співтовариство. Як і у неоплатонічній системі, суфійська думка розглядає людину не як замкнену істоту, а як відкрите відображення Абсолюту, покликане повернутися до свого джерела.

При цьому суфійський акцент на *divine love* надає цій єдності *екзистенційно-емоційного виміру*: якщо в неоплатонізмі шлях душі до Єдиного описується як інтелектуальне сходження, то в суфізмі він переживається через любов, пристрасне прагнення та внутрішнє спалення у Божественному. Порівняння суфізму з неоплатонізмом показує, що обидві традиції спрямовані на подолання множинності й відновлення первісної єдності, проте роблять це різними шляхами, *через інтелектуальне самоспоглядання у Плотіна та через любов як онтологічну силу у суфізмі*.

Суфізм і християнський «theosis». У християнській патристичній традиції, особливо у вченні Григорія Палами (Palamas, 1983), центральним є поняття **theosis** – обоження людини через участь у божественних енергіях (*energeiai*), але без злиття з Божою сутністю (*ousia*). Це означає, що людина стає причасною до божественного життя, зберігаючи при цьому свою онтологічну відмінність від Творця.

У суфізмі ми знаходимо подібну структуру у вченні про **fana'** (знищення «его», самості; розчинення в Бозі) та **baqā'** (перебування у Бозі) (Khan, 2017, p.8). Як і в концепції *theosis*, ідеться не про тотожність із сутністю Бога, а про містичне причастя до Його атрибутів і дії. Суфій проходить шлях внутрішнього очищення, відмови від власної волі й остаточного «розчинення» в любові до Абсолюту, що приводить його до нового буття, укоріненого у Бозі.

Подібність двох традицій полягає у визнанні того, що людське життя досягає своєї повноти лише у зв'язку з Божественним, і що цей зв'язок не є абстрактним, а переживається у досвіді – через молитву, аскезу, містичне споглядання чи любовне віддання. Водночас різниця полягає в акцентах: у православній містичній теології наголошується на енергійному спілкуванні з Богом, тоді як у суфізмі домінує мотив любові як трансформуючої сили, що веде людину до стану *al-Insān al-Kāmil*.

Можна стверджувати, що **theosis** і суфійське **fana'/baqā'** є двома моделями одного духовного процесу – участі людини у Божественному, яка не скасовує її унікальної особистісності, а, навпаки, підносить її до рівня справжньої досконалості.

Суфізм і сучасна філософська антропологія. У XX столітті філософська антропологія в особі М. Шелера (Scheler, 2009) та Г. Плеснера (Plessner, 2019) наголосила на подвійній природі людини – духовній і тілесній. Шелер визначав людину як істоту, яка здатна підніматися над власними біологічними імпульсами завдяки духовному виміру, тоді як Плеснер вводив поняття екцентричної позиційності**,** що означає здатність людини виходити за межі своєї тілесності й усвідомлювати себе у світі.

У суфійській традиції ми знаходимо подібне поєднання: божественна любов виступає інтегративним принципом, який єднає духовне та тілесне в людині. Любов у суфізмі не заперечує тілесність, але трансформує її, роблячи інструментом духовного вдосконалення. Саме через любов відбувається гармонізація тілесної присутності людини у світі та її спрямованості до Абсолюту.

Таким чином, можна говорити про концептуальну близькість суфійського розуміння людини до ідей сучасної філософської антропології: якщо Шелер і Плеснер розкривають антропологічний парадокс «тілесного духу» та «духовного тіла», то суфізм пропонує містичний шлях його подолання через любов до Бога, що синтезує екзистенційний і онтологічний виміри людського буття. Суфійська концепція *divine love* може бути прочитана як містичний аналог екцентричної позиційності, де людина завдяки любові виходить за межі своєї обмеженої самості та відкривається універсальному виміру буття.

Аналіз концепту *divine love* у суфізмі потребує багатовимірного підходу, який здатний охопити не лише богословсько-містичні виміри, а й антропологічні, соціальні та культурні контексти. У цьому дослідженні пропонується **міждисциплінарна модель**, що поєднує:

1. Метафізичний вимір – вивчення любові як онтологічної категорії, через яку відкривається структура буття. Тут враховуються вчення Ібн Арабі про досконалу людину *al-Insān al-Kāmil*, неоплатонічні ідеї єдності та патристична концепція *theosis*.

2. Практичний (містико-ритуальний) вимір – аналіз конкретних технік реалізації любові: зікр *dhikr*, медитація, поетичні практики, що ведуть до станів фана *fana'* та бака *baqā'*. Практика виступає способом втілення метафізики у життєвому досвіді.

3. Етичний вимір – осмислення того, як божественна любов трансформує внутрішній світ людини, стимулює розвиток чеснот (емпатія, милосердя, терпимість) і формує моральні орієнтири (Білокопитова та Ель Гуессаб, 2025).

4. Соціальний вимір – дослідження впливу любові на формування спільнот: суфійські тарікати, соціальна активність у вигляді благодійності, наставництва, духовного керівництва та різних соціальних інституцій (Білокопитова та Ель Гуессаб, 2025)

5. Порівняльно-філософський вимір – інтеграція суфійських уявлень з іншими антропологічними моделями: неоплатонізмом, християнською містикою та сучасною філософською антропологією (Шелер, Плеснер).

У результаті формується цілісна аналітична рамка, яка дозволяє побачити божественну любов у суфізмі не лише як окреме релігійне поняття, але як універсальний архетип духовного досвіду, що поєднує метафізику, практику та соціальну етику (рис. 1).

Рис. 1. Міждисциплінарна модель дослідження божественної любові (*divine love)* у суфізмі

Джерело: розробка автора.

Висновки дослідження і перспективи подальших пошуків у даному напрямку. У результаті проведеного дослідження встановлено, що концепт любові *divine love* божественної любові (*ʿishq, maḥabba*) у суфізмі має універсальний характер, поєднуючи онтологічний, антропологічний, космологічний, етичний і соціальний виміри. Любов у суфійській традиції постає не лише як внутрішній стан містика, але і як засадничий принцип творіння, що забезпечує єдність між Богом і світом, Абсолютом і множинністю. Вона є провідною силою на шляху духовного вдосконалення та реалізується через практики зікру *dhikr*, медитацію, поетичне і художнє вираження. Ідеал досконалої людини *al-Insān al-Kāmil*, сформований у суфійській метафізиці, репрезентує найвищу форму втілення любові, як віддзеркалення божественних атрибутів і провідника до Єдиного.

Порівняльний аналіз показав, що суфійська концепція любові має точки дотику з неоплатонічним ученням про Єдине, з християнською доктриною *theosis* у візантійській традиції, а також із сучасною філософською антропологією (М. Шелер, Г. Плеснер). Це дозволяє говорити про універсальність архетипу любові як інтегративної сили, що формує цілісне бачення людської природи.

Перспективи подальших пошуків полягають у розширенні міждисциплінарного аналізу феномену божественної любові (*divine love*) в суфізмі, зокрема у площині когнітивних наук, нейроантропології та психології релігії. Важливим завданням є також дослідження соціокультурних аспектів суфійської любовної містики в контексті міжрелігійного діалогу, глобальної етики та сучасної антропології духовності. Подальший розвиток цієї теми відкриває можливість глибшого осмислення не лише релігійного, але й універсально-філософського значення любові як принципу людського буття.

Список використаних джерел

Білокопитова Н., Ель Гуессаб К., Феномен соціальних інституцій алеві-бекташі в контексті етики чеснот, *Вісник гуманітарних наук,* (8). 2025 https://doi.org/10.5281/zenodo.15687191

Attar, Farid al-Din. *The Conference of the Birds (Mantiq al-Tayr)*. Transl. by C. S. Nott. London: Routledge & Kegan Paul, 1954. https://sufipathoflove.com/wp-content/uploads/2019/10/the-conference-of-the-birds.pdf

© Ніна, Білокопитова, 2025

Afifi, A. A. *The Mystical Philosophy of Muhyid' Din Ibn 'Arabi*. 1939. https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.171931/page/n9/mode/2up

Chittick, W. C. *The Sufi Path of Knowledge: Ibn al-'Arabi's Metaphysics of Imagination*. 1989. https://archive.org/details/TheSufiPathOfKnowledgeWilliamC.Chittick

Hafiz of Shiraz. *The Divan of Hafez*. Transl. by Gertrude Bell. London: William Heinemann, 1897. https://traditionalhikma.com/wp-content/uploads/2015/03/The-Divan-of-Hafiz-English-Persian.pdf

Ibn 'Arabi. Futūḥāt al-Makkiyya [The Meccan Revelations]. Cairo : al-Hayʾa al-Miṣriyya al-ʿĀmma lil-Kitāb, 1980. 560 p. https://archive.org/details/ibn-arabi-futuhat-makkiyya-mansub/Muhyiddin%20ibn%20Arabi%20-%20al-Futuhat%20al-Makkiyya-01/page/n11/mode/2up

Ibn 'Arabi. Fusus al-Hikam [The Seals of Wisdom] 2016 https://dn790007.ca.archive.org/0/items/QaseedBurdaShareefInArabicPunjabiUrduFarsiEnglish_201609/Fusus-Al-Hikam-the-Seals-of-Wisdom.pdf

Juraev, Zuhriddin, and Young-Jin Ahn. "Illumination of Divine Love: Rediscovering the Hikmats of Sufi Ahmad Yasawi". *Afkar: Jurnal Akidah Dan Pemikiran Islam* 25 (2) 2023: 193-224. https://doi.org/10.22452/afkar.vol25no2.6

Khan, Amina Kausar, On becoming naught: reading the doctrine of fana and baqa in the Mathnawi of Jalal al-Din Rumi. MTh(R) thesis. University of Glasgow 2017, https://theses.gla.ac.uk/8222/7/2017KhanMThR.pdf

Lumbard, Joseph E. B. "From 'Ḥubb' to ''ishq': the development of love in early sufism." *Journal of Islamic Studies* 18, no. 3 2007: 345–385. http://www.jstor.org/stable/26200249

Mammadova, Ilhama. The Etiology of Divine Love in Sufism and Gnosis. *Metafizika* 8 (6) 2025:116-124. https://doi.org/10.33864/2617-751X.2025.v8.i6.116-124

Meyendorff, J. *A Study of Gregory Palamas*. 1964. https://archive.org/details/studyofgregorypa0000meye/page/n5/mode/2up

Nicholson, R. A. *The Mathnawi of Jalaluddin Rumi*. 1926 https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.151299/page/n3/mode/2up

Palamas G. *The Triads*. New York : Paulist Press, 1983. 173 p. https://magnusinstitute.org/wp-content/uploads/2021/08/Gregory-of-Palamas-The-Triads.pdf

Plotinus. *The Enneads*. Trans. Stephen MacKenna, 1917.

Plessner, H. *Levels of Organic Life and the Human*. 2019. https://philpapers.org/rec/PLELOO

Scheler, M. *The Human Place in the Cosmos*. 2009. https://archive.org/details/humanplaceincosm0000sche

Trimingham J. S. *The Sufi Orders in Islam*. Oxford : Clarendon Press, 1971. 360 p.

Wachid, Abdul B.S. The Concept Of Love In Sufism, *Jurnal Sastra Indonesia 11* (3) 2022, 219-226, DOI https://doi.org/10.15294/jsi.v11i3.52135

Yalçınkaya, Arzu Eylül. "The Poetics of Divine Love: Metaphorical Expressions of ʿIshq in Rūmī's Masnavī-I Maʿnavī". *Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 4, no. 1, 2025: 101-26. https://doi.org/10.32739/ustad.2025.7.78

References

Bilokopytova N., El Guessab K., (2025) The phenomenon of social institutions of the Alevi-Bektashi in the context of virtue ethics, *Humanities Science Bulletin,* (8). https://doi.org/10.5281/zenodo.15687191

Attar, Farid al-Din. (1954) *The Conference of the Birds (Mantiq al-Tayr)*. Transl. by C. S. Nott. London: Routledge & Kegan Paul, https://sufipathoflove.com/wp-content/uploads/2019/10/the-conference-of-the-birds.pdf

Afifi, A. A. (1939) *The Mystical Philosophy of Muhyid' Din Ibn 'Arabi*. https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.171931/page/n9/mode/2up

Chittick, W. C. (1989) *The Sufi Path of Knowledge: Ibn al-'Arabi's Metaphysics of Imagination*. https://archive.org/details/TheSufiPathOfKnowledgeWilliamC.Chittick

Hafiz of Shiraz. (1897) *The Divan of Hafez*. Transl. by Gertrude Bell. London: William Heinemann, https://traditionalhikma.com/wp-content/uploads/2015/03/The-Divan-of-Hafiz-English-Persian.pdf

Ibn 'Arabi (1980) Futūḥāt al-Makkiyya [The Meccan Revelations]. Cairo : al-Hayʾa al-Miṣriyya al-ʿĀmma lil-Kitāb, 560 p. https://archive.org/details/ibn-arabi-futuhat-makkiyya-mansub/Muhyiddin%20ibn%20Arabi%20-%20al-Futuhat%20al-Makkiyya-01/page/n11/mode/2up

Ibn 'Arabi. (2016) Fusus al-Hikam [The Seals of Wisdom] https://dn790007.ca.archive.org/0/items/QaseedBurdaShareefInArabicPunjabiUrduFarsiEnglish_201609/Fusus-Al-Hikam-the-Seals-of-Wisdom.pdf

Juraev, Zuhriddin, and Young-Jin Ahn (2023) Illumination of Divine Love: Rediscovering the Hikmats of Sufi Ahmad Yasawi. *Afkar: Jurnal Akidah Dan Pemikiran Islam* 25 (2) : 193-224. https://doi.org/10.22452/afkar.vol25no2.6

Khan, Amina Kausar, (2017) On becoming naught: reading the doctrine of fana and baqa in the Mathnawi of Jalal al-Din Rumi. MTh(R) thesis. University of Glasgow, https://theses.gla.ac.uk/8222/7/2017KhanMThR.pdf

Lumbard, Joseph E. B.(2007) From 'Ḥubb' to ''ishq': the development of love in early sufism. *Journal of Islamic Studies* 18, no. 3: 345–385. http://www.jstor.org/stable/26200249

Mammadova, Ilhama. (2025) The Etiology of Divine Love in Sufism and Gnosis. *Metafizika* 8 (6): 116-124. https://doi.org/10.33864/2617-751X.2025.v8.i6.116-124

Meyendorff, J. (1964) *A Study of Gregory Palamas*. https://archive.org/details/studyofgregorypa0000meye/page/n5/mode/2up

Nicholson, R. A. (1926) *The Mathnawi of Jalaluddin Rumi*. 1926 https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.151299/page/n3/mode/2up

Palamas G. (1983) *The Triads*. New York : Paulist Press, 173 p. https://magnusinstitute.org/wp-content/uploads/2021/08/Gregory-of-Palamas-The-Triads.pdf

Plotinus. (1917) *The Enneads*. Trans. Stephen MacKenna.

Plessner, H. (2019) *Levels of Organic Life and the Human*. https://philpapers.org/rec/PLELOO

Scheler, M. (2009) *The Human Place in the Cosmos*. https://archive.org/details/humanplaceincosm0000sche

Trimingham J. S. (1971) *The Sufi Orders in Islam*. Oxford : Clarendon Press, 360 p.

Wachid, Abdul B.S. (2022) The Concept Of Love In Sufism, *Jurnal Sastra Indonesia 11* (3), 219-226, DOI https://doi.org/10.15294/jsi.v11i3.52135

Yalçınkaya, Arzu Eylül. (2025) The Poetics of Divine Love: Metaphorical Expressions of ʿIshq in Rūmī's Masnavī-I Maʿnavī. *Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 4, no. 1, 101-26. https://doi.org/10.32739/ustad.2025.7.78

NINA, BILOKOPYTOVA – Candidate of Philosophical Sciences,
Doctoral student of the Philosophy, Public Administration and Social Work Department,
Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: nina_turk@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7260-0705

THE IDEA OF "DIVINE LOVE" IN THE SUFI TRADITION: ANTHROPOLOGICAL AND METAPHYSICAL ASPECTS

Abstract

The article is devoted to the analysis of the concept of divine love in the Sufi tradition through the lens of socio-philosophical discourse. The focus is placed on understanding love not only as a mystical experience but also as a universal principle that shapes social relations, moral norms, and anthropological ideals. In Sufism, divine love serves as the foundation for the formation of the ideal of the Perfect Human (*al-Insān al-Kāmil*), embodying the integration of spiritual and social dimensions of existence, capable of harmonizing both individual and collective being. The overall aim of the study is to provide a comprehensive analysis of the concept of divine love in the Sufi tradition in terms of its metaphysical, anthropological, and socio-ethical dimensions, as well as to identify its significance for contemporary socio-philosophical and religious thought. Socio-philosophical analysis allows for a comparison between the Sufi understanding of love, the Christian doctrine of *theosis*, the Neoplatonic idea of the Universal Soul, and modern concepts of philosophical anthropology (M. Scheler, H. Plessner). It is emphasized that Sufi love not only shapes the spiritual personality but also sets a social ideal of coexistence, in which harmony among people is possible only on the basis of love as a metaphysical and ethical force. An interdisciplinary model of analysis is proposed, combining metaphysical, practical, ethical, and social aspects. The study concludes that the concept of divine love in Sufism is not only a mystical archetype but also a socio-philosophical category that remains relevant to contemporary discussions on tolerance, intercultural dialogue, and the search for spiritual foundations of social unity.

Key words: concept of divine love, ontological structure, anthropological principle, universal principle of being, practices of realizing divine love, interdisciplinary model.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 15.10.2025
Accepted date 10. 11.2025
Published date 15.12.2025

How to cite: **Білокопитова, Ніна**. Ідея «DIVINE LOVE» у суфійській традиції: антропологічні та метафізичні аспекти. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 19–28.
doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-02

© Ніна, Білокопитова, 2025

УДК 316.42:17
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-03

ТРАНСФОРМАЦІЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ОДИН ІЗ ЕЛЕМЕНТІВ ЕПОХИ ПОСТПРАВДИ

ВЕРСТИН, АНДРІЙ[1]

Анотація

Ця стаття присвячена філософському осмисленню та аналізу трансформації моральних цінностей, що відбувається у сучасному суспільстві, яке функціонує в умовах епохи постправди. Дослідження обґрунтовує, що цей аксіологічний зсув є не побічним, а фундаментальним елементом, що визначає механізми функціонування постправди як стійкої культурної установки. Автор виходить із положення, що постмодерністський скепсис щодо універсальних метанаративів створив ідеологічну порожнечу та інтелектуальне підґрунтя для релятивізації істини, що згодом була заповнена емоційно насиченою, факто-ігноруючою риторикою епохи постправди. Ключовим науковим результатом є виявлення та детальний аналіз домінування морального релятивізму, який витісняє універсальні етичні імперативи і призводить до індивідуалізації та приватизації моралі. Цей процес перетворює моральність із колективного регулятора на елемент особистої ідентичності чи персонального брендингу, посилюючи ерозію етичної відповідальності та соціальну фрагментацію. Особлива увага приділяється обґрунтуванню того, що в умовах постправди етика набуває інструментального характеру. Моральна легітимація політичних рішень через апеляцію до емоцій та «вищої моралі» своєї групи замінює раціональну аргументацію та об'єктивний аналіз. Це створює етичну дисфункцію у публічній сфері, руйнує довіру до інститутів, заснованих на фактах і законі, і посилює авторитарну спокусу. Крім того, трансформація цінностей ускладнює етичне управління соціальними інноваціями та новими технологіями, такими як ШІ, через відсутність консенсусу щодо моральних рамок. У висновках наголошується на критичній необхідності пошуку нового морального якоря. Конструктивні стратегії включають звернення до плюралістичного універсалізму – примирення плюралізму з мінімальним універсальним ядром етики, а також відновлення аксіологічного статусу істини як фундаментального морального імперативу для забезпечення стійкості демократичних суспільств.

Ключові слова: постправда, моральні цінності, релятивізм, постмодернізм, аксіологічна криза, індивідуалізація моралі, етична відповідальність, плюралістичний універсалізм, етика емоцій, метанаративи.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Епоха постправди, де емоції та особисті переконання превалюють над об'єктивними фактами, визначає сучасну соціокультурну та політичну реальність. У загальному вигляді проблема полягає у критичній трансформації моральних цінностей, спричиненій руйнуванням універсальних етичних стандартів під впливом постмодерністського релятивізму. Це явище має прямий зв'язок із важливим практичним завданням – забезпеченням стабільності та згуртованості демократичних суспільств. В умовах, коли мораль фрагментована, а істина знецінена, стає неможливим досягнення консенсусу щодо спільних дій та засудження неправомірних вчинків. Наукове завдання полягає у філософському осмисленні механізмів цієї трансформації та розробці аксіологічних стратегій протидії, що є ключовим для збереження етичної цілісності публічної сфери та запобігання посиленню авторитарних тенденцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких представлено вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Проблема взаємодії моралі, істини та політики в умовах постправди є предметом активних міждисциплінарних досліджень. Автор спирається на філософські та соціологічні праці, що окреслюють теоретичні рамки проблеми. Фундаментальні основи класичної аксіології та її протиставлення релятивізму представлені у роботах Д. Георгієва (Georgiev, 1994), який обґрунтовує необхідність мінімального об'єктивного ядра цінностей. Критику постмодерністського розмивання метанаративів та його вплив на моральну трансформацію досліджує В. Верстин (Верстин, 2023), вказуючи на фрагментацію етики. Феномен морального релятивізму та його загрозу людській гідності детально аналізує І. Онвуатуегву (Onwuatuegwu, 2020). Сучасне, контекстуальне розуміння моралі, що відображає мінливі виклики, висвітлює В. Ємець (Yemets, 2018). Особливу увагу приділено впливу постправди на публічну комунікацію, що розкрито у працях Л. Лазар (Lazăr, 2014), яка описує етичну дисфункцію публічної сфери та роль

[1] Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна)
E-mail: andriiverstyn8@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-6958-852X

ехокамер. Політичні аспекти та інструменталізація моралі для формування зовнішньополітичних поглядів аналізуються у дослідженні Д. Керцера та ін. (Kertzer et al., 2014). З погляду пошуку конструктивних рішень, використовується концепція плюралістичного універсалізму К. Коррадетті (Corradetti, 2022) та ідеї трансцендентальної антропології А. Акріву (Akrivou, González, 2021), які пропонують шляхи відновлення універсальних етичних засад.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття. Незважаючи на значний інтерес до феноменів постмодернізму та постправди, недостатньо глибоко досліджений аксіологічний зв'язок між ними: як саме постмодерна релятивізація створила умови для експлуатації емоцій у постправді. Залишається малодослідженим питання системного впливу індивідуалізації та приватизації моралі на етичне управління соціальними інноваціями та технологічними процесами, як-от штучний інтелект. Невирішеною частиною проблеми є також розробка чітких етичних стратегій на основі плюралістичного універсалізму, які могли б протистояти моральній поляризації в публічній сфері, зберігаючи при цьому необхідний суспільний плюралізм.

Методологія дослідження. У дослідженні застосовано комплексний міждисциплінарний підхід, що поєднує філософські та соціологічні методи. Основним є аксіологічний аналіз, спрямований на виявлення ієрархії та трансформації моральних цінностей. Використовується феноменологічний метод для осмислення сутності постправди як стійкої культурної установки, а не лише інформаційного явища. Компартивістський метод застосовано для зіставлення класичних універсалістських концепцій моралі з постмодерністськими та постправдовими релятивістськими моделями. Метод філософського обґрунтування використовується для аргументації необхідності відновлення аксіологічного статусу істини як основи для нового морального якоря.

Об'єктом дослідження є процес трансформації моральних цінностей у сучасному західному суспільстві, що характеризується домінуванням інформаційних технологій та феноменом постправди.

Предметом дослідження є аксіологічні механізми, що спричиняють релятивізацію, індивідуалізацію та інструменталізацію моральних цінностей, а також їхній вплив на підрив суспільної довіри, етичну дисфункцію публічної сфери та формування авторитарної спокуси в епоху постправди.

Метою статті є виявлення та аналіз ключових аспектів трансформації моральних цінностей під впливом постмодернізму та епохи постправди, а також обґрунтування необхідності розробки нових універсальних етичних засад для відновлення суспільної цілісності.

Завданнями дослідження є:

1. Окреслити теоретичні основи моральних цінностей та визначити вплив постмодернізму як каталізатора їхньої релятивізації.
2. Визначити сутність епохи постправди, охарактеризувати її механізми та їхню взаємодію з морально-етичними нормами.
3. Проаналізувати наслідки домінування морального релятивізму, індивідуалізації етики та її інструменталізації в політичній сфері.
4. Обґрунтувати пошук нових, стійких етичних основ (плюралістичний універсалізм) як необхідну стратегію протидії кризі.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Традиційна філософія, від античності до доби Просвітництва, прагнула зафіксувати моральні цінності як істини, що існують незалежно від людської волі чи культурних умов. Ці цінності – справедливість, доброчесність, обов'язок – сприймалися як об'єктивні регулятори соціальних відносин. Однак у XX столітті ця об'єктивність стала предметом гострої критики. Дискусія про те, чи є моральні цінності об'єктивними чи лише соціальними конструктами, набула особливої гостроти. Деякі дослідники, як-от Д. Георгієв, продовжують стверджувати, що моральні цінності у сфері соціальних відносин, попри їхню культурну варіативність, володіють певною об'єктивною сутністю. Ця об'єктивність випливає з необхідності підтримання самого суспільного життя та людського співіснування (Georgiev, 1994, P. 51-53).

Без цього мінімального об'єктивного ядра, що охоплює фундаментальні принципи, такі як заборона безпідставного насильства, суспільство не могло б функціонувати. На противагу цьому, сучасне розуміння моралі часто акцентує увагу на її динамічному та контекстуальному характері. Мораль розглядається не як набір незмінних догм, а як постійно оновлювана система норм і принципів, що виконує регулятивну та оцінну функцію, віддзеркалюючи мінливі потреби та виклики суспільства (Yemets, 2018, P. 96-98).

© Андрій, Верстин, 2025

В умовах релятивістського натиску, деякі філософи шукають нові, більш стійкі основи для етики, що виходять за межі суто культурного релятивізму. Одним із таких напрямів є трансцендентальна антропологія, яка пропонує відійти від персоналістичної етики чеснот, орієнтованої на індивідуальні характеристики, до пошуку універсальної основи в самій структурі людського буття. Цей підхід підкреслює, що, незважаючи на культурні відмінності, існують спільні трансцендентальні умови, необхідні для автентичного людського існування та ефективної міжособистісної комунікації (Akrivou, González, 2021, P. 1-3).

Філософія постмодернізму створила інтелектуальний клімат, який виявився вкрай сприятливим для виникнення епохи постправди. Центральною тезою постмодерну є скепсис щодо метанаративів – великих, всеосяжних і універсальних історій чи систем (релігійних, наукових, політичних), які традиційно легітимізували знання та мораль. В результаті, відбувається розмивання універсальних істин, включаючи універсальні моральні імперативи. У постмодерну добу трансформація моральних цінностей іде шляхом їхньої релятивізації та індивідуалізації (Верстин, 2023, С. 35).

Коли великі наративи втрачають авторитет, моральна істина перетворюється на одну з багатьох «правд», а етика з універсального закону стає справою особистого, ситуативного вибору. Ця постмодерна трансформація призвела до трьох ключових наслідків у сфері етики. По-перше, виникла фрагментація моральних норм, де існують паралельні, часто конфліктуючі, етичні системи. По-друге, спостерігається інтенсивний плюралізм поглядів на добро та зло, який унеможливлює досягнення суспільного консенсусу. По-третє, зросла недовіра до інститутів, які раніше виконували роль моральних авторитетів (Верстин, 2023, С. 37).

Таким чином, постмодернізм радикалізував перехід від етики, заснованої на об'єктивній, зовнішній істині, до етики, заснованої на суб'єктивному переживанні та ідентичності. Ця відмова від спільної, перевіреної істини як основи для моралі створила ідеологічну порожнечу, яку пізніше заповнила емоційно насичена, фактоігноруюча риторика епохи постправди. У цьому контексті мораль втрачає свою функцію соціального регулятора, перетворюючись на інструмент самоідентифікації або політичної маніпуляції

Постправда – це не просто фальшиві новини чи свідома брехня. Це стійка культурна установка, в якій апеляція до емоцій та особистих переконань є значно ефективнішою у формуванні громадської думки, ніж звернення до об’єктивних фактів. Сутність цього явища полягає у створенні суспільного клімату, де істина втрачає свій аксіологічний статус як вища цінність, і стає лише однією з можливих інтерпретацій, рівноправною з іншими, що краще відповідають емоційному запиту аудиторії. Ключова відмінність полягає в тому, що традиційна брехня вимагає приховування істини, тоді як постправда істину знецінює (Lazăr, 2014, P. 373).

Центральну роль у розквіті постправди відіграють сучасні засоби масової комунікації, особливо соціальні мережі. Вони не лише прискорюють розповсюдження інформації, але й створюють інформаційні бульбашки та ехокамери, де користувачі спілкуються лише з тими, хто поділяє їхні погляди та упередження. У цих замкнутих просторах, як зазначає Л. Лазар, публічна комунікація сприяє не діалогу та критичному мисленню, а консолідації ідентичності навколо емоційно заряджених наративів (Lazăr, 2014, P. 374).

В умовах постправди традиційні межі між істиною, політикою та мораллю стають вкрай розмитими, а етика перетворюється на інструмент влади. Філософський прагматизм, який розглядає істину як те, що працює найкраще для спільноти, пропонував механізм обговорення як шлях до моральної та політичної істини (Misak, 2000, P. 1-5). Однак епоха постправди демонструє спотворене використання цього механізму: «істина» обирається не через раціональне обговорення фактів, а через її ефективність у мобілізації емоцій і досягненні політичних цілей. Цей зсув має вирішальне значення для взаємодії моралі та політики. Як зазначав В. Проданов ще на початку 90-х, у світі, що швидко змінюється, політичні інтереси все частіше апелюють до моральних почуттів, щоб легітимізувати свої дії (Prodanov, 1994, P. 11-14).

У постправді цей процес досягає свого піку: політики використовують мову морального обурення або моральної винятковості, щоб виправдати суперечливі рішення. Якщо політичне рішення відчувається як «морально правильне» для певної групи, його відповідність фактам чи міжнародному праву відходить на другий план. Це створює середовище, де моральна цілісність політичного класу та суспільства в цілому підривається. Крім того, моральні цінності стають критичним фактором, що формує не лише вну-

трішню, а й зовнішню політику. Дослідження показують, що індивідуальні моральні основи (наприклад, акцент на вірності групі, авторитеті чи чистоті) глибоко впливають на ставлення до зовнішньополітичних питань, таких як війна, допомога чи міграція (Kertzer, 2014, P. 825-827).

Центральним наслідком взаємодії постмодернізму та епохи постправди є радикальна трансформація моральних цінностей, що виражається у відмові від універсальних стандартів на користь суб'єктивних та індивідуалізованих етичних систем. Цей процес є багатогранним і має глибокі соціокультурні наслідки, змінюючи саме поняття добра і зла у публічному просторі.

Якщо постмодернізм надав моральному релятивізму філософське обґрунтування, то епоха постправди перетворила його на домінуючу соціальну практику. Моральний релятивізм стверджує, що не існує єдиної, абсолютної моральної істини; натомість моральні судження є відносними та залежать від культурних, історичних або індивідуальних рамок. У контексті постправди це означає, що особисте переконання або групова емоція стає вищим критерієм моральної оцінки, а не перевірений факт чи загальновизнаний етичний принцип. Філософ Девід Веллеман детально досліджує засади релятивізму, стверджуючи, що моральні судження часто є вираженням наших ставлень або реакцій, які дійсні лише в певному соціальному контексті, що руйнує ідею універсальної етичної реальності. Якщо немає спільної моральної реальності, на яку можна посилатися, то моральна «правильність» стає питанням узгодженості всередині окремої, часто ідеологічно замкненої, спільноти (Velleman, 2015, P. 1-5).

Цей контемпоративний релятивізм несе пряму загрозу для фундаментального поняття людської гідності, оскільки він знецінює універсальні моральні заборони. Дослідження І. Онвуатуегву показує, що якщо всі моральні оцінки є лише «рівноправними» точками зору, втрачається моральна підстава для засудження актів, які об'єктивно порушують гідність людини (Onwuatuegwu, 2020, P. 1-2).

Релятивізм, таким чином, може бути використаний як зручний інструмент для моральної амністії будь-яких дій, якщо вони виправдовуються «альтернативною правдою» або «нашою» мораллю. Це призводить до значного підриву соціальної згуртованості, оскільки спільна етична база, необхідна для функціонування суспільства, розпадається. З філософської точки зору, це також є продовженням аксіологічної дискусії про об'єктивність цінностей у сфері соціальних відносин, де релятивізм стає домінуючим, витісняючи універсалістські позиції, що визнавали певну автономну, позаконтекстуальну цінність моральних імперативів (Georgiev, 1994, P. 51-53).

Кожна група створює власні моральні кодекси, що призводить до неможливості етичного діалогу між ними, посилюючи ідеологічний розкол. Як реакція на цей радикальний релятивізм, філософія пропонує концепцію плюралістичного універсалізму. Ця теорія, розроблена, зокрема, К. Коррадетті, прагне примирити універсальний характер прав людини з культурним та моральним плюралізмом. Вона визнає, що хоча існують різні способи життя та культурно обумовлені моральні норми (плюралізм), має зберігатися мінімальне універсальне ядро етичних вимог, які не можуть бути порушені, незалежно від контексту (Corradetti, 2022, P. 10-15). У цьому ядрі зазвичай фігурує принцип людської гідності та основні права. Однак епоха постправди ускладнює реалізацію цього універсалізму, оскільки навіть існування «мінімального ядра» може бути поставлено під сумнів через маніпуляцію фактами та емоціями.

Епоха постправди не лише релятивізує, але й активно індивідуалізує мораль, перетворюючи її з колективного обов'язку на приватний вибір. Ця приватизація моралі є логічним продовженням постмодерністської тенденції до підвищення значущості індивіда над спільнотою, де відбувається очевидний перехід від колективних (комунітарних) цінностей (наприклад, солідарність, обов'язок перед спільнотою) до індивідуальних цінностей (самореалізація, автентичність, психологічний комфорт, успіх). Внаслідок цього, моральна оцінка дії все частіше залежить від того, наскільки вона відповідає особистому відчуттю правильності, а не загальноприйнятим нормам (Yemets, 2018, P. 96-98).

У цифровому світі, особливо в соціальних медіа, моральні позиції часто використовуються як засіб персонального брендингу та чіткого визначення своєї групової ідентичності. Публічно висловлене моральне обурення стає формою соціального капіталу. Таким чином, моральні цінності стають не керівництвом до дії, а декларацією приналежності, що лише поглиблює розкол між групами. Це породжує значні проблеми з етичною відповідальністю. В умовах фрагментованої та індивідуалізованої моралі, а також анонімності та віддаленості комунікації, індивіду стає легше уникати відпові-

© Андрій, Верстин, 2025

дальності за свої морально сумнівні дії. Якщо єдиного, зовнішнього морального арбітра не існує, то провина може бути легко перекладена на «іншу» правду або на «ворожу» групу, що ускладнює сучасне розуміння моралі як регулятора соціальних відносин (Yemets, 2018, P. 98-100).

Ба більше, ця трансформація моральних цінностей має прямий і значний вплив на сприйняття та інтеграцію соціальних інновацій. Соціальні інновації – від нових моделей управління до біотехнологій – вимагають етичної легітимації та суспільної згоди (Lazarov, 1994, P. 55-57). Коли моральні цінності є розмитими, суспільству критично важко оцінити, які інновації є етично прийнятними, а які несуть приховані загрози. Наприклад, впровадження штучного інтелекту (ШІ) вимагає чітких етичних рамок щодо відповідальності, справедливості та приватності. Однак, якщо немає єдиного морального компаса, консенсус щодо таких рамок стає проблематичним. В результаті, суспільство стикається з ризиками гальмування прогресу через страх моральної неоднозначності та безконтрольності впровадження технологій, які можуть поглибити соціальну нерівність або порушити фундаментальні права. Таким чином, трансформація цінностей в умовах постправди не лише впливає на етику, а й ускладнює етичне управління інноваційними та технологічними процесами у суспільстві (Lazarov, 1994, P. 58-60)

Коли істина стає суб'єктивною, а мораль релятивною, довіра до інституцій, які базуються на фактах і законі, неминуче руйнується. Це стосується судів, науки, традиційних медіа та державних установ. Якщо моя емоційна «правда» важливіша за науковий факт чи юридичний прецедент, тоді експертиза та об'єктивні докази втрачають свій моральний авторитет. Наслідки цього є глибокими, особливо у сфері правових і політичних систем. Політичні рішення все частіше ґрунтуються не на раціональному аналізі чи довгостроковій стратегії, а на емоційній та моральній мобілізації електорату. Це є переходом від етики переконань (заснованої на універсальних раціональних принципах) до етики емоцій (заснованої на груповій ідентичності та миттєвому обуренні). Така моральна легітимація політичних рішень через емоції дозволяє політикам виправдовувати дії, що є сумнівними з точки зору універсальної етики, апелюючи до «вищої моралі» своєї групи або «справжньої правди», яку інші відмовляються бачити (Kertzer., 2014, P. 825-840).

Це підтверджує тезу, що моральні цінності формують зовнішньополітичні погляди, і в епоху постправди цей механізм стає інструментом маніпуляції (Kertzer., 2014, P. 825-827). Зрештою, це створює умови для авторитарної спокуси, коли лідер, стверджуючи, що він володіє «справжньою» моральною істиною, може ігнорувати демократичні процедури та об'єктивні факти, що є критичним моментом у співвідношенні моралі і політики (Prodanov, 1994, P. 11-21).

Публічна комунікація в епоху постправди перестає бути засобом для досягнення консенсусу і перетворюється на поле моральної поляризації та дискурсивної війни. Людміла Лазар справедливо зазначає, що криза публічної комунікації напряму пов'язана з занепадом моральних цінностей у сучасному суспільстві. Коли моральні цінності релятивізуються та прив'язуються до ідентичності, політичний опонент перестає бути просто носієм іншої думки. Він стає моральним ворогом, чия «інша правда» загрожує самій основі нашої моральної системи (Lazăr, 2014, P. 375-376).

Цей процес робить діалог неможливим, оскільки діалог вимагає спільної поваги до істини та бажання домовитися. Це також ускладнює реалізацію прагматистських ідеалів, де істина та моральність мали б виникати через відкрите та раціональне обговорення (Misak, 2000, P. 1-5).

Натомість, моральні почуття, такі як обурення, гнів, страх або співчуття, систематично використовуються для маніпуляції та дезінформації. Інформація подається не як факт, а як емоційно насичений моральний заклик, який має переконати аудиторію в абсолютній неправоті опонентів. Це призводить до ерозії раціональної аргументації на користь чистої емоційної реакції. Ця етична дисфункція публічної сфери є критичною загрозою для демократії, оскільки демократичний процес вимагає здатності громадян до спільної моральної деліберації на основі спільних фактів (Misak, 2000, P. 12-15)

Незважаючи на глибоку кризу, суспільство не може існувати в стані повної моральної невизначеності. Дефіцит універсальних цінностей створює потребу в новому моральному якорі. Цей пошук може мати як деструктивний, так і конструктивний характер. Деструктивні відповіді на релятивізм – це повернення до жорстких, тоталітарних або фундаменталістських ідеологій. Такі системи пропонують прості, абсолютні моральні відповіді на складні виклики, використовуючи страх і гнів, щоб залучити тих, хто вто-

мився від моральної невизначеності постправди (Corradetti, 2022, P. 8-9). Конструктивний пошук включає: відновлення Істини як моральної цінності через акцент на медіаграмотності та критичному мисленні як на нових моральних імперативах; розробку глобальних етичних кодексів для нових технологій, таких як ШІ, для забезпечення етичного управління інноваціями; а також активне впровадження ідей плюралістичного універсалізму (Corradetti, 2022, P. 10-15), щоб примирити різноманіття з мінімальною універсальною етикою, зберігаючи повагу до гідності кожної людини. Виклики, що стоять перед сучасним суспільством, є викликами морального вибору у світі, де моральний компас втратив свою магнітну північ. Трансформація моральних цінностей в епоху постправди вимагає не лише аналізу, але й активної розробки стратегій для відновлення суспільної етичної цілісності.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Проведене дослідження підтверджує, що епоха постправди є не випадковим явищем, а системним наслідком глибокої аксіологічної кризи, закладеної постмодернізмом. Скепсис щодо універсальних метанаративів створив інтелектуальну основу для релятивізації істини, що згодом була інструменталізована в публічній сфері. Таким чином, головний висновок полягає в тому, що трансформація моральних цінностей, а саме знецінення істини як вищої моральної категорії, є фундаментальним механізмом, який дозволяє емоціям та особистим переконанням домінувати над об'єктивними фактами. Це призводить до критичного підриву самого поняття спільної етичної реальності, необхідної для функціонування суспільства.

Ключовими результатами трансформації є домінування морального релятивізму та перехід до індивідуалізації й приватизації етики. Мораль перестає бути універсальним регулятором і стає інструментом групової ідентифікації або особистого брендингу. Це має прямі деструктивні наслідки для етичної відповідальності, оскільки в умовах фрагментованої та анонімної комунікації індивіду легко уникнути провини, апелюючи до «своєї» правди. Ба більше, у політичній сфері етика перетворюється на інструмент влади. Рішення легітимізуються через емоційну мобілізацію та апеляцію до «вищої моралі» певної групи, що є переходом від етики переконань до етики емоцій. Ця інструменталізація створює сприятливі умови для посилення авторитарних тенденцій і підриває довіру до інститутів, заснованих на законі та експертизі.

Фрагментація моральних цінностей поширюється за межі політичної комунікації, суттєво ускладнюючи етичне управління суспільним та технологічним розвитком. Відсутність єдиного морального компаса робить досягнення консенсусу щодо етичних рамок для соціальних інновацій, включаючи впровадження штучного інтелекту, майже неможливим. Суспільство стикається з подвійним ризиком: або гальмування прогресу через страх моральної невизначеності, або безконтрольне впровадження технологій, що може поглибити соціальну нерівність та порушити фундаментальні права. Тому відновлення етичної цілісності є необхідною передумовою для відповідального управління інноваційними процесами.

З огляду на глибину аксіологічної кризи, ключовим завданням філософії є пошук нових, стійких етичних основ. Дослідження обґрунтовує, що протидією деструктивним наслідкам релятивізму є плюралістичний універсалізм – концепція, що дозволяє примирити культурний плюралізм із необхідністю збереження мінімального універсального ядра етичних вимог, невід'ємних від людської гідності та основних прав. Це вимагає від суспільства та освітніх систем активного відновлення аксіологічного статусу Істини та культивування критичного мислення як життєво важливих моральних імперативів.

Подальші розвідки повинні бути сфокусовані на практичних аспектах реалізації цього нового морального якоря. Це включає дослідження механізмів впровадження плюралістичного універсалізму у міжнародну та національну політику. Критично важливим є аналіз впливу індивідуалізованої моралі на проблему делегування моральної відповідальності алгоритмам Штучного Інтелекту. Необхідне також вивчення стратегій трансформації етики емоцій у конструктивні форми раціонального діалогу та пошук шляхів зміцнення моральної стійкості ключових демократичних інституцій в умовах постійних інформаційних та моральних атак.

© Андрій, Верстин, 2025

Список використаних джерел

Верстин А. Трансформація моральних цінностей у постмодерну добу: філософський та аксіологічний аспект. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Вип. 49. С. 35-38. DOI: https://doi.org/10.30970/PPS.2023.49.3

Akrivou K., González M. J. F. Beyond Personalist Virtue Ethics: Transcendental Anthropology and its Implications for Interpersonal Communication. *Frontiers in Communication*. 2021. Vol. 6. P. 1-12. DOI: https://doi.org/10.3389/fcomm.2021.712501

Corradetti C. Relativism and Human Rights: A Theory of Pluralist Universalism. 2022. 221 p. DOI: https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4279609

Georgiev D. Moral Values in the Field of Social Relations: The Objectivity of Values. *Morality and Public Life in a Time of Change. Bulgarian Philosophical Studies*. Vol. 1. 1994. P. 51-53. URL: https://www.crvp.org/publications/Series-IVA/IVA-6.pdf

Kertzer J. D., Powers K. E., Rathbun B. C. Iyer R. Moral Support: How Moral Values Shape Foreign Policy Attitudes. *The Journal of Politics*. 2014. Vol. 76, № 3. P. 825–840. DOI: https://dx.doi.org/10.1017/S0022381614000073

Lazăr L. Public communication and moral values in the contemporary society. *Political and cultural communication*. 2014. Vol. 9, № 13. P. 373-376. URL: https://www.ijcr.eu/articole/214_12%20-%20Ludmila%20Lazu0103r%20-%20Public%20communication%20and%20moral%20values%20in%20the%20contemporary%20society.pdf Lazarov M. Values and Social Innovations in the Contemporary World. *Morality and Public Life in a Time of Change. Bulgarian Philosophical Studies*. Vol. 1. 1994. P. 55-62. URL: https://www.crvp.org/publications/Series-IVA/IVA-6.pdf

Misak C. Truth, Politics, Morality: Pragmatism and deliberation. London and New York: Routledge. 2000. 193 p. URL: https://scispace.com/pdf/truth-politics-morality-pragmatism-and-deliberation-37g15ug1ge.pdf

Onwuatuegwu I. N. Contemporary relativism: a question to human dignity. *International Journal of Scientific Research in easy and case studies*. 2020. Vol. 1, №1. P.1-11. URL: https://www.eajournals.org/wp-content/uploads/Contemporary-Relativism.pdf

Prodanov V. Morality and Politics in a Changing World. *Morality and Public Life in a Time of Change. Bulgarian Philosophical Studies*. Vol. 1. 1994. P. 11-21. URL: https://www.crvp.org/publications/Series-IVA/IVA-6.pdf

Velleman D. J. Foundations for Moral Relativism. Ed. 2. Cambridge: Open Book Publishers, 2015. 158 p. URL: https://books.openbookpublishers.com/10.11647/obp.0086.pdf

Yemets O. The Modern Concept of Moral and Morality. *Naukovij visnik Nacional'noi akademii vnutrisnih sprav*. 2018. № 2 (107). P. 96-104. URL: file:///D:/Programs/Desktop/download/855-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1729-1-10-20180925.pdf

References

Verstyh, A. (2023). Transformation of moral values in the postmodern era: Philosophical and axiological aspect [Трансформація моральних цінностей у постмодерну добу: філософський та аксіологічний аспект]. *Visnyk Lvivskoho Universytetu. Seriia Filosofsko-Politolohichni Studii*, *(49)*, 35–38. https://doi.org/10.30970/PPS.2023.49.3

Akrivou, K., & González, M. J. F. (2021). Beyond personalist virtue ethics: Transcendental anthropology and its implications for interpersonal communication. *Frontiers in Communication*, *6*, 1–12. https://doi.org/10.3389/fcomm.2021.712501

Corradetti, C. (2022). *Relativism and Human Rights: A Theory of Pluralist Universalism*. SSRN. https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4279609

Georgiev, D. (1994). Moral values in the field of social relations: The objectivity of values. In M. A. L. N. M. B. E. G. O. P. R. S. S. S. H. L. H. (Ed.), *Morality and public life in a time of change (Bulgarian philosophical studies*, Vol. 1, pp. 51–53). The Council for Research in Values and Philosophy. https://www.crvp.org/publications/Series-IVA/IVA-6.pdf

Kertzer, J. D., Powers, K. E., Rathbun, B. C., & Iyer, R. (2014). Moral support: How moral values shape foreign policy attitudes. *The Journal of Politics*, *76*(3), 825–840. https://dx.doi.org/10.1017/S0022381614000073

Lazăr, L. (2014). Public communication and moral values in the contemporary society. *Political and Cultural Communication*, *9*(13), 373–376. https://www.ijcr.eu/articole/214_12%20-%20Ludmila%20Lazu0103r%20-%20Public%20communication%20and%20moral%20values%20in%20the%20contemporary%20society.pdf

Lazarov, M. (1994). Values and social innovations in the contemporary world. In M. A. L. N. M. B. E. G. O. P. R. S. S. S. H. L. H. (Ed.), *Morality and public life in a time of change (Bulgarian philosophical studies*, Vol. 1, pp. 55–62). The Council for Research in Values and Philosophy. https://www.crvp.org/publications/Series-IVA/IVA-6.pdf

Misak, C. (2000). *Truth, politics, morality: Pragmatism and deliberation*. Routledge. https://scispace.com/pdf/truth-politics-morality-pragmatism-and-deliberation-37g15ug1ge.pdf

Onwuatuegwu, I. N. (2020). Contemporary relativism: a question to human dignity. *International Journal of Scientific Research in Easy and Case Studies*, *1*(1), 1–11. https://www.eajournals.org/wp-content/uploads/Contemporary-Relativism.pdf

Prodanov, V. (1994). Morality and politics in a changing world. In M. A. L. N. M. B. E. G. O. P. R. S. S. S. H. L. H. (Ed.), *Morality and public life in a time of change (Bulgarian philosophical studies*, Vol. 1, pp. 11–21). The Council for Research in Values and Philosophy. https://www.crvp.org/publications/Series-IVA/IVA-6.pdf

Velleman, D. J. (2015). *Foundations for moral relativism* (2nd ed.). Open Book Publishers. https://books.openbookpublishers.com/10.11647/obp.0086.pdf

Yemets, O. (2018). The modern concept of moral and morality. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoi Akademii Vnutrishnikh Sprav*, (2)107, 96–104.

ANDRIY, VERSTYN – PhD candidate (Doctor of Philosophy),
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)
E-mail: andriiverstyn8@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-6958-852X

TRANSFORMATION OF MORAL VALUES AS ONE OF THE ELEMENTS OF THE POST-TRUTH ERA

Abstract

This article is devoted to the philosophical understanding and analysis of the transformation of moral values taking place in contemporary society, which functions in the conditions of the post-truth era. The study argues that this axiological shift is not incidental, but a fundamental element that determines the mechanisms of post-truth functioning as a stable cultural attitude. The author proceeds from the position that postmodern scepticism about universal metanarratives has created an ideological vacuum and an intellectual basis for the relativisation of truth, which was subsequently filled with the emotionally charged, fact-ignoring rhetoric of the post-truth era. The key scientific result is the identification and detailed analysis of the dominance of moral relativism, which supplants universal ethical imperatives and leads to the individualisation and privatisation of morality. This process transforms morality from a collective regulator into an element of personal identity or personal branding, exacerbating the erosion of ethical responsibility and social fragmentation. Particular attention is paid to substantiating the fact that, in post-truth conditions, ethics takes on an instrumental character. The moral legitimisation of political decisions through appeals to the emotions and «higher morality» of one's own group replaces rational argumentation and objective analysis. This creates ethical dysfunction in the public sphere, undermines trust in institutions based on facts and the law, and reinforces the temptation to authoritarianism. In addition, the transformation of values complicates the ethical management of social innovations and new technologies, such as AI, due to the lack of consensus on moral frameworks. The conclusions emphasise the critical need to find a new moral anchor. Constructive strategies include turning to pluralistic universalism – reconciling pluralism with a minimal universal core of ethics – and restoring the axiological status of truth as a fundamental moral imperative for ensuring the sustainability of democratic societies.

Key words: post-truth, moral values, relativism, postmodernism, axiological crisis, individualisation of morality, ethical responsibility, pluralistic universalism, ethics of emotions, metanarratives.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 25.10.2025
Accepted date 10. 11.2025
Published date 25.12.2025

How to cite: **Верстин, Андрій**. Трансформація моральних цінностей як один із елементів епохи постправди. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 29–26.
doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-03

© Андрій, Верстин, 2025

УДК 1:316.4
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-04

СИНЕРГЕТИЧНЕ ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОЇ ПАРАДИГМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ДУХОВНІСТЬ ЯК БЕЗПЕКОВИЙ СУПЕРАТРАКТОР

ДЗЬОБАНЬ, ОЛЕКСАНДР[1]
КРОТЮК, ВАСИЛЬ[2]

Анотація

Стаття присвячена дослідженню методологічного потенціалу синергетики для філософського осмислення феномена національної безпеки в контексті сучасної соціокультурної динаміки. Автори актуалізують необхідність цілісного філософського тлумачення національної безпеки, що виходить за межі галузевих підходів. Робота пропонує порівняльний аналіз еволюції наукових підходів до розуміння історичної динаміки, виділяючи класичний, некласичний та постнекласичний (синергетичний) способи мислення. На основі синергетичного підходу обґрунтовується, що історичний процес є принципово невизначеним і позбавленим фатальної наперед визначеності. Джерелом формування стійких структур є нестійкість і невизначеність процесів, що дозволяє периферійним елементам раптово набувати центральної ролі. Обґрунтовується, що у рамках синергетичної понятійної моделі прогрес є нерівномірним і в моменти криз провідну роль бере на себе саме духовна сфера, яка задає нові сенси й мобілізує суспільство. Автори розглядають політичну владу як відповідальну за моніторинг соціоентропійних процесів (наприклад, аномії), щоб не допустити переходу системи до незворотної біфуркаційної зони. Зазначається, що здатність до ризику та історичної творчості вимагає національно-державної консолідації та віри у власне історичне покликання. Синергетика забезпечує теоретичний фундамент для створення нової національної ідеології, що здатна мобілізувати соціум на реалізацію історичної безпекової місії. Робиться висновок, що синергетичний підхід має високий евристичний потенціал для філософського аналізу та практики забезпечення національної безпеки, утверджуючи її як простір, де здійснюється духовно орієнтований, творчий та ризикований історичний вибір. Стосовно українських реалій, ситуації цивілізаційного виклику, синергетична рефлексія безпекової сфери уможливлює встановити, що фундаментальні цінності, ідеали та духовні смисли української культури можуть набути статусу потужного соціокультурного суператрактора у сучасному соціокультурному середовищі.

Ключові слова: національна безпека, національні інтереси, духовна сфера, цінності, суператрактор, біфуркації, суспільна свідомість.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Початок XXI століття актуалізував для людства безпрецедентну дилему: подальший розвиток цивілізації супроводжується не лише швидкістю технологічних зрушень, а й виникненням загроз, які можуть поставити під сумнів саме існування соціокультурних систем. Зростання руйнівної сили антропогенних процесів та деградація механізмів історико-культурної спадкоємності свідчать про кризу здатності людства усвідомлювати власну історичну траєкторію. На цьому тлі особливої ваги набуває філософське осмислення аксіологічних основ розуміння феномена національної безпеки, оскільки саме вони визначають потенціал суспільства щодо практики національної безпеки. Поглиблення глобальної нестабільності, ускладнення життєвого простору людини та фрагментація колективної пам'яті перетворюють це завдання на ключове.

Упродовж багатовікового розвитку людство створило мережу інституцій, покликаних упорядковувати соціальну взаємодію. Держава є центральною ланкою цієї структури, оскільки саме на неї покладається відповідальність за підтримку суспільного блага, що передбачає, перш за все, захист національних інтересів. Хоча поняття "національна безпека" має численні інтерпретації (Національна безпека, 2025), найбільш продуктивним для сучасного етапу цивілізаційного розвитку є визначення, що пов'язує безпеку з надійною охороною життєво важливих інтересів нації.

Національні інтереси становлять історично сформовану систему ціннісних орієнтирів, у яких втілено глибинні потреби особистості, суспільства й держави. Ці інтереси можуть набувати різних форм вираження, тому створення культурного фундаменту національної безпеки неможливе без виявлення того ціннісного ядра, яке закріплюється в історичних уявленнях і колективному

[1] Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України» (Харків, Україна) E-mail: a_dzeban@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2075-7508
[2] Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (Харків, Україна)
E-mail: krotiukvasyl@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5606-069X

досвіді. Втрата такого ядра становить найбільшу загрозу: вона призводить до розмивання духовно-ціннісної ідентичності, підриву внутрішньої єдності та руйнування механізмів соціального відтворення.

Відтак, розбудова сучасної системи національної безпеки потребує цілеспрямованого формування історичної свідомості як чинника, що структурує національну культуру й визначає рамки її безпеки. Йдеться не лише про збереження історичної пам'яті, а передусім про здатність суспільства інтегрувати історичні смисли в рефлексію сучасності.

Суспільства XXI століття зіткнулися з необхідністю відповісти на фундаментальні питання, передусім: чи має культура внутрішні ресурси, достатні для того, щоб витримати темп цивілізаційних змін? Чи може вона адаптуватися до глобальної нестабільності та водночас зберегти власну ідентичність? Які механізми забезпечують життєстійкість культурних систем? Ці проблеми висувають на передній план необхідність нелінійного осмислення феномена національної безпеки. Важливість історичної свідомості в цьому контексті пояснюється тим, що саме вона структурує уявлення про базові інтереси держави, суспільства й особистості, які сформувалися в результаті тривалого цивілізаційного досвіду. Водночас сучасна постнекласична наука, що оперує концепцією самоорганізації суспільних систем, відкриває нові можливості для аналізу ціннісних вимірів цієї свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Проблематика національної безпеки посідає чільне місце в сучасних гуманітарних і суспільних дослідженнях. Особливо виразно безпекова проблематика проявляється у публікаціях вітчизняних дослідників у зв'язку з тим, що Україна уже п'ятий рік протистоїть широкомасштабній російській військовій агресії. Фахові публікації охоплюють широкий спектр питань, зокрема антропологічні (Андрущенко, 2022; Пирожков, 2020), інформаційні (Ломака, Липчук, Кобець, 2022; Колб, Пирога, 2025), управлінські (Шпирко, 2025; Мунтян, 2025), правові (Муравйов, Заросило, Крютченко, 2025; Сліпенюк, Ровинська, Куспляк, 2025), економічні (Конаш, Вигодованець, 2025; Філатов, Клімов, 2025) та інші виміри безпеки. Однак, попри різноманітність галузевих підходів, цілісне філософське тлумачення цього феномена розвинуте недостатньо. Саме тому постає потреба у міждисциплінарному осмисленні безпекової проблематики, здатному об'єднати розрізнені аспекти в єдине цілісне концептуальне поле.

Мета та формування цілей статті (постановка завдання). Метою роботи є виявлення методологічного потенціалу синергетики у вивченні сучасної соціокультурної динаміки та обґрунтування її значущості для філософського аналізу феномена національної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасне синергетичне бачення світу спирається на уявлення про складність, нелінійність та незворотність процесів, які лежать в основі розвитку як природних, так і культурних систем. Ці характеристики дедалі частіше визнаються фундаментальними властивостями реальності, що унеможливлює побудову будь-якого порядку – природного чи соціокультурного – винятково на раціоналістично-конструктивістських принципах. Саме тому звернення до синергетичної методології (Дзьобань, 2011, Дзьобань, Грубов, 2011) у межах філософської рефлексії феномена національної безпеки видається цілком обґрунтованим і таким, що відповідає сучасній ситуації.

Синергетика впродовж останніх десятиліть перетворилася на одну з найвпливовіших міждисциплінарних парадигм, яка претендує на роль універсального пояснювального інструменту як для природничих, так і для соціогуманітарних процесів. Історична наука, яка сьогодні активно формує зміст історичної свідомості, виходить далеко за межі принципу історизму. Вона інтегрує конструктивістські підходи, визнає відносність інтерпретацій, запроваджує плюралізм і багатовимірність пояснювальних моделей. Характерною рисою сучасної історіографії є прийняття ідеї множинної детермінації історичних змін, що дозволяє розглядати минуле як результат взаємодії багатьох, нерідко непередбачуваних факторів. Саме тому багато мислителів вважають історичне знання своєрідним еталоном для наукових дисциплін, які прагнуть адекватно осмислювати складну динамічну реальність.

Завдяки своєму прогностичному потенціалу синергетика активно застосовується для аналізу траєкторій розвитку людства. Глобальні трансформації, що визначають сучасний світ, – криза стабільності, зростання плюралізму інтерпретацій, релятивізація норм і цінностей – роблять синергетичну оптику надзвичайно продуктивною

© Олександр, Дзьобань, Василь, Кротюк, 2025

для розуміння як сучасної соціокультурної ситуації, так і можливих сценаріїв її майбутнього. Оскільки забезпечення базових інтересів держави, суспільства та особистості є фундаментом національної безпеки, постає питання про те, яке значення у дослідженні зазначених феноменів може мати синергетична парадигма. Це вимагає порівняння різних наукових підходів до розуміння історичної динаміки – класичного, некласичного та постнекласичного, останній із яких найбільш повно репрезентований саме синергетикою.

Класична наукова традиція інтерпретувала майбутнє як цілком визначене минулим, отже, історичний процес розглядався як лінійна, однозначно детермінована еволюція. Випадковість у такій моделі фактично усувалася: її трактували як зовнішній прояв глибинної необхідності. Історичний рух, таким чином, розумівся як поступальний, закономірний процес розгортання вже закладених тенденцій – своєрідний інерційний прогрес, що розвивається через накопичення результатів попереднього досвіду.

Дослідники епохи модерну наголошують, що її інтелектуальна основа ґрунтувалася на переконанні: майбутнє не є випадковою зовнішньою подією, а виростає з внутрішньої логіки теперішнього. У рамках класичної наукової раціональності вважалося, що майбутнє вже "присутнє" в сьогоденні, адже кожен момент теперішності містить у собі зародки прийдешнього розвитку (Лакатош, 2016; Фурман, 2015). Звідси випливало припущення, що майбутнє становить лише модифіковану форму сучасного стану речей, а отже, люди здатні завчасно адаптуватися до його умов. Наскільки точною могла бути така адаптація, залежало від повноти й глибини пізнання актуальної реальності. За класичної моделі передбачення майбутнього мало бути єдино правильним, оскільки істина розумілася як точне схоплення причинно-наслідкових зв'язків, які детермінують хід історії.

Переважна більшість представників класичної наукової традиції вважала, що поступ техніки, науки та економіки приводить до розширення людської свободи щодо обставин, які визначають умови існування. У цьому сенсі історія набувала значення простору, де реалізується людська свобода. Парадоксально, але водночас домінування історичної необхідності у класичній моделі практично не піддавалося сумніву: свобода розумілася не як можливість змінювати хід подій, а як засіб більш ефективно реалізувати їхню закладену детермінованість.

На противагу цьому, некласична наука запропонувала зовсім інший спосіб розуміння історичної динаміки. Соціокультурні зміни, що виявлялися у революційних зрушеннях у політичній, економічній та духовній сферах, поставили під сумнів уявлення про неперервність і лінійність розвитку. Історичний рух почав трактуватися як стрибкоподібний і дискретний, такий, що формується в зоні взаємодії багатьох імовірнісних можливостей. Імовірність розвитку ототожнювалася зі статистичними закономірностями, унаслідок чого категорія випадковості була реабілітована та набула статусу значущого пояснювального чинника. Майбутнє в такій парадигмі виростає не лише з наявних у сьогоденні тенденцій, а й із прихованих можливостей та непрогнозованих комбінацій обставин. Ближня перспектива вважалася результатом реалізації актуальних потенцій, тоді як дальня – втіленням потреб і цінностей, що формуються в теперішньому.

У межах некласичного підходу визнавалося, що майбутнє може виявитися принципово несхожим на сьогодення, а тому завчасне пристосування до нього стає дедалі складнішим. З цієї причини низка дослідників схилялася до індетерміністичної інтерпретації історичного процесу, вбачаючи у волі людини здатність кардинально впливати на хід історії. Майбутнє, за такої позиції, не задане наперед – воно є відкритим вибором, результатом дії та волі.

Поступово формується розуміння, що майбутнє не є абсолютною даністю, а залежить від численних параметрів: системи координат спостерігача, колективних дій, спрямованих на реалізацію суспільного проекту, а також рівня осмислення теперішнього. Чим глибше розуміння сучасності, тим ширшою є множина можливих майбутніх станів. Різні версії майбутнього розглядаються тепер не як взаємовиключні, а як взаємодоповнюючі альтернативи – рівноправні варіанти розвитку, потенційно присутні в структурі історичного часу.

Постнекласична наукова думка та синергетична методологія, що дедалі активніше застосовуються у соціогуманітарних дослідженнях, виходять із двох ключових положень. По-перше, майбутнє більше не розглядається як однозначне продовження сьогодення; воно постає множинністю можливостей, які не зводяться до наявного стану речей. По-друге, майбутнє має здатність зворотно впливати на теперішнє, змінюючи горизонти смислів і рамки практичних дій уже сьогодні (Абрамов,

2020; Овчарук, 2015; Пипич, 2019). У реаліях, у яких домінує постнекласичний – а фактично синергетичний – спосіб мислення, теперішнє й майбутнє перестають бути розведеними у часі. Вони функціонують як рівноправні виміри, що взаємно визначають один одного. У такій ситуації людина має не лише адаптуватися до непередбачуваного й стрімкого майбутнього, але й бути готовою до внутрішніх трансформацій, необхідних для успішного входження в нього.

На цьому тлі історичний процес зазнає змістовної переінтерпретації. Лінійний, поступальний і кумулятивний розвиток, характерний для класичної наукової картини, а також дискретно-стрибкоподібна модель некласичної науки поступаються місцем уявленню про історію як про миттєвий, флуктуаційний і біфуркаційний процес. Флуктуаційність означає, що зміни спричинюються не минулими детермінантами, а випадковими факторами, які раптово порушують рівновагу системи. Біфуркаційність, у свою чергу, указує на здатність системи радикально змінювати свій стан навіть за мінімальних збурень параметрів (Юрженко, 2013; Дубров,2019).

У таких умовах зникає чітка межа між близьким і віддаленим майбутнім: вони зливаються у єдиний спектр можливостей. Випадковість починає відігравати ключову роль у формуванні зв'язків між подіями, явищами та інформаційними структурами. Сучасна філософія фактично реабілітує випадковість, розглядаючи її не як загрозу раціональності, а як необхідну умову творчості, новизни й еволюції складних систем. Імовірнісний детермінізм класичного типу поступається синергетичному, який враховує надвисокі швидкості змін, розгалуженість шляхів розвитку та множинність альтернативних сценаріїв, що можуть взаємодоповнювати один одного.

У цьому контексті переосмислюється і цінність історичного знання. Для класичної науки історія виконувала функцію легітимації великих проектів майбутнього. Для некласичної – була джерелом адаптації до непередбачуваних змін. Постнекласична наука пропонує інше бачення: історія цінна тим, що на основі її досвіду можна конструювати різні моделі майбутнього, кожна з яких має право на реалізацію. Теоретичне осмислення майбутнього, відповідно до постнекласичної логіки, не лише описує, а й змінює його – сам факт рефлексії впливає на конфігурацію майбутніх станів системи (Овчарук, 2015; Чепеліва, 2012; Мальцова, 2015).

З огляду на це синергетика пропонує трактувати історичний процес як принципово невизначений і позбавлений фатальної наперед визначеності. Одним із її базових положень, сформульованих І. Пригожиним, є неможливість точного передбачення напрямів розвитку складних систем. К. Майнцер також підкреслював, що синергетичні ефекти не піддаються довгостроковому прогнозуванню, оскільки навіть мінімальні зміни початкових умов накладають суттєві обмеження на будь-які спроби передбачення віддалених наслідків (Mainzer, 2009).

Дослідники, які застосовують синергетичний підхід для оцінювання пізнавальних меж історичної науки, звертають увагу на те, що не лише прогнозування майбутнього на основі історичного досвіду, а й так званий «ретропрогноз» – тобто реконструкція малодосліджених епізодів минулого на підставі краще відомих часових відрізків – є інтелектуально ризикованою процедурою. Подібні моделі можливі лише за умови збереження тотожних вихідних параметрів упродовж усього аналізованого періоду, що в контексті синергетичного бачення складних систем є практично неможливим. Хоча синергетика дійсно дозволяє виявляти певні тенденції розвитку, вона водночас підкреслює їхню принципову нестійкість і здатність раптово змінюватися на протилежні.

Для України, як для держави, що перебуває у ситуації цивілізаційного та геополітичного виклику, вкрай важливим є наукове обґрунтування спротиву ідеям історичного фаталізму та концепціям «кінця історії». Адже подібні концепти фактично легітимізують збереження глобального status quo, в рамках якого стратегічні інтереси України залишаються незабезпеченими та маргіналізованими.

З позицій синергетики загальна логіка розвитку будь-якої складної системи виявляється у поступовому «відході від природи» (Дзьобань, 2025) – переході від первинних, більш природних форм організації до складніших, культурно детермінованих станів. Це означає, що історичний процес демонструє поступове збільшення ролі культурних чинників порівняно з природними. Проте соціокультурна динаміка надзвичайно непередбачувана: тому неможливо усунути появу нових, творчих імпульсів розвитку, навіть якщо вони суперечать інерційній логіці цивілізації або національним інтересам. Натомість важливо, щоб інновації не руйнували цивілізаційні засади, які

© Олександр, Дзьобань, Василь, Кротюк, 2025

забезпечують цілісність і тривалість національного розвитку.

На наш погляд, ключове значення має усвідомлення периферійного характеру соціокультурних новацій. Випадкові, маргінальні елементи, які у звичайних умовах здаються несумісними із структурою метасистеми, можуть за певних історичних обставин стати затребуваними та перетворитися на визначальні. Це ставить питання: які саме чинники роблять можливим перехід периферійних ідей або тенденцій у розряд домінант? Яким чином маргінальні моделі розвитку, що раніше здавалися несумісними з функціонуванням глобальної системи, перетворюються на системотворчі й визначальні?

Відповідь на ці запитання закладена в фундаментальній тезі синергетики: джерелом формування стійких структур є нестійкість і невизначеність процесів (Дзьобань, 2011; Дзьобань, Грубов, 2011). Чим більш насиченою випадковими флуктуаціями є система, тим більша ймовірність того, що вона зазнає емерджентної перебудови на нових принципах організації. Звідси випливає, що в умовах зростання стохастичності периферійні елементи можуть раптово набути центральної ролі.

Сумнівів не викликає й те, що сучасна цивілізація перебуває у стані глибокого системного перелому. У період, коли суспільні структури наближаються до межі своєї стійкості, а точки біфуркації виникають дедалі частіше, значно збільшується кількість подій історичної ваги. Унаслідок цього імовірнісна природа інтенцій світової цивілізації є прямим наслідком посилення хаотичності та незворотної нестійкості історичного процесу.

У глобалізованому світі, де різні соціокультурні системи перебувають у стані постійного взаємного зіткнення та перетину, виникають принципово нові конфігурації буття соціального. Усвідомлення того, що сучасна цивілізація наблизилася до біфуркаційної межі, неминуче породжує висновок: єдиною реальною альтернативою катастрофічному розвитку та цивілізаційній деградації є розгортання повноцінного діалогу культур на всіх рівнях соціальної взаємодії. У таких умовах особливо затребуваними стають цінності цивілізацій, історично заснованих на поліетнічності та поліконфесійності, де толерантність, готовність до міжкультурної комунікації та здатність до культурної адаптації становлять ключові риси суспільного розвитку. Саме такі цінності набувають особливої ваги в сучасному світі, де глобальні актори нерідко руйнують національну та соціокультурну ідентичність тих країн, що потрапляють у сферу їхніх геополітичних інтересів. В українському випадку ця ситуація зумовлює потребу в збереженні унікальної культурної моделі, яка поєднує внутрішню цілісність із відкритістю до досвіду інших цивілізацій.

Синергетична парадигма, застосована в історичних дослідженнях, надає важливий інструментарій для осмислення проблеми збереження національно-культурної специфіки в сучасних умовах. Прихильники цього підходу відзначають, що саме внутрішні чинники мають провідне значення в трансформації соціокультурних систем, тоді як зовнішній вплив, попри свою інтенсивність, не завжди є визначальним (Юрженко, 2013; Дубров, 2019). Крім того, окремі елементи ментальності зберігають стабільність упродовж тривалих історичних періодів, незважаючи на радикальні зміни соціального середовища (Гордійчук, 2024; Лісеєнко, Крохмаль, 2024). Загальні світові тенденції розвитку реалізуються в різних культурних зонах по-різному, набуваючи специфічних просторово-часових форм (Данильян, Дзьобань, 2020; Дзьобань, 2018). Саме тому окреслення просторово-часових меж історичного дослідження дозволяє компенсувати обмежену строгість загальних історичних закономірностей, виявлених індуктивним шляхом. У такому контексті орієнтація української культури на взаємоповажне співіснування з іншими культурними традиціями набуває особливої ваги, оскільки робить її досвід актуальним у ситуації загостреного міжцивілізаційного протистояння.

Крім того, у кризові епохи підсилюється значення цивілізацій, розвиток яких характеризується нелінійністю, складністю та амбівалентністю, оскільки вони пропонують ширший спектр альтернатив і моделей реагування на виклики. З позиції синергетики системи, що перебувають у кризі, потребують докорінної зміни усталених «шаблонів діяльності» задля відновлення своєї структурної цілісності та здатності до самозбереження. «Принцип надлишкової різноманітності» передбачає, що саме значний запас слабко структурованих, на перший погляд маргінальних альтернатив стає ресурсом для появи нової, інколи більш упорядкованої та життєздатної системи в період біфуркаційного перелому.

У межах синергетичної методології багато сучасних учених розглядають подолання глобальних криз як процес синтезу порядку та хаосу, уна-

слідок якого межа між цими станами поступово розмивається. У такому світоглядному контексті хаос перестає бути загрозою, а постає необхідним середовищем, з якого народжується новий культурний порядок.

У синергетичному баченні історичний процес постає як хвилеподібний, коливальний рух, у межах якого хаотичні стани не руйнують систему, а відіграють роль механізму її глибинного «переналаштування», переводячи соціальний простір із одного режиму розвитку в інший. Соціальна динаміка нагадує рух маятника, що невпинно коливається між протилежними полюсами ціннісних орієнтацій: від індивідуалістичних до колективістських моделей суспільної організації, від ринкового саморегулювання до редистрибутивних економічних схем, від демократичних форм правління до авторитарних. Зміна фундаментальних цінностей соціокультурної системи є, власне, переходом до нового стану рівноваги, який відповідає умовам її функціонування. Саме так історичний перехід від імперського, перерозподільчого укладу («світ–імперія») до світ-системи, організованої на ринкових принципах («світ–економіка»), можна розглядати як адаптивну відповідь цивілізації на специфіку доступних ресурсів.

Беручи до уваги, що сучасна глобальна цивілізація вступила у фазу біфуркації та переходить від стадії «ресурсного надлишку» до «ресурсної обмеженості», можна припустити, що людство неминуче зіткнеться з трансформацією своїх базових парадигм розвитку. Ця зміна, згідно з логікою синергетичних процесів, навряд чи буде плавною: радше вона набуде форми різких коливань між двома крайнощами – станом гіпертрофованого контролю та станом розпорошеної анархії.

Обидві ці моделі потенційно можуть претендувати на роль своєрідних «суператракторів» – інтегральних образів майбутнього, що визначають домінантні траєкторії розвитку світової системи. Проте ймовірніше, що майбутня структура людської цивілізації становитиме собою збалансований синтез цих крайніх форм: компроміс між плановістю та ринковою спонтанністю, між уніфікованою глобалізацією та регіональною самодостатністю, між індивідуалістичною демократією та колективістським авторитаризмом. Таку модель можна уявити, наприклад, у формі «багатополярного світового врядування», здатного координувати глобальні потоки ресурсів, регулювати ринкову динаміку й водночас застосовувати практики як централізованого розподілу, так і ринкових механізмів.

У цьому контексті дискретний і амбівалентний характер українського історичного досвіду – постійне чергування між станами миру і війни, стабільності та хаосу – може набути важливого методологічного значення. Він дозволяє простежити, яким чином соціальна система переходить від одного атрактора до іншого, та які форми організації виявляються життєздатними в умовах радикальної нестійкості.

Інтерес людства до минулого в цій перспективі пов’язаний зі спробою знайти відповідь на питання: яким чином можна конструювати національно-державні стратегії розвитку в ситуації множинних ризиків, породжених нелінійною природою історії? Який варіант майбутнього є більш релевантним сучасним соціокультурним реаліям: той, що видається найбільш імовірним із позиції структурних сил, чи той, що втілює культурну самобутність і ідентифікаційні прагнення конкретної цивілізації?

Якщо розглядати історизм як здатність суспільства спрямовувати свій розвиток і самостійно перетворювати власні підстави, то детермінованість історичного руху постає не як наперед визначений лінійний процес, а як результат постійної напруги між духовними, політичними та економічними цінностями, що вступають у суперечність між собою. У цьому контексті провідну роль відіграє інтелігенція, яка формує надемпіричні цілі, «ідеали натхнення», без яких неможливе досягнення й суто емпіричних завдань. У цьому сенсі набуває особливої актуальності думка А. Тойнбі: для досягнення конкретної мети необхідно спрямовуватися до чогось вищого за неї саму. Саме ця здатність виходити за межі утилітарного і становить сутність творчого начала, яке в сучасну епоху невідривно пов’язане з прийняттям ризику.

Синергетичний підхід фактично надає філософське підґрунтя неминучості ризику в історії. Він стверджує, що розвиток ніколи не є рухом упорядкованою сходинковою траєкторією, яка зменшує імовірність помилки, – навпаки, він відбувається через послідовність біфуркацій, у кожній з яких розгалужуються численні можливості, як конструктивні, так і руйнівні. Таким чином, сучасне уявлення про історію як про творчий, непередбачуваний і ризикований процес повертає духовну творчість на центральне місце, а інтелігенцію – у позицію її носія та каталізатора.

© Олександр, Дзьобань, Василь, Кротюк, 2025

У межах синергетичної моделі прогрес не має універсального характеру: він відбувається нерівномірно в різних сферах суспільного життя. У моменти культурних криз, коли інтенсивність творчої активності зростає, провідну роль бере на себе саме духовна сфера. Вона задає нові сенси, делегітимізує існуючі структури й спонукає суспільство до реалізації утопічних ідеалів, що мають силу практичної дії. Дослідники синергетичного напрямку зазначають, що історичний вибір завжди розгортається як напруга між матеріальним і духовним началами, а перемога одного чи іншого визначає тип цивілізаційної траєкторії.

Біфуркаційна ситуація сучасності – разом із прогнозами невідворотного дефіциту ресурсів – веде до поступового вирівнювання економічного потенціалу різних держав, що, своєю чергою, актуалізує духовно орієнтовані моделі розвитку. У культурі України домінування духовних цінностей є не абстрактною тезою, а очевидним фактом, підтвердженим як національною культурною традицією, так і масовою свідомістю. Пошук морального сенсу життя, прагнення до чесності, солідарності, співпереживання, прихильність гуманістичним принципам і нестихаюче тяжіння до справедливості – все це формує ядро української ідентичності та вирізняє українську культурну матрицю серед інших цивілізацій.

Саме тому духовний потенціал, накопичений упродовж історичного розвитку України, сьогодні набуває особливої затребуваності. Підкріплений бойовим досвідом захисту власної самобутності, він не лише дозволяє Україні інтегруватися в майбутній глобальний тренд, але й створює можливість для того, щоб вона стала одним із ключових центрів його формування, задаючи нові параметри духовно орієнтованого історичного розвитку.

Успішне входження до глобальних процесів не гарантує автоматичної стійкості соціокультурної системи: вона повинна зберігати рівновагу якнайдовше, оскільки в умовах ентропійного тиску особливо зростає ризик внутрішніх розладів. Найнебезпечнішою загрозою такого типу для України сьогодні є перспектива соціальної аномії, спричиненої тривалими наслідками широкомасштабної агресії Росії (Данильян, Дзьобань, 2022; Danilyan, Dzoban, Hetman, Kalynovskyi, 2023). Хоча синергетичний підхід допускає можливість появи нової системи у відповідь на хаос, ця нова конфігурація не обов'язково буде якісно досконалішою, ніж попередня. Саме тому значна частина дослідників пропонує здійснювати безперервний моніторинг соціоентропійних зрушень, що відбуваються між двома «точками системного перелому». На відміну від власне біфуркаційних моментів, ці точки залишаються в межах причинно-наслідкової логіки і піддаються раціональному аналізу.

Такий моніторинг потрібен для того, щоб параметри аномії не досягли критичного порогу, за яким система входить у біфуркаційну зону, де руйнування структури стає практично незворотним. З цього випливає важливий висновок: у проміжках між біфуркаціями діють пізнавані історичні закономірності, і їх можна використати для забезпечення передбачуваності розвитку.

Оскільки розвиток будь-якого суспільства супроводжується диференціацією його ключових сфер – політичної, економічної та духовної, – періоди активної історичної творчості виявляються моментами найбільшої напруги між цими сферами, а отже, і найбільшої непередбачуваності. На противагу їм, стабілізаційні етапи характеризуються їхньою тимчасовою узгодженістю, хоча й меншою інтенсивністю розвитку. Таким чином, саме ті фази, у яких відбувається найбільш динамічний розвиток, містять у собі найвищу частку стохастичності та ризику.

Домінантним чинником цієї неузгодженості постає духовна сфера. Вона надає легітимації ризиковим історичним виборам, адже створює можливість для «периферійних» суб'єктів історії – тих, хто не володіє технологічною та інженерною потугою, – впливати на траєкторію цивілізаційного руху. Проте сила духовного фактора містить у собі й небезпеку: вона може сприяти відродженню фундаменталістських та традиціоналістських тенденцій.

У структурі історичного руху духовна влада виконує функцію своєрідного «Над-я»: вона виявляє недоліки існуючого порядку, формує радикальні ідеали та мобілізує суспільство до їх реалізації. Економічна влада уособлює «Воно» – імпульси накопичення та прагматичні інтереси. Політична ж влада змушена балансувати між цими двома началами. Вона не здатна повністю реалізувати духовну утопію, але й не повинна підпорядковуватися економічним інстинктам, оскільки це призводить до деградації духовного середовища та руйнування цивілізаційних основ суспільства.

Виходячи з цього, саме політична влада має нести відповідальність за систематичний моніторинг соціоентропійних процесів. Лише вона

здатна втримувати суспільство від переходу до критичної точки, за якою починається незворотний розпад соціокультурної системи.

Для того щоб стратегія ризику могла стати рушійною силою історичної творчості, необхідна поєднана дія кількох чинників: духовного максималізму, переконання в тому, що «логіка історії», заснована на принципі сили, не є нездоланною, та віри у можливість її подолання. Однак таке мислення можливе лише за умови наявності історичної амбітності, яка формується на ґрунті національно-державної консолідації. Саме національна спільнота, згуртована навколо ідеї власної історичної суб'єктності, здатна керувати рівнем ризику так, щоб він не виходив за межі, де зберігається рівновага між інновацією та стабільністю. У цьому контексті політична сфера постає відповідальною за вироблення ідеології – інструменту, що дозволяє підтримувати внутрішню єдність та управляти ризиком на інституційному рівні.

У радянський період домінування духовного імпульсу було штучно врівноважено сумішшю есхатологічних очікувань та раціоналістичної, технократично-бюрократичної парадигми, що втілилась у формі марксистської ідеології. Сучасна синергетична картина світу пропонує зовсім іншу систему координат: вона розмиває межі детермінізму та обґрунтовує свободу як центральну цінність постнекласичної особистості. Однак свобода не може реалізуватися без змістового наповнення, яке людство черпає саме з історії. Історія надає індивідові особистісну ідентичність, тоді як свобода, позбавлена духовного сенсу, може перетворитися на «звільнення від історії», руйнуючи соціальні зв'язки та породжуючи «ентропію асоціальності».

Прагнення до свободи неминуче пов'язане з ризиками – ризиком помилки, ризиком відчуження та недовіри. Водночас повна відмова від ризику веде до зворотного результату: до духовної деградації, відмови від творчості й утрати історичної динаміки. Спільнота, що уникає ризику, прирікає себе на ентропію й поступово зводить свободу до інертної байдужості. Тому щоб ризикувати та водночас не зруйнувати себе, нація має бути здатною до месіанської мобілізації: вона повинна вірити у власне історичне покликання, у те, що історія є не просто продовженням імовірного, а простором здійснення належного.

Саме з цієї причини Україні необхідна масштабна внутрішня переконаність у тому, що її нині периферійна культурна система здатна стати однією з центральних, принаймні в європейському контексті. Така віра є не лише психологічним чинником, а й необхідною умовою історичної суб'єктності, яка дозволяє національному проекту претендувати на глобальне значення.

Постнекласична наука, орієнтуючи теперішнє на майбутнє, бачить у історії джерело можливостей для прямого проєктування бажаної реальності. Теоретичне осмислення ідеалу майбутнього, здійснене з урахуванням історичного досвіду, перетворюється на реальний фактор, що формує нову соціальну динаміку. Згідно із синергетичними уявленнями, саме свідомі й несвідомі настанови діють як своєрідні атрактори, які «притягують» людину з майбутнього, формуючи її поведінку вже сьогодні (Козакевич, 2019; Моргун, 2019). Ідеали, що постають як суспільні цілі, набувають статусу центрів тяжіння колективної історичної дії.

У цьому сенсі історія стає не лише полем самопізнання, а й засобом ідеологічного конструювання національно-державного буття (Стасевська, 2021; Козобродова, 2021). Синергетична парадигма надає політичній сфері теоретичний фундамент для створення нової ідеології, здатної мобілізувати суспільство на реалізацію високого ідеалу, який у сучасних умовах може набути навіть глобального значення.

Узагальнюючи наведені міркування, можна стверджувати, що синергетичний підхід до розуміння й дослідження феномена національної безпеки набуває особливої актуальності для сучасної України. Він виступає не лише методологічним інструментом осмислення національної безпеки, а й підґрунтям для розбудови цілісної безпекової парадигми. Значущість цього підходу полягає в його здатності підтримувати переконання українського суспільства у тому, що трансісторичні засади українського буття – фундаментальні цінності, ідеали та смислові домінанти, які залишилися незмінними протягом віків та становлять аксіологічне ядро нашої цивілізації – можуть набути статусу потужного соціокультурного суператрактора в глобальному середовищі.

Таке переконання не є лише емоційно-психологічним явищем, воно здобуває наукову легітимацію в межах синергетичної парадигми, яка пояснює механізм переходу колись периферійних факторів світового розвитку до центру цивілізаційних трансформацій. У сучасних умовах ймовірність такого переходу лише зростає під впливом низки системних чинників: глобалізаційних

© Олександр, Дзьобань, Василь, Кротюк, 2025

процесів, посилення стохастичності світового розвитку, частоти й масштабності зіткнень між різними культурними моделями, прискореної «маятникової» зміни глобальних станів, зростання ролі духовної сфери та наявності в українців унікального, багатовимірного історичного досвіду, що сформувався в амбівалентних і дискретних умовах.

Одночасно синергетичний підхід акцентує на тому, що майбутні траєкторії розвитку не постають самі по собі: вони значною мірою визначаються суб'єктивним чинником – колективними настановами, цінностями, уявленнями про мету та ідеал. Саме тому першочергового значення набуває формування національної ідеології, яка ґрунтуватиметься на засадах історичної синергетики та забезпечить спрямованість суспільного руху до конструювання бажаного, а не лише ймовірного майбутнього.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. У класичній науковій традиції історія постає насамперед як інструмент обґрунтування великого проєкту розвитку, тоді як некласична наука акцентує її цінність у здатності надавати людству досвід адаптації до майбутнього, що часто виявляється нестійким і непередбачуваним. Постнекласичний підхід інтерпретує історичне знання інакше: його значення полягає в тому, що воно створює можливість теоретичного моделювання майбутніх сценаріїв на основі історичного досвіду, включаючи й ті потенційні варіанти, що ще перебувають у фазі становлення.

У цьому контексті синергетична парадигма демонструє високий евристичний потенціал як у науковому аналізі феномена національної безпеки, так і у практиці її забезпечення. Для сучасної України вона є надзвичайно важливою, адже сприяє зміцненню національної безпеки й утвердженню адекватної реальності рефлексії національної безпеки. Її стратегічна цінність полягає у здатності легітимізувати віру українського суспільства в те, що базові цінності, духовні смисли та цивілізаційні ідеали, сформовані вітчизняною культурою, можуть виступити рольовими атракторами світового рівня. Така віра не є лише емоційно-психологічною позицією – синергетика надає їй наукове підґрунтя, оскільки пояснює механізми, за якими периферійні елементи глобального розвитку здатні трансформуватися у чинники центрального значення.

Сьогодні такі трансформації стають дедалі реалістичнішими, що зумовлено низкою сучасних мегатрендів: глобалізаційними процесами, наростанням стохастичності світового розвитку, загостренням контактів і конфліктів між різними культурними системами, прискореним «маятниковим» переходом цивілізації між протилежними станами, а також підсиленням значення духовної сфери в суспільній еволюції.

Водночас синергетичний підхід наголошує на визначальній ролі суб'єктивного чинника – ціннісних орієнтацій, колективних уявлень і свідомих чи латентних настанов, що спрямовують суспільний рух у майбутнє. Саме тому синергетика здатна виконувати методологічну функцію в процесі створення нової національної ідеології, яка зможе мобілізувати потенціал українського суспільства й зорієнтувати його на реалізацію ідеалу, здатного у сучасних умовах набути статусу не лише національного, а й глобального орієнтира.

Список використаних джерел

Абрамов В. Методологія постнекласичної науки в дослідженні національної безпеки та особливості державного управління в її забезпеченні. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2020. Вип. 2. С. 18-24.

Андрущенко О. П. Проблеми захисту прав людини, які виникають в результаті глобалізаційних трансформацій. *Інформація і право.* 2022. № 4 (43). С. 118-128.

Гордійчук О. Еволюція політичних традицій та ментальності українського суспільства. *Sosiety and Security*. 2024. № 2-3. С. 28-35.

Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Віртуальна реальність і кіберпростір як атрибути сучасного суспільства. *Інформація і право*. 2020. № 4 (35). С. 9-21.

Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Сучасна війна: трансформація сенсу в епоху інформаційних технологій. *Інформація і право*. 2022. № 4 (43). С. 9-22.

Дзьобань О. П. Розвиток ідей синергетики як нової парадигми у природничо-науковому і соціальному пізнанні. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2011. Вип. 9. С. 3-16.

Дзьобань О. П. Сучасна соціальна синергетика: до питання про визначення концептуальних основ. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2011. Вип. 7. С. 3-15.

Дзьобань О. П. Темпоральна складова у просторово-часовому континуумі віртуальної реальності. *Стратегічні пріоритети*. 2018. № 2 (47). С. 118-126.

Дзьобань О. П. Філософія науки: підручник. Київ; Одеса: Фенікс, 2024. 516 с.

Дзьобань О. П., Грубов В. М. Загальна характеристика суспільства як системи: системний і синергетичний аспекти. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2011. Вип. 10. С. 69-77.

Дубров Ю. І. Синергетична інтерпретація біфуркацій відкритих систем. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2019. № 6. С. 26-31.

Козакевич А. С. Синергетична парадигма управління людським капіталом. *Modern economics*. 2019. № 14. С. 92-96.

Козобродова Д. Психосинергетичні засади конструювання соціальної реальності. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2021. Вип. 37. С. 42-49.

Колб С. О., Пирога М. І. Інформаційна безпека: нові виклики та стратегії захисту. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 90. Частина 5. С. 437-441.

Конаш Ю. І., Вигодованець Ю. П. Структура загроз економічній безпеці України в умовах війни. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 5 (287). С. 315-329.

Лакатош І. Історія науки та її раціональні реконструкції. *Психологія і суспільство*. 2016. № 3. С. 13-23.

Лісеєнко О. В., Крохмаль О. М. Аксіологічний вимір трансформації української ментальності. *«Перспективи». Соціально-ролітичний журнал*. 2024. № 3. С. 86-92.

Ломака І. І., Липчук О. І., Кобець Ю. В. Інформаційна безпека держави: теоретико-методологічні засади та особливості в умовах збройного конфлікту. *Регіональні студії*. 2022. № 31. С. 113-118.

Мальцова І. І. Наукова історіографія: від класики до постнекласичних парадигм історії. *Totallogy-XXI. Постнекласичні дослідження*. 2015. № 32. С. 173-183.

Моргун О. Синергетична парадигма метафізичного світорозуміння всеєдності мислення і буття. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 24. С. 70-76.

Мунтян Л. Концепт «національна безпека» в категоріальному апараті публічного управління. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2025. № 27. С. 87-106.

Муравйов К. В., Заросило В. О., Крютченко Л. А. Національна безпека в умовах воєнного стану, особливості її забезпечення та кримінальна відповідальність за розповсюдження відкритих джерел інформації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 8. С. 294-297.

Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади: монографія / за заг. ред. О. П. Дзьобаня. 2-ге вид., перероб. й допов. Харків: Право, 2025. 856 с.

Овчарук О. Культурологічні виміри осмислення людини в постнекласичній науковій парадигмі. *Культурологічна думка*. 2015. № 8. С. 13-18.

Пипич А. І. Постнекласичний синтез знання і соціальна наука. *Філософія освіти*. 2019. № 2. С. 151-168.

Пирожков С., Хамітов Н. Цивілізаційна єдність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини: монографія. Київ: Наукова думка, 2020. 254 с.

Сліпенюк В. В., Ровинська К. І., Куспляк Г. І. Політико-правові механізми сталого розвитку як інструмент реагування на глобальні виклики національної безпеки. *Національні інтереси України*. 2025. №. 3 (8).С. 450-463.

Стасевська О. А. Соціокультурна ідентичність постмодерну: проблема соціального конструювання. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2021. № 2. С. 215-233.

Філатов Б. А., Клімов Д. І. Аналіз сучасного стану стійкості національної економічної безпеки. *Економічний простір*. 2025. № 201. С. 220-224.

Фурман А. В. Світ методології. *Психологія і суспільство*. 2015. № 2. С. 47-60.

Чепеліва Н. В. Розуміння та інтерпретація соціокультурного досвіду у контексті постнекласичної методологічної парадигми. *Проблеми сучасної психології*. 2012. № 1. С. 11-16.

Шпирко І. Б. Сучасні засади удосконалення державного управління національної безпеки України в умовах інтеграції в НАТО. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 1. С. 687-698.

Юрженко Л. В. Прогнозування соціокультури: можливості та обмеження методів з позиції синергетичного підходу. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2013. № 1. С. 19-25.

Danilyan O., Dzoban O., Hetman Y., Kalynovskyi Y. Features of information war in the media space in the conditions of russian aggression against Ukraine. *Cogito.* 2023. Vol. XV. № 3. P. 55-71.

Mainzer K. Challenges of Complexity in the 21st Century. *European Review*. 01 May 2009. URL: https://www.cambridge.org/core/journals/european-review/article/challenges-of-complexity-in-the-21st-century-an-interdisciplinary-introduction/483DF381E3CE99C55A99B36BE23F0E95 (дата звернення: 09.12.2025).

References

Abramov, V. (2020). Metodolohiia postneklasychnoi nauky v doslidzhenni natsionalnoi bezpeky ta osoblyvosti derzhavnoho upravlinnia v yii zabezpechenni. *Collection of scientific works of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*. Vyp. 2. S. 18-24.

© Олександр, Дзьобань, Василь, Кротюк, 2025

Andrushchenko, O.P. (2022). Problemy zakhystu prav liudyny, yaki vynykaiut v rezultati hlobalizatsiinykh transformatsii. *Information and law*. № 4 (43). S. 118-128.

Hordiichuk, O. (2024). Evoliutsiia politychnykh tradytsii ta mentalnosti ukrainskoho suspilstva. *Sosiety and Security*. № 2-3. S. 28-35.

Danylian, O.H., Dzoban, O.P. (2020). Virtualna realnist i kiberprostir yak atrybuty suchasnoho suspilstva. *Information and law*. № 4 (35). S. 9-21.

Danylian, O.H., Dzoban, O.P. (2022). Suchasna viina: transformatsiia sensu v epokhu informatsiinykh tekhnolohii. *Information and law*. № 4 (43). S. 9-22.

Dzoban, O.P. (2011). Rozvytok idei synerhetyky yak novoi paradyhmy u pryrodnycho-naukovomu i sotsialnomu piznanni. *Bulletin of the Yaroslav Mudryi National Law Academy of Ukraine. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*. Vyp. 9. S. 3-16.

Dzoban, O.P. (2011). Suchasna sotsialna synerhetyka: do pytannia pro vyznachennia kontseptualnykh osnov. *Bulletin of the Yaroslav Mudryi National Law Academy of Ukraine. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*. Vyp. 7. S. 3-15.

Dzoban, O.P. (2018). Temporalna skladova u prostorovo-chasovomu kontynuumi virtualnoi realnosti. *Strategic priorities*. № 2 (47). S. 118-126.

Dzoban, O.P. (2024). Filosofiia nauky. Kyiv; Odesa: Feniks.

Dzoban, O.P., Hrubov, V.M. (2011). Zahalna kharakterystyka suspilstva yak systemy: systemnyi i synerhetychnyi aspekty. *Bulletin of the Yaroslav Mudryi National Law Academy of Ukraine. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*. Vyp. 10. S. 69-77.

Dubrov, Yu.I. (2019). Synerhetychna interpretatsiia bifurkatsii vidkrytykh system. *Bulletin of the Dnipro State Academy of Civil Engineering and Architecture*. № 6. S. 26-31.

Kozakevych, A.S. (2019). Synerhetychna paradyhma upravlinnia liudskym kapitalom. *Modern economics*. № 14. S. 92-96.

Kozobrodova, D. (2021). Psykhosynerhetychni zasady konstruiuvannia sotsialnoi realnosti. Bulletin of Lviv University. *Philosophical and Political Studies*. Vyp. 37. S. 42-49.

Kolb, S.O., Pyroha, M.I. (2025). Informatsiina bezpeka: novi vyklyky ta stratehii zakhystu. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law.* Vol. 90. Iss. 5. S. 437-441.

Konash, Yu.I., Vyhodovanets, Yu.P. (2025). Struktura zahroz ekonomichnii bezpetsi Ukrainy v umovakh viiny. *Current economic issues*. № 5 (287). S. 315-329.

Lakatosh, I. (2016). Istoriia nauky ta yii ratsionalni rekonstruktsii. *Psychology and society*. № 3. S. 13-23.

Liseienko, O.V., Krokhmal, O.M. (2024). Aksiolohichnyi vymir transformatsii ukrainskoi mentalnosti. *«Perspectives». Social and political magazine*. № 3. S. 86-92.

Lomaka, I.I., Lypchuk, O.I., Kobets, Yu.V. (2022). Informatsiina bezpeka derzhavy: teoretyko-metodolohichni zasady ta osoblyvosti v umovakh zbroinoho konfliktu. *Regional studios*. № 31. S. 113-118.

Maltsova, I.I. (2015). Naukova istoriohrafiia: vid klasyky do postneklasychnykh paradyhm istorii. *Totallogy-XXI. Postclassical studies*. № 32. S. 173-183.

Morhun, O. (2019). Synerhetychna paradyhma metafizychnoho svitorozuminnia vseiednosti myslennia i buttia. *Bulletin of Lviv University. Philosophical and Political Studies*. Vyp. 24. S. 70-76.

Muntian, L. (2025). Kontsept «natsionalna bezpeka» v katehorialnomu aparati publichnoho upravlinnia. *Public administration and regional development*. № 27. S. 87-106.

Muraviov, K.V., Zarosylo, V.O., Kriutchenko, L.A. (2025). Natsionalna bezpeka v umovakh voiennoho stanu, osoblyvosti yii zabezpechennia ta kryminalna vidpovidalnist za rozpovsiudzhennia vidkrytykh dzherel informatsii. *Legal Scientific Electronic Journal*. № 8. S. 294-297.

Natsionalna bezpeka: svitohliadni ta teoretyko-metodolohichni zasady / O.P.Dzoban (Ed.) et al. (2025). Kharkiv: Pravo.

Ovcharuk, O. (2015). Kulturolohichni vymiry osmyslennia liudyny v postneklasychnii naukovii paradyhmi. *Cultural studies*. № 8. S. 13-18.

Pypych, A.I. (2019). Postneklasychnyi syntez znannia i sotsialna nauka. *Philosophy of education*. № 2. S. 151-168.

Pyrozhkov, S., Khamitov, N. (2020). Tsyvilizatsiina yednist Ukrainy: vid potentsii do novoho svitohliadu i buttia liudyny. Kyiv: Naukova dumka.

Slipeniuk, V.V., Rovynska, K.I., Kuspliak H.I. (2025). Polityko-pravovi mekhanizmy staloho rozvytku yak instrument reahuvannia na hlobalni vyklyky natsionalnoi bezpeky. *National interests of Ukraine*. №. 3 (8).S. 450-463.

Stasevska, O.A. (2021). Sotsiokulturna identychnist postmodernu: problema sotsialnoho konstruiuvannia. *Bulletin of the Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*. № 2. S. 215-233.

Filatov, B.A., Klimov, D.I. (2025). Analiz suchasnoho stanu stiikosti natsionalnoi ekonomichnoi bezpeky. *Economic space*. № 201. S. 220-224.

Furman, A.V. (2015). Svit metodolohii. *Psychology and society*. № 2. S. 47-60.

Chepeliva, N.V. (2012). Rozuminnia ta interpretatsiia sotsiokulturnoho dosvidu u konteksti postneklasychnoi metodolohichnoi paradyhmy. *Problems of modern psychology*. № 1. S. 11-16.

Shpyrko, I.B. (2025). Suchasni zasady udoskonalennia derzhavnoho upravlinnia natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh intehratsii v NATO. *Society and national interests*. № 1. S. 687-698.

Yurzhenko, L.V. (2013). Prohnozuvannia sotsiokultury: mozhlyvosti ta obmezhennia metodiv z pozytsii synerhetychnoho pidkhodu. *Bulletin of the Academy of Labour and Social Relations of the Federation of Trade Unions of Ukraine*. № 1. S. 19-25.

Danilyan, O., Dzoban, O., Hetman, Y., Kalynovskyi, Y. (2023). Features of information war in the media space in the conditions of russian aggression against Ukraine. *Cogito.* Vol. XV. № 3. P. 55-71.

Mainzer, K. (2009). Challenges of Complexity in the 21st Century. *European Review*. URL: https://www.cambridge.org/core/journals/european-review/article/challenges-of-complexity-in-the-21st-century-an-interdisciplinary-introduction/483DF381E3CE99C55A99B36BE23F0E95.

OLEXANDER, DZOBAN – Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Chief research fellow State Scientific Institution "Institute of Information,
Security and Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine" (Kharkiv, Ukraine)
E-mail: a_dzeban@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2075-7508

VASYL, KROTIUK – PhD*,* associate professor, Head of Department of Psychology and Pedagogy,
Ivan Kozhedub National Air Force University (Kharkiv, Ukraine)
E-mail: krotiukvasyl@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5606-069X

SYNERGETIC FORMATION OF A COMPREHENSIVE NATIONAL SECURITY PARADIGM: SPIRITUALITY AS A SECURITY SUPERTRACTOR

Abstract

The article is devoted to the study of the methodological potential of synergetics for the philosophical understanding of the phenomenon of national security in the context of contemporary sociocultural dynamics. The authors highlight the need for a holistic philosophical interpretation of national security that goes beyond sectoral approaches. The work offers a comparative analysis of the evolution of scientific approaches to understanding historical dynamics, highlighting classical, non-classical and post-non-classical (synergetic) ways of thinking. Based on the synergetic approach, it is argued that the historical process is fundamentally uncertain and devoid of fatal predetermination. The source of stable structures is the instability and uncertainty of processes, which allows peripheral elements to suddenly take on a central role. It is argued that within the framework of the synergistic conceptual model, progress is uneven, and in times of crisis, it is the spiritual sphere that takes the lead, setting new meanings and mobilising society. The authors consider political power to be responsible for monitoring socio-entropic processes (e.g., anomie) in order to prevent the system from entering an irreversible bifurcation zone. It is noted that the capacity for risk and historical creativity requires national and state consolidation and faith in one's own historical calling. Synergetics provides the theoretical foundation for the creation of a new national ideology capable of mobilising society to implement its historical security mission. It is concluded that the synergistic approach has high heuristic potential for philosophical analysis and the practice of ensuring national security, establishing it as a space where spiritually oriented, creative and risky historical choices are made. With regard to Ukrainian realities and the situation of civilisational challenge, synergistic reflection on the security sphere makes it possible to establish that the fundamental values, ideals and spiritual meanings of Ukrainian culture can acquire the status of a powerful sociocultural superattractor in the contemporary sociocultural environment.

Key words: national security, national interests, spiritual sphere, values, superattractor, bifurcations, public consciousness.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 05.10.2025
Accepted date 10. 11.2025
Published date 05.12.2025

How to cite: **Дзьобань, Олександр, Кротюк, Василь**. Синергетичне формування цілісної парадигми національної безпеки: духовність як безпековий суператтрактор.. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 37–48.
doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-04

© Олександр, Дзьобань, Василь, Кротюк, 2025

УДК 008:111.852(477)“17/18”(045)
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-05

БАРОКО В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ 17–18 СТ. ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

ДОВГАНЬ, МАРІЯ[1]

Анотація

Стаття присвячена комплексному вивченню українського бароко XVII–XVIII століть як культурного феномена, що репрезентував і конституював фундаментальні елементи національної ідентичності. **Мета** дослідження полягає в ідентифікації історико-культурних передумов, структурних характеристик та стильових особливостей, що розвивались на українському ґрунті і обумовили трансформацію європейського бароко в українську культурну систему з етнонаціональними ознаками. **Методологія** ґрунтується на використанні загальнонаукових принципів та філософських методів. Використано компаративний, феноменологічний, герменевтичний методи, контент-аналіз та кейс-стадіс. Дослідження реалізовано на основі принципів неупередженості та наукової об’єктивності. **Здобуті наукові результати**: встановлено, що Гетьманщина, православні братства і контакти з європейськими освітніми центрами створили специфічні умови для формування особливостей стилю – поєднання європейського бароко з національними рисами, українським колоритом. Доведено, що українська барокова архітектура функціонувала як простір символічної артикуляції національної пам’яті, політичних амбіцій і духовної континуальності, у якому синтез давньоруських, народних і західноєвропейських традицій детермінував вироблення власних стильових кодів. Аргументовано, що музична культура епохи, включно з партесним співом, хоровими школами та кобзарсько-лірницьким епосом, реалізувала роль акумулятора колективної історичної свідомості. Визначено, що літературне бароко з притаманною йому риторичністю, алегоризмом і філософською глибиною стало матрицею конституювання національних архетипів, які забезпечили спадкоємність культурної традиції та її потенціал до подальшої еволюції. **Наукове і практичне значення дослідження**: можливість імплементації його результатів в освітні курси з історії української культури, культурології, мистецтвознавства, а також реконструкції історичних смислів у гуманітарних студіях; використання при формуванні культурної політики та концепцій національної пам’яті, а також у просвітницьких цілях в контексті поглиблення знань про українську культуру та ідентичність, що вельми актуально, зокрема, в період війни.

Ключові слова: українське бароко, «козацьке» бароко, «мазепинське» бароко, національна ідентичність, українська культура XVII–XVIII ст., символізм.

Постановка проблеми. Бароко в українській культурі XVII–XVIII століть становить феномен, що виник унаслідок взаємодії європейських стильових тенденцій, українських традицій та процесів національно-політичного самовизначення. Тому його дослідження є визначальним для поглибленого вивчення джерел української національної ідентичності. Цей стиль не являв собою механічного запозичення західноєвропейських взірців, а трансформувався відповідно до історичного контексту, конфесійної специфіки та ментальних характеристик українського народу. Внаслідок цього сформувалися самобутні різновиди, що функціонували не лише як художні моделі, а й як символічні репрезентації державотворчих устремлінь, духовної гідності та культурної автентичності.

Проблематика полягає в тому, що, незважаючи на значний обсяг досліджень окремих аспектів барокової культури, цілісне концептуальне осмислення українського бароко як форми національної ідентичності досі потребує систематизації. Актуалізується потреба переосмислення барокової спадщини як культурної матриці, що детермінувала становлення української ідентичності й зберігає релевантність у сучасному культурному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень свідчить, що проблематика українського бароко розглядається в сучасній гуманітаристиці як поліаспектне явище, що інтегрує архітектурні, музичні, літературні та художні практики. Зокрема, Л. Білякович (Білякович, 2008) простежує вплив західноєвропейських барокових тенденцій на формування української модної культури XVII–XVIII століть, що уможливлює окреслення ширшого контексту культурних трансферів. В. Вечерський (Вечерський, 2021) здійснює ґрунтовну термінологічну диференціацію понять «українське», «козацьке» та «мазепинське» бароко, наголошу-

[1] Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів, Україна)
E-mail: dovhan.mariia.29@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5267-5737

ючи на їхній внутрішній відмінності та кореляції з політичними трансформаціями Гетьманщини.

Дослідження К. Волошиної (Волошина, 2019) та Г. Олійник (Олійник, 2021) акцентують на архітектурній специфіці барокових форм, зокрема, на символічності композиційних рішень і взаємодії сакральної традиції з естетикою модерного стилю. Детальний аналіз церковного будівництва – а саме дерев'яних та мурованих храмів здійснює Г. Павлуцький (Павлуцький, 2017).

О. Перепелюк та С. Візер (Перепелюк, 2018; Перепелюк, Візер, 2024), займаючись музикознавчими студіями, розкривають роль партесного співу, хорової школи та кобзарсько-лірницьких традицій як носіїв колективної пам'яті й духовної континуальності. Вивченню музичного мистецтва епохи Бароко, зокрема, партесному співу приділяє увагу О. Жукова (Zhukova, 2020).

Вагомий внесок в осмислення літературного бароко здійснили Л. Семенюк (Семенюк, 2016) і С. Стоян (Стоян, 2021), які аналізують стилі, алегоричну систему та конституювання ідейних архетипів епохи. К. Третяк (Третяк, 2001), Л. Ушкалов (Ушкалов, 2014) та Т. Паньок (Panyok, 2018) підкреслюють європейський контекст українського бароко, демонструючи його стилістичну унікальність і культурну автономність.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Незважаючи на наявні наукові публікації, присвячені певним аспектам бароко, недостатньо дослідженими залишаються механізми, завдяки яким барокові символи, архітектурні форми, літературні практики та музичні традиції трансформувалися в носії колективної пам'яті, інструменти репрезентації політичної суб'єктності та конститутивні елементи українського світогляду. Переважна частина праць зосереджується на мистецтвознавчих або літературознавчих вимірах, залишаючи поза увагою цілісний культурологічний контекст.

Формування цілей статті. Мета дослідження – ідентифікувати історико-культурні, стильові та ідеологічні механізми, завдяки яким українське бароко XVII–XVIII століть конституювалося як унікальна модель культурної ідентичності.

Завдання дослідження:

– дослідити історико-політичні та соціокультурні передумови формування українського бароко;

– визначити провідні стильові характеристики українського бароко: архітектурні, музичні, літературні та риторичні;

– аргументувати роль українського бароко як чинника конституювання національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українське бароко XVII–XVIII століть постає як складний культурно-історичний феномен, що формувався під впливом політичних трансформацій, соціальних змін і багатовекторних контактів з європейським культурним простором. Саме ця багатошаровість, укорінена одночасно у внутрішніх процесах державотворення та зовнішніх цивілізаційних впливах, спричинила формування унікальної культурної моделі. Вона поєднувала драматизм, релігійність, емоційність і етнічну своєрідність. Політичний лад Гетьманщини, заснований на принципах автономної козацької державності, відкривав можливість для розбудови власних культурних інституцій. Саме військово-адміністративна природа козацького управління сприяла організації та підтримці централізованих структур духовної освіти, православних братств. Інституції доцільно розглядати як носіїв і трансляторів барокового світогляду, що орієнтувався на поєднання релігійного символізму та практичної риторики, спрямованої на утвердження української спільноти як рівноправного суб'єкта європейської культурної історії. Православні братства, які виступали водночас духовними центрами, освітніми майданчиками та культурними осередками відігравали роль інституційних посередників між європейським бароко та місцевими традиціями. У їхніх школах поширювалися риторичні моделі, емблематика та стилістичні формули, властиві західноєвропейським культурним практикам, але більш адаптовані до місцевої конфесійної специфіки, що і допомогло бароковому мистецтву більш глибоко проникнути у структуру суспільної свідомості і надалі стати виразником національного духовного досвіду.

Епоха Бароко характеризувалась інтенсивними контактами української культури із сусідніми культурами, адже територіальне розташування України посприяло своєрідному культурному синтезу. Відбулось поєднання елементів католицької та православної естетики, ренесансних та барокових стилістичних тенденцій, а також локальних форм народної творчості. Історико-культурні передумови становлення українського бароко визначалися синтезом політичної авто-

© Марія, Довгань, 2025

номності, релігійності (Panyok, 2018, с. 337), міжнародних культурних зв'язків і цілеспрямованої меценатської політики. Саме така сукупність факторів спричинила появу специфічного варіанта барокової культури.

Найяскравішим прикладом стратегічного культурного мислення виступає діяльність Івана Мазепи. Його гетьманування стало періодом небаченого піднесення архітектурного та літературного бароко. Саме він ініціював спорудження і реконструкцію численних храмів із притаманною їм складною купольною конфігурацією та декоративним багатством. Мазепинська культурна політика була спрямована на посилення ролі Києво-Могилянської академії, яка стала інтелектуальним центром не лише релігійної освіти, а й барокової риторики, філософії, музики та театру. Вона забезпечила формування еліти, яка здатна була інтегрувати українську культуру в загальноєвропейський контекст, але водночас зберігати її самобутні риси, що проявлялися у підкресленому національному колориті, книжності та народних стильових особливостях.

Українська барокова архітектура XVII–XVIII століть стала унікальним культурним простором, у якому постали не лише художні канони певного стилю, а й символічні коди національної ідентичності. Вони змогли відобразити той духовний досвід українського суспільства, його політичні прагнення та уявлення про впорядкований світ, у якому гармонія сакрального й земного, пишність форми та внутрішня зосередженість, пластична рухливість та структурна впорядкованість поєднувалися в єдину систему архітектурної мови. Формування стильового напряму «козацьке» бароко стало результатом творчого синтезу місцевої будівельної традиції, що пов'язана з давньоруською спадщиною та дерев'яною архітектурою степової України, поєднання православних традицій та народної естетики (Піщанська, 2018, с. 287). Також був присутній вплив європейського середовища, що прийшов на наші землі через Польщу та Литву. Наголосимо, що такий синтез не став механічним запозиченням, а перетворювався на самобутню систему художньої виразності. Декоративна стриманість поєднувалася з емоційною насиченістю, значну увагу приділяли пластиці (Третяк, 2001, с. 40), архітектура виражала духовну силу, внутрішню гідність та історичну пам'ять українського народу.

«Козацьке» бароко, на відміну від італійського чи польського, не прагнуло до надмірної театральності, натомість воно вибудувало власну архітектурну граматику. Основою була структурна рівновага між монументальністю та лаконічністю, вертикалізм храмових об'ємів не затьмарював властивої українській традиції гармонії з навколишнім середовищем, а внутрішній простір розкривався не лише через декоративність, але й через духовну концентрацію, яка підкреслювала сакральну функцію споруди.

Зауважимо, що «мазепинське» бароко, на відміну від ранніх форм «козацького» бароко, продемонструвало підвищену декоративність, багатство оздоблення, ускладнення просторових композицій та активне використання пластичних фасадних рішень. Ці аспекти перетворювали тодішні храми на символи нової державної ідентичності, у якій поєднувалися релігійна відданість, культурна відкритість і політична незалежність. Виразним прикладом було оновлення Києво-Печерської лаври, де під керівництвом гетьмана були перебудовані Успенський собор, Троїцька надбрамна церква.

Музична культура українського бароко XVII–XVIII – це самобутня атмосфера поєднання церковних хорових традицій (Перепелюк, Візер, 2024, с. 1271), народних співоепічних форм та освітньо-театральних практик. Партесний спів, що став одним із найбільш упізнаваних символів українського бароко вирізнявся особливою багатоголосою структурою, яка творилась на переплетенні незалежних голосів. Кожен партесний комплекс поєднував поліфонічну майстерність із виразною емоційністю і ця взаємодія спричинила формування унікальної хорової мови, що якісно відрізняла українське бароко від західноєвропейських взірців. Вона змогла продемонструвати здатність місцевих композиторів осмислювати барокову музичну модель через призму власної конфесійної та культурної традиції. Відомий факт, який яскраво ілюструє це явище пов'язаний із діяльністю композитора Миколи Дилецького, автора трактату «Граматика музикальна». Він не лише систематизував засади партесного співу, але й заклав теоретичні основи української хорової школи, що потім вплинула на розвиток музичної освіти та хорової творчості у Києво-Могилянській академії та інших освітянських осередках (Zhukova, 2020, с. 131).

Український партесний спів вирізнявся передачею складних богословських смислів через музичну канву, кожен голос був водночас самостійним і функціонально інтегрованим у загальну

конструкцію. Прикладом можна назвати хор Києво-Печерської лаври у кінці XVII століття – в його репертуарі була низка багатоголосих концертів, спрямованих на урочисте піднесення богослужіння. Ці твори значною мірою стали орієнтирами для композиторів Східної Європи, які переймали українські стилістичні моделі як ознаку високої професійної майстерності.

Паралельно з хоровою традицією розвивалися форми народної епічної музики, пов'язані з кобзарством і лірництвом, що утворювали неповторний колорит українського бароко, глибоко вкорінений у народну пам'ять, соціальні переживання та героїчні вчинки. Кобзарство досягло надзвичайної популярності у XVII–XVIII століттях. Воно функціонувало не лише як художня форма, але й як засіб трансляції історичних смислів. Демонстрацією значення кобзарства стала мистецька діяльність Остапа Вересая. Незважаючи на те, що вона припала на пізніший період, але безпосередньо опирається на барокову традицію. Виконавський стиль, манера речитативу та тематичний репертуар продовжували лінію XVII–XVIII століть, коли кобзарі виступали носіями колективної пам'яті та моральних цінностей.

Невід'ємною складовою музичної культури епохи Бароко були шкільні театри, які діяли при братських школах та Києво-Могилянській академії. Вони розвивали музично-драматичні практики, що поєднували християнську дидактику з бароковою театральністю, використовуючи пісні, хори, інструментальні вставки та складні сценічні композиції. Саме постановка драми «Володимир» у Києво-Могилянській академії у 1705 році стала яскравим взірцем піднесення театрального життя.

У межах музично-драматичних практик бароко свою роль відігравали міжактні інтермедії. Вони виникали як короткі комічні сцени, але поступово перетворилися на самостійний жанр, у якому поєднувалися народна музика, побутові сюжети та сатиричні образи. Це давало змогу залучати до освітнього процесу елементи народної культури і тим самим розширювати межі барокового мистецтва.

Літературна складова епохи Бароко XVII–XVIII ст. – це винятково багата й філософськи насичена система художнього мислення, у якій поєднуються складні риторичні конструкції, алегорична образність, інтелектуальна багатовимірність та глибоке прагнення осмислити людське буття в координатах християнської духовності, історичної пам'яті та національного саморозуміння. Літературні тексти цього періоду функціонують не лише як естетичні твори, а й як інструменти формування ціннісних орієнтирів, духовних імперативів та культурних архетипів, які визначили характер української традиції на довгі століття. Алегоризм, емблематика та риторичність, що становлять основу барокового стилю, виконували роль складної семіотичної системи, спрямованої на передачу багатошарових смислів.

Історичним прикладом алегоричної побудови тексту може слугувати збірка «Ключ розуміння» Іоаникія Галятовського (1659 р.), де автор, використовуючи символічні оповіді та емблематичні образи (Стоян, 2021, с. 91), розкриває християнські істини через параболічні сюжети, пов'язані з повсякденним життям, природою та історичними обставинами, тим самим наближаючи духовні істини до різних соціальних груп.

Моралістична та релігійно-дидактична модель українського бароко стала основою розвитку вітчизняної літератури XVII–XVIII століть, оскільки більшість авторів, незважаючи на різноманіття жанрів – від проповідей до поетичних збірок і філософських трактатів, орієнтувалися на виховний аспект. Вони прагнули не лише передати художній зміст, але й спрямувати читача до морального вдосконалення та самоусвідомлення. У творчості Іоаникія Галятовського, Лазаря Барановича та Івана Величковського простежується прагнення перетворити слово на засіб духовного впливу, що підсилює християнський сенс, а алегоричні образи виконували функцію педагогічних моделей. У творчості І. Величковського дослідники зауважують консептизм (Семенюк, 2016, с. 152).

Почесне місце у розвитку літературного бароко отримала філософія Григорія Сковороди. Його діалогічні трактати, притчі та пісні творились на основі алегоричного способу мислення, де кожен образ – чи то сад, чи мандрівка, чи музичний інструмент набував метафізичного сенсу. Цей сенс відображав складну структуру людської душі та її прагнення до пізнання власної природи. Символічно-алегоричне світобачення – це одна з ключових характеристик творчості Г. Сковороди (Стоян, 2021, с. 90). Філософський вимір літератури Г. Сковороди ґрунтується на концепції «сродної праці», внутрішньої гармонії та пошуку істинного шляху, піднімав він також питання про самотність-насолоду (Ушкалов, 2014, с. 167), що зближує його тексти з моралістичною літературою XVII століття, але водночас вирізняється гли-

© Марія, Довгань, 2025

биною екзистенційного аналізу, який передбачав відмову від зовнішнього формалізму, зосереджувався на внутрішньому духовному житті.

Алегоричність і риторична насиченість барокової літератури в Україні сприяли кристалізації національного архетипу, що інтегрував концепти гідності, свободи, духовної стійкості й творчої індивідуальності, оскільки літератори епохи Бароко не обмежувалися лише рефлексією над дійсністю. Вони активно конструювали аксіологічну систему, яка згодом відіграла важливу роль в культурній самоідентифікації українства.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Результати дослідження засвідчують, що українське бароко XVII–XVIII століть сформувалося як цілісний культурно-історичний феномен. Українське бароко було невіддільне від загальноєвропейських тенденцій, однак утверджувало локальні маркери національної ідентичності, що виявлялися в архітектурній пластиці, символічній образності, українському орнаменті, освітніх практиках і літературних жанрах. Українське бароко сформувало духовний фундамент, що зберіг актуальність упродовж століть і став одним із найвиразніших проявів культурної спадщини України.

Аргументовано, що українська барокова архітектура, насамперед у варіантах «козацького» та «мазепинського» бароко функціонувала не лише як художня стилістика, а як простір символічної артикуляції національної ідентичності. Дослідження продемонструвало, що музична культура українського бароко конституювала специфічний звуковий вимір національної ідентичності, у межах якого інтегрувалися високопрофесійні композиторські техніки, що були розроблені в церковному середовищі з глибинними пластами народної пам'яті й героїчної наративності. Музика розвинулась в потужний носій колективних, історичних смислів та аксіологічних орієнтирів. Визначено, що літературне бароко в Україні реалізувало функцію формотворчої матриці національного архетипу, адже саме в барокових текстах значною мірою кристалізувалися моделі духовності, історичної відповідальності, свободи й гідності, які стали основоположними для подальшої еволюції української культурної традиції.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі регіональних варіантів українського бароко та міжкультурних взаємовпливів. Доцільним є також дослідження спадкоємності барокових моделей у модерній українській культурі. Пропозицією для подальших досліджень є також компаративний аналіз культури Київської Русі та епохи Бароко в контексті розвитку національної ідентичності.

Список використаних джерел

Білякович Л. В. Вплив західноєвропейських барокових тенденцій на формування української моди в XVII–XVIII століттях. Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії: зб. наук. пр. / гол. ред. акад. НАН України, д-р іст. наук, проф. Г. Скрипник. 2008. Вип. 9. С. 286–293.

Вечерський В. В. Бароко українське, козацьке і мазепинське: термінологічні дефініції і сутність явища. Сіверщина в історії України. 2021. № 14. С. 7–11.

Волошина К. В. Козацьке бароко в архітектурі як самобутнє культурне явище українців. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю «Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє». 18 квітня 2019 р. м. Черкаси. С. 15–18.

Олійник Г. Архітектонічна естетика сакральної архітектури: між традицією та сучасністю. Architecture, Construction Theories, Thoughts, Technologies: The Foundations of Modern Science. 2021. № 21. С. 21–26.

Павлуцький Г. Дерев'яні та муровані храми України. Харків: Видавець Олександр Савчук. 2017. 214 с.

Перепелюк О. Церковний партесний спів XVIII–XIX століття: українські традиції. Український історичний збірник. 2018. Вип. 20. С. 76–87.

Перепелюк О. М., Візер С. О. Особливості формування української музики епохи бароко. Вісник науки та освіти. Серія «Історія та археологія». 2024. № 3(21). С. 1268–1279. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-3(21)-1268-1279

Піщанська В. М. Козацька культура доби українського бароко: релігійно-естетичний синкретизм духовної сфери. Кваліфікаційна наукова праця (дисертація на здобуття наукового ступеня доктора культурології). Київ: Нац. акад. керівн. кадрів культури і мистецтв. 2018. 433 с. URL: https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2258/Pischanska-disser.pdf?sequence=1

Семенюк Л. Стильові течії українського літературного бароко: до постановки наукової проблеми. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство. 2016. № 8 (333). С. 150–155.

Стоян С. П. Українське бароко в образотворчому мистецтві – національні символи в контексті європейської культури. Українські культурологічні студії. 2021. № 2. С. 88–94.

Третяк К. Українське бароко як вираз національної ідеї в архітектурі. Етнічна історія народів Європи. 2001. № 9. С. 40–43.

Ушкалов Л. В. Що таке українське бароко (за сторінками книги Валентини Соболь). Гуманітарний журнал. Літо-Осінь. 2014. № 3–4. С. 158–172.

Panyok T. Ukrainian Baroque and European Context. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2018. № 3. С. 335–342. DOI: https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2018.147523.

Zhukova O. A. Ukrainian Baroque Instrumental Music in the Context of European Culture. [online]. 2020. P. 125–141. URL: https://publisherspanel.com/api/files/view/1259460.pdf

References

Biliakovych, L. V. (2008). Vplyv zakhidnoievropeiskykh barokovykh tendentsii na formuvannia ukrainskoi mody v XVII–XVIII stolittyakh [Influence of Western European Baroque trends on the formation of Ukrainian fashion in the 17th–18th centuries]. Ukrainske mystetstvoznavstvo: materialy, doslidzhennia, retsenzii, 9, 286–293.

Vecherskyi, V. V. (2021). Baroko ukrainske, kozatske i mazepynske: terminolohichni definitsii i sutnist yavyshcha [Ukrainian, Cossack and Mazepa Baroque: terminological definitions and the essence of the phenomenon]. Sivershchyna v istorii Ukrainy, 14, 7–11.Voloshyna, K. V. (2019). Kozatske baroko v arkhitekturi yak samobutnie kulturne yavyshche ukraintsiv [Cossack Baroque in architecture as an original cultural phenomenon of Ukrainians]. In Humanitarnyi dyskurs suspilnykh problem: mynule, suchasne, maibutnie (pp. 15–18). Cherkasy [in Ukrainian].

Oliinyk, H. (2021). Arkhitektonichna estetyka sakralnoi arkhitektury: mizh tradytsiieiu ta suchasnistiu [Architectonic aesthetics of sacred architecture: between tradition and modernity]. Architecture, Construction Theories, Thoughts, Technologies: The Foundations of Modern Science, 21, 21–26 [in Ukrainian].

Pavlutskyi, H. (2017). Dereviani ta murovani khramy Ukrainy [Wooden and stone churches of Ukraine]. Kharkiv: Vydavets Oleksandr Savchuk, 2017, 214 p. [in Ukrainian].

Perepeliuk, O. (2018). Tserkovnyi partesnyi spiv XVIII–XIX stolit: ukrainski tradytsii [Church partes singing of the 18th–19th centuries: Ukrainian traditions]. Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk, 20, 76–87 [in Ukrainian].

Perepeliuk, O. M., & Vizer, S. O. (2024). Osoblyvosti formuvannia ukrainskoi muzyky epokhy baroko [Specific features of the formation of Ukrainian Baroque music]. Visnyk nauky ta osvity. Seriia «Istoriia ta arkheolohiia», 3(21), 1268–1279 [in Ukrainian] https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-3(21)-1268-1279

Pishchanska, V. M. (2018). Kozatska kultura doby ukrainskoho baroko: relihiino-estetychnyi synkretyzm dukhovnoi sfery [Cossack culture of the Ukrainian Baroque era: religious-aesthetic syncretism of the spiritual sphere]. Doctoral dissertation. Kyiv: Natsionalna akademiia kerivnykh kadriv kultury i mystetstv, 433 p. [in Ukrainian] https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2258/Pischanska-disser.pdf?sequence=1

Semeniuk, L. (2016). Stylovi techii ukrainskoho literaturnoho baroko: do postanovky naukovoi problemy [Style trends of Ukrainian literary Baroque: toward defining the scientific problem]. Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Literaturoznavstvo, 8(333), 150–155 [in Ukrainian].

Stoian, S. P. (2021). Ukrainske baroko v obrazotvorchomu mystetstvi – natsionalni symvoly v konteksti yevropeiskoi kultury [Ukrainian Baroque in visual art: national symbols in the context of European culture]. Ukrainski kulturolohichni studii, 2, 88–94 [in Ukrainian].

Tretiak, K. (2022). Ukrainske baroko yak vyraz natsionalnoi idei v arkhitekturi [Ukrainian Baroque as an expression of the national idea in architecture]. Etnichna istoriia narodiv Yevropy, 40, 40–43 [in Ukrainian].

Ushkalov, L. V. (2014). Shcho take ukrainske baroko (za storinkamy knyhy Valentyny Sobol) [What is Ukrainian Baroque (based on Valentyna Sobol's book)]. Humanitarnyi zhurnal, 3–4, 158–172 [in Ukrainian].

Panyok, T. (2018). Ukrainian Baroque and European Context. Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv, 3, 335–342. https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2018.147523

Zhukova, O. A. (2020). Ukrainian Baroque Instrumental Music in the Context of European Culture. 125–141. https://publisherspanel.com/api/files/view/1259460.pdf

© Марія, Довгань, 2025

MARIIA, DOVHAN – Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor of the Department of Theory and History of Culture,
Faculty of Philosophy, Ivan Franko National University of Lviv (Lviv, Ukraine)
E-mail: dovhan.mariia.29@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5267-5737

BAROQUE IN UKRAINIAN CULTURE OF THE 17TH–18TH CENTURIES AS A REFLECTION OF NATIONAL IDENTITY

Abstract

The article presents a comprehensive study of the Ukrainian Baroque of the 17th–18th centuries as a cultural phenomenon that represented and constituted the fundamental elements of national identity. **The purpose** of this research is to identify the historical and cultural preconditions, structural characteristics, and semantic models of the Ukrainian Baroque, through which this style was transformed from a European artistic trend into a local cultural system with distinctive ethnonational features. The **methodology** is based on the use of general scientific principles and philosophical methods. Comparative, phenomenological, hermeneutic methods, content analysis, and case studies were used. The research employs impartiality and objectivity by remaining neutral and unbiased in its approach. **The obtained scientific results** demonstrate the multidimensional nature of Baroque culture in Ukraine; in particular, it is established that political autonomy, the activity of Orthodox brotherhoods, and systematic contacts with European educational centers created specific conditions for the formation of a local modification of the style, known as the Ukrainian flavor. It is proven that Ukrainian Baroque architecture, primarily "Cossack" and "Mazepa" Baroque, functioned as a space for the symbolic articulation of national memory, political ambitions, and spiritual continuity, in which the synthesis of Rus', folk, and Western European traditions determined the development of its own stylistic codes. It was established that musical culture, including partes singing, choral schools, and the kobzar–lirnyk epic, played a role as a storage device for collective historical consciousness, transforming artistic forms into carriers of axiological and spiritual meanings. It is also determined that literary Baroque, with its inherent rhetorical density, allegorism, and philosophical depth, became a matrix for the constitution of national archetypes that ensured the continuity of the cultural tradition and its potential for further evolution. **The practical significance of the study** is determined by the possibility of implementing its results in the field of cultural analysis, university courses on the history of Ukrainian culture, cultural studies, art studies, and the reconstruction of historical meanings in the humanities. The findings can be used in shaping cultural policy and concepts of national memory as well as for educational purposes in the context of deepening knowledge about Ukrainian culture and identity, which is very relevant, in particular, during the war.

Key words: Ukrainian Baroque, «Cossack» Baroque, «Mazepa» Baroque, national identity, Ukrainian culture of the 17th–18th centuries, symbolism.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 03.10.2025
Accepted date 10. 11.2025
Published date 03.12.2025

How to cite: **Довгань, Марія.** Бароко в українській культурі 17-18 ст. як відображення національної ідентичності. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 49–55.
doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-05

УДК 316.334
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-06

ЦИФРОВИЙ ГУМАНІЗМ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНА ПАРАДИГМА ГУМАНІСТИЧНО-ОРІЄНТОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ

КОЛОМОЄЦЬ, ІРИНА[1]

Анотація

Особливої значущості ця проблематика набуває в умовах алгоритмізації соціальних процесів і прийняття рішень; поширення цифрового контролю та нагляду; кризи традиційних форм соціальної взаємодії; воєнних, поствоєнних і кризових суспільних трансформацій, де цифрові технології стають як інструментом відновлення, так і джерелом нових викликів. **Метою статті** є аналіз і концептуалізація цифрового гуманізму як соціально-філософського феномену, виявлення його ключових принципів, невирішених аспектів та практичних імплікацій у сучасному цифровому суспільстві. Визначено соціально-філософські засади цифрового гуманізму та їхній вплив на людину в цифровому середовищі. Ідентифіковано невирішені проблеми та прогалини в концептуальному розвитку цифрового гуманізму. Сформульовано принципові орієнтири для практичного застосування цифрового гуманізму у сферах освіти, культури, управління та соціальних комунікацій. Сформовано концепцію цифрового гуманізму як соціальний і культурний феномен цифровізації суспільства. Постановка завдання у такій формі дозволила чітко визначити напрям дослідження, підкреслити його наукову новизну та практичну значущість, а також створити основу для подальшого теоретичного та методологічного розвитку теми. У статті розглядається цифровий гуманізм як ідея, концепція, теорія, соціокультурна парадигма, нова модель суспільного розвитку, що функціонує в умовах глобальної цифрової трансформації. Аналізуються основні принципи гуманістично орієнтованого підходу до розвитку суспільства цифрової епохи, його вплив на освіту, культуру, соціальні комунікації та управлінські практики. Особлива увага приділяється взаємозв'язку між цифровими технологіями та ціннісними орієнтаціями суспільства, а також викликам і перспективам, що виникають у процесі цифровізації людської діяльності та міжособистісної взаємодії. Зроблено висновок, що цифровий гуманізм виступає ключовою концепцією, яка забезпечує гармонійне поєднання технологічного прогресу з гуманістичними цінностями у сучасному суспільстві

Ключові слова: цифровий гуманізм, соціокультурна парадигма, гуманістично орієнтоване суспільство, цінності цифрового суспільства, цифровий гуманізм як ідея, цифровий гуманізм як концепція, цифровий гуманізм як теорія, цифровий гуманізм як соціокультурна парадигма, цифровий гуманізм як нова модель суспільного розвитку.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Умови глобальної цифрової трансформації, інтенсивний розвиток штучного інтелекту, великих даних, алгоритмічного управління та платформеної економіки зумовлюють необхідність переосмислення місця людини у технологізованому світі. Цифрові технології дедалі активніше втручаються у сфери праці, освіти, культури, політики, комунікації та ідентичності, що породжує як нові можливості людського розвитку, так і суттєві соціальні ризики .У цьому контексті цифровий гуманізм постає як відповідь на технократичні та редукціоністські підходи до цифровізації, в яких людина часто розглядається лише як елемент даних, ресурс або об'єкт управління. Актуальність цифрового гуманізму полягає у прагненні зберегти та переосмислити гуманістичні цінності – гідність, свободу, відповідальність, автономію, солідарність – в умовах цифрової реальності. З соціально-філософської точки зору цифровий гуманізм можна розглядати як нормативно-ціннісну парадигму, що спрямована на гармонізацію відносин між людиною, суспільством і цифровими технологіями. Він не заперечує технологічний прогрес, але наполягає на його підпорядкуванні людським цілям і смислам. онцептуально цифровий гуманізм ґрунтується на таких ключових положеннях: 1) Пріоритет людини над технологіями, у контексті якого людина розглядається не як додаток до цифрових систем, а як їхній суб'єкт, творець і відповідальний користувач. 2) Ціннісна орієнтація цифрового розвитку, націлена на те, що Технології повинні сприяти розвитку людського потенціалу, соціальної справедливості, інклюзії та сталого розвитку. 3) Етична відповідальність і цифрова справедливість, у контексті якої особливу увагу приділено етиці штучного інтелекту, захисту персональних даних, прозорості алгоритмів і недискримінації. 4) Соціальна взаємодія та солідарність у циф-

[1] Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)
E-mail: Kolomoets_i@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-5704-3195

© Ірина, Коломоєць, 2025

ровому просторі, в основі якої цифровий гуманізм підкреслює значення комунікації, довіри та соціальної згуртованості в умовах мережевого суспільства. 5) Критичне мислення і цифрова культура, націлепнав нра те, що важливим компонентом є формування цифрової свідомості, що поєднує технологічну компетентність із філософським і критичним осмисленням реальності. У соціально-філософському вимірі цифровий гуманізм виступає як: форма осмислення трансформації людської ідентичності в цифрову епоху; концепт подолання відчуження, спричиненого технологічним домінуванням; теоретична основа для розробки гуманістичних стратегій цифрової політики, освіти та управління; інтегративна платформа діалогу між філософією, технологіями, соціальними науками та культурою. Отже, соціально-філософський аналіз цифрового гуманізму засвідчує його високу актуальність як концептуального підґрунтя для осмислення сучасних цифрових трансформацій. Цифровий гуманізм постає не лише як теоретична модель, а як ціннісно орієнтована стратегія розвитку суспільства, в центрі якої перебуває людина, її гідність, свобода та творчий потенціал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблематика цифрового гуманізму почала активно формуватися на перетині філософії, соціальних наук і досліджень технологій у працях західних і вітчизняних учених. Теоретичним підґрунтям сучасних підходів є праці Л. Флоріді, зокрема монографії *The Fourth Revolution: How the Infosphere Is Reshaping Human Reality* та *Ethics of Information*, у яких закладено основи філософії інформації та людиноцентричного бачення цифрової реальності. Значний внесок у концептуалізацію цифрового гуманізму зробили Ю. Ніда-Рюмелін та Н. Вайденфельд у монографії *Digital Humanism: A Philosophy for the Age of Artificial Intelligence*, де обґрунтовано пріоритет людської гідності та автономії в умовах розвитку штучного інтелекту. Важливим етапом становлення цієї проблематики стала колективна монографія *Digital Humanism: For a Humane Transformation of Democracy, Economy and Culture in the Digital Age* (за редакцією Г. Верта, М. Деккера, Ф. Фельднера), що узагальнила положення Віденського маніфесту цифрового гуманізму та закріпила його як міждисциплінарний науковий напрям. Суттєвий вплив на розв'язання проблеми мають публікації у фахових міжнародних журналах *AI & Society*, *Philosophy & Technology*, *Ethics and Information Technology*, *Information, Communication & Society*, у яких розглядаються етичні, соціальні та культурні виміри цифровізації, алгоритмічного управління й штучного інтелекту. Концептуальний аналіз цифрового гуманізму як критичної та політичної парадигми представлений у статтях сучасних авторів, опублікованих у журналах *Technological Forecasting and Social Change* та *Big Data & Society*. В українському науковому дискурсі проблеми людиноцентризму цифрових трансформацій, цифрової культури та філософії штучного інтелекту розкриваються у працях В. Воронкової, В.Нікітенко, О.Кивлюк, О.Тупахіної, О.Сорокіної, В. Андрущенка, С. Дацюка та ін. Таким чином, сучасний стан наукових досліджень засвідчує, що цифровий гуманізм сформувався як самостійний напрям соціально-філософського аналізу, який спирається на фундаментальні монографії провідних західних мислителів, публікації в авторитетних міжнародних журналах і розвивається в українському науковому просторі як актуальна методологічна та ціннісна основа осмислення цифрових трансформацій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на активний розвиток теоретичних та прикладних досліджень цифрового гуманізму у світі та Україні, низка важливих питань залишається недостатньо опрацьованою. Перш за все, більшість існуючих праць концентруються на філософсько-етичному аналізі цифрового гуманізму, тоді як соціально-практичні механізми його впровадження у різні сфери життя досі мало розроблені. Зокрема, відсутні системні методики оцінки впливу цифрових технологій на розвиток соціальної ідентичності, цінностей і міжособистісних комунікацій у мережевому суспільстві. Другим важливим невирішеним аспектом є недостатня інтеграція цифрового гуманізму з локальними соціально-культурними контекстами, зокрема в українських умовах цифровізації освіти, економіки та культури. Більшість міжнародних моделей і практик цифрового гуманізму були сформовані у європейських або глобальних контекстах і потребують адаптації до умов поствоєнної та кризової цифрової трансформації України. Третім аспектом, який потребує подальшого дослідження, є вплив цифрового гуманізму на стратегії управління та політику в умовах алгоритмізації суспільних

процесів. Існують дослідження, які окреслюють загальні принципи етики та цінностей у цифрових технологіях, але бракує емпіричних та методологічно обґрунтованих підходів до їх практичного застосування в освіті, культурі, державному управлінні та економіці. Таким чином, наукова новизна статті полягає у спробі систематизувати і концептуально осмислити соціально-філософські основи цифрового гуманізму з урахуванням локального контексту, а також розробити методологічні та практичні інструменти, які дозволять застосовувати гуманістичні цінності в реальних умовах цифровізації суспільства. Попри активний розвиток концепції цифрового гуманізму, у науковій літературі залишаються низка невирішених проблем та прогалин:

Недостатня теоретична розробка концепції – існують поодинокі праці щодо цифрового гуманізму, але відсутня комплексна, системна модель його соціокультурної парадигми.

Обмежена практична апробація – багато досліджень залишаються теоретичними, без конкретних прикладів застосування цифрового гуманізму в освіті, культурі, управлінні чи соціальних комунікаціях.

Відсутність міждисциплінарного підходу – питання цифрового гуманізму часто розглядається у вузьких сферах (технології, філософія, освіта), але недостатньо інтегруються соціологія, культурологія, психологія та управлінські науки.

Необхідність аналізу ціннісних орієнтацій – мало досліджено, як цифровізація впливає на формування соціальних і культурних цінностей, а також на гуманістичну свідомість індивідів у цифрову епоху.

Виклики цифрової етики – існує прогалина у вивченні етичних аспектів цифрового гуманізму, таких як приватність, інформаційна безпека та моральні норми цифрового середовища.

Для повноцінного розвитку концепції цифрового гуманізму необхідне поєднання теоретичних досліджень із практичними кейсами, міждисциплінарним підходом та увагою до етичних і соціальних аспектів цифровізації.

Мета та формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз і концептуалізація цифрового гуманізму як соціально-філософського феномену, виявлення його ключових принципів, невирішених аспектів та практичних імплікацій у сучасному цифровому суспільстві. Для досягнення мети поставлено такі завдання:

1.Визначити соціально-філософські засади цифрового гуманізму та їхній вплив на людину в цифровому середовищі.

2. Ідентифікувати невирішені проблеми та прогалини в концептуальному розвитку цифрового гуманізму.

3. Сформулювати принципові орієнтири для практичного застосування цифрового гуманізму у сферах освіти, культури, управління та соціальних комунікацій.

4. Розкрити цифровий гуманізм як ідею, концепцію, теорію, соціокультурну парадигму, нову модель суспільного розвитку

Постановка завдання у такій формі дозволяє чітко визначити напрям дослідження, підкреслити його наукову новизну та практичну значущість, а також створити основу для подальшого теоретичного та методологічного розвитку теми.

Методологія, Методологія дослідження цифрового гуманізму ґрунтується на інтердисциплінарному підході, що поєднує соціально-філософський аналіз з сучасними концептуальними методами, що враховують складність, нелінійність та динаміку цифрових трансформацій. Основними методологічними орієнтирами є аксіологічний, феноменологічний, постструктуралістський та нелінійний підходи, які дозволяють розглядати цифровий гуманізм не лише як сукупність теоретичних ідеалів, а як живу систему цінностей і практик у цифровому середовищі.

Аксіологічний підхід забезпечує аналіз цифрового гуманізму через призму ціннісних орієнтацій та етичних норм, дозволяючи оцінити, яким чином цифрові технології впливають на пріоритети людської діяльності, свободу, автономію та соціальну справедливість. Цей підхід дозволяє виявляти конфлікти цінностей та потенційні ризики, що виникають у процесі цифровізації суспільства.

Феноменологічний підхід застосовується для осмислення суб'єктивного досвіду користувачів цифрових технологій, взаємодії людини з алгоритмами та платформами, а також формування нових цифрових ідентичностей. Завдяки феноменології досліджуються перцептивні, когнітивні та соціальні аспекти цифрової взаємодії, що дозволяє глибше зрозуміти вплив цифрового середовища на особистість.

Постструктуралістський підхід забезпечує аналіз цифрового гуманізму як мережі відносин, дискурсів і влади, де технології виступають не просто інструментом, а активними агентами соці-

© Ірина, Коломоєць, 2025

альної трансформації. Постструктуралізм дозволяє критично оцінювати алгоритмічні практики, цифровий контроль та нормативні структури, а також виявляти приховані моделі впливу та взаємодії в цифровому просторі.

Нелінійна методологія враховує, що розвиток цифрового гуманізму та його вплив на суспільство не є прямолінійним або детермінованим процесом. Використання нелінійних та системних підходів дозволяє моделювати динамічні взаємозв'язки між технологіями, людьми і соціальними структурами, а також прогнозувати потенційні сценарії розвитку цифрового гуманізму в різних сферах життя.

Дослідження цифрового гуманізму здійснено на основі соціально-філософського підходу, який дозволяє комплексно аналізувати взаємодію людини, суспільства та цифрових технологій. Методологія передбачає поєднання теоретичного аналізу, концептуального моделювання та системного осмислення соціально-культурних та етичних аспектів цифровізації. У межах теоретичного аналізу використовувалися методи: історико-філософський аналіз для відстеження розвитку гуманістичних ідей у цифрову епоху; системний підхід для визначення взаємозв'язків між технологічними, соціальними та ціннісними компонентами цифрового гуманізму; порівняльний аналіз для зіставлення міжнародного досвіду цифрового гуманізму з локальними умовами цифровізації. Для формування концептуальної моделі цифрового гуманізму застосовувалися методи синтезу та абстрагування, що дозволяють виділити ключові принципи та закономірності його розвитку. Також дослідження спирається на філософсько-ціннісний підхід, який забезпечує аналіз цифрового гуманізму як системи моральних, соціальних та культурних орієнтирів, що визначають пріоритет людини у цифровому середовищі. Методологія дослідження забезпечує системне осмислення цифрового гуманізму**,** дозволяє виявляти його проблемні аспекти та формулювати практичні рекомендації щодо інтеграції гуманістичних принципів у різні сфери цифрового суспільства.

Застосування цих підходів у сукупності дозволяє дослідженню: виявляти ціннісні та етичні орієнтири цифрового гуманізму; аналізувати суб'єктивний та соціальний досвід у цифровому середовищі; осмислювати структурні та дискурсивні аспекти цифрової взаємодії; прогнозувати складні, нелінійні процеси трансформації людини та суспільства в умовах цифровізації. Таким чином, методологія забезпечує цілісне, багатовимірне і критичне осмислення цифрового гуманізму, формує наукову базу для розробки рекомендацій щодо інтеграції гуманістичних принципів у процеси цифрової трансформації суспільства, культури, освіти та управління (Bostrom, 2014).

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів

1. Соціально-філософські засади цифрового гуманізму та їхній вплив на людину в цифровому середовищі. Цифровий гуманізм є концептуальною платформою, що поєднує гуманістичні цінності та сучасні цифрові технології, визначаючи пріоритет людини в умовах технологічної трансформації суспільства. Його соціально-філософські засади ґрунтуються на принципах людиноцентризму, автономії, свободи, етики та солідарності, які визначають характер взаємодії людини з цифровим середовищем та вплив технологій на її розвиток. Пріоритет людини передбачає, що цифрові технології повинні слугувати її самореалізації та розвитку потенціалу, а не підпорядковувати її алгоритмічним системам або технократичним нормам. Етична орієнтація цифрового гуманізму забезпечує баланс між технологічним прогресом та соціальною справедливістю, включає захист персональних даних, прозорість алгоритмів та недискримінаційність цифрових систем. Цифровий гуманізм також формує підхід до мережевого суспільства як простору взаємодії та співпраці, де важливе значення мають комунікація, довіра та взаєморозуміння. Розвиток критичної цифрової свідомості дозволяє людині усвідомлено взаємодіяти з технологіями, оцінювати їхній вплив на життя та власні цінності, а також підтримувати автономію та критичне мислення в умовах алгоритмізованого середовища. Вплив цифрового гуманізму на людину проявляється у формуванні цифрової ідентичності, розвитку когнітивних, соціальних та моральних компетенцій, а також у поєднанні технологічної грамотності з гуманістичними цінностями. Це сприяє гармонійному розвитку особистості, її самореалізації та здатності брати активну участь у цифровому суспільстві.

Таким чином, соціально-філософські засади цифрового гуманізму створюють систему цінностей і норм, які визначають етичні, соціальні та культурні орієнтири взаємодії людини з цифровим середовищем та забезпечують стабільний розвиток суспільства в умовах цифрової транс-

формації. Цифровий гуманізм є концептуальною платформою, що поєднує гуманістичні цінності та сучасні цифрові технології, визначаючи пріоритет людини в умовах технологічної трансформації суспільства. Його соціально-філософські засади ґрунтуються на принципах людиноцентризму, автономії, свободи, етики та солідарності, які формують характер взаємодії людини з цифровим середовищем і визначають його вплив на особистість, соціальні зв'язки та суспільні процеси. Пріоритет людини передбачає, що цифрові технології повинні слугувати її самореалізації та розвитку потенціалу, а не підпорядковувати її алгоритмічним системам або технократичним нормам. Етична орієнтація цифрового гуманізму забезпечує баланс між технологічним прогресом і соціальною справедливістю, включає захист персональних даних, прозорість алгоритмів, недискримінаційність цифрових систем і відповідальне використання інтелектуальних платформ (Bostrom, 2014).

Цифровий гуманізм формує також підхід до мережевого суспільства як простору взаємодії, співпраці та колективного розвитку, де критично важливими є довіра, відкритість та взаєморозуміння між учасниками цифрового середовища. Важливим аспектом є розвиток критичної цифрової свідомості, яка дозволяє людині усвідомлено взаємодіяти з технологіями, оцінювати їхній вплив на особисте життя, суспільство та власні цінності, а також підтримувати автономію та критичне мислення в умовах алгоритмізованого середовища. Соціально-філософські засади цифрового гуманізму мають міждисциплінарний характер, інтегруючи підходи філософії, соціології, культурології, психології та інформаційних технологій. Вони сприяють формуванню цифрової ідентичності, розвитку когнітивних, соціальних та моральних компетенцій, а також поєднанню технологічної грамотності з гуманістичними цінностями. Практична імплікація цього підходу полягає у створенні умов для гармонійного розвитку особистості, її самореалізації та здатності ефективно брати участь у цифровому суспільстві, зберігаючи етичні норми і соціальні орієнтири.

Особливо актуальною є роль цифрового гуманізму у сучасних умовах, коли швидкі технологічні зміни створюють нові виклики – від алгоритмічного контролю та масової дезінформації до зміни моделей праці та освіти. Цифровий гуманізм стає критично важливим інструментом для збалансованого розвитку людини і суспільства, забезпечуючи інтеграцію технологій у життя так, щоб вони підсилювали соціальну згуртованість, культурну самобутність та гуманістичні цінності. Таким чином, соціально-філософські засади цифрового гуманізму створюють цілісну систему цінностей і норм, які визначають етичні, соціальні та культурні орієнтири взаємодії людини з цифровим середовищем, забезпечують стійкий і гармонійний розвиток особистості, сприяють соціальній відповідальності та формуванню якісно нового цифрового суспільства.

2. Невирішені проблеми та прогалини в концептуальному розвитку цифрового гуманізму:

1. Недостатня теоретична систематизація: хоча цифровий гуманізм активно розвивається як концепт, відсутня єдина системна теорія, яка б об'єднувала різні підходи: філософські, соціальні, культурологічні та технологічні. Часто дослідження залишаються фрагментарними, зосередженими на окремих аспектах – етиці ШІ, цифровій освіті чи культурі. Це ускладнює формування узгодженої методології цифрового гуманізму.

2. Проблеми аксіології та ціннісних орієнтирів: цифровий гуманізм покликаний формувати нові цінності в цифровому середовищі, проте досі не вироблено чітких критеріїв оцінки цих цінностей. Наприклад, невизначеність у питаннях цифрової етики, приватності, свободи слова та рівності доступу до технологій створює концептуальні прогалини.

3. Взаємодія людини та технології: незважаючи на значні досягнення в розвитку інтерфейсів людина–машина, питання впливу цифрових технологій на психологію, когнітивні процеси, соціальну поведінку та самоідентичність людини досліджено недостатньо. Концептуальні моделі взаємодії людини з ШІ, VR/AR та соціальними платформами залишаються неповними.

4. Методологічна невизначеність: сучасні підходи до цифрового гуманізму спираються на поєднання класичної гуманістичної методології, феноменології, постструктуралізму та нелінійних системних методів. Однак відсутні чіткі методологічні рамки, що уніфікували б практичне застосування цифрового гуманізму в освіті, культурі та управлінні.

5. Проблеми інтердисциплінарності: цифровий гуманізм лежить на перетині філософії, соціології, культурології, економіки та технологій. Проте міждисциплінарні дослідження ще не досягли повного рівня інтеграції: різні галузі часто вико-

© Ірина, Коломоєць, 2025

ристовують власну термінологію, що ускладнює спільне розуміння та розвиток концепції.

6. Недостатня увага до глобального контексту: концептуальний розвиток цифрового гуманізму нерівномірний у різних країнах та культурах. Більшість досліджень зосереджені на західних практиках, що створює прогалини у врахуванні локальних соціокультурних та політичних особливостей у глобальному цифровому середовищі.

7. Соціальні та етичні дилеми: виникають невирішені питання щодо контролю за алгоритмами ШІ, проблем маніпуляції, цифрового нерівноправ'я, впливу на трудові процеси та освіту. Ці проблеми залишаються на рівні дискусій, без системних рішень, що ускладнює формування цілісної концепції цифрового гуманізму (Castells, 2010).

Невирішені проблеми цифрового гуманізму полягають у фрагментарності концептуальних підходів, недостатній методологічній систематизації, розриві між технологіями та гуманістичними цінностями, а також у нестачі глобального та міждисциплінарного бачення. Подолання цих прогалин вимагає інтеграції філософських, соціальних, культурних та технологічних досліджень із розробкою чітких методологічних рамок.

Незважаючи на активне поширення ідей цифрового гуманізму в науковому та публічному дискурсі, його концептуальний розвиток залишається неповним і містить низку невирішених проблем та теоретичних прогалин. Насамперед відсутня єдина, цілісна дефініція цифрового гуманізму, що ускладнює його використання як самостійної філософської та міждисциплінарної концепції. У різних дослідницьких підходах цифровий гуманізм трактується або як етичний проєкт, спрямований на «олюднення» технологій, або як культурна парадигма цифрової епохи, або як нормативна модель взаємодії людини й штучного інтелекту, що призводить до концептуальної фрагментарності та методологічної невизначеності. Важливою прогалиною є недостатнє осмислення антропологічного виміру цифрового гуманізму, зокрема трансформації людської ідентичності, автономії та відповідальності в умовах алгоритмізації соціального життя. Більшість досліджень зосереджуються на технологічних або етичних аспектах, залишаючи поза увагою глибинні зміни у способах мислення, комунікації та самореалізації людини в цифровому середовищі. Це унеможливлює формування цілісного бачення людини як активного суб'єкта цифрової культури, а не лише як користувача технологій (Hildebrandt, 2020).

Окремою проблемою залишається співвідношення цифрового гуманізму з трансгуманістичними та постгуманістичними концепціями. Наявна теоретична напруга між ідеєю збереження людських цінностей і прагненням до технологічного «покращення» людини часто не отримує належного філософського врегулювання. У результаті цифровий гуманізм нерідко постає як декларативна альтернатива технооптимізму, але без чітко окреслених меж і принципів. Суттєвою прогалиною є також недостатня розробленість соціально-економічного та політико-правового вимірів цифрового гуманізму. Питання цифрової нерівності, доступу до технологій, алгоритмічної дискримінації та відповідальності цифрових платформ часто розглядаються фрагментарно і не інтегруються в єдину гуманістичну модель розвитку цифрового суспільства. Це послаблює практичний потенціал цифрового гуманізму як основи для формування публічної політики та стратегій сталого розвитку.

Подолання зазначених проблем можливе шляхом формування цілісної міждисциплінарної концепції цифрового гуманізму, яка поєднувала б філософську антропологію, етику, соціальну філософію, правознавство та дослідження штучного інтелекту. Важливим кроком є розроблення чітких категоріальних засад і ціннісних орієнтирів цифрового гуманізму, що дозволили б узгодити технологічний прогрес із пріоритетом людської гідності, свободи та відповідальності. Саме така концептуальна інтеграція здатна перетворити цифровий гуманізм із абстрактної ідеї на дієву методологічну основу аналізу й управління процесами цифрової трансформації сучасного суспільства.

3. **Концептуальні засади практичного застосування цифрового гуманізму.** Концептуальні засади практичного застосування цифрового гуманізму у сферах освіти, культури, управління та соціальних комунікацій полягають у визнанні людини центральною цінністю цифрової трансформації та спрямованості технологічного розвитку на забезпечення гідності, свободи, відповідальності й соціальної справедливості. У сфері освіти цифровий гуманізм реалізується через формування критичного мислення, цифрової етики, інклюзивного доступу до знань і розвитку творчого потенціалу особистості з урахуванням індивідуальних потреб та можливос-

тей (Schwab, 2016). У культурному просторі він сприяє збереженню культурної спадщини, підтримці культурного різноманіття та створенню умов для діалогу між традиційними й цифровими формами культурної самореалізації. В управлінні цифровий гуманізм орієнтований на підвищення прозорості, підзвітності та участі громадян у процесах ухвалення рішень, а також на використання цифрових технологій з метою зміцнення довіри між державою та суспільством. У сфері соціальних комунікацій цифровий гуманізм забезпечує розвиток етичних, відповідальних і толерантних форм взаємодії, протидію маніпуляціям, дезінформації та цифровій нерівності, утверджуючи цінності взаємоповаги, солідарності й соціальної згуртованості в умовах цифрового суспільства (Floridi, 2012).

Концептуальні засади практичного застосування цифрового гуманізму у сферах освіти, культури, управління та соціальних комунікацій ґрунтуються на визнанні людини найвищою цінністю цифрової трансформації, а технологій – інструментом її розвитку, самореалізації та соціальної відповідальності. У сфері освіти цифровий гуманізм реалізується через персоналізоване та інклюзивне навчання, використання цифрових платформ і штучного інтелекту для підтримки індивідуальних освітніх траєкторій, розвитку критичного мислення, креативності та етичної рефлексії. Освітні технології мають не замінювати живе мислення і педагогічну взаємодію, а підсилювати їх, формуючи цифрову грамотність, відповідальне ставлення до інформації та здатність орієнтуватися у складному цифровому світі. Цифровий гуманізм в освіті також передбачає рівний доступ до знань, подолання цифрової нерівності та виховання цінностей демократії, толерантності й поваги до людської гідності.

У сфері культури цифровий гуманізм проявляється у збереженні та переосмисленні культурної спадщини за допомогою цифрових технологій, розвитку нових форм культурної творчості й комунікації, а також у підтримці культурного різноманіття. Цифрові інструменти дають змогу розширити доступ до культурних надбань, активізувати міжкультурний діалог і створювати простори спільної творчості, водночас зберігаючи автентичність культурних смислів і запобігаючи їх комерціалізації чи стандартизації. У сфері культури цифровий гуманізм реалізується через збереження, популяризацію та осмислення культурної спадщини за допомогою цифрових технологій, створення нових форм культурної комунікації та творчості, а також підтримку культурного різноманіття в умовах глобалізації. Цифрові платформи, віртуальні музеї, архіви та медіапроєкти розширюють можливості культурної взаємодії, сприяють діалогу між поколіннями та культурами, водночас зберігаючи автентичність і смислову глибину культурних цінностей. Цифровий гуманізм у культурі протистоїть знеціненню культури як товару, акцентуючи увагу на її духовному, виховному та ідентифікаційному значенні (Harari, 2017).

В управлінні цифровий гуманізм орієнтує на людиноцентричні моделі прийняття рішень, прозорість, підзвітність та етичне використання даних і алгоритмів. Цифрові технології в управлінських процесах мають сприяти підвищенню ефективності та участі громадян, але не знеособлювати управління і не обмежувати свободу вибору, а навпаки – зміцнювати довіру між державою, організаціями та суспільством. У сфері управління цифровий гуманізм формує основу для етичного, прозорого та відповідального використання цифрових технологій і штучного інтелекту в процесах прийняття рішень. Людина в такій моделі управління залишається суб'єктом, а не об'єктом цифрових систем, а технології виступають інструментом підвищення ефективності, відкритості та участі громадян у публічному управлінні. Практична реалізація цифрового гуманізму в управлінні передбачає захист персональних даних, забезпечення алгоритмічної справедливості, розвиток електронної демократії та формування довіри між владою, організаціями та суспільством.

У сфері соціальних комунікацій цифровий гуманізм передбачає формування відповідального цифрового середовища, заснованого на повазі, діалозі та співпраці, протидію маніпуляціям, дезінформації та мові ворожнечі. Соціальні платформи і медіа розглядаються не лише як технічні канали передачі інформації, а як простір формування соціальних зв'язків, цінностей і громадянської свідомості. У сфері соціальних комунікацій цифровий гуманізм орієнтований на створення безпечного, інклюзивного та етично відповідального цифрового середовища, у якому комунікація сприяє взаєморозумінню, солідарності та соціальній згуртованості. Практичне застосування цифрового гуманізму в цій сфері передбачає розвиток медіаграмотності, протидію дезінформації, маніпуляціям і мові ворожнечі, а також фор-

© Ірина, Коломоєць, 2025

мування культури цифрового діалогу, заснованої на повазі, толерантності та відповідальності за слово. У підсумку цифровий гуманізм у сферах освіти, культури, управління та соціальних комунікацій виступає цілісною концептуальною основою гармонійного поєднання технологічного прогресу з гуманістичними цінностями, що забезпечує сталий розвиток суспільства та збереження людської ідентичності в умовах цифрової епохи (Rifkin, 2011).

Таким чином, цифровий гуманізм у всіх зазначених сферах виступає цілісною філософсько-практичною основою гармонійного поєднання технологічного прогресу з гуманістичними цінностями, орієнтованими на сталий розвиток суспільства і збереження людської сутності в цифрову епоху. Концептуальні засади практичного застосування цифрового гуманізму у сферах освіти, культури, управління та соціальних комунікацій полягають у формуванні людиноцентричної моделі цифрового розвитку, в якій технології підпорядковуються потребам особистості, суспільства та сталого майбутнього. У сфері освіти цифровий гуманізм спрямований на поєднання інноваційних цифрових інструментів із класичними гуманістичними цінностями, що забезпечує розвиток цілісної особистості, здатної до критичного мислення, етичної оцінки інформації та відповідального використання цифрових технологій. Практичне застосування цифрового гуманізму в освіті передбачає персоналізацію навчання, інклюзивність освітніх середовищ, розширення доступу до знань, а також виховання цифрової культури, яка базується на повазі до людської гідності, академічної доброчесності та соціальної відповідальності.

Цифровий гуманізм постає як комплексний соціальний і культурний феномен цифровізації суспільства, що відображає прагнення зберегти й переосмислити гуманістичні цінності в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій, штучного інтелекту та мережевих комунікацій. Його концепція ґрунтується на визнанні людини центральним суб'єктом цифрових трансформацій, носієм відповідальності, творчості, морального вибору та соціальної взаємодії в цифровому середовищі (Voronkova, Nikitenko, 2022).

У соціальному вимірі цифровий гуманізм спрямований на формування інклюзивного, справедливого та етично орієнтованого цифрового суспільства, в якому технології слугують інструментом розширення людських можливостей, а не засобом відчуження чи контролю. Він акцентує увагу на захисті цифрових прав людини, розвитку цифрової грамотності, забезпеченні соціальної відповідальності алгоритмів і подоланні цифрової нерівності. У цьому контексті цифровий гуманізм виступає регулятивною ідеєю соціального розвитку, що гармонізує технічний прогрес із потребами особистості та суспільства.

У культурному вимірі цифровий гуманізм проявляється як нова форма осмислення культури, ідентичності та ціннісних орієнтацій у цифрову епоху. Він сприяє трансформації культурних практик, розширенню доступу до культурної спадщини, розвитку креативних індустрій і формуванню цифрової культури, заснованої на діалозі, толерантності та міжкультурній комунікації. Цифровий гуманізм переосмислює роль культури як простору смислотворення, де цифрові технології стають засобом самореалізації особистості та колективної творчості.

Таким чином, концепція цифрового гуманізму як соціального і культурного феномену цифровізації суспільства відображає перехід від технократичної моделі розвитку до людиноцентричної парадигми, у якій цифрові інновації інтегруються з етичними, соціальними та культурними засадами сталого розвитку. Вона формує філософське підґрунтя для гармонійного співіснування людини, суспільства і технологій у сучасному цифровому світі (Voronkova, 2016).

4. Цифровий гуманізм як ідея, концепція, теорія, соціокультурна парадигма, нова модель суспільного розвитку. *Цифровий гуманізм як ідея*. Цифровий гуманізм як ідея постає у відповідь на виклики цифровізації, пов'язані з ризиками дегуманізації, алгоритмічного контролю, втрати автономії особистості та культурної уніфікації. У цьому вимірі цифровий гуманізм виражає базову ціннісну інтенцію – збереження людської гідності, свободи, творчості та відповідальності в умовах технологічного розвитку. Він утверджує людину як мету, а не засіб цифрових трансформацій, наголошуючи на необхідності етичного осмислення впливу цифрових технологій на соціальні відносини, культуру та ідентичність. Як ідея цифровий гуманізм є нормативно-ціннісним орієнтиром, що задає гуманістичний вектор цифрового розвитку суспільства. Ідея цифрового гуманізму задає ціннісний вектор, концепція структурує принципи і підходи, теорія пояснює закономірності цифрових трансформацій, парадигма формує нову модель соціокультурного розвитку цифровізованого суспільства (Floridi, 2019).

Цифровий гуманізм як концепція. На рівні концепції цифровий гуманізм оформлюється як систематизований підхід до аналізу та регулювання взаємодії людини, суспільства і цифрових технологій. Він поєднує філософські, соціологічні, культурологічні та етичні підходи, формуючи цілісне

бачення людиноцентричної цифрової трансформації. Концепція цифрового гуманізму визначає ключові принципи – антропоцентризм, соціальну відповідальність технологій, інклюзивність, культурну різноманітність, цифрову справедливість та сталий розвиток. У такому розумінні цифровий гуманізм виступає методологічною основою для розробки стратегій цифрової освіти, культурної політики, управління та соціальних комунікацій. На рівні концепції цифровий гуманізм реалізується через формування системи принципів і практик, спрямованих на гармонізацію технічного прогресу з соціальними та культурними потребами суспільства. Це знаходить відображення у розвитку цифрового врядування, орієнтованого на доступність і прозорість державних сервісів для громадян, у створенні цифрових культурних просторів, що забезпечують збереження й популяризацію культурної спадщини, а також у впровадженні освітніх моделей, які поєднують цифрові інструменти з розвитком критичного мислення, етики та креативності. Таким чином, цифровий гуманізм як концепція стає методологічною основою для соціальних інновацій у різних сферах суспільного життя (Voronkova, Cherep, Nikitenko, Andriukaitiene, 2019).

Цифровий гуманізм як теорія. Як теорія цифровий гуманізм являє собою систему наукових положень, категорій і понять, що пояснюють закономірності соціокультурних трансформацій у цифровізованому суспільстві. Він аналізує механізми впливу цифрових технологій на формування соціальних структур, культурних практик, ціннісних орієнтацій та моделей ідентичності. Теорія цифрового гуманізму досліджує процеси цифрової соціалізації, трансформацію комунікації, зміну характеру праці, освіти та культури, а також роль штучного інтелекту у переосмисленні людського буття. У цьому вимірі цифровий гуманізм набуває пояснювальної та прогностичної функції, дозволяючи оцінювати соціальні наслідки цифрових інновацій. На рівні теорії цифровий гуманізм пояснює закономірності соціокультурних трансформацій, спричинених цифровізацією, аналізуючи зміну форм комунікації, соціалізації, праці та культурного виробництва. Теоретичні положення цифрового гуманізму дозволяють осмислити процеси формування цифрової ідентичності особистості, трансформацію ціннісних орієнтацій у мережевому суспільстві, а також нові виклики, пов'язані з автоматизацією, алгоритмічним управлінням і впливом штучного інтелекту на соціальні відносини. У цьому контексті цифровий гуманізм виконує не лише пояснювальну, а й прогностичну функцію, окреслюючи можливі сценарії гуманістично орієнтованого розвитку цифрового суспільства (Коломоєць, 2025).

Цифровий гуманізм як соціокультурна парадигма. Як соціокультурна парадигма цифровий гуманізм інтегрує ідею, концепцію та теорію у цілісну модель осмислення і практики цифрової трансформації суспільства. Він задає нову систему світоглядних координат, у межах яких цифровізація розглядається не лише як технічний процес, а як глибинна соціокультурна зміна. Парадигма цифрового гуманізму визначає домінантні цінності, норми та смисли цифрової епохи, формуючи нові моделі взаємодії людини, культури і технологій. У цьому сенсі цифровий гуманізм виступає основою переходу від технократичної логіки розвитку до людиноцентричної моделі цифровізованого суспільства, орієнтованої на гуманістичні цінності, соціальну відповідальність і культурну багатоманітність. Цифровий гуманізм як соціокультурна парадигма трансформації цифровізованого суспільства може бути осмислений через конкретні прояви його ідейних, концептуальних і теоретичних засад у практиках сучасного життя. На рівні ідеї цифровий гуманізм виявляється у прагненні зберегти людську гідність, свободу вибору та моральну відповідальність у процесах цифровізації, коли освітні платформи, системи штучного інтелекту й цифрові комунікації розглядаються не як автономна сила, а як інструмент розвитку особистості. У цьому сенсі цифрові технології покликані доповнювати людське мислення, творчість і соціальну взаємодію, а не витісняти їх, що особливо чітко проявляється у людиноцентричних підходах до цифрової освіти та етичного використання штучного інтелекту. У цілісному вимірі соціокультурної парадигми цифровий гуманізм інтегрує ідею, концепцію та теорію у нову модель суспільного розвитку, в якій цифровізація постає як глибинний культурний і соціальний процес. У межах цієї парадигми технологічні інновації підпорядковуються гуманістичним цінностям, а культура і соціальні комунікації стають простором відповідального використання цифрових можливостей. Саме в такому розумінні цифровий гуманізм формує світоглядні засади трансформації цифровізованого суспільства, спрямованої на поєднання технологічного прогресу з розвитком людини, збереженням культурної багатоманітності та забезпеченням соціальної справедливості.

Цифровий гуманізм як нова модель суспільного розвитку в парадигмі цифрового гуманізму ґрунтується на розумінні цифровізації не як суто технічного або інструментального процесу, а як глибинної соціальної й культурної трансформації, що змінює способи мислення, форми соціальної взаємодії, культурні практики та ціннісні орієнтації людини. У межах цієї моделі цифрові техно-

© Ірина, Коломоєць, 2025

логії інтегруються в повсякденне життя суспільства, стаючи складовою соціальної реальності, яка формує нові типи соціальності, комунікації та культурної самореалізації, водночас потребуючи постійного етичного й гуманістичного осмислення (Коломоєць., Воронкова, 2025).

Центральним елементом цієї моделі є *людиноцентризм,* відповідно до якого людина розглядається як активний суб'єкт цифрових перетворень, а не пасивний об'єкт технологічного впливу. Цифровізація в такому контексті сприяє розширенню можливостей особистості для освіти, творчості, участі в соціальному та культурному житті, але водночас накладає відповідальність за усвідомлене використання цифрових інструментів. Формується новий тип громадянства – цифрово-гуманістичний, що поєднує технологічну компетентність із моральною відповідальністю та соціальною солідарністю.

Соціальний вимір цієї моделі передбачає трансформацію інститутів освіти, управління, праці та соціальних комунікацій відповідно до принципів відкритості, інклюзивності та справедливості. Освіта в межах цифрового гуманізму орієнтується на формування цілісної особистості, здатної до критичного мислення й етичної рефлексії у цифровому середовищі. Управління набуває рис прозорості та діалогічності, а праця трансформується у напрямі поєднання автоматизації з креативними й соціально значущими формами людської діяльності.

Культурний вимір нової моделі суспільного розвитку полягає у переосмисленні культури як динамічного простору смислотворення в цифровому середовищі. Цифрові платформи стають середовищем збереження культурної спадщини, розвитку креативних індустрій і міжкультурного діалогу, водночас актуалізуючи проблему автентичності, цінностей і культурної ідентичності. У цій моделі культура виконує інтегративну функцію, поєднуючи технологічні інновації з гуманістичними традиціями та соціальною пам'яттю.

Таким чином, модель суспільного розвитку в парадигмі цифрового гуманізму постає як цілісна соціокультурна система, у якій цифровізація спрямована на гармонізацію технологічного прогресу з розвитком людини та культури. Вона забезпечує перехід від технократичної логіки до гуманістично орієнтованої траєкторії розвитку, де цифрові технології виступають засобом утвердження людської гідності, соціальної відповідальності та культурної багатоманітності в сучасному цифровізованому суспільстві (Cherep, Voronkova, Andriukaitiene, Nikitenko, 2020).

Цифровий гуманізм як соціокультурна парадигма трансформації цифровізованого суспільства постає цілісною моделлю суспільного розвитку, у межах якої цифровізація осмислюється як глибинний культурний і соціальний процес, а не лише як технологічна модернізація. Такий підхід дозволяє переорієнтувати вектор цифрових змін із технократичної логіки на людиноцентричну, у центрі якої перебуває особистість, її гідність, свобода, творчий потенціал і соціальна відповідальність. Установлено, що цифровий гуманізм інтегрує ідейний, концептуальний та теоретичний рівні осмислення цифрової реальності, формуючи нову систему цінностей і смислів цифрової епохи. Він визначає гуманістичні орієнтири розвитку освіти, культури, управління та соціальних комунікацій, сприяючи гармонізації технологічного прогресу з потребами людини й суспільства. У межах цієї парадигми цифрові технології розглядаються як інструменти соціального розвитку, що мають служити розширенню можливостей особистості та зміцненню соціальної солідарності. Доведено, що реалізація моделі суспільного розвитку на засадах цифрового гуманізму передбачає трансформацію соціальних інститутів, культурних практик і форм взаємодії в напрямі інклюзивності, етичності та культурної багатоманітності. Цифровий гуманізм створює філософське підґрунтя для відповідального впровадження цифрових інновацій, мінімізуючи ризики дегуманізації та соціальної фрагментації. Отже, цифровий гуманізм як соціокультурна парадигма є перспективною теоретико-методологічною основою формування гуманістично орієнтованого цифровізованого суспільства, здатного поєднувати технологічний розвиток із збереженням і розвитком людських та культурних цінностей у сучасному світі (Череп, Воронкова, Череп, 2022).

Висновки. Цифровий гуманізм виступає ключовою концепцією, яка забезпечує гармонійне поєднання технологічного прогресу з гуманістичними цінностями у сучасному суспільстві. У сфері освіти він сприяє формуванню цілісної особистості, розвитку критичного мислення, цифрової грамотності та відповідального ставлення до інформації. У культурній сфері цифровий гуманізм забезпечує збереження та популяризацію культурної спадщини, підтримку творчості і міжкультурного діалогу, водночас протидіючи комерціалізації та стандартизації культури. В управлінні він орієнтований на прозорість, етичність та участь громадян у прийнятті рішень, забезпечуючи баланс між ефективністю цифрових систем та правами людини. У сфері соціальних комунікацій цифровий гуманізм формує відповідальне цифрове середовище, протидіє дезінформації та маніпуляціям, сприяє толерантності та солідарності. Таким чином, цифровий

гуманізм є фундаментальною основою для сталого розвитку суспільства, забезпечення людської гідності та збереження ідентичності в умовах цифрової епохи.

Перспективи подальших досліджень цифрового гуманізму полягають у необхідності уточнення його концептуальних рамок та систематизації принципів і методів практичного впровадження у різних сферах. Важливим є дослідження механізмів балансу між технологічним розвитком і гуманістичними цінностями, щоб цифрові інструменти сприяли розвитку особистості та суспільства, а не лише підвищенню ефективності систем. Окрему увагу потребують етичні та соціальні виклики, пов'язані з використанням штучного інтелекту та цифрових платформ, зокрема захист персональних даних, алгоритмічна справедливість, протидія дезінформації та маніпуляціям. Значною проблемою залишається цифрова нерівність та обмежений доступ до ресурсів окремих груп населення, що вимагає розробки стратегій забезпечення інклюзивності. Крім того, бракує системних методів оцінки ефективності впровадження цифрового гуманізму у сферах освіти, культури, управління та соціальних комунікацій, що створює потребу у визначенні відповідних індикаторів та критеріїв. Водночас цифровий гуманізм потребує міждисциплінарного підходу, що об'єднує філософію, соціологію, педагогіку, культурологію та інформатику, для створення наукових платформ, здатних інтегрувати знання і забезпечити практичну реалізацію його принципів у цифрову епоху.

Список використаних джерел

Bostrom, N. (2014). *Superintelligence: Paths, dangers, strategies*. Oxford University Press.

Castells, M. (2010). *The rise of the network society* (2nd ed.). Wiley-Blackwell.

Floridi, L. (2014). *The fourth revolution: How the infosphere is reshaping human reality*. Oxford University Press.

Floridi, L. (2019). *Ethics of information*. Oxford University Press.

Harari, Y. N. (2017). *Homo Deus: A brief history of tomorrow*. Harper.

Hildebrandt, M. (2020). *Law for computer scientists and other folk*. Oxford University Press.

Rifkin, J. (2011). *The third industrial revolution: How lateral power is transforming energy, the economy, and the world*. Palgrave Macmillan.

Schwab, K. (2016). *The fourth industrial revolution*. World Economic Forum.

UNESCO. (2022). *Recommendation on the ethics of artificial intelligence*. UNESCO Publishing.

Voronkova vV., Cherep A.,Nikitenko V., Andriukaitiene R. Conceptualization of digital reality expertise in conditions of stochaic insurance: nonlinear methodology. Humanities studies.2019. Випр.2 (79). С. 182-195

Voronkova V.G. Nikitenko V.O. Philosophy of digital man and digital society: theory and practice: monograph. Lviv–Toruń: Liha-Pres. 2022. 460s.

Voronkova V. The formation of the concept of noosphere development of modern society in the conditions of information society Philosophy & Cosmology. 2016. Vol. 16 2016. P.179-191.

Коломоєць І.В. Цифровий гуманізм в умовах трансформації комунікаційної культури постінформаційного суспільства. Комунікаційний простір постінформаційного суспільства: гуманітаристика перед викликами воєнного часу: Збірник матеріалів ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 22 травня 2025 року) / За ред. Жорнокуй У.В. і Кивлюк О.П. Київ: НУБіП України, 2025. С. 212-213.

Коломоєць І.В., Воронкова В.Г. Цифровий гуманізм як пошук цінностей у добу алгоритмів і штучного інтелекту: соціально-філософський аналіз. Інженерні інновації та розбудова національної економіки : матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю. М. Потебні (15–16 травня 2025 року, м. Запоріжжя) / наук. ред. Н. Г. Метеленко ; Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні Запорізького національного університету. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2025. С.811-816.

Cherep A., Voronkova V ., Andriukaitiene R. , Nikitenko V. The concept of creative digital technologies in the tourism business in the conditions of digitalization. Humanities studies 2020. Том 5. Випуск 82. С .196- 209.

Череп А., Воронкова В., Череп О.. Цифрова трансформація суспільства як необхідна умова його інноваційного розвитку. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2022. № 2. С.58-73.

References

Bostrom, N. (2014). Superintelligence: Paths, dangers, strategies. Oxford University Press.

Castells, M. (2010). The rise of the network society (2nd ed.). Wiley-Blackwell.

Floridi, L. (2014). The fourth revolution: How the infosphere is reshaping human reality. Oxford University Press.

Floridi, L. (2019). Ethics of information. Oxford University Press.

Harari, Y. N. (2017). Homo Deus: A brief history of tomorrow. Harper.

Hildebrandt, M. (2020). Law for computer scientists and other folk. Oxford University Press.

Rifkin, J. (2011). The third industrial revolution: How lateral power is transforming energy, the economy, and the world. Palgrave Macmillan.

Schwab, K. (2016). The fourth industrial revolution. World Economic Forum.

© Ірина, Коломоєць, 2025

UNESCO. (2022). Recommendation on the ethics of artificial intelligence. UNESCO Publishing.

Voronkova, V. G., & Nikitenko, V. O. (2022). Philosophy of digital man and digital society: Theory and practice [Monograph]. Lviv–Toruń: Liha-Pres.

Voronkova, V., Cherep, A., Nikitenko, V., & Andriukaitiene, R. (2019). Conceptualization of digital reality expertise in conditions of stochastic insurance: Nonlinear methodology. Humanities Studies, (79), 182–195.

Kolomoyets, I. V. (2025). *Digital humanism in the context of the transformation of the communication culture of the post-information society*. In U. V. Zhornokuy & O. P. Kivlyuk (Eds.), *The communication space of the post-information society: Humanitarian studies before the challenges of wartime: Collection of materials of the III All-Ukrainian scientific and practical conference* (pp. 212–213). Kyiv: NUBiP of Ukraine.

Kolomoyets, I. V., & Voronkova, V. G. (2025). *Digital humanism as a search for values in the age of algorithms and artificial intelligence: Socio-philosophical analysis*. In N. G. Metelenko (Ed.), *Engineering innovations and the development of the national economy: Materials of the II International scientific and practical conference of the Yu. M. Potebnia Engineering Educational and Scientific Institute (pp. 811–816)*. Odesa: Publishing House "Helvetica".

Cherep, A., Voronkova, V., Andriukaitiene, R., & Nikitenko, V. (2020). The concept of creative digital technologies in the tourism business in the conditions of digitalization. *Humanities Studies, 5*(82), 196–209.

Cherep, A., Voronkova, V., & Cherep, O. (2022). Digital transformation of society as a necessary condition for its innovative development. *Theory and Practice of Intellectual Property, (2)*, 58–73.

IRINA, KOLOMOETS – PhD student of specialty 033 «Philosophy»,
Department of Management and Administration,Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute of Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: Kolomoets_i@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-5704-3195

DIGITAL HUMANISM AS A SOCIO-CULTURAL PARADIGM OF A HUMANIST-ORIENTED SOCIETY OF THE DIGITAL AGE

Abstract

This issue becomes particularly important in the context of algorithmization of social processes and decision-making; the spread of digital control and surveillance; the crisis of traditional forms of social interaction; war, post-war and crisis social transformations, where digital technologies become both a tool for restoration and a source of new challenges. The aim of the article is to analyze and conceptualize digital humanism as a socio-philosophical phenomenon, to identify its key principles, unresolved aspects and practical implications in the modern digital society. The socio-philosophical foundations of digital humanism and their impact on humans in the digital environment are determined. Unresolved problems and gaps in the conceptual development of digital humanism are identified. Principled guidelines for the practical application of digital humanism in the fields of education, culture, management and social communications are formulated. The concept of digital humanism as a social and cultural phenomenon of the digitalization of society is formed. The formulation of the task in this form allowed us to clearly define the direction of the research, emphasize its scientific novelty and practical significance, and also create a basis for further theoretical and methodological development of the topic. The article considers digital humanism as an idea, concept, theory, socio-cultural paradigm, a new model of social development that functions in the context of global digital transformation. The main principles of a humanistically oriented approach to the development of society in the digital age, its impact on education, culture, social communications and management practices are analyzed. Special attention is paid to the relationship between digital technologies and value orientations of society, as well as the challenges and prospects that arise in the process of digitalization of human activity and interpersonal interaction. It is concluded that digital humanism is a key concept that ensures a harmonious combination of technological progress with humanistic values in modern society.

Key words: digital humanism, socio-cultural paradigm, humanistically oriented society, values of digital society, digital humanism as an idea, digital humanism as a concept, digital humanism as a theory, digital humanism as a socio-cultural paradigm, digital humanism as a new model of social development.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 02.10.2025
Accepted date 10. 11.2025
Published date 02.12.2025

How to cite: **Коломоєць, Ірина.** Цифровий гуманізм як соціокультурна парадигма гуманістично-орієнтованого суспільства цифрової епохи. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 56–67.
doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-06

УДК 111.32: 316.625: [004.81: 159.955]
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-07

АЛГОРИТМ І ЛЮДИНА: СПІВБУТТЯ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

КРАСНОКУТСЬКИЙ, ОЛЕКСАНДР[1]
ПЕТРЕНКО, СЕРГІЙ[2]

Анотація

У статті здійснено філософське дослідження співбуття людини й алгоритму в епоху штучного інтелекту, виявлення основних напрямів гуманістичного осмислення технологічного розвитку. Алгоритми та системи ШІ починають визначати не лише способи комунікації, праці чи споживання, а й саму логіку мислення, сприйняття і прийняття рішень. У цьому контексті філософський аналіз співбуття людини й алгоритмів стає необхідним для розуміння меж людської свободи, відповідальності й творчості.. **Актуальність теми** зумовлена тим, що сучасна цивілізація вступила в нову фазу свого розвитку, епоху алгоритмічного мислення та штучного інтелекту (ШІ), коли цифрові системи стають не лише інструментом, а й чинником формування соціальної, культурної та когнітивної реальності. У добу, коли майже кожна дія людини супроводжується алгоритмічним опрацюванням даних, постає питання: чи залишається людина суб'єктом власного життя, чи поступово перетворюється на елемент інформаційного ланцюжка? **Метою статті** є філософське дослідження співбуття людини й алгоритму в епоху штучного інтелекту, а також виявлення основних напрямів гуманістичного осмислення технологічного розвитку. Запропоновано уточнююче філософське визначення поняття «алгоритм» і «епоха ШІ»; досліджено роль цифрового гуманізму як підґрунтя гармонійної взаємодії людини й технологій; сформовано висновки щодо можливих шляхів розвитку співбуття людини та алгоритму в умовах епохи штучного інтелекту. У висновках підкреслюється, що співбуття людини й алгоритмів у цифрову добу слід розуміти як відкритий і динамічний процес, результат якого залежить від здатності суспільства поєднати технологічний прогрес із гуманістичним змістом. Лише за умови становлення цифрового гуманізму як практики, культури й політики можливо забезпечити таке майбутнє, у якому технології слугуватимуть розширенню людської свободи, творчості та гідності. Таким чином, співбуття людини й алгоритмів у цифрову добу слід розуміти як відкритий і динамічний процес, результат якого залежить від здатності суспільства поєднати технологічний прогрес із гуманістичним змістом. Лише за умови становлення цифрового гуманізму як практики, культури й політики можливо забезпечити таке майбутнє, у якому технології слугуватимуть розширенню людської свободи, творчості та гідності.

Ключові слова: алгоритм, людина, штучний інтелект, цифровий гуманізм, алгоритмічний контроль.

Вступ. Актуальність і постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна цивілізація вступила в нову фазу свого розвитку, епоху алгоритмічного мислення та штучного інтелекту (ШІ), коли цифрові системи стають не лише інструментом, а й чинником формування соціальної, культурної та когнітивної реальності. У добу, коли майже кожна дія людини супроводжується алгоритмічним опрацюванням даних, постає питання: чи залишається людина суб'єктом власного життя, чи поступово перетворюється на елемент інформаційного ланцюга?

Алгоритми та системи ШІ починають визначати не лише способи комунікації, праці чи споживання, а й саму логіку мислення, сприйняття і прийняття рішень. У цьому контексті філософський аналіз співбуття людини й алгоритмів стає необхідним для розуміння меж людської свободи, відповідальності й творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливим теоретичним орієнтиром є праця Шошани Зубофф «The Age of Surveillance Capitalism», у якій авторка вводить поняття «капіталізму нагляду» як нової логіки контролю, що функціонує через алгоритмічні механізми збору, аналізу та прогнозування людської поведінки. Зубофф наголошує, що алгоритми перетворюються на інструменти влади, які формують інформаційні простори, впливаючи на автономію та приватність суб'єкта (Zuboff, 2019).

У підході Юваля Ноя Харарі, що був викладений у статті «Never summon a power you can't control» (Harari, 2024), автор розглядає ШІ як силу, здатну вийти з-під людського контролю і що його еволюція може призвести до появи розуму, відмінного від людського.

У європейській філософії формується концепція цифрового гуманізму, закріплена у Віденському маніфесті (Vienna Manifesto on

[1] Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)
E-mail: olvolkras@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7818-2284
[2] Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)
E-mail: hidden.mail.sp@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-5566-7875

© Олександр, Краснокутський, Сергій, Петренко, 2025

Digital Humanism, 2019), де стверджується необхідність орієнтації технологічного розвитку на людські цінності. Практичним продовженням цих ідей стали нормативні документи Digital Services Act (DSA) і Digital Markets Act (DMA), спрямовані на забезпечення прозорості алгоритмів та етичності цифрових сервісів.

Суттєвий внесок у розвиток концепції цифрового гуманізму роблять сучасні дослідники, зокрема Гельга Новотни, яка аналізує співбуття людини й цифрових систем та наголошує на необхідності формування ціннісно орієнтованих технологічних практик.

Карло Ґецці обґрунтовує необхідність людиноцентричного технологічного розвитку, стверджуючи, що цифровий гуманізм повинен зберігати людину в центрі інноваційних процесів та враховувати етичні аспекти цифрових рішень.

Важливий погляд на трансдисциплінарний характер цифрового гуманізму подає Селлі Вайятт, яка підкреслює необхідність поєднання технічних, гуманітарних і соціальних знань для формування справді людиноорієнтованого цифрового середовища.

Нормативний аспект цифрового гуманізму розкрито у працях Ю. Нейдгардт, Г. Верстнера та Ш. Вольтрана, які вказують, що цифрова інфраструктура повинна проектуватися відповідно до людських потреб та прав.

В українському контексті проблему алгоритмічного мислення, штучного інтелекту та цифрової трансформації аналізують Тур О.М., Шабуніна В.В. у статті «Тенденції, виклики та перспективи епохи штучного інтелекту» (Тур, 2025).

Проблему алгоритмів як фундаменту цифрової доби висвітлює також Байраківська В. В. у статті «Види та властивості алгоритмів», наголошуючи на універсальності алгоритмів у сучасному світі (Байраківська, 2024).

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Попри значну кількість робіт, що аналізують соціально-економічні чи технічні аспекти штучного інтелекту, філософський вимір співбуття людини й алгоритму залишається недостатньо розкритим.

По-перше, у більшості досліджень ШІ розглядається як окремий інструмент, а не як форма буття технічної раціональності, яка змінює саму структуру людського досвіду.

По-друге, потребує подальшого вивчення питання співбуття людини й техніки не як опозиції («людина проти машини»), а як спільного простору формування сенсу, у якому технології виступають не антагоністом.

Формулювання цілей і завдань статті. Метою статті є філософське дослідження співбуття людини й алгоритму в епоху штучного інтелекту, а також виявлення основних напрямів гуманістичного осмислення технологічного розвитку.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

– Дати уточнене філософське визначення поняттям «алгоритм» і «епоха ШІ».

– Дослідити роль цифрового гуманізму як підґрунтя гармонійної взаємодії людини й технологій.

– Сформулювати висновки щодо можливих шляхів розвитку співбуття людини та алгоритму в умовах епохи штучного інтелекту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж аналізувати співбуття людини та штучного інтелекту, важливо уточнити зміст одного з ключових понять – алгоритму. У нашому дослідженні ми виходимо з того, що саме алгоритм є базовим структурним принципом сучасного цифрового середовища, адже через нього технології здійснюють упорядкування, прогнозування та керування інформаційними процесами.

У науковій літературі поняття алгоритму має усталене технічне визначення. Так, В. Байраківська зазначає, що «неформально алгоритм це будь-яка чітко визначена обчислювальна процедура, яка набуває деякого значення або набору значень та формує деяке значення або набір значень як вихід» (Байраківська, 2024, с. 175). Це твердження точно передає обчислювальну природу алгоритму, який не інтерпретує й не оцінює, а лише виконує задану послідовність кроків. У цьому сенсі алгоритм є відображенням тієї логіки, яку закладає людина, його творець.

У власному дослідженні ми пропонуємо розглядати алгоритм не лише як технічне явище, а як особливу форму сучасної раціональності, що перетворює множинність і невизначеність реальності на впорядковані послідовності операцій. Алгоритм дисциплінує інформацію, переводячи інтуїтивне у формалізоване, а варіативне у фіксоване. У цьому контексті позиція Байраківської про те, що «для кожного типу завдання має застосовуватися певний тип алгоритму» (Байраківська, 2024, с. 177) доповнюється тим, що сам вибір алгоритму вже є актом раціоналізації: визначенням мети, умов та способу її досягнення.

Разом із тим у сучасних дослідженнях наголошується, що алгоритми давно перестали бути

суто технічними інструментами. Авторка підкреслює, що «алгоритми є фундаментом багатьох галузей людської діяльності, адже вони автоматизують і оптимізують процеси» (Байраківська, 2024, с. 178). Доповненням до цього твердження виступає те, що масштаб застосування алгоритмів дозволяє говорити про їхню соціальну та культурну дієвість. Алгоритм стає не лише технічною структурою, а й механізмом організації поведінки, комунікації та доступу до інформації.

Виходячи з аналізу наявних концепцій, у нашій роботі ми пропонуємо таке робоче визначення: алгоритм – це формалізована послідовність дій, спрямована на перетворення даних відповідно до заданої логіки, що забезпечує автоматизацію, оптимізацію й контроль процесів; форма сучасної раціональності, через яку людина структурує своє співбуття з цифровим світом.

Поступово алгоритмічна логіка трансформувалася в більш широкий феномен: штучний інтелект, який ґрунтується на алгоритмах, але виходить за межі жорсткої структури. На відміну від алгоритму, ШІ здатний адаптувати свої процедури та навчатися на основі великих масивів даних. Ми розглядаємо ШІ як екосистему алгоритмів, які взаємодіють між собою та формують складніше обчислювальне середовище. У цьому контексті цілком слушною є думка Тур і Шабуніної, що «його алгоритми впливають на процеси ухвалення рішень, підвищують ефективність бізнес-моделей і змінюють способи комунікації» (Тур, 2025, с. 20). Ми підтримуємо цю позицію та доповнюємо її тим, що алгоритми, інтегровані у ШІ, діють не лише як інструменти, а як посередники між людиною та цифровими структурами, формуючи нові поведінкові та соціальні моделі взаємодії.

На підставі опрацьованих джерел ми пропонуємо таке визначення епохи ШІ: епоха штучного інтелекту – це етап розвитку людства, у якому алгоритмічні системи, здатні до навчання та адаптації, стають основою соціальних, економічних і культурних процесів, змінюючи структуру праці, комунікації та способів пізнання. Як зазначають дослідники, «епоха ШІ знаменує собою новий виток технологічного розвитку» (Тур, 2025, с. 22). ШІ не лише оптимізує діяльність, а й переформатовує саму логіку функціонування суспільства. Таким чином, у нашому дослідженні ми розглядаємо перехід від алгоритму до штучного інтелекту як перехід від інструмента до середовища, у якому цей інструмент починає впливати на структуру соціальної реальності. ШІ не є аналогом людського мислення, проте він формує нові механізми організації досвіду, що вже сьогодні визначають умови існування сучасної людини.

Світ, у якому ми існуємо, дедалі більше набуває ознак середовища, де людська діяльність постійно опосередковується цифровими структурами. У цьому фрагменті ми виходимо з власного аналітичного припущення, що алгоритми вже не просто виконують функції обробки даних, а формують контури людського досвіду, фільтруючи наші вибори, рішення і навіть уявлення про реальність. У цьому сенсі вони можуть постати своєрідними “деміургами повсякденності” не тому, що володіють свідомістю, а тому, що виконують роль механізмів організації уваги та поведінки.

Ми вважаємо, що сама технологія не є причиною втрати людської автономії; проблемою стає відмова людини від рефлексії щодо власного використання технологій. Сучасна культура комфорту сприяє делегуванню мислення алгоритмам, що поступово формує залежність не фізичну, а екзистенційну залежність від “готових рішень”.

Особливо яскраво цю проблему описує Шошана Зубофф у концепції капіталізму нагляду. Вона підкреслює, що новітні цифрові платформи привласнюють не матеріальні ресурси, а людський досвід: «Капіталізм нагляду бере свій початок у цьому акті цифрового позбавлення власності, реалізованого в передачі людського досвіду як поведінкових даних» (Zuboff, 2019, с. 14). Ця теза демонструє перехід від традиційної економічної моделі до системи, де поведінка стає ресурсом. У цьому ж контексті Зубофф слушно зауважує: «Користувачі є людським природним джерелом безкоштовної сировини для виготовлення продуктів прогнозування» (Zuboff, 2019, с. 13). Цю думку слід доповнити тим, що така трансформація ролі користувача має не лише економічні, а й антропологічні наслідки: людина перестає бути суб’єктом цифрової взаємодії та стає об’єктом моделювання.

У своїх працях Юваль Ной Харарі звертає увагу на ще глибшу загрозу: втрату контролю над алгоритмічними системами, які працюють за принципами, незрозумілими навіть їхнім творцям. Він наголошує, що «коли дедалі більше рішень про життя людей приймається в чорній скриньці, демократія перестає функціонувати» (Harari, 2024). Це застереження Харарі варто розглядати як важливу передумову для осмислення того, що непрозорість ШІ – це не технічна вада, а політичний виклик. Позицію Харарі про небез-

© Олександр, Краснокутський, Сергій, Петренко, 2025

пеку фрагментації спільної реальності ми вважаємо надзвичайно релевантною: «Інформаційні технології сьогодні настільки потужні, що можуть потенційно розколоти людство, замкнувши різних людей в окремі інформаційні кокони, поклавши край ідеї єдиної спільної людської реальності» (Harari, 2024). Наслідком такого поділу стає не лише інформаційна ізоляція, а й втрата комунікативної довіри.

Саме в цьому контексті постає потреба у цифровому гуманізмі як нормативній рамці, здатній протидіяти деструктивним тенденціям цифрової доби. Його завдання полягає не лише в тому, щоб орієнтувати технологічний розвиток на людські цінності, а й у тому, щоб відповідати на виклики, які підривають можливість здорового співбуття людини і технології. Як слушно наголошують Нейдгардт, Верстнер і Вольтран: «До негативних явищ, які необхідно вирішувати, належать виникнення "Filter Bubble", поширення фейкових новин, втрата конфіденційності та домінування цифрового спостереження» (Neidhardt, 2022, с. 336). Ця позиція окреслює ті сфери, де алгоритмічні системи створюють найбільші ризики: інформаційні викривлення, маніпулювання увагою, розмивання приватності, посилення алгоритмічного контролю. Усе це прямо загрожує людській автономії та демократичним інститутам, а отже, потребує не лише технічних, а насамперед гуманістичних відповідей.

Реакцією на ці виклики стала концепція Цифрового гуманізму, сформульована у Віденському Маніфесті (2019 р.). У Маніфесті чітко зазначено: «Ми повинні формувати технології відповідно до людських цінностей і потреб, а не дозволяти технологіям формувати людей» (Vienna Manifesto on Digital Humanism, 2019). Ми повністю поділяємо це твердження і розглядаємо його як ключовий принцип відновлення людської суб'єктності у цифровому середовищі. На наш погляд, цифровий гуманізм не обмежується етикою; це спроба створити нову модель співіснування людини і технології.

Значущим у Маніфесті є й акцент на освіті: «Необхідне бачення нових освітніх програм, які поєднуватимуть знання з гуманітарних, суспільних та інженерних наук» (Vienna Manifesto on Digital Humanism, 2019). Ми доповнюємо цю думку тим, що гуманітарне мислення має стати складовою технічної освіти, аби інженери майбутнього розуміли соціальні наслідки програмних рішень. На нашу думку, саме освіта є ключовим інструментом формування здатності людини до критичного співбуття з технологіями. У межах цифрового гуманізму особливо наголошується на необхідності людиноцентричного технологічного розвитку, який забезпечує не домінування технологій над людиною, а їх гармонійне співіснування. Карло Ґецці визначає цей принцип так: «Цифровий гуманізм наголошує, що людство має бути в центрі інновацій, а технології повинні служити суспільству та навколишньому середовищу» (Ghezzi, 2022, с. 323). Позиція Ґецці підкреслює, що цифрові системи мають не витісняти людську суб'єктність, а підсилювати її, зберігаючи цінність людського досвіду в умовах стрімкої технологічної трансформації.

Ґецці також наголошує, що сучасна цифровізація має революційний характер, створюючи нові форми співбуття людини й алгоритмічних середовищ. Такі зміни вимагають міждисциплінарного осмислення, оскільки цифрові технології впливають не лише на технічні сфери, а й на демократію, свободу, культуру, психологію та соціальні структури. Саме тому він слушно зазначає: «філософи та соціологи повинні бути інтегровані в дослідницькі групи, які розробляють нові технології для автономних транспортних засобів; а екологи, містобудівники та соціологи мають працювати з фахівцями з комп'ютерних наук над розробкою рішень для керування дорожнім рухом у "розумних" містах» (Ghezzi, 2022, с. 325). На наш погляд, лише включення гуманітарного знання дозволяє створювати алгоритмічні системи, що будуть етично, соціально та політично відповідальними, і тим самим забезпечуватимуть збалансоване співбуття людини й технологій.

Іншого важливого акценту додає Селлі Вайятт, яка звертає увагу на трансдисциплінарний характер цифрового гуманізму. Вона підкреслює, що цифровий гуманізм «є очевидним трансдисциплінарним починанням, яке зберігає прагнення інженерів та фахівців з комп'ютерних наук до вирішення проблем, але робить це таким чином, що підтримує інтереси та добробут людини» (Wyatt, 2022, с. 332). Це свідчить про те, що цифровий гуманізм виходить за межі окремих галузей знання, пропонуючи системне бачення суспільства, у межах якого технологія стає співучасником людського життя, не замінюючи людину, а взаємодіючи з нею на культурному, політичному, психологічному та етичному рівнях.

У сучасному світі взаємодія людини та цифрових технологій набуває рис співбуття, у якому

обидві сторони взаємно впливають і визначають умови існування одна одної. Як слушно зазначає Гельга Новотни, «доступність величезних обсягів даних, потужних алгоритмів і безпрецедентної обчислювальної сили спрямувала людей на шлях спільної еволюції з цифровими машинами, які ми створили» (Nowotny, 2022, с. 317). Ми поділяємо цю думку, але уточнюємо, що в контексті нашого дослідження доцільно говорити саме про співбуття, у якому технології перестають бути зовнішніми інструментами і стають структурними елементами людського досвіду, впливаючи на мислення, поведінку та соціальні практики.

У цьому контексті цифровий гуманізм постає не лише як теоретична концепція, а як ціннісно-практична рамка, здатна забезпечити збалансований розвиток людиноцентричних технологій. Новотни визначає один із ключових принципів цифрового гуманізму так: «віра в те, що людські цінності можуть бути прищеплені цифровим технологіям, і що людиноцентричний підхід керуватиме їхнім проєктуванням, використанням та майбутнім розвитком» (Nowotny, 2022, с. 318). Цей принцип виступає основним, оскільки саме людські цінності гідності, автономності, відповідальності, справедливості мають бути критеріями оцінки будь-якої цифрової системи, особливо тих, що отримують дедалі більший вплив у соціальній реальності. Проте становлення цифрового гуманізму супроводжується низкою внутрішніх напруг. Новотни слушно зауважує, що цифрова епоха формує нову онтологічну ситуацію, у якій людина і машина співіснують у єдиному середовищі взаємних трансформацій: «цифровий гуманізм повинен орієнтуватися в різних аспектах нашого існування, які виникають із властивої напруги між людиною та машинами» (Nowotny, 2022, с. 319). На нашу думку, ця напруга не є загрозою сама по собі. Навпаки, вона створює продуктивний простір, у якому людство має виробити нові моделі співбуття з алгоритмічними системами, зберігаючи автономність і критичність у ситуації, коли цифрові структури дедалі більше впливають на соціальні процеси.

Нормативний аспект цифрового гуманізму детально розкритий у роботах Джулії Нейдгардт, Ганнеса Верстнера та Стефана Вольтрана. Автори наголошують, що метою цифрового гуманізму є формування таких принципів і механізмів, які гарантують гуманістичну орієнтацію цифрової інфраструктури: «цифровий гуманізм має на меті сприяти контролю та проєктування цифрової інфраструктури відповідно до людських цінностей і потреб» (Neidhardt, 2022, с. 335). Цей підхід є ключовим для концепції співбуття, адже тільки системи, побудовані на повазі до людської автономії, приватності, різноманіття та критичності, здатні підтримувати гідне й безпечне існування людини у цифровому просторі. Водночас автори наголошують на необхідності збереження фундаментальних меж людської відповідальності. Вони зазначають, що «рішення, які потенційно можуть вплинути на індивідуальні чи колективні права людини, повинні й надалі прийматися людьми» (Neidhardt, 2022, с. 336). Це положення задає етичний горизонт співбуття людини та алгоритмів: навіть найефективніші цифрові системи не повинні узурпувати сферу рішень, які мають значення для людських прав, справедливості чи гідності.

Низка країн почала формувати правові бар'єри, покликані відновити баланс між технологічною ефективністю та людською автономією. Найамбітніший приклад цього руху демонструє Європейський Союз, який у 2022-2024 рр. ухвалив Пакет цифрових послуг (Digital Services Act) та Пакет цифрового ринку (Digital Markets Act). Обидва документи мають спільну мету: «створення безпечнішого цифрового простору, в якому захищені фундаментальні права всіх користувачів цифрових послуг» (The Digital Services Act). Варто зазначити, що ця ініціатива вперше на міждержавному рівні визнає маніпулятивний потенціал алгоритмів. У документах прямо зазначено, що «онлайн-сервіси неправомірно використовуються маніпулятивними алгоритмічними системами для посилення поширення дезінформації та для інших шкідливих цілей» (The Digital Services Act). На наш погляд, це принциповий крок, бо це юридичне визнання того, над чим десятиліттями працювали критики цифрових корпорацій. Загальна мета цих регуляцій – відновити баланс між людською автономією та технологічною ефективністю. Ми інтерпретуємо це як спробу встановити етичні межі алгоритмічного впливу.

Таким чином, цифровий гуманізм постає як інтегративна концепція, що поєднує розвиток цифрових технологій із фундаментальними гуманістичними цінностями. Він формує основу для співбуття людини й алгоритмів, у межах якого технології не замінюють людську суб'єктність, а створюють умови для розвитку свободи, твор-

© Олександр, Краснокутський, Сергій, Петренко, 2025

чості, критичного мислення та гідності. У своїй суті цифровий гуманізм – це проект майбутнього, у якому людина й технології здатні співіснувати у взаємній підтримці, не втрачаючи свого ціннісного й онтологічного ядра.

Перспективи майбутнього залишаються неоднозначними. Автори звіту про ризики ШІ зазначають, що технології здатні до самоприскорення: «ШІ може прискорювати власний прогрес… стискаючи роки досягнень до місяців» (Advanced AI, 2025). Цю тезу варто сприймати як ознаку того, що людство може опинитися в ситуації, де темп технологічного розвитку перевищує здатність інституцій реагувати.

Водночас у звіті підкреслено й можливість гуманістичного сценарію: «Open-weight models уможливлюють інновації та запобігають концентрації влади, але потребують надійних захисних механізмів для управління ризиками неправильного використання» (Advanced AI, 2025). Майбутнє у такому випадку залежить від здатності суспільства поєднати інновації з надійними демократичними механізмами контролю. Зрештою постає фундаментальний вибір між двома крайнощами: автоматизацією без свободи, де алгоритми визначають людську суб'єктність; свободою без контролю, де інформаційний хаос підриває можливість спільного життя.

У нашому розумінні, успішна траєкторія розвитку передбачає баланс: сильну регуляцію, розвиток цифрової грамотності та формування нової культури взаємодії з технологіями. Тільки за цих умов цифровий простір може залишатися власне людським простором, у якому свобода вибору не є ілюзією.

Висновки. На підставі проведеного аналізу можемо сформулювати такі висновки.

По-перше, алгоритм постає не лише як формальна послідовність дій, а як структурний елемент цифрової реальності, що визначає логіку обробки даних, формує інформаційні середовища та впливає на людське сприйняття світу. Епоха штучного інтелекту, своєю чергою, характеризується появою автономних алгоритмічних агентів, здатних приймати рішення, передбачати поведінку та взаємодіяти з людиною у способах, що раніше були неможливими. У цій ситуації алгоритми перестають бути нейтральними технічними інструментами й перетворюються на співдійових учасників людського буття.

По-друге, цифровий гуманізм формує цілісну рамку, яка дозволяє осмислити співбуття людини та ШІ не у форматі підпорядкування чи конкуренції, а у форматі взаємної відповідальності та співучасті. На прикладі ідей Гельги Новотни, Карло Ґецці, Селлі Вайятт і дослідників Digital Humanism Initiative доведено, що майбутнє цифрових систем має визначатися людськими цінностями: гідністю, автономією, приватністю, критичністю мислення. Саме цифровий гуманізм задає горизонти нормативного контролю, етичного регулювання та розвитку трандисциплінарних підходів, необхідних для того, щоб співбуття людини й алгоритму не стало загрозою для людської суб'єктності.

По-третє, окреслено можливі напрями розвитку співбуття людини та алгоритмів у межах епохи ШІ. Майбутнє не є визначеним наперед: воно коливається між ризиками алгоритмічної автономії та можливостями гуманістично спрямованих технологій. Щоб уникнути сценаріїв втрати контролю, домінування алгоритмів, інформаційних коконів чи маніпулятивних систем, суспільство має виробити такі стратегічні вектори:

– переосмислення людської автономії, збереження критичного судження як незамінного елемента прийняття рішень;

– посилення нормативного контролю за алгоритмічними системами, особливо в сферах, що впливають на права та свободи;

– розвиток цифрової грамотності як умови стійкості до маніпуляцій та інформаційних викривлень;

– інтеграцію гуманітарних наук у технологічний розвиток, що забезпечує етичне проєктування систем;

– підтримку людиноцентричних моделей ШІ, орієнтованих не на заміну людини, а на поглиблення її можливостей.

Таким чином, співбуття людини й алгоритмів у цифрову добу слід розуміти як відкритий і динамічний процес, результат якого залежить від здатності суспільства поєднати технологічний прогрес із гуманістичним змістом. Лише за умови становлення цифрового гуманізму як практики, культури й політики можливо забезпечити таке майбутнє, у якому технології слугуватимуть розширенню людської свободи, творчості та гідності.

Список використаних джерел

Zuboff, S. Surveillance Capitalism and the Challenge of Collective Action. *New Labor Forum*. 2019. 28(1). 10-29. https://doi.org/10.1177/1095796018819461

Harari, Yuval Noah. 'Never summon a power you can't control': Yuval Noah Harari on how AI could threaten democracy and divide the world. *The Guardian.* 2024. URL: https://www.theguardian.com/technology/article/2024/aug/24/yuval-noah-harari-ai-book-extract-nexus#:~:text=D%20uring%20the%20cold%20war%2C,and%20where%20your%20data%20flows (Дата звернення 10.10.2025).

Vienna Manifesto on Digital Humanism. URL: https://caiml.org/dighum/dighum-manifesto (Дата звернення 10.10.2025).

The Digital Services Act. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act-package#:~:text=The%20Digital%20Services%20Act%20and,level%20playing%20field%20for%20businesses (Дата звернення 10.10.2025)

Advanced AI: Possible futures. Five scenarios for how the AI-transition could unfold. 2025. URL: https://cfg.eu/advanced-ai-possible-futures/#:~:text=,power%20concentration%2C%20but%20require%20robust (Дата звернення 11.10.2025)

Байраківська, В. В. Види та властивості алгоритмів. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2024. Випуск 16. Том 2. С. 175-178.

Тур, О.М., Шабуніна, В. В. Тенденції, виклики та перспективи епохи штучного інтелекту. *Культура, інформація, комунікація: міждисциплінарний діалог:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Київ, 10 квітня 2025 р. Київ НАКККіМ, 2025. С. 20-23.

Nowotny, H. (2022). Digital Humanism: Navigating the Tensions Ahead. In: Werthner, H., Prem, E., Lee, E.A., Ghezzi, C. (eds). *Perspectives on Digital Humanism.* Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-86144-5_43

Ghezzi, C. (2022). Should We Rethink How We Do Research?. In: Werthner, H., Prem, E., Lee, E.A., Ghezzi, C. (eds). *Perspectives on Digital Humanism.* Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-86144-5_44

Wyatt, S. (2022). Interdisciplinarity: Models and Values for Digital Humanism. In: Werthner, H., Prem, E., Lee, E.A., Ghezzi, C. (eds). *Perspectives on Digital Humanism.* Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-86144-5_45

Neidhardt, J., Werthner, H., Woltran, S. (2022). It Is Simple, It Is Complicated. In: Werthner, H., Prem, E., Lee, E.A., Ghezzi, C. (eds) *Perspectives on Digital Humanism.* Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-86144-5_46

References

Zuboff, S. (2019). Surveillance capitalism and the challenge of collective action. *New Labor Forum, 28*(1), 10–29. https://doi.org/10.1177/1095796018819461

Harari, Y. N. (2024, August 24). *"Never summon a power you can't control": Yuval Noah Harari on how AI could threaten democracy and divide the world*. The Guardian. https://www.theguardian.com/technology/article/2024/aug/24/yuval-noah-harari-ai-book-extract-nexus

Vienna Manifesto on Digital Humanism. (n.d.). https://caiml.org/dighum/dighum-manifesto

European Commission. (n.d.). *The Digital Services Act*. https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act-package

Centre for the Governance of AI. (2025). *Advanced AI: Possible futures. Five scenarios for how the AI transition could unfold*. https://cfg.eu/advanced-ai-possible-futures/

Bayrakivska, V. V. (2024). Types and properties of algorithms. Bulletin of the Student Scientific Society of Vasyl Stus DonNU, 16(2), 175–178.

Tur, O. M., & Shabunina, V. V. (2025). Trends, challenges and prospects of the era of artificial intelligence. In Culture, information, communication: interdisciplinary dialogue: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation (Kyiv, April 10, 2025, pp. 20–23). Kyiv: NAKKKiM.

Nowotny, H. (2022). Digital humanism: Navigating the tensions ahead. In H. Werthner, E. Prem, E. A. Lee, & C. Ghezzi (Eds.), *Perspectives on digital humanism* (pp. 303–310). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-86144-5_43

Ghezzi, C. (2022). Should we rethink how we do research? In H. Werthner, E. Prem, E. A. Lee, & C. Ghezzi (Eds.), *Perspectives on digital humanism* (pp. 311–317). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-86144-5_44

Wyatt, S. (2022). Interdisciplinarity: Models and values for digital humanism. In H. Werthner, E. Prem, E. A. Lee, & C. Ghezzi (Eds.), *Perspectives on digital humanism* (pp. 319–326). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-86144-5_45

Neidhardt, J., Werthner, H., & Woltran, S. (2022). It is simple, it is complicated. In H. Werthner, E. Prem, E. A. Lee, & C. Ghezzi (Eds.), *Perspectives on digital humanism* (pp. 327–334). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-86144-5_46

© Олександр, Краснокутський, Сергій, Петренко, 2025

OLEKSANDR, KRASNOKUTSKYI – Doctor of Philosophical Sciences,
Assistant Professor, Professor of Department of Philosophy,
Public Administration and Social Work of Zaporizhzhia National University
(Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: olvolkras@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7818-2284

SERHII, PETRENKO – second-year master's student,
majoring in Philosophy of Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine).
E-mail: hidden.mail.sp@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/ 0009-0006-5566-7875

ALGORITHMS AND HUMANS: COEXISTENCE IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Abstract

This article presents a philosophical study of the coexistence of humans and algorithms in the age of artificial intelligence, identifying the main directions of humanistic understanding of technological development. Algorithms and AI systems are beginning to determine not only the ways of communication, work, or consumption, but also the very logic of thinking, perception, and decision-making. In this context, a philosophical analysis of the coexistence of humans and algorithms becomes necessary for understanding the limits of human freedom, responsibility, and creativity. The relevance of the topic is due to the fact that modern civilization has entered a new phase of its development, an era of algorithmic thinking and artificial intelligence (AI), when digital systems are becoming not only a tool but also a factor in the formation of social, cultural, and cognitive reality. In an age when almost every human action is accompanied by algorithmic data processing, the question arises: does a person remain the subject of their own life, or are they gradually turning into an element of the information chain? The purpose of the article is to conduct a philosophical study of the coexistence of humans and algorithms in the era of artificial intelligence, as well as to identify the main directions of humanistic understanding of technological development. A refined philosophical definition of the concepts of "algorithm" and "AI era" is proposed; the role of digital humanism as the basis for harmonious interaction between humans and technologies is explored; conclusions are drawn regarding possible paths for the development of the coexistence of humans and algorithms in the era of artificial intelligence. The conclusions emphasize that the coexistence of humans and algorithms in the digital age should be understood as an open and dynamic process, the outcome of which depends on society's ability to combine technological progress with humanistic content. Only if digital humanism becomes a thing in practice, culture, and politics can we make sure that tech helps people be more free, creative, and dignified. Thus, the coexistence of humans and algorithms in the digital age should be understood as an open and dynamic process, the outcome of which depends on society's ability to combine technological progress with humanistic content. Only with the establishment of digital humanism as a practice, culture, and policy can we ensure a future in which technology serves to expand human freedom, creativity, and dignity.

Key words: algorithm, human, artificial intelligence, digital humanism, algorithmic control.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 17.10.2025
Accepted date 10. 11.2025
Published date 17.12.2025

How to cite: **Краснокутський, Олександр, Петренко, Сергій**. Алгоритм і людина: співбуття в епоху штучного інтелекту. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 68–75.
doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-07

УДК 130.2:004:316.722
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-08

ВПЛИВ ІКТ НА СВІТОГЛЯДНІ ТА ЦІННІСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У ДОБУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

КРУПА, АНДРІЙ[1]

Анотація

Актуальність дослідження впливу інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на світоглядні та ціннісні трансформації особистості зумовлена глибинними цивілізаційними змінами, що відбуваються в умовах становлення інформаційного та цифрового суспільства. Метою статті є комплексне філософське осмислення впливу інформаційно-комунікаційних технологій на світоглядні та ціннісні трансформації особистості в умовах становлення інформаційного суспільства, а також виявлення внутрішніх суперечностей і ризиків цифрової реальності з позицій гуманістичної та аксіологічної парадигми. Обґрунтовано, що ІКТ виступають не лише технічними засобами передавання інформації, а й соціокультурним середовищем, яке визначає способи мислення, моделі самоідентифікації та систему ціннісних орієнтацій індивіда. Виявлено механізми впливу ІКТ на зміну когнітивних, аксіологічних та етичних структур особистості; впливу цифрових комунікацій і мережевих практик на формування ціннісних орієнтацій, життєвих смислів та моделей самоідентифікації індивіда. Показано, що цифрові платформи, мережеві комунікації та алгоритмізовані практики сприяють формуванню фрагментарного світогляду, переорієнтації на індивідуалізовані та ситуативні цінності, а також трансформації етичних норм і уявлень про відповідальність. Досліджено суперечливу природу цифрової свободи, автономії та відповідальності в умовах алгоритмізації соціальних процесів і віртуалізації комунікації. Ціннісні трансформації особистості в умовах домінування ІКТ пов'язані з переорієнтацією від традиційних ієрархій цінностей до мережевих, ситуативних та індивідуалізованих орієнтацій. Такі цінності, як автономія, самовираження, мобільність, швидкість доступу до ресурсів і комунікацій, поступово витісняють колективістські та інституційно закріплені моральні норми. Водночас посилюється значущість віртуального визнання, символічного капіталу (лайки, репости, рейтинги), що впливає на самооцінку та життєві стратегії індивіда. Акцентовано увагу на амбівалентному характері впливу ІКТ, який поєднує розширення можливостей самореалізації з ризиками втрати цілісності особистості та ціннісної нестабільності. Зроблено висновок про необхідність філософського осмислення цифрової реальності в контексті розвитку цифрового гуманізму та формування гуманістичних орієнтирів інформаційного суспільства.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, інформаційне суспільство, світогляд, цінності, ціннісні трансформації особистості, цифрові платформи, мережеві комунікації.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність дослідження впливу інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на світоглядні та ціннісні трансформації особистості зумовлена глибинними цивілізаційними змінами, що відбуваються в умовах становлення інформаційного та цифрового суспільства. ІКТ перестають бути лише інструментами передачі інформації, перетворюючись на системоутворювальний чинник соціальної реальності, який визначає способи мислення, комунікації, самореалізації та конструювання ідентичності людини. У цьому контексті особистість формується не лише в традиційних соціокультурних інститутах, а й у віртуальних середовищах, мережевих спільнотах і цифрових комунікаціях, що принципово змінює її ціннісні орієнтири та світоглядні установки. Концептуалізація впливу ІКТ передбачає розгляд їх як особливого соціокультурного простору, в якому поєднуються технологічні, символічні та аксіологічні виміри. Цифрові технології формують нову онтологію повсякденності, де реальне й віртуальне переплітаються, створюючи гібридні форми буття особистості. У таких умовах змінюється сприйняття часу і простору, посилюється фрагментарність досвіду, зростає роль візуальних образів і швидких інформаційних потоків, що безпосередньо впливає на структуру мислення та характер ціннісних суджень. Світоглядні трансформації, зумовлені ІКТ, проявляються у переході від лінійних, ієрархічних моделей пізнання до мережевих, нелінійних і плюралістичних форм осмислення світу. Особистість дедалі частіше мислить у категоріях відкритості, множинності істин і постійної змінюваності, що, з одного боку, розширює горизонти свободи та творчості, а з іншого – породжує ризики релятивізму, поверхневості та втрати стійких ціннісних

[1] Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)
E-mail: akrupa1512@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003- 2746-6786

© Андрій, Крупа, 2025

них орієнтирів. У цьому сенсі ІКТ виступають не нейтральним середовищем, а активним агентом формування світоглядних установок. Ціннісні трансформації особистості в інформаційному суспільстві пов'язані з переосмисленням таких базових цінностей, як знання, свобода, відповідальність, приватність і солідарність. Знання набуває рис доступності та мобільності, але водночас втрачає статус глибинної, рефлексивної цінності, поступаючись місцем швидкому споживанню інформації. Свобода самовираження в цифровому просторі розширюється, проте супроводжується новими формами контролю, алгоритмічного впливу та маніпуляції свідомістю, що ставить під сумнів автономію особистості. Особливої уваги потребує аксіологічний вимір впливу ІКТ на формування ідентичності. Цифрова ідентичність дедалі більше конструюється через соціальні мережі, медіаплатформи та віртуальні образи, що сприяє як саморозкриттю, так і стандартизації особистісних моделей поведінки. У результаті виникає напруження між унікальністю особистості та логікою масової цифрової культури, орієнтованої на рейтинги, вподобання і символічний капітал видимості.

Актуальність концептуалізації впливу ІКТ на світоглядні та ціннісні трансформації особистості полягає в необхідності філософського осмислення нових форм людського буття в цифрову епоху. Такий аналіз дозволяє виявити не лише можливості, які відкриває інформаційне суспільство для розвитку особистості, а й ризики дегуманізації, втрати критичного мислення та ціннісної цілісності. У цьому контексті особливо важливим є формування цифрового гуманізму як концептуальної рамки, що спрямована на гармонізацію технологічного розвитку та збереження людських цінностей у добу інформаційного суспільства. Вплив інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на світоглядні та ціннісні трансформації особистості у добу інформаційного суспільства є одним із ключових феноменів сучасної соціальної філософії та філософії культури. В умовах цифровізації соціальних процесів, алгоритмізації комунікації та віртуалізації повсякденного досвіду ІКТ перестають бути лише інструментами передачі інформації, перетворюючись на повноцінні соціокультурні середовища, у межах яких формується світогляд, ідентичність та система цінностей особистості.

ІКТ істотно змінюють когнітивні структури світосприйняття. Цифрове середовище стимулює фрагментарне, кліпове мислення, прискорене споживання інформації та зниження ролі глибинної рефлексії. Знання дедалі частіше сприймається не як результат тривалого осмислення, а як швидкодоступний ресурс, що зумовлює трансформацію уявлень про істину, авторитет і наукову легітимність. У цьому контексті світогляд особистості стає більш гнучким, але водночас більш нестабільним і залежним від цифрових інформаційних потоків.

Ціннісні трансформації особистості в умовах домінування ІКТ пов'язані з переорієнтацією від традиційних ієрархій цінностей до мережевих, ситуативних та індивідуалізованих орієнтацій. Такі цінності, як автономія, самовираження, мобільність, швидкість доступу до ресурсів і комунікацій, поступово витісняють колективістські та інституційно закріплені моральні норми. Водночас посилюється значущість віртуального визнання, символічного капіталу (лайки, репости, рейтинги), що впливає на самооцінку та життєві стратегії індивіда.

ІКТ також змінюють етичні координати особистості. Розмитість меж між публічним і приватним, анонімність цифрової взаємодії та алгоритмічне посередництво комунікації створюють нові моральні дилеми, пов'язані з відповідальністю, свободою вибору та достовірністю інформації. Особистість дедалі частіше делегує прийняття рішень технологіям, що знижує рівень особистісної відповідальності й формує залежність від цифрових систем.

У світоглядному вимірі ІКТ сприяють становленню цифрового гуманізму як нової філософської парадигми, у межах якої людина розглядається не лише як суб'єкт діяльності, а й як елемент складної техносоціальної екосистеми. Водночас існує ризик редукції людини до «цифрового профілю», що загрожує втраті цілісності особистості та знеціненню екзистенційних смислів.

Отже, вплив ІКТ на світоглядні та ціннісні трансформації особистості має амбівалентний характер: з одного боку, він розширює можливості самореалізації, доступу до знань і глобальної комунікації, а з іншого – породжує нові форми залежності, фрагментації свідомості та ціннісної нестабільності. Це актуалізує необхідність філософського осмислення цифрової реальності та формування етичних і гуманістичних орієнтирів розвитку інформаційного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв'язання даної про-

бледи і на які спирається автор. Проблематика впливу інформаційно-комунікаційних технологій на світоглядні та ціннісні трансформації особистості є міждисциплінарною і ґрунтується на напрацюваннях філософії, соціології, культурології, психології, медіадосліджень та теорії інформаційного суспільства. Теоретичні засади аналізу цієї проблеми були закладені в класичних концепціях інформаційного та мережевого суспільства, де технології розглядаються як ключовий чинник соціальних і антропологічних змін. Вагомий внесок у формування методологічного підґрунтя зробили дослідження М. Кастельса, який у концепції мережевого суспільства обґрунтував ідею трансформації соціальних структур, ідентичностей та форм мислення під впливом інформаційних мереж (Castells, 2010 2001). Його підхід дозволяє розглядати ІКТ не лише як технічний ресурс, а як середовище формування нових цінностей, норм і моделей соціальної взаємодії. Подібну логіку простежує і Е. Тоффлер, який у межах теорії «третьої хвилі» акцентував увагу на зміні типу культури, свідомості та стилю життя людини в умовах технологічних зрушень (Toffler, 1980). Філософсько-антропологічний вимір проблеми розкрито у працях Ю. Габермаса, де аналізується трансформація комунікативної раціональності та публічної сфери під впливом медіа і цифрових технологій (Habermas, 1984). Його ідеї є важливими для осмислення змін цінностей діалогу, відповідальності та соціальної солідарності в інформаційному суспільстві. У цьому ж контексті значущими є дослідження Ж. Бодріяра, який наголошував на феномені симуляції та гіперреальності, що формує специфічний тип світогляду, зорієнтованого на знаки, образи та медіареальність (Baudrillard, 1981), Суттєвий внесок у розуміння аксіологічних трансформацій особистості зробили праці М. Маклюена, який підкреслював визначальну роль медіа як «продовження людини» та фактору перебудови сенсорного і когнітивного досвіду (McLuhan, 1964). Його ідеї дозволяють пояснити зміну структури сприйняття світу, фрагментацію мислення та зростання ролі візуальної культури в цифрову епоху. Сучасні дослідження зосереджуються на проблемах цифрової ідентичності, цифрового гуманізму та етики ІКТ. У працях Л. Флоріді розвивається концепція «інфосфери», в якій людина постає як інформаційна істота, а цінності автономії, приватності та відповідальності набувають нового змісту (Floridi, 2014). Цей підхід є важливим для осмислення моральних і світоглядних викликів, пов'язаних з алгоритмізацією соціального життя та штучним інтелектом.

Вітчизняні науковці також активно долучаються до аналізу зазначеної проблематики У працях, присвячених філософії цифрової культури, цифрового суспільства та гуманітарним вимірам інформатизації, розглядаються питання трансформації ціннісних орієнтацій молоді, зміни освітніх і комунікативних практик, а також ризики втрати критичного мислення в умовах інформаційного перенасичення. Особлива увага приділяється проблемі збереження гуманістичних цінностей та національної ідентичності в глобалізованому цифровому просторі. Серед них – праці вітчизняних учених, що зробили вагомий внесок у вивчення цього явища: Т. Бутченко, В. Воронкова, В. Глазунов, В. Данил'ян, О. Дзьобань, О. Дольська, О. Кивлюк, О. Краснокутський, С. Куцепал, М.Козловець, М. Лепський, О. Масюк, В. Нікітенко, Р. Олексенко, О. Поліщук, О. Пунченко, О. Сорокіна, М. Триняк, І. Утюж, І. Чайка та інші. Ці дослідження відзначаються міждисциплінарним підходом, поєднуючи філософські, соціологічні, педагогічні та технологічні перспективи, що дозволяє глибше осмислити роль інформаційно-комунікаційних технологій у трансформації сучасного суспільства. Отже, аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблема впливу ІКТ на світоглядні та ціннісні трансформації особистості вже має ґрунтовне теоретичне підґрунтя, однак залишається відкритою для подальшого філософського узагальнення. Автор спирається на концепції інформаційного та мережевого суспільства, філософії комунікації, цифрової антропології та аксіології, що дозволяє комплексно осмислити як потенціал, так і ризики розвитку особистості в добу інформаційного суспільства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених впливу інформаційно-комунікаційних технологій на розвиток суспільства та особистості, низка аспектів цієї проблематики залишається недостатньо концептуалізованою та фрагментарно осмисленою. Передусім у більшості досліджень акцент робиться на соціальних, економічних або технікоінструментальних наслідках цифровізації, тоді як цілісний філософсько-аксіологічний аналіз світоглядних трансформацій особистості часто

© Андрій, Крупа, 2025

залишається поза межами системного розгляду. Невирішеним залишається питання внутрішньої логіки взаємодії між цифровими технологіями та ціннісною структурою особистості. Існуючі підходи здебільшого фіксують окремі прояви змін – фрагментацію мислення, трансформацію ідентичності, зміну комунікативних практик, однак не розкривають механізмів, через які ІКТ впливають на формування світоглядних установок, життєвих смислів і моральних орієнтирів людини. Поза належною увагою залишається питання, яким чином цифрове середовище стає простором не лише інформаційної, а й ціннісної соціалізації. Недостатньо дослідженим є також феномен поєднання свободи та залежності особистості в цифровому просторі. З одного боку, ІКТ розширюють можливості самовираження, доступу до знань і участі в публічному житті, з іншого формують нові форми алгоритмічного контролю, стандартизації поведінки та маніпуляції свідомістю. У наукових публікаціях ці процеси часто аналізуються окремо, без їх інтеграції в єдину концепцію ціннісних суперечностей інформаційного суспільства. Окремою невирішеною частиною проблеми є трансформація відповідальності та етичного вибору особистості в умовах цифрової анонімності та віртуалізації соціальних взаємин. Хоча питання цифрової етики активно обговорюється, бракує досліджень, які б розкривали зв'язок між змінами світогляду, рівнем моральної рефлексії та практиками повсякденної цифрової поведінки індивіда. Крім того, недостатньо осмисленим залишається вплив ІКТ на формування цілісної ідентичності особистості в умовах множинності цифрових ролей і образів «я». Більшість робіт зосереджується на описі феномену цифрової ідентичності, не аналізуючи його аксіологічні наслідки, зокрема, напруження між автентичністю та конформізмом, унікальністю та масовою культурою цифрового простору. Означена стаття присвячується подоланню зазначених теоретичних лакун шляхом філософського осмислення світоглядних і ціннісних трансформацій особистості в добу інформаційного суспільства. Особлива увага повинна зосереджуватися на виявленні механізмів впливу ІКТ на формування ціннісних орієнтацій, осмисленні внутрішніх суперечностей цифрової свободи та відповідальності, а також на концептуалізації цифрового гуманізму як можливого шляху гармонізації технологічного розвитку й збереження людської цілісності (Postman, 1992).

Мета та формування цілей статті. Метою статті є комплексне філософське осмислення впливу інформаційно-комунікаційних технологій на світоглядні та ціннісні трансформації особистості в умовах становлення інформаційного суспільства, а також виявлення внутрішніх суперечностей і ризиків цифрової реальності з позицій гуманістичної та аксіологічної парадигми.

Відповідно до поставленої мети у статті передбачається розв'язання таких основних завдань:

– розкрити особливості впливу цифрових комунікацій і мережевих практик на формування ціннісних орієнтацій, життєвих смислів та моделей самоідентифікації індивіда;

– виявити механізми впливу ІКТ на зміну когнітивних, аксіологічних та етичних структур особистості;

– дослідити суперечливу природу цифрової свободи, автономії та відповідальності в умовах алгоритмізації соціальних процесів і віртуалізації комунікації;

Реалізація зазначених завдань дозволить сформувати цілісне бачення світоглядних і ціннісних трансформацій особистості під впливом ІКТ та визначити філософські орієнтири подальшого осмислення ролі людини в сучасній цифровій цивілізації.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів

Особливості впливу цифрових комунікацій і мережевих практик на формування ціннісних орієнтацій, життєвих смислів та моделей самоідентифікації індивіда. Цифрові комунікації та мережеві практики стають ключовим чинником формування сучасної особистості в інформаційному суспільстві, оскільки вони безпосередньо впливають на ціннісні орієнтації, життєві смисли та моделі самоідентифікації індивіда. Соціальні мережі, онлайн-платформи, месенджери та інші цифрові сервіси не лише змінюють способи взаємодії між людьми, а й створюють нові інформаційні та культурні середовища, що визначають, які норми, цінності та соціальні практики стають актуальними або пріоритетними. Через алгоритмічну подачу контенту, персоналізацію інформаційних потоків та мережеву взаємодію індивід зазнає постійного впливу як на рівні світоглядних орієнтацій, так і на рівні особистісних життєвих стратегій (Borgmann, 1984). Це проявляється у формуванні нових смислів життя, пере-

осмисленні власних цілей і пріоритетів, а також у можливості експериментування з ідентичністю, самопрезентацією та соціальними ролями у віртуальному просторі. Водночас такі трансформації несуть як потенціал для розвитку самопізнання та соціальної інтеграції, так і ризики фрагментації «я-концепції» та конфліктів ціннісних пріоритетів. Дослідження впливу цифрових комунікацій на ціннісні орієнтації та самоідентифікацію є актуальним, оскільки традиційні уявлення про соціалізацію та розвиток особистості потребують переосмислення у контексті інформаційно-мережевого суспільства. Концептуальний підхід до цієї проблематики передбачає інтеграцію медіа-філософських, соціологічних, психологічних та ціннісних перспектив, зокрема використання теорії базових цінностей Ш. Шварца (Schwartz, 2012), моделей Маслоу та концепцій Інглхарта для емпіричного відстеження змін у пріоритетах сучасної людини під впливом цифрового середовища. Шварц забезпечує емпірично верифікований інструментарій фіксації змін ціннісних пріоритетів; Маслоу (Maslow, 1954; 1968) дозволяє інтерпретувати цифрові практики крізь призму трансформації потреб і самореалізації; Інглгарт формує макросоціальний контекст переходу від матеріалістичних до постматеріалістичних і цифрово опосередкованих цінностей (Inglehart, 2003, 2005).

Ціннісні орієнтації виступають ключовим елементом структури особистості, визначаючи систему переваг, що формує життєві пріоритети, регулює поведінку та визначає ставлення людини до себе, інших і світу загалом. Вони виконують регулятивну функцію, слугуючи внутрішніми орієнтирами для прийняття рішень, мотиваційну функцію, формуючи прагнення та інтереси індивіда, комунікативну функцію, забезпечуючи взаємодію із соціальним середовищем, та смислову функцію, надаючи життю значущості та визначаючи життєві цілі. У контексті цифрових комунікацій і мережевих практик ціннісні орієнтації набувають специфічних вимірів, оскільки цифрове середовище впливає на формування нових пріоритетів. Так, автономія та самовираження реалізуються через онлайн-профілі, блоги та соціальні мережі, соціальна інтеграція – через участь у цифрових спільнотах та обмін контентом, досягнення та успіх – через визнання у вигляді лайків, підписників та репостів, а безпека та стабільність – через контроль над приватною інформацією та уникнення ризиків цифрового простору (Klein, 2018). Таким чином, ціннісні орієнтації у цифрову епоху виконують роль смислового каркасу особистості, допомагаючи індивіду інтегрувати цифровий досвід у власне світобачення та життєві стратегії, формуючи при цьому нові моделі самоідентифікації та соціальної взаємодії.

Ціннісні орієнтації є системою пріоритетів і переконань, що визначають поведінку, мотивацію та світогляд людини, а також формують її ставлення до себе, інших людей і соціального середовища. Вони виконують регулятивну функцію, спрямовуючи прийняття рішень і оцінку дій; мотиваційну функцію, визначаючи прагнення та інтереси; комунікативну функцію, забезпечуючи інтеграцію особистості в соціальні та культурні контексти; та смислову функцію, надаючи життю цілісності та значущості. У цифровому середовищі ціннісні орієнтації набувають особливого значення, оскільки мережеві практики формують нові пріоритети та моделі поведінки: автономія та самовираження реалізуються через онлайн-профілі та публікації; соціальна інтеграція – через участь у цифрових спільнотах та обмін контентом; досягнення та визнання – через лайки, підписників і репости; безпека та стабільність – через контроль над персональною інформацією та уникнення ризиків цифрового простору. Таким чином, ціннісні орієнтації у цифрову епоху набувають ключового значення для формування життєвих смислів, моделей самоідентифікації та соціальної взаємодії, забезпечуючи інтеграцію цифрового досвіду у світогляд та поведінкові стратегії сучасної людини (Turkle, 2011).

Механізми впливу ІКТ на зміну когнітивних, аксіологічних та етичних структур особистості. Сучасна епоха інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) характеризується швидким поширенням цифрових платформ, соціальних мереж, мобільних додатків та штучного інтелекту, що суттєво впливає на всі аспекти життя людини, зокрема на когнітивні, аксіологічні та етичні структури особистості. Цей вплив реалізується через комплекс взаємопов'язаних механізмів, які формують нові способи пізнання, оцінки цінностей та прийняття моральних рішень у цифровому середовищі.

Першим ключовим механізмом є **когнітивний вплив ІКТ**, який проявляється у зміні процесів мислення, уваги, пам'яті та сприйняття інформації. Цифрові платформи стимулюють розвиток мультимодального мислення, здатності швидко обробляти великі обсяги інформації та формувати когнітивні стратегії на основі алгоритмічних

© Андрій, Крупа, 2025

структур. Однак цей процес має двоякий характер: з одного боку, ІКТ підвищують швидкість обробки даних та ефективність навчання через інтерактивні ресурси; з іншого – існує ризик поверхневого сприйняття інформації, фрагментації мислення та зниження здатності до глибокого аналітичного осмислення. Соціальні мережі, новинні стрічки та алгоритми персоналізації формують когнітивні «бульбашки», у яких особистість отримує обмежений спектр інформації, що впливає на формування суб'єктивних уявлень про світ (Greenfield, 2017).

Другим важливим механізмом є аксіологічний вплив**,** тобто зміни у системі ціннісних орієнтацій та життєвих пріоритетів особистості. Цифрові платформи створюють нові моделі соціальної взаємодії, в яких цінності швидкості, видимості, популярності та соціального визнання набувають високого пріоритету. Водночас глобалізація цифрових комунікацій сприяє поширенню універсальних цінностей, таких як толерантність, відкритість, інклюзивність та екологічна свідомість. Механізми впливу реалізуються через моделі порівняння, наслідування та соціального навчання, коли індивіди адаптують власні цінності під впливом популярних цифрових практик, трендів та алгоритмічно формованого контенту. Динамічність цифрового середовища також стимулює розвиток критичного мислення та рефлексії щодо особистих цінностей, що формує нові аксіологічні конфігурації.

Третім механізмом є етичний вплив ІКТ, що пов'язаний із формуванням моральних норм та поведінкових стратегій у цифровому просторі. Поява цифрових комунікацій створює нові етичні дилеми, такі як конфіденційність даних, кіберетика, питання авторських прав, онлайн-етикет та відповідальність за цифрові дії. ІКТ не лише виступають середовищем для освоєння етичних принципів, а й формують моральні стратегії через моделі поведінки, запропоновані платформами, а також через взаємодію у мережевих спільнотах. Внаслідок цього у особистості формується інтегрована етична структура, яка поєднує традиційні моральні засади та нові цифрові стандарти, що регламентують онлайн-взаємодію.

Крім того, взаємодія когнітивних, аксіологічних та етичних механізмів створює комплексний ефект цифрової трансформації особистості. Когнітивна мобільність та швидкість обробки інформації стають фундаментом для розвитку нових ціннісних орієнтацій, які, у свою чергу, визначають етичні вибори та поведінку у цифровому середовищі. Цей процес відбувається як на індивідуальному, так і на соціальному рівні, формуючи мережеву самоідентифікацію, цифрову компетентність та здатність до адаптації у глобальному інформаційному просторі (Turkle, 2017).

Отже, механізми впливу ІКТ на особистість реалізуються через взаємопов'язані когнітивні, аксіологічні та етичні процеси, що сприяють трансформації способів пізнання, системи цінностей та моральних установок. Ці зміни визначають нові моделі самоідентифікації та соціальної взаємодії в умовах цифрового суспільства, підкреслюючи актуальність комплексного аналізу взаємозв'язків між технологіями та розвитком людини.

Цифрова трансформація особистості постає сьогодні як одна з ключових детермінант сучасного інформаційного суспільства, в якому індивід зазнає радикальних змін на когнітивному, аксіологічному та етичному рівнях. Цей процес не обмежується лише технологічною адаптацією, а передбачає глибоку реорганізацію способів мислення, моделей поведінки, систем цінностей та способів самоідентифікації особистості. Поширення цифрових платформ, соціальних мереж, інтерактивних освітніх ресурсів та технологій штучного інтелекту створює нове середовище для комунікації, навчання та самовираження, що безпосередньо впливає на формування суб'єктивного досвіду індивіда.

На когнітивному рівні цифрова трансформація проявляється в підвищенні швидкості обробки інформації, розвитку навичок критичного мислення та здатності до адаптивного моделювання поведінкових стратегій. Особистість стає здатною ефективно оперувати великими масивами даних, аналізувати інформаційні потоки та здійснювати швидкі інтелектуальні операції, що раніше були неможливими в умовах традиційного сприйняття світу. Разом із тим, ця когнітивна мобільність вимагає нових форм самодисципліни, здатності до концентрації та вибіркового сприйняття, оскільки інформаційне середовище цифрової епохи насичене надмірними сигналами та стимуляціями (Lanier, 2010).

На аксіологічному рівні цифрова трансформація особистості спричиняє переосмислення системи цінностей, зміщуючи акценти від традиційних локальних орієнтирів до глобальних цифрових практик. Формуються нові ціннісні пріоритети, пов'язані із соціальною видимістю,

онлайновою репутацією, участю у мережевих спільнотах та доступом до цифрових ресурсів знань. Соціальні мережі, алгоритми рекомендацій та штучний інтелект стають не лише інструментами комунікації, а й чинниками формування смислів, що визначають життєві стратегії сучасної особистості (Davis, 1998).

На етичному рівні цифрова трансформація викликає необхідність переосмислення моральних стандартів та правил поведінки. Поява цифрової ідентичності, можливості анонімного або публічного висловлення позицій, обмін інформацією у глобальному масштабі вимагають розвитку цифрової етики, яка включає відповідальність за власні дії в онлайн-середовищі, критичну оцінку джерел інформації та здатність до етичного аналізу цифрових практик.

Таким чином, цифрова трансформація особистості є комплексним і багатовимірним процесом, який охоплює когнітивні, аксіологічні та етичні аспекти індивідуального розвитку. Вона забезпечує підвищену адаптивність до цифрового суспільства, стимулює саморозвиток та глобальну соціалізацію, але водночас ставить нові виклики щодо формування критичного мислення, підтримки моральних стандартів та збереження внутрішньої гармонії особистості в умовах інформаційного перевантаження. Усвідомлення та концептуалізація цього процесу є важливим етапом сучасної філософії людини і технологій, адже саме через цифрову трансформацію відбувається становлення нових моделей суб'єктивності та способів буття у світі, що швидко змінюється.

Суперечлива природа цифрової свободи, автономії та відповідальності в умовах алгоритмізації соціальних процесів і віртуалізації комунікації. У сучасному інформаційному суспільстві цифрова свобода, автономія та відповідальність виступають не лише фундаментальними цінностями, але й полем постійних суперечностей, зумовлених стрімкою алгоритмізацією соціальних процесів та глибинною віртуалізацією комунікації. Цифрова свобода традиційно асоціюється із можливістю вільно висловлювати думки, обирати джерела інформації та брати активну участь у формуванні суспільних дискурсів. Проте в умовах домінування алгоритмічних систем, що персоналізують інформаційний простір, така свобода часто набуває ілюзорного характеру. Алгоритми соціальних платформ формують «інформаційні бульбашки», обмежуючи різноманіття доступних думок, а комерційні й політичні інтереси власників цифрових платформ додатково регламентують, яку інформацію сприйматиме користувач. В результаті цифрова свобода, яка формально розширює простір вибору, фактично обмежується непомітними, але потужними механізмами алгоритмічного впливу (Benkler, 2006).

Цифрова автономія, як здатність індивіда самостійно ухвалювати рішення та формувати власні поведінкові моделі в цифровому середовищі, також піддається критичному переосмисленню. Персоналізовані рекомендаційні системи, автоматизовані модераційні алгоритми та системи прогнозування поведінки користувачів детермінують численні аспекти цифрової активності, змінюючи когнітивні та етичні орієнтири індивіда. Автономія стає умовною, оскільки більшість користувачів не усвідомлюють масштабів та прихованих правил, за якими алгоритми впливають на їхні рішення. Таким чином, підвищення технічної свободи у цифровому просторі парадоксально поєднується зі зменшенням реальної автономії, що ставить під сумнів традиційне розуміння індивідуальної свободи у філософському та соціологічному вимірі.

Водночас проблема цифрової відповідальності набуває особливої значущості, адже дії індивідів і організацій у віртуальному середовищі несуть реальні соціальні, політичні та етичні наслідки. Розмивання меж відповідальності через анонімність або псевдонімність користувачів створює ситуації, коли наслідки дій важко співвіднести з конкретними агентами. Питання відповідальності ускладнюється і в контексті алгоритмів: хто відповідає за наслідки автоматизованих рішень – розробник, платформа чи кінцевий користувач? Ця дилема формує новий етичний простір, де традиційні категорії моральної відповідальності потребують перегляду та адаптації до умов цифрової реальності.

Алгоритмізація соціальних процесів і віртуалізація комунікації створюють складну мережу взаємозалежностей, у якій свобода, автономія та відповідальність постійно перебувають у напруженому балансі. З одного боку, цифрові технології розширюють можливості індивідів у сфері самоідентифікації, творчої діяльності та участі в глобальних комунікаційних практиках. З іншого – алгоритми визначають, як саме формуються ціннісні орієнтації, життєві смисли та соціальна поведінка, обмежуючи реальний простір вибору. Внаслідок цього сучасна цифрова свобода та автономія набувають суперечливого характеру: формально вони зрос-

© Андрій, Крупа, 2025

тають, а фактично піддаються структурним обмеженням, що вимагає від користувачів високого рівня критичного мислення та етичної свідомості (Rheingold, 2002).

Суперечлива природа цифрової свободи, автономії та відповідальності відображає складність трансформації людської особистості в умовах алгоритмізації і віртуалізації. Лише усвідомлення цих обмежень та активна позиція щодо цифрових практик дозволяють індивіду зберегти автономність, брати відповідальність за свої дії та реально користуватися свободою в інформаційному просторі. Ця динаміка формує новий філософський та соціально-етичний вимір цифрової культури, де автономія і свобода завжди співіснують із відповідальністю в умовах алгоритмічно опосередкованого світу.

1.Алгоритмізація означає, що дедалі більше людських дій і рішень підпадають під вплив автоматизованих систем: соцмережі, рекомендаційні алгоритми, пошукові системи, сервіси штучного інтелекту. Складність тут полягає в обмеженні автономії особистості. Людина часто підсвідомо коригує поведінку відповідно до сигналів алгоритмів, що формують «підказки» про популярні чи «правильні» дії. Формування когнітивних моделей відбувається частково через алгоритмічну фільтрацію інформації, що призводить до ефекту «інформаційної бульбашки». Особистість ускладнено розвиває критичне мислення, оскільки їй пропонується вже «структурований» світогляд.

2. Віртуалізація комунікацій і досвіду. Віртуалізація означає переміщення значної частини соціального життя та взаємодії у цифрове середовище: VR, соціальні платформи, метавсесвіти. Складність полягає у подвійності досвіду: особистість одночасно існує в «реальному» та «віртуальному» світі, що породжує питання ідентичності. Хто я в онлайні і хто я в офлайні? Емоційна та соціальна трансформація: цифрові комунікації змінюють способи встановлення соціальних зв'язків, формування довіри та емпатії. Особистість адаптує свої соціальні стратегії, але це може породжувати фрагментацію особистісних цінностей.

3. Вплив на ціннісні та етичні орієнтації. Алгоритмізація підсилює тенденції до швидкого реагування та спрощення вибору, що впливає на моральні та етичні оцінки. Віртуалізація створює нові форми моральних дилем: наприклад, анонімність онлайн або взаємодія з «цифровими аватарами» змінює відчуття відповідальності.

4. Комплексність і динамічність трансформації. Трансформація особистості відбувається одночасно на когнітивному, емоційному, ціннісному та соціальному рівнях. Вона не лінійна: адаптація до алгоритмів та віртуальних практик змінює як внутрішню мотивацію, так і зовнішню поведінку. Конфлікти між традиційними цінностями та новими цифровими практиками створюють внутрішню напругу, що потребує постійної психологічної та соціальної адаптації.

Складність трансформації особистості в умовах алгоритмізації та віртуалізації полягає у постійному балансуванні між автономією та маніпуляцією алгоритмів, між реальним та віртуальним досвідом, між традиційними та новими цінностями. Ця динамічна взаємодія породжує складну, багатовимірну, часто суперечливу природу сучасної цифрової особистості.

Висновки. Трансформація сучасної людини відбувається одночасно на когнітивному, емоційному, соціальному та ціннісному рівнях. Алгоритмізація та віртуалізація взаємодіють із традиційними механізмами формування особистості, створюючи нові способи сприйняття світу, оцінки інформації та прийняття рішень. Це робить процес розвитку особистості складним, динамічним і непередбачуваним. Алгоритми структуровано впливають на інформаційне середовище, пропонуючи «фільтровані» моделі поведінки та орієнтири. Особистість часто автоматично адаптується до цих сигналів, що створює напруження між індивідуальною автономією та алгоритмічною модифікацією вибору. Внаслідок цього виникає потреба у розвитку критичного мислення та цифрової грамотності як механізмів захисту автономії. Перенесення соціальних практик у віртуальні простори формує паралельні «реальні» та «цифрові» ідентичності. Особистість змушена балансувати між цими рівнями існування, що впливає на формування соціальних зв'язків, емпатії, самооцінки та почуття відповідальності. Подвійність досвіду створює потенційну фрагментацію ціннісних орієнтацій. Вплив цифрових платформ стимулює розвиток нових цінностей: швидкість прийняття рішень, адаптивність, технологічна компетентність. Водночас традиційні моральні та етичні норми зазнають трансформації, виникає необхідність переосмислення понять відповідальності, приватності, довіри та взаємодопомоги. Трансформація особистості є суперечливою: з одного боку, цифрове середовище відкриває нові можливості для

самореалізації, освіти та соціальної взаємодії; з іншого – підвищує ризики маніпуляції, психологічного перенавантаження та ізоляції. Цей процес є динамічним і потребує постійної адаптації. Складність сучасної трансформації передбачає активне формування компетентностей, які дозволяють особистості усвідомлено взаємодіяти з алгоритмами та віртуальними просторами. Без цього ризик втрати самостійності, ціннісної стабільності та внутрішньої гармонії зростає.

Список використаних джерел

Habermas, J. (1984). The Theory of Communicative Action. Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society. Boston: Beacon Press.

Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society: The Information Age: Economy, Society, and Culture* (2nd ed.). Wiley-Blackwell.

Castells, M. (2001). *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society.* Oxford University Press.

Floridi, L. (2014). *The Fourth Revolution: How the Infosphere Is Reshaping Human Reality*. Oxford University Press.

Postman, N. (1992). *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology*. Vintage Books.

Borgmann, A. (1984). *Technology and the Character of Contemporary Life: A Philosophical Inquiry*. University of Chicago Press.

Baudrillard, J. (1981). Simulacres et Simulation. Paris: Éditions Galilée.

Shirky, C. (2011). *Cognitive Surplus: How Technology Makes Consumers into Collaborators*. Penguin Press.

Greenfield, A. (2017). *Radical Technologies: The Design of Everyday Life*. Verso Books.

Klein, H. F. (2018). *Information Communication Technology and Social Transformation: A Social and Historical Perspective*. Routledge/Taylor & Francis.

Turkle, S. (2011). *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. Basic Books.

Turkle, S. (2017). *Reclaiming Conversation: The Power of Talk in a Digital Age*. Penguin Press.

Davis, E. (1998). *TechGnosis: Myth, Magic, and Mysticism in the Age of Information*. Harmony Books.

Lanier, J. (2010). *You Are Not a Gadget: A Manifesto*. Knopf.

Benkler, Y. (2006). *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom*. Yale University Press.

Rheingold, H. (2002). *Smart Mobs: The Next Social Revolution*. Perseus Publishing.

McLuhan, M. (1964). Understanding Media: The Extensions of Man. New York: McGraw-Hill.

Toffler, A. (1980). The Third Wave. New York: Bantam Books.

Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. Online Readings in Psychology and Culture, 2(1), Article 11. https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116

.Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*, **2**(1), 1–20. https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116

Inglehart, R., & Norris, P. (2003). *Rising tide: Gender equality and cultural change around the world*. Cambridge University Press.

Maslow, A. H. (1954). Motivation and personality. Harper & Row.

Maslow, A. H. (1968). Toward a psychology of being (2nd ed.). Van Nostrand.

ANDRII, KRUPA – PhD candidate (Doctor of Philosophy),
Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute,
Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: akrupa1512@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003- 2746-6786

INFLUENCE OF ICT ON WORLDVIEW AND VALUE TRANSFORMATIONS OF PERSONALITY IN THE AGE OF THE INFORMATION SOCIETY

Abstract

The relevance of research into the influence of information and communication technologies (ICT) on worldview and value transformations of the individual is due to the profound civilizational changes taking place in the conditions of the formation of the information and digital society. The aim of the article is a comprehensive philosophical understanding of the influence of information and communication technologies on worldview and value transformations of the individual in the conditions of the formation of the information society, as well as the identification of internal contradictions and risks of digital reality from the standpoint of the humanistic and axiological paradigm. It is substantiated that ICTs act not only as

© Андрій, Крупа, 2025

technical means of transmitting information, but also as a socio-cultural environment that determines the ways of thinking, models of self-identification and the system of value orientations of the individual. The mechanisms of the influence of ICT on changing the cognitive, axiological and ethical structures of the individual have been identified; the influence of digital communications and network practices on the formation of value orientations, life meanings and models of self-identification of the individual. It is shown that digital platforms, network communications and algorithmic practices contribute to the formation of a fragmented worldview, reorientation to individualized and situational values, as well as the transformation of ethical norms and ideas about responsibility. The contradictory nature of digital freedom, autonomy and responsibility in the conditions of algorithmization of social processes and virtualization of communication is investigated. Value transformations of the individual in the conditions of ICT dominance are associated with a reorientation from traditional hierarchies of values to network, situational and individualized orientations. Values such as autonomy, self-expression, mobility, speed of access to resources and communications are gradually replacing collectivist and institutionally entrenched moral norms. At the same time, the significance of virtual recognition, symbolic capital (likes, reposts, ratings) is increasing, which affects the self-esteem and life strategies of the individual. The attention is focused on the ambivalent nature of the impact of ICT, which combines the expansion of opportunities for self-realization with the risks of loss of personal integrity and value instability. The conclusion is made about the need for philosophical understanding of digital reality in the context of the development of digital humanism and the formation of humanistic guidelines for the information society.

Key words: information and communication technologies, information society, worldview, values, value transformations of the individual, digital platforms, network communications.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 16.10.2025
Accepted date 10. 11.2025
Published date 17.12.2025

How to cite: **Крупа, Андрій.** Вплив ІКТ на світоглядні та ціннісні трансформації особистості у добу інформаційного суспільства. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 76–85.
doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-08

УДК 130.2:62:004.8:зй6.77
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-09

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ТЕХНІЧНА ТВОРЧІСТЬ: АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ У КОНТИНУУМІ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА

КУЦЕПАЛ, СВІТЛАНА[1]

Анотація

Актуальність. У статті аналізується проблема співвідношення творчості технічної творчості та штучного інтелекту як її результату самореалізації людини в реаліях цифрового суспільства. У XXI столітті парадоксальна ситуація – штучний інтелект, який є продуктом технічної творчості перетворюється на нову соціальну форму, що має практично необмежений креативний потенціал та стрімко захоплює значну кількість соціальних сегментів. **Мета** репрезентованого дослідження полягає у філософсько-концептуальному обґрунтуванні позитивних та негативних наслідків використання штучного інтелекту в континуумі цифрового суспільства, розкриття причинно-наслідкового взаємозв'язку між технічною творчістю та її результатом (штучним інтелектом). Доведено, що суттєвими ознаками сучасного етапу розвитку суспільства є стрімкий розвиток та поширення цифрових технологій, суттєві трансформації в усіх сферах суспільного життя, переорієнтація існування людини на мережеві структури, безмежні можливості швидкого доступу до джерел інформації, новітні технології та штучний інтелект. Обґрунтовано тезу, що сучасність отримує новий вимір, останній детермінує появу нового типу людини – Homo digitalis , котра має сприйматися як частина світу, суб'єктивність та інтерсуб'єктивність якої формує не лише суспільство, а й новітні технології та засоби комунікації, формує нові цінності, спрямовані на вільний розвиток особистості. Якими б видатними не були можливості штучного інтелекту, він є лише результатом діяльності людини, позбавленим натхнення та душі, які необхідні для продуктивної творчої діяльності, тому перспектива повної заміни людини видається дуже проблематичною. У світовому науковому загалі активно обговорюється проблема не лише користі та зручності використання штучного інтелекту (особливо це стосується медичної та освітньої галузей), а й акцентується увага на можливих ризиках його впровадження у різноманітних соціальних сферах (від безпекової до виробничої).Проаналізовано співвідношення технічної творчості та штучного інтелекту, визначені можливості взаємодії технічної творчості та штучного інтелекту, інтеграції штучного інтелекту у творчі процеси, вплив на соціальну реальність й буття людини.

Ключові слова: людина, творчість, технічна творчість, штучний інтелект, цифрове суспільство, цифрова реальність, Homo Virtualis, Homo digitalis.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність теми. XXI століття у соціально-філософському дискурсі репрезентується як цифрове суспільство, у якому людство, за влучним виразом Ю.Н.Харарі, стоїть на порозі нової епохи, де алгоритми та машини потенційно можуть перевершити людину в її найбільш «людських» сферах діяльності, включаючи творчість (Харарі, 2016). Істотними ознаками цифрового суспільства визначаються, зокрема: стрімкий розвиток та поширення цифрових технологій, суттєві трансформації в усіх сферах суспільного життя, переорієнтація існування людини на мережеві структури, безмежні можливості швидкого доступу до джерел інформації, новітні технології та штучний інтелект.

Виникає парадоксальна ситуація – штучний інтелект (ШІ), який є продуктом технічної творчості перетворюється на нову соціальну форму, що має практично необмежений креативний потенціал та стрімко захоплює значну кількість соціальних сегментів. Проте, існує й інша сторона проблеми, оскільки «дослідження в сфері штучного інтелекту (ШІ) є не банальною спробою створити штучну істоту, а, насамперед, спробою зрозуміти, ким є самі творці»(Стебельська, 2022, с. 66). Актуалізується проблема дослідження співвідношення технічної творчості та штучного інтелекту, визначення можливості взаємодії технічної творчості та штучного інтелекту, інтеграції штучного інтелекту у творчі процеси, впливу на соціальну реальність й буття людини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, з яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблематика технічної творчості у контексті цифрового суспільства, розкриття сутності феномену штучного інтелекту, оцінка ризиків та переваг його використання у фокусі дослідницької уваги як зару-

[1] Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого (Полтава, Україна)
E-mail: svetlanakutsepal@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3804-6031

© Світлана, Куцепал, 2025

біжних (Блок В., Харарі Ю.Н., Хасан Р., Нінет А., Зогнер А.) так вітчизняних дослідників – Бабух І., Волинець В., Городнюк Л.С., Давиденко А, Давиденко П., Козловець М.А, Култаєва М.Д., Петасюк О.І., Подольська Н.В., Попова Н.В., Тагліна Ю.С. , Стебельська О.І., Требін М.П.

Як бачимо, проблематика цифрового суспільства, технічної творчості, штучного інтелекту як одного з результатів технічної творчості жваво обговорюється як в західному, так і у вітчизняному науковому загалі, проте, процеси трансформації можливостей застосування новітніх технологій та викликів, які несе штучний інтелект, залишаються відкритими для соціально-філософської рефлексії.

Мета та формування цілей статті (постановка завдання). Мета репрезентованого дослідження полягає у філософсько-концептуальному обґрунтуванні позитивних та негативних наслідків використання штучного інтелекту в континуумі цифрового суспільства, розкриття причинно-наслідкового взаємозв'язку між технічною творчістю та її результатом (штучним інтелектом).

Вирішення цілей статті: для вирішення означеної мети сформульовано наступні дослідницькі завдання:

1) розкрити сутність та основні ознаки сучасного етапу розвитку суспільства – «цифрового суспільства»;

2) проаналізувати передумови створення нового типу людини, що характерний для цифрового суспільства – Homo digitalis;

3) встановити причинно-наслідковий зв'язок між технічною творчістю та штучним інтелектом як її результатом;

4) дослідити феномен штучного інтелекту, проаналізувати перспективи та ризики використання штучного інтелекту.

Методологія дослідження ґрунтується на міждисциплінарному та системно-структурному підходах. Також для з'ясування стану дослідженої проблеми використані системно-аналітичний метод та метод контрольно-порівняльного аналізу, а для визначення сутності ключових понять дослідження – логічні методи: аналіз, синтез, абстрагування, порівняння, систематизація та узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Людство розвивається та прогресує завдяки здатності до технічної творчості. «Інтелектуальна, при цьому творча діяльність, яка спрямована на здобуття та використання нових знань є власне і науковою діяльністю, яка змінює та доповнює наявну систему наукових знань в будь-якій природничій або суспільній науці» (Бабух, 2023, с.292).

У творчості розкриваються сутнісні сили людини, адже, на думку В.Блока, технології мають потенціал «звільнити» людину, але водночас – і підпорядкувати її алгоритмам, які формують реальність (Blok, 2023). Завдяки творчості та сучасним технологіям трансформуються відносини між суспільством та природою, створюється нова онтологічна та соціальна реальність – цифрова реальність.

Сучасний стан суспільства прийнято позначати терміном «цифрове суспільство», де найважливішими сферами соціальної активності постають сфера освіти, науково-технічна, сфера масових комунікацій, інформаційна служба та обслуговування мереж інформаційних пристроїв. «Те, що ще вчора здавалося інструментальною оболонкою, сьогодні постає як автономний онтологічний горизонт, у якому алгоритми визначають ритм буття, соціальні мережі зводять віртуальні святилища, а код функціонує як ікона нового сакрального» (Подольська, Попова, Тагліна, 2025, с.104). Виникнення цифрового суспільства стало наслідком інформаційної революції та стрімкого розвитку сучасних інформаційних технологій, коли були радикально змінені інструментальні засади, способи та технологія передачі, зберігання інформації, кардинально збільшені обсяги інформації, доступної активній частині населення планети.

Людська спільнота сьогодні переживає принципово новий рівень розвитку, основою якого постають теоретичні знання, доступ до інформаційних технологій та сама інформація, які перетворюються на найвищі соціальні цінності, визначають напрям майбутнього розвитку людства, уявляються орієнтирами трансформації соціальних взаємодій та взаємозв'язків. Як зауважує М.Требін, «цифрова реальність, що розвивається гігантськими кроками, виявила фундаментальну неготовність людства до переходу в новий – досі невідомий – стан буття, то, що раніше сприймалося як лінійний та керований технічний прогрес, перетворилося на безперервний, процес, що самопідсилюється, фундаментально змінює структуру соціальної дійсності. Цифрові технології перестали бути просто засобами – вони стали системою координат, усередині якої розгортається людське життя, задаючи нові форми сприйняття,

взаємодії та соціального планування» (Требін, 2025, с. 6).

Одним з найбільш задіяних різновидів творчої діяльності є технічна творчість, яка має не лише позитивний вплив на суспільство та індивіда, тому що упровадження новітніх інформаційних технологій у функціонування соціуму призводить до негативних наслідків, зокрема це – маніпулювання свідомістю індивіда, перетворенні інформаційних технологій на засіб тотального контролю над свідомістю споживача інформації, виникнення феномену психологічної залежності людини від комп'ютера та орієнтації на віртуальну реальність, що призводить до зменшення частки безпосереднього спілкування між людьми.

Змінюється не лише життя людини, поступових змін зазнає і вона сама, оскільки на планеті поступово зникають просторові та часові розмежування, стираються міждержавні кордони, пропагуються певні цінності, моделі поведінки та світоглядні стереотипи. «Людина, що програмувала машини, опинилася в зворотному положенні – запрограмованої машиною, приреченої бути оператором численних додатків та комунікаційних чатів, які стали значною і значущою частиною повсякденного буття» (Городнюк, 2024, с. 149). Завдяки новітнім технологіям не лише створюється новий стан буття, змінюється звичне середовище існування людини, але й сама людина також змінюється, оскільки технології не лише відображають, але й конструюють суб'єкта, створюючи Homo Virtualis – людину, чия ідентичність є результатом взаємодії з даними та алгоритмами (Blok, 2023).

Сучасність отримує новий вимір, останній детермінує появу нового типу людини – людини інформаційного суспільства, котра має сприйматися як частина світу, суб'єктивність та інтерсуб'єктивність якої формує не лише суспільство, а й новітні технології та засоби комунікації. «Людина перебуває в синтетичній реальності, яка складається із двох взаємопов'язаних частин – традиційної, некомп'ютерної і віртуальної, комп'ютерно-мережевої. Позбавлений природності живого, безпосереднього спілкування, неповторного трепету духовності й емоційності, цей комп'ютеризований простір породжує й формує механічну людину, яка функціонує за законами механіки і в діяльності якої основне місце дедалі більше посідає взаємодія з апаратними засобами»(Козловець, 2025, с. 73). Проте Homo Virtualis – це володар світу кінця XX століття, у XXI столітті Homo Virtualis поступається місцем Homo digitalis, який на думку М.Д.Култаєвої, «не просто користувач технологій, а нова форма суб'єкта, що виникає в умовах цифрової культури» (Култаєва, 2020, с.11).

Homo Digitalis – це не просто нова форма Homo Sapiens, а постлюдина, яка потребує нових етичних норм, що враховують її вразливість перед технологіями (Ninet, 2019). Домінуючими для Homo Digitalis стають нові цінності, спрямовані на вільний розвиток особистості, легітимацію задоволення, проголошення необхідності жити кожної хвилини, тут і тепер.

Суттєвих змін зазнають і результати технічної творчості, технологічна гонка призводить до створення новітніх інструментів та механізмів (роботизації) у виробничій сфері, «розумних» помічників у сфері послуг та бізнесу. «Машини досягають все більших успіхів у виконанні не лише стандартних операцій, а й завдань, які потребують абстрактних навичок та здатності працювати у неструктурованих середовищах. Унаслідок цього наростають побоювання, що автоматизація може призвести до ліквідації величезної кількості робочих місць… Зміни у трудовому статусі стають більш імовірними на тлі перспектив роботизації відповідних видів діяльності, що набувають реальності. Це насамперед стосується можливостей втратити роботу, зробити крок назад кар'єрними сходинками, або змінити спеціалізацію» (Sorgner, 2017).

Новітні технології та штучний інтелект, на думку Р.Хассана, створюють значно більшу загрозу для людства ніж екологічна криза. Здавна людина використовувала та вдосконалювала техніку для того, щоб компенсувати власну природну недосконаліть, перетворювати природу. Людина цифрової епохи живе вже не в природному середовищі, а у віртуальному світі, значна частка виробництва та споживання також лежить у топосі віртуального світу, а реальний світ перетворюється на декорації, в яких розгортаються події віртуального світу. Стрімко зростає ступінь відчуження людини як від природного середовища, так і від техніки, яка тлумачиться Р. Хассаном як «аналогові предмети». У цифрову епоху зникає гармонія між людиною та технікою, оскільки люди за своєю природою залишаються «аналоговими», а технології – стають цифровими. Особливість аналогових інструментів – їхня співвимірність, сумірність з людиною, тоді як з новітніми технологіями людина не може себе співвести, погли-

© Світлана, Куцепал, 2025

блюється відчуження людини і від природного середовища, і від техніки (Hassan, 2020).

Homo Digitalis змушений рахуватися з можливостями та викликами штучного інтелекту, який є результатом технічної творчості, але має амбіції і можливості самому перетворитися на творця.

Під штучним інтелектом (ШІ) зазвичай розуміють: певну сукупність технологій, які, використовуючи певні алгоритми, дозволяють комп'ютерам досліджувати та інтерпретувати великі масиви інформації, узагальнювати дані та робити висновки, розробляти моделі поведінки на основі цих висновків. «З одного боку, ШІ є продовженням людського розуму, який намагається не просто зробити комфортабельним існування людини та вдосконалити себе і довкілля, а і передбачити як наукові відкриття, так і ймовірні загрози. З іншого боку, унеможливлення ризиків та відвернення загроз за допомогою ШІ породжує нові виклики або мегазагрози: маніпулювання інформацією, «глобалізація», баланс етики та інновацій тощо» (Петасюк, 2024). Застосування технологічних реалізацій ШІ розширюється на сферу креативної діяльності людини і це стає незаперечним фактом, а відкриття публічного доступу до ChatGPT змушує замислитися над місцем людини у світі штучного інтелекту, який нібито спроможний генерувати знання і таким чином перевершувати своїх творців (Козловець, 2025, с.74).

Розрізняють два різновиди штучного інтелекту:

1) Простий (вузький), який вже успішно навчився на даних різноманітних

сфер життєдіяльності, тому вдало використовується як пошукова система високого рівня в педагогіці, медицині, транспортній сфері, в галузі перекладу, в комунікації, покращенні надання публічних послуг і підтримки громадян тощо;

2) Загальний штучний інтелект (розробка ще продовжується), який в зможе швидше та якісніше виконувати будь-які завдання, які виконує людина, бо буде вміти думати як людина.

Зокрема, В. Волинець, досліджуючи вплив штучного інтелекту на сучасне мистецтво, виокремлює як низку переваг його використання: а) нові можливості – ШІ дає змогу митцям експериментувати з новими технологіями, створювати дивовижні візуальні ефекти й емоційні зв'язки; б) автоматизація– інструменти штучного інтелекту можуть автоматизувати рутинні процеси, такі як створення повторюваних елементів, що дає митцям більше часу присвятити творчості й експериментуванню; в) швидкість і точність – інструменти штучного інтелекту можуть працювати швидше й точніше, ніж людина, що дає змогу митцям витрачати менше часу на створення складних творів мистецтва; г) широкий спектр можливостей – інструменти штучного інтелекту дають змогу митцям створювати різні типи мистецтва, такі як живопис, скульптуру, анімацію; так і недоліків: а) відсутність індивідуальності – інструменти штучного інтелекту можуть створювати масові або стандартизовані твори мистецтва, що призводить до відсутності індивідуальності й унікальності; б) невизначеність результатів – результати роботи інструментів штучного інтелекту можуть бути непередбачуваними та неочікуваними, що може змінити плани митців і змусити їх змінювати свої твори; в) невміння мистецтва взаємодіяти з глядачем – інструменти штучного інтелекту можуть створювати дивовижні візуальні ефекти, але часто вони не здатні створювати те, що взаємодіяло б із глядачем на емоційному рівні» (Волинець, 2023, с.27).

У світовому науковому загалі активно обговорюється проблема не лише користі та зручності використання штучного інтелекту (особливо це стосується медичної та освітньої галузей), а й акцентується увага на можливих ризиках його впровадження у різноманітних соціальних сферах (від безпекової до виробничої). Учасники дискусії наголошують на ризику повної заміни людини результатом її технічної творчості. Проте, на нашу думку, варто дослухатися до аргументації українських вчених Давиденко А. та Давиденко П., які стверджують, що сучасний штучний інтелект працює з використанням алгоритмів, які побудовані на основі логіки й тому роблять його придатним для виконання лише логічних дій. У кращому випадку він здатний створювати продукт, який буде містити вже відомі елементи або ж їх комбінації, тобто працювати на рівні конструктора, а не творця. Водночас штучний інтелект може бути корисним у творчій діяльності винахідника або ж представників інших творчих процесів, тому що за його допомогою легко знаходити вже наявні зразки творчості (у техніці – це аналоги майбутніх винаходів), а також одержувати можливі варіанти створюваного продукту після виникнення конкретної його ідеї. (Давиденко А., Давиденко П., 2025, с. 27). Якими б видатними не були можливості штучного інтелекту, він є лише результатом діяльності людини, позбавленим натхнення та душі, які необхідні для продуктивної твор-

чої діяльності, тому перспектива повної заміни людини видається дуже проблематичною.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Творчість в усіх сферах людської діяльності та життєдіяльності соціуму є каталізатором прогресу, розвитку та необхідних сутнісних перетворень, а досягнення та відкриття у царині технічної творчості суттєво розширюють онтологічний горизонт людини та її когнітивні спроможності, тому дослідницька увага до цих феноменів є надзвичайно актуальною.

Враховуючи потенційні ризики та безперечні практично необмежені перспективи використання штучного інтелекту, варто зосередитися на інноваційному потенціалі цієї технології, рівні позитивного впливу на функціонування та розвиток різноманітних сфер життєдіяльності як окремого індивіда, так і соціуму загалом.

Перспективи подальших досліджень полягають у ґрунтовному аналізі потенціалу штучного інтелекту у виробничих, наукових, освітніх, мистецьких процесах, у царині технологічних розробок, інтеграцію технологій штучного інтелекту у наукову, виробничу та соціальну практики.

Список використаних джерел

Бабух І. Актуальність та специфіка сучасної методології наукових досліджень. *Вісник Хмельницького національного університету.* 2023. № 3. С.291-294. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-318-3-45

Волинець В. Вплив штучного інтелекту на сучасне мистецтво: можливості та виклики. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2023. Том 6. №1.С.21-31. DOI: https://doi.org/10.31866/2617-796X.6.1.2023.283933

Городнюк Л.С. Homo digitalis: головний соціальний і культурний статус сучасної людини. *Філософський дискурс XXI століття: зміст, перспективи, соціально-філософські виміри.* Львів-Торунь: Liha-Pres, 2024. С.146–150.

Давиденко А., Давиденко П. Здатність штучного інтелекту до творчості та його використання в освітній діяльності. *Нові технології навчання.* 2025. № 99. С. 71–78.

Козловець М.А. Технології штучного інтелекту як фактор трансформації людського буття: філософсько-світоглядний вимір /Людина в цифровому суспільстві: сучасні тренди : монографія / [Т. С. Гиріна, М. А. Козловець, С. В. Куцепал та ін.] ; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. – Харків : Право, 2025. – С.63–103.

Култаєва М. Д. Homo digitalis, дигітальна культура і дигітальна освіта: філософсько-антропологічні і філософсько-освітні розвідки. Філософія освіти. 2020. №26(1). С. 8–36. DOI: https://doi.org/10.31874/2309-1606- 2020-26-1-1

Петасюк О.І. Штучний інтелект: контекст та осмислення. *Молодий вчений.* 2024. №4(128) DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-4-128-9

Подольська Н.В., Попова Н.В., Тагліна Ю.С. Сакральний код: риторика цифрової дійсності /Людина в цифровому суспільстві: сучасні тренди : монографія / [Т. С. Гиріна, М. А. Козловець, С. В. Куцепал та ін.] ; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. – Харків : Право, 2025. – С.104–126.

Стебельська О.І. До питання про симулякризацію соціокультурного простору. *Актуальні проблеми філософії та соціології.*2022. Вип.39.

Требін М.П. Homo Digitalis: трансформація ідентичності в епоху цифрових технологій /Людина в цифровому суспільстві: сучасні тренди : монографія / [Т. С. Гиріна, М. А. Козловець, С. В. Куцепал та ін.] ; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. – Харків : Право, 2025. – С.5-43.

Харарі Ю. Н. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього] / Пер. з англ. Я. Лебеденка. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 544 с.

Blok V. Philosophy of Technology in the Digital Age: The Datafication of the World, the Homo Virtualis, and the Capacity of Technological Innovations to Set the World Free. Wageningen: Wageningen University & Research, 2023. 38 p. DOI: 10.18174/639666

Hassan R. The Condition of Digitality: A Post-Modern Marxism for the Practice of Digital Life. London**:** University of Westminster Press, 2020. 212 pp.

Ninet A. A. Protecting the «Homo Digitalis». Naveiñ Reet: Nordic Journal of Law and Social Research. 2019. No. 9. P. 153–170. URL: https://tidsskrift. dk/nnjlsr/article/download/122156/169405/255386

Sorgner A. The Automation of Jobs: A Threat for Employment or a Source of New Entrepreneurial Opportunities? Foresight and STI Governance. 2017. Vol. 11, No 3. P. 37–48. DOI: 10.17323/2500–2597.2017.3.37.48

References

Babukh I. (2023). Aktualnist ta spetsyfika suchasnoi metodolohii naukovykh doslidzhen. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu.Bulletin of Khmelnytsky National University. (3), 291-294. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-318-3-45

© Світлана, Куцепал, 2025

Volynets V. (2023). Vplyv shtuchnoho intelektu na suchasne mystetstvo: mozhlyvosti ta vyklyky. Tsyfrova platforma: informatsiini tekhnolohii v sotsiokulturnii sferi. Digital platform: information technology in the sociocultural sphere. (1)6. 21-31. DOI: https://doi.org/10.31866/2617-796X.6.1.2023.283933

Horodniuk L.S. (2024). Homo digitalis: holovnyi sotsialnyi i kulturnyi status suchasnoi liudyny Lviv-Torun: Liha-Pres, 146–150.

Davydenko A., Davydenko P. (2025). Zdatnist shtuchnoho intelektu do tvorchosti ta yoho vykorystannia v osvitnii diialnosti. Novi tekhnolohii navchannia.[New teaching technologies.] (99). 71–78.

Kozlovets M.A. (2025). Tekhnolohii shtuchnoho intelektu yak faktor transformatsii liudskoho buttia: filosofsko-svitohliadnyi vymir. Liudyna v tsyfrovomu suspilstvi: suchasni trendy [People in the digital society: current trends] : monohrafiia / [T. S. Hyrina, M. A. Kozlovets, S. V. Kutsepal ta in.] ; Analit. tsentr suchas. humanitarystyky. – Kharkiv : Pravo. 63–103.

Kultaieva M.D. (2020). Homo digitalis, dyhitalna kultura i dyhitalna osvita: filosofsko-antropolohichni i filosofsko-osvitni rozvidky. Filosofiia osvity. Philosophy of education]. 26(1). 8–36. DOI: https://doi.org/10.31874/2309 1606 2020 26 1 1

Petasiuk O.I. (2024) Shtuchnyi intelekt: kontekst ta osmyslennia. Molodyi vchenyi.. 4(128) DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-4-128-9

Podolska N.V., Popova N.V., & Tahlina Yu.S. (2025). Sakralnyi kod: rytoryka tsyfrovoi diisnosti. Liudyna v tsyfrovomu suspilstvi: suchasni trendy [People in the digital society: current trends] : monohrafiia / [T. S. Hyrina, M. A. Kozlovets, S. V. Kutsepal ta in.] ; Analit. tsentr suchas. humanitarystyky. – Kharkiv : Pravo.104–126.

Stebelska O.I. (2022). Do pytannia pro symuliakryzatsiiu sotsiokulturnoho prostoru. Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii. Current issues in philosophy and sociology.(39).

Trebin M.P. (2025). Homo Digitalis: transformatsiia identychnosti v epokhu tsyfrovykh tekhnolohii People in the digital society: current trends] : monohrafiia / [T. S. Hyrina, M. A. Kozlovets, S. V. Kutsepal ta in.] ; Analit. tsentr suchas. humanitarystyky. – Kharkiv : Pravo.5-43.

Kharari Yu. N. (2016). Liudyna rozumna. Istoriia liudstva vid mynuloho do maibutnoho / Per. z anhl. Ya. Lebedenka. Kharkiv : Klub simeinoho dozvillia.

Blok V. (2023). Philosophy of Technology in the Digital Age: The Datafication of the World, the Homo Virtualis, and the Capacity of Technological Innovations to Set the World Free. Wageningen: Wageningen University & Research. DOI: 10.18174/639666

Hassan R.(2020). The Condition of Digitality: A Post-Modern Marxism for the Practice of Digital Life. London: University of Westminster Press.

Ninet A. A. (2019). Protecting the «Homo Digitalis. Naveiñ Reet: Nordic Journal of Law and Social Research. (9).153–170. URL: https://tidsskrift. dk/nnjlsr/article/download/122156/169405/255386

Sorgner A. (2017). The Automation of Jobs: A Threat for Employment or a Source of New Entrepreneurial Opportunities? Foresight and STI Governance. (11), (3). 37–48. DOI: 10.17323/2500–2597.2017.3.37.48

SVITLANA, KUTSEPAL – Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Theoretical and Legal Disciplines of the Poltava Law Institute
of the Yaroslav Mudryi National Law University (Poltava, Ukraine).
E-mail: svetlanakutsepal@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3804-6031

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND TECHNICAL CREATIVITY: ASPECTS OF INTEGRATION IN THE CONTINUUM OF DIGITAL SOCIETY

Abstract

The article analyzes the problem of the relationship between creativity, technical creativity, and artificial intelligence as its result in the realities of digital society. In the 21st century, there is a paradoxical situation: artificial intelligence, which is a product of technical creativity, is transforming into a new social form with virtually unlimited creative potential and is rapidly capturing a significant number of social segments. The purpose of this study is to provide a philosophical and conceptual justification of the positive and negative consequences of the use of artificial intelligence in the continuum of digital society and to reveal the causal relationship between technical creativity and its result (artificial intelligence). It has been proven that the essential features of the current stage of society's development are the rapid development and spread of digital technologies, significant transformations in all spheres of public life, the reorientation of human existence towards network structures, unlimited opportunities for quick access to sources of information, the latest technologies, and artificial intelligence. The thesis that modernity is taking on a new dimension is substantiated, which determines the emergence of a new type of human being – Homo digitalis, which should be perceived as part of the world,

the subjectivity and intersubjectivity of which is shaped not only by society, but also by the latest technologies and means of communication, forming new values aimed at the free development of the individual. No matter how outstanding the capabilities of artificial intelligence are, it is only the result of human activity, devoid of the inspiration and soul necessary for productive creative activity, so the prospect of completely replacing a person seems very problematic. The global scientific community is actively discussing not only the benefits and convenience of using artificial intelligence (especially in the medical and educational sectors), but also focusing on the possible risks of its implementation in various social spheres (from security to production).The relationship between technical creativity and artificial intelligence is analyzed, the possibilities for interaction between technical creativity and artificial intelligence, the integration of artificial intelligence into creative processes, and the impact on social reality and human existence are identified.

Key words: human, creativity, technical creativity, artificial intelligence, digital society, digital reality, Homo Virtualis, Homo Digitalis.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 07.10.2025
Accepted date 10. 11.2025
Published date 07.12.2025

How to cite: **Куцепал, Світлана**. Штучний інтелект та технічна творчість: аспекти інтеграції у континуумі цифрового суспільства. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 86–92.
doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-09

© Світлана, Куцепал, 2025

УДК 141.7:316.647.82:323.28:2-188(477)
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-10

АРХЕТИПІКА ТЕРОРИЗМУ В УКРАЇНСЬКОМУ МІФОЛОГІЧНОМУ СВІТОГЛЯДІ

ЛЕПСЬКИЙ, МАКСИМ[1]
ТУРИЛО, АНАСТАСІЯ[2]
ОБІЛЕЦЬ, СТАНІСЛАВ[3]
ЯКИМЕНКО, АННА[4]

Анотація

У статті представлено соціально-філософський та соціокультурний аналіз архетипіки тероризму щодо України як довготривалого феномена, укоріненого у колективному несвідомому та історичній пам'яті. Актуальність теми зумовлена інтенсивною радикалізацією насильства проти України та українофобських терористичних практик, що набули ознак системної інформаційної і символічної війни Метою статті є осмислення світоглядної архетипної моделі терористичної суб'єктності, спрямованої проти українців, у визначенні механізмів формування цих міфів у сучасному соціальному та інформаційному просторі. Методологія дослідження спирається на діалектичну логіку аналізу, яка передбачає виявлення внутрішніх суперечностей і переходів між змістовими рівнями терористичної суб'єктності; на аналітико-психологічний підхід, що розкриває колективні архетипи як чинники символічної репрезентації насильства. Обґрунтовано, що сучасні практики терору проти українців резонують із міфологічними образами Змія, Орди, Мороку та Караючої сили, формуючи циклічні сценарії страху, руйнування й мобілізації. Запропоновано дослідницьку рамку, що поєднує архетипний, психобіографічний, медіадискурсивний та соціологічний підходи для виявлення механізмів відтворення терористичних образів у пропагандистських наративах. Показано, що символічні коди насильства активують історичні травми та впливають на масову поведінку, самоідентифікацію та сприйняття загрози. Акцентовано роль архетипів антитерору – Козака-Захисника, Берегині, Покрови – як основи стійкості, гідності та солідарності. Окреслено перспективи використання архетипного аналізу для формування контрнаративів, програм психологічної реабілітації та зміцнення суб'єктного європейського світогляду України. Український досвід опору терору може стати важливою частиною нового європейського міфу, де Україна – не периферія, а один із центрів творення сенсу. Дослідження міфологічного світогляду – це дослідження фундаменту, на якому будуються релігія, політика, наука, право. Для України, що виходить з циклів терору й претендує на роль повноцінного суб'єкта європейського розвитку, осмислення власних міфів – крок до того, щоб не бути заручником чужих сценаріїв, а стати автором власної історії.

Ключові слова: архетип тероризму, колективна травма, пропаганда, антитерор, соціальна пам'ять, інформаційна війна.

Постановка проблеми. Архетип терориста і тероризму проти українців у міфічному світогляді становить складний міждисциплінарний об'єкт, що одночасно належить до психології, соціології колективної пам'яті, кримінології, символічної антропології та медіадосліджень. Актуальність теми зумовлена інтенсивною радикалізацією насильства проти України та українофобських терористичних практик, що набули ознак системної інформаційної і символічної війни. У національному історичному досвіді насильство щодо українців послідовно міфологізувалося через образи Змія, Чужинця-Загарбника, Орди, Мороку та демонічних сил, які в народних билинах, легендах і думах уособлювали загрозу знищення громади. Сучасні прояви державного й недержавного тероризму проти України резонують із цими архетипами, оскільки у взаємодії символічних репрезентацій виникає «довга тінь» історичної травми, що структурує колективні реакції страху, спротиву й мобілізації.

Тероризм як міжнародне явище та специфіку терористичних актів проаналізовано в роботах Х. Кушнера (Kushner H. W., 2003), А. Мохамада (Moghadam A., 2013), Б. Ганора (Ganor B., 2002). Загрози тероризму в Україні було досліджено В. Ткачем (Ткач В.,2015), колективом авторів на чолі з Д. Архієрейським (Політичний терор і тероризм в Україні., 2002). Аспект реагування

[1] Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)
E-mail: waysensey@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5604-641X
[2] Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)
E-mail: turyloanastasiia@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-4143-2483
[3] Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)
E-mail: stasobelec240@gmail.com,
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-9213-4966
[4] Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)
E-mail: anyuta220@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-3985-2379

та протидії тероризму висвітлено В. Середою, І. Серкевичем (Середа В., Серкевич І., 2016) та В. Ліпканом (Ліпкан В., 2007). Соціологічний погляд на тероризм простежується в роботах М. Требіна (Требін, М.П., 2019)., І. Рижова (Рижов І., 2008), І. Рущенка та Н. Ляшенко (Рущенко І., Ляшенко Н., 2023). Проблематику репрезентації тероризму в медіа інтерпретаціях підіймалися Ю. Мельником (Мельник Ю., 2017; Мельник Ю., 2021) і Б. Леоновим (Леонов Б., 2014).

У міжнародній дослідницькій традиції суттєвою для розуміння мотивацій терориста є психобіографічна модель Дж. М. Поста (Post, 2007), відповідно до якої терористична особистість формується не через індивідуальну патологію, а через перенесення ідентичності на групу, місію та сакральний обов'язок. У працях українських дослідників тероризм проти України досліджується переважно у вимірах інформаційної політики, воєнних злочинів, спецоперацій рф та міжнародної безпеки Проте архетипний вимір тероризму як феномену довготривалої колективної травматизації українців залишається актуально невисвітленим, а психологічні механізми конструювання образу терориста через міфічні сюжети не отримали системного вивчення.

Таким чином, **проблема** полягає у недостатньо потребі наукової концептуалізації архетипного терору щодо українців, який проявляється в акумуляції історичних травм, символічному репродукуванні образів ворога й сакралізації насилля у пропагандистських наративах.

Слово «архетип» має грецьке походження і складається з двох частин: архе – початок і типос – відбиток, форма, зразок. Першим застосував відносно колективного несвідомого це поняття К.Г. Юнга. Він визначав, що архетипом є ніщо інше як універсальні образи, мотиви та сюжетні структури, що вкорінені в колективному несвідомому людства й формуються на основі спільного досвіду, який виник у доісторичні часи, викликаючи глибокі психологічні реакції, незалежно від культурного контексту (Юнг К. Г., 2018, с. 11-63). Згідно зі словником іншомовного походження – це праформа, найдавніша або вихідна структура, з якої розвиваються інші форми (Лук'янюк В.. 2025). На думку професора Гавайського університету Д. Куботи, архетип є стійким символом, що став частиною колективного сприйняття, незалежно від того, звідки походить людина: наприклад архетип Героя в різних куточках світу буде наділений однаковими уявленнями та рисами (Kubota D. K., 2025). У нашому випадку пропонуємо скористатися таким формулюванням: архетип – це колективний образ дій і сюжетів, сформований на основі спільного досвіду суспільства та зберігається в колективному несвідомому, відтворюється в соціальних уявленнях, міфах, символах і повсякденній взаємодії, які впливають на формування ідентичності, норм, патернів і поведінкових очікувань.

Другим компонентом нашого об'єкта дослідження є слово «тероризм», що має латинське походження і в прямому сенсі означає страх, жах (Етимологічний словник, с. 55); «ere» 12 означає лякати когось. Згідно з законодавством України, «тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, вбивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей» (Про боротьбу з тероризмом: Закон України, 2025). У нашому дослідженні надалі використовуватимемо таке визначення «тероризму» – це соціальне явище, що ґрунтується на застосуванні або загрозі застосування насильства у формі терористичного акту з метою досягнення політичних, ідеологічних чи релігійних цілей шляхом залякування населення, впливу на владу або дестабілізації суспільного порядку.

На перетині цих двох семантичних одиниць формулюється одне з ключових понять нашого дослідження – «архетип тероризму». Сформулюємо визначення, на яке надалі будемо спиратися: «архетипом тероризму» є узагальнений, символічно навантажений колективний образ терориста, що функціонує як емоційно активний шаблон у масовій свідомості, сформований під впливом історичного досвіду, культурних наративів і медійних репрезентацій. Він є своєрідною смисловою матрицею, яка дозволяє суспільству інтерпретувати акти насильства не лише як факти, а як символічні події з глибоким значенням.

Метою статті є осмислення світоглядної архетипної моделі терористичної суб'єктності, спрямованої проти українців, у визначенні механізмів формування цих міфів у сучасному соціальному та інформаційному просторі.

Дизайн та методологія дослідження (академічний опис). Методологія дослідження спирається на діалектичну логіку аналізу, яка

© Максим, Лепський, Анастасія, Турило, Станіслав, Обілець, Анна, Якименко, 2025

передбачає виявлення внутрішніх суперечностей і переходів між змістовими рівнями терористичної суб'єктності; на аналітико-психологічний підхід, що розкриває колективні архетипи як чинники символічної репрезентації насильства; а також на психобіографічні моделі радикалізації, які дозволяють реконструювати траєкторії становлення терористичної ідентичності як перенесення особистої місії на колективну історію. Дослідницький дизайн зорієнтований на інтеграцію цих трьох підходів у єдину рамку системного відчитування терору щодо України.

У межах психобіографії тероризму Дж.М.Пост окреслював три ключові осі: 1) перенесення особистої ідентичності на колективну місію; 2) історію групової травми; 3) символічну легітимацію насильства як засобу відновлення справедливості (Post, 2007). Якщо співвіднести їх із українським міфічним простором, виникає кореспонденція між архетипом терориста й традиційними демонологічними образами загрози. У фольклорно-міфічній традиції загарбник часто постає не як окрема фігура, а як надособистісна сила: Змій, Нечистий, Морок, Тиранія-Сатрап, «чужинська сила». Саме ця наділндивідуальність корелює з Постовою тезою про деперсоналізацію терориста і водночас із сакралізацією злочину всередині групи.

Аналіз міфологічних сюжетів України (боротьба з чудовиськом, поневолення землі, викрадення дітей, дівчин, громадян України, спалені міста, масовані атаки крилатими ракетами, дронами, КАБами, РСЗВ тощо) дозволяє реконструювати фрейм терористичного насильства як повторення циклу архетипної травми через нав'язування страху, намагань зруйнувати волю, профанації святинь, заперечення права на існування у геноцидальних практиках. Терористичні практики проти українців у новітній історії (депортації, Голодомор, масові репресії, сучасний ракетний терор, каральні операції, катування цивільних) укладаються в цю архетипну матрицю повторення як послідовність насильство – страх – руйнування – спротив – воскресіння. Саме цей цикл пояснює феномен стійкості української ідентичності та колективної мобілізації у відповідь на терор.

Психобіографічна модель дозволяє осмислити формування образу терориста у сучасних пропагандистських наративах, що легітимують агресію через міфологеми «визволення», «спокути», «сакрального призначення», а також через демонізацію жертви і її десуб'єктивації. В українському контексті це проявляється у трансляції російською пропагандою архетипів «нациста», «відьмака», «зрадника», які вторинно активують міфічні страхи.

На першому етапі здійснюється верифікація архетипів шляхом зіставлення універсального та локального рівнів символічної репрезентації. Універсальний рівень охоплює архетипи, укорінені в європейській міфологічній традиції грецько-римського циклу, а також у юнгіанському каноні колективного несвідомого. Їхня наукова валідність підтверджується сучасними емпіричними інтерпретаціями, у яких образи Ареса, Посейдона, Діоніса, Гермеса, Гадеса та Гефеста фіксуються як базові символи насильства, конфлікту, маніпуляції та руйнування. Локальний рівень реконструюється в матриці української історичної пам'яті та травматичного досвіду, де ті самі архетипні фігури постають у формах змія, ординця-загарбника, демона голоду, мороку й братовбивства. Діалектичне співставлення цих рівнів дає змогу встановити не зовнішню подібність, а внутрішню відповідність структури архетипів, відтворених у фольклорі, легендах, думах, сучасній медійній символіці терору та в типологіях терористичних суб'єктностей.

На другому етапі формується координатна система «вісей дизайну», що слугує методологічним інструментом концептуального розкладання терористичної суб'єктності на параметри. Вісь архетипу дає змогу визначити міфологічні джерела терору: хтонічного змія як безликого зла, Ареса як культу конфлікту, Посейдона як стихії непередбачуваних ударів, Діоніса як екстазу самознищення, Гермеса як інформаційного маніпулятора та Гефеста як інженера руйнування. Вісь місії інтерпретує терор як довгостроковий проект деукраїнізації, що виходить за межі фізичного знищення і передбачає руйнування культурного простору, пам'яті й суб'єктності. Вісь травми демонструє механізм накладання нових актів насильства на вже існуючі історичні рани, через що терор стає повторенням архетипної матриці Руїни, Голодомору, депортацій, масових розстрілів, Чорнобиля і новітніх злочинів Бучі, Маріуполя, Ізюма. Вісь механізму дозволяє розрізнити рівні фізичного, структурного, символічного та інформаційного терору не як розрізнені явища, а як координацію практик, що забезпечують накопичувальний ефект травматизації. Вісь самоідентифікації пояснює, як терорист

конструює власну ідентичність не як злочинця, а як носія «історичної місії», месника чи караючої сили, що знімає суб'єктивну відповідальність і раціоналізує насильство.

Таким чином, дизайн дослідження передбачає діалектичне поєднання суб'єктивного та структурного аспектів терору, реконструкцію символічних матриць, їхню верифікацію в історичній пам'яті й медіа-інтерпретаціях, а також аналітико-психологічне осмислення механізмів активізації травми. Методологічний синтез дозволяє описати терор проти України як системну стратегію, що діє через багаторівневі механізми – від архетипної символізації до фізичного знищення, – і відкриває можливість подальшого концептуального та емпіричного дослідження протиархетипних відповідей суспільства.

Виклад основного матеріалу. Почнемо з аналізу «зборки» дослідження загального та особливого в образі терориста щодо України як визначення цілісного наукового конструкту.

Якщо тепер звести разом усі вісі й архетипи, постає узагальнений «дизайн» терориста щодо України. Це не портрет конкретної особи, а модель суб'єктності – того, як терорист «складається» із міфу, травми, інституцій та пропаганди. Тут можливо визначити такі міфологічні характеристики терориста.

1. Хтонічна основа – як те, що відбувається на рівні глибинної образності терорист – це Змій, Морок, Орда, Мордор, орки, що приходить «із-за меж». Він не має людського обличчя – це безлика маса, темна стихія, яка пожирає міста, землю, дітей. У цьому вимірі терор проти України – завжди спроба знищити основу життя – сім'ї, дім, землю, хліб, мову, пам'ять. Звідси архетипи голоду, спалених сіл, згарищ, «чорної землі», що кровоточить.

2. Воїн Арес і техномаг Гефест демонструються у практичному вимірі терориста щодо України як поєднання культ війни як самоцінності (Арес) та холодну інженерію руйнування (Гефест) – це провляється через загрози ядерної зброї, «аналогов нет», «Орешнік», технологічні ядерні катастрофи і т.д. Це проявляється у ретельно розрахованих ударах по цивільній інфраструктурі, де максимальний психічний ефект важливіший за воєнний результат. Терорист «дизайниться» як майстер демонстративних катастроф – зруйнований театр, пологовий будинок, лікарня, місце пам'яті Холокосту – Бабін Яр, церкви, ГЕС, ТЕЦ, житлові будинки у спальних районах, заклади освіти, супермаркет, гуманітарні центри, базар, шляхи сполучення, вокзали, поїзди.

3. Стихія Посейдона і екстаз Діоніса проявляються через масовані ракетні й артилерійські обстріли, що «випадають із логіки фронту», сприймаються як посейдонівська стихія – раптовий удар з «глибини», який жодним чином не співвідноситься з індивідуальною провиною жертв. Діонісійний аспект виявляється у культивуванні самознищення – готовність покласти тисячі своїх солдатів заради символічної «перемоги», яка має радше ритуальний характер, ніж стратегічний смисл.

4. Гермес як інформаційний архітектор терору – особливістю дизайну тероризму щодо України є те, що жоден акт насильства не мислиться без інформаційного супроводу. Терористичний удар одразу конвертується в картинку, мем, наратив, пост у соцілальних медія і на пропагандистських каналах. На осі архетипів Гермес – це бог, який перекодовує чорну подію в «історію», придатну для внутрішнього споживання й зовнішньої маніпуляції, або заперечення («нас там нєт»), або звинувачення жертви, або цинічне «та ви самі себе бомбите».

5. Місія деукраїнізації виступає як стратегічна рамка, вона : щодо України простежується як послідовна спроба зруйнувати фізичну основу життя (тіло, дім, інфраструктуру); деморалізувати, викликати почуття безсилля й зради; стерти культурні маркери (мова, назви, пам'ятники, свята); переписати історичний наратив («України ніколи не було», , «її вигадали у Відні», «її вигадав Ленін»); нав'язати роль «молодшої вразливої дівчини (образ згвалтування – «Нравится – не нравится – терпи моя красавица» В. Путін) чи «внутрішньої провінції». Це не «хаотичний терор», а стратегічний, який діє як довгий, багатошаровий психосоціальний експеримент.

6. Самоідентифікація терориста пов'язана з тим, що у цій конструкції терорист не обов'язково усвідомлює себе як «терориста». Він ідентифікує себе як «захисника історичної імперії»; як «каральний меч» проти «зрадників»; як некромант («безсмертний полк», «можемо повторити»); як «воїна Бога-традиції-особливої цивілізації», який має право на будь-яке насильство.

Самоідентифікація відбувається через архетипи Месника, Месії, Караючого Ангела чи Демона – фігур, що одночасно виправдовують насильство й знімають із суб'єкта відповідальність («так треба», «так велить історія-Бог-держава»).

Визначений «дизайн терориста щодо України» не є естетизацією, а інструментом аналітичного

© Максим, Лепський, Анастасія, Турило, Станіслав, Обілець, Анна, Якименко, 2025

розкладання феномену. Він дозволяє бачити, які архетипи мобілізує ворог і через які канали (ЗМІ, пропаганда, мистецтво, ритуали); розуміти, як саме терор «вбудовується» в уже наявні в українській пам'яті травми, посилюючи їх; проектувати контрархетипи – героїв, берегинь, воїнів-світлотворців – як основу стратегії антитерору (на рівні безпеки, психічної стійкості, культури й освіти); будувати емпіричні дослідження (глибинні інтерв'ю, медіа-аналіз, психобіографічні кейси) на чітких вісях архетип – місія – травма – механізм – самоідентифікація.

Наше дослідження можна читати як карту. Він не просто перелічує образи, а задає координатний простір, у якому терористична суб'єктність щодо України стає прозорою для аналітичного погляду. А прозорість – перший крок до руйнування сили страху, на якій ця суб'єктність тримається.

Архетипічне дослідження терору щодо України, яку ми розгортаємо, фіксує не лише множину образів насильства, а передусім його циклічність за рівнем – хтонічний, геополітичний, державний та інші різновиди терору постають не як випадкові події, а як повторювані хвилі однієї й тієї самої глибинної матриці. У цьому смислі наше осмислення є не статичним переліком, а динамічною моделлю, де кожний архетип позначає певну фазу історичного кола «вторгнення – злам – окупація – опір – відновлення», що розгортається у часі й укорінений у попередніх травмах, колективних міфах і довготривалих конфліктах.

Хтонічні форми терору в українському досвіді виявляються насамперед через архетипи Змія, Мороку, тепер додалися Мордору, орків, голоду як «демонів спустошення» та вогню як «пожирача осель». У міфологічних сюжетах ці образи повертаються знову і знову – чудовисько, що виходить із провалля; «чужинська сила», що спалює села; мор, який косить людей, наче траву. У модерній історії ці ж архетипи набувають історично конкретних форм – татаро-ординські набіги, татарські, польські (зараз максимальне наближення в солідарності українців і поляків), царські каральні походи, Голодомор, масові розстріли НКВД, радянські депортації, а нині – ракетні удари, масові катування, знищення міст. Кожен новий цикл терору накладається на попередні, активуючи в колективному несвідомому ту саму матрицю «земля – ворожа навала – спустошення – повстання». У цьому полягає хтонічний вимір – насильство сприймається як повторення космічного зіткнення сил хаосу й космосу, у якому Україна постає як простір, що мусить знову й знову відвойовуватися у темряви.

Геополітичний терор доповнює цей хтонічний фон – на рівні архетипів він персоніфікується в образах Імперії, Орди, «старшого брата», що приходить «навести порядок» і «захистити» шляхом цілковитого підпорядкування. Тут вступає в дію те, що визначається як націоналістично-імперський тип терористичної суб'єктності, як насильство легітимується не приватною помстою, а претензією на історичну місію, на «право володіння» територією й народом.

Ці геополітичні цикли – від поділів Речі Посполитої й русифікації до радянського й пострадянського неоімперського реваншизму – утворюють «великий цикл», у межах якого кожен акт терору є інструментальним елементом політики задля зламу спротиву, знецінення суб'єктностіі, перекреслення альтернативного майбутнього.

Державний терор – специфічний модус тієї ж логіки, де насильство здійснюється не маргінальними групами, а бюрократичною машиною. Він виражений архетипами «чорного апарату» – полону без прав людей, безликих катівень, «підвалів», інституцій, що мають право на життя й смерть. Саме ця конфігурація відповідає базовій тезі про те, що масовий терор XX століття втрачає «романтизований» образ формування індустріальної імперії, змовника і набуває рис холодної технології – планування голоду, конвеєр репресій, адміністративне знищення культурних еліт.

У хроніці українського досвіду це закріплюється в образах Голодомору, Великого терору, розстріляного відродження і в сучасних практиках «фільтраційних таборів», так званих «референдумів» під дулами автоматів, масових катувань на окупованих територіях, приватизація «покинутих» осель, або власності без господаоя, заселення окупованих територій з російської глибинки.

Архетипіка прочитана через вісь «архетип – місія – травма – механізм – самоідентифікація», спрямована на дослідження у цих явищах побудову систему жахів, впорядкований «дизайн» терору щодо України. На осі архетипу терорист завжди постає як носій темної сили – Змій, Орда, Імперія, Караючий Вогонь, Демон Голодомору. На осі місії – він діє під знаком «історичної справедливості», «об'єднання земель», «захисту», «демілітаризації» або «денацифікації», тобто надає власному насильству псевдосакрального та псев-

дораціонального змісту. На осі травми – кожен новий удар опирається на вже наявні рани – руйнування супермаркетів через символіку «голоду» і «смерті» активує пам'ять Голодомору, розстріли – пам'ять про НКВД, депортації – спогад про Сибір і спецпереселення. На осі механізму – терор завжди комбінує фізичне, структурне, символічне й інформаційне насильство. Нарешті, на осі самоідентифікації – терорист не сприймає себе злочинцем, він конструює образ «воїна історії», «захисника імперії», «божого карача».

Автори не обмежуються фіксацією терору – в нашій логіці закладені й образи антитерору – чоловічі й жіночі архетипи, що утворюють іншу половину циклу. На чоловічій осі постає Козак-Захисник, Лицар, Характерник, Воїн Світла, Архангела Михаїла і Святого Юра. Це не просто «борець», а архетипи, що поєднує військову силу з етикою честі, здатністю до самопожертви й відповідальністю за громаду. Його місія – не нищити, а захищати дітей, сім'ю, землю, мову, храми, мостити шлях до майбутнього. Його травма – досвід попередніх поразок і колоніального приниження – у нашому дослідженні вона подана не як причина озлоблення, а як джерело стійкості – пам'ятаючи про минулі катастрофи, він вибудовує стратегії, що запобігають повторенню. Його механізм дії проявляється через організацію, солідарність, самооборону, правову і політичну суб'єктність, у правовому полі женевських конвенцій, а не сліпий відплатний терор.

На жіночій осі антитерору центральними є образи Діви-Марії, Покрови, Берегині, Матері-Захисниці, Жінки-Лікарки, Жінки-Медіаторки, Жінки-Воїтельки. Берегиня – це архетип, що структурно протистоїть хтонічним силам руйнації. Вона несе функцію збереження дому, мови, традиції, тіла дитини, у найширшому смислі – життя. Діва Марія в українській духовно-символічній традиції виступає універсальним захисним архетипом жіночого божественного начала, який спрямований проти деструктивних сил терору – фізичного, соціального, психологічного та екзистенціального. Покрова як прояв Марійного покровительства – це форма сакралізації оборони від зовнішньої агресії, внутрішнього розпаду та невпорядкованості. В українському досвіді цей архетип має функцію гарантування тотальності буттєвого смислу, що протистоїть страху небуття, руйнування роду, спільноти та держави. У юнгіанському значенні архетипу, Діва Марія постає як позитивний полюс онтологічної Аніми (інтегрована жіночність), образ Великої Матері у світлі дбайливої, а не хтонічно-поглинаючої материнськості, аспект Самості, яка повертає цілісність та порядок після хаосу

Мати-Захисниця – фігура, яка не лише страждає від терору, а й організовує допомогу, волонтерські мережі, рух опору, пам'ятні практики. Жінка-Лікарка й Жінка-Медіаторка уособлюють антитерористичні механізми лікування травми й відновлення довіри – психологічну реабілітацію, роботу з дітьми, відбудову горизонтальних зв'язків. Нарешті, Жінка-Воїтелька – сучасна воїнка Збройних сил, парамедикиня, командирка – демонструє, що жіночий архетип не зводиться до пасивної жертви, він також здатний до активного, але структурованого захисту.

За тими ж вісями, що й для терору, антитерор має власну конфігурацію. Архетип – світлий воїн, Берегиня, Лицар-Захисник, Жінка-Сонце, що виводить із Мороку. Місія – зберегти, а не знищити, відновити, а не стерти, надати голос тим, кого намагалися зробити невидимими. Травма – не лише рана, а й місце кристалізації нових форм солідарності, автоіронії, культури. Механізм – комбінація військової, правової, культурної, освітньої та психосоціальної відповіді. Самоідентифікація – не як «жертви історії», а як суб'єкта, що має право на гідність, самозахист і творення майбутнього.

У цьому смислі модель архетипів терору й антитерору надає цілісний логічний конструкт, оскільки вона показує, як у циклічному зіткненні хтонічних, геополітичних і державних стратегій насильства з чоловічими й жіночими образами опору народжується специфічний український дизайн суб'єктності. Терор намагається перетворити Україну на «територію без голосу», антитерор відповідає створенням простору гідності, де кожен акт опору – від фронтового бою до волонтерської кухні чи психотерапевтичної групи – є символічним оберненням архетипу руйнування на архетип відновлення. Саме в цій діалектиці й проявляється глибинний зміст циклу – темрява повертається, але щоразу наштовхується на дедалі розвиненіші образи світла, які поступово позбавляють терор його головної зброї – права визначати смисл майбутнього.

Перехід до аналізу архетипів внутрішньодержавного терору дає змогу розкрити інший – менш очевидний, але не менш руйнівний – вимір насильства, що супроводжує історію України. Внутрішньодержавний терор не обмежується практиками імперських і тоталітарних режимів,

© Максим, Лепський, Анастасія, Турило, Станіслав, Обілець, Анна, Якименко, 2025

а постає як архетипний шар, закріплений у колективній пам'яті через досвід влади, що нищить власних громадян. На відміну від зовнішнього ворога, який уявляється як Змій або Орда, внутрішній терор репрезентує розкол «батьківського начала» державності: той, хто покликаний захищати громаду, трансформується на її ката.

В архетиповому полі внутрішньодержавний терор проявляється через низку символічних фігур, що репрезентують різні модуси насильства. Насамперед, це образ Левіафана – Дракона-Держави, безликого, громіздкого та всепоглинаючого організму, який вимагає тотальної покори і підпорядковує індивіда механізмам бюрократичного контролю. У радянському та постімперському досвіді цей архетип закріпився через діяльність карально-репресивних органів, юридичну зарегульованість та правила, що легітимували насильство як інструмент управління.

Другим проявом є «бюрократичний Мінотавр» – лабіринт процедур, комісій і кабінетів, у якому людина втрачає суб'єктність та можливість доступу до справедливості. Цей образ підтримується історичною пам'яттю про нічні арешти, доноси, репресивні адміністративні рішення, а у сучасності – системною корупцією й нерівним доступом до правосуддя.

Архетип внутрішнього Інквізитора репрезентує механізми ідеологічного контролю над мисленням і культурою. Він функціонує як каральна фігура, що переслідує за інакшість: цензура, заборона мови, знищення інтелектуальної еліти, репресії проти «інакодумців».

Особливо драматичним є архетип «зрадницького батька» або «карального отамана» – внутрішнього ворога, який діє від імені влади: корумпований чиновник, силовик, що зраджує присязі, колаборант. Цей архетип формує психічну матрицю недовіри до державних інституцій, оскільки джерело небезпеки розташовується «всередині» політичної спільноти.

На осі місії внутрішньодержавний терор легітимується дискурсами «очищення», «забезпечення порядку» або «захисту держави», що дозволяє представити насильство як історичну необхідність. У психобіографічній моделі Дж.М. Поста це відповідає механізму, за яким актор насильства сприймає себе носієм вищої мети, а жертви дегуманізуються та визначаються як «ворожий елемент».

На осі травми внутрішньодержавний терор закріпився через Голодомор, Великий терор, репресії проти інтелігенції, депортації та Чорнобиль, що став символом державної брехні, безкарності й безвідповідальності. У сучасності кожен досвід корупції, поліцейського свавілля або приниження громадянина в кабінетах влади резонує з історичними травмами й відтворює коди недовіри до інституцій.

На осі механізмів внутрішньодержавний терор проявляється як багаторівневе насильство: фізичне у формі арештів, катувань і ліквідацій; структурне через економічне приниження, нерівний доступ до правосуддя та корупцію; символічне – через дискримінацію, стигматизацію та руйнування гідності; інформаційне – через цензуру, пропаганду та маніпуляцію історією. Системність цих механізмів забезпечує відтворення культури страху та покори, які стають частиною повсякденного досвіду громадян.

На осі самоідентифікації носії внутрішньодержавного терору рідко бачать себе злочинцями, вони мислять себе як «службовців системи», «виконавців наказів», «захисників стабільності», тобто інтегруються не в архетип Змія, а в архетип «стража», який насправді охороняє не громаду, а репресивний порядок.

Ці образи важливі, оскільки показують: терор в українській історії має два обличчя – зовнішнього агресора й внутрішньодержавної машини. І саме їхня циклічна взаємодія – вторгнення зовні, консолідація репресивної влади всередині, нове коло травми – формує той глибинний фон, на якому розгортається сучасна боротьба за суб'єктність.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного аналізу архетипів хтонічного, геополітичного, державного та внутрішньодержавного терору, а також антитерористичних образів чоловічого й жіночого типу, можна стверджувати, що український історичний досвід структурується не випадковою сукупністю фрагментованих травм, а повторюваними циклами конфронтації між силами руйнування та силами відновлення. Ці цикли відтворюються через століття, набуваючи щоразу нових політичних, технологічних і соціокультурних форм, але зберігаючи незмінним свій архетипний каркас.

У цьому контексті міфологічний світогляд постає не периферійним елементом історичної свідомості, а фундаментальним рівнем формування сенсів. Будучи історично раннішим від релігійного та науково-філософського світоглядів, міфологічний горизонт не зникає з появою

пізніших форм раціональності, а продовжує співіснувати з ними, виконуючи роль культурного ґрунту. Релігійні концепти кодифікують і трансформують первинні архетипи («Змій», «Дракон», «Месник», «Мати-Покрова», «Святий Воїн»), а науково-філософські дискурси раціоналізують їх у термінах структурного насильства, тоталітарних практик, імперської політики, колективної травми й резилієнтності.

Вплив міфологічного світогляду на світовідчуття полягає у тому, що історичні події переживаються як драма боротьби між силами світла й темряви, добра й зла. Ракетний удар, депортація, воєнний злочин негайно вписуються в знайому матрицю «повернення чудовиська», «приходу Орди», «голоду, що знову пожирає дітей».

На рівні світосприйняття міфологічні архетипи виконують селективну функцію: вони структурують уявлення про героїв і зрадників, про носіїв довіри і про тих, хто відкидається як уособлення ворожого начала. Саме ці уявлення визначають горизонти легітимності влади, колективної мобілізації та соціальної солідарності.

На рівні світорозуміння міфологічні структури надають подіям глибинного сенсу: війна постає не як сума битв, а як «випробування буття», захист права на існування, битва за світло і свободу. Через такі інтерпретаційні рамки суспільство визначає себе не тільки як об'єкт насильства, а як суб'єкт історії, здатний до дії й опору.

Картина світу, таким чином, формується як цілісний наратив, у якому простір поділено на сфери безпеки та небезпеки, сакральні місця пам'яті, «зони темряви» та символічні рубежі. Самовизначення України на геополітичній мапі – як периферії імперії чи як суб'єктного центру власного цивілізаційного простору – значною мірою детерміноване міфологічними структурами, що продовжують діяти в сучасному досвіді війни.

Отже, дослідження архетипних вимірів терору й антитерору відкриває перспективу подальших наукових студій, спрямованих на розроблення символічних контрнаративів, практик подолання колективної травми та стратегій формування суб'єктного європейського світогляду України в умовах триваючої боротьби за свободу.

Перспективи подальших наукових студій відносно подолання соціальних і історичних травм та становлення світогляду України як суб'єкта європейського розвитку, дослідження міфологічного світогляду є не «романтичною опцією», а стратегічною необхідністю. На нашу думку, вже можливо «підсвітити» деякі напрями дослідження архетипів терору і антитерору. Таким напрямом є компаративні дослідження українських архетипів терору й антитерору в європейському контексті, як зіставлення українських міфологічних фігур (Козак-Захисник, Берегиня, Змій, Орда) з спільними з європейськими архетипами (Лицар, Архангел Михаїл, Святий Георгій (Юр), Дракон, Тиранія) для конструювання спільної символічної мови солідарності в метафізичному просторі ЄС.

Значущим напрямом є емпірична соціологія міфологічних структур, через опитування, глибинні інтерв'ю, фокусовані інтерв'ю, наративний аналіз, які вивчатимуть, які архетипи сьогодні реально активні в масовій свідомості, як люди описують війну, ворога, героїв, майбутнє. Це дозволить пов'язати абстрактні архетипи з конкретними даними.

Актуальним напрямом є психологія та психотерапія колективної травми з опорою на архетипи, у процесі розробки програм, в яких робота з травмою (Голодомору, війни, депортацій) включатиме усвідомлення міфічних структур, що її підтримують, і формування позитивних архетипів відновлення, гідності, діалогу.

Ще одним напрямом є медіадослідження та критика пропаганди, як аналіз того, як українські та ворожі медіа використовують архетипи (героя, зрадника, ворога), і створення стратегій контрнаративів, які не лише спростовують фейки, а й пропонують іншу, конструктивну символіку.

Основним напрямом є освітні й культурні програми формування суб'єктного світогляду гуманістичності, прав людей, інтеграція знання про міфологічний, релігійний і науково-філософський рівні в шкільну й університетську освіту, мистецькі практики, публічну історію. Йдеться не про «міфологізацію науки», а про свідоме осмислення того, як міфи працюють у сучасному суспільстві, і як їх можна обертати на ресурс, а не на пастку.

Для нас також важливим є філософія європейського вибору України як солідарності майбутнього, як розробка концепцій, у яких Європа постає не лише як політико-економічний союз, а як простір спільних цінностей, архетипів свободи, права, гідності. Український досвід опору терору може стати важливою частиною нового європейського міфу, де Україна – не периферія, а один із центрів творення сенсу.

© Максим, Лепський, Анастасія, Турило, Станіслав, Обілець, Анна, Якименко, 2025

Дослідження міфологічного світогляду – це дослідження фундаменту, на якому будуються релігія, політика, наука, право. Для України, що виходить з циклів терору й претендує на роль повноцінного суб'єкта європейського розвитку, осмислення власних міфів – крок до того, щоб не бути заручником чужих сценаріїв, а стати автором власної історії.

Список використаних джерел

Ganor B. (2002). Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist another Man's Freedom Fighter? Police Practice and Research. № 3(4). P. 287–304. DOI: 10.1080/1561426022000032060

Kubota D. K. (2025). Archetype (defined). URL: https://www2.hawaii.edu/~davink/MYTHOLOGY%20CLASS/DEFINITIONS/arc hetype.html (дата звернення: 11.04.2025).

Kushner H. W. (2003). Encyclopedia of Terrorism. Oaks (CA) ; London ; New Delhi : SAGE Publications,. 523 p.

Moghadam A. (2013). How Al Qaeda Innovates. Security Studies. № 22(3). P. 466–497. DOI: 10.1080/09636412.2013.816123.

Post, J. M. (2007). The mind of the terrorist: The psychology of terrorism from the IRA to al-Qaeda. Palgrave Macmillan/Springer Nature. 311 p.

Етимологічний словник української мови: у 7 т. (2006). / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) [та ін.]. К.: Наук. думка, Т. 5: Р–Т. 704 с.

Леонов Б. (2014). Тероризм в аспекті діяльності засобів масової інформації. Інформація і право. № 10. С. 87–92.

Ліпкан В.А. (2007). Боротьба з міжнародним тероризмом: Нормативна база. Київ: КНТ, 248 с.

Лук'янюк В. (2025). Що таке архетип. Словник іншомовних слів. URL: https://www.jnsm.com.ua/cgibin/u/book/sis.pl?Qry=%E0%F0%F5%E5%F2%E8%EF (дата звернення: 11.04.2025).

Мельник Ю. (2017). Медіатизація тероризму: передумови та наслідки. Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. № 42. С. 236–244.

Мельник Ю. (2021). Виправдання окупації у німецьких (1938) та російських (2014) медіа: підміна агресора і жертви. Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. № 50. С. 108–118.

Політичний терор і тероризм в Україні. XIX–XX ст. : істор. нариси (2002). / Д. В. Архієрейський та ін. ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 950 с.

Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638- IV : станом на 9 січ. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638- 15#Text (дата звернення: 14.04.2025).

Рижов І. М. (2025). Основи аналізу теророгенності соціальних систем : монографія. Київ, 2008. URL: https://ryzhov.rv.ua/gallery/моногр_2008.pdf (дата звернення: 03.03.2025).

Рущенко І. П., Ляшенко Н. О. (2023). Цивільні українці в контексті терористичної війни. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя : Гельветика, Вип. 97. С. 75–92.

Середа В.В., Серкевич І. Р. (2016). Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія: монографія / за заг. ред. В. С. Канціра. Львів: ЛьвДУВС, 188 с.

Ткач В.Ф. (2015). Сучасний тероризм: тенденції, вияви, виклики та загрози для України. Стратегічні пріоритети. № 3(36). С. 12–18.

Требін М.П. (2019). Феномен тероризму: розуміння сутності. Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2(41). С. 88–102. https://doi.org/10.21564/2075-7190.41.168239

Юнг К.Г. (2018). Архетипи і колективне несвідоме / пер. з нім. К. Котюк; наук. ред. укр. вид. О. Фешовець. 2-ге опрац. вид. Львів : Астролябія. 608 с.

References

Ganor B. (2002). Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist another Man's Freedom Fighter? Police Practice and Research. № 3(4). P. 287–304. DOI: 10.1080/1561426022000032060

Kubota D. K. (2025). Archetype (defined). URL: https://www2.hawaii.edu/~davink/MYTHOLOGY%20CLASS/DEFINITIONS/arc hetype.html (дата звернення: 11.04.2025).

Kushner H. W. (2003). Encyclopedia of Terrorism. Oaks (CA) ; London ; New Delhi : SAGE Publications,. 523 p.

Post, J. M. (2007). The mind of the terrorist: The psychology of terrorism from the IRA to al-Qaeda. Palgrave Macmillan/Springer Nature. 311 p.

Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: u 7 t. (2006). / redkol.: O. S. Melnychuk (holov. red.) [ta in.]. Kyiv: Nauk. dumka, T. 5: R–T. 704 s.

Leonov B. (2014). Teroryzm v aspekti diialnosti zasobiv masovoi informatsii. Informatsiia i pravo, № 10, s. 87–92.

Lipkan V. A. (2007). Borotba z mizhnarodnym teroryzmom: Normatyvna baza. Kyiv: KNT, 248 s.

Lukianiuk V. (2025). Shcho take arkhetyp. Slovnyk inshomovnykh sliv. URL: https://www.jnsm.com.ua/cgibin/u/book/sis.pl?Qry=%E0%F0%F5%E5%F2%E8%EF (data zvernennia: 11.04.2025).

Melnyk Yu. (2017). Mediatyzatsiia teroryzmu: peredumovy ta naslidky. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia Zhurnalistyka, № 42, s. 236–244.

Melnyk Yu. (2021). Vypravdannia okupatsii u nimetskykh (1938) ta rosiiskykh (2014) media: pidmina ahresora i zhertvy. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia Zhurnalistyka, № 50, s. 108–118.

Politychnyi teror i teroryzm v Ukraini. XIX–XX st.: istor. narysy (2002). / D. V. Arkhiiereiskyi ta in.; NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. Kyiv: Nauk. dumka, 950 s.

Pro borotbu z teroryzmom: Zakon Ukrainy vid 20.03.2003 № 638-IV: stanom na 9 sich. 2025 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text (data zvernennia: 14.04.2025).

Ryzhov I. M. (2025). Osnovy analizu terorohennosti sotsialnykh system: monohrafiia. Kyiv, 2008. URL: https://ryzhov.rv.ua/gallery/моногр_2008.pdf (data zvernennia: 03.03.2025).

Ruschenko I. P., Liashenko N. O. (2023). Tsyvilni ukraintsi v konteksti terorystychnoi viiny. Sotsialni tekhnolohii: aktualni problemy teorii ta praktyky: zb. nauk. pr. / Klasych. pryvat. un-t. Zaporizhzhia: Helvetyka, Vyp. 97, s. 75–92.

Sereda V. V., Serkevych I. R. (2016). Teroryzm: kryminolohichna determinatsiia i kryminalno-pravova protydiia: monohrafiia / za zah. red. V. S. Kantsira. Lviv: LDUVS, 188 s.

Tkach V. F. (2015). Suchasnyi teroryzm: tendentsii, vyiavy, vyklyky ta zahrozy dlia Ukrainy. Stratehichni priorytety, № 3(36), s. 12–18.

Trebin M. P. (2019). Fenomen teroryzmu: rozuminnia sutnosti. Visnyk NIuU imeni Yaroslava Mudroho. Seriia: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia, 2(41), s. 88–102. https://doi.org/10.21564/2075-7190.41.168239

Yunh K. H. (2018). Arkhetypy i kolektyvne nesvidome / per. z nim. K. Kotiuk; nauk. red. ukr. vyd. O. Feshovets. 2-he oprats. vyd. Lviv: Astroliabiia, 608 s.

MAKSYM, LEPSKYI – Doctor of Philosophy, Professor,
Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: waysensey@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5604-641X

ANASTASIIA, TURYLO – Master's student of the Faculty of Sociology
and Public Administration, Educational Program in Sociology,
Zaporizhzhia National University
E-mail: waysensey@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-4143-2483

STANISLAV, OBILETS – Master's student of the Faculty of Sociology
and Public Administration, Educational Program in Sociology,
Zaporizhzhia National University
E-mail: stasobelec240@gmail.com,
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-9213-4966

ANNA, YAKYMENKO – Master's student of the Faculty of Sociology
and Public Administration, Educational Program in Sociology,
Zaporizhzhia National University
E-mail: anyuta220@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-3985-2379

ARCHETYPAL FOUNDATIONS OF TERRORISM IN THE UKRAINIAN MYTHOLOGICAL WORLDVIEW

Abstract

The article offers a socio-philosophical and sociocultural examination of the archetypal foundations of terrorism directed against Ukraine, conceptualized as a long-duration phenomenon rooted in the collective unconscious and historical memory. The relevance of the topic is due to the intensive radicalization of violence against Ukraine and Ukrainophobic terrorist practices, which have acquired signs of a systemic information and symbolic war. The aim of the article is to understand the worldview archetypal model of terrorist subjectivity directed against Ukrainians in determining the mechanisms of formation of these myths in the modern social and information space. The research

© Максим, Лепський, Анастасія, Турило, Станіслав, Обілець, Анна, Якименко, 2025

methodology is based on the dialectical logic of analysis, which involves identifying internal contradictions and transitions between the content levels of terrorist subjectivity; on the analytical and psychological approach, which reveals collective archetypes as factors of the symbolic representation of violence.It demonstrates that contemporary forms of terror resonate with mythological figures such as the Serpent, the Horde, Darkness, and the Punishing Force, generating cyclical scenarios of fear, destruction, and collective mobilization. The study proposes an analytical framework that integrates archetypal, psychobiographical, media-discursive, and sociological approaches to reveal the mechanisms through which terrorist imagery is reproduced within propagandistic narratives. It is shown that symbolic codes of violence activate historical traumas and shape mass behavior, self-identification, and perceptions of threat. Particular attention is given to counter-archetypes – the Defender-Cossack, Berehynia, and Pokrova – as foundations of resilience, dignity, and solidarity. The Ukrainian experience of resistance to terror can become an important part of the new European myth, where Ukraine is not a periphery, but one of the centers of meaning creation. The study of the mythological worldview is the study of the foundation on which religion, politics, science, and law are built. For Ukraine, which is emerging from the cycles of terror and claims the role of a full-fledged subject of European development, understanding its own myths is a step towards not being a hostage to other people's scenarios, but becoming the author of its own historyThe article outlines prospects for applying archetypal analysis to the development of counter-narratives, psychological rehabilitation programs, and the strengthening of Ukraine’s subjective European worldview.

Key words: archetype of terrorism; collective trauma; propaganda; analytical psychology; counter-terror; social memory; information warfare.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 07.10.2025
Accepted date 10. 11.2025
Published date 07.12.2025

How to cite: **Лепський, Максим, Турило, Анастасія, Обілець, Станіслав, Якименко, Анна**. Архетипіка тероризму в українському міфологічному світогляді. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 93–103.
doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-10

УДК 17.022.1-053.6
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-11

ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ

МОРОЗОВА, ЛЮДМИЛА[1]

Анотація

Природа цінностей, спосіб їх буття та функціонування була і залишається однією з важливих аксіологічних проблем. Вона привертала до себе увагу всіх, хто вивчав і досліджував ціннісний аспект. Це сприяло появі у світовій філософії різних точок зору на природу цінностей, характер її прояву. Мета статті – проаналізувати та систематизувати філософсько-методологічні підходи до дослідження цінностей молоді, з'ясувати їхню роль у формуванні світогляду молодого покоління, а також окреслити можливості застосування цих підходів у сучасному соціокультурному контексті. Досягнення цієї мети вимагає вирішення таких завдань окреслити теоретико – методологічні засади дослідження цінностей та ціннісних орієнтацій молоді; проаналізувати „цінності" та „ціннісні орієнтації" через розкриття їх структурно-функціонального виміру. Соціальна значущість цієї проблеми, різноаспектність її дослідження, зростання інтересу до аксіологічного напрямку суспільного розвитку вимагає, на наш погляд, проведення системного аналізу феноменів «цінність», «ціннісні орієнтації». Визначення їх сутності, природи та взаємозв'язків системи цінностей і ціннісних орієнтацій індивіда і суспільства в цілому та соціокультурних процесів, які відбуваються в нашому суспільстві. У статті досліджуються філософсько-методологічні підходи до аналізу цінностей молоді як важливого чинника соціокультурного розвитку сучасного суспільства. Розглянуто аксіологічний підхід, який дозволяє вивчати цінності як фундаментальні смислотворчі орієнтири життєдіяльності молодих людей, а також соціокультурний підхід, що акцентує взаємодію індивіда з культурним, освітнім і цифровим середовищем. У роботі виділено антропологічний аспект, який підкреслює цінності як елемент формування самовизначення та особистісної ідентичності молоді в умовах глобалізаційних і технологічних трансформацій. Показано, що міждисциплінарний і системний підхід забезпечує цілісне розуміння процесів трансформації ціннісних орієнтацій, визначає роль молодого покоління як носія інноваційних соціокультурних практик та сприяє формуванню стратегій розвитку суспільства на основі сучасних ціннісних пріоритетів.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, ціннісна свідомість, ціннісне судження, оцінка, ціннісні фактори, педагогічна аксіологія, психологічна аксіологія, політична аксіологія.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, торкаються усіх сфер життєдіяльності людини, проникають у її свідомість, змінюють систему переконань, моральні принципи, ідеали, інтереси, негативно впливають на систему соціальних механізмів формування цінностей молоді.

У наслідок трансформаційних процесів в Україні відбулися суттєві зміни в соціальній структурі суспільства, у стосунках між людьми, державою і ідеологією, у формах власності. Але досі залишаються невизначеними орієнтири майбутнього устрою держави, не розроблені критерії і норми суспільних відносин, дезорієнтована масова свідомість.

Духовне відродження народу України вимагає особливої уваги до світу цінностей молоді як майбутнього країни, гаранту суспільного прогресу.

Та чи відповідає він критеріям загальнолюдських цінностей, нормам, що панують у суспільній свідомості, які суттєво впливають на становлення особистості молодої людини. Без цих цінностей країну чекає безперспективне майбутнє.

Необхідність рішучого повороту до реальних, практичних завдань будівництва правової, демократичної держави, вирішення цілого комплексу політичних, соціально-економічних проблем, що виникають у зв'язку з цим, передбачає переосмислення всіх суспільних та індивідуально-особистих цінностей, формування на цій основі нової системи світоглядних орієнтацій.

Наше суспільство повинне створити нову систему цінностей, яка б відповідала статусу незалежної, демократичної, суверенної держави. І від того, як швидко буде створена і запроваджена в життя нова система цінностей, залежатиме майбутнє нашої держави.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика природи цінностей, специфіки їх онтологічного статусу та механізмів функціонування посідає центральне місце в аксіологічному дискурсі. Вона традиційно привертала увагу мислителів, які здійснювали системне осмислення ціннісс-

[1] Вінницький кооперативний інститут (Україна, Вінниця)
E-mail: morozovaludmila9249@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-8106-8264

© Людмила, Морозова, 2025

ного виміру людського буття. Це зумовило формування в межах світової філософської традиції численних концепцій, різноманітних підходів до розуміння сутності цінностей.

З'ясування природи цінностей, а також виявлення взаємозв'язків між системою цінностей, ціннісними орієнтаціями окремої особистості й суспільства, є важливим для розуміння соціокультурних процесів, що відбуваються в сучасному суспільстві. Як свідчить аналіз зарубіжної філософської думки, аксіологічні питання та поняття «цінність» розглядалися з різних підходів і позицій. Серед них – натуралістичний підхід (А. Мейнонг, Р. Перрі, Дж. Дьюї), психологізм (Дж. Александер, Т. Парсонс та інші), трансценденталістський напрям (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт), персоналістичний онтологізм (М. Шелер, М. Гартман та інші), соціологічний підхід (М. Вебер, Т. Парсонс та інші), а також історико-матеріалістичне бачення (К. Маркс, Ф. Енгельс). У вітчизняній філософії проблема цінностей досліджувалась вченими: В. Василенко, А. Ручкою, І. Надольним, М. Михальченком, В. Адрущенком які проаналізували концепції природи цінностей, розроблені зарубіжними філософами. Обґрунтували свою точку зору, що природа цінностей базується на методологічних засадах, а саме на аксіологічному реалізмі. Цінність являє собою єдність природного і духовного, індивідуального і загальнолюдського.

Аналізуючи різні течії, теорії, концепції зарубіжних та вітчизняних дослідників, ми дійшли до висновку, що природа цінностей – суб'єктно-об'єктна. Зумовлюється це тим, що ціннісний тип світорозуміння, світосприймання визначається суспільним способом буття людини, існуванням суспільних потреб, які спонукають її до діяльності, тому що цінністю є лише те, що усвідомлюється людиною як значиме.

На нашу думку, цінність не може існувати незалежно від людини, вона існує лише стосовно неї. Те, що цінне для однієї людини, не є таким для іншої, тому що відсутні єдині критерії цінності Цінність існує лише стосовно суб'єкта. Існували інші філософські школи, напрямки –суб'єктивістська, релятивістська, які теж піддавалися критиці як такі, що заперечували об'єктивний початок цінності. Але існували і спільні точки зору про об'єктивність цінностей, їх існування та функціонування незалежно від людини.

У межах дослідження здійснено спробу осмислення цінності як соціально-філософської категорії, з акцентом на виявленні її природи, специфіки прояву в різних сферах суспільного буття, а також подвійного характеру значущості – як позитивної, так і негативної. Цінність також аналізувалася як нормативно-оціночний компонент суспільної свідомості. Водночас питання, що стосуються онтологічного статусу цінностей, форм їх існування та функціональної ролі, залишаються відкритими та потребують подальшого наукового осмислення.

Методологія дослідження. Для дослідження цінностей молоді застосовувались: діалектичний, конкретно-історичний, структурно-функціональний, порівняльний та інші наукові методи пізнання.

Об'єкт дослідження. Об'єктом виступають як внутрішні (світоглядні, моральні, культурні) установки, так і зовнішні чинники (сім'я, освіта, медіа, соціальні мережі, державна політика), що впливають на формування ціннісного світогляду молодого покоління.

Предмет дослідження. Механізми формування цінностей та ціннісних орієнтацій молоді.

Мета статті – проаналізувати та систематизувати філософсько-методологічні підходи до дослідження цінностей молоді, з'ясувати їхню роль у формуванні світогляду молодого покоління, а також окреслити можливості застосування цих підходів у сучасному соціокультурному контексті.

Завдання дослідження. Досягнення цієї мети вимагає вирішення таких завдань: окреслити теоретико – методологічні засади дослідження цінностей та ціннісних орієнтацій молоді; проаналізувати „цінності" та „ціннісні орієнтації" через розкриття їх структурно-функціонального виміру.

Виклад основного матеріалу. Проблема цінностей є центральною в сучасній філософії, соціології і психології. Вона також є стрижневою для розуміння процесу соціалізації молоді. Соціальна значущість даної проблеми, різноаспектність її досліджуваності, зростання інтересу до аксіологічного аспекту суспільного розвитку – все це вимагає, на наш погляд, системного аналізу як самих феноменів «цінність» і «ціннісні орієнтації», їх сутності, природи, так і взаємозв'язків системи цінностей, ціннісних орієнтацій індивіда, суспільства в цілому і тих соціокультурних трансформаційних процесів, які відбуваються в нашому суспільстві. Незважаючи на те, що в кінці XIX століття увага до аксіологічних проблем значно активізувалася з боку різних філософських вчень і галузей науки, саме поняття

«аксіологія» було введено в науковий обіг зарубіжної філософії лише на початку XX століття французьким філософом П. Лапі та німецьким філософом М. Гартманом, що й започаткувало епоху нового філософського напрямку.

Заслуга перетворення проблеми цінності в предмет спеціальних філософських міркувань належить німецькому філософу минулого сторіччя Р. Лотце, який ввів у філософську лексику поняття «цінність», трактуючи його спочатку з позицій телеологічного ідеалізму. Світ, вважав Р. Лотце, підпорядковується дії каузальних сил, результат яких являє собою «належне». Усі речі і події мають цінність лише остільки, оскільки вони сприяють реалізації того, що визначено. Але Р. Лотце чітко усвідомлював, що зведення ціннісного до телеологічної обов'язковості позбавляє людину і відповідальності, і гідності. Він відзначав роль людини в розвитку буття, підкреслював той факт, що історія здійснюється завдяки «думкам, почуттям, пристрастям і зусиллям людських індивідів». Чиста телеологічна актуальність лише готує ґрунт для добра, єдиним і необхідним місцем перебування якого є живі почуття духовних істот. Тим самим Р. Лотце намічав перехід до принципово нового, психологічного трактування цінності. На його думку об'єкт, наданий нам у досвіді, не зводиться до пізнання. Ми можемо реагувати на об'єкт почуттям радості чи почуттям горя, ми цінуємо те, що приносить нам задоволення, що затверджує себе як цінність. Ціннісна свідомість, таким чином, – це виражені в судженнях емоційні установки суб'єкта стосовно об'єкту. Р. Лотце вважав, що психологічне трактування цінностей обертається їх суб'єктивізацією, безуспішно намагався уникнути її, зв'язуючи універсальність ціннісних суджень з досвідом «нормальної свідомості». Подальший розвиток психологічного напрямку в аксіології показав, що дана проблема для нього є нерозв'язною. (Rokeach, 2020)

Послідовниками ідей Р. Лотце і Ф. Брентано були А. Мейнонг, К. Оренфельс й інші філософи, які вивчали психологічну інтерпретацію ціннісних суджень.

У розвиток психологічної інтерпретації ціннісної свідомості великий внесок вніс Ф. Брентано. Усі психологічні феномени, по Ф.Брентано, інтенціональні, тобто завжди відносяться до чогось, спрямовані до реального чи уявного об'єкта. Одними з основних інтенціональних відносин є наші афективні і волютивні реакції на об'єкти. Своє остаточне виправдання ціннісні судження знаходять у наших емоційних реакціях. Брентано вважав, що кінцеві цілі людських дій задані не нашим розумом, а «нашими почуттями і нашими схильностями».

Найбільш закінчений вид вся інтерпретація набула в теорії американського філософа Р. Перрі, який розумів під цінністю будь-який продукт будь-якого інтересу, інтерпретував його як продукт суб'єктивної емоційної активності індивіда. Щоб предмет являв собою цінність для суб'єкта (Р. Перрі трактував суб'єкт тільки як індивідуальний), він не повинен відрізнятися рисами, якостями, мати якесь об'єктивне значення для суб'єкта. Він повинен бути просто предметом зосередження інтересу суб'єкта. Американський філософ Р. Перрі визначав сутність цінності через «відповідний інтерес». Він застосував «біоцентричний» або «психоцентричний» підхід до проблеми цінностей. Виділення Істини, Краси і Добра як основних, загальних цінностей він вважав традиційним, що базується на психологічній основі. Сутність цінностей він визначив через інтерес. Р. Перрі розумів необхідність пояснення причини перетворення речі в предмет інтересу, але шукав цю причину не в особливостях речей, ситуаціях, а в особливостях самого інтересу, розглядаючи його як єдине джерело цінностей речей. Під інтересом він розумів різні переживання індивіда, що складають сферу його емоційно-вольової активності, термін інтерес в цьому відношенні є найкращим. Р. Перрі розумів під інтересом позитивну чи негативну емоційно-вольову установку, диспозицію індивіда відносно якогось об'єкта.

Концепція Р. Перрі перетворює цінність у психічний феномен, незалежний від об'єктивних умов і ситуацій діяльності людини, від об'єктивних суспільних відносин, у яких протікає ця діяльність. Р. Перрі не тільки суб'єктивізував цінність, але й індивідуалізував її, звів до емоційно-вольової активності абстрактного індивіда (Perry, 1984).

М. Шелєр і М. Гартман розглядали ціннісну свідомість як апріорне емоційне споглядання особливих ідеальних якостей – цінностей. Під цінностями розуміються ідеальні прості, незалежні друг від друга якості, що не відносяться до емпіричного світу.

Описуючи ідеальний світ цінностей, М. Шелєр виділив чотири системи: гедоністичну, вітальну, духовну, релігійну. Цінності дані людині тільки в почуттях. Крім апріорного емоційного пере-

© Людмила, Морозова, 2025

живання, не існує іншого способу їх здійснення. М. Шелєр ввів в аксіологію поняття «почуття цінності» – емоційне переживання, що має своїм предметом цінність. Задоволення, шляхетність, краса, святість – ці й інші цінності дані людині в почуттях. За допомогою відповідних переживань людина осягає ієрархічне положення тих чи інших цінностей. Вищим рівнем таких переживань, по М. Шелєру, є любов і ненависть.

Намагаючись пояснити активний характер ціннісної свідомості, М.Гартман так описує його структуру. У неї він включає чисто апріорне пізнання цінності, яким охоплюється її ідеальне буття, і емоціональні переживання цінності, втіленої в реальній дійсності. Він виділяє первинну ціннісну свідомість, що виступає фрагментарним емоційним переживанням цінністності конкретних людей, вчинків, речей і відносин, і вторинну ціннісну свідомість, що є цілісним збагненням всього ідеального ціннісного універсума (Hartmann, 1967).

Далі встає проблема емпіричної перевірки істинності критеріїв ціннісних уявлень, суджень і оцінок у реальному світі. Насамперед це характерно для теорій цінності, зв'язаних тією чи іншою мірою з філософським прагматизмом і натуралізмом. Дж. Дьюї один з перших поставив питання про цінність думки, яка повідомляє про цінність явищ і предметів навколишнього світу, яким поза потребами людини, поза її діяльністю цінність не властива. Тобто Дж. Дьюї намагався психологічно довести суб'єктивний характер цінності. Така концепція цінності знайшла пізніше дальший розвиток в зарубіжній та вітчизняній філософії. Дж. Дьюї, який багато займався проблемою цінності, рішуче заперечував проти її суб'єктивістської психологічної інтерпретації.

Важливо підкреслити, що ціннісні переживання по К. Льюїсу не носять індивідуального характеру. Вони носять загально-психологічний характер, кореняться в загальних особливостях людської свідомості. Ціннісна свідомість інтерпретується в двох взаємозалежних аспектах: в аспекті безпосередньої перцепції цінностей як особливих, самоцінних внутрішніх переживань і в аспекті відображення зв'язку предметів і явищ з цими переживаннями. Прогнозований К. Льюїсом розподіл цінностей на предметні цінності і цінності свідомості відрізняється від подібного розподілу, при якому під цінностями свідомості вважають ті чи інші уявлення про цінності: ціннісні нормативи, оцінки і т.п. Цінності свідомості в К. Льюїса – це особливі емоційні стани індивідуальної свідомості, які можуть так само, як і зовнішні предмети, явища, одержати позитивну чи негативну оцінку, хоча і здійснювану іншим способом, чим оцінка речей і предметів.

Своєрідна натуралістична концепція, що обґрунтовує можливість емпіричної перевірки істинності ціннісної свідомості, розроблена американським філософом і логіком Н. Решером. Він визначає цінність як елемент свідомості, як гасло, яке використовує для раціоналізації дії шляхом розгортання позитивної установки у відношенні передбачуваного корисного стану речей. Цінність корениться в тім факті, що людина є цілеспрямованим організмом, який прагне досягти задоволення й уникнути незадоволеності. Полярність задоволення і болю, вигод і витрат забезпечує можливість одним речам являти інтерес для людини, іншим – ні. Ці полярності забезпечують необхідний фундамент оцінки, але, здатність мати цінності вимагає не тільки прагнення і уникання; вона має потребу в здатності раціоналізувати свої дії, для того, щоб бути здатним обґрунтувати мотивацію цілеспрямованого поведінки.

Н. Решер, як і Дж. Дьюї, вважає, що не можна провести чіткої відмінності між судженнями цінності і факту, судження цінності не є вираженням тільки суб'єктивної переваги, суперечка про цінності може зважуватися звертанням до емпіричної перевірки. Якщо судження цінності є вірними і добре обґрунтованими, тоді статус речі як цінності незаперечний для будь-якої людини.

Н. Решер не вважає, що цінність речі є її абсолютною властивістю подібно до кольору. Вона є властивістю, що походить не з оцінки, а з об'єктивної взаємодії об'єкта з людиною, взаємодії, що може бути оцінена за допомогою діючих стандартів. Цінність речі, по Н. Решеру, є балансом принесених нею вигод та втрат. Зміна цього балансу веде до змін у ціннісній свідомості людей. Однак Н. Решеру не вдалося обґрунтувати принципову можливість перевірки істинності ціннісної свідомості. В його концепції вищим критерієм «суперечки про цінності» є концепція гідного людського життя, яке включає в себе об'єктивні стандарти людського добробуту: здоров'я, гарного самопочуття.

Намагаючись уникнути суб'єктивізму й обґрунтувати людські цінності без зведення їх до надприродних джерел, філософська думка розробляє онтологічні концепції цінності. Філософ і теолог П. Тілліх писав: «Немає іншого шляху відріз-

нити справжні цінності від простого оцінювання, чим розкрити корені цінності у структурі самого буття». Наука про цінність можлива тільки тоді, якщо розуміти під нею онтологічну науку, якщо вважати онтологію наукою.

Аналогічно міркує В. Вайскопф. Кінцева підстава цінностей корениться в кінцевій підставі буття. Цінності мають онтологічне джерело. Навіть той, хто заперечує метафізичні аргументи, може зафіксувати той факт, що всі культури виробляють свої кінцеві цінності з базисної концепції чи символу, що є основою буття. Коли свідомість відносин між підставою буття і цінностями губиться, втрачається, цінності починають руйнуватися. Глибинна сутність людської «екзистенціональної ситуації» знаходиться у суперечливій єдності суб'єкта й об'єкта, свідомості і світу. У ціннісній свідомості людей виражені прагнення до гармонізації онтологічних основ їх буття, до подолання базисного розколу. Домінуючою основою ціннісної свідомості виступає або тенденція до «спадної єдності», що виправдує екстатичне поводження, сп'яніння, секс і т.д., або тенденція до «висхідної єдності», яка пов'язана з такими кінцевими цілями, як істина, краса і любов. Фактори, причини, умови переваги тієї чи іншої тенденції ціннісного усвідомлення буття залишаються при цьому непоясненими.

Поняття «цінність» розглядалося мислителями з різних теоретичних позицій та в багатьох аспектах. Відповідно до типології цих підходів, можна виокремити такі основні напрями аксіологічних вчень: натуралізм (А. Мейнонг, Р. Перрі, Дж. Дьюї та ін.); психологізм (Дж. Александер, Т. Парсонс та ін.); трансценденталізм (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт); персоналістичний онтологізм (М. Шелєр, М. Гартман та ін.); культурно-історичний релятивізм (В. Дільтей, О. Шпенглер, А. Тойнбі); соціологізм (М. Вебер, П. Сорокін, Т. Парсонс та ін.); історико-матеріалістичний підхід (К. Маркс, Ф. Енгельс) тощо.

Аналізом проблеми цінностей у вітчизняній філософії займалися: В.Василенко, І. Надольний, А. Шулік, А. Ручка, Л. Столович і ін. Значна частина дослідників розглядає цінність як складову системного аналізу людської діяльності, що функціонує в межах культурного контексту та виконує роль елемента соціального регулювання. Завдяки цінностям суспільство на кожному етапі свого розвитку спрямовує та узгоджує соціальну поведінку індивідів.

Л.Столовичем зроблена також типологізація аксіологічних вчень з позицій естетичних цінностей. Ним виділені такі їх типи: психологічний підхід (А. Мейнонг, Дж. Сантаяна); натуралістична аксіологія (Р. Перрі, Дж. Дьюї); соціологічний підхід (М. Вебер, Б. Дюркгейм); логіко-семантичний і семіотичний аналіз цінностей (Б. Рассел, Дж.Мур, Л. Вітгенштейн та ін.); об'єктивно-онтологічна і феноменологічна інтерпретація цінностей (Е. Гуссерль, М. Шелєр, М. Гартман та ін.); екзистенціалістська концепція (М. Хайдегер, Ж.-П. Сартр, А. Камю та ін,); теологічна аксіологія (Г.Марсель, Ж. Марітен та ін.) тощо.

Представники кожного з цих напрямків по-різному розглядали поняття «цінність» і її сутність: то як біопсихологічно інтерпретовану потребу людини, коли цінності являють собою емпірично зафіксовані факти спостережень реальності; то як певні стандартизовані «теоретичні» якості поряд з первинними (матеріальними) і вторинними (духовними) якостями; то як ідеальне буття, яке співвідноситься не з емпіричною а з «чистою» трансцендентальною свідомістю, коли цінність «ідеальних» предметів не залежить від людських бажань і потреб, в той же час саме «ідеальне» буття повинно опиратися на реальність; то як плюралізм рівноправних ціннісних систем, зумовлених певним типом культури; то в залежності від соціально-історичної, економічної, класової обумовленості. тощо. (Twenge, 2023)

Дослідники намагалися проникнути в сутність теоретичних, аксіологічних положень зарубіжних вчених, віднайти в них те зерно, яке дало б можливість розкрити істинну сутність цінності як феномена. Слід відзначити, що на основі аналізу концепцій теорії цінностей у вітчизняній філософії намітилося також декілька напрямків дослідження даної проблеми: здійснення поглибленого аналізу специфіки ціннісної свідомості та виявлення в ній когнітивних моментів; виявлення діалектичних взаємозв'язків когнітивного і ціннісного в пізнавальному процесі: а) взаємодії зовнішніх стосовно науки ціннісних чинників (етичних, естетичних, філософських, соціокультурних) та внутрішньо наукових регулятивів; б) функціонування ціннісних факторів у самій науці, в її знаннях і методах; виявлення сутності моральних, естетичних, соціальних та інших цінностей, їх природи та особливостей; з'ясування взаємовпливів системи цінностей і трансформаційних процесів тощо.

Вчені намагалися проникнути в сутність "цінності" як соціально-філософської категорії, пізнати природу цінності, особливості її прояву в різних сферах буття. (Тимченко, 2022). Цінність розглядалася окремими вітчизняними філософами також як позитивна або ж негативна значущість будь-якого предмета чи явища навколишнього світу, на відміну від їх екзистенціальних і якісних характеристик а також як нормативна, оціночна сторона суспільної свідомості (суб'єктні цінності або цінності свідомості), причому ціннісне відношення до навколишнього світу розглядалося як єдність об'єктивного (цінність) і суб'єктивного (оцінка).

Інші дослідники даної проблеми сходилися на тому, що ціннісне ставлення людини до дійсності є специфічним, таким, що відрізняється від наукового пізнання світу. Функції категорії «цінність» значно

© Людмила, Морозова, 2025

розширилися із дослідженням в аксіологічному аспекті проблем етики (В. Василенко, М. Тітма та ін.), естетики (М. Гордієнко, Л. Столович та ін.) тощо. В сучасний період теорія цінностей значно розширилася, зокрема з'явилися нові відгалуження від загальної аксіології, які стали досліджувати більш конкретно і поглиблено окремі сфери ціннісної свідомості і ціннісного ставлення людини до навколишньої дійсності. З'явилася, наприклад, «педагогічна аксіологія», яка ставить своїм завданням з'ясування впливу цінностей на формування особистості; психологічна аксіологія, що намагається дослідити вплив чуттєвої, емоційної сфери на процес оцінювання індивідом предметів і явищ навколишнього світу; політологічна аксіологія, яка розглядає роль політичних цінностей в соціально-політичних процесах і т.д.

Формується теологічна аксіологія представники якої намагаються досліджувати духовні цінності людини через їх дотичність до релігійної моралі. Загальна теорія цінностей відіграє при цьому роль методологічної засади, озброюючи «галузеві» аксіології понятійним і категоріальним апаратом, принципами і методами наукового дослідження. Отже, дослідження аксіологічних проблем, як бачимо, значно розширюється, охоплюючи все більше коло питань та проникаючи в різні сфери пізнання навколишнього світу.

На підставі визначення різних аксіологічних теорій з'ясовано, що відсутня одностайність думок відносно природи цінностей, її класифікації. Це зумовлено багатогранністю ціннісної свідомості людини і світу її цінностей, що змінюються під впливом чинників та набувають різних якостей.

Список використаних джерел

1. Rokeach, M. (2020). The Nature of Human Values.
2. Perry R.B. (1984) Puritanism and democracy. New York. P. 456.
3. Hartmann H. (1967) Psychoanalysis and values.- Int. Univ. Press. № 4. P.17-35.
4. Twenge, J. M., & Campbell, W. K. (2023). Generational differences in young people's values and priorities: A longitudinal analysis**.** Journal of Youth Studies, 26(1), P. 45–60.
5. Тимченко І. Ю. (2022**)** Філософсько-методологічні засади дослідження трансформації цінностей молоді в інформаційному суспільстві. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Теорія культури і філософія науки. Вип. 66. С. 27–33.

References

1. Rokeach, M. (2020). The Nature of Human Values.
2. Perry R.B. (1984) Puritanism and democracy. New York. P. 456.
3. Hartmann N. (1967) Psychoanalysis and values.- Int. Univ. Press. № 4. R.17-35.
4. Twenge, J. M., & Campbell, W. K. (2023). Generational differences in young people's values and priorities: A longitudinal analysis. Journal of Youth Studies, 26(1), P. 45–60.
5. Tymchenko I. YU. (2022) Filosofs′ko-metodolohichni zasady doslidzhennya transformatsiyi tsinnostey molodi v informatsiynomu suspil′stvi. Visnyk KHNU imeni V. N. Karazina. Seriya: Teoriya kul′tury i filosofiya nauky. Vyp. 66. S. 27–33.

LUDMILA, MOROZOVA – Doctor of Philosophy, professor, Professor of the Department of Humanities, economic and financial accounting disciplines Vinnytsia Cooperative Institute (Ukraine, Vinnytsia)
E-mail: morozovaludmila9249@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-8106-8264

PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO RESEARCHING YOUTH VALUES

Abstract

The nature of values, the way they exist and function has been and remains one of the most pressing axiological problems. It has attracted the attention of all who have studied and researched the value aspect. This has contributed to the emergence of different points of view on the nature of values and the nature of its manifestation in world philosophy. The purpose of the article is to analyze and systematize philosophical and methodological approaches to the study of youth values, to clarify their role in the formation of the worldview of the young generation, and to outline the possibilities of applying these approaches in the modern socio-cultural context. Achieving the goal requires solving the following tasks: to outline the theoretical and methodological principles of researching values and value orientations of youth; to analyze "values" and "value orientations" through the disclosure of their structural and functional dimension. The social significance of this problem, the multifaceted nature of its research, the growth of interest in the axiological direction of social development require, in our opinion, a systematic analysis of the phenomena of "value", "value orientations". Determining their essence, nature and interrelationships of the system of values and value orientations of the individual and society as a whole and socio-cultural processes that occur in our society. The article explores philosophical and methodological approaches to the analysis of youth values as an important factor in the socio-cultural development of modern society. The axiological

approach is considered, which allows studying values as fundamental meaning-making guidelines for the life of young people, as well as the socio-cultural approach, which emphasizes the interaction of the individual with the cultural, educational and digital environment. The social significance of this problem, the multifaceted nature of its research, the growth of interest in the axiological direction of social development require, in our opinion, a systematic analysis of the phenomena of "value", "value orientations". Determining their essence, nature and interrelationships of the system of values and value orientations of the individual and society as a whole and socio-cultural processes that occur in our society. The article explores philosophical and methodological approaches to the analysis of youth values as an important factor in the socio-cultural development of modern society. The axiological approach is considered, which allows studying values as fundamental meaning-making guidelines for the life of young people, as well as the socio-cultural approach, which emphasizes the interaction of the individual with the cultural, educational and digital environment.

Key words: values, value orientations, value consciousness, value judgment, evaluation, value factors, pedagogical axiology, psychological axiology, political axiology.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 17.10.2025
Accepted date 12. 11.2025
Published date 17.12.2025

How to cite: **Морозова, Людмила.** Філософсько-методологічні підходи дослідження ціннос-тей молоді. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 104–110.

doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-11

© Людмила, Морозова, 2025

УДК 316.61:316.42
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-12

ВІРТУАЛІЗАЦІЯ І ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

ОГОРОДНІЙЧУК, ЮЛІЯ[1]

Анотація

Сучасні процеси цифровізації, що відбуваються у житті людей, зумовлюють стрімкий перехід їх діяльності у віртуальну форму в різних сферах суспільства. У статті здійснено філософський аналіз соціально-психологічних наслідків віртуалізації, впливу на особистість новітніх форм віртуального відчуження. **Мета статті –** дослідження впливу віртуальної реальності на буття людини, на трансформацію форм відчуження сучасної людини та психологічні особливості взаємодії особистості з віртуальним середовищем. **Методологія дослідження** ґрунтується на холістичному підході, сукупності методів, серед яких історико-філософський, дискурсивний, герменевтичний, семіотичний, антропологічний, діяльнісний, праксеологічний, системний, наративний, критично-аналітичний, діалектичний, феноменологічний, етимологічний Використано також синергетичну методологію, загальнонаукові та конкретно-наукові методи, зокрема, аналізу і синтезу, індукції й дедукції, узагальнення та аналогії. **Висновки та перспективи подальших досліджень.** Розглянуто теоретико-методологічні, концептуальні та праксеологічні засади інформаційного суспільства в контексті його віртуалізації та антропологічних вимірів. Обґрунтовано, що віртуальний простір поступово інтегрується у повсякденне життя, формуючи нові моделі комунікації, соціальної участі та ідентифікації. Встановлено, що віртуалізація як багатоаспектний феномен здійснює значний вплив на людину та її буття, форми соціальної взаємодії, формування ідентичності та спотворює сприйняття реальності, породжує нові форми соціального відчуження. Аргументовано, що для дедалі більшої кількості людей віртуальний простір та віртуальна реальність стають важливішими і більш значущими, ніж фізичний (реальний) простір та фізична реальність. Доведено, що психоемоційні стани, зумовлені перебуванням у цифровому просторі, впливають на особистісне благополуччя, на підвищення тривожності, самотності та втечі від реальності, стають формами сучасного відчуження – від себе, інших і реального світу.

Ключові слова: цифрове суспільство, віртуалізація, віртуальна реальність, віртуальний простір, віртуальне середовище, віртуальна комунікація, відчуження, психологічний стан, тривога, самотність, втеча від реальності.

Постановка проблеми. В добу цифровізації, поширення новітніх інформаційно-комунікаційних технологій і глобального віртуального розвитку світу докорінно трансформуються структура сучасного соціуму, індивідуальне й суспільне буття, з'являються нові форми соціальних зв'язків, практик та способу життя. Віртуальний простір дедалі більше інтегрується у повсякденне життя, формуючи нові моделі комунікації, соціальної участі та ідентифікації. Це, з одного боку, значно розширює можливості, відкриває перспективи, дає простір для ініціатив, самоствердження й самореалізації особистості, а з другого – породжує низку проблем на особистісному, соціальному, психологічному, освітньому та інших рівнях. Оскільки віртуалізація обумовлює специфічний характер віртуальної свідомості, то у зв'язку з цим вона потребує більш детального і всебічного вивчення

В умовах віртуалізації глобального соціокультурного простору стає цілком очевидною важливість дослідження впливу віртуального середовища на людське буття, на трансформації у сфері соціальної взаємодії та психологічний стан людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Віртуалізація і феномен віртуальної реальності стали об'єктом дослідження таких західних дослідників як З. Бауман, Ж. Бодріяр, Дж. Вейз, Е. Венс, Р. Девід, Ж. Дельоз, С. Жижек, М. Кастельс, С. Крістофер, О' Райлі Тім, М. Хайм, Р. Хассам та інших. В останні роки зросла зацікавленість явищем віртуальної реальності і серед вітчизняних науковців. Серед них слід назвати насамперед напрацювання П. Богачевського, В. Воронкової, О. Дзьобаня, О. Данильяна, О. Кивлюк, С. Куцепал, Я. Любивого, Ю. Мєлкова, В. Нікітенко, Д. Свириденка, О. Сосніна, М. Требіна. Значну увагу віртуальній реальності як форми буття сучасної людини, проблемі відчуження в умовах цифрової цивілізації приділено у працях Ф. Власенка, М. Журби, В. Кириченка, М. Козловця, Г. Мироненка. Специфіці просторово-часових характеристик віртуальної

[1] Житомирський державний університет імені Івана Франка (Житомир, Україна)
E-mail: assistance.for@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2805-971X

реальності, новим соціальним практикам, віртуалізації культури присвячено наукові розвідки Т. Бордюгової, В. Малімон , М. Препотенської, О. Прудникової, В. Штанько, О. Штепи. В освітній галузі проблема візуалізації навчальної інформації з використанням технологій віртуальної та доповненої реальності стала предметом дослідження Л. Білоусової, В. Босої, Н. Гончарової, П. Сауха. Вплив технологій віртуальної реальності на маніпуляції підсвідомістю та свідомістю людини проаналізовані А. Лучинкіною, В. Медведєвим та іншими дослідниками.

Новітні дослідження віртуальної реальності спрямовані уже не стільки на саму природу цього явища, її атрибутивні ознаки, скільки на форми взаємодії людини з віртуальним середовищем, що зумовили зміни у різних соціальних сферах, трансформації у свідомості людини.

Дискусійність, теоретична актуальність та практична значимість проблеми впливу віртуальної реальності на буття людини, соціально-психологічний стан особистості потребують подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження впливу віртуальної реальності на буття людини, на трансформацію форм відчуження сучасної людини та психологічні особливості взаємодії особистості з віртуальним середовищем.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

1) Дослідити віртуальну реальність як світ, що створений на противагу реальному.

2) Розкрити вплив віртуалізації на буття людини та форми соціальної взаємодії.

3) Охарактеризувати форми віртуального відчуження та визначити їхній вплив на соціально-психологічний стан особистості.

Методологія дослідження. Комплексність дослідження впливу віртуальної реальності на буття сучасної людини визначається холістичним підходом, що пов’язує сукупність методів, серед яких історико-філософський, дискурсивний, герменевтичний, семіотичний, антропологічний, діяльнісний, праксеологічний, системний, наративний, критично-аналітичний, діалектичний, феноменологічний, етимологічний. У статті використано також синергетичну методологію, загальнонаукові та конкретно-наукові методи, зокрема, аналізу і синтезу, індукції й дедукції, узагальнення та аналогії.

Виклад основного матеріалу. Сучасна епоха характеризується інтенсивним розвитком технологій, який охоплює всі аспекти життя та зумовлює суттєві трансформації у сфері соціальної взаємодії й функціонуванні людини. Якщо початок XX ст. характеризувався «лінгвістичним» поворотом, коли мова опинилася в центрі філософської рефлексії, то для початку XXI ст. характерний «цифровий» або «мережевий» поворот, коли знаки отримують зовсім інше семантичне навантаження, а процес комунікації перетворюється на взаємодію з екраном комп'ютера та відбувається віртуалізація реальності (Куцепал, 2025, с.52).

У науковій та аналітичній літературі віртуальну реальність (переважно функціонування Інтернет-простору, соціальних мереж) відносять до культурологічної, соціологічної, політологічної, технічної галузей. Якщо йдеться про винятково філософський аналіз, то осмислення явища віртуальної реальності відображене насамперед у постструктуралістському дискурсі. Постмодернізм зусиллями Ж. Дельоза, Ж. Бодріяра та інших мислителів відродив у західному філософському дискурсі платонівську теорію ідей (поняття «копія копії») при розв'язанні проблеми про те, наскільки адекватно фізичні «речі» копіюють ідеальні першообрази та збігаються з оригіналами.

У праці французького філософа Ж. Дельоза «Логіка смислу» описано теорію симулякрів, що згодом стала основою для розуміння образів, продукованих віртуальною реальністю (Deleuze, 1990). Концепція симулякрів знайшла своє відображення у наукових розвідках ще одного французького філософа-постмодерніста Ж. Бодріяра. В його дослідженнях «Симулякри і симуляція», «Символічний обмін і смерть», «Фатальні стратегії» окреслено новий рівень існування людини, яка власними зусиллями перейшла з епохи оригінала в епоху копії, замінила реальне – гіперреальним. Симулякр, за Ж. Бодріяром, «є відображенням базової реальності; він маскує й спотворює базову реальність; він маскує відсутність базової реальності; він не має ніякого відношення до будь-якої реальності: він є своїм власним чистим симулякром» (Бодріяр, 2004, с.6).

Сучасний простір Ж. Бодріяр характеризує як епоху гіперреальності, яка знаменується втратою реальності. Фактично це вже не реальне, а гіперреальне, вироблене в результаті синтезу комбінаторних моделей у гіперпросторі. У цьому переході у простір, спотвореність якого не збігається ні з викривленістю реального, ні з викривленістю істини, ера симуляції відкривається, відтак, через

© Юлія, Огороднійчук, 2025

ліквідацію всіх референцій, через штучне воскресіння їх у системах знаків, матеріалі ще більш в'язкому, ніж смисл. «Вже не йдеться ні про імітацію, ні про повторення, ані навіть про пародію. Мова йде про субституцію, заміну реального знаками реального, тобто про операцію з попередження будь-якого реального процесу за допомогою його оперативної копії, метастабільного сигнального механізму, програмованого й бездоганного, що презентує всі знаки реального й поминає всі його несподівані повороти. Більше ніколи реальне не матиме нагоди виявити себе – у цьому полягає життєва функція моделі в системі смерті чи, радше, в системі завчасного воскресіння, яке більше не лишає жодного шансу навіть події смерті. Відтепер гіперреальне перебуває під прикриттям уявного, і з усього того, що відрізняє реальне від уявного, залишає місце лише орбітальному циркулюванню моделей та симульованому породженню відмінностей» (Бодріяр, 2004, с. 6– 7).

Вітчизняні дослідники В. Воронкова, О. Кивлюк та В. Нікітенко правомірно вважають, що «симулякри формують структуру мислення (звички), які створюють фальшиві парадигми освоєння та існування дійсності, в основі яких закладено елементарні шаблони, тривіальні поняття» (Воронкова, Кивлюк, Нікітенко, 2023, с. 37).

Звернемо увагу й на концепцію Мануеля Кастельса, яка набула своєї популярності в 90-ті роки XX ст. Згідно його концепції сучасне суспільство трансформується в мережеву структуру, де ключову роль відіграють інформаційні технології, а соціальні, економічні та культурні процеси визначаються доступом до глобальних інформаційних потоків й участю в них. М. Кастельс обґрунтовує тезу про те, що інформаційні комп'ютерні технології призвели до появи нового виду суспільства, яке він називає «мережевим» (Кастельс, 2007).

Виходячи з того, що інформація за своєю природою є таким ресурсом, який легше за інших долає будь-які перепони, то широке поширення інформаційних комп'ютерних технологій призвело до якісно нових зв’язків між часом і простором. Час вже не є таким послідовним, він може бути як накопичений завдяки примноженню інформації, так і швидко розтрачений через активну комунікацію. Просторова побудова сучасного світу набагато більше залежить від функціонування електронних мереж, ніж від суто фізичних параметрів. М. Кастельс вводить поняття «позачасовий час» («timeless time») і «плинний простір» («space of flows») (Кастельс, 2007).

Для розкриття заявленої теми, важливо насамперед визначитись з поняттям «віртуальна реальність». У нашому дослідженні під віртуальною реальністю (віртуальним простором) ми будемо розуміти простір симулякрів, якому властиві такі особливості:

1. Створюється будь-якою активною реальністю та може існувати незалежно від неї.

2. У віртуальній реальності свій час, простір і закони існування.

3. Віртуальна реальність може взаємодіяти з усіма іншими реальностями, у тому числі й тією, що її породжує, як онтологічно незалежна від них (Лучинкіна, 2011, с. 449).

Віртуальна реальність останніми десятиліттями отримала таке потужне технологічне підґрунтя, що почала перебирати на себе ознаки об'єктивного світу. Нині знайти «чистий» реальний об'єкт майже неможливо, оскільки реальні речі та предмети утворили симбіоз із симулякрами, копіями, ерзацами тощо. Як наслідок виникає ситуація, коли «людина сприймає світ фрагментарно, поза контекстом; вона поглинає інформацію, але абсолютно не вміє нею користуватись і вибудовувати причинно-наслідкові, логічні та послідовні зв'язки усіх явищ та процесів» (Стебельська, 2022, с. 67).

У науковому дискурсі феномен віртуальної реальності проявляється у поступовому зникненні меж між віртуальним і реальним світами, у зміні сприйняття реальності, її психологічному притупленні, що веде до відчуження та віртуалізації свідомості. Це, в свою чергу, збільшує ризики для розвитку та становлення особистості. Водночас рівень усвідомленості віртуальності доволі низький. Людина не розуміє наскільки глибоко стає зануреною у віртуальний простір. Саме тому слід звернути увагу на особливості її занурення у віртуальну реальність сучасного суспільства.

Новітні технології та штучний інтелект, на думку західного дослідника Р. Хассана, створюють значну загрозу для людства. Якщо раніше людина використовувала та вдосконалювала техніку для того, щоб компенсувати власну недосконалість та перетворювати природу, то людина цифрової епохи живе вже не тільки в природному середовищі, а й у віртуальному світі. Оскільки значна частка виробництва та споживання лежить у топосі віртуального світу, то реальний світ перетворюється на декорації, у яких розгортаються

події віртуального світу. Відтак стрімко зростає ступінь відчуження людини як від природного середовища, так і від техніки, яка тлумачиться Р. Хассаном як «аналогові предмети» (Hassan, 2020). Це так званий стан дереалізації, коли людина відчуває навколишній світ нереальним, відчуженим.

У цьому контексті доречно послатися й на працю Дж. ван Дейка «Цифровий розрив», в якій він аналізує явище так званого «цифрового розриву» – поділу між людьми, які мають доступ до цифрових медіа та користуються ними, і тими, хто цього не робить. Зазначене явище постає своєрідним маркером соціального розриву між людьми, діапазон позицій якого дослідник позначив «цифровими неграмотними» – люди, які не мають доступу до інтернету й не користуються ним, і «цифровою елітою» – особи, які мають повний доступ до інтернету і щодня використовують декілька додатків (Van Dijk, 2020).

На підставі вищезазначеного можна виокремити прогнозовані проблеми майбутнього:

– обмежений розвиток здатності до саморефлексії й самокритики, що спричиняє порушення раціональної регуляції та цілеспрямованості дій;

– нездатність особистості реалістично прогнозувати власне майбутнє та визначати досяжні життєві орієнтири, що проявляється у неадекватності планів, завищених очікуваннях і надмірній категоричності у виборі цілей;

– зниження активності та емоційної залученості у повсякденному житті, брак внутрішньої енергії та емоційної відкритості, що проявляється у стриманості почуттів і недостатній чутливості до реальних міжособистісних взаємин;

– орієнтація на взаємодію з віртуальними або медіаперсонами замість реальних соціальних контактів.

До зазначеного слід додати, що феномен штучного інтелекту (ШІ) та змішана реальність зумовили утворення нових форм життєвої організації, значно підсилили та урізноманітнили духовний простір сучасної людини. Так, Г. Мироненко представив проблему «віртуалізації» як новий спосіб адаптації свідомості сучасної людини до медіатизованого та інтернетизованого простору (Мироненко, 2015).

Багаточисельність варіантів проведення вільного часу та урбанізація й цифровізація суспільного життя породили так звані «*постматеріалістичні цінності*» в інформаційних суспільствах. У таких соціумах особлива увага громадськості фокусується на питаннях якості життя і розвагах, на самовдосконаленні тощо. Останнє, в свою чергу, передбачає застосування новітніх форм духовного життя, серед яких є втеча від реальності, занурення у світ потокової інформації різного ґатунку, проведення вільного часу у різноманітних гаджетах та у віртуальних «реаліях» (Kumar,2024, s. 520).

Інтернет-простір і соціальні мережі набули статусу основних засобів масової суспільної комунікації, розширили можливості соціальної та психологічної взаємодії людей. Спілкування між людьми відбувається не безпосередньо, а через цифрові інструменти – комп'ютери, інтернет, месенджери, соцмережі, електронну пошту тощо. Змінюється й традиційний тип зайнятості на тимчасову, віддалену роботу, внаслідок чого люди змушені регулярно вибудовувати власний бренд, постійно конкурувати у боротьбі за робочі місця, перебувати в ситуації мережевої взаємодії, тобто зникає межа між вільним та робочим часом. Має місце й нестандартна (гнучка) зайнятість населення, поширення якої призводить до нових аспектів відчуження. Людям не завжди вистачає емоційної стійкості, щоб витримати цю нескінченну гонку, перманентний процес появи нових професій і перепідготовки. Руйнування традиційних інституціональних механізмів суспільного життя, а разом з ними і впевненості, провокує зростання соціальних тривог, породжує певне соціальне відторгнення (Воронкова, Нікітенко, 2023, с. 9–17; Данильян, Дзьобань, 2016, с. 66–76; Дзьобань, Соснін, 2017, с. 69–76).

Попри створення умов для дистанційної комунікації, соціальні мережі та технологічний прогрес часто сприяють формуванню ілюзії спільності у віртуальному просторі, зменшуючи відчуття реальної соціальної взаємодії. У такому контексті зростає ймовірність інтенсифікації переживання самотності та соціальної ізоляції, ослаблення відчуття підтримки з боку оточення, що, в свою чергу, детермінує підвищення рівня тривожності, емоційного напруження та стресових реакцій і, як наслідок – втрата ідентичності. Так, Ф. Власенко досліджуючи особливості соціалізації індивіда у віртуальному просторі, піднімає питання про пошук індивідом власної ідентичності, особливо коли останній балансує між соціальною та віртуальною реальностями (Власенко, 2014).

З розвитком технологій VR, виникла серйозна проблема впливу комп'ютеризації на психіку людини, її душевну організацію. Людська психіка

© Юлія, Огороднійчук, 2025

схильна до віртуалізації. Вона з легкістю може сприймати нові уявні світи, які несуть у собі певні самообрази, на відміну від образів, які відображаються в звичайній реальності. За умови вмілого користування системами VR ця галузь може мати й позитивний вплив на психічний стан здоров'я людини. Варто також пам'ятати, що людська психіка, як вразлива фізіологічна система, має свої обмеження і запобіжники. Слід зазначити й таке: лавина змін, що нагромаджується, плюс соціальна нестабільність роблять людську психіку вразливою й емоційно нестійкою (Медведев, 2016; Лучинкіна, 2011).

Вже не викликає сумнівів той факт, що вплив Інтернету на особистість користувача є більш глибоким і системним, ніж вплив будь-якої іншої технологічної системи. Масштабність і потужність впливу інформаційного середовища на психіку людей у сучасних умовах актуалізувало проблему інформаційно-психологічної безпеки. Сьогодні досить складно спрогнозувати рівень залежності і вплив VR на зміну свідомості людини. За прогнозами науковців, конвергенція свідомості людини та віртуальної реальності відбувається дуже швидко. Маніпулювання свідомістю й підсвідомістю стає дедалі сильнішим та масштабнішим. Під час сеансу віртуальної реальності, в стані, який дуже схожий на гіпнотичний, на людину можна впливати будь-якими методами, адже вона в цей час зосереджена і її підсвідомість відкрита для зовнішнього впливу (Іванов, Віртуалізація суспільства).

Зазначимо, що інтернет-залежність – це залежність нехімічна й на відміну від наркотичної та алкогольної сфокусована, передусім, не на фізичному компоненті, а на психологічному, і саме в цьому її велика небезпека для духовного буття людини. Постійні фізичні та емоційні навантаження, які переживає в наші дні практично кожна людина, значно впливають на її здоров'я, повноцінну життєдіяльність. Інформаційний стрес виникає як відповідь організму на потоки інформації, що виникають навколо нього. Останнім часом цей вид стресу стає особливо актуальним, оскільки інформаційне поле постійно збільшується (Журба, Пагава, Байдик, 2016, с. 275).

Наразі феномен медіазалежності формується як ізоляційний і дезінтегруючий наслідок розвитку медіакультури. Це призводить до зміни адаптаційних механізмів особистості під впливом інтенсивних інформаційно-комунікаційних потоків. Поступове зниження суб'єктної активності та переважання пасивних форм медіаспоживання ведуть до обмеження самостійності, зменшення рефлексивності та формування різних видів залежної поведінки – зокрема медіазалежності, ігрової адикції та тенденції до втечі від реальної дійсності у віртуальні світи (Лугуценко, 2014; Шоріна, 2013).

У зв'язку з чисельними змінами у соціальних та технологічних аспектах життя актуальною проблемою сьогодення є й проблема самотності та тривожності. Соціальні мережі та технологічний розвиток хоча і забезпечують зв'язок на відстані, часто призводять до відчуття віртуальної, а не реальної спільноти. Це може підвищити відчуття самотності, особливо коли реальні соціальні контакти обмежені. Зростаюча тенденція до індивідуалізації може призводити до відчуття відокремленості від інших та втрати соціальної підтримки, що збільшує ризик тривожності. Сучасне суспільство надто напружене та конкурентне. Люди часто відчувають стрес і невпевненість у майбутньому, що може сприяти розвитку тривожності, особливо коли вони відчувають себе відокремленими та безпорадними (Головська, Хрустальова, 2024, с. 163–164; Малімон, 2015, с.. 108−115).

Такий стан, коли людина почувається відчуженою або віддаленою від інших, навіть коли вона фізично перебуває серед людей, І. Головська та А. Хрустальова називають відчуженою самотністю. Цей стан характеризується відсутністю емоційного зв'язку і взаєморозуміння з оточенням. Відчужена самотність часто є наслідком або супутнім явищем психологічних чи соціальних проблем, таких як депресія, тривожні розлади або соціальна ізоляція. Людина може мати багато соціальних контактів і бути активною у суспільстві, але не відчувати справжнього емоційного зв'язку з іншими людьми. Це може бути результатом поверхневих взаємодій або відсутності глибоких відносин. Відчуття самотності людини, навіть коли вона формально не ізольована, може бути пов'язано з неспроможністю знайти людей, які поділяють її цінності, інтереси або емоційні потреби. Відчужена самотність часто пов'язана з внутрішніми психологічними чинниками та може бути результатом добровільної або вимушеної соціальної ізоляції (Головська, Хрустальова, 2024, с. 165).

Таким чином, цифровий простір виступає не лише засобом комунікації, а й потенційним джерелом особистісного відчуження, оскільки втрата активної життєвої позиції та смислової саморе-

гуляції підвищує ризики психічної вразливості та дезадаптації. В умовах тотальної віртуалізації та детермінованої нею трансформації суспільного й індивідуального життя окремий індивід відчуває гостру потребу в нових духовних орієнтирах та практиках.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Віртуальна реальність, яка є черговим етапом технологічного прогресу та новим інформаційно-комунікативним середовищем, впливає на всі сфери суспільного життя, масову та індивідуальну свідомість, продукує нові світоглядні орієнтири та форми духовних практик. Дедалі більше інтегруючись у повсякденне життя, віртуальний простір формує нові моделі комунікації, соціальної участі та ідентифікації. Водночас віртуалізація як соціально-культурний процес, сприяючи трансформації суб'єктивності та міжособистісної взаємодії, нерідко супроводжується посиленням відчуття ізоляції, фрагментацією ідентичності та зниженням здатності до автентичного соціального контакту, породжує низку психосоціальних ризиків, зокрема, тривогу, самотність і тенденцію до втечі від реального світу. Психоемоційні стани, зумовлені перебуванням у цифровому просторі, впливають на особистісне благополуччя і стають формами новітнього відчуження – від себе, від інших і реального світу. В умовах тотальної віртуалізації та детермінованої нею трансформації суспільного й індивідуального життя людина відчуває гостру потребу в нових духовних орієнтирах та практиках. Перспективними напрямками подальших досліджень є аналіз впливу віртуальної реальності на психічний стан особистості, на технології маніпуляції підсвідомістю і свідомістю людини.

Список використаних джерел

Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / пер. з фр. В. Ховхун. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.

Власенко Ф. П. Віртуальна реальність як простір соціалізації індивіда. *Гуманітарний збірник ЗДІА*. 2014. №56. С. 208–217.

Воронкова В. Г., Кивлюк О. П., Нікітенко В. О. Критичне мислення у контексті постмодерністського дискурсу Ж. Бодрійяра. *Освітній дискурс*. 2023. № 45. С. 29–39.

Воронкова В., Нікітенко В. Проблема трансформації людини у контексті трансгуманізму: методологія цифрової антропології. *Humanities studies:Collection of Scientific Papers*. Zaporizhzhia : Publishinghouse «Helvetica», 2023. Вип. 16 (93). С. 9–17.

Головська І. Г., Хрустальова А. Є. Психологічні особливості запобігання страху самотності як профілактики тривожності. *Габітус. Науковий журнал.* Випуск 61. Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 162–167.

Данильян О. Г., Дзьобань О. П. «Симулякр» : концептуалізація феномена у постнеокласичній філософії. *Інформація і право*. 2016. № 2 (17). С. 66–76.

Дзьобань О. П., Соснін О. В. Віртуальна реальність суспільства постмодерну як соціокультурне тло соціалізації «людини інформаційної». *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2017. Випуск 69. С. 69−76.

Журба М. А., Пагава О. В., Байдик В. В. Лабіринти віртуального: Тесей у пошуках Аріадни: монографія. Харків: Видавництво «Точка», 2016. 334 с.

Іванов Д. В. Віртуалізація суспільства. *Соціологія та соціальна антропологія* [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://lib.ru/POLITOLOG/ivanov_d_v.txt (дата звернення: 15.11. 2025).

Кастельс М. Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства / Пер. з англ. Київ: Ваклер, 2007. 304с.

Куцепал С. В. Тлумачення штучного інтелекту у соціально-філософському дискусі: симулякр чи реальність? *Людина в цифровому суспільстві: сучасні тренди : монографія* / [Т. С. Гиріна, М. А. Козловець, С. В. Куцепал та ін.] ; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. Харків : Право, 2025. С. 44–62.

Лугуценко Т. В. Людина в структурі комунікативної реальності як суб'єкт віртуального простору. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 81. С. 179–182.

Лучинкіна А. І. Психологічні аспекти віртуальної соціалізації. *Проблеми сучасної психології.* 2011. Випуск 14. С. 445–454.

Малімон В. І. Віртуальне спілкування і самотність людини. *Гуманітарний вісник ЗДІА.* 2015. № 63. С. 108−115.

Медведєва В. Особливості процесу соціалізації особистості в умовах інформаційного суспільства. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 2016. Вип. 43. С. 584–595. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2016_43_37

Мироненко Г. В. Час віртуального життя: монографія. Київ: Імекс-ЛТД, 2015. 134 с.

Прудникова О. В. Антицінністі віртуального простору: філософський аналіз. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».* 2017. № 3 (34). С. 47−56.

© Юлія, Огороднійчук, 2025

Стебельська О. І. До питання про симулякризацію соціокультурного простору. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2022. Вип. 39. С.66–74.

Штепа О. О. Віртуальна реальність: соціально-філософський аналіз. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2022. С. 135–139.

Шоріна Т. Г. Феномен відчуження : сучасні історичні та суб'єктивні модифікації. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2013. Випуск 8 (126). С. 50–59.

Deleuze Gilles.The Logic of Sense. Columbia University Press, 1990. 393 s.

Hassan R. The Condition of Digitality: A Post-Modern Marxism for the Practice of Digital Life. London: University of Westminster Press, 2020. 199 p.

Kumar, Krishan. Secularization and rationalization in modernization. In: The nature of modern society. On-line. 2024.

Van Dijk J. The Digital Divide. Cambridge: Polity Press, 2020. 188 p.

References

Baudrillard, J. (2004). Simulacra and simulation / trans. from French by V. Khovhun. Kyiv: Solomiya Pavlychko Publishing House "Fundamentals", 2004. 230.

Baudrillard J. (2004). Symbolic Exchange and Death / translated from French by Leonid Kononovich. Lviv: Kalvariya. 374.

Vlasenko, F. P. (2014). Virtual reality as a space for individual socialization. Humanitarian collection of the ZGIA. No 56. 208–217.

Voronkova, V. G., Kyvlyuk, O. P., Nikitenko, V. O. (2023). Critical thinking in the context of J. Baudrillard's postmodernist discourse. *Educational Discourse*. No. 45. 29–39.

Voronkova, V., Nikitenko, V. (2023). The problem of human transformation in the context of transhumanism: methodology of digital anthropology. *Humanities studies:Collection of Scientific Papers*. Zaporizhzhia : Publishinghouse «Helvetica». Ex. 16 (93). 9–17.

Golovska, I. G., Khrustaleva, A. E. (2024). Psychological features of preventing the fear of loneliness as a prevention of anxiety. *Habitus. Scientific journal.* Issue 61. Publishinghouse «Helvetica». 162–167.

Danylyan, O. G., Dzyoban, O. P. (2016). "Symulyakr": conceptualization of the phenomenon in post-neoclassical philosophy. *Information and Law*. No 2 (17). 66–76.

Dzyoban, O. P., Sosnin, O. V. (2017). Virtual reality of postmodern society as a sociocultural background of the socialization of the "information man". *Humanitarian Bulletin of the ZDIA.* Issue 69. 6976.

Zhurba, M. A., Pagava, O. V., Baydik, V. V. (2016). Labyrinths of the virtual: Theseus in search of Ariadne: monograph. Kharkiv: Publishing house "Tochka". 334. Ivanov, D. V. Virtualization of society. *Sociology and social anthropology* [Electronic resource] – Access mode: http://lib.ru/POLITOLOG/ivanov_d_v.txt (access date : 15.11. 2025).

Castells, M. (2007). Internet Galaxy. Reflections on the Internet, Business and Society / Translated from English. Kyiv: Vakler. 304.

Kutsepal, S. V. (2025). Interpretation of artificial intelligence in the socio-philosophical discussion: simulacrum or reality? *Man in the digital society: modern trends: monograph* / [T. S. Hyrina, M. A. Kozlovets, S. V. Kutsepal, etc.]; Analytical Center of Modern Humanities. Kharkiv: Pravo. 44–62.

Lugutsenko, T. V. (2014). Man in the structure of communicative reality as a subject of virtual space. *Gileya: Scientific Bulletin*. Issue 81. 179–182.

Luchinkina A. I. (2011). Psychological aspects of virtual socialization. *Problems of modern psychology.* Issue 14. 445–454.

Malimon, V. I. (2015). Virtual communication and human loneliness. *Humanitarian Bulletin of the ZDIA*. No 63. 108−115.

Medvedev, V. (2016). Peculiarities of the process of socialization of the individual in the conditions of the information society. *Scientific works of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine.* Issue 43. 584–595. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2016_43_37

Myronenko, G. V. (2015). The Time of Virtual Life: Monograph. Kyiv: Imeks-LTD. 134.

Prudnikova, O. V. (2017). Anti-values of virtual space: philosophical analysis. *Bulletin of the National University "Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine".* No 3 (34). 47−56.

Stebelska, O. I. (2022). On the question of simulacrization of sociocultural space. *Current problems of philosophy and sociology*. Is. 39. 66–74.

Shtepa, O. O. (2022). Virtual reality: socio-philosophical analysis. *Aktual'ni problemy filosofiyi ta sotsiolohiyi.* 135–139.

Shorina, T. G. (2013). The Phenomenon of Alienation: Modern Historical and Subjective Modifications. *Multiverse. Philosophical Almanac.* Issue 8 (126). 50–59. Deleuze, Gilles. (1990). The Logic of Sense. Columbia University Press. 393.

Hassan, R. (2020). The Condition of Digitality: A Post-Modern Marxism for the Practice of Digital Life. London: University of Westminster Press. 199.

Kumar, Krishan. (2024). Secularization and rationalization in modernization. In: The nature of modern society. On-line.

Van Dijk, J. (2020). The Digital Divide. Cambridge: Polity Press. 188.

YULYA, OGORODNNCHUK – PhD student of the Departament of Plilosophy and Political Science
Zhytomyr Ivan Franko State University (Zhytomyr, Ukraine)
E-mail: assistance.for@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2805-971X

VIRTUALIZATION AND VIRTUAL REALITY: PHILOSOPHICAL-ANTHROPOLOGICAL DIMENSION

Abstract

Modern processes of digitalization taking place in people's lives are causing a rapid transition of their activities into a virtual form in various spheres of society. The article carries out a philosophical analysis of the socio-psychological consequences of virtualization, the impact of the latest forms of virtual alienation on the personality.**The purpose of the article** is to study the impact of virtual reality on human existence, on the transformation of forms of alienation of modern man, and on the psychological features of the interaction of the individual with the virtual environment. **The research methodology** is based on a holistic approach, a set of methods, including historical-philosophical, discursive, hermeneutic, semiotic, anthropological, activity-based, praxeological, systemic, narrative, critical-analytical, dialectical, phenomenological, etymological. Synergistic methodology, general scientific and specific scientific methods, in particular, analysis and synthesis, induction and deduction, generalization and analogy, were also used. **Conclusions and prospects for further research.** The theoretical, methodological, conceptual, and praxeological foundations of the information society are considered in the context of its virtualization and anthropological dimensions.It is substantiated that virtual space is gradually integrated into everyday life, forming new models of communication, social participation, and identification. It has been established that virtualization as a multifaceted phenomenon has a significant impact on a person and his or her existence, forms of social interaction, the formation of identity, and distorts the perception of reality, generating new forms of social alienation. It is argued that for an increasing number of people, virtual space and virtual reality are becoming more important and meaningful than physical (real) space and physical reality. It has been proven that psycho-emotional states caused by being in digital space affect personal well-being, increase anxiety, loneliness, and escape from reality, becoming forms of modern alienation – from oneself, others, and the real world.

Key words: digital society, virtualization, virtual reality, virtual space, virtual environment, virtual communication, alienation, psychological state, anxiety, loneliness, escape from reality.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 17.10.2025
Accepted date 10. 11.2025
Published date 17.12.2025

How to cite: **Огороднійчук, Юлія.** Віртуалізація і віртуальна реальність: філософсько-антропологічний вимір. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 111–118.
doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-12

© Юлія, Огороднійчук, 2025

УДК 370.1:159.923.2
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-13

ДУХОВНІСТЬ ЯК ІНДИКАТОР РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ СУСПІЛЬСТВА

ПУНЧЕНКО, ОЛЕГ[1]
ПУНЧЕНКО, НАТАЛІЯ[2]

Анотація

У статті здійснено соціально-філософський аналіз духовності суспільства як ключового індикатора рівня соціальної єдності та цивілізаційної зрілості. Проблема духовності завжди розглядалася як показник соціальної єдності та цивілізаційної зрілості суспільства, відображаючись як у повсякденній свідомості, так і на рівні науково-технічної діяльності. Мета статті: розкрити духовність суспільства як барометр зрілості його єдності. Вона базується на свідомості, виконує функції підключення розуму і волі до стихійного органічного процесу у суспільному розвиткові, не ламаючи цей процес, а допомагає йому усувати перепони на його шляху, перешкоджаючи деструктивним устремлінням окремих осіб, країн. Обґрунтовано, що духовність виступає інтегративним чинником суспільного розвитку, формуючи систему цінностей, норм і смислів, які забезпечують соціальну солідарність, довіру та стійкість суспільних інститутів. Аналіз соціальних трансформацій XX – початку XXI століття засвідчує нелінійний, стрибкоподібний характер розвитку людства, що проявлявся у формі соціалістичних революцій, біполярного поділу світу, ідеологічного протистояння, «кольорових» революцій, гонок озброєнь та інших масштабних соціальних зрушень. У ретроспективі ці процеси постають як історично минущі феномени, які не забезпечили ані стабільної цивілізаційної рівноваги, ані тривалого сходження держав до вершин світового впливу. Сучасний політико-економічний досвід низки країн переконливо демонструє обмеженість силових, технократичних і суто економічних моделей розвитку. Одним із ключових чинників цієї обмеженості постає ерозія духовної єдності народу, втрата внутрішнього смислового стрижня колективного буття. Проаналізовано взаємозв'язок між духовними орієнтирами, культурною ідентичністю та здатністю суспільства до подолання кризових викликів у глобалізованому світі. Особливу увагу приділено ролі духовних цінностей у процесах соціальної консолідації, розвитку громадянської відповідальності та утвердження гуманістичних ідеалів. Зроблено висновок, що рівень духовності є важливим показником цивілізаційної зрілості суспільства та передумовою його сталого розвитку.

Ключові слова: духовність, суспільство, соціальна єдність, цінності, цивілізаційна зрілість, соціальна консолідація, дух, духовність, духовні епістеми, освіта.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Духовність, як внутрішня реальність суб'єктивного чинника, як складова його інтелектуального розвитку, спочатку виникнення людства виступала і сьогодні постає як інтегруючий критерій його єднання. Вона базується на свідомості, виконує функції підключення розуму і волі до стихійного органічного процесу у суспільному розвиткові, не ламаючи цей процес, а допомагає йому усувати перепони на його шляху, перешкоджаючи деструктивним устремлінням окремих осіб, країн.

Аналіз розвитку стріли спрямованості духовності розкриває нерівномірний характер її розвитку. У другій половині XX століття та першій чверті XXI спостерігається спад духовного розвитку людства, що підтверджується практикою її руху.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких відображено стан цієї проблеми, на які спираються автори. Сучасне дослідження духовності широко розкривається у роботах В.Г. Воронкової, (особливо у низці робіт з освіти та формування інформаційного суспільства), Горак А.І. (2008); Доннікової І.А. (2020); Запорожан (2020); Кудіна В.О. (2007); Осипова А.О. (2008, 2023); Пісчикова В.С. і Холіна М.М. (2008, 2009), Пунченко О.П. (2010, 2017), Ханжі В.Б. (2020); Зуєва А.В. (2007); Шрамко О.І. (2007, 2008); Сідельнікова В.П. (2013) та багатьох інших.

Методологічною основою дослідження, що дозволяє розкрити основні його положення, виступають: по-перше, загальнологічні методи, які функціонують на всіх рівнях наукового дослідження та на які спиралися автори. Це аналіз та синтез, історичне та логічне, а також абстрагування та узагальнення. По-друге, методи від-

[1] Одеська державна академія технічного регулювання та якості (Одеса, Україна)
E-mail: olegpetr02.09@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2694-6841
[2] Одеський державний аграрний університет (Одеса, Україна)
E-mail: iioonn24.01@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0008-1382-4490

окремлення та дослідження об'єкта, а також обробки та систематизації накопичених емпіричних знань. По-третє, методи пізнання теоретичного рівня, яких у статті віднесено: ідеалізація, формалізація та історичне. Використання цих методів пізнання дозволило розкрити процес розвитку духовності зі становлення інтелекту за сучасною епохою.

Мета статті: розкрити духовність суспільства як барометр зрілості його єдності.

Виклад основного матеріалу. Духовність як барометр зрілості суспільства. Проблема духовності завжди розглядалася як показник соціальної єдності та цивілізаційної зрілості суспільства, відображаючись як у повсякденній свідомості, так і на рівні науково-технічної діяльності. Основою її формування виступають гуманітарні дисципліни сучасної освіти. Історично першим середовищем розвитку людського інтелекту та духовності було землеробство. М. Галич показує, що воно визначало не лише економічну діяльність, а й матеріальні та духовні форми суспільних взаємовідносин. Потреба одухотворення життя дозволила людині подолати суто біологічне сприйняття існування та відмежувати себе від тваринного світу, Потреба в одухотворенні буття, що виникла ще на ранніх етапах первісної історії, мала для людини принципове значення. Вона дала змогу подолати суто біологічне сприйняття життя та відмежувати людське існування від життєдіяльності тваринного світу. Завдяки цьому людина навчилася бачити у власному житті – як у його цілісності, так і в окремих проявах – більше, ніж матеріальну або функціонально-біологічну доцільність. Саме тоді відкрився шлях не лише до вдосконалення людини як природної істоти, а й до її нескінченного духовного розвитку.

Форми духовності у ранніх цивілізаціях. Форми духовності, що поступово зароджувалися, виконували інтегруючу функцію, об'єднуючи людей у первинні соціальні спільноти – сім'ю, рід, плем'я. Становлення цих спільнот відображало еволюцію людського інтелекту як у матеріальній, так і в духовній сферах життя. У матеріальному вимірі це виявлялося у створенні та використанні знарядь праці – чоперів, кам'яних рубил, ножів, наконечників, сокир, серпів тощо. У духовному бутті розвиток інтелекту проявлявся у формуванні вірувань, звичаїв, норм взаємовідносин і усвідомленні взаємодії з силами природного світу.

Про необхідність гармонійного співіснування людини з природою людство було застережене ще кілька тисячоліть тому. Зокрема, ієрогліфічний напис, що приписується добі Хеопса, містить пересторогу про те, що загибель людей може настати внаслідок невміння користуватися силами природи та незнання істинного устрою світу.

Духовність і філософські традиції. Духовність розвивалася через поступовий перехід від чуттєвих форм єдності з природою до символічних та нормативних духовних практик. О. О. Осипов підкреслює складність цього процесу та його нелінійний характер: різні форми духовно-практичного досвіду співіснували одночасно. В індуїзмі, буддизмі, конфуціанстві та даосизмі людина залишалася центром філософських роздумів – її внутрішній світ, шляхи самовдосконалення та гармонія з космосом і суспільством. Аналогічно, у філософській традиції Стародавньої Греції та Риму духовність трактувалася як умова доброчесного життя, внутрішньої свободи та повноти буття. Саме в цьому контексті розгортається перехід від безпосередньо-чуттєвих форм єднання з природою та спільнотою до усвідомлених духовних практик, що набувають символічного, нормативного й ціннісного виміру. Йдеться не про просту еволюцію форм діяльності, а про глибинну трансформацію способу людського існування. Цю логіку переходу ґрунтовно аналізує О. О. Осипов, наголошуючи на складності руху від багатоопосередньо-чуттєвої форми єдності до тілесно-духовної екзистенції, яка реалізувалася в духовних практиках і діях первісної людини, а згодом – у розвинених формах духовного досвіду стародавніх цивілізацій. Водночас дослідник підкреслює, що історичний процес функціонування духовних практик не має лінійного характеру, оскільки передбачає одночасне співіснування різних за рівнем зрілості та спрямованістю форм духовно-практичного досвіду. Аналіз перших філософських шкіл Стародавньої Індії та Стародавнього Китаю – індуїзму, буддизму, конфуціанства, даосизму, тантризму та інших – утверджує переконання, що головним вектором їхніх пошуків було не осмислення геополітичного устрою чи технологій освоєння природи, і не наукове пізнання як таке, попри значні відкриття в галузі природознавства й техніки. Центральним предметом філософського розмислу залишалася людина, її внутрішній світ, духовна природа, шляхи самовдосконалення та досягнення гармонії з космосом, суспільством і самою собою.

Духовність у середньовіччі та Новий час. У феодальному суспільстві духовність набу-

© Олег, Пунченко, Наталія, Пунченко, 2025

вала релігійного забарвлення, розвиваючись у працях Ансельма Аквінського, М. Кузанського та Е. Роттердамського. Згодом, у період індустріальної цивілізації, духовність аналізувалася Вольтером, Руссо, Кантем, Гегелем. В українській традиції – у працях Г. Сковороди, О. Потебні, Г. Шпета, а в сучасності – В. Воронкової, Г. Горак, І. Доннікової та інших.

У вченнях Платона, Аристотеля, Епікура, Епіктета та інших мислителів духовність постає як умова досягнення доброчесного життя, внутрішньої свободи та онтологічної повноти людського буття. Саме в цьому культурно-філософському просторі на європейському континенті виникають академії та перші університети, покликані сприяти духовному розвитку людини. Водночас афірмативний, тобто соціально та класово обмежений характер освіти зумовлював те, що процес формування духовності набував чітко вираженого класового відбитку.

У працях Ф. Аквінського, М. Кузанського, Е. Роттердамського розкривається зміст духовності. Зміні пріоритету релігійних концепцій духовного розвитку людини та суспільства сприяв перехід людства до цивілізаційної парадигми розвитку – індустріальної. Проблема духовності відображається у творах Вольтера, Руссо, Дідро, Канта, Гегеля, Фіхте, Шеллінга, Фейєрбаха та багатьох інших.

В українській філософії цю проблему досліджували Г. Сковорода, О. Потебня, Г. Шпет, а сьогодні вона знаходить своє відображення у науковій творчості Г. Горак, І. Доннікової, О. Зуєва, В. Кудіна, С. Кузьміної, В. Ополєва, В. Пісчикова, М. Холіна, В. Ханжі, Я. Шрамко та ін.

XX століття постає як переломний етап у розвитку світової цивілізації, позначений радикальними соціокультурними, технологічними та світоглядними зрушеннями. Перехід від техногенної до інформаційної моделі розвитку, глобальні війни, ідеологічне протистояння та геополітична фрагментація світу не лише трансформували матеріальні основи буття, а й спричинили глибоку кризу духовних орієнтирів людства. У цих умовах духовність дедалі частіше редукувалася до інструментального виміру, поступаючись прагматичним, утилітарним і технократичним моделям світобачення, що орієнтувалися передусім на ефективність, контроль і споживання.

Духовна криза XX століття була зумовлена не стільки втратою релігійних форм світосприйняття, скільки руйнуванням цілісної ціннісної картини світу. Людина опинилася в ситуації екзистенційної розірваності між зростаючими можливостями техніки та втратою смислових орієнтирів власного існування. Саме тому численні філософські напрями XX століття – екзистенціалізм, феноменологія, критична теорія, персоналізм – звертаються до проблеми духовності як до ключового виміру людського буття, що потребує нового осмислення.

Історичний досвід переконливо засвідчує, що життєздатність суспільства визначається не лише його матеріальними ресурсами або військовою могутністю, а насамперед рівнем внутрішньої духовної єдності. Сила народу полягає у сформованому духовному геномі, який акумулює історичну пам'ять, колективні цінності, моральні норми та світоглядні орієнтири, передаючись через повсякденну свідомість, традиції та соціокультурні практики. Саме цей духовний фундамент забезпечує здатність суспільства до самоорганізації, солідарності та опору деструктивним викликам.

У XXI столітті проблема духовності набуває нової гостроти у зв'язку з процесами глобалізації, цифровізації та віртуалізації соціального простору. Інформаційна цивілізація створює безпрецедентні умови для доступу до знання, але водночас загострює ризики фрагментації ідентичності, девальвації гуманістичних цінностей і підміни духовного досвіду симулятивними формами комунікації. У цих умовах духовність постає не як даність, а як завдання – результат свідомого ціннісного вибору людини і суспільства.

Особливого значення в сучасному філософському дискурсі набуває аксіологічний вимір духовності, оскільки саме система цінностей формує її смислове ядро. Як слушно зауважує І. І. Горак, «востаннє теоретичний статус аксіології, її евристичні та метафізичні можливості опиняються в центрі філософського дискурсу», що пов'язано з необхідністю переосмислення ролі духовності у світі, де фундаментальні цінності – істина, добро, справедливість, свобода, відповідальність – зазнають процесів девальвації [Горак, 2008]. Аксіологічний аналіз дозволяє виявити не лише кризові тенденції, а й потенціали духовного оновлення, закладені у культурі, освіті та соціальних інститутах.

Таким чином, духовність у XX–XXI століттях постає як багатовимірний феномен, що поєднує екзистенційний, соціальний та ціннісний виміри людського буття. Вона виступає не лише індика-

тором цивілізаційної зрілості, а й стратегічним ресурсом сталого розвитку, соціальної єдності та збереження гуманістичних засад сучасної цивілізації. Саме через відновлення аксіологічного ядра духовності можливе формування цілісного світогляду, здатного інтегрувати досягнення науково-технічного прогресу з потребами морального та духовного самоздійснення людини (Zuboff, 2019).

До аналізу сутності афірмативності освіти як елементу духовної культури неодноразово зверталися представники Франкфуртської школи, зокрема М. Хоркхаймер, Т. Адорно, Г. Маркузе та інші. Вони виходили з положень критичної теорії суспільства, сформульованої М. Хоркхаймером у 1937 році. Згідно з нею, критична теорія є: теорією, у всіх своїх положеннях спрямованою на створення нормативних умов гідного людського життя; теорією, що засуджує існуючі соціальні інститути та практики як «нелюдські»; теорією, яка виходить із необхідності трансформації суспільства як цілісного утворення.

Виходячи з основних положень критичної теорії, Г. Маркузе зазначає, що їй притаманні такі риси: турбота про людське щастя та переконаність у тому, що воно може бути досягнуте шляхом перетворення матеріальних умов існування; увага до розвитку можливостей людини, її свободи, щастя та прав індивіда. При цьому свобода розуміється як сукупність реальних можливостей і суспільних відносин, від реалізації яких залежить доля людини; вимога визволення людських відносин шляхом скасування застарілих матеріальних умов існування..

Термін «афірмативна культура» у Г. Маркузе означає передусім високу культуру буржуазної епохи, особливо мистецтво. У той час як мистецтво ідеалізує та прославляє «кращий світ», індивіди змушені вести безжальну боротьбу за виживання та матеріальні ресурси в економічній і суспільній сферах. Поняття «душі», а згодом і «особистості», вказує на той залишок самості, який знаходить своє втілення переважно у споглядданні мистецтва, оскільки потреба в щасті зазнає краху у зіткненні з репресивною організацією суспільства.

Водночас афірмативність, що виражає класовий характер духовної культури, не є винаходом XX століття. Сам Г. Маркузе звертається до аналогій, аналізуючи ідеї Платона, Аристотеля та інших філософів. Проте, як свідчить історична та соціальна практика, афірмативний характер освіти не здатний повною мірою розв'язати проблему формування духу народу (MacIntyre, 2007).

Таким чином, поняття «дух» досліджується з різних позицій у науці та філософії. В антології він досліджується як неречове початок світу і як похідне від матерії. Так, в індійській філософії дух розкривається через співвідношення брахмана – вищої реальності, об'єктивного безособового духовного початку на оплотненні якого виникає весь матеріальний світ, та атмана – суб'єктивного духовного початку. У Стародавній Греції дух розглядається як найтонший субстракт з ознаками матерії, як прабатько свідомості та самосвідомості. У найбільш розвиненій формі дух з'явився у Гегеля, у його системі основних значущих категорій у філософії, на другому місці представлений абсолютний дух, який поступився першістю лише абсолютною ідеєю. У «Феноменології духу» Гегель характеризує його як об'єктивний, абсолютний, формотворчий початок. «Дух є завжди ідея, але спочатку є лише зрозуміліше ідеї, чи ідея у її невизначеності, в абстрактному вигляді реальності, тобто. у формі буття; розвиток цієї реальності завершується лише усією філософією духу загалом. Дух лише на останньому щаблі сходів форм духу – на щаблі «абсолютного духу» – досягає повної тотожності з абсолютною ідеєю. Отже, прогрес духу полягає у процесі його розвитку, руху (Горак, 2008).

У гносеології дух є визначальним мислення, свідомість, самопізнання. Це відбивалося у вченні про нусі; законах логічного мислення, а сьогодні – у розвитку методології наукового пізнання. Але як би ми не вели мову про матерію і дух необхідно виходити з цього факту, що не вся матерія одухотворена і з цієї позиції тіло як матеріальний об'єкт є природним сховищем духу, отже, турбота про людину передається як головна турбота про сховище її духу, що є завданнями медицини, екології, біології.

Звернення філософії до отологічного та гносеологічного аспектів походження, сутності та здатності духу пізнавати та спрямовувати розвиток навколишньої дійсності, не розкриває його механізми внутрішнього одухотворення соціальних процесів. Якщо ми стверджуємо, що матерія – це об'єктивна реальність, яка існує незалежно від нас, а людина – це окрема частина природи, яка має розум, інтелект, то з її появою розвиваються механізми одухотворення соціальних процесів.

Духовність – це внутрішня реальність суб'єктивного чинника, куди входять не тільки

© Олег, Пунченко, Наталія, Пунченко, 2025

форми суспільної свідомості, а й психічні процеси (пам'ять, уява, мова, увага, воля, емоції, особистісні здібності, темперамент та інші), і навіть систему соціальних відносин, що базуються на свідомості. Свідомість полягає в тому, щоб вміти вчасно підключити волю і розум до стихійного органічного процесу суспільного розвитку не ламаючи, не ґвалтуючи цей процес, допомагати йому усувати перешкоди на його шляху, перешкоджати деструктивним устремлінням окремих осіб, груп, країн.

Духовність, як внутрішня ідеальна форма буття суб'єктивного чинника завжди протистоїть матеріально-речовим формам, прагматизму і утилітаризму життя, його природі, що осягається за допомогою наукових методів. Духовність – це те, що у змісті духовного світу людини має морально-гуманістичної інтенцією, що орієнтовано на вищі нематеріальні цінності – добро, любов, красу, істину, свободу, справедливість. Залежно від рівня та характеру духовного розвитку особистості її духовний світ може більшою чи меншою мірою мати якість духовності» (Осипов, 2023),

Проблема духовного розвитку найчастіше постає як проблема ідеалізації, що пред'являється у вигляді протиріччя між реальним та віртуальним його змістом; між теоретичним, абстрактно-логічним та конкретно-емпіричним; раціональним та емоційно-чуттєвим; явним та неявним, інтуїтивним знанням. Її дозвіл не зводиться лише до діалектики теоретичного та конкретно-емпіричного; методів дедукції та індукції; аналізу окремих фактів та наукових узагальнень. При цьому духовний розвиток не обмежується суто кількісними чи інформаційними формами свого вираження та раціональними критеріями аналізу соціальної реальності (Доннікова, 2020).

У кожен історичний час духовність суспільства знаходить свої межі і має свої складнощі, характерні лише для цієї епохи, країни, нації. Розуміння духовності неможливе з позиції лише теорії відображення чи простого наукового аналізу, різних стадій розвитку понятійно-концептуального апарату. За своєю суттю, духовний розвиток – це насамперед розвиток людини як суб'єкта відповідної культури, її творчих, пізнавальних, адаптаційних, інтегративних, ідентифікаційних та інших індивідуальних та суспільних здібностей; розвиток, який пов'язаний не тільки з науковою, а й філософською, повсякденною, міфологічною та релігійною, національною свідомістю та самосвідомістю, що виявляється в мистецтві, способі життя, менталітеті та світогляді народу, його звичаях і традиціях, характері, історично сформованих суспільних зв'язках, державної політики та ідеології. Ступінь цього розвитку проявляється в активності та пасивності особистої та колективної діяльності, моральному та аморальному її змісті, самодіяльності та конформізмі, вірі та безвір'ї в ті чи інші цінності, надіях і сподіваннях окремих людей і цілих народів, тій морально-психологічній атмосфері, в якій протікає їхнє повсякденне життя (Inglehart, & Welzel, 2005).

Зміст духовності людини визначає її суспільну сутність, що він є як особистість, як частка народу, нації, країни. І критеріями реалізації його духовності виступає його особистісне ставлення до постійних викликів та загроз у вигляді техногенних катастроф, економічних та екологічних криз, злочинності, втрати національної ідентичності та історичної пам'яті, розгулу націоналізму тощо. У таких умовах безпека соціального буття народу та особистості стає все більш проблематичною, а її відсутність створює ризики дестабілізації та ослаблення конструктивних засад соціального життя.

Але як суб'єктивний чинник здійснює гармонію та регулює процеси взаємодії організації та самоорганізації суспільного буття і як він формує духовний світ людини та суспільства – адже це його головне завдання? Вирішення цього завдання полягає в тому, щоб визначити, які цінності необхідно культивувати, від яких відмовлятися, і як все це позначиться на процесі гуманізації соціальних відносин. А ціль полягає в тому, щоб забезпечити інтеграцію людської духовності на основі вищих цінностей, що дозволяє здійснювати її гуманістично вивіреними діями. Порівняльний аналіз систем духовних цінностей – спочатку у теоретичному, та був і практичному плані – найважливіша потреба сучасності. Гуманітарний розвиток до наявних видів контролю та експертизи вимагає додавання ще й аксіологічної експертизи. Цей новий вид експертизи має виявляти та культивувати найбільш відповідні вектори духовного розвитку людства (Пунченко, Пунченко, 2010).

Духовність має глибокий соціальний вимір. Як людинорозмірний фактор духовність виражає особливий людський вимір. «У найзагальнішому сенсі, відмічає І.А. Доннікова, людомірність означає, що людина здатна «прикладати свою мірку» до всього, що потрапляє до поля її зору чи діяльності. Іншими словами, вона має у своєму розпорядженні пред-

мети, речі та явища в межах власного існування, організованого за створеними нею самими законами і канонами» [Доннікова, 2020]. Духовні сутності тісно пов'язані з творчістю та свободою і завжди залишаються ареною дебатів щодо тих чи інших принципів або устоїв, що формують людиномірність. Духовність має відношення до практичного життя людини, вона пов'язана з універсальними правилами поведінки, політичними та правовими нормами. У широкому сенсі духовність збігається з поняттям techne, що виражає людські здібності та вміння, засновані на знанні.

Сила знання завжди полягає в тому, що «воно розкріпачує людину, звільняє від пут невігластва. Але знання набуває ні з чим незрівнянної сили, коли воно помножене на високу моральність, коли воно зігріте високими ідеалами гуманізму та людинолюбства» (Пунченко, 2017). Головним завданням суспільства у формуванні людиномірності виступало і виступає виховання душі, яка формує справжній дух народу та відображає історично змінні погляди на внутрішній світ суб'єкта. Це стосується як загального рівня свідомості, так і теоретичного осмислення, що розкривається через діяльність суб'єктивного чинника історії.

Душа є джерелом духовних «генів» людини. На основі генів соціальної самості окремих індивідів формується геном народу – як цілісний стрижень, квінтесенція єдиної його самості. Він включає позамислімі духовні аспекти: волю, почуття, пам'ять, інтуїцію, уяву та інші прояви духовності, пов'язані між собою тонкими, незримими нитками, що утворюють єдиний геном народу. Цей геном постає як цілісний смисловий стрижень самості народу і передається у спадок. До запровадження всенародної освіти духовний геном народу формувався через звичайну свідомість. Свідченням цього є вся теорія буття народів світу: народ сильний лише у єдності. Духовний геном народу формувався через відповідальність та турботу про країну, землю і рід. Він об'єднує соціальні та психологічні почуття, пов'язуючи всі духовні прояви тонкими, незримими нитками (Пунченко, 2014).

Аналіз однієї з історичних форм соціального об'єднання в Україні – козацтва – показує єдність їхнього духу та спільної мети. Його формування відбувалося через традиції, звичаї, відповідальність за українську землю та збереження свого роду. Значну роль у розвитку козацького духу відігравали державна влада того часу та церква. Сьогодні, порівнюючи формування духовного «геному» козацтва з сучасними процесами, бачимо суттєві відмінності. Якщо раніше головним було практичне забезпечення безпеки й захисту країни від зовнішніх загроз, то сучасність часто оперує абстрактними гаслами демократії та свободи. Проте ключовий урок козацтва залишається актуальним: справжня сила народу не в зброї, а у єдності, здатності згуртуватися у скрутні часи та протистояти загрозам, зберігаючи свої цінності та духовну основу (Huntington, 1996).

Однак у сучасний період питання формування духовного геному українського народу не завжди посідало належне місце серед пріоритетів державної та освітньої політики. Це проявлялося у низці взаємопов'язаних чинників. По-перше, за роки незалежності країна пережила зміну кількох політичних курсів, що часто супроводжувалося відсутністю наступності в управлінських підходах і довгострокових стратегій розвитку. По-друге, трансформації у сфері вищої освіти призвели до скорочення або переосмислення інституцій, які раніше відігравали важливу роль у військово-патріотичному та громадянському вихованні молоді. По-третє, зменшення обсягу гуманітарної підготовки у вищих навчальних закладах звузило можливості системного формування ціннісних орієнтацій, світоглядних засад і духовних епістем майбутніх фахівців. По-четверте, соціальні та геополітичні виклики останніх років сприяли зростанню міграційних процесів, зокрема серед молоді, що ускладнило збереження сталих духовних і громадянських зв'язків із Батьківщиною.

У сукупності ці процеси свідчать про послаблення цілісного та системного підходу до управління духовним потенціалом суспільства, який традиційно виступає однією з ключових основ національної стійкості. Водночас поширені сьогодні судження про «втрату духовності» або загальну кризу моральних засад доцільно розглядати не як фатальне явище, а як ознаку складного періоду соціальної адаптації, що супроводжує глибокі трансформації суспільства.

У цих умовах особлива роль належить освіті, яка покликана підтвердити свою ефективність і суспільну значущість через наукові платформи, міждисциплінарний діалог та формування цілісного духовного світу особистості й народу загалом. Наукові дискусії неодноразово пропонували інноваційні та конструктивні підходи до зміцнення суспільної єдності й духовної безпеки, однак їх практична реалізація потребує системної підтримки та інституційного втілення (Berger, & Luckmann, 1966).

© Олег, Пунченко, Наталія, Пунченко, 2025

Аналіз духовних епістем дозволяє дійти висновку, що їх інтегрувальним ядром виступає патріотизм, який пронизує світоглядні, гуманістичні, моральні, колективістські та відповідальнісні виміри буття. Патріотизм як усвідомлена любов до Батьківщини формує довгострокову перспективу розвитку суспільства. Як слушно зазначає С. Вакарчук, Україну варто сприймати не лише як землю предків, а й як простір майбутнього наших дітей і онуків, замислюючись над спадщиною, яку ми їм залишаємо. Саме така установка сприяє консолідації духовних сил народу та зміцненню його внутрішньої єдності.

Отже, актуальним завданням сьогодення є пошук і впровадження нових форм патріотичного виховання, здатних позитивно впливати на духовний зв'язок суспільства, стимулювати громадянську відповідальність і сприяти поступовому, усвідомленому оновленню національної свідомості.

Висновок. Аналіз соціальних трансформацій XX – початку XXI століття засвідчує нелінійний, стрибкоподібний характер розвитку людства, що проявлявся у формі соціалістичних революцій, біполярного поділу світу, ідеологічного протистояння, «кольорових» революцій, гонок озброєнь та інших масштабних соціальних зрушень. У ретроспективі ці процеси постають як історично минущі феномени, які не забезпечили ані стабільної цивілізаційної рівноваги, ані тривалого сходження держав до вершин світового впливу. Сучасний політико-економічний досвід низки країн переконливо демонструє обмеженість силових, технократичних і суто економічних моделей розвитку. Одним із ключових чинників цієї обмеженості постає ерозія духовної єдності народу, втрата внутрішнього смислового стрижня колективного буття.

За таких умов актуалізується потреба у своєрідній духовній революції – не як радикальному зламі, а як глибинному переорієнтуванні суспільної свідомості, здатному змінити «вектор барометра» національної єдності у конструктивному, гуманістичному напрямі.

У межах даного дослідження духовність осмислюється в кількох взаємопов'язаних вимірах. По-перше, поняття духу розглядається в онтологічному, гносеологічному та соціальному контекстах. Саме на соціальному рівні духовність постає як внутрішня реальність суб'єктивного чинника, як рушійна сила інтелектуальної та моральної активності людини, орієнтованої на вищі нематеріальні цінності. Така духовність виконує інтегративну функцію: вона не лише виявляє соціальні суперечності, що неминуче виникають у процесі розвитку, а й спрямовує їх розв'язання в русло загальнолюдської солідарності. У цьому контексті методологічно значущим постає гуманістичний заповіт Аль-Фарабі, згідно з яким людяність є сполучною основою між людьми, а мир – природною нормою співбуття людського роду.

По-друге, спад духовності, що настав унаслідок розпаду Радянського Союзу, інтерпретується як прояв «зубожіння духу народу», ослаблення системи патріотичного виховання, втрата життєвих орієнтирів і ціннісних смислів, які традиційно виконували функцію соціального цементування. Аналіз соціально-психологічних духовних епістем свідчить про зниження рівня колективної відповідальності та єдності у кризових умовах сучасності, що додатково загострює проблему національної солідарності.

По-третє, вводиться поняття «духовного геному народу», який осмислюється як смисловий код його історичної тяглості, квінтесенція культурної ідентичності та внутрішньої цілісності. Саме духовний геном забезпечує спадкоємність цінностей і здатність народу до самооновлення в умовах цивілізаційних викликів.

По-четверте, сучасна освіта розглядається як фундамент формування теоретичної свідомості та відтворення духу народу. Виявляються причини глобального духовного вакууму, що набув рис своєрідного «всесвітнього потопу духовності», окреслюються форми його прояву у масовій культурі, інформаційному просторі та соціальних практиках. У цьому контексті підкреслюється детермінуюча роль суспільних наук у формуванні патріотизму як усвідомленої цінності, а не декларативного гасла. Патріотизм інтерпретується як умова колективного перезавантаження мислення та як основа вироблення власного, національно автентичного шляху духовного розвитку.

По-п'яте, акцентується необхідність більш збалансованого та стратегічного інвестування в духовне виробництво суспільства. Обґрунтовується теза, що вкладення у розвиток духу народу мають довгостроковий мультиплікативний ефект, значно перевищуючи за своїми наслідками інвестиції у суто матеріальні або військово-технічні ресурси.

Загалом проведене дослідження дозволяє стверджувати, що еволюція духовного світу людства є принципово відкритим процесом, позбавленим остаточних меж. Саме в цій відкритості духовності полягає її потенціал як ключового чинника цивілізаційної зрілості, соціальної єдності та сталого майбутнього людства.

Список використаних джерел

Воронова В.Г. (2011). Теоретико-проксіологічні засади формування парадигми гуманістичного менеджменту в Україні. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2011. Вип. 45. 5-11.

Горак Г.І. (2008). Структура аксіосфери. *Актуальні проблеми духовності*, № 9. Кривий Ріг: ПП «Видавничий дім». 3-11.

Доннікова І.А. (2020). Створювальна сила знання. Одеса: Фенікс. 250.

Осипов А.О. (2023). Духовна практика як спосіб реалізації цілісності особистості. Humanities Studies. Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University. 16 (93). 32-43.

Пунченко О.П., Пунченко Н.О. (2010). Освіта у системі філософських цінностей. Одеса: Друкарський дім. Друк "Південь". 506 с.

Пунченко О.П. (2014). Духовність як глобалізуючий мегатренд цивілізаційного буття людства. Матеріали IV Міжнародної конференції «Україна у системі сучасних цивілізацій: трансформації держави та громадянського суспільства». Одеса: ОНМУ. 19-27.

Пунченко О.П. (2017). Археологія ноосферної освіти. Одеса: Друкарський дім: "Південь". 452.

Berger P. L., & Luckmann, T. (1966). The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge. Anchor Books.

Durkheim, E. (1995). The elementary forms of religious life (K. E. Fields, Trans.). Free Press.

Habermas, J. (2001). The postnational constellation: Political essays (M. Pensky, Trans.). MIT Press.

Huntington, S. P. (1996). The clash of civilizations and the remaking of world order. Simon & Schuster.

Inglehart, R., & Welzel, C. (2005). Modernization, cultural change, and democracy: The human development sequence. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511790881

MacIntyre, A. (2007). After virtue: A study in moral theory (3rd ed.). University of Notre Dame Press.

Zuboff, S. (2019). The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power. PublicAffairs.

References

Voronova V.G. (2011). Theoretical and Proxiological Principles of the Formation of the Paradigm of Humanistic Management in Ukraine. Humanitarian Bulletin of the Zaporizhzhia State Engineering Academy. 2011. Issue 45. 5-11.

Gorak G.I. (2008). The Structure of the Axiosphere. Current Problems of Spirituality, No. 9. Kryvyi Rih: PP "Publishing House". 3-11.

Donnikova I.A. (2020). The Creative Power of Knowledge. Odesa: Phoenix. 250.

Osipov A.O. (2023). Spiritual Practice as a Way of Realizing the Integrity of the Personality. Humanities Studies. Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University. 16 (93). 32-43.

Punchenko O.P., Punchenko N.O. (2010). Education in the system of philosophical values. Odesa: Printing House. Printing "South". 506 p.

Punchenko O.P. (2014). Spirituality as a globalizing megatrend of the civilizational existence of mankind. Materials of the IV International Conference "Ukraine in the system of modern civilizations: transformations of the state and civil society". Odesa: ONMU. 19-27.

Punchenko O.P. (2017). Archaeology of noosphere education. Odesa: Printing House: "South". 452.

Berger P. L., & Luckmann, T. (1966). The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge. Anchor Books.

Durkheim, E. (1995). The elementary forms of religious life (K. E. Fields, Trans.). Free Press.

Habermas, J. (2001). The postnational constellation: Political essays (M. Pensky, Trans.). MIT Press.

Huntington, S. P. (1996). The clash of civilizations and the remaking of world order. Simon & Schuster.

Inglehart, R., & Welzel, C. (2005). Modernization, cultural change, and democracy: The human development sequence. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511790881

MacIntyre, A. (2007). After virtue: A study in moral theory (3rd ed.). University of Notre Dame Press.

Zuboff, S. (2019). The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power. PublicAffairs.

© Олег, Пунченко, Наталія, Пунченко, 2025

OLEG, PUNCHENKO – Doctor of Philosophic Scinces, Professor,
Professor Department of automated systems and information-measuring technology,
Odesa State Academy of Technical Regulation and Quality (Odesa, Ukraine)
E-mail: olegpetr02.09@gmail.com.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2694-6841

NATALIA, PUNCHENKO – Candidate of technical Science Heed of the information technology department, Associate Professor, PhD, Odesa State Agrarian University (Odesa, Ukraine)
E-mail: iioonn24.01@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1382-4490

ASPIRITUALITY AS AN INDICATOR OF THE LEVEL OF SOCIAL INTEGRATION AND CIVILIZATIONAL MATURITY OF SOCIETY

Abstract

The article carries out a socio-philosophical analysis of the spirituality of society as a key indicator of the level of social unity and civilizational maturity. The problem of spirituality has always been considered as an indicator of social unity and civilizational maturity of society, reflected both in everyday consciousness and at the level of scientific and technical activity. The purpose of the article: to reveal the spirituality of society as a barometer of the maturity of its unity. It is based on consciousness, performs the functions of connecting reason and will to the spontaneous organic process in social development, without breaking this process, but helping it to eliminate obstacles in its path, preventing the destructive aspirations of individuals and countries. It is substantiated that spirituality acts as an integrative factor of social development, forming a system of values, norms and meanings that ensure social solidarity, trust and stability of social institutions. The analysis of social transformations of the 20th and early 21st centuries demonstrates the nonlinear, leap-like nature of the development of humanity, which manifested itself in the form of socialist revolutions, bipolar division of the world, ideological confrontation, "color" revolutions, arms races and other large-scale social shifts. In retrospect, these processes appear as historically transient phenomena that did not ensure either a stable civilizational balance or a long-term ascent of states to the heights of world influence. The modern political and economic experience of a number of countries convincingly demonstrates the limitations of force-based, technocratic and purely economic models of development. One of the key factors of this limitation is the erosion of the spiritual unity of the people, the loss of the internal semantic core of collective existence. The relationship between spiritual guidelines, cultural identity and the ability of society to overcome crisis challenges in a globalized world is analyzed. Special attention is paid to the role of spiritual values in the processes of social consolidation, development of civic responsibility and affirmation of humanistic ideals. It is concluded that the level of spirituality is an important indicator of the civilizational maturity of society and a prerequisite for its sustainable development.

Key words: spirituality, society, social unity, values, civilizational maturity, social consolidation, spirit, spirituality, spiritual epistemes, education.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 07.10.2025
Accepted date 10. 11.2025
Published date 07.12.2025

How to cite: Пунченко, Олег, Пунченко, Наталія. Духовність як індикатор рівня соціальної інтеграції та цивілізаційної зрілості суспільства. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 119–127.
doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-13

УДК 72.012:725.51:159.9:316.7:130.2
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-14

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРИНЦИПИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ БІОФІЛЬНОГО ДИЗАЙНУ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

РИЖОВА, ІРИНА[1]
ШВЕЦЬ, ОЛЕНА[2]

Анотація

Актуальність дослідження. У сучасних умовах зростання рівня урбанізації, техногенного навантаження та соціальних криз особливої ваги набуває проблема створення середовищ, орієнтованих на фізичне й психоемоційне відновлення людини. Реабілітаційні комплекси як простори медико-соціальної допомоги відіграють ключову роль у процесах відновлення здоров'я, адаптації та повернення людини до активного життя. Водночас традиційні підходи до їх проєктування часто зосереджуються переважно на функціонально-технологічних аспектах, залишаючи поза увагою глибинні психологічні потреби користувачів та їхній зв'язок із природним середовищем. **Метою даного дослідження** є всебічне науково-теоретичне та практичне обґрунтування принципів, підходів і методів застосування біофільного дизайну в архітектурно-просторовій організації реабілітаційних комплексів з метою формування ефективного лікувально-реабілітаційного середовища, що сприяє фізичному, психоемоційному та соціальному відновленню людини. **Методи дослідження**. У дослідженні використано системно-структурний метод, метод експертного оцінювання, метод моделювання та ін. Дослідження біофільного дизайну в реабілітаційних комплексах потребує виокремлення трьох основних блоків: теоретико-методологічного, аналітичного та практично-прикладного, кожен з яких формує власний внесок у загальний процес побудови концепції. Біофільний дизайн, що ґрунтується на ідеї вродженої потреби людини у взаємодії з природою, постає як перспективний напрям у формуванні лікувально-реабілітаційного середовища. Особливо актуальною ця проблема є в умовах сучасної України, де зростає потреба у створенні ефективних реабілітаційних просторів для військових і цивільних осіб, постраждалих унаслідок воєнних дій. Відсутність уніфікованих принципів і чітко сформованих підходів до інтеграції біофільного дизайну в реабілітаційні комплекси ускладнює процес проєктування та знижує потенціал таких середовищ як інструментів комплексного відновлення людини. У цьому контексті актуалізується необхідність розробки методологічних засад формування принципів і підходів до дослідження біофільного дизайну, що враховуватимуть як просторово-художні, так і психоемоційні, функціональні та екологічні аспекти. Такий науковий підхід дозволить не лише систематизувати існуючі знання, а й створити теоретичну основу для практичного впровадження біофільних рішень у реабілітаційних комплексах, сприяючи підвищенню якості лікувального середовища та формуванню гуманістично орієнтованої архітектури майбутнього **Висновок.** Методика дослідження біофільного дизайну включає теоретичний аналіз, просторова аналітика, моделювання, емпіричні дослідження, що дає змогу сформувати науково обґрунтовані рекомендації.

Ключові слова: методологія, метод, принципи, підходи, біофільний дизайн, реабілітаційні комплекси.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах зростання рівня урбанізації, техногенного навантаження та соціальних криз особливої ваги набуває проблема створення середовищ, орієнтованих на фізичне й психоемоційне відновлення людини. Реабілітаційні комплекси як простори медико-соціальної допомоги відіграють ключову роль у процесах відновлення здоров'я, адаптації та повернення людини до активного життя. Водночас традиційні підходи до їх проєктування часто зосереджуються переважно на функціонально-технологічних аспектах, залишаючи поза увагою глибинні психологічні потреби користувачів та їхній зв'язок із природним середовищем. Біофільний дизайн, що ґрунтується на ідеї вродженої потреби людини у взаємодії з природою, постає як перспективний напрям у формуванні лікувально-реабілітаційного середовища. Численні міждисциплінарні дослідження у галузях архітектури, дизайну, медицини та екологічної психології доводять позитивний вплив природних елементів, органічних форм, природної світлотіні, кольорових рішень і тактильних матеріалів на процеси одужання, зниження рівня стресу та покращення емоційного стану пацієнтів (Алєксєєнко, 2012).

[1] Національний університет «Запорізька політехніка» (Запоріжжя, Україна)
E-mail: 17design2017@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9562-200X
[2] Національний університет «Запорізька політехніка» (Запоріжжя, Україна)
E-mail: 17design2017@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9562-200X

© Ірина, Рижова, Олена, Швець, 2025

Особливо актуальною ця проблема є в умовах сучасної України, де зростає потреба у створенні ефективних реабілітаційних просторів для військових і цивільних осіб, постраждалих унаслідок воєнних дій. Відсутність уніфікованих принципів і чітко сформованих підходів до інтеграції біофільного дизайну в реабілітаційні комплекси ускладнює процес проєктування та знижує потенціал таких середовищ як інструментів комплексного відновлення людини. У цьому контексті актуалізується необхідність розробки методології та формування принципів і підходів до дослідження біофільного дизайну, що враховуватимуть як просторово-художні, так і психоемоційні, функціональні та екологічні аспекти. Особливо актуальною дана проблема є для сучасної України, яка перебуває в умовах тривалих соціальних, гуманітарних і медичних викликів. Зростання кількості людей, що потребують фізичної та психологічної реабілітації, зокрема внаслідок воєнних дій, актуалізує необхідність створення нових типів реабілітаційних комплексів, орієнтованих не лише на медичні протоколи, а й на цілісне відновлення особистості. У цьому контексті біофільний дизайн може розглядатися як важливий інструмент гуманізації лікувального середовища та формування архітектури, зорієнтованої на людину..

Особливої актуальності ця проблема набуває у контексті реабілітаційних комплексів, призначених для тривалого перебування людей, які пережили фізичні травми, психоемоційні потрясіння або мають хронічні захворювання. У таких просторах середовище перестає бути лише фоном для лікувальних процедур і перетворюється на повноцінний терапевтичний ресурс. На цьому тлі концепція біофільного дизайну постає як перспективний міждисциплінарний напрям, що поєднує досягнення архітектури, дизайну, екології, психології, медицини та нейронаук. Отже, актуальність і значущість проблеми дослідження біофільного дизайну в реабілітаційних комплексах визначається поєднанням теоретичних і практичних аспектів, потребою в оновленні підходів до проєктування лікувального середовища та необхідністю відповіді на сучасні соціальні й гуманітарні виклики. Її вирішення сприятиме формуванню нової якості архітектурно-дизайнерських рішень, орієнтованих на людину, природу та гармонійний розвиток суспільства (Черкес, Лінда, 2014).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розвязання даної проблеми і на які спирається автор. Піонерами біофільного дизайну в реабілітаційних комплексах був німецький психолог Е.Фромм (Fromm, 2023), Едварт О. Вільсон (Wilson, 1986), Е. О. В Стівен Р. Келлерт (Kellert, 1995). Визначення терміна «біофілія», запропоноване Келлертом, зазнало змін упродовж років, починаючи з першої публікації, зробленої ним спільно з Едвардом О. Вілсоном. Стівен Р. Келлерт разом з Едвардом О. Вілсоном опублікував збірку есе під назвою «Гіпотеза біофілії» (Kellert, Wilson, 1995). Келлерт описав біофілію з позиції еволюційної біології людини, спираючись на культурні та біологічні наслідки взаємозв'язку людини й природи, і визнав, що наші (людські) реакції є адаптивними до природних сил і стимулів (Kellert, 1995).

Загально-технологічні підходи щодо реабілітації осіб з інвалідністю досліджували вітчизняні науковці: Т. Алєксєєнко (Алєксєєнко, 2012), І.Башкін, Е. Макарова, А. Кавакзе (Башкін, Макарова, Кавакзе, 2006), О. Бацман (Бацман, 2016), О. Безпалько (Безпалько, 2012), О. Бісмак (Бісмак, 2015), І. Деменчук (Деменчук, 2022) та ін. Проблемам екологічного дизайну займались такі вченні як В. Деркач (Деркач, 2000), І.Дида (Дида, 2009), С.Лінда, І. Досяк (Лінда, Досяк 2013), С. Мігаль (Мігаль, 2014), І. Рижова (Рижова,2025) та ін..

Органічна архітектура була репрезентована різними регіональними школами в Іспанії у творчості А. Гауді (1852-1926 рр.), в Італії Б.Дзеві (1918-2000 рр.). А. Гауді був яскравим прикладом розуміння зв'язку між архітектурою та потребами людини. Проблемами вивчення напряму органічної архітектури займалися американський архітектор з Чикаго Л.Г.Салліван (1856-1924 рр.), органічний стиль в архітектурі та інтер'єрі неподільно пов'язаний з ім'ям видатного американського архітектора Ф.Л.Райта (1869-1959 рр.) – учня Л.Г. Саллівана, який і обґрунтував теоретичні основи «Органічної архітектури». Як зазначає І.Рижова «Для Ф.-Л. Райта першорядним є цілісність всього довкілля людини, включаючи архітектурне. Тому він розширює трактування «органічного», відносячи до нього зв'язок між будинком і ландшафтом, зв'язок внутрішнього і зовнішнього простору, зв'язок усіх елементів архітектурної форми, включаючи матеріал» (Рижова, 2024, с. 99). Як зазначає Б.Черкес, С. Лінда «органічна архітектура (англ. Organic Architecture) – напрям в архітектурному розвитку, основним завданням якого є створення об'єктів,

форма яких би випливала з конкретного функціонального призначення і конкретних умов середовища, подібно до форм природних організмів» (Черкес, 2014).

Таким чином, наукова проблема полягає у необхідності комплексного осмислення біофільного дизайну як системного підходу до формування реабілітаційного середовища, що поєднує просторові, візуальні, сенсорні та емоційні чинники впливу на людину. Виникає потреба у розробленні методики дослідження та формування принципів і підходів до проєктування біофільного дизайну в реабілітаційних комплексах з урахуванням сучасних наукових даних і практичних вимог.

Мета дослідження Метою даного дослідження є всебічне науково-теоретичне та практичне обґрунтування принципів, підходів і методів застосування біофільного дизайну в архітектурно-просторовій організації реабілітаційних комплексів.

Завдання:

1. Проаналізувати еволюцію наукових уявлень про біофільний дизайн як міждисциплінарний феномен.

2. Узагальнити сучасні теоретико-методологічні підходи до дослідження біофільного дизайну в контексті створення лікувально-реабілітаційного середовища.

3. Систематизувати ключові поняття, категорії та принципи біофільного дизайну і обґрунтувати їх значення для фізичного та психоемоційного відновлення людини.

4. Сформувати методику та окреслити наукові методи дослідження біофільного дизайну реабілітаційних комплексів.

5. Обґрунтувати доцільність інтеграції біофільного дизайну в сучасну практику проєктування закладів реабілітації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Попри зростаючий інтерес до біофільного дизайну у світовій теорії та практиці, проблема його системного впровадження в архітектуру реабілітаційних комплексів залишається недостатньо дослідженою. Значна частина наукових публікацій зосереджується на загальних принципах біофілії або окремих прикладах використання природних елементів у громадських і офісних просторах, тоді як специфіка лікувально-реабілітаційного середовища потребує глибшого осмислення та адаптації цих принципів до особливих потреб пацієнтів. Відсутність уніфікованої методології проєктування біофільного середовища для реабілітаційних комплексів ускладнює практичне застосування цього підходу та знижує ефективність архітектурних рішень. Проте, незважаючи на наявність теоретичних напрацювань, питання системної методології дослідження біофільного дизайну саме в контексті реабілітаційних комплексів залишається недостатньо опрацьованим.

Еволюція наукових уявлень про біофільний дизайн як міждисциплінарний феномен. Дослідження біофільного дизайну в реабілітаційних комплексах потребує виокремлення трьох основних блоків: теоретико-методологічного, аналітичного та практично-прикладного, кожен з яких формує власний внесок у загальний процес побудови концепції. Теоретико-методологічний блок охоплює аналіз походження біофілії, її вплив на психофізіологічні реакції людини, визначення характеристик природного середовища, здатних впливати на одужання, а також огляд глобальних наукових підходів до біофільного проєктування. У межах цього блоку досліджуються фундаментальні положення, на яких ґрунтується концепція біофільного дизайну: еволюційний зв'язок людини з природою, роль природних стимулів у регуляції емоційних станів, вплив природних процесів на біоритми, роль середовища у пластичності мозку, у відновленні когнітивних функцій, у зниженні стресу, у формуванні відчуття безпеки та психологічного комфорту (Башкін, Макарова, Кавакзе, 2006).

Аналітичний блок методики передбачає дослідження існуючих реабілітаційних комплексів, відбір репрезентативних прикладів, просторовий аналіз їх архітектурної організації, виявлення рівня інтегрованості природних елементів і фіксацію виявлених закономірностей. Для цього застосовують морфологічний аналіз об'ємно-планувальних рішень, картографування біофільних елементів, оцінювання інсоляції, денного освітлення, зонування, візуальних зв'язків із ландшафтом, акустичного середовища та якості внутрішнього повітря. До уваги беруться також психоемоційні характеристики пацієнтів, особливості різних категорій реабілітації (ортопедичної, неврологічної, кардіологічної, посттравматичної, психологічної), оскільки різні групи потребують різної інтенсивності та типології природних стимулів. Важливим елементом аналітичного блоку є порівняння стану пацієнтів у середовищах із

© Ірина, Рижова, Олена, Швець, 2025

різним рівнем біофільності, аналіз доступних даних медичних досліджень, оцінка впливу природного середовища на швидкість відновлення та на психологічний стан, а також виявлення архітектурних прийомів, які виявилися найбільш ефективними у світовій практиці. З метою систематизації отриманих даних застосовується метод контент-аналізу, який дозволяє визначити повторювані патерни, типологічні рішення та універсальні принципи, спільні для успішних реабілітаційних комплексів.

Практично-прикладний блок методики спрямований на формування системи архітектурних принципів біофільного дизайну, що можуть бути адаптовані під різні типи реабілітаційних установ. Для цього використовується системно-структурний підхід, який передбачає розгляд реабілітаційного центру як складної просторової системи, що складається з функціональних блоків (медичних, діагностичних, реабілітаційних, житлових, соціальних, відпочинкових, ландшафтних та комунікаційних) і потребує гармонійної інтеграції природних елементів на всіх рівнях – від планувальної структури території до інтер'єру окремих приміщень.

Еволюція наукових уявлень про біофільний дизайн засвідчує його перехід від окремої концепції, пов'язаної з естетизацією природних елементів у штучному середовищі, до повноцінного міждисциплінарного феномену, що інтегрує знання архітектури, дизайну середовища, психології, екології, медицини та філософії. На ранніх етапах біофільний дизайн ґрунтувався переважно на ідеях біофілії як вродженої потреби людини у зв'язку з природою (Е. Вілсон), однак з часом він набув системного характеру та почав розглядатися як інструмент гармонізації взаємодії людини, простору і довкілля.

Сучасний етап розвитку наукових підходів характеризується переосмисленням біофільного дизайну не лише як просторово-художнього прийому, а як доказово обґрунтованої стратегії формування здорового, безпечного та відновлювального середовища. Емпіричні дослідження у сфері психології та медицини підтверджують його позитивний вплив на психоемоційний стан, когнітивні функції, рівень стресу та процеси реабілітації, що зумовлює зростання інтересу до біофільних підходів у проєктуванні лікувальних і реабілітаційних комплексів (Бацман, 2016). Водночас філософсько-науковий дискурс розкриває біофільний дизайн як прояв ширшої парадигми екологічного та цифрового гуманізму, в якій людина постає не домінатором, а співучасником екосистемних процесів. У цьому контексті біофільний дизайн виконує світоглядну функцію, сприяючи формуванню екологічної свідомості, цінностей сталого розвитку та відповідального ставлення до природного середовища. Отже, еволюція наукових уявлень про біофільний дизайн демонструє його зростаючу методологічну та практичну значущість як міждисциплінарного феномену, здатного поєднати наукові знання, технологічні інновації та гуманістичні цінності для створення середовища, орієнтованого на здоров'я людини та довгострокову екологічну рівновагу.

Теоретико-методологічні підходи до дослідження біофільного дизайну в контексті створення лікувально-реабілітаційного середовища. У процесі дослідження формується набір принципів, що розкривають зміст біофільного підходу: принцип природного світла (максимальна інсоляція, орієнтація палат і зон відпочинку), принцип зорової доступності природи (ландшафтні віконні осі, внутрішні двори, атріуми), принцип природної вентиляції, принцип включення природних матеріалів із лікувальним тактильним впливом, принцип сенсорного балансу, принцип просторової різноманітності, принцип фізичної доступності природного середовища, принцип терапевтичних садів та рекреаційних зон, принцип біоморфізму та природних аналогій, принцип тихої природної акустики, принцип екологічної сталості й енергоефективності. Кожен принцип формується на основі аналізу даних, отриманих із попередніх етапів дослідження, наукової літератури та практичних експертиз (Рижова, Захарова, Павлюк, Харченко, Суворова, 2024).

Важливим інструментом методики є метод експертного оцінювання, який дозволяє отримати якісні висновки щодо практичної реалізації біофільного підходу. Експертами можуть бути архітектори медичних закладів, екологи, медичні працівники, психологи, фізіотерапевти та дизайнери середовища. Їхні оцінки дозволяють порівняти ступінь ефективності різних біофільних рішень, визначити оптимальні рівні інтенсивності природних стимулів, виявити ризики, пов'язані з особливостями конкретних видів реабілітації, та сформувати рекомендації щодо масштабування чи адаптації біофільних елементів. Крім того, метод експертного оцінювання є корисним інструментом для визначення реалістичності впровадження природних елементів з огляду на

бюджет, нормативні обмеження та санітарно-гігієнічні вимоги.

Теоретико-методологічний аналіз методології дослідження біофільного дизайну в реабілітаційних комплексах дає можливість сформувати цілісне уявлення про природу, структуру та науково-практичні засади інтеграції природоорієнтованих рішень у лікувально-відновлювальний простір. У результаті опрацювання сучасних наукових підходів встановлено, що біофільний дизайн виступає не лише стилістичною концепцією або сукупністю проектних прийомів, а є комплексним міждисциплінарним явищем, що охоплює архітектуру, медицину, психологію, екологію, ергономіку та соціальні науки.

Формування принципів біофільного дизайну в реабілітаційних комплексах має спиратися на кілька ключових блоків**: 1)** концептуально-теоретичний; 2) аналітико-діагностичний; 3) структурно-функціональний; 4) проектно-організаційний; 5) оцінювально-верифікаційний. Комплексна взаємодія цих блоків дає змогу обґрунтувати стандартизований підхід до вивчення та застосування природних елементів у медичному середовищі. Установлено, що найбільш ефективною є така методологічна модель, у якій природні фактори розглядаються не ізольовано, а у взаємозв'язку з психофізіологічними потребами пацієнтів, специфікою функціонування реабілітаційних установ та системою організації простору (Мигаль П., Мигаль С., Дида, Казанцева, 2014).

Аналіз наукових джерел показав, що сучасна методологія біофільного дослідження включає алгоритми ідентифікації природних компонентів, їх формалізації, параметризації та оцінювання впливу на пацієнтів різних нозологічних груп. Використання кваліметричних, поведінкових, ергономічних та медико-психологічних методів оцінювання забезпечує можливість кількісно та якісно визначити ефективність запропонованих рішень. Це дозволяє уникнути інтуїтивності та суб'єктивізму, які традиційно властиві проектам, що включають природні елементи.

Методологія та формування принципів і підходів до дослідження біофільного дизайну в реабілітаційних комплексах ґрунтуються на необхідності системного поєднання архітектурно-проєктних, психологічних, медико-біологічних та екологічних знань, які дозволяють комплексно оцінити вплив природоорієнтованих рішень на функціонування простору, фізичний та емоційний стан пацієнтів, ефективність лікувально-відновних процесів і роботу персоналу. Розроблення методики дослідження вимагає аналізу теоретичних концепцій біофілії, розуміння еволюційних механізмів взаємодії людини з природою, вивчення архітектурних моделей реабілітаційних центрів у світовій практиці, а також проведення оцінювання просторових, функціональних та психологічних факторів, які формують якість лікувального середовища (Рижова, 2025).

У цьому контексті важливо не лише визначити набір біофільних принципів, але й застосувати структурований методологічний підхід, що охоплює порівняльний аналіз, системний підхід, експертне оцінювання, доказову базу ефективності та формування алгоритмів інтеграції природних елементів у простір реабілітації. Важливою науковою позицією є твердження про необхідність формування уніфікованих принципів біофільного проєктування, адаптованих до умов реабілітаційних комплексів. Такі принципи охоплюють: 1) орієнтацію на багаторівневу інтеграцію природних систем; 2) відповідність просторової структури реабілітаційним сценаріям; 3) створення багатосенсорного природного середовища; 4) забезпечення емоційно-психологічного комфорту та зниження стресу; 5) регламентацію функціональних потоків та зонування з урахуванням природних чинників; 6) варіативність і адаптивність архітектурних рішень. еоретико-методологічні підходи до дослідження біофільного дизайну в контексті створення лікувально-реабілітаційного середовища засвідчують його міждисциплінарний характер і концептуальну значущість для сучасної архітектури, дизайну середовища, медицини, психології та екологічної філософії. Біофільний дизайн постає не лише як сукупність естетичних або просторових рішень, а як цілісна методологія формування середовища, орієнтованого на відновлення фізичного, психоемоційного та соціального благополуччя людини.

Узагальнення теоретичних підходів (біофілічної гіпотези, екологічної психології, доказового дизайну, середовищно-орієнтованої медицини та концепцій сталого розвитку) дозволяє розглядати лікувально-реабілітаційний простір як активний терапевтичний чинник. Природні елементи, сенсорна різноманітність, ритми світла і тіні, візуальні та тактильні зв'язки з природою набувають статусу інструментів, що сприяють зниженню стресу, прискоренню відновних процесів і підвищенню якості життя пацієнтів. Методологічно біофільний дизайн ґрунтується на

© Ірина, Рижова, Олена, Швець, 2025

поєднанні системного, гуманістичного, екологічного та антропоцентричного підходів, що забезпечує цілісне бачення людини як частини природно-соціального середовища. Така інтеграція дозволяє перейти від фрагментарних дизайнерських рішень до стратегічного проєктування лікувально-реабілітаційних комплексів як просторів зцілення, адаптації та довготривалої реабілітації.

Отже, біофільний дизайн у теоретико-методологічному вимірі виступає інноваційною парадигмою формування лікувально-реабілітаційного середовища, що поєднує наукову обґрунтованість, гуманістичні цінності та принципи сталого розвитку. Його застосування створює передумови для підвищення ефективності реабілітаційних процесів і формування людиноцентричного простору, орієнтованого на відновлення гармонії між людиною, технологіями та природою (Безпалько, 2012).

Ключові поняття, категорії та принципи біофільного дизайну і обґрунтувати їх значення для фізичного та психоемоційного відновлення людини. Біофільний дизайн ґрунтується на ідеї вродженої потреби людини у контакті з природою та природними процесами, яка має еволюційне походження і безпосередньо впливає на психофізіологічний стан людини. Інтеграція принципів біофільного дизайну у простір реабілітаційних комплексів відкриває нові можливості для створення лікувального середовища, що сприяє зниженню рівня стресу, прискоренню відновлювальних процесів, покращенню когнітивних функцій і загального самопочуття пацієнтів. Біофільний дизайн ґрунтується на ідеї вродженої потреби людини у контакті з природою та природними процесами, яка має еволюційне походження і безпосередньо впливає на психофізіологічний стан людини. Інтеграція принципів біофільного дизайну у простір реабілітаційних комплексів відкриває нові можливості для створення лікувального середовища, що сприяє зниженню рівня стресу, прискоренню відновлювальних процесів, покращенню когнітивних функцій і загального самопочуття пацієнтів (Деменчук, 2022).

Отже, біофільний дизайн постає як цілісна міждисциплінарна концепція, що поєднує архітектуру, дизайн середовища, екологію, психологію та медицину, орієнтуючись на відновлення глибинного зв'язку людини з природою. Ключові поняття та категорії біофільного дизайну – природні елементи (світло, вода, рослинність, природні матеріали), природні аналоги (форми, текстури, кольори) і просторові конфігурації (відкритість, ритмічність, варіативність, відчуття укриття та перспективи) – формують середовище, яке відповідає еволюційно зумовленим потребам людини. Принципи біофільного дизайну, зокрема безпосередня та опосередкована взаємодія з природою, сенсорна насиченість, екологічна доцільність, адаптивність і гармонізація простору, мають суттєве значення для фізичного та психоемоційного відновлення. Їх реалізація сприяє зниженню рівня стресу, нормалізації психоемоційного стану, покращенню когнітивних функцій, якості сну та загального самопочуття, а також активізує відновні процеси організму.

У цьому контексті біофільний дизайн набуває особливої цінності як інструмент формування здорового, гуманістично орієнтованого життєвого простору, що підтримує не лише функціональні потреби людини, а й її екзистенційне відчуття безпеки, цілісності та гармонії з навколишнім світом як гармонія комфорту, екологічності та інноваційних технологій (Рижова, Захарова, Павлюк, Харченко, Северін, 2025).

Методика та наукові методи дослідження біофільного дизайну реабілітаційних комплексів. Методика дослідження також включає використання поведінкових і психофізіологічних моделей, які дозволяють встановити кореляції між елементами середовища та станом пацієнтів у процесі реабілітації. Для параметричного оцінювання впливу природних стимулів використовуються показники частоти серцевого ритму, варіабельності серцевого ритму, рівня кортизолу, психофізіологічного стресу, показники якості сну, рівень тривожності, показники концентрації уваги та когнітивних функцій. Біофільне середовище розглядається як незалежна змінна, що впливає на відновні процеси, тоді як фізіологічні та психологічні параметри – як залежні змінні, що дозволяють кількісно зафіксувати ефект.

Особливу увагу в методиці займає аналіз просторової поведінки користувачів. Спостереження за тим, як пацієнти та персонал пересуваються територією, якими маршрутами користуються, де зупиняються, які зони уникають, де проявляється найбільша соціальна активність, дозволяє оцінити реальну ефективність інтегрованих біофільних рішень. Поведінкова картографія допомагає зрозуміти, які типи природних елементів створюють найбільше відчуття безпеки, які – стимулюють фізичну активність, які – забезпечують психологічний спокій або сприяють соціальній взаємодії. На основі цих даних уточнюються

принципи формування терапевтичних просторів, маршрути реабілітаційних прогулянок, структура озеленення та просторово-пластичні рішення (Лінда, Досяк, 2013).

Методика також включає етапи моделювання, що дозволяють на експериментальному рівні дослідити різні сценарії впровадження біофільних елементів. Просторові моделі можуть створюватися як у цифрових симуляціях (VR/AR середовища, BIM-моделі), так і у вигляді фізичних макетів, де тестується інсоляція, природна вентиляція, акустика, зв'язки між просторами та інші параметри. Застосування візуальних симуляцій дозволяє оцінити емоційний вплив середовища до реалізації проєкту, а також протестувати рівень комфортності та доступності природних елементів у різних сценаріях користування. Метод моделювання є ключовим під час формування принципів, оскільки дозволяє переходити від теоретичних положень до практичних рішень.

Принцип моделювання в дизайну полягає у встановленні схожості (аналогії) адекватних явищ одного об'єкта іншому в певних відношеннях і на цій основі перетворення простого за структурою і змістом об'єкта в модель більш складну (оригінал). Модель у дизайні – це допоміжний засіб, який в процесі пізнання дає нову інформацію про основний об'єкт наукової розвідки, виявляє характерні риси, властивості, ознаки існуючих соціальних явищ, починає пошук нового їх компонування, поєднання, моделює принципово новий стан явища, що вивчається. Так виникають моделі-гіпотези, які носять передбачливий характер і потребують перевірки, моделі-концепції, які перетворюються в науково обґрунтовані концепції і теорії. Ідеальна модель дизайну дозволяє виявити найважливіші зв'язки і відношення в об'єкті, що вивчається, пояснити і конкретизувати вже наявні прийоми і правила (Рижова, 2025, с. 222).

Важливою характеристикою методики є її міждисциплінарність: дослідження біофільного дизайну в реабілітаційних комплексах не може обмежуватися суто архітектурним аналізом. Воно включає знання з нейропсихології, медицини, фізіотерапії, екологічної інженерії, когнітивної науки, ландшафтної архітектури та дизайну середовища. Тому формування принципів відбувається на стику наукових дисциплін, що дозволяє забезпечити цілісність і доказовість підходу. Дані з нейронауки допомагають пояснити, чому природне світло знижує стрес, медичні дослідження – чому доступ до садів підвищує ефективність фізичної реабілітації, екологічні дані – як зелені конструкції впливають на мікроклімат (Деркач, 2000).

На фінальному етапі методики сформовані принципи інтегруються у систему універсальних підходів до проєктування реабілітаційних комплексів. Ці підходи можуть включати: природоорієнтоване зонування, інтеграцію ландшафтної інфраструктури в терапевтичні маршрути, формування природних рекреаційних просторів, впровадження природних аналогій у мікропросторах реабілітації, формування багаторівневої системи природного світла, створення середовищ терапевтичної тиші, забезпечення природної циркуляції повітря, включення водних елементів як засобу сенсорної регуляції, використання натуральних матеріалів як елементів психоемоційної стабілізації, формування природних мікролокацій для індивідуальних і групових занять. Усі ці підходи формуються як кінцевий результат дослідження, заснованого на комплексній, багаторівневій методиці.

Методика та сукупність наукових методів дослідження біофільного дизайну реабілітаційних комплексів формують цілісну міждисциплінарну основу для осмислення взаємодії людини, природи та штучно створеного середовища в умовах відновлення здоров'я. Застосування системного, міждисциплінарного та аксіологічного підходів дозволяє розглядати біофільний дизайн не лише як архітектурно-планувальне рішення, а як комплексний терапевтичний чинник, що впливає на фізичний, психоемоційний і соціальний стан пацієнтів. Поєднання теоретичних методів (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення) з емпіричними (спостереження, кейс-стаді, аналіз практик проєктування, оцінювання користувацького досвіду) забезпечує наукову обґрунтованість результатів і дозволяє виявити закономірності впливу природних елементів середовища на ефективність реабілітаційних процесів. Використання методів екологічної психології, доказового дизайну та медико-соціального аналізу підсилює прикладний характер дослідження та його орієнтацію на потреби людини (Дида, 2009).

Узагальнено, обрана методика дослідження сприяє формуванню інноваційного бачення біофільного дизайну як стратегії гуманізації реабілітаційного простору, інтеграції принципів сталого розвитку та підвищення якості життя. Це створює підґрунтя для подальших наукових розвідок

© Ірина, Рижова, Олена, Швець, 2025

і практичного впровадження біофільних підходів у проєктуванні сучасних реабілітаційних комплексів, зокрема в контексті післякризового та післявоєнного відновлення.

Доцільність інтеграції біофільного дизайну в сучасну практику проєктування закладів реабілітації. Інтеграція біофільного дизайну в сучасну практику проєктування закладів реабілітації є концептуально обґрунтованою відповіддю на комплексні виклики постіндустріального та посттравматичного суспільства, в якому зростає потреба у відновленні не лише фізичного, а й психоемоційного, когнітивного та соціального здоров'я людини. Біофільний дизайн у цьому контексті постає як цілісна філософсько-проєктна парадигма, що ґрунтується на ідеї природної спорідненості людини з живими системами та їхнього терапевтичного потенціалу. Концептуалізація доцільності біофільного дизайну базується на переході від технократичної моделі медичного простору до людиноцентричної та екоспрямованої моделі реабілітаційного середовища. Природні елементи, просторові структури та сенсорні характеристики розглядаються не як декоративні складові, а як активні чинники реабілітаційного процесу, здатні знижувати рівень стресу, підвищувати мотивацію до відновлення, покращувати когнітивні функції та формувати відчуття безпеки й психологічної стабільності (Бісмак, 2015).

У сучасній практиці проєктування біофільний дизайн набуває статусу міждисциплінарного інструменту, що поєднує архітектуру, дизайн середовища, медицину, реабілітологію, психологію та екологічну етику. Його інтеграція дозволяє формувати простори, в яких архітектурні рішення синхронізуються з природними ритмами, світлом, кольором, матеріальністю та ландшафтним контекстом, створюючи середовище, сприятливе для тривалого відновлення та адаптації пацієнтів.

Доцільність біофільного дизайну також концептуально пов'язана з ідеями сталого розвитку та відповідального ставлення до довкілля. Реабілітаційні заклади, спроєктовані за біофільними принципами, функціонують як екологічно чутливі системи, що мінімізують ресурсні витрати, підвищують енергоефективність і водночас посилюють гуманістичний вимір архітектури лікування. У цьому сенсі біофільний дизайн сприяє формуванню нової культури медичного простору, орієнтованої на гармонізацію відносин між людиною, технологіями та природою.

Отже, концептуалізація інтеграції біофільного дизайну в практику проєктування закладів реабілітації засвідчує його стратегічну значущість як інноваційного, гуманістичного та екологічно орієнтованого підходу, що трансформує реабілітаційне середовище в активний простір відновлення, адаптації та повернення людини до повноцінного життя.

Висновки. У ході дослідження обґрунтовано, що біофільний дизайн реабілітаційних комплексів у сучасних соціокультурних трансформаціях постає не лише як архітектурно-дизайнерська практика, а як комплексний міждисциплінарний феномен, що поєднує філософські, соціогуманітарні, медико-психологічні та екологічні виміри. Визначено, що ефективне наукове дослідження біофільного дизайну потребує інтеграції системного, людиноцентричного, екологічного та середовищного підходів, які дозволяють осмислити простір реабілітації як цілісне середовище відновлення фізичного, психоемоційного та соціального благополуччя людини. Сформульовані методологічні принципи – цілісності, міждисциплінарності, наукової обґрунтованості, адаптивності, сталого розвитку та ціннісної орієнтації на людину – забезпечують концептуальну основу дослідження біофільного дизайну в умовах зростання технологічності, урбанізації та посткризових викликів. Доведено, що впровадження біофільних рішень у реабілітаційні комплекси сприяє гармонізації взаємодії людини з природним і штучним середовищем, підвищує ефективність реабілітаційних процесів та формує нову культуру просторової організації, зорієнтовану на здоров'я і відновлення.

Зроблено висновок, що методологічні підходи до дослідження біофільного дизайну мають динамічний характер і потребують постійного оновлення відповідно до змін соціокультурного контексту, розвитку цифрових технологій і трансформації уявлень про якість життя. Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленням емпіричних досліджень впливу біофільного середовища на процеси реабілітації, а також з розробкою інноваційних моделей інтеграції біофільного дизайну у стратегії сталого розвитку та відновлення соціального здоров'я суспільства.

Перспективи подальших наукових досліджень та практичного впровадження біофільного дизайну в архітектурі охорони здоров'я

Подальші наукові дослідження у сфері біофільного дизайну доцільно спрямувати на погли-

блене міждисциплінарне вивчення його впливу на фізичний, психоемоційний та соціальний стан пацієнтів реабілітаційних закладів. Такі дослідження сприятимуть формуванню інноваційних моделей біофільного середовища, здатного гнучко реагувати на потреби користувачів. У практичному вимірі перспективи впровадження біофільного дизайну пов'язані з розробкою методичних рекомендацій і нормативних підходів для проєктування та реконструкції закладів охорони здоров'я. Особливо актуальним є застосування біофільних принципів у процесах відновлення існуючих медичних об'єктів, що дозволить підвищити якість лікувального середовища без значних структурних змін. Загалом, подальший розвиток наукових досліджень і практичних рішень у сфері біофільного дизайну сприятиме формуванню гуманістично орієнтованої архітектури охорони здоров'я, у якій природні компоненти та середовищні чинники виступатимуть важливим інструментом реабілітації, профілактики та покращення якості життя людини.

Список використаних джерел

Алєксєєнко Т. Ф. Реабілітація. *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери.* І. Д. Звєрєва, Т. Ф. Алєксєєнко, Т. М. Басюк [та ін.]; за заг. ред. проф. І. Д. Звєрєвої. Сімферополь : Універсум, 2012. С. 168-171.

Башкін І., Макарова Е., Кавакзе А. Роль і місце фізичної реабілітації у загальній системі охорони здоров'я населення. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2006. № 3. С. 25–29.

Бацман О. Реабілітація осіб із функціональними обмеженнями здоров'я: ефективність діяльності реабілітаційних центрів. *Соціально-гуманітарні науки, економіка, право: нові виклики, практика інновацій :* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 21-22 квітня 2016 р., м. Полтава. С. 33−45.

Безпалько О. В. Центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями. *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери.* І. Д. Звєрєва, Т. Ф. Алєксєєнко, Т. М. Басюк [та ін.]; за заг. ред. проф. І. Д. Звєрєвої. Сімферополь : Універсум, 2012. С. 476-478.

Бісмак О. Особливості організації діяльності реабілітаційних закладів в Україні. *Освітологічний дискурс.* 2015. № 4 (12). С. 1−12.

Деменчук І. Г. Особливості дизайну інтер'єрів центрів реабілітації для переміщених осіб. Київ: НАУ, 2022. 77 с.

Деркач В.Л. Людина і природа: Міфи сучасної свідомості та проблема збереження довкілля. Філософська думка. 2000. № 3. С.75-79

Дида І. А. Екологічні основи традиційної української архітектури. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2009. 332 с

Лінда С. М., Досяк І. Формування і розвиток екологічного мислення в архітектурі та містобудування. Містобудування та територіальне планування, Київ: КНУБА, 2013. Вип.47. С.387-391.

Мигаль С. П., Мигаль С. П., Дида І. А., Казапнцева Т.Є. Біоніка в дизайні просторово-предметного середовища: навч. посібник. Львів: *Видавництво Львівської політехніки*, 2014. 228 с.

Рижова І., Захарова С., Павлюк О., Харченко К., Северін К. Дизайн середовища як гармонія комфорту, екологічності та інноваційних технологій. Humanities Studies : збірник наукових праць / гол. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. Випуск 22 (99). С.104 -117

Рижова І, Захарова С., Павлюк О., Харченко К., Суворова Т. Науковий дискурс органічної архітектури в сучасному просторово-предметному середовищі. Humanities Studies: збірник наукових праць / гол. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Випуск 20 (97). С.93-109

Черкес Б. С., Лінда С. М. Архітектура сучасності: остання третина XX – початок XXI століть: навч. посібник. 2-ге вид. Львів : *Видавництво Львівської політехніки*, 2014. 384 с.

Рижова І. Методологія дослідження дизайну як соціального феномену. Humanities Studies : збірник наукових праць / гол. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2025. Випуск 24 (101). С. 215- 227.

Kellert S. R., Wilson E. O. The biophilia hypothesis. Washington: Island press. 1995. 484 p**.**

Fromm E. The heart of man: Its genius for good and evil. New York: Lantern Publishing, 2023. 144 p.

Wilson E. O. Biophilia. Massachusetts: Harvard university press. 1986. 176 p

© Ірина, Рижова, Олена, Швець, 2025

IRYNA, RYZHOVA – Doctor of Philosophy (D.Sc.), Professor,
Head of the Department of Design of the National University, Zaporizhzhia Polytechnic
(Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: 17design2017@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9562-200X

OLENA, SHVETS – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
National Forestry University of Ukraine, (Lviv, Ukraine)
E-mail: kafedradesignwork@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6126-4462

METHODOLOGICAL APPROACHES AND PRINCIPLES OF SCIENTIFIC RESEARCH OF BIOPHILIC DESIGN OF REHABILITATION COMPLEXES IN THE CONDITIONS OF MODERN SOCIO-CULTURAL TRANSFORMATIONS

Abstract

Relevance of the study. In modern conditions of increasing urbanization, technogenic load and social crises, the problem of creating environments focused on physical and psycho-emotional human recovery is of particular importance. Rehabilitation complexes as spaces of medical and social care play a key role in the processes of restoring health, adaptation and returning a person to active life. At the same time, traditional approaches to their design often focus mainly on functional and technological aspects, ignoring the deep psychological needs of users and their connection with the natural environment. The purpose of this study is a comprehensive scientific, theoretical and practical substantiation of the principles, approaches and methods of applying biophilic design in the architectural and spatial organization of rehabilitation complexes in order to form an effective medical and rehabilitation environment that contributes to the physical, psycho-emotional and social recovery of a person. Research methods. The study used the system-structural method, the expert assessment method, the modeling method, etc. The study of biophilic design in rehabilitation complexes requires the isolation of three main blocks: theoretical and methodological, analytical and practical and applied, each of which forms its own contribution to the overall process of building the concept. Biophilic design, based on the idea of a person's innate need to interact with nature, appears as a promising direction in the formation of a medical and rehabilitation environment. This problem is especially relevant in the conditions of modern Ukraine, where there is a growing need to create effective rehabilitation spaces for military and civilian personnel affected by military actions. The lack of unified principles and clearly formed approaches to the integration of biophilic design into rehabilitation complexes complicates the design process and reduces the potential of such environments as tools for comprehensive human recovery. In this context, the need to develop methodological foundations for the formation of principles and approaches to the study of biophilic design, which will take into account both spatial and artistic, psycho-emotional, functional and environmental aspects, is becoming more urgent. Such a scientific approach will allow not only to systematize existing knowledge, but also to create a theoretical basis for the practical implementation of biophilic solutions in rehabilitation complexes, contributing to improving the quality of the treatment environment and forming a humanistically oriented architecture of the future. Conclusion. The methodology of biophilic design research includes theoretical analysis, spatial analytics, modeling, empirical research, which allows for the formation of scientifically sound recommendations.

Key words: methodology, method, principles, approaches, biophilic design, rehabilitation complexes.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 02.10.2025
Accepted date 10. 11.2025
Published date 02.12.2025

How to cite: Рижова, Ірина, Швець, Олена. Методологічні підходи та принципи наукового дослідження біофільного дизайну реабілітаційних комплексів в умовах сучасних соціокультурних трансформацій. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 128–137.
doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-14

УДК 330.021:502/504
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-15

ЕКОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

САГАЙДАК, ІЛЛЯ[1]

Анотація

У статті досліджується взаємозв'язок між екологічними викликами, війною, кліматичними змінами та економічною політикою. Актуальність проблеми зумовлена потребою формування нової моделі економічної політики, в якій екологічний і кліматичний компоненти стануть не доповненням, а ядром стратегії відновлення та довгострокового розвитку. Це вимагає не лише інституційних змін, а й переорієнтації всієї системи державного управління на принципи «зеленої» економіки, енергоефективності, відновлюваної енергетики та соціальної відповідальності. Метою статті є обґрунтування необхідності інтеграції екологічних, кліматичних та продовольчих аспектів у сучасну економічну політику України.

Автор аналізує, як забруднення довкілля, руйнування інфраструктури, знищення природних ресурсів та загроза техногенних катастроф в умовах війни в Україні впливають на пріоритети національної економічної політики. Виокремлено концепцію «зеленої реконструкції» України та принцип «відбудувати зеленіше, ніж було», що передбачає інтеграцію екологічних стандартів у процеси повоєнного відновлення. Продемонстровано приклади масштабної екологічної шкоди, зокрема руйнування Каховської ГЕС, обстріли атомних електростанцій та індустріальних об'єктів, а також їхні довготривалі наслідки для здоров'я населення й екосистем. Крім того, виявлено загрози глобального голоду, який пов'язаний з воєнними конфліктами, кліматичними змінами та порушенням глобальних продовольчих ланцюгів, зокрема внаслідок російської агресії проти України. Метою статті є обґрунтування необхідності інтеграції екологічних і продовольчих аспектів у всі рівні економічного планування та політики України. Акцентовано на переході до зеленої економіки, впровадженні відновлюваних джерел енергії, енергоефективності та інноваційних технологій у контексті стійкого розвитку та глобальної безпеки. Зроблено висновок, що кліматичні зміни як фактор економічної політики стимулюватимуть перехід до відновлюваних джерел енергії, підвищення енергоефективності та впровадження інноваційних технологій. Реалізація «зеленої» економіки та впровадження інноваційних технологій стане ключовим фактором для успішної післявоєнної відбудови, забезпечення сталого розвитку та збереження екологічної безпеки.

Ключові слова: економічна політика, екологія, зелена реконструкція, кліматичні зміни, війна, продовольча безпека, сталий розвиток, відновлювана енергетика, глобальний голод.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У XXI столітті світова економічна політика дедалі більше формується під впливом глобальних екологічних викликів, кліматичних змін та загроз економічній безпеці. Для України ці проблеми набули особливої гостроти в умовах війни, що спричинила безпрецедентні екологічні збитки: знищення природних ресурсів, забруднення повітря, води та ґрунтів, пошкодження об'єктів критичної інфраструктури, включно з атомними станціями та гідроспорудами.

Екологічна ситуація в країні стала не лише гуманітарною і техногенною загрозою, а й суттєвим чинником, що потребує інтеграції в стратегію економічного відновлення. Водночас кліматичні зміни та ризики глобального голоду ще більше ускладнюють формування сталих моделей розвитку, які мають враховувати взаємозалежність між економічним зростанням, охороною довкілля та соціальною безпекою.

Загострення проблем продовольчої кризи внаслідок блокування українського експорту, руйнування аграрної інфраструктури та деградації земель також вимагає переосмислення ролі України як гаранта світової продовольчої безпеки. Постає питання: яким чином адаптувати економічну політику України до нових реалій, де пріоритетним стає баланс між економічним розвитком, екологічною безпекою та продовольчою стабільністю?

Актуальність проблеми зумовлена потребою формування нової моделі економічної політики, в якій екологічний і кліматичний компоненти стануть не доповненням, а ядром стратегії відновлення та довгострокового розвитку. Це вимагає не лише інституційних змін, а й переорієнтації всієї системи державного управління на

[1] Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна)
E-mail: i.v.sahaidak@udu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0000-8622-3704

© Ілля, Сагайдак, 2025

принципи «зеленої» економіки, енергоефективності, відновлюваної енергетики та соціальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблематика взаємозв'язку екологічних викликів та економічної політики активно розробляється у сучасних наукових дослідженнях. У працях Н. Скоробогатової обґрунтовано взаємозалежність між економічним зростанням та екологічними ризиками, що зумовлює необхідність формування нових підходів до сталого розвитку (Скоробогатова, 2022). Експерти OECD у своїх звітах акцентують на масштабних екологічних наслідках війни в Україні та визначають «зелену реконструкцію» як невідкладну економічну потребу . У роботах С. Васильєвої підкреслено значення екологічних реформ як основи післявоєнного відновлення країни (Васильєва, 2024). Дослідження О. Орхіменко та О. Жуковської зосереджені на питаннях продовольчої безпеки та ролі України у подоланні загрози глобального голоду (Орхіменко, Жуковська, 2023). Важливим внеском у розуміння проблеми є також публікації міжнародних організацій (FAO, 2022, Світовий банк, 2022), які вказують на взаємозалежність між воєнними конфліктами, кліматичними змінами та глобальними продовольчими кризами. Питання зміни клімату як ключового чинника економічної політики висвітлюються у працях зарубіжних (Climate Science Special Report, 2017; Devereux S., 2000; Waal de Alex, 2017) та вітчизняних дослідників (Чупак, 2021; Яценко, Панченко, Іващенко, 2024), де підкреслюється необхідність переходу до низьковуглецевої економіки та впровадження інноваційних екотехнологій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Недостатньо дослідженими залишаються питання комплексного впливу війни на стан довкілля та економічну політику України, зокрема взаємозв'язок між руйнуванням критичної інфраструктури, забрудненням природних ресурсів і загрозою техногенних катастроф. Вимагають подальшого наукового обґрунтування підходи до інтеграції екологічної безпеки та продовольчої стабільності в національну економічну стратегію, враховуючи роль України як гаранта світової продовольчої безпеки. Нерозкритими залишаються також механізми реалізації концепції «зеленої реконструкції» на практиці, зокрема у поєднанні з переходом до низьковуглецевої економіки, використанням відновлюваних джерел енергії та впровадженням інноваційних технологій. Окремої уваги потребує дослідження взаємозалежності між кліматичними змінами та економічним розвитком у післявоєнний період, а також оцінка можливостей України щодо мінімізації загроз глобального голоду в умовах геополітичної нестабільності.

Методи дослідження. У процесі написання статті використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. Метод системного аналізу застосовано для з'ясування взаємозв'язку між екологічними викликами, війною та економічною політикою. Історико-порівняльний метод дозволив простежити динаміку трансформації економічної політики під впливом кліматичних змін і воєнних конфліктів. Для оцінки сучасного стану та наслідків екологічних катастроф використано методи узагальнення, аналізу статистичних даних міжнародних організацій (Світовий банк, ФАО, OECD) та результатів гідрологічних і екологічних досліджень. Метод контент-аналізу застосовано при вивченні міжнародних і вітчизняних наукових публікацій, звітів і нормативних документів. Прогностичний метод використано для формування висновків щодо перспектив інтеграції екологічних стандартів у післявоєнну економічну політику України.

Мета та формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування необхідності інтеграції екологічних, кліматичних та продовольчих аспектів у сучасну економічну політику України. Завдання полягає у визначенні масштабів воєнних екологічних збитків, аналізі взаємозв'язку між економічним розвитком і змінами клімату, з'ясуванні ролі України у глобальній продовольчій безпеці та формулюванні напрямів «зеленої реконструкції» для забезпечення сталого розвитку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Екологія виступає ключовим фактором, що формує зміст економічної політики. Вже у другій половині минулого століття світ переконався в тому, що технологічний прогрес та економічне зростання, які сприяють покращенню рівня добробуту населення, часто супроводжується погіршення стану навколишнього середовища, що в принципі привернуло суспільну увагу до екології та зумовило появу екологічної політики. Аналіз даних Світового банку, до яких звертається Н. Скоробогатова, доводить таку

взаємозалежність: „при зростанні обсягу ВВП зростають і викиди забруднюючих речовин, що призводить до збільшення смертності населення» (Скоробогатова, 2022, с. 99). До такого висновку приходить дослідниця на основі аналізу ВВП та соціально-екологічних показників у 27 країн ЄС, України та Китаю як країни стрімкого економічного зростання у останні роки за період 2000–2021 рр. Зокрема, за досліджуваний період обсяг ВВП Китаю зріс у 14,6 разів, в країнах ЄС – в середньому у 3,6 рази, а в Україні – у 6,2 рази. Наочне представив взаємозв'язок між обсягом ВВП, викидами CO2 та рівнем смертності дослідниця демонструє лідируючі позиції Китаю за обсягом річного ВВП та обсягів викидів CO2, а з європейських країн лідируючу позицію Німеччини за цими двома показниками. В Україні рівень викидів CO2 в маже вдвічі перевищував аналогічний показник Китаю та вона зайняла одну з лідируючих позицій за рівнем смертності (Скоробогатова, 2022, с. 99-100). Отже, вплив економічного зростання на зміни клімату, забруднення довкілля та виснаження природних ресурсів вимагають від держав адаптувати економічну стратегію, щоб забезпечити сталий розвиток і екологічну безпеку. Це проявляється в підтримці відновлюваних джерел енергії, стимулюванні зелених інвестицій, впровадженні технологій з низькими викидами та посиленні регуляторних заходів для збереження навколишнього середовища. Питання зеленого переходу, що традиційно пов'язується з переходом до низьковуглецевої економіки та відновлювані джерела енергії, вже підіймалось вище в контексті досягнення енергетичної незалежності як нашої країни так і країн Європейського Союзу.

Інтенсифікація зусиль з уможливлення зеленого переходу лише один з викликів, що спричинила війни в Україні. Причому цей виклик на відміну від інших носить позитивний характер. Інші виклики, пов'язані з широкомасштабною шкодою для навколишнього середовища, з руйнівними та часто «довгостроковими наслідками для здоров'я людей, екосистем та економіки України та за її межами» (Екологічні наслідки війни в Україні та перспективи зеленої реконструкції, 2022), на що звертають увагу експерти OECD у своєму звіті «Екологічні наслідки війни в Україні та перспективи зеленої реконструкції».

Ці збитки, руйнування та забруднення торкнулись водних та лісових ресурсів, повітря, землі, рослинності та тваринного світу. Існують чисельні свідчення про те, що від початку війни російські війська регулярно обстрілюють нафтобази та великі промислові об'єкти по всій Україні, що призводить до потрапляння важких металів від снарядів та військової техніки у ґрунт і підземні води. Пожежі в лісах і степах знищують природне середовище рідкісних видів, завдаючи невиправної шкоди екосистемам.

Особливо занепокоєння викликають воєнні дії поблизу атомних електростанцій, розміщення на них військової техніки та підриви боєприпасів у безпосередній близькості до них. Масові, майже безперервні обстріли 4 діючих на території України електростанцій та захоплення росіянами однієї з них – Запорізької атомної станції – створюють серйозну загрозу техногенної катастрофи, яка може зробити прилеглі території непридатними для життя людини. Експерти МАГАТЕ постійно наголошують на тому, що «енергетична інфраструктура України надзвичайно крихка і вразлива, що піддає ядерну безпеку великому ризику» та закликають «максимальної військової стриманості в районах, де розташовані великі об'єкти ядерної енергетики та інші об'єкти, від яких вони залежать» (Дзеркало тижня, 2024).

Руйнування Каховської ГЕС у червні 2023 року стало справжньою екологічною катастрофою, наслідки якої відчутні на території всього Чорноморського регіону. Дослідження Британського центру екології та гідрології (UKCEH) та HR Wallingford, що були оприлюднені через 9 місяців після катастрофи, показали серйозні загрози для довкілля та біорізноманіття. На основі гідрологічного моделювання, цифрових технологій, аналізу супутникових знімків та екологічних даних, дослідники прийшли до висновків, що підрив призвів до загибелі тисяч риб, спустошення Каховського водосховища та ерозії відкладень. Також на затоплених територіях виявлено понад 1000 можливих джерел забруднення, серед яких промислові об'єкти та очисні споруди. Дослідження показало, що катастрофа завдала шкоди пів мільйону гектарів заповідних територій, зокрема Чорноморському біосферному заповіднику (Річниця підриву Каховської ГЕС, 2024).

Експерти OECD у згадуваному вище звіті проводять думку, що «у короткостроковій перспективі Україні потрібно зосередитися на усуненні та мінімізації негайних ризиків, які війна створює для здоров'я населення та довкілля. А в довгостроковій перспективі післявоєнну «зелену» реконструкцію слід розглядати не як додаткову або бажану

© Ілля, Сагайдак, 2025

опцію, а як економічну необхідність для фундаментального переходу України до зеленої економіки» (Екологічні наслідки війни в Україні та перспективи зеленої реконструкції, 2022).

Принцип «відбудувати зеленіше, ніж було», як зазначають представники ГО «Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля» у підготовленій ними аналітичні записці «Зелене» повоєнне відновлення України: візія та моделі» «має стати основою української стратегії. Це включає обов'язкове врахування питань декарбонізації, збереження біорізноманіття та адаптації до зміни клімату. До того ж інтеграція принципів Нового європейського Баугаузу – сталість, естетика, спільнотворення – сприятиме не лише екологічній, але й соціально-економічній відбудові» («Зелене» повоєнне відновлення України: візія та моделі, 2022, с. 30).

Отже, екологічні виклики визначають пріоритети економічної політики, сприяючи балансу між економічним зростанням і охороною довкілля. А післявоєнна економічна політика України має інтегрувати екологічні питання «в усі аспекти національної стратегії відновлення, що передбачає пріоритетну увагу до екологічних стандартів у ключових секторах економіки. Зелена відбудова дасть змогу створення нових робочих місць, особливо у зелених секторах, що сприятиме поверненню українців додому та забезпеченню їх гідною працею» (Васильєва, 2024, с. 56).

Загроза глобального голоду ще один виклик світової економічної політики, який експерти світового банку характеризують як «соціальне лихо, викликане тривалою нестачею продовольства, що приводить до масової загибелі населення на великих територіях», зазначаючи що «голодомори супроводжують людство всю його історію з часів Стародавнього Єгипту до інноваційного XXI століття – і досі залишаються актуальною проблемою, з якою сучасний світ поки не в змозі впоратися» (Світовий голод: причини, наслідки, ризики, статистика, історія та заходи боротьби з проблемою, 2022). Дослідник глобального голоду Стівен Деверо у своїй відомій праці «Famine in the Twentieth Century» (Голод у двадцятому сторіччі, 2000), наводить докази, що понад 70 мільйонів людей померли від голоду в XX столітті. Він зібрав дані з понад 30 великих голодів і оцінив успіхи деяких частин світу у подоланні проблеми масового голоду, зокрема Китаю, Радянського Союзу, Індії та Бангладеш. Він порівнює це з досвідом Африки на південь від Сахари, де голод, викликаний зв'язком між посухою та громадянською війною, став ендемічним з кінця 1960-х років (Devereux, 2000).

Питання глобального голоду у XXI столітті пов'язують передусім з продовольчою ситуацією у найбідніших країнах Африки, Азії, Латинської Америки та Карибського басейну. Викорінення бідності та голоду було проголошено як ключову мету серед Цілей розвитку тисячоліття на Саміті тисячоліття у 2000 році. Тоді очікувалося, що до 2015 року кількість голодуючих у світі зменшиться з 850 мільйонів до 450 мільйонів людей. Завдяки впровадженню новітніх технологій в аграрному секторі та зростанню його продуктивності цю мету було досягнуто й кількість людей, які недоїдають, скоротилася майже вдвічі. Водночас в деяких країнах багаторічний прогрес подолання голоду анулювала пандемія COVID-19 у 2019–2021 роках. За даними ФАО, у 2021 році майже 770 мільйонів людей недоїдали, що на 46 мільйонів більше, ніж у 2020 році, і на 150 мільйонів більше, ніж у 2019 році (Food and Agriculture Organization, 2022).

В цей же час, як зазначає журналіст і історик, Алекс де Ваал, що досліджує проблему голоду починаючи з 1980-х років, посилаючись на дані ООН, 276 мільйонів людей у всьому світі відчували «гостру продовольчу нестачу». Сорок мільйонів перебували у «надзвичайних» умовах, на один крок до технічного визначення ООН «голоду». За переконанням де Ваала, загроза голоду у 2022 році досягла критичної точки: «На початку року сукупні наслідки кліматичної кризи, економічних наслідків Covid-19, збройного конфлікту та зростання вартості палива та продуктів харчування вже спричинили різке збільшення кількості людей, які потребують допомоги. Потім російське вторгнення в Україну раптово припинило експорт пшениці зі світової житниці» (Waal de Alex, 2022).

Відзначимо, що загрозу глобального голоду зумовлюють дія багатьох факторів – природних, політичних та соціально-економічних. Негативними природними факторами традиційно є повені, засухи, тропічні циклони, які наносять вагомі збитку сільському господарству, знищуючи урожаї. Наприклад, у країнах Центральної Америки – Гватемалі, Гондурасі, Нікарагуа та Сальвадорі – факторами ризику є посуха, шторми та високі ціни на продукти харчування (Орхіменко, Жуковська, 2023, с. 19). Ситуація стає гірше як правило через те, що ці негативні

природні політичні діють вкупі з політичними факторами, якими є політична нестабільність, військові конфлікти чи невизначеність. Хоча додатковий ІІ протокол Женевської конвенції про захист цивільного населення під час, що було прийнято 1977 році (Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, 1977), забороняє використовувати голод як військову зброю, це положення часто ігнорувалось зокрема у Демократичній Республіці Конго, Сомалі, Ємені, Судані і Південному Судані, Ефіопії та інших країнах. Журналіст і історик Алекс де Ваал, який у свій час по свіжих слідах задокументував і проаналізував голод в Ефіопії 1984-86 рр., переконаний у тому, що майже всюди в світі голод є наслідком війни. У своїй праці «Mass Starvation: The history and future of famine» (Масовий голод: історія та майбутнє голоду, 2017) (Waal de Alex, 2017) дослідник доходить висновку, що повернення голоду після певних успіхів у боротьбі з ним пов'язано з дедалі більшим використанням голоду як зброї війни. У більш пізній праці «The Vanishing Point of the Laws of War» (Точка зникнення законів війни, 2022), дослідник зазначає: «Майже всі сучасні голодомори, включно з голодами в Ємені та Тиграї, спричинені тактикою ведення війни. Голодна облога здавна була улюбленою зброєю загарбників: вона проста, дешева, безшумна і страшенно ефективна. Навіть зупиняючи кораблі з пшеницею, Росія змушувала українців спускатися в підвали і не давала їм можливості отримати їжу, воду та інші предмети першої необхідності. Російська армія має досвід застосування цієї стратегії; позбавлення всього необхідного для підтримання життя було головною особливістю чеченських війн. У Сирії війська президента Башара Асада розписали гаслом «ЗДАЙСЯ АБО ПОМРИ З ГОЛОДУ» блокпости за межами опозиційних анклавів, які вони взяли в облогу за допомогою російських військових радників і підтримки» (Waal de Alex, 2022).

У цій праці автор констатує, що насьогодні найбільше відчувають загрозу голоду 5 африканських країн – Ефіопія, Південний Судан, Ємені, Сомалі та Мадагаскар. З цих п'яти країн чотири охоплені громадянською війною. Рідкісним випадком браку продовольчої безпеки без громадянської війни є лише Мадагаскар, де послідовність безпрецедентних посух залишила південну частину острова в скрутному становищі. В інших бідних країнах бойові дії посилюють відсутність продовольчої безпеки, перешкоджаючи сільському господарству, підриваючи продовольчі ринки та перенаправляючи мізерні бюджети від програм охорони здоров'я та соціального забезпечення на військові потреби (Waal de Alex, 2022).

Вагому роль відграють також соціально-економічні фактори – економічні кризи, потрясіння, перенаселення. Зокрема, максимальне число смертей від голоду традиційно фіксується у країнах з високою щільністю населення. У країнах Африки, де перенаселення супроводжується дефіцитом води і природних багатств, ситуація стає ще більш плачевною, коли немає ні води, ні землі, ні їжі. Невирішення проблеми глобального голоду також справедливо пов'язують з нераціональним використанням продуктів харчування. Зокрема, у світовому масштабі 30% їжі, що придатна до вживання, відправляється в сміттєві контейнери. У Сполучених Штатах цей показник досягає 40%. У країнах Європи щорічно викидають 100 млн тон їжі, а всі люди світу – 1,3 млрд тон. Вагому кількість їжі утилізують великі продуктових мережі лише через її певну невідповідність прийнятим стандартам (Світовий голод: причини, наслідки, ризики, статистика, історія та заходи боротьби з проблемою, 2022).

За великим рахунком дію соціально-економічних факторів голоду можна пояснити тим, що забезпечення країн ЄС та найменш розвинутих відрізняється майже у три рази. Аналіз структури харчування на основі показників продовольчого забезпечення дозволив виявити суттєві відмінності у наборі та енергетичній цінності продуктів харчування. Разом з тим пшениця та продукти її переробки становлять суттєву основу харчового раціону на рівні 10-21%. Результати дослідження О. Орхіменко та О. Жуковської вказують на посилення тренду зниження продовольчого забезпечення пшеницею та продуктами її переробки у всіх групах країн. Причому щоденне постачання продуктів переробки пшениці громадянам найбідніших країн майже в 3 рази відстає від аналогічного постачання країн ЄС і майже в 2 рази – країн, що розвиваються (Орхіменко & Жуковська, 2023, с. 22).

Україна, як гарант світової продовольчої безпеки навіть в умовах військової агресії продовжує виробництво та експорт зернових, який у 2022/23 маркетинговому році склав 49 млн тон. Замінована територія та військові дії призвели до падіння експорту пшениці на 37,5%. Для відновлення прогресу досягнення цілей сталого розвитку у питаннях подолання голоду необхідні новітні підходи щодо аграрного

© Ілля, Сагайдак, 2025

виробництва у різних кліматичних умовах, удосконалення механізмів управління виробничими ланцюжками з мінімізацією втрат та посилення відповідальності держав за колективну безпеку (Орхіменко & Жуковська, 2023, с. 17).

Вже згадуваний автор дослідження масового голоду XX сторіччя Стефан Девере стверджує, що для ліквідації голоду в XXI столітті потрібні не лише технічні можливості щодо виробництва та розподілу їжі, але й значно більше політичної волі на національному та міжнародному рівнях, ніж це було досі (Devereux, 2000). Схожу думку неоднократно висловлював у своїх працях вже згадуваний Алекс де Ваал. Ще у ранній праці «Famine that Kills : Darfur, Sudan» (Голод, який вбиває, 1989, повторне видання 2005) (Devereux, 2005), яку він написав по результатом своєї польової роботи для докторської дисертації з соціальної антропології про те, як сільські жителі Судану розуміли голод і приймали стратегії подолання, щоб спробувати його пережити, він писав: «будь-який уряд здатний зупинити голод, але не будь-яке цього бажає» (Світовий голод: причини, наслідки, ризики, статистика, історія та заходи боротьби з проблемою, 2022).

Кліматичні зміни також постають вагомим викликом світової економічної політики. Вони зумовлюють також певною мірою загрозу глобального голоду та щільно пов'язані з іншими екологічними викликами. Чимало політиків та громадських діячів вже не один рік називають кліматичні зміни загрозою номер один для людства та закликають до термінових дій щодо її подолання. Наприклад, представники Центру екологічних ініціатив «Екодія», що об'єднує експертів та активістів навколо ідеї збереження довкілля констатують: «Світ опинився сьогодні на порозі кліматичної катастрофи. Через вплив людини піднімається рівень світового океану, тануть льодовики, зникають цілі екосистеми, почастішали екстремальні погодні явища, понад 250 мільйонів людей можуть стати кліматичними біженцями вже до середини цього століття.» (Протидія зміні клімату, 2024).

Питання змін клімату підіймалось ще представниками Римського клубу в 1970-х роках, проте висловлювання про загрозу кліматичної катастрофи стали з'являтися після оприлюднення дослідження уряду США «Climate Science Special Report: Fourth National Climate Assessment» (Спеціальна доповідь з кліматології. Четверта національна оцінка клімату, 2017) У цьому документі обсягом у 1500 сторінок була подана всебічна характеристика прогнозного впливу людської діяльності на клімат й проводилась думка про те, що, зміна клімату завдасть значної шкоди економіці, навколишньому середовищу і здоров'ю людини, якщо не буде терміново вжито запобіжних заходів. За умови відсутності протидії чинному рівню викидів в атмосферу, до кінця століття певні галузі зазнають збитків на сотні мільярдів (Wuebbles et el., 2017).

Варто відзначити, що існує також й думка, що оцінки впливу людину на зміну клімату перебільшені, а вплив зміни клімату на більшість галузей економіки буде незначним відносно інших чинників. Зокрема, такої думки дотримуються експерти Міжурядової групи ООН з питань зміни клімату, що підготували «IPCC Fifth Assessment Report» (П'ятий звіт про оцінку, 2014) та окремі дослідники, закликаючи до перенесення уваги від глобального до місцевого, вважаючи що «турбота про природу на місцях принесе нам значно більше користі, ніж введення екологічних податків чи встановлення обмежень на викиди парникових газів» (Чупак, 2021). Така позиція може бути лише частково виправданою, ураховуючи масштаби руйнівного для довкілля впливу російсько-українська війни.

Не дивлячись на неоднозначні оцінки наслідків змін клімату, питання кліматичних змін перебувають у центрі уваги економічної політики. Уряди розробляють політичні стратегії та законодавчі ініціативи для зниження викидів парникових газів, впровадження технологій уловлювання вуглецю та захисту довкілля, що впливає на економічну діяльність. Це має вияв: по-перше, у політиці адаптації до змін клімату, яка є фінансово витратною та потребує значних інвестицій, що націлених на протистояння супутнім ризикам; по-друге, «у політиці пом'якшення наслідків зміни клімату, що передбачає свідоме обмеження економічної діяльності або впровадження циркулярних моделей в економіці, щоб знизити її вплив на клімат. Альтернативною стає політика зеленого та енергетичного переходу, яка реалізується через впровадження зелених технологій або технологій, заснованих на відновлюваних джерелах енергії, що одночасно сприяють економічному зростанню, але також призводять до зменшення викидів парникових газів» (Яценко, Панченко & Іващенко, 2024, с. 84).

Власне у викиді значної кількості вуглекислого газу та інших парникових газів під час спа-

лювання викопного палива вбачають головні причини глобального потепління та зміни клімату. Зниження викидів парникових газів і збільшення використання відновлювальних джерел енергії є ключовими для обмеження впливу зміни клімату. У цьому зв'язку ставиться мета досягнення чистих нульових викидів, що означає досягнення балансу між викидами парникових газів і їхнім виведенням з атмосфери. На досягнення нульового чистого балансу парникових газів в атмосфері спрямована глобальна ініціатива – план «Net Zero» (Жаровська & Бобко, 2024, с. 48). Його мета полягає в тому, щоб кількість викидів парникових газів дорівнювала кількості, яку видаляють або компенсують за допомогою природних або технологічних засобів. Основна ідея полягає у зменшенні забруднення через перехід на відновлювані джерела енергії, підвищення енергоефективності, а також впровадження технологій з уловлювання та зберігання вуглекислого газу. Країни, компанії та організації зобов'язуються досягти цього балансу до визначеного року (зазвичай до 2050 року), що допомагає стримувати зміну клімату та сприяє сталому розвитку.

Отже, кліматичні зміни як фактор економічної політики відіграють надзвичайно важливу роль, оскільки впливають на всі аспекти економічного розвитку держави. Зміни клімату стимулюють перехід до відновлюваних джерел енергії, підвищення енергоефективності та впровадження інноваційних технологій, зумовлюють потребу у великих інвестиціях у науково-технічний розвиток та інфраструктуру та політичних стратегіях та законодавчих ініціативах для зниження викидів парникових газів, впровадження технологій уловлювання вуглецю та захисту довкілля, що впливає на економічну діяльність.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Екологічні виклики визначатимуть пріоритети економічної політики, сприяючи балансу між економічним зростанням і охороною довкілля. Економічна політика України має інтегрувати екологічні питання в усі аспекти національної стратегії відновлення. Вона також здатна зробити свій внесок у мінімізацію загрози глобального голоду, продовжуючи виробництво та експорт зернових та запроваджуючи новітні підходи щодо аграрного виробництва. Кліматичні зміни як фактор економічної політики стимулюватимуть перехід до відновлюваних джерел енергії, підвищення енергоефективності та впровадження інноваційних технологій. Реалізація «зеленої» економіки та впровадження інноваційних технологій стане ключовим фактором для успішної післявоєнної відбудови, забезпечення сталого розвитку та збереження екологічної безпеки.

Як перспектива для подальших розвідок актуальним є поглиблений аналіз комплексного впливу воєнних дій на стан довкілля, зокрема вивчення довгострокових ризиків для екосистем та здоров'я населення. Потребує конкретизації механізм практичної реалізації концепції «зеленої реконструкції» у поєднанні з використанням відновлюваних джерел енергії та інноваційних технологій. Перспективним напрямом також є дослідження інноваційних моделей аграрного виробництва в умовах кліматичних змін і воєнних руйнувань, що дозволить забезпечити продовольчу безпеку та зменшити загрозу глобального голоду.

Список використаних джерел

Васильєва С. Д. Екологічні реформи як основа зеленого відновлення України. Науково-практична конференція «Відновлення України у повоєнні часи: виклики, стратегічні пріоритети, ресурсне забезпечення і потенціал майбутнього розвитку». Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2024. С. 56-57. URL: https://jrupp.donnu.edu.ua/article/view/16491 (дата звернення:10.02.2025).

Глава МАГАТЕ закликав «до військової стриманості» та переконався, що українські АЕС – під потужним обстрілом. ZN, UA, 29 листопада, 2024. URL: https://zn.ua/ukr/war/hlava-mahate-zaklikav-do-vijskovoji-strimanosti-a-perekonavsja-shcho-ukrajinski-aes-pid-potuzhnim-obstrilom.html (дата звернення:9.02.2025).

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text (дата звернення: 11.02.2025).

«Зелене» повоєнне відновлення України: візія та моделі. Аналітична записка. Київ: ГО «Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля», 2022. 32 с.

Екологічні наслідки війни в Україні та перспективи зеленої реконструкції. OECD Policy Responses on the Impacts of the War in Ukraine, 1 липня 2022. URL: https://www.oecd.org/uk/publications/a7bd20e4-uk.html (дата звернення:9.02.2025).

Жаровська І., Бобко А. Енергетична безпека України: екологічні та військові загрози. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2024. Том. 11. № 3 (43). С. 46-51. URL: https://doi.org/10.23939/law2024.43.046 (дата звернення: 12.02.2025).

© Ілля, Сагайдак, 2025

Орхіменко О.О., Жуковська О.А. Загроза глобального голоду: Україна у системі продовольчої безпеки. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут».* 2023. № 27. С. 17-25. URL: https://ev.fmm.kpi.ua/article/view/298414 (дата звернення: 11.02.2025).

Протидія зміні клімату. Екодія. URL: https://ecoaction.org.ua/diyalnist/klimat#:~:text (дата звернення:11.02.2025).

Річниця підриву Каховської ГЕС: екологічні наслідки підриву та як вона виглядає зараз, Екополітика, 6 червня 2024. URL: https://ecopolitic.com.ua/ua/news/sogodni-richnicya-pidrivu-kahovskoi-ges-ekologichni-naslidki-pidrivu-ta-yak-vona-viglyadaie-zaraz/ (дата звернення:10.02.2025).

Світовий голод: причини, наслідки, ризики, статистика, історія та заходи боротьби з проблемою. *W-bank,* 25.11.2022. URL: https://www.worldbank.org.ua/3858-svitoviy-golod. html (дата звернення: 11.02.2025).

Скоробогатова Н. Є. Імплементація досвіду ЄС щодо переходу до міської зеленої економіки як модель післявоєнного відновлення українських місць. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія*: Міжнародні економічні відносини та світове господарств. 2022. *Випуск 44 (спецвипуск)*. С. 96-102.

Чупак О. Зміна клімату (Climate Change) та її вплив на економіку: аналізуємо прогнози ООН та уряду США. УССД, 10.05.2021. URL https://ussd.org.ua/2021/05/10/zmina-klimatu-climate-change-ta-yiyi-vplyv-na-ekonomiku-analizuyemo-prognozy-oon-ta-uryadu-ssha/ (дата звернення:12.02.2025).

Яценко, О., Панченко, В., Іващенко, О. Кліматичні обмеження економічного зростання як виклики фінансування міжнародних інвестиційних проектів у сфері циркулярної економіки. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2024. *332*(4). С. 82-89. URL: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-332-11 (дата звернення: 12.02.2025).

Climate Science Special Report: Fourth National Climate Assessment, Volume I [Wuebbles, D.J., D.W. Fahey, K.A. Hibbard, D.J. Dokken, B.C. Stewart, and T.K. Maycock (eds.)]. 2017 U.S. Global Change Research Program, Washington, DC, USA, 470 pp. URL: https://science2017.globalchange.gov/ (дата звернення: 12.02.2025).

Devereux S. Famine in the Twentieth Century. IDS Working Paper, 2000 issue 105. URL: https://www.ids.ac.uk/publications/famine-in-the-twentieth-century/ (дата звернення: 11.02.2025).

Famine that Kills : Darfur, Sudan, Oxford : Clarendon Press, Revised edition, 2005.

FAO. World Food and Agriculture. Statistical Yearbook. Rome, 2022. URL: https://doi.org/10.4060/cc2211en (дата звернення: 11.02.2025).

Waal de Alex. Mass Starvation: The History and Future of Famine, Polity Press, 2017.

Waal de Alex The Vanishing Point of the Laws of War. Almost all modern famines, including those in Yemen and Tigray, are caused by tactics of war. What would it take to prevent them? The New York Review, September 11, 2022. URL: https://www.nybooks.com/online/2022/09/11/the-vanishing-point-of-the-laws-of-war-famine/. (дата звернення:11.02.2025).

References

Vasylieva, S. D. (2024). Ecological reforms as the basis of green recovery of Ukraine. In Recovery of Ukraine in post-war times: Challenges, strategic priorities, resource provision and potential of future development (pp. 56–57). Donetsk National University named after Vasyl Stus. https://jrupp.donnu.edu.ua/article/view/16491.

ZN.UA. (2024, November 29). IAEA head called for "military restraint" and confirmed that Ukrainian nuclear power plants are under heavy shelling. https://zn.ua/ukr/war/hlava-mahate-zaklikav-do-vijskovoji-strimanosti-ta-perekonavsja-shcho-ukrajinski-aes-pid-potuzhnim-obstrilom.html.

Additional Protocol to the Geneva Conventions of 12 August 1949 relating to the protection of victims of non-international armed conflicts (Protocol II). (1977, June 8). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text.

Resource and Analytical Center «Society and Environment». (2022). Green post-war recovery of Ukraine: Vision and models. Analytical note.

OECD. (2022, July 1). Environmental consequences of the war in Ukraine and prospects for green reconstruction. OECD Policy Responses on the Impacts of the War in Ukraine. https://www.oecd.org/uk/publications/a7bd20e4-uk.html.

Zharovska, I., & Bobko, A. (2024). Energy security of Ukraine: Environmental and military threats. Visnyk of the National University "Lviv Polytechnic". Series: Legal Sciences, 11(3[43]), 46–51. https://doi.org/10.23939/law2024.43.046

Orkhimenko, O. O., & Zhukovska, O. A. (2023). The threat of global hunger: Ukraine in the food security system. Economic Bulletin of NTUU “Kyiv Polytechnic Institute”, 27, 17–25. https://ev.fmm.kpi.ua/article/view/298414

Ecoaction. (n.d.). Combating climate change. https://ecoaction.org.ua/diyalnist/klimat#:~:text.

Ecopolitics. (2024, June 6). Anniversary of the Kakhovka HPP explosion: Environmental consequences and current situation. https://ecopolitic.com.ua/ua/news/sogodni-richnicya-pidrivu-kahovskoi-ges-ekologichni-naslidki-pidrivu-ta-yak-vona-viglyadaie-zaraz/.

W-bank. (2022, November 25). World hunger: Causes, consequences, risks, statistics, history, and measures to combat the problem. https://www.worldbank.org.ua/3858-svitoviy-golod.html.

Skorobohatova, N. Ye. (2022). Implementation of EU experience in the transition to urban green economy as a model for post-war recovery of Ukrainian cities. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy, 44(Special Issue), 96–102.

Chupak, O. (2021, May 10). Climate change and its impact on the economy: Analyzing UN and US government forecasts. USSD. https://ussd.org.ua/2021/05/10/zmina-klimatu-climate-change-ta-yiyi-vplyv-na-ekonomiku-analizuyemo-prognozy-oon-ta-uryadu-ssha/.

Yatsenko, O., Panchenko, V., & Ivashchenko, O. (2024). Climate restrictions on economic growth as challenges for financing international investment projects in the field of circular economy. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences, 332(4), 82–89. https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-332-11.

Wuebbles, D. J., Fahey, D. W., Hibbard, K. A., Dokken, D. J., Stewart, B. C., & Maycock, T. K. (Eds.). (2017). Climate science special report: Fourth National Climate Assessment, Volume I. U.S. Global Change Research Program. https://science2017.globalchange.gov/.

Devereux, S. (2000). Famine in the twentieth century. IDS Working Paper, (105). https://www.ids.ac.uk/publications/famine-in-the-twentieth-century/.
Devereux, S. (2005). Famine that kills: Darfur, Sudan (Revised ed.). Oxford: Clarendon Press.
Food and Agriculture Organization [FAO]. (2022). World food and agriculture: Statistical yearbook. Rome. https://doi.org/10.4060/cc2211en.
Waal, A. (2017). Mass starvation: The history and future of famine. Polity Press.
Waal, A. (2022, September 11). The vanishing point of the laws of war. The New York Review. https://www.nybooks.com/online/2022/09/11/the-vanishing-point-of-the-laws-of-war-famine/.

ILLIA, SAHAIDAK – PhD in Economics,
Doctoral Candidate at the Department of Social Philosophy,
Philosophy of Education, and Educational Policy,
Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)
E-mail: i.v.sahaidak@udu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0000-8622-3704

ENVIRONMENTAL CHALLENGES AS A FACTOR IN THE FORMATION OF MODERN ECONOMIC POLICY

Abstract
The article explores the interconnection between environmental challenges, war, climate change, and economic policy. . The urgency of the problem is due to the need to form a new model of economic policy, in which the environmental and climate components will become not a supplement, but the core of the recovery and long-term development strategy. This requires not only institutional changes, but also a reorientation of the entire system of public administration to the principles of the "green" economy, energy efficiency, renewable energy and social responsibility. The purpose of the article is to substantiate the need to integrate environmental, climate and food aspects into the modern economic policy of Ukraine. The author analyzes how environmental pollution, destruction of infrastructure, depletion of natural resources, and the threat of technogenic disasters amid the war in Ukraine influence the priorities of national economic policy. The concept of Ukraine's «green reconstruction» and the principle of «building back greener» are highlighted, aiming to integrate environmental standards into post-war recovery processes. The article presents examples of large-scale environmental damage, including the destruction of the Kakhovka Hydroelectric Power Plant, shelling of nuclear power plants and industrial facilities, as well as their long-term consequences for public health and ecosystems. Additionally, threats of global hunger are identified, linked to military conflicts, climate change, and disruptions in global food supply chains, particularly as a result of Russia's aggression against Ukraine. The purpose of the article is to justify the necessity of integrating environmental and food security aspects into all levels of Ukraine's economic planning and policymaking. Emphasis is placed on transitioning to a green economy, the adoption of renewable energy sources, energy efficiency, and innovative technologies in the context of sustainable development and global security. It is concluded that climate change as a factor of economic policy will stimulate the transition to renewable energy sources, increase energy efficiency and implement innovative technologies. The implementation of a "green" economy and the implementation of innovative technologies will be a key factor for successful post-war reconstruction, ensuring sustainable development and maintaining environmental safety.

Key words: economic policy, ecology, green reconstruction, climate change, war, food security, sustainable development, renewable energy, global hunger.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 10.10.2025
Accepted date 15.11.2025
Published date 10.12.2025

How to cite: **Сагайдак, Ілля**. Екологічні виклики як фактор формування сучасної економічної політики. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 138–146.
doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-15

© Ілля, Сагайдак, 2025

УДК 179.9:130.2
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-16

АНТЕЇЗМ ЯК УМОВА ПЛАНЕТАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ЕТИЧНІ ЗАСАДИ У ДОБУ ЕКОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ

ФЕНЬ, ДЕНИС[1]

Анотація

У статті аналізуються етичні засади планетарної відповідальності в контексті екологічних ризиків, що посилюються в добу антропоцену. У сучасному філософському дискурсі питання відповідальності людини перед Землею набуває нового змісту. Це дозволяє зблизити український антеїзм із концепціями глобальної екологічної етики. Метою статті є дослідження антеїзму як етики планетарної відповідальності, здатної переосмислити взаємини людини і Землі в ситуації загострення глобальних екологічних ризиків. Показано, що традиційні підходи до оцінювання екологічних загроз, зосереджені виключно на природничо-наукових параметрах, є недостатніми, оскільки ігнорують соціально-економічні, культурні та антропологічні чинники. Наголошено, що подолання цього обмеження є важливою умовою для посилення міждисциплінарного діалогу для вирішення наявних екологічних проблем. На основі ідей Р. Фродемана, Д. Саревіца, Дж. Б. Калликотта, Т. М. Александера розкривається концепція Землі як суб'єкта спів-буття. Особливу увагу приділено поняттям «етика Землі», «духовна екологія» та «проспекція» (англ. *prospection*) як набута здатність моделювати майбутнє. Завданням дослідження є обґрунтування антеїзму як етичної парадигми планетарної відповідальності; інтерпретація антеїзму як філософії вкоріненості, пов'язаної з українською культурною традицією й символікою природи; осмислення значення антеїзму для формування довготривалих стратегій духовної й екологічної відповідальності людини. Показано, що антеїзм виступає як етична настанова, що поєднує любов до природи з відчуттям спільного дому у контексті усвідомлення планетарної відповідальності. Доведено, що подолання екологічної кризи потребує переходу від технократичної логіки «управління майбутнім» до етики довготривалості. У межах цієї етики мислення майбутнього поєднується з визнанням внутрішньої цінності природи. Зроблено висновок, що антеїзм є важливим концептуальним підґрунтям для посилення екологічної свідомості та філософії освіти у добу глобальних екологічних викликів. Антеїзм розглядається як філософія вкоріненості, у межах якої повернення до землі постає метафорою збереження людської природи. Звернення до української традиції, де земля постає як сакральний простір і моральний центр буття, розкриває потужний потенціал антеїзму для становлення екологічної свідомості.

Ключові слова: антеїзм, антропоцен, планетарна відповідальність, екологічна етика, проспекція як набута здатність моделювати майбутнє, етика Землі, духовна екологія.

Постановка проблеми. У сучасному екологічному дискурсі дедалі втрагнішим стає усвідомлення того, що перетворення природного середовища спричиняє трансформацію буття людини. Антропоцен як новий геологічний період означає не лише зміну масштабів антропогенного впливу, а й кризу інтелектуальних та духовних структур, у межах яких природа тривалий час осмислювалася як ресурс. Під загрозою опиняється не лише стабільність екосистем, а й «духовна екологія» (Alexander 2016), що відповідає за ціннісно орієнтовану взаємодію людини з природою. Остаточна втрата духовного виміру загрожує формуванням культурної байдужості, яка посилює екологічну кризу та ускладнює вироблення довготривалих стратегій відповідальності. У цьому контексті особливо актуальним постає заклик О. Леопольда «думати як гора», який вимагає від людини навчитися мислити в екологічній площині (Leopold 2020).

Водночас науковий дискурс, орієнтований переважно на об'єктивовані показники стану довкілля, демонструє власні обмеження, коли намагається бути єдиною основою для екологічної політики та етичних рішень. Зростання кількості моделей, сценаріїв і прогнозів не усуває напруження довкола екологічних рішень: виникає ситуація «надміру об'єктивності» (Sarewitz 2000), що посилює стан невизначеності не лише майбутнього природи, а й людини. У цьому зв'язку особливого значення набувають концепції та парадигми, які втілюють міждисциплінарний дискурс і здатні надати цілісне бачення наявних суперечностей. Філософія антеїзму як етика вкоріненості дозволяє осмислити екологічну кризу не тільки як сукупність наслідків людських дій, а як кризу ставлення до Землі загалом.

У сучасних студіях, присвячених взаємодії людини й довкілля, чітко окреслюється тенден-

[1] Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди (Харків, Україна)
E-mail: denrda@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0006-6973-7539

ція до переосмислення самої основи екологічного мислення. Дедалі більше уваги викликає філософське обґрунтування геонаук, які, на думку, Р. Фродемана мають значний методологічний потенціал для розумння екологічної ситуації (Frodeman 2000). Вагоме місце в теоретичному полі займає екологічна етика Дж. Б. Калликотта, що вимагає переосмислення поняття відповідальності в умовах планетарних викликів (Callicott 2013). У цьому контексті важливим є внесок С. Каділья та В. С. Гедеш, які вводять поняття проспекції (*prospection)* як етичної доброчесності, яка пов'язана з турботою про майбутні покоління (Cadilha, Guedes 2023).

Особливе значення мають дослідження у напрямі екодуховності та релігійної екотеології, де екологічна свідомість розглядається як духовна практика. Дослідження Л. Кернс та К. Келлер підкреслюють, що духовні традиції можуть слугувати джерелом переорієнтації сучасних спільнот у бік «зеленої чутливості» (Kearns, Keller 2007). Ці ідеї перегукуються з етикою відповідальності Г. Йонаса (Йонас 2001). Проблематика екологізації освіти отримала концептуальне осмислення у працях Е. Йолдерзма та Дж. Бленкінсопа, де підкреслено необхідність формування «земної етики» в педагогічному дискурсі (Joldersma, Blenkinsop 2017). Концепція антропоцену набуває нового виміру у праці Т. М. Александера, який вводить поняття «духовних екологій» як культурних просторів, що формують людське ставлення до світу (Alexander 2016). Антропоцен у цьому розумінні виступає не лише геологічним феноменом, а й духовно-культурним зламом, у межах якого трансформується сама структура сприйняття світу.

В українському філософському дискурсі проблема екологічної етики отримала ґрунтовний і багатовимірний розвиток. Концептуальні моделі екологічної свідомості розробляються у працях В. Деркача, М. Кисельова, В. Крисаченка, А. Толстоухова, М. Хилька, Л. Юрченко та інші. Сучасні підходи до екологічного прогнозування та футурології розвиває Н. Годзь. На її думку, якщо людство вважає, що «майбутнє мусить бути природоохоронним, екологічно скерованим, нам потрібно враховувати, що екологічна футурологія мусить розглядатися й з погляду ціннісної скерованості та гносеологічного компоненту» (Годзь 2013, с. 288). Ці дослідження розкривають українську традицію філософського осмислення взаємодії людини і природи, з метою формування відповідальної екологічної свідомості

Метою статті є дослідження антеїзму як етики планетарної відповідальності, здатної переосмислити взаємини людини і Землі в ситуації загострення глобальних екологічних ризиків.

Виклад основного матеріалу. Одним із засадничих принципів української культури є глибокий символізм, пов'язаний з чуттєвим та практичним зв'язком людини з довкіллям. Образи землі, неба, рослинного й тваринного світу ніколи не були зовнішніми до буття людини, виступаючи основою смислотворення світу людини. М. Попович писав, що «сила матері-землі – це сакральний вираз сили родючості, плодючості, вегетативної сили, асоційованої як з життям-народженням, так і зі смертю» (Попович 1998, с. 42).

Природа як умова онтологічної вкоріненості людина водночас сформувала досвід «землі як дому», характерний для української культурної традиції. Цей досвід втілено принципом антеїзму, який варто розглядати в конотації філософії антеїзму, згідно з якою природа не протиставляється людині, а є умовою її життя. Як зазначає Т. Пастух, «український світогляд у своїх початках визрівав під дією природно-географічних умов. Із формуванням світогляду вироблялась і відповідна культурна традиція, яка теж має свою тривалу та складну історію» (Пастух 2010, с. 66). Отже, антеїзм варто розуміти як внутрішнє джерело, що визначало й визначає спосіб буття українського народу у просторі діалогу людини і природи. У цьому сенсі земля може бути розумітися як простір зустрічі Я і Ти (М. Бубер).

Аналіз сучасних екологічних ризиків показує, що між тиском, зумовленим необмеженою логікою антропоценризму, та деградацією екологічної системи існує пряма залежність. Наукові дослідження, спрямовані на аналіз окремих екологічних параметрів, виявляються недостатніми, коли постає завдання осмислити динаміку антропоекологічних ризиків у світі, що переживає множинні глобальні трансформації. У сучасній літературі для оцінювання екологічних ризиків зазвичай беруть до уваги стан водних та ґрунтових ресурсів, рівень забруднення прибережних екосистем, а також вплив різних типів стресових чинників (біологічних, фізичних, хімічних) на екологічну стійкість регіону (Іванова 2011). Однак такі підходи є неповними, оскільки вони часто не включають соціально-економічні та антропогенні характеристики, які є необхідними для комплексного бачення екологічних загроз.

Ігнорування вищезазначених чинників істотно звужує дослідницьку перспективу й фактично

© Денис, Фень, 2025

зберігає уявлення про природу в межах суб'єкт–об'єктної моделі, де людина виступає єдиним активним центром, а довкілля – лише пасивним середовищем. Як зазначається в одному з досліджень, «у міру посилення урбанізаційних процесів спектр екологічних проблем, зумовлених зростанням антропогенного навантаження на довкілля, поглиблює й без того нестійку екологічну ситуацію. Це створює загрозу не лише для регіональних екосистем, а й для здатності людства забезпечувати умови сталого існування» (Qu, Tian, Liu, Xu 2023). Це посилює розрив між людиною та землею й поступово руйнує ті екзистенційні опори, які в минулому забезпечували відчуття стійкості людського існування.

У такому контексті підтримка природоохоронних практик не може розумітися лише як економічний або суто адміністративний чинник. Передусім вони виступають показником культурної чутливості спільноти, її ставлення до природи та готовності обмежувати власні потреби заради збереження довкілля. Водночас рівень екологічної свідомості вказує на те, чи здатне суспільство зберігати простір спільного буття з природою, чи, навпаки, воно схильне підпорядковувати його логіці техногенної експансії. Як підкреслює Р. Фродеман, важливим завданням сучасної філософії є перенесення «філософії на Землю», тобто спроба переосмислити, чим насправді є Земля для людини й чому її не можна трактувати лише утилітарно (Frodeman 2000, p. vii). У цьому підході наголос робиться на тому, що екологічна проблематика не зводиться до технічних чи природничих вимірів, а має безпосередній зв'язок із культурою, політикою та етикою.

У сучасних екологічних студіях все більше уваги приділяється тому, як науки про Землю впливають на розуміння взаємодії людини й довкілля. Йдеться про поєднання геології, філософії, екології та соціальних досліджень. Це дає підстави стверджувати, що традиційна парадигма наукового знання, орієнтована переважно на природничі науки як зразок жорсткої об'єктивності, не повністю відповідає сучасним екологічним викликам. Р. Фродеман вважає, що саме геологія може стати тим підходом, який поєднує наукове знання з етикою, екологічною політикою та культурою (Frodeman 2000). Ставлячи запитання «Що таке Земля?», автор наголошує, що її доцільно розглядати як спільний дім.

Саме тому екологічні проблеми не можна розв'язувати суто технічними або адміністративними заходами, якщо не враховувати «голос Землі», тобто її власну історію, ритм і вразливість. На думку К. Шрейдер-Фрешет, ухвалення рішень, заснованих тільки на розрахунках і математичних моделях, зокрема у сфері захоронення ядерних відходів, може виявитися серйозною помилкою й мати небезпечні наслідки. Вона підкреслює, що «експертність» інколи приховує відсутність належної соціальної відповідальності (Shrader-Frechette 2000). У зв'язку з цим необхідним є відкритий діалог між наукою, політикою та громадою.

Геологічне знання у такій перспективі неможливе без тривалого спостереження та співприсутності із землею, що водночас можна розглядати як прояв антропологічної чутливості. К. Тернер пропонує концепт «логіка каменю», протиставляючи його суто інструментальній раціональності. Дослідниця підкреслює, що земля відкривається людині в процесі взаємодії (Turner 2000).

Узагальнюючи ці підходи, можна сказати, що етика довкілля не може формуватися без емоційної й духовної залученості людини. Це змушує переглянути і саме розуміння науки. Якщо в постнекласичному дискурсі наголос робився на принципі людиновимірності науки (Сидоренко 2011), то нині дедалі більше уваги приділяється ідеї природовідповідності, яка передбачає інтеграцію наукового знання та духовних сенсів. Зазначена інтеграція, на нашу думку, є близькою до одного з ключових положень антеїзму. Отже, сучасна екологічна криза, отже, потребує не лише нових науково-технічних рішень, а й зміни способу мислення про Землю як про суб'єкта, з яким людина перебуває у взаємній залежності та діалозі.

Міждисциплінарна методологія, яка поєднує природничі, соціогуманітарні та філософські підходи, надає можливість розглядати екологічну відповідальність як спільне завдання сучасної глобальної спільноти. Урахування взаємодії природних, техногенних та соціокультурних чинників дає змогу запропонувати більш повний аналіз теперішньої ситуації й окреслити можливі шляхи її подолання. У цьому зв'язку філософія антеїзму, що інтерпретує повернення людини до землі як усвідомлення фундаментальної залежності від природного світу, може розглядатися як один із підходів до переосмислення людської відповідальності в добу екологічної кризи.

Важливо врахувати також критику суто наукового раціоналізму у сфері екологічної полі-

тики. Д. Саревіц наголошує, що «сама природа чинить опір унітарній характеристиці» (Sarewitz 2000, p. 79). На його думку, наука в екологічній політиці не завжди сприяє зняттю конфліктів, а інколи, навпаки, загострює їх, оскільки породжує «надмір об'єктивності». Автор підкреслює, що існування багатьох легітимних способів пізнання природи неминуче створює різні, інколи конкуруючі інтерпретації. Ці інтерпретації часто виявляються пов'язаними з політичними інтересами, що унеможливлює формування єдиної, універсально визнаної «об'єктивної» позиції. Відповідно, конфлікти в екологічній політиці тривають не через нестачу знання, а, радше, через його надлишок (Sarewitz 2000, p. 83).

У сучасному філософському дискурсі питання відповідальності людини перед Землею набуває нового змісту. Це дозволяє зблизити український антеїзм із концепціями глобальної екологічної етики. У концепції «етика Землі» Дж. Б. Калликотт наголошує, що сучасні екологічні проблеми (зміна клімату, деградація екосистем, зникнення видів тощо) потребують не лише локальних, а й глобальних етичних рішень. Дослідник, продовжуючи ідеї А. Леопольда, підкреслює, що стосунки людини з довкіллям не можуть обмежуватися утилітарною логікою. Людина насамперед посідає місце відповідального учасника, а не зовнішнього керівника. Він зазначає: «Ми сподіваємося – хоча часто й сумніваємося, – що екологічну кризу можна стримати. Громадська обізнаність щодо саморуйнівного ставлення нашого виду до власної матеріальності зростає. Але разом із цим зростає й руйнування» (Callicott 2013, p. 1). Така позиція передбачає поступову відмову від антропоцентричного уявлення про природу як ресурс та перехід до моделі, у якій Земля мислиться як жива система, що потребує турботи й поваги. Ця ідея є близькою до антеїзму, у межах якого любов до природи розуміється як визнання незмінного зв'язку людини з нею. У такому контексті антеїзм може бути витлумачений як одна з можливих етичних настанов, про які говорить

Пропозиція Дж. Б. Калликотта: «думати як планета», поглиблює уявлення про глобальний характер екологічної відповідальності й допомагає краще зрозуміти потенціал антеїзму. Дослідник звертає увагу на те, що масштаб сучасних екологічних загроз ставить під сумнів традиційні етичні підходи, орієнтовані лише на «близькі» в часі й просторі наслідки людських дій. Він запитує: «Чи існують просторово-часові межі для етики, для моральної стурбованості?» (Callicott, 2013, p. 6).

Е. Йолдерзма та Дж. Бленкінсопа також звертаються до концепту «етика Землі», виокремлюючи її наступні виміри: по-перше, дозволити Землі й «землянам» бути, визнаючи їхню таємничість і обмеженість людського контролю; по-друге, плекати вдячність за ту опору, яку Земля надає «світським» проєктам; по-третє, усвідомити вразливість Землі, яка часто залишається непомітною за видимою стійкістю «фону» людської діяльності. На основі цих міркувань автори роблять висновок: «Філософія освіти потребує "земної етики", яка б доповнила, а можливо й витіснила її суто "світські" принципи» (Joldersma, Blenkinsop 2017, p. 374). На нашу думку, принцип антеїзму може бути співвіднесений із цим запитом, оскільки він наголошує на вкоріненості людини у земний простір і на етичній відповідальності за нього.

У цьому контексті ідея антеїзму як форми вкоріненості людини у просторі Землі може бути інтерпретована ширше. Антеїстичне бачення світу набуває рис своєрідного морального імперативу: відповідальність за землю розглядається не тільки як відповідь на поточні виклики, а як одна з умов тривалого існування людства. Ідеться про ідею збереження майбутнього людства як про міжпоколіннєву етику. На нашу думку, ці роздуми дозволяють окреслити потенціал антеїзму, оскільки екологічна етика XXI століття дедалі більше орієнтується на планетарний вимір.

Мислити майбутнє означає мислити Землю в межах суб'єкт–суб'єктних відносин, а не лише в логіці споживання ресурсів. У сучасному екологічному мисленні одна з ключових ідей пов'язана з переходом від технократичного «управління майбутнім» до етики довготривалості. С. Каділья та В. С. Гедеш наголошують, що головним постає вміння працювати з невизначеністю та діяти заради життя майбутніх поколінь (Cadilha, Guedes 2023). Відповідно, екологічна перспектива не може обмежуватися розрахунком ризиків і прогнозами, які ґрунтуються лише на технічних моделях. Проспекція як мислення майбутнього ставить під сумнів «абсолютність» будь-якого моделювання, якщо воно не включає етику відповідальності. Спрямованість у майбутнє не може бути відокремленою від усвідомлення внутрішньої цінності природи, що створює підґрунтя для формування таких екологічних доброчесностей, як шанобливе ставлення до довкілля та відповідальність за його збереження. Ці роздуми дозво-

© Денис, Фень, 2025

ляють говорити про посилення значення поняття доброчесності у контексті екологічних криз.

Ще одним важливим напрямом сучасних досліджень є аналіз зв'язку між екологічною та релігійною свідомістю. На це, зокрема, вказує колективна праця «Екодух: релігії та філософії заради Землі», у якій поєднуються релігієзнавчий, філософський та екотеологічний підходи (Kearns, Keller 2007). У передмові до цього видання підкреслюється, що сучасні екологічні кризи неможливо подолати лише за допомогою технологічних або політичних засобів. Натомість ідеться про потребу глибокої трансформації духовних інтерпретацій світу й місця людини в ньому. «Завдяки новому, трансдисциплінарному підходу екодух досліджує можливість "зеленого зсуву", радикального настільки, щоб проникнути у давні корені нашої чуттєвості та соціальні джерела нашої практики» (Kearns, Keller 2007, p. 2). Наразі вагоме місце посідає міжнародний міжконфесійний рух GreenFaith, який формує практики духовно мотивованої екологічної відповідальності. Організація об'єднує різні релігійні традиції навколо принципів екологічної справедливості, етики піклування про Землю та суспільної солідарності у протидії кліматичним загрозам (GreenFaith).

Отже, відбувається переосмислення християнської традиції, яка тривалий час інтерпретувалася в антропоцентричному руслі й фактично легітимувала ставлення до природи як до ресурсу. Дослідники наголошують, що лише за умови більш відповідального прочитання біблійної традиції стає можливою модель ненасильницького ставлення до довкілля, сумісна із сучасними етичними викликами. У цьому зв'язку варто звернутися до роздумів Григорія Сковороди. У своїй концепції двох натур, видимої та невидимої, філософ підкреслює, що справжнє розуміння світу відкривається тому, хто здатний побачити за зовнішньою формою глибинний духовний зміст. «З Богом Святим низьке підноситься, а без нього опускається й високе. Щастя всередині нас… Воно залежить від серця, серце від миру, мир від покликання, покликання від Бога» (Сковорода 2017, с. 180).

Таким чином, філософсько-релігійні підходи можуть сприяти посиленню реалізації концепції сталого розвитку й слугувати теоретичною основою для формування нової екологічної свідомості. Ця перспектива, на нашу думку, добре резонує з антеїстичною традицією української культури, для якої характерним є сприйняття землі як простору життя людини та морального осердя її буття.

Проблема сучасної екологічної кризи турбує не лише філософів та науковців. У сучасному екофілософському дискурсі також висловлюється думка, що зберігається певний розрив між науками про довкілля та освітнім дискурсом. Як зазначають Е. Йолдерзма та Дж. Бленкінсопа, «протягом десятиліть біологи, екологи й кліматологи попереджали про неминучу екологічну кризу, однак освіта загалом, а філософія освіти зокрема, повільно наздоганяють ці виклики» (Joldersma, Blenkinsop 2017, p. 372). На їхню думку, навіть ті «зелені» ініціативи, які вже впроваджуються (курси зі сталого розвитку, шкільні садки, лісові школи, виїзні програми), здебільшого залишаються точковими змінами в межах старої парадигми. За такого підходу природа й Земля залишаються своєрідним «додатком», тоді як вони мали б становити онтологічну основу виховання й мислення. Необхідність більш глибокої трансформації освітнього мислення автори формулюють так: «Потрібні обговорення та теоретичні розширення, які б вели як до появи нових типів екологічних педагогік, так і до фундаментальної реконструкції освіти як такої» (Joldersma, Blenkinsop 2017, p. 373).

Отже, подолання екологічних криз неможливе без критичної рефлексії над домінуючим способом мислення. Головна проблема сучасності полягає не стільки у самих технологіях, скільки в технологічному мисленні, яке стало уніфікуючою формою мислення сучасної людини. Так, Р. Гуттунен та Л. Каккорі інтерпретуючи ідеї Мартіна Гайдеґґера, наголошують, що сутність сучасної техніки полягає у феномені Ge-stell (обрамлення), тобто у способі розкриття світу, який подає все живе і не-живе як «запас» (Huttunen, Kakkori 2022). Інакше кажучи, Земля перестає сприйматися як суб'єкт спів-буття й зводиться до сукупності ресурсів.

Антропоцен як «новий геологічний період» ставить під сумнів не тільки домінуючі моделі розвитку, а й усталені форми філософського мислення. На перший план виходить потреба переходу від модерної логіки панування над природою до екологічного способу мислення. Т. М. Александер вводить поняття «духовних екологій». На його думку, людське існування неможливе без світу смислів, у якому людина «мешкає» так само необхідно, як у біофізичному середовищі. Відповідно, «культури можна розуміти

як “духовні екології”: середовища смислу, в яких людина населяє землю» (Alexander 2016, p. 146).

Разом із тим Александер зауважує, що духовні екології можуть виявлятися невідповідними новим умовам буття, особливо в добу антропоцену. У такому випадку екологічна криза постає також як криза смислу, оскільки руйнується не лише фізичне середовище, а й усталені способи інтерпретації світу. Автор констатує драматизм цієї ситуації, зазначаючи: «світи не вмирають лагідно» (Alexander, 2016, p. 146). Це означає, що культури, які тривалий час забезпечували певний спосіб існування, можуть виявитися неспроможними відповісти на нові виклики й реагувати на них внутрішнім розпадом.

Антропоцен виступає не лише геологічною епохою, а як символ кризи духовних екологій, як експансію техносфери та редукцію природи до ресурсу. Вихід із цієї ситуації Александер пов’язує з формуванням нових культурних форм: «ми маємо розвивати такі культури, які водночас підтримують людську потребу переживати світ як наповнений смислом і цінністю та не передбачають екологічно руйнівних практик. Вони мають утілювати екологічну мудрість» (Alexander 2016, p. 146). Зміна оптики, до якої закликає дослідник, стосується також методології філософування.

У цьому контексті антеїзм як філософія вкоріненості й повернення до землі може розглядатися як один із можливих варіантів нової духовної екології, що поєднує духовність людини з екологічною відповідальністю. Як писав Г. Сковорода: «Коли хочемо виміряти небо, землю й моря, маємо спершу виміряти самих себе … нашою власною міркою» (Сковорода 2017, с. 45).

Отже, антеїзм долає межі виключно української філософської традиції як етнокультурного явища й пропонує методологію переходу від парадигми «земля як ресурс» до парадигми «земля як умова буття». Антеїзм як філософія повернення до землі тісно пов’язана з екологічною свідомості, яка охоплює не тільки знання про екологічні загрози, а й емоційний вимір. Це передбачає здатність відчувати землю як частину власного буття. Ба більше, людстке існування неможливе без відповідального ставлення до природного світу.

Висновок. Звернення до української традиції, де земля постає як сакральний простір і моральний центр буття, розкриває потужний потенціал антеїзму для становлення екологічної свідомості. Антеїзм як філософія вкоріненості, дозволяє переосмислити відносини людини з природою як суб’єкт–суб’єктні, тим самим долаючи суб’єкт–об’єктну оптику модерності, у якій Земля редукувалася до ресурсу. Відповідно до технологічної сучасності антеїзм пропонує відмовитися від створення алгоритмічних моделей та сценаріїв, з метою формування етичних доброчесностей, що визначають здатність спільнот діяти відповідально в умовах невизначеності.

Антеїзм як етика планетарної відповідальності відкриває перспективи для подальшого осмислення проблем екології в освітньому просторі, розробки культурних стратегій, зорієнтованих на піклування та збереження збереження зв’язку із землею. Це дозволяє припустити, що обґрунтування антеїзму в сучасному філософсько-культурологічному та філософсько-екологічному дискурсі є відповіддю на виклики антропоцену. Отже, антеїзм окреслює можливість нової духовної екології відповідно до проголошеної філософами «етики Землі», що дозволить перейти від прагнення тотального контролю над Землею до усвідомлення важливості зберігати людиною спів-присутність у її просторі.

Список використаних джерел

Годзь Н. Б. Час та його осягнення у філософських творах з позиції футурології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія»*. 2013. Вип. 12. С. 278–287.

Іванова Т. В. Державне управління еколого-економічною безпекою як умова сталого розвитку України: автореф. дис. … д. наук з держав. управління. Київ, 2011. 37 с.

Йонас Г. Принцип відповідальності: У пошуках етики для технологічної цивілізації. Київ: Лібра, 2001. 400 с.

Пастух Т. Київська школа поетів та її оточення: (модерні стильові течії української поезії 1960–90-х років) : монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 700 с.

Попович М. Нарис історії культури України. Київ : АртЕк, 1998. 728 с.

Сидоренко Л. І. Аксіологія постнекласичної науки. *Сучасна українська філософія: традиції, тенденції, інновації* : збірник наукових праць / відп. ред. А. Є. Конверський, Л. О. Шашкова. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 304 с.

Сковорода Г. Розмова, що називається Алфавіт, або Буквар миру. *Найкраще* ; пер. М. Кашуби, Г. Сварник, Н. Федорака; передм. Р. Чопика, А. Любки ; іл. Д. Мовчана. Львів: Terra Incognita, 2017. С. 136 – 211.

Сковорода Г. Нарцис. Слово про те: пізнай себе. *Найкраще* ; пер. М. Кашуби, Г. Сварник, Н. Федорака; передм. Р. Чопика, А. Любки ; іл. Д. Мовчана. Львів: Terra Incognita, 2017. С. 28–91.

© Денис, Фень, 2025

Alexander T. M. The Voices of Nature: Toward a Polyphonic Conception of Philosophy. *Telos*. 2016. 177 (Winter). P. 145–167.

Baker V. R. Conversation with the Earth: A Geological Approach to Understanding. In R. Frodeman (Ed.), *Earth Matters: The Earth Sciences, Philosophy, and the Claims of Community*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 2000. P. 2–10.

Cadilha S., Guedes V. S. Prospection as a sustainability virtue: Imagining futures for intergenerational ethics. *Zeitschrift für Ethik und Moralphilosophie*. 2023. No 6(2). P. 293–309.

Callicott J. B. Thinking Like a Planet: The Land Ethic and the Earth Ethic. New York: Oxford University Press, 2013. xvi + 374 p.

Frodeman R. (Ed.). Earth Matters: The Earth Sciences, Philosophy, and the Claims of Community. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 2000. 240 p.

GreenFaith. GreenFaith – Interfaith Partners in Action for the Earth. URL: https://greenfaith.org

Huttunen R., Kakkori L. Heidegger's critique of technology and the educational ecological imperative. *Educational Philosophy and Theory*. 2022. No 54(5). P. 630–642.

Joldersma C. W., Blenkinsop S. Ecologizing Education: Philosophy, Place, and Possibility. *Educational Theory*. 2017. No 67(4). P. 371–377.

Kearns L., Keller C. (Eds.). Ecospirit: Religions and Philosophies for the Earth. New York: Fordham University Press, 2007. 464 p.

Leopold, A. A Sand County Almanac. New York: Oxford University Press, 2020. 240 p.

Qu M., Tian Y., Liu B., Xu D. Ecological Risk Assessment and Impact Factor Analysis of Ecological Spatial Patterns in Coastal Counties: Taking Dalian Pulandian District as an Example. *Sustainability*. 2023. No 15 (15), 11805. https://www.mdpi.com/2071-1050/15/15/11805

Sarewitz D. Science and environmental policy: An excess of objectivity. In R. Frodeman (Ed.), *Earth Matters: The Earth Sciences, Philosophy, and the Claims of Community*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 2000. P. 79–98.

Shrader-Frechette K. Reading the Riddle of Nuclear Waste: Idealized Geological Models and Positivist Epistemology. In R. Frodeman (Ed.), *Earth Matters: The Earth Sciences, Philosophy, and the Claims of Community*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 2000. P. 11–25.

Turner C. Messages in Stone: Field Geology in the American West. In R. Frodeman (Ed.), *Earth Matters: The Earth Sciences, Philosophy, and the Claims of Community*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 2000. P. 51–62.

References

Hodz, N. B. (2013). Chas ta yoho osiahnenia u filosofskykh tvorakh z pozytsii futurolohii. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia "Filosofiia"*. Vyp. 12. 278–287.

Ivanova, T. V. (2011). Derzhavne upravlinnia ekoloho-ekonomichnoiu bezpekoiu yak umova staloho rozvytku Ukrainy: avtoref. dys. … d. nauk z derzh. upravlinnia. Kyiv. 37 s.

Yonas, H. (2001). Pryntsyp vidpovidalnosti: U poshukakh etyky dlia tekhnolohichnoi tsyvilizatsii. Kyiv: Libra. 400 s.

Pastukh, T. (2010). Kyivska shkola poetiv ta yii otochennia: (moderni stylovi techii ukrainskoi poezii 1960–90-kh rokiv): monohrafiia. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. 700 s.

Popovych, M. (1998). Narys istorii kultury Ukrainy. Kyiv: ArtEk. 728 s.

Sydorenko, L. I. (2011). Aksiolohiia postneklasychnoi nauky. U: *Suchasna ukrainska filosofia: tradytsii, tendentsii, innovatsii: zbirnyk naukovykh prats* / vidp. red. A. Ye. Konverskyi, L. O. Shashkova. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr "Kyivskyi universytet". 304 s.

Skovoroda, H. (2017). *Rozmova, shcho nazyvaietsia Alfavit, abo Bukvar myru.* Naikrashche; per. M. Kashuby, H. Svarnyk, N. Fedoraka; peredm. R. Chopyka, A. Liubky; il. D. Movchana. Lviv: Terra Incognita. 136–211.

Skovoroda, H. (2017). *Nartsys. Slovo pro te: piznai sebe.* Naikrashche; per. M. Kashuby, H. Svarnyk, N. Fedoraka; peredm. R. Chopyka, A. Liubky; il. D. Movchana. Lviv: Terra Incognita. 28–91.

Alexander, T. M. (2016). The Voices of Nature: Toward a Polyphonic Conception of Philosophy. *Telos*, 177 (Winter). 145–167.

Baker, V. R. (2000). Conversation with the Earth: A Geological Approach to Understanding. In R. Frodeman (Ed.), *Earth Matters: The Earth Sciences, Philosophy, and the Claims of Community.* Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. 2–10.

Cadilha, S., & Guedes Vaz, S. (2023). Prospection as a sustainability virtue: Imagining futures for intergenerational ethics. *Zeitschrift für Ethik und Moralphilosophie*, 6(2). 293–309.

Callicott, J. B. (2013). Thinking Like a Planet: The Land Ethic and the Earth Ethic. New York: Oxford University Press. xvi + 374.

Frodeman, R. (Ed.). (2000). Earth Matters: The Earth Sciences, Philosophy, and the Claims of Community. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. 240.

GreenFaith. (2025). GreenFaith – Interfaith Partners in Action for the Earth. URL: https://greenfaith.org

Huttunen, R., & Kakkori, L. (2022). Heidegger's critique of technology and the educational ecological imperative. *Educational Philosophy and Theory*, 54(5). 630–642.

Joldersma, C. W., & Blenkinsop, S. (2017). Ecologizing Education: Philosophy, Place, and Possibility. *Educational Theory*, 67(4). 371–377.

Kearns, L., & Keller, C. (Eds.). (2007). Ecospirit: Religions and Philosophies for the Earth. New York: Fordham University Press. 464.

Leopold, A. (2020). A Sand County Almanac. New York: Oxford University Press. 240.

Qu, M., Tian, Y., Liu, B., & Xu, D. (2023). Ecological Risk Assessment and Impact Factor Analysis of Ecological Spatial Patterns in Coastal Counties: Taking Dalian Pulandian District as an Example. *Sustainability*, 15(15). 11805. https://www.mdpi.com/2071-1050/15/15/11805

Sarewitz, D. (2000). Science and environmental policy: An excess of objectivity. In R. Frodeman (Ed.), *Earth Matters: The Earth Sciences, Philosophy, and the Claims of Community.* Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. 79–98.

Shrader-Frechette, K. (2000). Reading the Riddle of Nuclear Waste: Idealized Geological Models and Positivist Epistemology. In R. Frodeman (Ed.), *Earth Matters: The Earth Sciences, Philosophy, and the Claims of Community.* Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. 11–25.

Turner, C. (2000). Messages in Stone: Field Geology in the American West. In R. Frodeman (Ed.), *Earth Matters: The Earth Sciences, Philosophy, and the Claims of Community.* Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. 51–62.

DENYS, FEN – PhD Student of the Department of Philosophy
named after Professor M. D. Kultaieva, H. S. Skovoroda
Kharkiv National Pedagogical University (Kharkiv, Ukraine)
E-mail: denrda@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0006-6973-7539

ANTAEISM AS A CONDITION OF PLANETARY RESPONSIBILITY: ETHICAL FOUNDATIONS IN THE AGE OF ECOLOGICAL RISKS

Abstract

The article analyzes the ethical foundations of planetary responsibility in the context of ecological risks that are intensifying in the age of the Anthropocene. In contemporary philosophical discourse, the issue of human responsibility toward the Earth acquires new meaning. This makes it possible to bring Ukrainian anteism closer to the concepts of global environmental ethics. The purpose of the article is to explore anteism as an ethics of planetary responsibility capable of rethinking the relationship between humans and the Earth in a situation of escalating global environmental risks. It is shown that traditional approaches to assessing environmental threats, focused exclusively on natural-scientific parameters, are insufficient because they ignore socio-economic, cultural, and anthropological factors. It is emphasized that overcoming this limitation is an important prerequisite for strengthening interdisciplinary dialogue aimed at addressing existing environmental problems. Drawing on the ideas of R. Frodeman, D. Sarewitz, J. B. Callicott, and T. M. Alexander, the article reveals the concept of the Earth as a subject of co-being. Particular attention is paid to the concepts of "land ethic," "spiritual ecology," and "prospection" as an acquired capacity to model the future. The objectives of the study are to substantiate anteism as an ethical paradigm of planetary responsibility; to interpret anteism as a philosophy of rootedness connected with Ukrainian cultural tradition and the symbolism of nature; and to comprehend the significance of anteism for the formation of long-term strategies of spiritual and ecological responsibility of humanity. It is shown that anteism functions as an ethical orientation that combines love for nature with a sense of a shared home in the context of awareness of planetary responsibility. It is argued that overcoming the ecological crisis requires a transition from the technocratic logic of "managing the future" to an ethics of long-term responsibility. Within this ethics, thinking about the future is combined with the recognition of the intrinsic value of nature. The conclusion is drawn that anteism constitutes an important conceptual foundation for strengthening ecological consciousness and the philosophy of education in the era of global environmental challenges. Anteism is considered as a philosophy of rootedness, within which the return to the Earth emerges as a metaphor for preserving human nature. Turning to the Ukrainian tradition, where the land appears as a sacred space and a moral center of being, reveals the powerful potential of anteism for the formation of ecological consciousness.

Key words: anteism, Anthropocene, planetary responsibility, environmental ethics, prospection as an acquired capacity to model the future, land ethic, spiritual ecology.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 16.10.2025
Accepted date 15.11.2025
Published date 16.12.2025

How to cite: Фень, Денис. Антеїзм як умова планетарної відповідальності: етичні засади у добу екологічних ризиків. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 147–154.

doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-16

© Денис, Фень, 2025

ФІЛОСОФІЯ СПОРТУ
PHILOSOPHY OF SPORT

УДК 796.01:004
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-17

ІННОВАЦІЙНІ ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ДРАЙВЕР ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОГО СПОРТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

СИВОХОП, ЕДУАРД[1]
СЕМАЛЬ, НАТАЛІЯ[2]
БІЛОГУР, ВЛАДА[3]

Анотація

У статті досліджено роль інноваційних цифрових технологій як ключового драйвера трансформації сучасного спортивного менеджменту. Метою статті є комплексний аналіз впливу інноваційних цифрових технологій на трансформацію системи сучасного спортивного менеджменту та визначення їхнього потенціалу для підвищення ефективності управління спортивними організаціями, підготовки спортсменів і взаємодії з аудиторією. Задання дослідження: 1) дослідити сучасні інноваційні цифрові технології у спортивному менеджменті, цифрових платформ управління спортивними організаціями; 2) виявити вплив цифрових технологій на ефективність спортивного менеджменту, включно з оптимізацією процесів управління, підвищенням результативності спортсменів; 3) проаналізувати зарубіжний досвід впровадження цифрових інновацій у спорті з метою виявлення практик, що можуть бути адаптовані в Україні; 4) визначити перспективи та рекомендації щодо інтеграції цифрових технологій у систему сучасного спортивного менеджменту. Розглянуто основні тенденції цифровізації спортивних організацій, включно з використанням аналітики великих даних, систем управління ефективністю спортсменів, платформ для комунікації та маркетингу, а також інструментів для підвищення комерційної привабливості команд і заходів. Виділено позитивний вплив цифрових рішень на оптимізацію управлінських процесів, підвищення результативності спортсменів та конкурентоспроможності спортивних організацій. Наведено перспективи впровадження новітніх технологій у спортивний менеджмент та рекомендації щодо підвищення ефективності їх інтеграції. Стаття буде корисною для фахівців із спортивного менеджменту, аналітиків цифрових технологій та дослідників у сфері інноваційного розвитку спорту. Зроблено висновок, що інтеграція цифрових технологій у систему спортивного менеджменту створює умови для підвищення конкурентоспроможності спортивних організацій, ефективного управління ресурсами та розвитку інноваційних моделей взаємодії зі спортсменами, тренерами та вболівальниками. Перспективи цифровізації свідчать про те, що сучасний спортивний менеджмент у найближчі роки трансформується в інтегровану систему, здатну швидко адаптуватися до технологічних змін і забезпечувати стійкий розвиток галузі.

Ключові слова: інноваційні технології, цифровізація, спортивний менеджмент, ефективність спортивних організацій, Smart-технології у спорті, оптимізація процесів, Big Data у спорті, цифрова стратегія спортивних організацій.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність дослідження зумовлена стрімкою цифровою трансформацією спортивної індустрії, яка охоплює управлінські процеси, організацію змагань, підготовку спортсменів, маркетинг, аналітику результатів та взаємодію з уболівальниками. В умовах глобальної цифровізації цифрові технології (big data, штучний інтелект, хмарні сервіси, блокчейн, Інтернет речей) стають ключовим чинником підвищення ефективності спортивного менеджменту, прозорості управління та конкурентоспроможності спортивних організацій. Особливої актуальності проблема набуває в контексті європейської інтеграції, розвитку цифрової економіки та необхідності впровадження інноваційних управлінських моделей у спортивних організаціях. Цифрові технології дозволяють оптимізувати управлінські рішення, мінімізувати ризики, забезпечити сталий розвиток спорту та адаптацію

[1] ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна)
E-mail: eduard.syvokhop@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8939-8446
[2] ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна)
E-mail: natalija.semal@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1998-3460
[3] ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна)
E-mail: bilogurvlada@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1053-2716

до сучасних соціально-економічних і технологічних викликів. Концептуалізація теми ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує теорії спортивного менеджменту, цифрової економіки, інноваційного управління та філософії цифрової трансформації. У межах дослідження цифрові технології у спортивному менеджменті розглядаються як: системоутворюючий фактор модернізації управлінських процесів у спорті; інструмент стратегічного управління, прийняття рішень та прогнозування результатів; засіб підвищення ефективності організаційної, фінансової та маркетингової діяльності спортивних організацій; основа формування цифрової культури управління та нових управлінських компетентностей. Концептуальна модель передбачає аналіз взаємодії між цифровими інструментами, управлінськими функціями та результативністю діяльності спортивних організацій, а також оцінку впливу цифровізації на сталий розвиток спортивної індустрії [1]. У сучасних умовах глобальної цифровізації інноваційні цифрові технології виступають одним із ключових драйверів трансформації системи спортивного менеджменту, докорінно змінюючи логіку управління спортивними організаціями, механізми прийняття рішень та стратегічні орієнтири розвитку спортивної галузі. Перехід від традиційних адміністративно-ієрархічних моделей управління до цифрово орієнтованих, гнучких та адаптивних систем зумовлює формування нового типу спортивного менеджменту, заснованого на даних, інноваціях і міждисциплінарній взаємодії. Інноваційні технології у спорті – це нові або значно вдосконалені технологічні рішення, які дозволяють покращувати ефективність спортивних організацій, тренувальних процесів та взаємодію зі спортсменами та глядачами. Приклади та напрямки застосування: 1) Тренувальні технології: смарт-трекери, датчики руху, VR/AR для симуляції ігрових ситуацій. 2) Аналітика та моніторинг: платформи для відстеження фізичної форми та прогресу спортсменів. 3) Організаційні інновації: цифрові платформи для управління командами, розкладу матчів, комунікації зі спонсорами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналіз сучасної наукової літератури свідчить про зростаюче значення цифрової трансформації у спортивній сфері та управлінні спортом. Dhandapani (2025) підкреслює, що цифрові технології радикально змінюють маркетингові стратегії у спорті, надаючи організаціям можливість більш ефективно залучати аудиторію через соціальні мережі, платформи потокового відео та аналітичні інструменти [1]. Christodimitropoulou (2025) розширює цей підхід, розглядаючи технологічні тренди у спортивному менеджменті та стратегічні наслідки їх впровадження, акцентуючи увагу на необхідності інтеграції цифрових рішень у всі аспекти управління спортивними організаціями [2].

Дослідження Gia (2021) висвітлює роль цифрових технологій у спортивній журналістиці, де швидкий доступ до даних, аналітика результатів та взаємодія з вболівальниками через онлайн-платформи формують нові підходи до медійного покриття спортивних подій [3]. Ersöz і Gökmen (2023) детально аналізують цифрову трансформацію в управлінні спортом, підкреслюючи, що впровадження сучасних інформаційних систем і цифрових платформ сприяє оптимізації процесів, підвищенню ефективності управлінських рішень та розвитку спортивної інфраструктури [4].

Yılmaz, Hacıcaferoğlu та Hacıcaferoğlu (2025) приділяють увагу технологічно підтриманій освіті у спорті, вказуючи на важливість цифрових інструментів у навчанні спортсменів та підготовці фахівців спортивного менеджменту [5]. Çınar (2025) розглядає інновації у сфері цифровізації спорту та їх перспективи, наголошуючи на потенціалі штучного інтелекту, аналітики даних та інтерактивних платформ для трансформації спортивних практик [6].

Ряд досліджень, таких як «Digital technologies in sports: Opportunities, challenges, and strategies for safeguarding athlete wellbeing and competitive integrity in the digital era» (2024), акцентує увагу на викликах цифровізації, включаючи безпеку спортсменів, захист даних та забезпечення чесної конкуренції, що є важливим аспектом при інтеграції цифрових технологій у спортивну діяльність [7]. Mishra (2025) висвітлює можливості використання штучного інтелекту та аналітики даних для прогнозування спортивних результатів та стратегічного планування, підкреслюючи роль інструментів, таких як BERTopic, у систематизації знань про розвиток спортивних технологій [8]. Al Mannai (2025) розглядає культурні аспекти прийняття технологій на прикладі впровадження електронних систем відстеження продуктивності у футболі Катару, вказуючи на взаємозв'язок культурних чинників та ефективності цифрових інновацій [9].

© Едуард, Сивохоп, Наталія, Семаль, Влада, Білогур, 2025

Таким чином, сучасна література демонструє, що цифрова трансформація у спортивній індустрії охоплює широкий спектр напрямів: від маркетингу та менеджменту до освіти та медіа, включає інтеграцію аналітики та штучного інтелекту, а також пов'язана з соціокультурними й етичними викликами. Загалом, цифровізація стає ключовим чинником підвищення ефективності, інноваційності та стійкості спортивних організацій у глобальному цифровому середовищі. Значний внесок у розвиток концепції data-driven management у спорті зробили Albinson, McCullough, Watanabe, які досліджували цифрову взаємодію з уболівальниками та управлінську аналітику [9].

У зарубіжній науковій традиції проблеми цифрових технологій у спортивному менеджменті розглядалися в межах теорій інноваційного менеджменту, цифрової трансформації та спортивної індустрії. У європейських дослідженнях значна увага приділяється цифровізації спорту як елементу соціально-економічного розвитку. Barrie Houlihan, Ian Henry аналізували управління спортом у контексті публічної політики та цифрових реформ. Ratten Vanessa розглядала цифрове підприємництво та інновації у спортивній індустрії, підкреслюючи роль технологій у трансформації управлінських моделей. Таким чином, концепція цифрових технологій як інструменту трансформації сучасного спортивного менеджменту сформувалася на перетині праць зарубіжних і вітчизняних дослідників у галузях спортивного менеджменту, цифрової економіки, інноваційного управління та філософії цифрового суспільства [10].

Окремий напрям формують праці Erik Brynjolfsson і Andrew McAfee, які, хоча й не спеціалізуються виключно на спорті, заклали теоретичні засади розуміння цифрової трансформації управління та впливу штучного інтелекту на організаційні моделі, що активно застосовуються в сучасному спортивному менеджменті. Цифровізація у наукових дослідженнях – це процес переведення традиційних процесів, даних та послуг у цифровий формат з метою підвищення ефективності та доступності. У спортивному менеджменті це означає: використання цифрових платформ для управління командою (розклад тренувань, документи, статистика); онлайн-трансляції та платформи для фанів, що забезпечують нові джерела доходу; автоматизація бухгалтерії, контрактів та інших адміністративних процесів [11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Сучасний спортивний менеджмент переживає значну трансформацію під впливом цифрових технологій, однак низка аспектів цієї проблеми досі залишається недостатньо вивченими. По-перше, більшість наукових досліджень зосереджені на окремих інноваційних інструментах, таких як штучний інтелект, великі дані (Big Data) чи технології віртуальної та доповненої реальності (VR/AR), при цьому відсутні комплексні моделі інтеграції цих технологій у систему управління спортивними організаціями. По-друге, залишається невирішеним питання оцінки ефективності цифрових технологій у спортивному менеджменті: конкретний вплив на результативність спортсменів, ефективність команд і бізнес-показники спортивних організацій досі недостатньо досліджений. По-третє, у зарубіжних країнах активно впроваджуються новітні технології у професійному спорті, однак питання адаптації цього досвіду до національного контексту, зокрема українського, залишається відкритим. Крім того, існують невирішені етичні та соціальні аспекти цифровізації спорту, зокрема конфіденційність персональних даних спортсменів, психологічне навантаження та соціальна адаптація учасників спортивного процесу. Нарешті, недостатньо вивчено механізми інтеграції цифрових технологій у маркетинг та взаємодію з фанатами, що обмежує повне розкриття потенціалу цифровізації для залучення та утримання аудиторії. Таким чином, актуальність дослідження визначається потребою розробки комплексного підходу до впровадження інноваційних цифрових технологій у сучасний спортивний менеджмент, який би враховував як технічні, так і соціальні аспекти трансформації [12].

Мета та формування цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є комплексний аналіз впливу інноваційних цифрових технологій на трансформацію системи сучасного спортивного менеджменту та визначення їхнього потенціалу для підвищення ефективності управління спортивними організаціями.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення низки завдань, що включають:

1. Огляд сучасних інноваційних цифрових технологій у спортивному менеджменті, зокрема штучного інтелекту, великих даних (Big Data), технологій віртуальної та доповненої реальності (VR/AR), носимих пристроїв (IoT) та цифрових платформ управління спортивними організаці-

ями, із визначенням їхніх функціональних можливостей і сфер застосування.

2. Виявлення впливу цифрових технологій на ефективність спортивного менеджменту, включно з оптимізацією процесів управління, підвищенням результативності спортсменів, конкурентоспроможності команд та комерційної привабливості спортивних організацій.

3. Аналіз зарубіжного досвіду впровадження цифрових інновацій у спорті з метою виявлення практик, що можуть бути адаптовані в національному контексті, зокрема в Україні.

4. Визначення перспектив та рекомендацій щодо інтеграції цифрових технологій у систему сучасного спортивного менеджменту, що дозволить створити комплексний підхід до цифрової трансформації та забезпечити ефективне поєднання технічних і соціальних аспектів управління спортом.

Стаття спрямована на системне дослідження потенціалу цифрових технологій як драйвера трансформації спортивного менеджменту та формування практичних рекомендацій щодо їх впровадження, що забезпечить підвищення ефективності діяльності спортивних організацій та конкурентоспроможності українського спорту на міжнародному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів

Цифровізація спортивного менеджменту як багатовимірний процес використання інноваційних технологій та управління спортивними організаціями. Цифровізація спортивного менеджменту є комплексним і багатовимірним процесом, що охоплює трансформацію управлінських, організаційних, фінансових та комунікаційних механізмів у сфері спорту. Насамперед вона проявляється в цифровізації управлінських процесів, що передбачає автоматизацію планування, організації, контролю та моніторингу діяльності спортивних організацій із використанням сучасних цифрових платформ управління, електронного документообігу та аналітичних систем підтримки управлінських рішень. Важливим напрямом є впровадження аналітики даних і технологій Big Data, які забезпечують збір, обробку та інтерпретацію великих масивів інформації з метою підвищення обґрунтованості управлінських рішень, прогнозування результативності діяльності та оптимізації використання ресурсів [4]. Спортивний менеджмент – це система організаційних, управлінських і стратегічних процесів, спрямованих на ефективне функціонування спортивних організацій. Напрями удосконалення: управління спортсменами, що включає планування тренувань, мотивація, кар'єрне просування; управління командами, націлений на формування складу, комунікація, контроль результатів; Маркетинг та фінанси: залучення спонсорів, реклама, економічна стратегія; зв'язок із технологіями в основі якого сучасний спортивний менеджмент все частіше спирається на цифрові та інноваційні технології для оптимізації рішень та підвищення конкурентоспроможності [13].

Окреме місце посідає застосування штучного інтелекту, який дозволяє моделювати управлінські сценарії, оцінювати ризики, підвищувати ефективність управління персоналом і стратегічного розвитку спортивних організацій. Цифрові технології активно інтегруються у сферу спортивного маркетингу та комунікацій, сприяючи формуванню бренду спортивних організацій, розвитку цифрових каналів взаємодії з уболівальниками та персоналізації контенту. Водночас цифровізація фінансового менеджменту забезпечує підвищення прозорості фінансових потоків, удосконалення бюджетування, контролю та використання інноваційних технологій, зокрема блокчейну, у контрактних і трансферних процесах. Суттєвим напрямом цифровізації є розвиток цифрової інфраструктури та використання Інтернету речей, що передбачає створення смарт-спортивних об'єктів, оптимізацію управління ресурсами та підвищення рівня безпеки. У цьому контексті зростає значення кібербезпеки та захисту даних, що вимагає формування ефективної політики управління цифровими ризиками. Завершальним, але не менш важливим напрямом є формування цифрової культури та розвиток цифрових компетентностей менеджерів спорту, що забезпечує адаптацію управлінських кадрів до умов цифрової трансформації та сприяє сталому й інноваційному розвитку спортивного менеджменту [5].

У зарубіжному досвіді цифровізації спортивного менеджменту в останні роки сформувалися інноваційні підходи, які є особливо цінними для адаптації в Україні з урахуванням європейського курсу розвитку та післякризового відновлення спортивної сфери. Одним із ключових нововведень є перехід від фрагментарного використання цифрових інструментів до екосистемного підходу, коли спортивні клуби, федерації, ліги та муніципальні органи управління функціонують у межах

© Едуард, Сивохоп, Наталія, Семаль, Влада, Білогур, 2025

єдиних цифрових платформ. Такі платформи забезпечують інтеграцію управлінських, фінансових, аналітичних і комунікаційних процесів, що підвищує прозорість і керованість спортивної індустрії [14].

Значного розвитку набули data-driven моделі управління**, у** межах яких управлінські рішення ґрунтуються на комплексному аналізі даних, а не лише на досвіді менеджерів. У провідних країнах ЄС і США активно застосовуються цифрові панелі управління (dashboard), що дозволяють у режимі реального часу відстежувати фінансові показники, ефективність персоналу, залученість уболівальників і стратегічні ризики. Для України перспективним є запозичення саме цієї культури управління на основі даних [6]. Новим і важливим напрямом зарубіжного досвіду є використання штучного інтелекту не лише у спорті високих досягнень, а й у менеджменті**,** зокрема для стратегічного планування, управління персоналом, оптимізації розкладів, логістики та прогнозування економічної стійкості спортивних організацій. Водночас зростає увага до етичних аспектів цифровізації, що проявляється у впровадженні кодексів цифрової етики та стандартів відповідального використання ШІ, що є актуальним для формування довіри в українському спортивному середовищі.

У зарубіжній практиці також активно розвивається цифрова участь уболівальників через мобільні застосунки, віртуальні спільноти, гейміфікацію та елементи доповненої реальності, що розглядається не лише як маркетинговий інструмент, а як складова довгострокової стратегії розвитку спортивних організацій. Для України важливим є запозичення підходу до формування лояльних цифрових спільнот навколо спорту, особливо на рівні місцевих клубів і дитячо-юнацького спорту [7]. Цифровізація спортивного менеджменту є багатовимірним процесом, який передбачає інтеграцію інноваційних технологій у всі аспекти управління спортивними організаціями. Вона включає автоматизацію управлінських процесів, використання аналітичних даних для прийняття рішень, оптимізацію комунікацій між спортсменами, тренерами та адміністрацією, а також підвищення ефективності маркетингу та комерційної діяльності. Важливо підкреслити, що цифровізація – це не просто впровадження технічних рішень, а комплексна трансформація, що охоплює організаційні, стратегічні та технологічні аспекти діяльності спортивних структур [15].

Багатовимірність цього процесу проявляється у кількох взаємопов'язаних напрямках. По-перше, управлінський вимір передбачає використання цифрових платформ для планування тренувань і змагань, автоматизацію документації та фінансових процесів, а також впровадження CRM-систем для взаємодії з уболівальниками та спонсорами. По-друге, аналітичний вимір включає збір і обробку даних про фізичні показники спортсменів, ефективність тренувань і тактичні особливості команд, використання великих даних (Big Data) для прогнозування результатів і формування стратегії розвитку спортивної організації. По-третє, технологічний вимір передбачає застосування wearable devices, сенсорів, мобільних додатків, систем відеоаналізу, а також технологій віртуальної та доповненої реальності, що дозволяє оптимізувати тренувальний процес та підвищувати рівень підготовки спортсменів. По-четверте, соціальний та маркетинговий вимір включає використання цифрових платформ для взаємодії з фанатами, розвиток бренду команди через соціальні мережі та онлайн-маркетинг, а також аналітику поведінки аудиторії для підвищення комерційної привабливості спортивної організації.

Впровадження цифрових технологій у спортивний менеджмент забезпечує ряд переваг. По-перше, відбувається оптимізація процесів, зменшується ручна робота, пришвидшується обробка інформації та прийняття рішень. По-друге, підвищується результативність спортсменів завдяки персоналізації тренувань і контролю стану здоров'я. По-третє, зростає конкурентоспроможність команд завдяки стратегічному управлінню і аналізу суперників. Нарешті, цифровізація сприяє розвитку комерційної привабливості спортивних організацій через ефективний маркетинг, спонсорські програми та залучення аудиторії в онлайн-просторі. Разом з тим, процес цифровізації має і певні виклики. Серед них – високі витрати на впровадження технологій, необхідність навчання персоналу та тренерів, питання безпеки даних і конфіденційності інформації про спортсменів, а також ризики надмірної залежності від технологій. Отже, цифровізація спортивного менеджменту є інтеграційним багатовимірним процесом, що поєднує інноваційні технології, аналітику та сучасні управлінські практики. Вона дозволяє підвищити ефективність спортивних організацій, результативність спортсменів, конкурентоспроможність команд і комер-

ційну привабливість спорту в цілому, забезпечуючи комплексний і системний підхід до розвитку спортивного менеджменту в умовах цифрової трансформації [1].

Інноваційні цифрові технології як системоутворюючий чинник трансформації спортивного менеджменту. Окремої уваги заслуговує європейський досвід державно-приватного партнерства у цифровізації спорту, коли держава створює нормативно-правові та цифрові умови, а приватний сектор забезпечує технологічні рішення та інновації. Такий підхід дозволяє зменшити фінансове навантаження на бюджет і прискорити впровадження цифрових технологій. Для України це може стати ефективним механізмом модернізації спортивної інфраструктури. Узагальнюючи, зарубіжний досвід демонструє перехід до системної, етично відповідальної та орієнтованої на дані цифровізації спортивного менеджменту. Його адаптація в Україні потребує не механічного копіювання, а творчого переосмислення з урахуванням національних особливостей, ресурсних можливостей і стратегічних пріоритетів розвитку спортивної галузі [8].

Інновації – це процес створення, впровадження та практичного використання нових або суттєво вдосконалених ідей, технологій, продуктів, послуг чи управлінських рішень, які забезпечують якісні зміни в діяльності організацій і приводять до соціального, економічного або управлінського ефекту. У широкому філософському значенні інновації розглядаються як рушійна сила розвитку суспільства, що зумовлює перехід від традиційних форм діяльності до нових моделей мислення, управління та взаємодії. Вони відображають здатність системи до самооновлення та адаптації до змінного середовища. У економічному та управлінському контексті інновації означають комерціалізацію знань і технологій, спрямовану на підвищення ефективності, конкурентоспроможності та сталого розвитку організацій. Йдеться не лише про технічні нововведення, а й про інновації в управлінні, організаційній структурі, стратегічному плануванні та корпоративній культурі. У сфері спортивного менеджменту інновації проявляються у впровадженні цифрових технологій, нових управлінських моделей, аналітики даних, штучного інтелекту, сучасних маркетингових і комунікаційних інструментів. Вони забезпечують оптимізацію управлінських процесів, підвищення прозорості, ефективне використання ресурсів та адаптацію спортивних організацій до викликів цифрової економіки. Отже, інновації слід розуміти не як одноразове нововведення, а як безперервний процес трансформації, що поєднує ідею, технологію, управлінське рішення та практичний результат, формуючи основу сучасного розвитку та цифрової трансформації спортивного менеджменту [9]. Big Data – це великі обсяги структурованих та неструктурованих даних, які збираються і аналізуються для прийняття рішень. Застосування включає аналіз результатів спортсменів, ігрових стратегій та поведінки фанів; прогнозування травм або потенційних результатів матчів; оптимізація маркетингових кампаній та продажу квитків. Big Data дозволяє приймати обґрунтовані рішення, підвищує конкурентоспроможність і комерційну ефективність спортивної організації.

Інноваційні цифрові технології стали системоутворюючим чинником трансформації спортивного менеджменту, змінюючи традиційні підходи до управління спортивними організаціями, підготовки спортсменів, взаємодії з уболівальниками та прийняття управлінських рішень. Цифровізація спортивного менеджменту сприяє переходу від інтуїтивного управління до data-driven management, де ключову роль відіграють аналітика великих даних, штучний інтелект, цифрові платформи та автоматизовані системи контролю. Використання цифрових інновацій підвищує ефективність управлінських процесів, зокрема у сферах планування, моніторингу результатів, фінансового менеджменту, маркетингу та управління людськими ресурсами у спорті. Цифрові технології виступають каталізатором інноваційної культури в спортивних організаціях, формуючи нові управлінські компетентності, гнучкі організаційні структури та орієнтацію на безперервний розвиток. Разом із позитивним ефектом цифрова трансформація породжує нові виклики, зокрема питання кібербезпеки, етичного використання даних спортсменів, цифрової нерівності та недостатнього рівня цифрової компетентності менеджерів. Сучасний спортивний менеджмент дедалі більше інтегрується у глобальний цифровий простір, що відкриває можливості для міжнародної співпраці, запозичення кращих практик та адаптації європейського й світового досвіду до національних умов [2].

Інноваційні цифрові технології сьогодні виступають ключовим фактором трансформації спортивного менеджменту, визначаючи нові принципи організації та функціонування спор-

© Едуард, Сивохоп, Наталія, Семаль, Влада, Білогур, 2025

тивних організацій. Вони не лише оптимізують існуючі процеси, а й формують нову систему управління, де ефективність діяльності клубів, федерацій та спортивних ліг безпосередньо залежить від здатності інтегрувати сучасні цифрові рішення. Системоутворюючий характер цифрових технологій проявляється у їх здатності створювати основу для стратегічного планування, оперативного управління ресурсами та підвищення результативності спортсменів. Зокрема, впровадження аналітичних платформ та систем збору великих даних (Big Data) дозволяє здійснювати детальний моніторинг фізичного стану спортсменів, оцінювати ефективність тренувальних програм і прогнозувати результати змагань. Використання технологій штучного інтелекту (AI) відкриває нові можливості для моделювання тактичних сценаріїв, визначення оптимальних стратегій підготовки та прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Віртуальна та доповнена реальність (VR/AR) стають інструментами для відпрацювання техніки та тактики, забезпечуючи безпечне та високоефективне середовище тренувань [3].

Smart-технології у спорті – це інтелектуальні технологічні рішення, які адаптуються до умов та даних у реальному часі. Приклади: Smart-тренування, що включають датчики серцебиття, GPS, розумні килимки для аналізу руху. Smart-стадіони, в основі яких автоматизоване освітлення, контроль доступу, системи безпеки; Smart-аналіз, націлений на прогнозування травм або ігрових стратегій. Smart-технології націлені на покращення результатів спортсменів, зменшення травматизму, підвищення комерційної та організаційної ефективності. Ефективність спортивних організацій включає здатність спортивної організації досягати поставлених цілей із мінімальними витратами ресурсів і максимальним результатом. Критерії ефективності: результативність спортсменів та команд (медалі, рейтинги, перемоги); фінансова стабільність і прибутковість організації; соціальний вплив і залучення фанатів; оптимізація управлінських та тренувальних процесів. Автоматизація та аналітика дозволяють вимірювати ефективність і приймати стратегічні рішення на основі даних. Оптимізація процесів – це удосконалення всіх етапів роботи спортивної організації для зменшення витрат часу, ресурсів та підвищення результативності. Приклади у спорті: автоматизація розкладу тренувань та змагань, оптимізація логістики команд та інвентарю, використання аналітики для планування харчування та тренувальних навантажень. У результаті ми отримуємо зменшення втрат часу та ресурсів, підвищення ефективності управління та спортивних досягнень [4].

Вплив інноваційних технологій на спортивний менеджмент носить системний характер, оскільки вони формують основу для інтеграції всіх елементів організаційної діяльності: від планування та контролю до взаємодії з тренерами, спортсменами та вболівальниками. Трансформація управлінських практик у спортивній сфері через цифрові технології забезпечує підвищення ефективності роботи організацій, розвиток стратегічного мислення та адаптивності до сучасних викликів глобалізованого цифрового середовища. Відтак інноваційні цифрові технології виступають системоутворюючим чинником, що не лише змінює природу спортивного менеджменту, а й визначає перспективи його подальшого розвитку. Крім безпосередньо спортивної підготовки, цифрові технології суттєво впливають на комерційну та соціальну складову спортивного менеджменту. Вони сприяють розвитку цифрових платформ для взаємодії з уболівальниками, підвищення привабливості спортивних подій, оптимізації продажу квитків, залучення спонсорів та монетизації медіаконтенту. Таким чином, цифровізація стає не лише інструментом управління, а й фактором конкурентоспроможності спортивних організацій на глобальному ринку [5].

У результаті аналізу сучасного стану цифровізації у спортивному менеджменті можна зробити висновок, що інноваційні цифрові технології виступають ключовим системоутворюючим чинником трансформації управління спортивними організаціями. Вони сприяють оптимізації процесів планування, організації та контролю спортивної діяльності, підвищенню ефективності тренувального процесу та результативності спортсменів, а також зміцненню конкурентоспроможності команд і клубів на ринку спортивних послуг. Впровадження цифрових інструментів, таких як аналітика даних, штучний інтелект, віртуальна і доповнена реальність, платформи для моніторингу показників та комунікаційні системи, дозволяє спортивним організаціям формувати більш гнучкі та адаптивні управлінські стратегії. Крім того, цифрові технології забезпечують нові можливості для комерційного розвитку та залучення інвестицій, створюючи комплексну екосистему, що інтегрує спортивні, технологічні

та бізнес-процеси. Таким чином, інноваційні цифрові технології не лише сприяють модернізації спортивного менеджменту, а й стають фундаментом для побудови стійких та конкурентоспроможних спортивних структур у сучасних умовах глобальної цифрової трансформації [6].

Зарубіжний досвід впровадження цифрових інновацій у спортивному менеджменті. У сучасну епоху цифровізації спортивний менеджмент зазнає фундаментальних перетворень, що обумовлено впровадженням інноваційних цифрових технологій на різних рівнях функціонування спортивних організацій. Зарубіжний досвід демонструє, що інтеграція цифрових інструментів не лише оптимізує управлінські процеси, але й радикально змінює практики прийняття рішень, підвищує ефективність роботи з атлетами, уболівальниками та спонсорами, а також формує нові бізнес-моделі у спорті. Одним із ключових напрямів цифрової трансформації є застосування систем аналітики великих даних (Big Data Analytics). У провідних спортивних організаціях Європи та Північної Америки ці технології використовують для глибокого аналізу спортивної діяльності: від оцінки фізичних показників спортсменів до прогнозування результатів змагань та оптимізації тренувальних навантажень. Наприклад, клуби англійської Прем'єр-ліги застосовують аналітичні платформи, що інтегрують дані GPS-моніторингу, біометричних сенсорів і відеоаналізу, що дозволяє тренерським штабам приймати обґрунтовані тактичні рішення на основі об'єктивних цифрових показників [7].

Іншою важливою складовою виступає впровадження цифрових платформ управління спортивними подіями та взаємодією з уболівальниками. Зарубіжні організації, зокрема в США та країнах Західної Європи, активно використовують мобільні додатки, інтерактивні сервіси та системи лояльності, що забезпечують персоналізований досвід для фанів спорту. Ці платформи виступають не лише як інструмент комунікації, але й як комерційно важливі активи, що сприяють зростанню доходів через продаж квитків, медіа-контенту й інтерактивних фан-сервісів. Одним із найсуттєвіших аспектів цифровізації є застосування штучного інтелекту (ШІ) та машинного навчання в управлінні спортивними ресурсами. Інноваційні рішення на базі ШІ використовуються для оптимізації кадрових рішень, автоматизації рутинних управлінських задач, оцінки потенціалу молодих спортсменів та визначення ефективності маркетингових кампаній. У багатьох провідних футбольних академіях Голландії та Німеччини системи на основі ШІ допомагають ідентифікувати талант на ранніх етапах, що сприяє формуванню конкурентоздатних команд у довгостроковій перспективі. Крім того, інтернет речей (IoT) став невід'ємною частиною інфраструктури спортивних організацій за кордоном. Смарт-обладнання, «розумні» стадіони та сенсори, інтегровані в тренувальні й ігрові процеси, дозволяють збирати великі обсяги даних у реальному часі. Це дає можливість менеджерам миттєво реагувати на зміни, оцінювати ризики травматизму, а також підвищувати рівень безпеки як спортсменів, так і глядачів [8].

Особливе місце у зарубіжній практиці займають цифрові маркетингові технології та платформи соціальних медіа, які використовуються для формування брендів спортивних організацій та індивідуальних спортсменів. Інтеграція CRM-систем зі стратегічним управлінням контентом у соціальних мережах забезпечує глибоке розуміння поведінки цільових аудиторій, дозволяє оптимізувати рекламні бюджети та підвищувати рівень залученості фанатів до спортивних продуктів і подій. Не менш важливою є практика застосування цифрових навчальних платформ і симуляторів, що сприяють підвищенню кваліфікації тренерів та менеджерів. Зарубіжні університети й спеціалізовані центри створюють дистанційні курси та інтерактивні тренажери, які дозволяють набувати практичних навичок із використання цифрових технологій у спорті. Це створює передумови для формування нового покоління фахівців із цифровою компетентністю у спортивному менеджменті [9].

Загалом, зарубіжний досвід впровадження цифрових інновацій у спортивному менеджменті формує комплексну модель трансформації, де цифрові технології стають не допоміжними, а фундаментальними елементами управлінської діяльності. Інтеграція аналітики, ШІ, IoT, мобільних платформ і цифрового маркетингу забезпечує не лише підвищення ефективності оперативного управління, але й створює нові стратегічні можливості для сталого розвитку спортивних організацій у глобальному конкурентному середовищі. Зарубіжний досвід впровадження цифрових інновацій у спортивному менеджменті демонструє значний вплив сучасних технологій на ефективність управління спортивними організаціями, підвищення результативності спортсменів та розвиток

© Едуард, Сивохоп, Наталія, Семаль, Влада, Білогур, 2025

взаємодії з вболівальниками. Однією з ключових тенденцій є застосування аналітичних платформ і носимих пристроїв (wearables), що дозволяють збирати та аналізувати дані про фізичну активність спортсменів, інтенсивність тренувань, рівень витривалості та процеси відновлення. Прикладами таких технологій є системи компанії Catapult Sports, які широко використовуються футбольними клубами, крикетними та регбійними командами по всьому світу для оптимізації тренувального процесу та прийняття стратегічних рішень. Водночас системи комп'ютерного зору Hawk-Eye застосовуються для фіксації траєкторій м'яча у реальному часі, що не лише підвищує точність суддівства, а й дозволяє збирати дані для аналітики продуктивності спортсменів і розробки тактичних схем [10].

Активно впроваджується штучний інтелект та технології Big Data, що сприяють трансформації процесів спортивного менеджменту. Аналітичні інструменти AI дозволяють обробляти великі масиви даних і прогнозувати результати тренувань, ігрові стратегії, ризики травм та ефективність маркетингових кампаній. Так, у провідних футбольних лігах, наприклад LaLiga в Іспанії, застосовують штучний інтелект для прогнозування тактик команд, автоматизації створення медіа-контенту та підвищення залученості фанатів, що дозволяє інтегрувати цифрові інновації у стратегічне управління лігою та окремими клубами.

Важливим аспектом є використання віртуальної та доповненої реальності (VR/AR) у тренувальному процесі, що дозволяє моделювати ігрові ситуації, підвищувати тактичну підготовку спортсменів та створювати інтерактивний навчальний досвід для тренерів. Інноваційні платформи для взаємодії з вболівальниками, такі як OneFootball, забезпечують доступ до статистики, відео та оновлень у режимі реального часу, що дозволяє клубам та лігам аналізувати поведінку фанатів, підвищувати їхню залученість і формувати ефективні маркетингові стратегії. Додатково, автоматизація створення контенту за допомогою AI, наприклад у сервісах ScorePlay, сприяє централізації медіа-ресурсів, підвищує брендову видимість команд і ліг та забезпечує нові можливості для комерційної монетизації спортивних подій [11].

Сучасний розвиток спортивного менеджменту також передбачає інтеграцію цифрових і фізичних форматів, що формує концепцію phygital-спорту. Такий підхід поєднує традиційні спортивні змагання з цифровими платформами, створюючи нові формати взаємодії між гравцями, тренерами та фанатами, а також нові бізнес-моделі для ліг і клубів. Міжнародний досвід показує, що впровадження цифрових інновацій у спортивний менеджмент сприяє підвищенню ефективності управління організаціями, оптимізації тренувального процесу, розвитку аналітичної підтримки прийняття рішень, поліпшенню маркетингових стратегій і посиленню конкурентоспроможності команд на національному та глобальному рівнях. Таким чином, зарубіжні практики цифрової трансформації спортивного менеджменту свідчать про те, що ефективне використання інноваційних технологій, включаючи AI, Big Data, носимі пристрої, VR/AR та платформи взаємодії з вболівальниками, є системоутворюючим чинником розвитку спортивних організацій і підвищення їхньої конкурентоспроможності. Впровадження цих технологій дозволяє не лише підвищити результативність спортсменів, але й формує нові управлінські та комерційні моделі у глобальному спортивному середовищі.

Перспективи та рекомендації щодо інтеграції цифрових технологій у систему сучасного спортивного менеджменту. Сучасний спортивний менеджмент перебуває на етапі інтенсивної цифрової трансформації, що створює нові можливості для оптимізації управлінських процесів, підвищення результативності спортсменів та комерційної привабливості спортивних організацій. Перспективи інтеграції цифрових технологій у спортивний менеджмент зумовлені насамперед розвитком штучного інтелекту, великих даних (Big Data), аналітичних платформ, систем автоматизації та віртуальної реальності. Ці технології дозволяють здійснювати комплексний аналіз фізичної підготовки спортсменів, прогнозувати ризики травматизму, оптимізувати тренувальні процеси та розробляти індивідуальні стратегії розвитку команд і окремих спортсменів [12].

Використання цифрових платформ для управління спортивними організаціями сприяє підвищенню ефективності комунікації між адміністрацією, тренерами, спортсменами та спонсорами, забезпечуючи прозорість фінансових потоків і контроль ресурсів. Також цифрові інструменти дозволяють реалізовувати маркетингові стратегії на основі аналізу поведінки вболівальників, підвищуючи залучення аудиторії та створюючи нові джерела доходу. Цифрова стратегія спор-

тивної організації – це план використання цифрових та інноваційних технологій для досягнення цілей організації. Компоненти стратегії: впровадження інноваційних рішень у тренувальний та організаційний процес; використання цифрових платформ для взаємодії з фанами, спонсорами та медіа; аналітика та прогнозування для підвищення ефективності управління; розробка смарт-ініціатив для підвищення продуктивності спортсменів і команди. Мета цифрової стратегії = зробити організацію гнучкою, конкурентоспроможною та здатною адаптуватися до цифрової трансформації спорту.

Серед перспектив розвитку варто виділити наступні напрями:

1. Розширення застосування аналітики даних та штучного інтелекту для прогнозування спортивних результатів, управління фізичним станом спортсменів і оптимізації ресурсів клубів.

2. Впровадження цифрових систем управління спортивними подіями (Event Management Systems), що дозволяють ефективно планувати змагання, забезпечувати логістику та контроль за безпекою учасників і глядачів.

3. Інтеграція віртуальної та доповненої реальності для тренувальних процесів, симуляцій і підготовки спортсменів у безпечних умовах, а також для залучення вболівальників у цифровому форматі.

4. Розвиток мобільних додатків та онлайн-платформ для моніторингу результатів, взаємодії з фанатами та підтримки комунікацій між усіма учасниками спортивного процесу [13].

Рекомендації щодо інтеграції цифрових технологій у спортивний менеджмент включають:

1. Поступова цифровізація управлінських процесів, починаючи з ключових напрямів діяльності, де цифрові інструменти дають максимальний ефект.

2. Підготовка та підвищення кваліфікації персоналу, включно з тренерами, адміністраторами та аналітиками, для ефективного використання сучасних технологій.

3. Вибір адаптованих та інтегрованих платформ, що забезпечують сумісність із існуючими системами управління та можливість масштабування.

4. Постійний моніторинг та оцінка ефективності впроваджених технологій, що дозволяє коригувати стратегії та досягати максимальних результатів.

5. Розвиток партнерських відносин із технологічними компаніями, стартапами та науковими центрами для впровадження інноваційних рішень у спортивну практику [14]. Таким чином, інтеграція цифрових технологій у систему спортивного менеджменту створює умови для підвищення конкурентоспроможності спортивних організацій, ефективного управління ресурсами та розвитку інноваційних моделей взаємодії зі спортсменами, тренерами та вболівальниками. Перспективи цифровізації свідчать про те, що сучасний спортивний менеджмент у найближчі роки трансформується в інтегровану систему, здатну швидко адаптуватися до технологічних змін і забезпечувати стійкий розвиток галузі [15].

Висновки. Практичні рекомендації для керівників спортивних організацій: впроваджувати цифрові платформи управління (CRM, ERP, системи спортивної аналітики); використовувати аналітику даних для стратегічного планування та оцінювання ефективності діяльності; формувати цифрову стратегію розвитку організації як складову загальної управлінської стратегії. Для спортивних менеджерів та адміністраторів: підвищувати рівень цифрової грамотності та управлінських компетентностей у сфері IT; застосовувати інструменти штучного інтелекту та автоматизації для оптимізації управлінських рішень; використовувати цифрові канали комунікації для взаємодії зі спортсменами, тренерами та аудиторією. Для системи підготовки фахівців зі спортивного менеджменту: оновлювати освітні програми з урахуванням цифрових трендів і технологій; інтегрувати міждисциплінарні курси (цифровий менеджмент, спортивна аналітика, етика ШІ); розвивати практикоорієнтоване навчання з використанням цифрових кейсів. Для державних і муніципальних органів управління спортом: підтримувати цифровізацію спортивної сфери на інституційному рівні; створювати нормативно-правові умови для безпечного використання цифрових технологій; стимулювати інноваційні проєкти у спорті через гранти та партнерські програми. Для подальших наукових досліджень: поглиблювати аналіз впливу штучного інтелекту на управління спортивними системами; досліджувати соціально-етичні та аксіологічні аспекти цифрового спортивного менеджменту; розробляти моделі сталого розвитку спорту в умовах цифрової трансформації.

Цифрові технології, зокрема штучний інтелект, великі дані, хмарні сервіси, інтернет речей, цифрові платформи та автоматизовані аналітичні системи – забезпечують підвищення ефектив-

© Едуард, Сивохоп, Наталія, Семаль, Влада, Білогур, 2025

ності управлінських процесів у спорті, сприяють оптимізації ресурсного забезпечення, підвищенню якості підготовки спортсменів і розвитку спортивної інфраструктури. Вони розширюють можливості прогнозування результатів, мінімізації ризиків, персоналізації тренувального процесу та формування стійких конкурентних переваг спортивних організацій. Водночас цифрова трансформація спортивного менеджменту має не лише технологічний, а й соціально-філософський та аксіологічний вимір. Вона впливає на систему цінностей спорту, змінює роль людини в управлінських процесах, актуалізує питання етики використання даних, відповідальності управлінців, збереження гуманістичних засад спорту та забезпечення балансу між технологічною ефективністю і людським розвитком. У цьому контексті особливої ваги набуває концепція цифрового гуманізму, яка передбачає використання інноваційних технологій як інструменту підтримки, а не заміщення людського потенціалу. Системний аналіз засвідчує, що успішна інтеграція цифрових інновацій у спортивний менеджмент можлива лише за умови формування відповідної інституційної, кадрової та нормативної бази, розвитку цифрових компетентностей управлінських кадрів і створення інноваційної культури в спортивних організаціях. Недостатній рівень цифрової зрілості, обмежені фінансові ресурси та опір організаційним змінам залишаються суттєвими бар'єрами на шляху повноцінної цифрової трансформації спортивної сфери. Отже, інноваційні цифрові технології слід розглядати не як допоміжний інструмент, а як стратегічний ресурс і ключовий чинник модернізації сучасного спортивного менеджменту. Їх цілеспрямоване та відповідальне впровадження створює передумови для підвищення ефективності управління, забезпечення сталого розвитку спорту, інтеграції у європейський та світовий спортивний простір і формування конкурентоспроможної національної системи спорту в умовах цифрової економіки.

Список використаних джерел

Dhandapani, N. (2025). *Digital transformation in sports marketing***.** Indonesian Journal of Sport Management, 5(3). https://doi.org/10.31949/ijsm.v5i3.13544

Christodimitropoulou, P. (2025). *Digital transformation in sports management: Technologies, trends, and strategic implications*. European Journal of Management and Marketing Studies.

Gia, N. H. (2021). *Digital transformation in sports journalism*. Scientific News of Academy of Physical Education and Sport, 3(2), 66–70. https://doi.org/10.28942/ssj.v3i2.330

Ersöz, G., & Gökmen, A. M. (2023). *Digital transformation in sports management*. İnönü University International Journal of Social Sciences (INIJOSS), 12(2), 398–420. https://doi.org/10.54282/inijoss.1368879

Yılmaz, B., Hacıcaferoğlu, S., & Hacıcaferoğlu, B. (2025). *Technology-supported sports education and management: Digital transformation*. Comu Social and Behavioral Sciences Journal, 8(3), 126–143.

Çınar, D. (2025). *Digitalization in sports: Innovations and future perspectives*. Journal of Sports and Science, 3(1), 149–160.

Digital technologies in sports: Opportunities, challenges, and strategies for safeguarding athlete wellbeing and competitive integrity in the digital era. (2024). Technology in Society, 77, 102496. https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2024.102496

Mishra, M. (2025). *AI and analytics in sports: Leveraging BERTopic to map the past and chart the future*.).

Al Mannai, A. (2025). *Investigating cultural dimensions and technological acceptance: The adoption of electronic performance and tracking systems in Qatar's football sector*. arXiv.

Smith, J., & Lee, K. (2024). Blockchain and fan engagement: Redefining digital loyalty in global sports. Journal of Sport Technology, 9(2), 45–62. https://doi.org/10.1007/s42979-024-01234-5

Ahmed, R., & Zhao, L. (2023). E-sports analytics and competitive behavior: A framework for digital performance evaluation. International Journal of eSports Research, 4(1), 23–38.

Oliveira, P. T., & Ferreira, M. (2024). Wearable sensors and injury prevention in elite athletes: A digital transformation approach. Journal of Sports Medicine and Technology, 15, 101–118.

Chen, H., & Gupta, S. (2025). Cloud computing in sports data management: Enhancing scalability and real-time insights. Computers in Sport, 12(1), 77–95.

Rodriguez, M., & Park, S. J. (2024). Fan experience in the age of augmented reality: Case studies from major leagues. Sport, Business and Management: An International Journal, 14(4), 501–520.

Nakamura, Y. (2025). Machine learning and talent identification in youth sports: Opportunities and ethical considerations. International Journal of Sports Science & Coaching, 20(2), 194–201/

References

Dhandapani, N. (2025). *Digital transformation in sports marketing***.** Indonesian Journal of Sport Management, 5(3). https://doi.org/10.31949/ijsm.v5i3.13544

Christodimitropoulou, P. (2025). *Digital transformation in sports management: Technologies, trends, and strategic implications*. European Journal of Management and Marketing Studies.

Gia, N. H. (2021). *Digital transformation in sports journalism*. Scientific News of Academy of Physical Education and Sport, 3(2), 66–70. https://doi.org/10.28942/ssj.v3i2.330

Ersöz, G., & Gökmen, A. M. (2023). *Digital transformation in sports management*. İnönü University International Journal of Social Sciences (INIJOSS), 12(2), 398–420. https://doi.org/10.54282/inijoss.1368879

Yılmaz, B., Hacıcaferoğlu, S., & Hacıcaferoğlu, B. (2025). *Technology-supported sports education and management: Digital transformation*. Comu Social and Behavioral Sciences Journal, 8(3), 126–143.

Çınar, D. (2025). *Digitalization in sports: Innovations and future perspectives*. Journal of Sports and Science, 3(1), 149–160.

Digital technologies in sports: Opportunities, challenges, and strategies for safeguarding athlete wellbeing and competitive integrity in the digital era. (2024). Technology in Society, 77, 102496. https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2024.102496

Mishra, M. (2025). *AI and analytics in sports: Leveraging BERTopic to map the past and chart the future*.).

Al Mannai, A. (2025). *Investigating cultural dimensions and technological acceptance: The adoption of electronic performance and tracking systems in Qatar's football sector*. arXiv.

Smith, J., & Lee, K. (2024). Blockchain and fan engagement: Redefining digital loyalty in global sports. Journal of Sport Technology, 9(2), 45–62. https://doi.org/10.1007/s42979-024-01234-5

Ahmed, R., & Zhao, L. (2023). E-sports analytics and competitive behavior: A framework for digital performance evaluation. International Journal of eSports Research, 4(1), 23–38.

Oliveira, P. T., & Ferreira, M. (2024). Wearable sensors and injury prevention in elite athletes: A digital transformation approach. Journal of Sports Medicine and Technology, 15, 101–118.

Chen, H., & Gupta, S. (2025). Cloud computing in sports data management: Enhancing scalability and real-time insights. Computers in Sport, 12(1), 77–95.

Rodriguez, M., & Park, S. J. (2024). Fan experience in the age of augmented reality: Case studies from major leagues. Sport, Business and Management: An International Journal, 14(4), 501–520.

Nakamura, Y. (2025). Machine learning and talent identification in youth sports: Opportunities and ethical considerations. International Journal of Sports Science & Coaching, 20(2), 194–201.

EDUARD, SIVOHOP – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Department of physical education, Uzhhorod National University (Uzhhorod, Ukraine)
E-mail: eduard.syvokhop@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8939-8446

NATALIA, SEMAL – Candidate of Sciences in Physical Education and Sports,
Associate Professor of the Department of Physical Education, Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine)
E-mail: natalija.semal@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1998-3460

VLADA, BILOHUR – Doctor of Philosophy, professor of the Department of physical education,
Uzhhorod National University (Uzhhorod, Ukraine)
E-mail: bilogurvlada@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1053-2716

INNOVATIVE DIGITAL TECHNOLOGIES AS A DRIVER OF TRANSFORMATION OF THE MODERN SPORTS MANAGEMENT SYSTEM

Abstract

The article examines the role of innovative digital technologies as a key driver of the transformation of modern sports management. The aim of the article is a comprehensive analysis of the impact of innovative digital technologies on the transformation of the modern sports management system and the determination of their potential for increasing the efficiency of sports organization management, athlete training and interaction with the audience. The objectives

© Едуард, Сивохоп, Наталія, Семаль, Влада, Білогур, 2025

of the study: 1) to investigate modern innovative digital technologies in sports management, digital platforms for managing sports organizations; 2) to identify the impact of digital technologies on the efficiency of sports management, including the optimization of management processes, increasing the performance of athletes; 3) to analyze foreign experience in implementing digital innovations in sports in order to identify practices that can be adapted in Ukraine; 4) to identify prospects and recommendations for integrating digital technologies into the modern sports management system. The main trends in the digitalization of sports organizations are considered, including the use of big data analytics, athlete performance management systems, communication and marketing platforms, as well as tools for increasing the commercial attractiveness of teams and events. The positive impact of digital solutions on the optimization of management processes, increasing the performance of athletes and the competitiveness of sports organizations is highlighted. The prospects for the introduction of the latest technologies into sports management and recommendations for increasing the efficiency of their integration are presented. The article will be useful for sports management specialists, digital technology analysts and researchers in the field of innovative sports development. It is concluded that the integration of digital technologies into the sports management system creates conditions for increasing the competitiveness of sports organizations, effective resource management and the development of innovative models of interaction with athletes, coaches and fans. The prospects of digitalization indicate that modern sports management in the coming years will transform into an integrated system capable of quickly adapting to technological changes and ensuring sustainable development of the industry.

Key words: innovative technologies, digitalization, sports management, efficiency of sports organizations, Smart technologies in sports, process optimization, Big Data in sports, digital strategy of sports organizations

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 20.10.2025
Accepted date 20.11.2025
Published date 20.12.2025

How to cite: **Сивохоп, Едуард, Семаль, Наталія, Білогур, Влада.** Інноваційні цифрові технології як драйвер трансформації системи сучасного спортивного менеджменту. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 155–167.

doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-17

УДК 796.01:323.2
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-18

ОЛІМПІЙСЬКИЙ РУХ ЯК ГЛОБАЛЬНИЙ СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН: ВПЛИВ ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГОР НА МІЖНАРОДНИЙ ДІАЛОГ, МИР ТА МІЖКУЛЬТУРНУ КОМУНІКАЦІЮ

СЕМАЛЬ, НАТАЛІЯ[1]
СТЕПЧУК, НАДІЯ[2]

Анотація

Стаття присвячена комплексному соціокультурному аналізу Олімпійського руху як глобального феномена та його впливу на міжнародний діалог, утвердження ідеї миру й розвиток міжкультурної комунікації в умовах сучасних цивілізаційних трансформацій .Метою статті є комплексний соціокультурний аналіз Олімпійського руху як глобального феномена та виявлення його впливу на формування міжнародного діалогу, утвердження ідеї миру й розвиток міжкультурної комунікації в умовах сучасних цивілізаційних трансформацій. У статті розглядаються теоретичні та практичні засади дисципліни «Олімпійський рух. Історія фізичної культури та спорту», обґрунтовуються методологічні підходи до вивчення Олімпійського руху як соціокультурного явища, аналізуються філософсько-ціннісні засади олімпізму та їхній вплив на гуманістичну парадигму сучасного спорту. Особлива увага приділяється значенню Олімпійських ігор як інструменту міжнародного діалогу й «м'якої сили», а також миротворчому потенціалу руху, зокрема концепції олімпійського перемир'я. Розглядаються механізми міжкультурної комунікації через символи, ритуали, культурні практики та медіапростір, а також основні виклики й суперечності розвитку Олімпійського руху в умовах глобалізації та цифровізації. Реалізація поставлених завдань дозволяє сформувати цілісне уявлення про Олімпійський рух як важливий соціокультурний чинник зміцнення міжнародного порозуміння та культури миру. Цифрові технології відіграють ключову роль у трансформації Олімпійських ігор, розширюючи можливості трансляцій, аналітики, взаємодії з глядачами та розвитку «Smart Stadiums». Водночас вони створюють ризики кібербезпеки, поширення дезінформації та технологічної нерівності між спортсменами і країнами. Зроблено висновок що, Олімпійський рух у сучасному світі є не лише спортивним явищем, а й складним соціокультурним феноменом, що поєднує в собі гуманістичні ідеали, миротворчу місію та комунікативний потенціал. Через спорт він формує глобальний простір діалогу, сприяє зміцненню миру та розвитку міжкультурної взаємодії, виступаючи важливим чинником цивілізаційного розвитку людства. Комплексне управління цифровим середовищем, включно з кібербезпекою, прозорим використанням даних та цифровою аналітикою, є необхідною умовою для сталого розвитку Олімпійського руху в XXI столітті.

Ключові слова: Олімпійський рух, олімпізм, миротворчий потенціал, олімпійське перемир'я, глобалізація, цифрова епоха, соціокультурний аналіз, міжнародний діалог, мир, міжкультурна комунікація, Історія фізичної культури та спорту.

Постановка проблеми. Олімпійський рух як глобальний соціокультурний феномен набуває особливої актуальності в умовах сучасних геополітичних трансформацій, посилення міжнародної напруги, воєнних конфліктів та криз міжкультурного діалогу. Олімпійські ігри виходять далеко за межі спортивних змагань, перетворюючись на унікальну платформу міжнародної комунікації, де взаємодіють різні культури, нації, релігії та цивілізаційні традиції. Актуальність дослідження зумовлена здатністю олімпійського руху виконувати миротворчу та гуманістичну функцію, сприяючи формуванню цінностей толерантності, взаємоповаги, солідарності та ненасильства. Принципи олімпізму, закладені П'єром де Кубертеном, сьогодні набувають нового змісту в контексті глобалізації, цифровізації та інформаційних викликів, коли спорт стає важливим інструментом «м'якої сили» у міжнародних відносинах. Особливої значущості тема набуває в умовах збройних конфліктів і післявоєнного відновлення, коли Олімпійські ігри та олімпійські цінності можуть слугувати чинником соціальної консолідації, символом миру та надії, а також механізмом відновлення міжкультурного діалогу на глобальному рівні. Водночас олімпійський рух відображає суперечності сучасного світу – політизацію спорту, комерціалізацію, інформаційні війни, що потребує філософського та соціокультурного осмислення його ролі й місії. Таким чином, дослідження впливу Олімпійських

[1] ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна)
E-mail: bilogurvlada@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1053-2716
[2] ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна)
E-mail: nadia.stepcuk@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8051-3858

© Наталія, Семаль, Надія, Степчук, 2025

ігор на міжнародний діалог, мир та міжкультурну комунікацію є актуальним і соціально значущим, оскільки дозволяє глибше осмислити потенціал спорту як інструменту глобального порозуміння, формування гуманістичних цінностей і стабілізації міжнародних відносин у сучасному світі.

Олімпійський рух як глобальний соціокультурний феномен постає одним із найважливіших механізмів формування міжнародного діалогу, миру та міжкультурної комунікації в умовах глобалізованого світу. Виходячи за межі суто спортивної діяльності, він інтегрує у собі цінності гуманізму, солідарності, толерантності та взаємоповаги, виступаючи універсальною мовою спілкування між народами. Олімпійські ігри є унікальним простором символічної взаємодії, де змагання трансформується у форму культурного діалогу, а суперництво – у визнання рівності та гідності кожної нації. Філософською основою Олімпійського руху є ідея олімпізму, що ґрунтується на гармонійному розвитку особистості, поєднанні фізичного, інтелектуального та духовного начал. У цьому контексті спорт розглядається як засіб морального вдосконалення людини та суспільства, а не лише як інструмент досягнення результату. Олімпізм формує ціннісну парадигму глобального гуманізму, яка протистоїть насильству, дискримінації та культурній замкненості, сприяючи утвердженню миру як фундаментальної цивілізаційної цінності. Особливе значення Олімпійські ігри мають у сфері міжнародного діалогу, оскільки вони функціонують як інструмент «м'якої сили», здатний впливати на міждержавні відносини поза межами традиційної дипломатії. Учасники та глядачі Олімпійських ігор залучаються до спільного символічного простору, де формується відчуття належності до глобальної спільноти. Саме тут спорт стає каналом комунікації між культурами, політичними системами та соціальними моделями, створюючи умови для взаєморозуміння навіть у періоди міжнародної напруженості.

Важливою складовою миротворчого потенціалу Олімпійського руху є ідея олімпійського перемир'я, яка має глибоке історичне коріння та сучасне етичне значення. Вона символізує прагнення людства до припинення конфліктів і визнання пріоритету загальнолюдських цінностей над політичними чи військовими інтересами. У сучасному світі ця ідея набуває особливої актуальності, адже Олімпійський рух дедалі частіше розглядається як моральний орієнтир і платформа для консолідації зусиль міжнародної спільноти заради миру. Міжкультурна комунікація в межах Олімпійських ігор проявляється через взаємодію різних традицій, мов, символів і культурних практик. Цей процес сприяє подоланню стереотипів, формуванню культури діалогу та взаємного визнання. В умовах цифрової епохи вплив Олімпійського руху значно посилюється завдяки глобальним медіа, що розширюють комунікативний простір і роблять Олімпійські ігри потужним фактором формування світової громадської думки. Таким чином, Олімпійський рух у сучасному світі є не лише спортивним явищем, а й складним соціокультурним феноменом, що поєднує в собі гуманістичні ідеали, миротворчу місію та комунікативний потенціал. Через спорт він формує глобальний простір діалогу, сприяє зміцненню миру та розвитку міжкультурної взаємодії, виступаючи важливим чинником цивілізаційного розвитку людства [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Публікації про спільні ініціативи Міжнародного олімпійського комітету (МОК) та ЮНЕСКО показують, що Олімпійський рух інтегрується у глобальні миротворчі програми, розбудовуючи дискурс миру та соціальної згуртованості. У доповіді Метта Мейєра (2024) підкреслюється значення олімпійських ідей миру у міжнародних заходах та конференціях, організованих ЮНЕСКО і МОК. Це підкріплює тезу про морально-ціннісний потенціал Олімпійських ігор у формуванні умов для міжнародного діалогу. Дослідження Coelho та dos Santos (авторитетний журнал Olimpianos) розглядає інституційний дискурс Міжнародного олімпійського комітету і ООН, які обидва використовують спорт як інструмент миру та сталого розвитку. Автори аналізують, як такі наративи формуються, перегукуються з міжнародними цілями сталого розвитку та деякими критичними голосами щодо їхньої ефективності. Це дає методологічну базу для аналізу дискурсу миру у широкому міжнародному контексті. Окремі праці загального характеру досліджують міжкультурну комунікацію як соціально-комунікативний феномен, що сприяє розумінню культурних відмінностей, норм та моделей поведінки у глобальному суспільстві – фундаментально для розуміння впливу Олімпійського руху на міжкультурне порозуміння. Вагомий внесок у дослідження Олімпійського руху як соціокультурного

та гуманістичного феномена зробили зарубіжні науковці з галузей соціології спорту, культурології, філософії та міжнародних відносин. Зокрема, фундаментальні ідеї олімпізму та його ціннісних засад ґрунтовно розкриті у працях П'єра де Кубертена, який заклав філософські основи сучасного Олімпійського руху, наголошуючи на поєднанні спорту, культури й освіти як засобу морального вдосконалення людства [2].

Соціокультурний і політичний вимір Олімпійських ігор детально аналізується у працях Джона Хобермана (John Hoberman), який досліджує взаємозв'язок спорту, ідеології та міжнародної політики, звертаючи увагу на суперечність між гуманістичними ідеалами олімпізму та процесами його політизації. Подібну проблематику розвиває Хелен Ленскі (Helen Lenskyj), яка критично осмислює роль Олімпійських ігор у глобальному суспільстві, зосереджуючись на питаннях етики, прав людини та культурної репрезентації. Питання спорту як інструменту «м'якої сили» та міжнародного діалогу розкриті у працях Джозефа Нає (Joseph Nye), концепція якого широко використовується для аналізу впливу Олімпійських ігор на міжнародний імідж держав і формування позитивних міжкультурних комунікацій. У цьому ж контексті слід згадати дослідження Баррі Хоу (Barry Houlihan), який розглядає спорт як складову публічної дипломатії та міжнародної політики. Миротворчий потенціал спорту та Олімпійського руху досліджується у працях Йохана Гальтунга (Johan Galtung), теорії якого про позитивний мир застосовуються для осмислення спорту як соціального механізму зниження конфліктності [3].

Цей підхід доповнюють роботи Фреда Коука (Fred Coalter), який аналізує спорт як засіб соціальної інтеграції, миру та розвитку в глобальному вимірі. Проблеми міжкультурної комунікації та глобальної культури в контексті міжнародних подій, зокрема Олімпійських ігор, розглядаються у працях Арджуна Аппадурая (Arjun Appadurai) та Ульріха Бека (Ulrich Beck). Їхні концепції глобалізації, культурних потоків і космополітизму дозволяють інтерпретувати Олімпійський рух як простір взаємодії культур і формування глобальної ідентичності. Водночас у сучасних дослідженнях важливе місце посідають праці Майка Макінтоша (Mike McIntosh) та Джима Партріджа (Jim Parry), які аналізують етичні засади олімпізму, роль олімпійської освіти та значення цінностей fair play у формуванні культури миру та взаємоповаги. Отже, праці зазначених зарубіжних авторів створюють теоретико-методологічну основу для аналізу Олімпійського руху як глобального соціокультурного феномена, що впливає на міжнародний діалог, мир і міжкультурну комунікацію. Саме на цих наукових підходах ґрунтується авторська концепція досліджуваної проблеми.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Попри значний масив наукових досліджень, присвячених Олімпійському руху як спортивному, політичному та культурному явищу, низка аспектів його функціонування в сучасному глобалізованому світі залишається недостатньо осмисленою. Передусім у більшості праць переважає інституційно-історичний або політико-економічний підхід, тоді як цілісна соціокультурна інтерпретація Олімпійського руху як механізму міжнародного діалогу та міжкультурної комунікації все ще не набула системного характеру. Недостатньо розкритою залишається проблема трансформації гуманістичних ідеалів олімпізму в умовах сучасних глобальних викликів, зокрема посилення політизації спорту, комерціалізації Олімпійських ігор та впливу медіа й цифрових платформ на сприйняття олімпійських цінностей. У науковій літературі ці явища здебільшого аналізуються фрагментарно, без їхнього комплексного співвіднесення з миротворчою та комунікативною місією Олімпійського руху. Окремої уваги потребує питання реального впливу Олімпійських ігор на формування культури миру та ненасильницького співіснування. Хоча ідея олімпійського перемир'я широко представлена в теоретичному дискурсі, емпіричні та концептуальні дослідження, які б аналізували її сучасне соціокультурне значення та ефективність у контексті актуальних міжнародних конфліктів, залишаються обмеженими. Недостатньо дослідженим є також олімпійський простір як середовище міжкультурної комунікації, зокрема механізми формування взаєморозуміння між культурами через символіку, ритуали, медіа-наративи та практики повсякденної взаємодії учасників Олімпійських ігор. У більшості робіт міжкультурний аспект розглядається як похідний від спортивної діяльності, а не як самостійний соціокультурний процес. Крім того, у сучасній науковій думці бракує досліджень, що аналізують Олімпійський рух у контексті цифрової епохи, зокрема вплив соціальних мереж, глобальних інформаційних потоків та віртуальної комунікації на трансформацію

© Наталія, Семаль, Надія, Степчук, 2025

олімпійських цінностей, формування глобальної громадської думки та нових форм міжнародного діалогу. Саме ці невирішені та недостатньо систематизовані аспекти – соціокультурна роль Олімпійського руху в забезпеченні міжнародного діалогу, його миротворчий потенціал у сучасних умовах та механізми міжкультурної комунікації в олімпійському просторі і становлять предмет наукового аналізу [4].

Мета та формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є комплексний соціокультурний аналіз Олімпійського руху як глобального феномена та виявлення його впливу на формування міжнародного діалогу, утвердження ідеї миру й розвиток міжкультурної комунікації в умовах сучасних цивілізаційних трансформацій. Для досягнення поставленої мети у статті передбачається розв'язання таких основних завдань:

– проаналізувати теоретичні та практичні засади дисципліни «Олімпійський рух. Історія фізичної культури та спорту»;

– визначити теоретико-методологічні підходи до осмислення Олімпійського руху як соціокультурного явища;

– розкрити філософсько-ціннісні засади олімпізму та їхню роль у формуванні гуманістичної парадигми сучасного спорту;

– визначити значення Олімпійських ігор як інструменту міжнародного діалогу та «м'якої сили» у системі глобальних комунікацій;

– дослідити миротворчий потенціал Олімпійського руху, зокрема ідею олімпійського перемир'я, в контексті сучасних глобальних конфліктів;

– проаналізувати механізми міжкультурної комунікації, що реалізуються в межах Олімпійських ігор через символи, ритуали, культурні практики та медіапростір;

– окреслити основні виклики та суперечності розвитку Олімпійського руху в умовах глобалізації та цифрової епохи.

Реалізація зазначених завдань дає змогу сформувати цілісне бачення Олімпійського руху як важливого соціокультурного чинника, що сприяє зміцненню міжнародного порозуміння, розвитку культури миру та міжкультурного діалогу.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів

Теоретичні та практичні засади дисципліни «Олімпійський рух. Історія фізичної культури та спорту». Олімпійський рух є важливою складовою дисципліни «Історія фізичної культури та спорту», оскільки він відображає процес становлення й розвитку фізичної культури як соціального та культурного явища. Його витоки сягають Стародавньої Греції, де з 776 року до нашої ери Олімпійські ігри проводилися як частина релігійних свят на честь бога Зевса. У цей період фізичне виховання розглядалося не лише як засіб розвитку тіла, а і як важливий чинник формування моральних і духовних якостей людини, що відповідало ідеалу гармонійної особистості. Олімпійські змагання виконували також суспільну функцію, сприяючи єднанню грецьких полісів та утвердженню ідеї миру через оголошення олімпійського перемир'я. Занепад античних Олімпійських ігор відбувся у період Римської імперії, а їх відродження стало можливим наприкінці XIX століття завдяки діяльності французького громадського діяча П'єра де Кубертена. У 1896 році в Афінах відбулися перші сучасні Олімпійські ігри, що започаткували новий етап розвитку міжнародного спортивного руху та сприяли створенню Міжнародного олімпійського комітету. Сучасний Олімпійський рух ґрунтується на принципах олімпізму, які поєднують фізичне вдосконалення, виховання та культурний розвиток особистості. У XX–XXI століттях Олімпійський рух набув глобального характеру, охопивши майже всі країни світу та значно розширивши кількість видів спорту. З'явилися Зимові Олімпійські ігри, Паралімпійські ігри та Юнацькі Олімпійські ігри, що свідчить про гуманістичну спрямованість і соціальну значущість сучасного спорту. В умовах глобалізації та цифровізації Олімпійський рух зазнає впливу політичних, економічних і технологічних чинників, проте зберігає свою виховну місію та ідеали миру, співпраці й взаєморозуміння. Таким чином, у межах дисципліни «Історія фізичної культури та спорту» Олімпійський рух розглядається як багатовимірний історико-культурний феномен, що відображає еволюцію фізичного виховання, спорту та суспільних цінностей людства [5].

Дисципліна «Олімпійський рух. Історія фізичної культури та спорту» має на меті ознайомлення студентів із розвитком фізичної культури та спорту від давніх часів до сучасності, формування уявлення про роль спорту в житті суспільства та розвитку особистості, а також підготовку до практичного застосування здобутих знань у спортивній діяльності, педагогіці та управлінні

спортом. Метою дисципліни «Олімпійський рух. Історія фізичної культури та спорту» є формування у студентів системного уявлення про розвиток фізичної культури та спорту від давніх часів до сучасності, ознайомлення з історією та принципами Олімпійського руху, підготовка до практичного застосування знань у спортивній діяльності, педагогіці та управлінні спортом, а також виховання цінностей здорового способу життя, чесної конкуренції, командної взаємодії та толерантності.

Об'єктом дисципліни виступає фізична культура та спорт як соціальні явища, що охоплюють історичний розвиток фізичного виховання, формування спортивних традицій, розвиток національних і міжнародних спортивних організацій та Олімпійського руху.

Предметом дисципліни є вивчення історії фізичної культури та спорту, розвитку Олімпійського руху, національних і міжнародних спортивних організацій, а також соціокультурного значення спорту; закономірності розвитку фізичної культури і спорту, історія виникнення і розвитку Олімпійських ігор та Олімпійського руху, соціокультурні, педагогічні та організаційні аспекти спортивної діяльності, роль спорту у вихованні та формуванні гармонійної особистості, а також методи та технології організації спортивної практики та популяризації олімпійських ідей. Основними поняттями дисципліни є фізична культура, спорт та Олімпійський рух. Таким чином, дисципліна поєднує теоретичне вивчення історії і концепцій фізичної культури та спорту з практичною підготовкою студентів до участі у спортивних заходах, організації турнірів, розвитку фізичних і моральних якостей та популяризації принципів Олімпійського руху [6].

Фізична культура розглядається як цілісна система діяльності людини, спрямована на збереження і зміцнення здоров'я, фізичний розвиток та формування гармонійної особистості. Спорт визначається як організована діяльність, що передбачає фізичні змагання, тренування та розвиток навичок і умінь. Олімпійський рух представляє світовий рух, спрямований на популяризацію спорту та олімпійських ідей, заснованих на принципах дружби, взаємоповаги та чесної конкуренції.

Історично розвиток фізичної культури та спорту охоплює різні епохи. В античності в Стародавній Греції зародилися Олімпійські ігри, які виконували соціальну, культурну та виховну функцію, сприяючи розвитку фізичних і моральних якостей людини. У середньовіччі та епоху Відродження спостерігався занепад спортивних традицій, який згодом поступово відновлювався, особливо в XIX столітті з появою сучасних спортивних організацій. Заснування сучасних Олімпійських ігор у 1896 році за ініціативи П'єра де Кубертена стало ключовою подією в історії міжнародного спорту та започаткувало новий етап розвитку спортивного руху.

Практичні засади дисципліни полягають у формуванні в студентів конкретних навичок і вмінь. Це включає участь у спортивно-масових заходах, оволодіння технікою основних видів спорту, організацію спортивних турнірів і заходів, розвиток фізичних якостей, таких як сила, витривалість та координація. Крім того, дисципліна сприяє вихованню цінностей чесної гри, толерантності, командної взаємодії, популяризації здорового способу життя та формуванню лідерських і організаційних навичок через спортивну діяльність. Використання сучасних методів і технологій навчання, таких як аналіз історичних джерел, спортивної статистики, інтерактивні відео-матеріали та цифрові платформи для відстеження фізичної активності, робить процес навчання більш ефективним та цікавим [7].

Значення дисципліни проявляється у всебічному розвитку особистості, формуванні здорового способу життя, підготовці до професійної діяльності у сфері фізичної культури та спорту, а також у знайомстві студентів з олімпійськими принципами та культурою міжнародного спортивного співтовариства. Засвоєння матеріалу цієї дисципліни сприяє розвитку фізичних, моральних та соціальних якостей студентів, їхній підготовці до активної участі у спортивному житті суспільства та популяризації олімпійських ідей.

Теоретико-методологічні підходи до осмислення Олімпійського руху як соціокультурного явища. Олімпійський рух як соціокультурне явище досліджується в наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних авторів із застосуванням різних теоретико-методологічних підходів. У вітчизняній науковій традиції широко представлений історико-культурний підхід, який розглядає Олімпійський рух як складову частину національної та світової культурної спадщини, що відображає розвиток фізичної культури та спорту, формує моральні й етичні цінності. Дослідники, такі як В. М. Сєдих, О. В. Петров та Л. І. Коваленко, аналізують архівні матеріали,

© Наталія, Семаль, Надія, Степчук, 2025

історичні джерела та порівнюють етапи розвитку спортивного руху, що дозволяє простежити еволюцію олімпійських ідей у національному та міжнародному контексті. Поряд із цим, соціологічний підхід акцентує увагу на Олімпійському руху як на соціальному інституті, що сприяє формуванню громадянської свідомості, інтеграції в міжнародну спільноту, вихованню толерантності та командної взаємодії; його представники, серед яких І. В. Бондаренко та Т. Кузьменко, використовують соціологічні опитування та аналіз соціальних процесів, досліджуючи вплив Олімпійських заходів на суспільство. Теоретико-практичний спортивний підхід розглядає Олімпійський рух як чинник виховання здорового способу життя та розвитку фізичної культури особистості; В. Громов і Н. Литвиненко досліджують ефективність освітніх програм і тренувальних методик, застосовуючи експериментальні дослідження у спортивних школах та навчальних закладах. У зарубіжній науковій традиції Олімпійський рух розглядається через цивілізаційно-антропологічну, соціально-психологічну та інтердисциплінарну призму. Цивілізаційно-антропологічний підхід, представлений такими дослідниками, як Дж. Хуглінг, П. Лінч та К. Макдугалл, акцентує на Олімпійському русі як культурному феномені, що формує цінності сучасної цивілізації та відображає ідеали миру, співпраці та розвитку міжнаціонального діалогу, застосовуючи порівняльний аналіз міжнародних практик, культурологічний аналіз та інтерпретацію символіки Олімпійських ігор. Соціально-психологічний підхід, представлений Р. Джексоном, М. Джонсоном та С. Брауном, досліджує вплив Олімпійського руху на формування особистісної ідентичності, мотивації спортсменів і глядачів, розвиток лідерських та командних якостей, використовуючи психологічні опитування, спостереження та кейс-стаді міжнародних спортивних подій. Інтердисциплінарний підхід, який пропонують А. Томпсон, Е. Філіпс та Д. Сандерс, дозволяє аналізувати Олімпійський рух через призму історії, економіки, політики, медіа та масової культури, демонструючи взаємозв'язок спорту з глобальними процесами та соціокультурними змінами, використовуючи комплексний аналіз документів Олімпійського комітету, медіа-ресурсів, економічних показників та соціокультурних ефектів. Узагальнюючи, можна зазначити, що Олімпійський рух як соціокультурне явище досліджується в різних теоретико-методологічних площинах, серед яких історико-культурна, соціологічна, педагогічно-спортологічна, цивілізаційно-антропологічна, соціально-психологічна та інтердисциплінарна. Вітчизняні дослідники здебільшого акцентують на національних традиціях, вихованні та розвитку фізичної культури, тоді як зарубіжні автори зосереджуються на глобальних цінностях, культурному вимірі та соціально-психологічному впливі Олімпійського руху. Методологічний арсенал включає аналіз історичних джерел, соціологічні та психологічні дослідження, порівняльний аналіз міжнародного досвіду, що дозволяє комплексно осмислити феномен Олімпійського руху у соціокультурному контексті. Олімпійський рух є одним із наймасштабніших глобальних соціокультурних явищ сучасності, які поєднують у собі спортивну діяльність, культурні традиції, освітні функції та гуманістичні цінності. Саме тому його феномен варто розглядати не лише як комплекс спортивних змагань, а й як суттєвий чинник формування суспільної свідомості, культурної ідентичності та міжкультурного діалогу. У науковій літературі підкреслюється, що олімпійський рух охоплює представників понад 200 країн світу, об'єднуючи їх навколо ідей олімпізму – загальнолюдських принципів миру, дружби та взаєморозуміння через спорт [8].

Соціокультурний характер цього явища проявляється у тому, що спорт – як складова частина олімпійського руху – не лише сприяє фізичному розвитку особистості, а й відображає глибокі культурні, історичні й соціальні процеси суспільства. Аналізуючи спорт у ширшому культурному контексті, дослідники зазначають, що він виступає як носій універсальних цінностей, впливає на формування моделей поведінки та суспільних норм, а також сприяє інтеграції різних народів у глобальний культурний простір. Важливо також зазначити, що олімпійський рух – це не лише спортивні змагання, а й система освітніх і культурних ініціатив, таких як олімпійська освіта, що відіграє важливу роль у вихованні молоді, формуючи морально-етичні принципи, цінності здорового способу життя та соціальної відповідальності. Соціологічні підходи до вивчення олімпійського руху підкреслюють його значення як соціального феномена, що відображає сучасні тенденції глобалізації, комерціалізації та професіоналізації спорту. У цьому контексті концепція олімпізму виступає важливим культурним ресурсом, який формує не лише спортивну практику,

а й культурні наративи, пов'язані з ідеями міжнародної співпраці та гуманізму. З огляду на це, феномен олімпійського руху як соціокультурного явища постає багатовимірним процесом, що впливає на різні сфери життя: від освіти і культури до міжнародних стосунків та суспільної моралі. Його вивчення відкриває широкі можливості для розуміння того, як спорт сприяє соціалізації особистості, підтримці культурної спадщини та формуванню глобальних цінностей у сучасному світі.

Філософсько-ціннісні засади олімпізму та їхню роль у формуванні гуманістичної парадигми сучасного спорту. Філософсько-ціннісні засади олімпізму виступають фундаментальною основою сучасного спортивного руху, що виходить за межі суто фізичної активності та технічних досягнень. Олімпізм, як система ідей та ідеалів, пропагує принципи гармонійного розвитку людини, поєднуючи фізичне виховання з моральними, інтелектуальними та соціокультурними цінностями. Центральним у цьому підході є гуманістична парадигма спорту, яка розглядає спортсмена не лише як носія фізичних здібностей, але й як цілісну особистість із власними етичними, культурними та соціальними вимірами. Філософська концепція олімпізму базується на ідеалах рівності, справедливості, толерантності та дружби, що формують моральні орієнтири у спортивній діяльності. Ці цінності спрямовані на виховання соціально відповідальної, духовно збагаченої людини, здатної до саморозвитку та конструктивної взаємодії в суспільстві. Гуманістична парадигма сучасного спорту, що ґрунтується на олімпійських принципах, акцентує увагу на гармонії між фізичним вдосконаленням та розвитком особистісних цінностей, таких як самодисципліна, взаємоповага, колективна солідарність та прагнення до самовдосконалення. Таким чином, олімпізм у сучасному спортивному контексті не лише стимулює фізичний розвиток, але й слугує культурно-ціннісною платформою для формування особистості, здатної реалізувати свій потенціал у різних сферах життя, інтегруючи спорт у ширший гуманістичний контекст сучасного суспільства. Це робить філософсько-ціннісні засади олімпізму ключовим чинником формування цілісного, етично та соціально орієнтованого підходу до розвитку спорту як культурного явища [9].

Філософсько-ціннісні засади олімпізму закладені в самому серці Олімпійської хартії, яка визначає сучасний Олімпійський рух як систему ідей, що виходять за межі суто змагального спорту та спрямовані на гармонійний розвиток людини й суспільства. Згідно з цим нормативним документом, олімпізм визначається як: «філософія життя, що возвеличує і поєднує в збалансоване ціле якості тіла, волі і розуму». Це визначення підкреслює, що олімпійські ідеали не обмежуються фізичними можливостями, а включають інтелектуальні та моральні складові людськго буття. Також у цій же основоположній нормі зазначено, що олімпізм: «поєднуючи спорт із культурою та освітою, прагне створити спосіб життя, заснований на радості від зусиль, освітній цінності гарного прикладу, соціальній відповідальності та повазі до універсальних фундаментальних етичних принципів». Ця цитата підкреслює, що спортивна діяльність у межах олімпійської парадигми є не просто змаганням, а освітнім і соціально-ціннісним процесом, що формує у особистості моральні якості та відповідальність перед суспільством. Окрім цього, зміни до Фундаментальних принципів олімпізму, затверджені Міжнародним олімпійським комітетом у 2023 році, ще більш явно інтегрують універсальні права людини в олімпійську філософію: «…спорт є людським правом. Кожна людина має доступ до практики спорту без будь-якої дискримінації… Олімпійський дух вимагає взаєморозуміння в дусі дружби, солідарності та чесної гри». Ця доповнена формула наголошує на демократичній та гуманістичній природі олімпійської ідеї, показуючи її соціальну орієнтацію задля формування інклюзивного та мирного суспільства. Цінності, що витікають із цієї філософії, мають чітку етичну спрямованість і формують гуманістичну парадигму сучасного спорту. Зокрема, у рамках олімпійської філософії виділяють такі основні цінності, як досконалість (excellence), яка спонукає до вдосконалення як у спортивному, так і в гуманістичному сенсі; дружба (friendship), що сприяє міжкультурному порозумінню; та повага (respect), яка передбачає повагу до себе, до інших, до правил і до оточення. Крім того, наукові дослідження підкреслюють, що філософія олімпізму розглядає змагання не як боротьбу за панування, а як спільний шлях самовдосконалення під спільними етичними правилами, що реалізує ідеали співіснування та взаємної поваги. Такий підхід трансформує спортивний досвід у освітній і моральний процес, спрямований на культивування чесноти та людської гідності. Таким чином, філософсько-ціннісні засади олімпізму

© Наталія, Семаль, Надія, Степчук, 2025

становлять не лише набір ідей, але й дієву гуманістичну концепцію, спрямовану на всебічний розвиток особистості, розбудову справедливого, толерантного суспільства та утвердження спорту як культурного та освітнього феномену в сучасному світі. Олімпізм виступає фундаментальною філософсько-ціннісною системою, що поєднує фізичний, інтелектуальний і моральний розвиток людини. Його ідеали – чесна гра, повага, дружба, солідарність та прагнення до досконалості – формують гуманістичну парадигму сучасного спорту, де змагання розглядаються не лише як прояв фізичних здібностей, а й як освітній, соціальний і культурний процес. Олімпійська філософія сприяє розвитку особистості, здатної до самовдосконалення, толерантної взаємодії та активної участі в суспільстві, тим самим утверджуючи спорт як потужний чинник гуманізації та соціальної гармонії [4].

Значення Олімпійських ігор як інструменту міжнародного діалогу та «м'якої сили» у системі глобальних комунікацій. Олімпійські ігри відіграють значну роль як інструмент міжнародного діалогу та реалізації «м'якої сили» у системі глобальних комунікацій. Вони є однією з наймасштабніших міжнародних спортивних подій, що об'єднує країни та народи незалежно від політичних, економічних чи культурних відмінностей. Через глобальний резонанс, медіаохоплення та участь держав Олімпіада стає потужним засобом налагодження контактів, культурного обміну та дипломатії. Олімпійські ігри виступають символом миру, толерантності та співпраці між народами, пропагуючи універсальні цінності дружби, взаємоповаги та взаєморозуміння. Водночас вони створюють платформу для дипломатії, де держави можуть зміцнювати двосторонні та багатосторонні відносини, формувати позитивний імідж країни-господаря та демонструвати свій культурний, технологічний і соціальний розвиток. У контексті «м'якої сили», визначеної Джозефом Наєм як здатності впливати на інші держави через культурні, освітні, спортивні та медійні ресурси без застосування примусу, Олімпійські ігри є ефективним механізмом реалізації такого впливу. Через медіа, цифрові платформи та соціальні мережі країни мають можливість комунікувати свої цінності, політичні пріоритети та культурні особливості, впливаючи на формування глобальної громадської думки та популяризацію спорту і здорового способу життя. Водночас Олімпіада сприяє зміцненню глобальної спільноти, створюючи простір для культурного обміну та налагодження міжособистісних контактів на міжнародному рівні. Таким чином, Олімпійські ігри виступають не лише спортивною подією, а й багаторівневою платформою глобального культурного, політичного та інформаційного взаємозв'язку. Вони поєднують спорт, культуру, медіа та дипломатію, сприяючи зміцненню міждержавної співпраці, формуванню позитивного іміджу держав та пропаганді універсальних цінностей. Олімпіада є інструментом міжнародного діалогу та реалізації «м'якої сили», де спорт стає засобом впливу без застосування примусу, а глобальні комунікації забезпечують широку платформу для поширення ідей миру, співробітництва та взаєморозуміння між народами. Олімпійські ігри є не лише спортивним змаганням світового масштабу, але й потужним інструментом міжнародного діалогу та реалізації концепції «м'якої сили». Через спорт країни можуть демонструвати свої цінності, культурну самобутність і політичні пріоритети, не вдаючись до прямого примусу чи конфронтації. Олімпіада створює унікальну платформу для взаємодії держав, міжнародних організацій і суспільств, сприяючи встановленню довіри та розвитку співпраці на глобальному рівні [5].

Глобальні комунікації, зокрема телевізійні трансляції, соціальні медіа та цифрові платформи, значно посилюють цей ефект, дозволяючи ідеям миру, толерантності, взаємоповаги та культурного обміну охоплювати мільйони людей у різних країнах. Спорт стає мовою, зрозумілою всім, незалежно від культурних чи політичних бар'єрів, і дозволяє налагоджувати контакти між націями, зміцнювати міжнародні зв'язки та формувати позитивний імідж держави на світовій арені. Прикладами ефективного використання Олімпіади як інструменту «м'якої сили» є: Олімпіада 2008 року в Пекіні (Китай), де країна показала свою культурну та економічну потугу, використовуючи церемонії відкриття та медіапокриття для формування позитивного іміджу в світі. Олімпіада 2012 року в Лондоні (Велика Британія), яка акцентувала увагу на інклюзивності, толерантності та міжкультурному діалозі, демонструючи британську відкритість і сприяючи глобальному культурному обміну. Олімпійські ігри 2018 року в Пхьончхані (Південна Корея), де спорт став майданчиком для тимчасового зменшення напруженості на Корейському півострові та сприяв дипломатичному діалогу між Північною

та Південною Кореєю. Крім того, Олімпіада стимулює розвиток дипломатії через спорт, де зустрічі спортсменів, тренерів, представників урядів і громадських організацій стають майданчиком для обговорення важливих соціальних та економічних питань, сприяючи формуванню стратегій співпраці та взаємної підтримки. Таким чином, спортивні змагання перетворюються на потужний механізм «м'якого впливу», здатний зміцнювати глобальну стабільність, сприяти міжкультурному діалогу та популяризувати цінності миру і дружби серед народів [6].

Миротворчий потенціал Олімпійського руху в контексті сучасних глобальних конфліктів. Олімпійський рух, заснований на принципах миру, дружби та взаєморозуміння між народами, має значний потенціал для сприяння міжнародному діалогу та запобігання конфліктам. У сучасному глобалізованому світі, де зростає кількість регіональних та міжнародних конфліктів, миротворчий аспект Олімпійських ігор стає особливо актуальним. Зростання політичної напруженості, територіальних суперечок та економічних санкцій створює середовище, де міжнародні спортивні події стають платформою для символічного діалогу. Олімпійські ігри популяризують цінності толерантності, взаємоповаги та співпраці між державами, формуючи позитивні наративи, що протистоять ворожнечі та стереотипам. Через медіа та культурні програми Олімпійські ігри дозволяють країнам демонструвати свою готовність до мирного співіснування та залучають світову спільноту до діалогу без військового втручання. Традиційна концепція «Олімпійського перемир'я» (Ekecheiria), що зародилася в Давній Греції, передбачала тимчасове припинення воєн під час проведення Олімпійських ігор, що символізує важливість спорту як засобу збереження миру. У сучасних умовах спортивна дипломатія передбачає використання Олімпійських ігор та міжнародних спортивних заходів як платформи для встановлення контактів між державами, ведення переговорів та зменшення напруженості у конфліктних регіонах. Залучення спортсменів з різних країн і культур сприяє руйнуванню стереотипів і формуванню глобальної солідарності, що зменшує ризик конфронтації. Приклади реалізації миротворчого потенціалу Олімпійського руху включають Олімпійські ігри 1992 року у Барселоні та 2000 року в Сіднеї, під час яких активно просувалася ідея миру та дружби між націями після регіональних конфліктів. Зимові Олімпійські ігри 2018 року в Пхенчхані стали символом об'єднання Південної та Північної Кореї під єдиним прапором, демонструючи можливість дипломатичного діалогу через спорт. У 2021 році під час Олімпійських ігор у Токіо були організовані ініціативи на підтримку біженців та постраждалих від конфліктів, що підкреслює соціально-активну роль Олімпіади. Миротворчий потенціал Олімпійського руху є надзвичайно актуальним у сучасних глобальних умовах. Через принципи «олімпійського перемир'я», спортивну дипломатію та культурну інклюзію Олімпійські ігри можуть виступати ефективним інструментом зниження міжнародної напруженості та зміцнення глобальної солідарності. Реальні приклади, такі як об'єднані команди або програми підтримки постраждалих від конфліктів, демонструють практичну дієвість цього потенціалу, роблячи спорт платформою для миру у XXI столітті. Миротворчий потенціал Олімпійського руху залишається актуальним у сучасному глобальному контексті завдяки його здатності формувати міжнародний діалог, просувати толерантність та взаємоповагу між державами. Принципи «олімпійського перемир'я» та спортивна дипломатія демонструють, що спорт може бути ефективним інструментом зменшення напруженості у конфліктних регіонах без застосування насильства. Історичні та сучасні приклади, такі як об'єднані команди Південної та Північної Кореї або програми підтримки біженців під час Олімпіад, підтверджують практичну здатність Олімпійського руху сприяти миру та солідарності. Олімпійські ігри створюють платформу для культурного та соціального діалогу, руйнують стереотипи та сприяють розвитку глобальної солідарності, що є особливо важливим у періоди зростання міжнародних конфліктів. Таким чином, Олімпійський рух не лише спортивний феномен, але й важливий інструмент «м'якої сили», здатний впливати на міжнародні відносини та підтримку миру у XXI столітті [7].

Механізми міжкультурної комунікації в межах Олімпійських ігор. Олімпійські ігри виступають унікальною платформою для міжкультурної комунікації, об'єднуючи спортсменів, офіційні делегації, вболівальників та медіа з різних країн світу. У цьому контексті міжкультурна взаємодія стає ключовим елементом успішного проведення заходів та формування атмосфери толерантності, взаємоповаги і дружби між народами. Одним із основних механізмів такої кому-

© Наталія, Семаль, Надія, Степчук, 2025

нікації є вербальна взаємодія, що реалізується через багатомовність та використання синхронного перекладу, офіційно визнаними мовами Олімпійських ігор, англійською та французькою. Використання уніфікованої спортивної термінології та універсальних символів, таких як олімпійські кільця, медалі та гасла, дозволяє забезпечити спільне розуміння цінностей та правил, що регулюють взаємодію учасників. Не менш важливими є невербальні механізми комунікації, що включають жести, мову тіла, візуальні символи та національні атрибути, які сприяють культурному впізнаванню та підкреслюють національну ідентичність учасників. Соціальні та організаційні механізми також відіграють значну роль: спеціальні культурні програми, зустрічі між делегаціями, концерти та виставки створюють умови для обміну традиціями і налагодження міжособистісних контактів. Дотримання Кодексу олімпійської етики, правил поведінки та етикету учасників допомагає уникати культурних непорозумінь і потенційних конфліктів.Сучасні цифрові та медіа-інструменти значно розширюють можливості міжкультурної комунікації на Олімпійських іграх. Соціальні мережі, онлайн-трансляції та інтерактивні платформи дозволяють мільйонам глядачів і фанатів з різних країн взаємодіяти та обмінюватися культурними цінностями в реальному часі, а також знайомитися з традиціями інших народів. Прикладами ефективного застосування цих механізмів є Олімпіада в Токіо 2020 року з мультимовними презентаціями та синхронним перекладом у прес-конференціях, Лондон 2012 із програмами культурної інтеграції спортсменів і волонтерів та Пекін 2008, де цифрові платформи активно використовувалися для просування культурної різноманітності. Таким чином, механізми міжкультурної комунікації в межах Олімпійських ігор сприяють формуванню атмосфери взаємоповаги, зниженню ризику конфліктів та непорозумінь, поширенню цінностей Олімпізму та підвищенню ефективності міжнародної співпраці. Олімпійський рух демонструє, що спорт здатний виступати потужним інструментом мирного діалогу та культурної інтеграції, створюючи умови для глобальної взаємодії на основі спільних цінностей і принципів.

Механізми миротворчого потенціалу Олімпійського руху працюють як комплекс взаємопов'язаних процесів, які через спорт і культурні ініціативи сприяють зниженню напруженості між державами та формуванню міжнародного діалогу. Перший механізм – Олімпійське перемир'я (Ekecheiria) – історично передбачав тимчасове припинення воєн під час ігор, а сьогодні функціонує символічно, демонструючи готовність держав до мирного співіснування і пріоритет діалогу над конфліктом. Другий механізм – спортивна дипломатія, яка забезпечує платформу для офіційних і неформальних зустрічей політиків, спортсменів і представників міжнародних організацій; прикладом є об'єднані команди ворогуючих держав, що дозволяє налагоджувати контакти і зменшувати напруженість без застосування сили. Третій механізм – медіа-інфраструктура та «м'яка сила»: трансляція Олімпійських ігор мільйонам глядачів дозволяє країнам формувати позитивний імідж і популяризувати цінності миру, солідарності та взаємоповаги. Четвертий механізм – інклюзивність та міжкультурний діалог: участь спортсменів з різних культур, релігій та національностей сприяє руйнуванню стереотипів, розвитку толерантності та формуванню глобальної солідарності. Нарешті, соціальні та символічні ініціативи під час Олімпіад, такі як акції на підтримку біженців чи освітні проєкти, забезпечують додатковий канал впливу на суспільство, виходячи за межі спорту. Усі ці механізми взаємодіють і доповнюють один одного, завдяки чому Олімпійський рух стає ефективним інструментом миротворчої діяльності, здатним знижувати міжнародну напруженість і зміцнювати глобальну солідарність [8].

Основні виклики та суперечності розвитку Олімпійського руху в умовах глобалізації та цифрової епохи. У сучасних умовах глобалізації та цифрової епохи Олімпійський рух стикається з низкою комплексних викликів та суперечностей, що визначають його розвиток і роль у світовому спорті. З одного боку, глобалізація сприяє поширенню ідеалів Олімпізму, зміцненню міжнародного діалогу та підвищенню миротворчого потенціалу Ігор. З іншого боку, вона підсилює політичні та геополітичні конфлікти, що проявляються у формі бойкотів і санкцій, як це сталося під час Олімпійських ігор у Москві 1980 року та Лос-Анджелесі 1984 року, а також у сучасних санкціях проти окремих країн через військові або політичні дії. Зростання комерційного впливу та глобальних медіа створює нові суперечності: спонсорські інтереси та фінансова залежність організаторів Ігор іноді ставлять під сумнів принципи рівності спортсменів і справедливості змагань. Наприклад, високотехнологічне

спорядження та сучасні тренажери, доступні лише в розвинених країнах, дають їхнім спортсменам явну перевагу над представниками країн із обмеженою інфраструктурою. Цифрова трансформація додає нових викликів і можливостей. Соціальні мережі та онлайн-трансляції дозволяють Олімпійському руху досягати глобальної аудиторії та підвищувати зацікавленість глядачів, проте вони водночас створюють ризики поширення дезінформації, маніпуляцій суспільною думкою та кібербулінгу. Крім того, цифрові технології у спорті, такі як аналітичні платформи для відстеження фізичних показників або біомеханічні сенсори, підвищують ефективність тренувань, але також загострюють технологічну нерівність між країнами. Розвиток цифрових методів допінгу та обходу антидопінгового контролю додає ще одну суперечливу площину, оскільки поєднує високі технології та етичні ризики. Соціальні та культурні аспекти цифровізації проявляються у конфлікті між глобальними комерційними інтересами та місцевими спортивними традиціями. Наприклад, популяризація великих міжнародних подій через медіа може призводити до культурної гомогенізації та зменшення уваги до національних видів спорту. Водночас цифрові платформи відкривають нові можливості для інклюзивності та залучення різних соціальних груп, що важливо для формування ціннісно багатої спортивної спільноти. Для сталого розвитку Олімпійського руху необхідне комплексне поєднання інноваційних технологій із дотриманням основоположних принципів Олімпізму. Це передбачає розробку ефективних механізмів управління цифровим середовищем, включно з контролем за онлайн-активністю, кібербезпекою та етичним використанням великих даних. Водночас слід забезпечити рівні можливості для спортсменів з різних країн, зберігаючи миротворчий та культурний потенціал Олімпійських ігор. Лише такий баланс між інноваціями та традиційними цінностями дозволить руху зберегти свою значущість у глобалізованому світі, підвищити ефективність міжнародного спортивного діалогу та сприяти гармонійному розвитку спорту на всіх рівнях [9].

У сучасних умовах глобалізації та цифрової трансформації Олімпійський рух стикається з низкою складних викликів і суперечностей, що визначають його подальший розвиток. Глобалізаційні процеси сприяють поширенню ідей Олімпізму, зміцненню міжнародної співпраці та розвитку спортивної культури в усьому світі. Водночас вони загострюють політичні та геополітичні конфлікти, що проявлялися, зокрема, у бойкотах минулих Ігор і сучасних санкціях проти окремих країн через їхню зовнішню політику. Такі суперечності ставлять під загрозу ідеали рівності та солідарності, що є фундаментальними для Олімпійського руху. Цифрова епоха відкрила нові перспективи для Олімпійських ігор, але водночас призвела до виникнення значних ризиків. Технологічні інновації, що застосовуються на Іграх Tokyo 2020 та Paris 2024, зокрема хмарні сервіси для трансляцій, штучний інтелект (ШІ) для обробки спортивного контенту та розширена аналітика даних, покращують якість трансляцій і доступ до інформації для глядачів по всьому світу. Паризькі Ігри 2024 впровадили масштабну інфраструктуру 5G, мережі сенсорів IoT, AR/VR-досвід для вболівальників та централізацію даних у хмарі, що значно розширило можливості цифрової взаємодії зі спортивним контентом. Такі технічні рішення створили основу для «Smart Stadiums» та інтелектуального управління подіями. Водночас цифрова трансформація породжує низку ризиків. Передусім це загрози кібербезпеки: Paris 2024 стали мішенню для численних атак, включно зі складними бот-атаками, фішинговими кампаніями, створенням фейкових вебсайтів та спробами викрадення даних користувачів і службових систем організації Ігор. Аналізи експертів показують, що зростання цифровізації подій значно підвищує вразливість до кібератак, а кількість таких загроз суттєво перевищила рівні попередніх Олімпіад. Ще одним серйозним цифровим ризиком стали AI-deepfake кампанії, які використовувалися для поширення дезінформації про результати змагань, створення фальшивих матеріалів про спортсменів та дискредитації учасників і навіть організаторів. Ці випадки підкреслюють подвійний характер технологій, коли ШІ одночасно служить інструментом підвищення якості Ігор та засобом для маніпуляцій та атак. Інші суперечності виникають у сфері етики та допінгу. Незважаючи на розроблення та посилення антидопінгових програм, випадки неповного розкриття позитивних тестів та суперечки навколо застосування певних технологій вимірювання продуктивності показують, що боротьба за «чистий спорт» залишається гострим питанням. Для забезпечення сталого розвитку Олімпійського руху в умовах цифрової епохи необхідне ефективне поєднання технологічних

© Наталія, Семаль, Надія, Степчук, 2025

інновацій із дотриманням основних олімпійських цінностей – чесності, рівності та солідарності. Це передбачає не лише впровадження передових ІТ-рішень, а й посилення кібербезпеки, етичних норм використання даних і прозорого цифрового середовища. Такий баланс між інноваціями та традиціями сприятиме збереженню миротворчого та культурного потенціалу Олімпійських ігор, підвищенню їх значущості як глобального спортивного явища та гармонійному розвитку міжнародного спорту в умовах глобалізації [10].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Глобалізаційний та цифровий контекст значно впливає на розвиток Олімпійського руху, створюючи одночасно нові можливості та загострюючі існуючі суперечності. З одного боку, глобалізація сприяє поширенню олімпійських цінностей, міжнародному діалогу та розвитку спортивної культури. З іншого – політичні та геополітичні конфлікти, комерціалізація і технологічна нерівність ставлять під сумнів принципи рівності та чесності змагань. Цифрові технології відіграють ключову роль у трансформації Олімпійських ігор, розширюючи можливості трансляцій, аналітики, взаємодії з глядачами та розвитку «Smart Stadiums». Водночас вони створюють ризики кібербезпеки, поширення дезінформації та технологічної нерівності між спортсменами і країнами. Етичні та соціальні аспекти цифровізації залишаються критично важливими: необхідно балансувати між інноваційними можливостями та збереженням культурного і миротворчого потенціалу Ігор, забезпечуючи інклюзивність, чесність і дотримання антидопінгових норм. Комплексне управління цифровим середовищем, включно з кібербезпекою, прозорим використанням даних та цифровою аналітикою, є необхідною умовою для сталого розвитку Олімпійського руху в XXI столітті.

Перспективи подальших досліджень. Дослідження ефективних стратегій кіберзахисту міжнародних спортивних подій, аналіз ризиків цифрових платформ та розробка систем попередження кіберзагроз.

Аналіз ролі штучного інтелекту, біометричних технологій та аналітичних платформ у підвищенні продуктивності спортсменів, а також оцінка етичних меж їх використання.

Вивчення впливу глобальних медіа та цифрових платформ на культурну ідентичність спорту, інклюзивність та формування цінностей молодого покоління.

Дослідження способів зменшення технологічної та ресурсної нерівності між країнами, забезпечення рівних умов для підготовки та участі спортсменів із різних регіонів.

Аналіз ролі Олімпійських ігор як інструменту міжнародного діалогу та «м'якої сили» у цифрову епоху, включаючи вплив на громадську думку та дипломатичні відносини.

Список використаних джерел

Theodorakis, Y., Georgiadis, K., & Hassandra, M. (2024). *Evolution of the Olympic Movement: Adapting to Contemporary Global Challenges*. *Social Sciences, 13*(7), 326. https://doi.org/10.3390/socsci13070326 MDPI

Omoseebi, A., Morgan, R., & Walker, S. (2024). *The Olympic Movement in the Digital Era: Legal and Ethical Challenges in Integrating E-Sports into Olympism*. *Unpublished manuscript*.

Directions for future IS research on sports digitalisation. (2025). *Information Systems Journal*, *S0963868725000204*. https://doi.org/10.1016/j.isj.2025.02004

Exploring the Application of Artificial Intelligence in the Olympic Movement. (n.d.). Francis Press.

The inclusion of E-sports into the Olympic Games: Challenges and Opportunities. (2025). *WJARR*.

Olympic Movement at the Turn of the Fifth and Sixth Technological Structures: Management Issues. (2023). *Science and Sport, 11*(2), 1-X.

Dubinsky, S., & Ingenhoff, D. (2022). *Sport-Tech Diplomacy at the Tokyo 2020 Olympic Games*. *USC Center on Public Diplomacy*

Growing the Youth Olympic Games: Comparing Millennial and Gen Z Engagement. (2021). *PMC Articles*. Flyvbjerg, B., Budzier, A., & Lunn, D. (2020). *Regression to the tail: Why the Olympics blow up*. *arXiv*. https://arxiv.org/abs/2009.14682

Mistri, J. (2025). *AI-Driven Real-Time Kick Classification in Olympic Taekwondo Using Sensor Fusion*. *arXiv*. https://arxiv.org/abs/2512.12474(

Rodríguez, J. P., & Arola-Fernández, L. (2024). *Understanding Following Patterns Among High-Performance Athletes*. *arXiv*. https://arxiv.org/abs/2405.10798

References

Theodorakis, Y., Georgiadis, K., & Hassandra, M. (2024). *Evolution of the Olympic Movement: Adapting to Contemporary Global Challenges*. *Social Sciences, 13*(7), 326. https://doi.org/10.3390/socsci13070326 MDPI

Omoseebi, A., Morgan, R., & Walker, S. (2024). *The Olympic Movement in the Digital Era: Legal and Ethical Challenges in Integrating E-Sports into Olympism*. *Unpublished manuscript*.

Directions for future IS research on sports digitalisation. (2025). *Information Systems Journal*, *S0963868725000204*. https://doi.org/10.1016/j.isj.2025.02004

Exploring the Application of Artificial Intelligence in the Olympic Movement. (n.d.). Francis Press.

The inclusion of E-sports into the Olympic Games: Challenges and Opportunities. (2025). *WJARR*.

Olympic Movement at the Turn of the Fifth and Sixth Technological Structures: Management Issues. (2023). *Science and Sport, 11*(2), 1-X.

Dubinsky, S., & Ingenhoff, D. (2022). *Sport-Tech Diplomacy at the Tokyo 2020 Olympic Games*. *USC Center on Public Diplomacy*

Growing the Youth Olympic Games: Comparing Millennial and Gen Z Engagement. (2021). *PMC Articles*. Flyvbjerg, B., Budzier, A., & Lunn, D. (2020). *Regression to the tail: Why the Olympics blow up*. *arXiv*. https://arxiv.org/abs/2009.14682

Mistri, J. (2025). *AI-Driven Real-Time Kick Classification in Olympic Taekwondo Using Sensor Fusion*. *arXiv*. https://arxiv.org/abs/2512.12474(

Rodríguez, J. P., & Arola-Fernández, L. (2024). *Understanding Following Patterns Among High-Performance Athletes*. *arXiv*. https://arxiv.org/abs/2405.10798

NATALIA, SEMAL – Candidate of Sciences in Physical Education and Sports,
Associate Professor of the Department of Physical Education, Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine)
E-mail: natalija.semal@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1998-3460

NADIYA, STEPCHUK – Senior Lecturer, Department of Physical Education
Uzhhorod National University (Uzhhorod, Ukraine)
E-mail: nadia.stepcuk@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8051-3858

THE OLYMPIC MOVEMENT AS A GLOBAL SOCIO-CULTURAL PHENOMENON: THE IMPACT OF THE OLYMPIC GAMES ON INTERNATIONAL DIALOGUE, PEACE AND INTERCULTURAL COMMUNICATION

Abstract

This article is devoted to a comprehensive sociocultural analysis of the Olympic movement as a global phenomenon and its impact on international dialogue, the promotion of peace, and the development of intercultural communication in the context of contemporary civilizational transformations. The purpose of the article is to conduct a comprehensive sociocultural analysis of the Olympic movement as a global phenomenon and to identify its impact on the formation of international dialogue, the promotion of peace, and the development of intercultural communication in the context of modern civilizational transformations. The article examines the theoretical and practical foundations of the discipline "Olympic Movement. History of Physical Culture and Sport," justifies methodological approaches to the study of the Olympic Movement as a sociocultural phenomenon, and analyzes the philosophical and value foundations of Olympism and their influence on the humanistic paradigm of modern sport. Special attention is paid to the significance of the Olympic Games as an instrument of international dialogue and "soft power," as well as the peacemaking potential of the movement, in particular the concept of the Olympic Truce. It examines the mechanisms of intercultural communication through symbols, rituals, cultural practices, and the media space, as well as the main challenges and contradictions in the development of the Olympic movement in the context of globalization and digitalization. The implementation of these tasks allows us to form a holistic view of the Olympic movement as an important sociocultural factor in strengthening international understanding and a culture of peace. Digital technologies play a key role in the transformation of the Olympic Games, expanding the possibilities for broadcasting, analytics, interaction with viewers, and the development of "Smart Stadiums."

© Наталія, Семаль, Надія, Степчук, 2025

At the same time, they create risks of cybersecurity, the spread of misinformation, and technological inequality between athletes and countries. It has been concluded that the Olympic movement in the modern world is not only a sporting phenomenon, but also a complex sociocultural phenomenon that combines humanistic ideals, a peacemaking mission, and communicative potential. Through sport, it creates a global space for dialogue, promotes peace and intercultural interaction, and acts as an important factor in the development of human civilization. Comprehensive management of the digital environment, including cybersecurity, transparent data use, and digital analytics, is a prerequisite for the sustainable development of the Olympic Movement in the 21st century.

Key words: Olympic Movement, Olympism, peacemaking potential, Olympic truce, globalization, digital age, sociocultural analysis, international dialogue, peace, intercultural communication, history of physical culture and sports.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 19.10.2025
Accepted date 19.11.2025
Published date 20.12.2025

How to cite: **Семаль, Наталія, Степчук, Надія**. Олімпійський рух як глобальний соціокультурний феномен: вплив Олімпійських ігор на міжнародний діалог, мир та міжкультурну комунікацію. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 168–181.

doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-18

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ
PHILOSOPHY OF EDUCATION

УДК 130.2:37:008:316.7
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-19

ДИЗАЙН І КУЛЬТУРНИЙ ПРОФІЛЬ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ НА СЛОБОЖАНЩИНІ XIX СТ.: ДО ПРОБЛЕМИ РОЗРІЗНЕННЯ КУЛЬТУРНИХ І ПОЛІТИЧНИХ КОРДОНІВ

РАДІОНОВА, НАТАЛІЯ[1]

Анотація

Статтю присвячено дослідженню специфіки структурування освітнього простору на Слобожанщині XIX століття у контексті сучасних викликів українській системі освіти та її вразливості в наслідок розмивання культурних і політичних меж національного освітнього простору. Такий ракурс дає змогу глибше визначити роль освіти не лише як механізму трансляції знання та формування культурних цінностей, а в першу чергу, як інституційно-нормативного і символічного простору перетину культурних і політичних кордонів. Звернення до досвіду Слобожанщини XIX століття дозволяє вибудувати певні аналогії у відповіді на питання: якою мірою освіта здатна конструювати, деконструювати або трансформувати культурні і політичні межі держави. У статті застосовано комплексу методологічну програму, яка передбачає поєднання діалектико-синтетичного методу з методом історичної компаративістики та феноменологічно-топологічного аналізу у поєднанні з методологічним потенціалом подвійної герменевтики, а також структурно-функціональний підхід. Це дозволяє визначити тенденції трансформації та накладання свого/чужого освітнього і культурного досвіду в межах локально-регіонально окресленого слобожанського освітнього простору. З'ясовано, що історичний досвід «м'якого» розширення кордонів слобожанської регіональної субкультури, що відіграло важливу роль у визначенні освітньо-культурного профілю даного регіону як мультикультурного з акцентом на національно-етнічній унікальності, значно сприятиме розумінню специфіки сучасних націотворчих процесів, які в умовах війни набувають стратегічного значення. У цьому контексті особливого значення набувають комунікативні практики, як стратегічний ресурс недопущення втрати державою молоді, що опинилася в умовах вимушеної освітньої мобільності. У статті зроблені узагальнення, що історико-філософський аналіз динаміки освітнього простору, виразно доводить значущість локальних традицій і культурних практик українського народу у змістовному наповненні освіти, що дозволить сформувати у здобувачів освіти здатність до культурної саморепрезентації та усвідомленої участі у націотворчих процесах.

Ключові слова: освіта, освітній простір, національна ідентичність, культурні кордони, політичні кордони, міграція, освітня мобільність, війна, Слобожанщина XIX ст.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Глобалізація, цифровізація, міграційні процеси, освітня і академічна мобільність розмивають межі політичних і культурних спільнот, змінюючи їх символічні та когнітивні кордони. Освітній простір у цих викликах виступає одночасно як простором нормативного (державні освітні стандарти та програми формування національної ідентичності) відтворення кордонів так і простором їх символічного і культурного подолання. У зв'язку з цим виникає нагальна проблема переосмислення ролі освіти не лише як механізму трансляції знання та формування культурних цінностей, а в першу чергу, як інституційно-нормативного і символічного простору перетину культурних і політичних кордонів. Тобто, центральним є питання: якою мірою освіта здатна конструювати, деконструювати або трансформувати культурні і політичні межі держави. Адже, з одного боку, освітньо-навчальні інституції повинні легітимізувати певні культурні канони і політичні наративи, створюючи у такий спосіб символічні кордони свого/чужого світу, а з іншого боку – сучасна освіта все активніше стверджує свою інструментальну здатність до транскультурного переходу та формування нового глобального типу громадянської ідентичності. Окрім інших ризиків від глобальної освітньої інтеграції, яка передбачає уніфікацію стандартів, програм, навчальних матеріалів, що автоматично

[1] Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди (Харків, Україна)
E-mail: radionova_natali@i.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7624-5539

© Наталія, Радіонова, 2025

посилює залежність від зовнішніх центрів і освітніх політик, перш за все слід звернути увагу на ризики розмивання культурно-національних та історично сталих наративів, які окреслюють просторові межі українського світу. За влучним зауваженням Г. Почепцова: «Ми живимо у світі політики, і байдуже, чи цікавить вона нас…політичну арифметику створюють на полі медіа» (Почепцов, 2022, с. 239). Особливо гостро ця проблема дається взнаки у контексті війни і загрози проникнення ворожих наративів в український освітній простір через опосередковані канали, коли вплив здійснюється не через прямий контакт, а через третю сторону, яка формально не асоціюється з первинним джерелом. Так зване «відсторонене впровадження» можуть здійснювати на перший погляд нейтральні інституції і програми (навчальні платформи, переклади, міжнародні культурні і соціальні програми, програми академічного стажування, публікації, публічні лекції тощо), що ускладнює критичне сприйняття інформації. Тож, вимушена освітня міграція для України створює не лише освітню проблему, але й безпекову.

Питання національної безпеки України, яке є пріоритетним у безпековій, правовій, економічній та інформаційній сфері, сьогодні все активніше переноситься у філософську площину (В. Андрущенко, Є. Бистрицький, М. Бойченко, В. Воронкова, О. Дзьобань, М. Култаєва, С. Пролеєв та ін.). Проблема міграції, відкритості й закритості суспільних, політичних і культурних кордонів, у той чи інший спосіб, визначена у працях В. Агеєвої, В. Брехуненка, Я. Верменич, Ю. О. Забужко, Калиновського, Г. Корж, С. Корнієнко, А. Кузишина та ін. Також, нагальним є питання як забезпечити, щоб освітні й академічні програми стажування сприяли «м'якій» інтеграції у глобальний освітній простір, не створюючи загрози культурного відчуження та втрати національної ідентичності. Історичний досвід «м'якого» розширення кордонів слобожанської регіональної субкультури, що відіграло важливу роль у визначенні освітньо-культурного профілю даного регіону як мультикультурного з акцентом на національно-етнічній унікальності, значно сприятиме розумінню специфіки сучасних націотворчих процесів, які в умовах війни набувають стратегічного значення.

Методологія дослідження. У статті застосовано комплексу методологічну програму, яка передбачає поєднання діалектико-синтетичного методу з методом історичної компаративістики та феноменологічно-топологічного аналізу у поєднанні з методологічним потенціалом подвійної герменевтики, а також структурно-функціональний підхід. Це дозволяє визначити тенденції трансформації та накладання свого/чужого освітнього і культурного досвіду в межах локально-регіонально окресленого слобожанського освітнього простору, що дає змогу дослідити як відбувається розширення культурних кордонів завдяки відкриттю на початку XIX століття Університету, а також як змінюється культурний профіль даного регіону. Використання прогностичного методу дозволяє виявити за аналогом досвіду структурування освітнього простору європейського зразка на Слобожанщині XIX ст., механізми виникнення альтернативних культурних практик у сучасному освітньому просторі, що дозволить поглибити його розуміння як динамічної системи взаємопроникнення та взаємоузгодження глобального і локального знання, національних, транснаціональних та інтеркультурних смислів в сучасному цифровому освітньому середовищі.

Об'єкт дослідження. Соціокультурний і освітній простір Слобожанщини XIX століття.

Предмет дослідження. Освітня демаркація політичних і культурних кордонів як механізм встановлення протодемократії та реалізації духовної свободи на Слобожанщині XIX ст.

Мета даного дослідження полягає у філософському осмисленні специфіки розрізнення політичних і культурних кордонів на прикладі структурування освітнього простору на Слобожанщині XIX століття, а також виявленні механізмів через які освітні практики формують уявлення про «власний» культурний світ.

Завдання дослідження: проаналізувати історичні, політичні та соціокультурні умови, які вплинули на структурування освітнього простору на Слобожанщині XIX ст.; виявити роль філософії у створенні інтелектуального дизайну і культурного профілю даного регіону у контексті націотворчих процесів; розкрити амбівалентність політичних і культурних кордонів в освітніх практиках Харківського університету; показати, що освітній простір є простором формування локальної ідентичності та культурного спротиву, попри політичні обмеження і ризики «урізання» української території.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів.

Історична доля українського народу формувалася в умовах тривалих міграційних потоків, що протягом століть пролягали через українські землі з Азії до Європи. Таке геополітичне розташування істотно впливало на утворення «м'яких» політичних кордонів України з сусідніми державами. Ця «м'якість» поєднувала в собі як ризики їхньої потенційної руйнації, так і можливості для розбудови багатовекторної культурної політики та розвитку мультикультурних зв'язків (Радіонова, Швидун, 2023, с. 112).

На початку XIX століття Слобожанщина, незважаючи на колоніальну політику царського уряду, зберігала культурний суверенітет. Це пояснюється тим, що «терени Слобожанщини представники російської еліти й далі сприймали як частину українського простору» (Брехуненко, 2025, с. 152). Крім того, характерною ознакою заселення регіону була його національна строкатість: серби, калмики, великороси, волохи, євреї тощо. Духовна і матеріальна культура цього регіону синтезувала більше двадцяти національно-культурних стихій (Радіонова, 2008, с.147). Наприкінці XVIII століття відбулося переселення з Правобережжя так званих «польських українців» (Брехуненко, 2025, с. 152), а з відкриттям Харківського університету (1804 р.) зростає кількість польського, німецького, литовського населення, що характеризує цей регіон як мультикультурний ранньомодерного зразку. Хоча з приводу застосування до XIX-го століття в українському варіанті терміну «ранній модерн» точиться чимало дискусій, варто послатися на М. Поповича, який вважає, що йдеться про той самий час, який для Англії починається у XVII ст., Франції – у XVIII, тобто про принциповий розрив з тими патернами, які визначали традиційне суспільство (Попович, 2023, с. 167). Досвід слобідського регіону свідчить, що саме такі «розриви», які започаткували світоглядні злами і прискорили ціннісні ревізії у всіх сферах соціокультурного буття відбулися з відкриттям Харківського університету, що сприяло виникненню нових соціокультурних синтезів і встановлення практик культурного і освітнього діалогу з країнами тогочасної Європи. Такі освітні інновації не були для України германевтичним експортом, бо накладалися на започатковану Києво-Могилянською академією традицію освітніх стажувань. Згідно до вимог цієї форми навчально-наукової діяльності, яка була вписана в Статут Університету як обов'язкова, програма освітньої мобільності складала значну частку навчально-наукового навантаження викладачів, передбачала перебування в декількох європейських університетах протягом одного навчального року (Радіонова, Швидун, 2023, с. 113). Позитивним моментом програми освітньої мобільності, яку було реалізовано протягом всього XIX століття, була її симетричність, так як не лише українські студенти і викладачі навчалися в європейських університетах, але й іноземці навчалися та викладали в Харківському університеті.

Освітня мобільність в умовах війни є вимушеною і, відповідно, на особистісному рівні позначена міграційною логікою нестабільності, сумнівності та ризикованості, а на державному рівні – набуває принципово нового змісту, оскільки її траєкторії дедалі частіше визначаються логікою неповернення, що посилює ризики втрати людського капіталу.

Адже, спричинене безпековими вимогами вимушене переміщення викладачів і студентів за кордон, поступово перетворюється з тимчасового заходу на довгострокову стратегію виживання й професійного розвитку у приймаючих інституціях, що часто супроводжується реконфігурацією особистої біографії. Зокрема, інституція чи програма обміну, яка пропонує знання з певного предмету, наприклад, університетський курс з слав'янознавства у країнах Європейського союзу, яка формально не частиною пропагандистської машини рф., але через навчальні плани, викладацькі матеріали, канон літератури чи історичні інтерпретації імперських чи геополітичних наративів може опосередковано передавати культурні чи ідеологічні смисли, які збігаються, резонують або підтримують позицію країни-агресора. Через такий освітній канал також може транслюватися й ідеологічно забарвлена метафорика політичних кордонів, поширюючи не властиві нашому розумінню смисли (польські або угорські) слов'янської історії, національної пам'яті, відносин з Україною тощо. Безумовно, це є неприпустимим у критично вразливій ситуації, такій як вимушена освітня мобільність української учнівської і студентської молоді під час війни. Особливо, якщо це стосується довготривалого перебування української молоді у статусі біженців, коли вони здобувають освіту в державних школах інших країн. Національно орієнтована система освіти має на меті активізацію цінностей власної культури, що переважно здійснюється через певні культурні коди і сим-

© Наталія, Радіонова, 2025

воли рідного народу. Тож, «міграція є своєрідною формою подолання політичних і соціокультурних кордонів, яка передбачає усвідомлену або спонтанну (під впливом форс-мажорних обставин) зміну місця проживання, політико-правового і соціально-економічного середовища» (Данильян, Калиновський, 2025, с. 21). Тут варто взяти до уваги, що велика кількість українських дітей перебуває під час війни у Польщі. Країна має власні наративи, які репрезентують польську національну перспективу у розумінні історичних перетинів польсько-українських відносин. З огляду на той факт, що парадигма пам'яті становить значний інтерес серед польських дослідників у галузі суспільних і гуманітарних наук, зокрема, посилаючись на колективну монографію «Колективна пам'ять, примирення і міжнародні відносини» (Колективна пам'ять, 2023) та монографію професора Вроцлавського університету М. Гольки «Суспільна пам'ять та її імпланти» (Голька, 2022), варто наголосити, що інтерпретації історично сталих взаємовідносин України і Польщі торкаються різних пластів суспільної пам'яті. Зокрема, польсько-український конфлікт пам'яті – «Волинь'43» (Колективна пам'ять, 2023, С.69 – 85). Включення української молоді у інваріативний пам'яттєвий дискурс, потенційно може спричинити її символічний перехід у інший культурно-політичний простір. Особливо, коли це торкається освітньо-виховних практик дітей шкільного віку, в яких важливе значення має формування національної ідентичності та світоглядна складова (Корж, 2024, с. 60).

У цьому контексті особливого значення набувають комунікативні практики як стратегічний ресурс недопущення втрати державою молоді, що опинилася в умовах вимушеної освітньої мобільності. Як свідчить досвід Слобожанщини XIX століття, саме комунікативні практики є важливим елементом соціокультурної системи, від дієздатності якої залежить можливість адаптації до ціннісних інваріантів без розмивання власних (Радіонова, 2023, с. 26). Подібні культурологічні студії на локальному рівні слобожанського освітнього простору були започатковані професорами-іноземцями, які приїздили працювати в університет. Центральною темою цих студій є питання, поставлене професором Г. Шафариком у актовій промові «Про характер культур слов'янських загалом»: яким чином із максимальною обачністю підходити до дослідження характеру окремих народів, які суттєво різняться між собою культурними традиціями, релігійними уявленнями та історичним досвідом (Радіонова, 2008, с.147). В цьому полягає й «важливість національної свободи, що дає змогу кожній нації розвивати власні унікальні цілі, традиції та інститути, які можна перевірити за допомогою клопітних випробувань і помилок упродовж століть» (Газоні, 2025, с. 124). Це питання набуває особливої ваги у контексті воєнних викликів. Адже, кордони не лише окреслюють території, але й структурують простір взаємодії різних етнокультурних груп, вони визначають рамки міжкультурного порозуміння та потенційної напруги.

Варто наголосити, що вагомою атрибутивною характеристикою сучасного освітнього простору є його цифровізація. Це значно спрощує практики інституційної комунікації – регулярні контакти між університетами, науковими спільнотами та студентами, які перебувають за кордоном. Серед таких комунікативних практик важливими є включення у спільні освітні проекти, дистанційні програми, онлайн-курси, що дає змогу зберігати академічні зв'язки та забезпечувати довготривалу взаємодію з тими, хто перебуває в іншомовному та інкультурному освітньому середовищі. Мабуть, дієвим було би й започаткування на державному рівні спрощеної програми вступу в українські виші на українознавчі спеціальності (українська культура, мова, історія) для тих, хто перебуває за кордоном. Здається, що такі ініціативи з боку держави дозволили б вибудувати модель «мобільної присутності», за якої фізична відсутність молоді в Україні компенсується їхнім активним залученням у національний освітній простір. Така модель мінімізує ризики перетинання державного кордону як остаточного «перетинання» культурних і політичних кордонів України.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Історичний досвід структурування освітнього простору на Слобожанщині XIX століття виразно демонструє, що саме освіта є «проектувальником» унікального культурно-освітнього дизайну регіону, шо позначилось на ціннісних орієнтаціях тогочасної спільноти, самооновлення якої супроводжувалося світоглядним зламами, засвідчуючи внутрішній драматизм регіону, бо ідеї свободи і гідності, транслятором яких була філософія, наштовхувалися на спротив з боку офіційної політичної влади російської імперії, що неминуче призвело до культурного відчуження даного регіону. Зростання

ролі локальних звичаїв та просвітницьких ініціатив, спрямованих на збереження регіональної самобутності, у метафоричному сенсі сприяло руйнації політичних кордонів. Важливою перспективою подальших розвідок у даному напрямку є можливість інтерпретації цього досвіду у якості методологічного орієнтиру для створення механізмів протидії політичним і культурним інтервенціям, особливо в умовах повномасштабної війни та пов'язаних із нею геополітичних трансформацій. Отримані результати відкривають перспективу «філософії пограниччя» у сучасних освітніх і виховних практиках для розроблення стратегій національно-патріотичного і громадянського виховання. Насамперед, історико-філософський аналіз динаміки освітнього простору у сучасних контекстах передбачає посилення значущості локальних традицій і культурних практик українського народу у змістовному наповненні освіти, що дозволить сформувати у здобувачів освіти здатність до культурної саморепрезентації та усвідомленої участі у націотворчих процесах.

Список використаних джерел

Брехуненко В., 2025. Історичні межі України та сучасні кордони українським коштом. Київ, 244 с.

Брехуненко В., Бойко П., Заяць А., 2023. Просторові межі українського світу: комплекс уявлень та їхня реалізація в ранньомодерній Україні (XVI–XVIII ст.). Львів; Київ, 480 с.

Газоні Й., 2025. Чеснота націоналізму. Пер. з англ. О. Качала. Київ: Наш Формат, 256 с.

Голька М., 2022. Суспільна пам'ять та її імпланти. Пер. з польськ. В. Ф. Саган; наук. ред. А. М. Киридон, С. С. Троян. Київ: Ніка-Центр, 216 с.

Данильян О., Калиновський Ю., 2025. Міграція як форма подолання соціокультурних та політичних кордонів: філософський контекст. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. 2025. № 4 (67). Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. С. 8–29.

Дзьобань О., 2025. Феномен національної безпеки в синергетичному контексті. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. 2025. № 4 (67). Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. С. 30–44.

Колективна пам'ять, примирення і міжнародні відносини, 2023. Колективна монографія / наук. ред. Ніколя Масловскі, Анжей Шептицький; наук. ред. укр. Видання А.М. Киридон, С.С. Троян; пер. з польск. В.Ф. Саган. Київ : Ніка-Центр, 200 с.

Корж Г., 2024. Дитина і проблема політичних кордонів: філософсько-педагогічний аспект. Humanities Studies. 2024. Вип. 20 (97). С. 58–63.

Нора П., 2014. Теперішнє, нація, пам'ять. Пер. із фр. А. Репи. Київ: ТОВ «Видавництво КЛІО», 272 с.

Попович М., 2023. Філософія свободи. Харків: Фоліо, 524 с.

Почепцов Г., 2022. Токсичний інфопростір. Як зберегти ясність мислення і свободу дій. Харків: Віват, 384 с.

Радіонова Н., 2023. Комунікативні практики XIX століття, або дещо про їхню користь і шкідливість для постіндустріальної доби. Освітній дискурс: збірник наукових праць. 2023. Вип. 44 (4–6). С. 22–29.

Радіонова Н., 2008. Репрезентації філософії в освітньому просторі Слобожанщини у XIX столітті. Суми: ВАТ «СОД»; Козацький вал, 320 с.

Радіонова Н., Швидун Л., 2023. Освітня мобільність як комунікація: глокальний український досвід у темпоральних рамках модерну. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2023. Вип. 49. С. 111–117.

References

Brekhunenko V., 2025. Istorychni mezhi Ukrainy ta suchasni kordony ukrainskym koshtom [Historical borders of Ukraine and contemporary borders at the expense of Ukrainians]. Kyiv, 244 p.

Brekhunenko V., Boiko P., Zaiats A., 2023. Prostorovi mezhi ukrainskoho svitu: kompleks uiavlen ta yikh realizatsiia v rannomodernii Ukraini (XVI–XVIII st.) [Spatial borders of the Ukrainian world: A set of conceptions and their implementation in early modern Ukraine (16th–18th centuries)]. Lviv; Kyiv, 480 p.

Hazoni Y., 2025. Chesnota natsionalizmu [The virtue of nationalism]. Per. z anhl. O. Kachala. Kyiv: Nash Format, 256 p.

Holka M., 2022. Suspilna pamiat ta yii implanty [Social memory and its implants]. Per. z pol. V. F. Sahan; nauk. red. A. M. Kyrydon, S. S. Troian. Kyiv: Nika-Tsentr, 216 p.

Danylyan O., Kalynovskyi Yu., 2025. Migratsiia yak forma podolannia sotsialno-kulturnykh ta politychnykh kordoniv: filosofskyi kontekst [Migration as a form of overcoming socio-cultural and political borders: Philosophical context]. Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. 2025. No. 4 (67). Seriia: filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia. P. 8–29.

Dzoban O., 2025. Fenomen natsionalnoi bezpeky v synerhetychnomu konteksti [The phenomenon of national security in a synergetic context]. Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. 2025. No. 4 (67). Seriia: filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia. P. 30–44.

Kolektyvna pamiat, prymyrennia i mizhnarodni vidnosyny [Collective memory, reconciliation and international relations], 2023. Kolektyvna monohrafiia / nauk. red. Nikolia Maslovski, Anzhei Sheptytskyi; nauk. red. ukr. vydannia A. M. Kyrydon, S. S. Troian; per. z pol. V. F. Sahan. Kyiv: Nika-Tsentr, 200 p.

© Наталія, Радіонова, 2025

Korzh H., 2024. Dytyna i problema politychnykh kordoniv: filosofsko-pedahohichnyi aspekt [The child and the problem of political borders: Philosophical and pedagogical aspect]. Humanities Studies. 2024. Vyp. 20 (97). P. 58–63.

Nora P., 2014. Teperishnie, natsiia, pamiat [The present, the nation, memory]. Per. iz fr. A. Repy. Kyiv: TOV «Vydavnytstvo KLIO», 272 p.

Popovych M., 2023. Filosofiia svobody [Philosophy of freedom]. Kharkiv: Folio, 524 p.

Pocheptsov H., 2022. Toksichnyi infoprostir. Yak zberehty yasnist myslennia i svobodu dii [Toxic information space: How to preserve clarity of thinking and freedom of action]. Kharkiv: Vivat, 384 p.

Radionova N., 2023. Komunikatyvni praktyky XIX stolittia, abo deshcho pro yikhnuiu koryist i shkidlyvist dlia postindustrialnoi doby [Communicative practices of the nineteenth century, or on their benefits and harms for the post-industrial age]. Osvitnii dyskurs: zbirnyk naukovykh prats. 2023. Vyp. 44 (4–6). P. 22–29.

Radionova N., 2008. Reprezentatsii filosofii v osvitnomu prostori Slobozhanshchyny u XIX stolitti [Representations of philosophy in the educational space of Slobozhanshchyna in the nineteenth century]. Sumy: VAT «SOD»; Kozatskyi val, 320 p.

Radionova N., Shvydun L., 2023. Osvitnia mobilnist yak komunikatsiia: hlokalnyi ukrainskyi dosvid u temporalnykh ramkakh modernu [Educational mobility as communication: Glocal Ukrainian experience within the temporal framework of modernity]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filos.-politoloh. studii. 2023. Vyp. 49. P. 111–117.

NATALIIA, RADIONOVA – Doctor of Philosophical Sciences,
Professor, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Kharkiv, Ukraine)
E-mail: radionova_natali@i.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7624-5539

DESIGN AND CULTURAL PROFILE OF THE EDUCATIONAL SPACE IN SLOBOZHANSHCHYNA IN THE NINETEENTH CENTURY: ON THE PROBLEM OF DISTINGUISHING CULTURAL AND POLITICAL BORDERS

Abstract

This article examines the specific ways in which the educational space in Slobozhanshchyna was structured in the nineteenth century, situating this historical case within contemporary challenges facing the Ukrainian education system and its vulnerability to the blurring of cultural and political borders within the national educational space. This perspective allows for a fuller understanding of the role of education not only as a mechanism for transmitting knowledge and shaping cultural values, but, above all, as an institutional, normative and symbolic space in which cultural and political boundaries intersect. Turning to the experience of nineteenth-century Slobozhanshchyna makes it possible to draw certain analogies in addressing the question of the extent to which education is capable of constructing, deconstructing or transforming the cultural and political borders of the state. The article employs a comprehensive methodological framework that combines the dialectical-synthetic method with historical comparativism and phenomenological-topological analysis, together with the methodological potential of double hermeneutics and a structural-functional approach. This makes it possible to identify trends in the transformation and overlapping of local and external educational and cultural experiences within the locally and regionally defined Slobozhanshchyna educational space. It is shown that the historical experience of the ‘soft’ expansion of the borders of the Slobozhanshchyna regional subculture, which played an important role in defining the educational and cultural profile of this region as multicultural, with an emphasis on national and ethnic uniqueness, can significantly contribute to a better understanding of the specific features of contemporary nation-building processes, which acquire strategic importance in the context of war. In this context, communicative practices gain particular importance as a strategic resource for preventing the loss to the state of young people who find themselves in conditions of forced educational mobility. The article concludes that a historical and philosophical analysis of the dynamics of the educational space clearly demonstrates the importance of local traditions and cultural practices of the Ukrainian people in shaping the content of education, enabling students to develop the capacity for cultural self-representation and conscious participation in nation-building processes.

Key words: education, educational space, national identity, cultural borders, political borders, migration, educational mobility, war, Slobozhanshchyna in the nineteenth century.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 09.10.2025
Accepted date 19.11.2025
Published date 09.12.2025

How to cite: **Радіонова, Наталія**. Дизайн і культурний профіль освітнього простору на Слобожанщині XIX ст.: до проблеми розрізнення культурних і політичних кордонів. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 182–187.
doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-19

UDC 349.6:502.131.1(474.5)
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-20

CHALLENGES AND PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF WILDLIFE PROTECTION CASE OF LITHUANIA

DALIA, PERKUMIENĖ[1],
AURELIJA, SMILGINYTĖ-BALINSKIENĖ[2]

Abstract

Human activities, such as urbanization, deforestation, industrial development and other agricultural practices, often directly or indirectly affect the living conditions and populations of wildlife. Human impacts on wildlife can have negative consequences in various ways, for example, by converting natural areas to agriculture or urban areas. Wildlife can lose their habitats, which causes environmental pollution, which can negatively affect the health and living conditions of wildlife. Climate change can change their habitat conditions, food supply opportunities and migration routes. Human interference often manifests itself in the form of hunting or illegal trade in wildlife. Problem statement. First, the problem of hunting wildlife, which manifests itself in activities without the necessary permits or in violation of hunting rules and established restrictions. Hunting wildlife is a serious problem, as this activity can negatively affect wildlife populations and their ecosystems. Illegal hunting without the necessary permits or in violation of hunting regulations and restrictions can lead to excessive mortality of wild animals, which can harm their populations. Another related aspect is uncontrolled hunting practice. Illegal hunting or excessive quota of animals that are allowed to be hunted can lead to a decrease in their populations or even to their extinction. Secondly, the problem of improper fishing practices. One of the problems associated with improper fishing practices is the injury or killing of wild animals during fishing. Research objectives. To reveal the concept of wildlife and its protection, to define the concept of a wild animal and discuss its individual species; to evaluate the legal regulation of the use and protection of wildlife resources; to analyze the problems of the use and protection of wildlife resources in judicial practice.

Methodology. The following research methods were used in the work: document analysis, system analysis, abstraction, logical-analytical and linguistic. The document analysis method is used to collect and study scientific, legal documents and judicial practice related to the protection of wild animals. Applying the method of systems analysis in the context of the protection of wild animals, their complex interaction with the environment is assessed, and the difficulties that arise during the implementation of the protection of these animals are also identified. The abstraction method is used to isolate the protection of wild animals from the totality of the environmental protection institute and consider it as a separate object. The logical-analytical method is used to analyze and structure the factors that affect the populations of wild animals and their habitat.

Key words: wild animals, wildlife protection, wild animals, hunting.

Introduction. Relevance of the topic. Everyday human activities, such as urbanization, deforestation, industrial development and other agricultural practices, often directly or indirectly affect the living conditions and populations of wildlife. Human influence on wildlife can have negative consequences in various ways, for example, by changing natural areas for the benefit of agriculture or urbanized areas, wildlife can lose their habitats, causing environmental pollution, which can have negative effects on the health and living conditions of wildlife, and climate change can change their habitat conditions, food supply opportunities and migration routes. Human intervention often manifests itself in the form of hunting or illegal trade in wildlife. The intensity of such activities can have exceptionally harmful effects on many species, threatening their survival. These cases determine the relevance of the topic, since the protection of wildlife is necessary in order to preserve biodiversity and the balance of ecosystems.

Wildlife protection is a relevant and important topic, but legal regulation in this area is quite complex and constantly changing. One of the key aspects of the relevance of this topic is the threat of extinction of wild animals. The protection of many different species of wild animals is violated due to human activity and the constant reduction of their habitats. Due to the above aspects, the protection of wild animals must be strengthened in order to preserve individual animal species from extinction and maintain the stability of ecosystems.

[1] Lithuanian Engineering University of Applied Sciences (Kaunas District, Lithuania)
E-mail: perkum@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4072-3898
[2] Institute of Law and Technology,
Kazimieras Simonavicius University (Vilnius, Lithuania)
E-mail: aurelija.smil@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-1272-9918

© Dalia, Perkumienė, Aurelija, Smilginytė-Balinskienė, 2025

The relevance of the topic is determined by conflicts in the interaction between humans and wild animals. Some species of wild animals, such as wolves or bears, can pose a threat to humans and livestock. In such cases, legal regulation is relevant in order to ensure the safety of humans and wild animals and to resolve conflicts. Another aspect that emphasizes the relevance of the topic is the trade in wild animals and illegal hunting. There are various international and national legal acts aimed at combating the problems of illegal hunting and trade in wild animals. These legal acts are relevant in order to ensure the conservation of wild animals and combat the illegal use of animal resources.

Problem Statement. The following main problems are distinguished:

First, the problem of hunting wild animals, manifested by the conduct of activities without the necessary permits or in violation of hunting rules and established restrictions. Hunting wild animals is a major problem, as this activity can have a negative impact on wild animal populations and their ecosystems. Illegal hunting without the necessary permits or in violation of hunting rules and restrictions can lead to excessive mortality of wild animals, which can harm their populations. Another related aspect is uncontrolled hunting practices. Illegal hunting or an excessive quota of animals allowed to be hunted can lead to a decrease in their populations or even extinction.

Secondly, The problem of improper fishing practices. One problem associated with improper fishing practices is the injury or killing of wildlife during fishing. Some fishermen do not follow the rules designed to protect wildlife, and their activities can have a negative impact on animal populations. Incorrectly set or abandoned fishing nets or traps can injure or kill wildlife, such as birds, crustaceans or other aquatic animals. Improper fishing methods and practices can have a direct negative impact on the health of the ecosystem itself. In some cases, fishing can damage or even destroy the seabed, destroy habitats, food sources and nesting sites for wildlife, so it is necessary to take action to limit improper fishing practices and ensure proper protection for wildlife.

The problem of the sale and keeping and breeding of wild animals in captivity. This is an issue that raises many ethical and moral questions. Some people want to keep wild animals in zoos or other confined spaces. However, these spaces are often not large enough or suitable for the natural behaviour of wild animals. In addition, many wild animal species are vulnerable. This means that the wildlife trade and irresponsible breeding can lead to the extinction or reduction of their populations. Since in this case many wild animals are taken directly from their natural habitats, this poses a threat to their fate in the natural environment. In addition, the sale of wild animals can encourage illegal trade and its expansion.

The purpose of the article. To analyze aspects of legal regulation of wildlife protection and identify key problems.

Research objectives. To reveal the concept of wildlife and its protection, to define the concept of a wild animal and to discuss its individual species; to evaluate the legal regulation of the use and protection of wildlife resources; to analyze the problems of the use and protection of wildlife resources in judicial practice.

Methodology of investigation. The following research methods were used in the final work: document analysis, systematic analysis, abstraction, logical-analytical and linguistic. The document analysis method is applied to the collection and study of scientific, legal documents and case law related to the protection of wild animals. Applying the method of systematic analysis in the context of the protection of wild animals, their complex interaction with the environment is assessed, and the challenges encountered in implementing the protection of these animals are identified. The abstraction method was applied to the isolation of wild animal protection from the totality of the environmental protection institute and its examination as a separate object. The logical-analytical method was applied to the analysis and structuring of factors influencing wild animal populations and their habitats. The linguistic method was chosen in the final work to explain the concepts under consideration. This method is used to describe the main concepts of the legal regulation of wild animal protection, the concept of a wild animal and the protection of wild animals, and to explain other legal concepts related to the chosen topic of the work.

The concept of a wild animal and the social significance of wild animal protection. According to Article 2, point 11 of the Law on Wildlife of the Republic of Lithuania, wild animals living in the wild or kept in captivity at any stage of their biological development are recognized as wild animals (Law of the Republic of Lithuania on Wildlife, 1997). Animals under this law also include parts of animals or products thereof, as well as dead specimens of ani-

mals. The concept of wildlife is provided in Article 2, paragraph 7 of the Law on Wildlife of the Republic of Lithuania, which states that a wild animal is considered to be "the totality of wild animals living in freedom and kept in captivity". According to paragraph 9 of the same article, "live and dead wild animals, their parts, as well as eggs and nests" are recognized as wildlife resources (Law of the Republic of Lithuania on Wildlife, 1997).

Wild animals are a group of different species living in their natural environment. According to Article 2, Clause 17 of the Law of the Republic of Lithuania on Wildlife, a wild animal species is a group of animals with similar morphological, physiological, biochemical, ecological and ethological characteristics, living in the same territory, having an identical karyotype, capable of interbreeding and successfully producing fertile offspring (Law of the Republic of Lithuania on Wildlife, 1997).

Each of the wild animal species has its own unique behavior and adaptation to the environment. A wild animal is an animal that lives and breeds in the wild, not influenced by humans. This term is most often used to refer to animals that are native to a country, and not raised on animal farms maintained by humans (Macdonald, et. al. 2021). Wild animal populations can regulate themselves naturally, regardless of human intervention, and they often play a specific role in the natural ecosystem. People try to protect wild animals and their habitats in order to preserve their genetic resources and the balance of ecosystems (Lennox, et. al., 2022). This is due to various ecological factors, such as food supply opportunities, territorial restrictions, diseases and the impact of predators (Arlovskaja, 2016).

Wildlife is an irreplaceable part of nature, which is important for the functioning and survival of all ecosystems. It is a unique natural heritage of society, all of humanity, providing aesthetic, scientific, cultural, recreational and economic value. Wildlife is not only an important national value, but also has universal, transnational importance. An integral task is to preserve this wildlife and pass it on to future generations (Summary of the Practice of the Supreme Administrative Court of Lithuania..., 2025).

Wildlife protection is defined in Article 2, paragraph 8 of the Law on Wildlife of the Republic of Lithuania, which states that the purpose of wildlife protection is to preserve "individual species of wild animals and their habitats or the set of measures necessary to restore them to a favourable conservation status" (Macdonald, et. al. 2021). Wild animals are important for ecosystems and exist in natural environments and play an important role in biodiversity. They provide us with the opportunity to observe and explore the beauty of nature, as well as contribute to scientific research and the development of knowledge about nature. Wild animals are an important part of natural ecosystems, as they help maintain balance and ecological stability. In addition, some wild animals have significant economic and tourist potential (Macdonald, et. al. 2023). However, due to inappropriate human activities in some countries, most wild animal species are endangered or on the verge of extinction. Therefore, it is important to implement effective protection measures to protect wild animal species. The concept of wildlife conservation encompasses all actions and measures aimed at protecting and preserving wild animals and their natural environment. This is done to ensure that wild animals have suitable living conditions in their natural habitats and are not negatively affected by human activities (Hessami, et. al. 2021).

Wildlife conservation has great social significance, as it contributes to the conservation of biodiversity. Maintaining diversity is important in terms of the provision of ecosystem functions and services. Wildlife conservation also helps to preserve ecosystems and their ecological balance. In addition, wildlife conservation has cultural and moral significance. In many countries, wildlife is considered a national heritage and is of great interest to both tourists and other people (Atalay, et. al., 2023). In socio-economic terms, wildlife conservation can also create new jobs and attract ecotourism and the long-term development of sustainability and green technologies (Perkumienė, et. al., 2023). In addition, wildlife protection contributes to people's education, awareness, and participation in community activities (King'ori, 2019).

Legal regulation of the use of wildlife resources. The methods of use of wildlife resources are specified in Article 6 of the Law of the Republic of Lithuania on Wildlife. This article discusses 11 ways in which wildlife resources can be used. These are: hunting, fishing, taking from the environment, keeping and breeding in captivity, keeping in zoos, breeding and crossbreeding, translocation, introduction, reintroduction and release into the wild, use for educational and scientific purposes, for the creation of zoological collections, population regulation in order to protect human health and the natural environment, and trade in wild animals (Law of the Republic of Lithuania on Wildlife, 1997).

© Dalia, Perkumienė, Aurelija, Smilginytė-Balinskienė, 2025

These actions should be carried out responsibly and in accordance with legal acts and the principles of sustainability. Hunting is one of the methods of use of wildlife resources, however, in order to hunt, one should comply with the adopted laws and follow the quotas of animals that can be hunted established by the responsible state institutions and hunt during the established period.

Fishing should also be done responsibly, in accordance with the provisions of fishing regulations and fishing permits, in order to preserve the ecosystem of aquatic animals. This law and other legal acts establish rules governing the use of certain wild animals (Law of the Republic of Lithuania on Amateur Fishing, 2004). This is related to animal welfare and environmental protection, as well as the safety of people and other animals.

Article 6, paragraph 2 of the Law on Wildlife of the Republic of Lithuania states that the number and conditions of use of wild animals that can be used shall be determined by environmental and nature protection institutions, in accordance with this law and other legal acts. In addition, the Rules for the Use of Wild Animals and the Description of the Procedure for the Use of Protected Species also apply, which also regulate this process. These legal acts establish that the use of animals must be carried out in accordance with their welfare requirements, data on the dynamics of their populations and the state of their habitats, as well as taking into account their reproductive capabilities and biological and ethological characteristics. In addition, it is important to assess the importance of these animal species on an international scale. In addition, such legal acts are necessary to ensure the safety of people and to avoid threats to their life and health. This also applies to situations where the use of wild animals may cause harm to people or other animals. Environmental and nature protection authorities may establish prohibitions or restrictions governing the use of these animal species. When establishing these restrictions, the number of animals taken from the environment and other conditions of use are taken into account (Law of the Republic of Lithuania on Wildlife, 1997).

It should be noted that the use of wild animals (non-invasive species) must be carried out in a way that does not harm the long-term survival of these species and does not interfere with efforts to ensure their proper protection. In protected areas, the use of wildlife resources is subject to the provisions of the Law on Protected Areas, other legal acts regulating activities in these areas, and territorial planning documents (Law of the Republic of Lithuania on Wildlife, 1997, 6 th. article).

In accordance with Regulation (EU) No 511/2014 of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014, information on the use of wildlife genetic resources and associated traditional knowledge is shared. The Regulation also provides for how genetic resources may be used for scientific research and technological development, including biotechnology. The Regulation also regulates the fair and equitable sharing of benefits from genetic resources (Regulation (EU) No 511/2014 of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014). The Regulation prohibits the use of wild mammals, birds, reptiles and amphibians in circuses, except in cases where these animals are classified as species included in the List of Rules for the Use of Wild Animals. This list is drawn up taking into account the established criteria.

The use of wild mammals, birds, reptiles and amphibians in circus performances is prohibited, except in cases where wild animals of these species performing tricks and maneuvers, which are included in the list specified in the Rules for the Use of Wild Animals (Law of the Republic of Lithuania on Wildlife, 1997), appear in the performances (Law of the Republic of Lithuania on Wildlife, 1997).

Therefore, in order to ensure the welfare, safety and environmental sustainability of wild animals, it is necessary to take into account these legal acts and the established rules and to follow them when using these species.

It is important to note that all these actions should be carried out with the well-being of ecosystems and animals in mind, and with respect for the natural balance. The principles of sustainable use should be fostered to ensure the longevity of wildlife resources and protect nature for future generations. These methods allow people to use wildlife resources, but at the same time ensure their long-term conservation.

Practical issues related to wıldlıfe law vıolatıons ın court practıce. Some of the most common violations of the Law on Wild Animals are related to illegal or unregulated hunting of wild animals. This fact is confirmed by a rather extensive case law. For example, in an administrative offence case, the holding of a person to administrative liability under Article 290, Parts 1 and 7 of the Code of Administrative Offences for violations of the requirements of legal acts related to hunting was disputed. In this case, the person was punished for illegal hunting of a male red deer. The

violator was found guilty on the basis of Article 290, Part 1 of the Code of Administrative Offences of the Republic of Lithuania (Code of Administrative Offences of the Republic of Lithuania, 2015), specified in the Rules on Hunting in the Territory of the Republic of Lithuania (hereinafter referred to as the Rules) approved by Order No. 258 of the Minister of the Environment of the Republic of Lithuania of 27 June 2000 (Rules on Hunting in the Territory of the Republic of Lithuania..., 2000). The panel of judges determined that, according to the law, the illegality of hunting and the damage caused to nature are determined not by the fact of hunting the animal itself, but by the failure to enter the relevant data about the hunted animals in the hunting sheet before they were removed from the hunting areas (The Supreme Court of Lithuania in the Administrative Offense Case of 17 April 2023; Case No. 2AT-23-719/2023).

Clause 23 of the Rules establishes that the hunting leader or an individual hunter is responsible for the correct filling out of the hunting sheet in accordance with the requirements of Clause 22 of the Rules, and the hunter must inform the hunting leader about the hunted animal. The Supreme Court of Lithuania established that during the hunt, in which the person held administratively liable participated, a wounded male red deer was hunted, but the fact of the animal being hunted was not entered into the hunting sheet in accordance with the established procedure (The Supreme Court of Lithuania in the Administrative Offense Case of 17 April 2023; Case No. 2AT-23-719/2023).

In another criminal case of the Supreme Court of Lithuania No. 2K-282-458/2019, it was established that A. and R. M. were accused of the fact that they, acting as a group of accomplices with L. K., on this 11 December 2017 at about 18:30, having found two hunted carcasses of protected species of wild animals – lynxes – and having thus acquired them, they were all kept together in a refrigeration unit at the home of R. M. and A. M. (data not to be published), A. M. and L. K. decided to sell one lynx, after L. K. found a buyer, R. M. on January 3, 2018 at about 18:00, transported the lynx in a Peugeot 307 car to the place indicated by L. K.; there L. K. sold it for 250 EUR to a person acting according to the model of imitation of a criminal act, by this act the defendants caused significant damage to the conservation status of protected species of wild animals and committed this act for commercial purposes (Supreme Court of Lithuania, 2019. November 21. ruling in criminal case No. 2K-282-458/2019). According to Article 272 of the Criminal Code, criminal liability is imposed for illegal hunting or fishing or other use of wildlife resources. According to Article 272, Part 3 of the Criminal Code, a person is liable if he has illegally destroyed, taken, damaged, taken from the natural environment, caught or otherwise acquired, kept, processed, transported, sold or otherwise used a large quantity of protected species of wild animals, their parts or products thereof, or if such an act has caused significant damage to the conservation status of protected species of wild animals, or if such an act has been committed for commercial purposes (Criminal Code of the Republic of Lithuania..., 2000). Thus, the composition of the criminal act specified in Article 272(3) of the Criminal Code is objectively manifested in alternative acts – the illegal destruction, damage, capture, taking from the natural environment or other acquisition, storage, processing, transportation, sale or other use of wild animals, their parts, products thereof (Criminal Code of the Republic of Lithuania..., 2000).

In court practice, quite common problems related to hunting are invalid hunting permits and the period of time not allowed for hunting animals. For example, in the criminal case No. AN2-31-493/2020 of the Kaunas Regional Court, it was established that on September 3, 2018, a scheduled inspection of the hunting club "S." revealed that on April 22, 2018, hunters K. Ž., A. A., M. B. and hunting manager D. A. were hunting with an invalid hunting permit. On January 1, 2018, hunting permit No. 16 was issued to hunting manager D. A. and was valid from January 1, 2018 to March 31, 2018. Hunting with this permit was carried out on April 22, 2018. On the same day, on April 22, 2018, during the hunt A. A. hunted a beaver. Clause 15.2.10 of the Rules allows hunting beavers from August 1 to April 15 (Kaunas Regional Court, 2020. January 08. ruling in criminal case No. AN2-31-493/2020).

When analyzing problematic situations related to fishing, it is noted that violations are committed due to the inability of individuals to fulfill a mandatory order and stock a water body with fish when the permit to use the fishing area has been revoked. For example, the dispute arose due to the applicant's request to the Environmental Protection Department under the Ministry of Environment to oblige the defendant to fulfill the Department's 2020 August 19 the legality and reasonableness of the mandatory order, in accordance with paragraph 2 of the Plan for the Use, Restoration and Protection of Fish Resources, to stock fish in the lake for 2018 and 2019, supple-

© Dalia, Perkumienė, Aurelija, Smilginytė-Balinskienė, 2025

mented with 996 units of this year's pike. The court of first instance, having established that the mandatory order has not been revoked, the defendant has not fulfilled it, did not dispute the mandatory order, did not request an extension of the deadline for its fulfillment, satisfied the applicant's complaint. The defendant, in her appeal, disagreeing with the decision of the court of first instance, stated that the court of first instance improperly assessed the evidence in the case, did not take into account the circumstances indicated by the defendant regarding the inability to fulfill the mandatory order due to her health condition, as well as the fact that her permit to use the fishing area has been revoked, therefore she objectively cannot fulfill the mandatory order and stock the state water body, therefore the applicant's request could not be satisfied. The panel of judges determined when the National Land Service Prienai and Birštonas Division's decision of April 26, 2013 approved the Plan for the Use, Restoration and Protection of Fish Resources of the Lake, the user of whose fishing area N. R. K. must, among other things, fish the water body with pike annually, in accordance with the species and quantity of fish specified in the table (Decision of the Supreme Administrative Court of Lithuania of 14 December 2022 in administrative case No. eA-597-502/2022).

Judicial disputes also arise regarding fishing in a prohibited area. For example, by the decision of the Chief Specialist of the Environmental Protection Department under the Ministry of Environment of M. S. No. 2018-10-22 AM-AAD-ANR_N-977-2018 was found guilty and sentenced to a fine of 120 euros with confiscation of the Spin Flex fishing rod and the Okuna reel for fishing in a prohibited area in Vilnius, at the mouth of the Veržuva River, on 30 September 2018 at 12:40, thus violating paragraphs 10.1, 10.6 and 11.14 of the Rules for Amateur Fishing in Inland Waters, approved by Order No. D1-14 of the Minister of the Environment, and committing an offense provided for in Article 291, Part 4 of the Code of Administrative Offenses of the Republic of Lithuania (Vilnius City District Court ruling of January 29, 2019 in administrative law violation case No. II-30-506/2019).

When analyzing the legal consequences of the sale and keeping and breeding of wild animals in captivity, it can be stated that courts quite often encounter cases of potentially illegal acquisition and keeping of wild animals. For example, in the Administrative Offenses of the Supreme Court of Lithuania, 6 April 2023. Resolution in case No. 2AT-22-511/2023, the application of Article 303, Parts 1 and 4 of the Criminal Code of Lithuania was decided on liability under Article 303, Part 4 of the Criminal Code of Lithuania and confiscation of wild animals. In this administrative offence case, a person was punished under Article 303(1) of the Criminal Code for the illegal acquisition and possession of a wild African cat (serval) and its hybrids, and under Article 303(4) of the Criminal Code for the public display of hybrids of a domestic cat and a predatory wild African cat for the purpose of generating income, and for offering them for sale on a publicly accessible internet portal and a public online advertising portal.

In summary, it can be stated that the case law in the field of wildlife protection deals with practical problems – from violations of the documentation procedure to illegal trade or improper storage conditions. Most cases show that violations arise from ignorance, negligence or deliberate disregard of legal requirements, and the courts form a clear practice emphasizing responsibility for every illegal act that causes damage to nature and the condition of protected species.

Conclusions

1. Wild animals are important for the ecosystem and exist in the natural environment and play an important role in biodiversity. They provide us with the opportunity to observe and explore the beauty of nature, as well as contribute to scientific research and the development of knowledge about nature.

2. Special laws have been adopted for the legal regulation of the protection of wild animals in the Republic of Lithuania: Law on Wild Animals of the Republic of Lithuania (1997), Law on Animal Welfare and Protection of the Republic of Lithuania (1997). Article 54 of the Constitution emphasizes that the state is obliged to take care of the protection of the natural environment, fauna and flora, individual natural objects and especially valuable areas.

3. When implementing the protection of wild animals, problems are encountered with hunting of wild animals, which is manifested in the performance of activities without the necessary permits or in violation of hunting rules and established restrictions, improper fishing, which is manifested in the improper method of fishing, and the sale, keeping and breeding of wild animals in captivity.

4. One of the most frequent violations of the Law on Wild Animals in court practice is illegal hunting and fishing of wild animals. Courts also often examine situations where individuals are accused of illegally capturing, injuring or even killing protected

wildlife. Another common violation of the law is the illegal or improper keeping and/or care of wild animals. Courts often encounter cases where individuals keeping wild animals do not provide the animals with adequate care, do not care for the animals' physical or emotional well-being, or do not have the appropriate permits to keep wild animals.

5. As for the practice of foreign countries in this area, the liability of countries for damage caused to wildlife may vary depending on the legal system of the particular country. However, most countries have certain legal provisions designed to protect wildlife and to require violators to compensate for the damage caused. For example, some countries have laws that prohibit harming or destroying wildlife without good reason. If a person violates these laws and causes harm to wildlife, they may be prosecuted for animal cruelty or another animal-related crime.

References

Arlovskaja, R. (2016). Evaluation of the implementation of the Convention on Biological Diversity in Lithuania (doctoral dissertation). Vilnius: Mykolas Romeris University.

Administrative Offenses of the Supreme Court of Lithuania, 6 April 2023. Resolution in case No. 2AT-22-511/2023. Available online: https://www.lat.lt/data/public/uploads/2023/06/lat_aktuali_praktika_balandis_2023.pdf, [accessed 15 March 2025].

Atalay, A. et. al. (2023). The threat to clean environment: The carbon footprint of forest camping activities as social tourism in Turkey and Lithuania. *Journal of Infrastructure, Policy and Development*, T. 8 (1), p. 4.

Civil Code of the Republic of Lithuania (2000 m. liepos 17 d. Nr. VIII-1864). TAR, 2021-12-31, Nr.82-0.

Code of Administrative Offences of the Republic of Lithuania (25 June 2015, No. XII-1869). TAR, 2015-07-10, No. 11216, Art. 290.

Criminal Code of the Republic of Lithuania (26 September 2000, No. VIII-1968). Official Gazette, 2000-10-25, No. 89-2741, Art. 272, 3rd paragraph.

Decision of the Supreme Administrative Court of Lithuania of 14 December 2022 in administrative case No. eA-597-502/2022. Available online: https://www.lvat.lt/data/public/uploads/2023/03/metinis-isplestinis_2022.pdf, [accessed 2025 09 22].

Hessami, M. A. et. al. (2021). Indigenizing the North American model of wildlife conservation. *Facets*, T. 6 (1), p. 1289.

Kaunas Regional Court, 2020. January 08. ruling in criminal case No. AN2-31-493/2020. Access online: https://eteismai.lt/byla/202542302701603/AN2-31-493/2020?word=med%C5%BEiokl%C4%97, [accessed 2025 10 25].

King'ori, S. W. (2019). Influence Of Community Involvement On Performance Of Wildlife Conservation Project*:* A Case Of The Loisaba Community Trust In Laikipia County In Kenya (doctor thesis). Nairobi: Nairobi universitetas.

Law of the Republic of Lithuania on Wildlife (November 6, 1997, No. VIII-498). New edition, Official Gazette, 2020-10-09, No. 21146, Art. 2, p. 11.

Law of the Republic of Lithuania on Amateur Fishing (31 July 2004, No. 118-4395). New version, TAR, 2012-09-19, No. 108-5463.

Lennox, R. J. et. al. (2022). The roles of humans and apex predators in sustaining ecosystem structure and function: Contrast, complementarity and coexistence. *People and Nature*, T. 4(5), p. 1075.

Macdonald, D. W. et. al. (2021). Trading animal lives: ten tricky issues on the road to protecting commodified wild animals. *BioScience*, T. 71 (8), p. 853.

Macdonald, D. W. (2023). Mitigating human impacts on wild animal welfare. *Animals*, T. 13 (18), p. 2906.

Perkumienė, D. et. al. (2023). Sustainable waste management for clean and safe environments in the recreation and tourism sector: a case study of Lithuania, Turkey and Morocco. *Recycling*, T. 8 (4), p. 56.

Regulation (EU) No 511/2014 of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on measures for compliance by users of the Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of Benefits Arising from their Utilization in the Union. Available online: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32014R051, [accessed 2025.10.01].

Rules on Hunting in the Territory of the Republic of Lithuania approved by Order No. 258 of the Minister of the Environment of the Republic of Lithuania of 27 June 2000. New edition, TAR 2020-10-14, i. k. 2020-21339.

Summary of the Practice of the Supreme Administrative Court of Lithuania in considering cases in the field of environmental protection. Available online: https://lvat.lt/data/public/uploads/2018/01/lvat-praktikos-aplinkos-apsaugos-srityje-apibendrinimas-2015-visuomenei.pdf, [accessed 13 October 2025].

Supreme Court of Lithuania, 2019. November 21. ruling in criminal case No. 2K-282-458/2019. Access online: https://eteismai.lt/byla/277913718003123/2K-282-458/2019?word=Laukini%C5%B3%20gyv%C5%ABn%C5%B3%20laikymo%20s%C4%85lygos, [accessed 2025 02 25].

The Supreme Court of Lithuania in the Administrative Offense Case of 17 April 2023. Ruling in Administrative Case No. 2AT-23-719/2023. Available online: https://www.lat.lt/data/public/uploads/2023/06/lat_aktuali_praktika_balandis_2023.pdf, [accessed 2024 02 22].

Vilnius City District Court ruling of January 29, 2019 in administrative law violation case No. II-30-506/2019. Available online: https://eteismai.lt/byla/178719025417767/II-30-506/2019?word=%C5%BEvejyba, [accessed 2025 09 02].

© Dalia, Perkumienė, Aurelija, Smilginytė-Balinskienė, 2025

ДАЛЯ, ПЕРКУМЕНЕ – професор, доктор наук,
Литовський інженерний університет прикладних наук,
кафедра ландшафтної інженерії та лісового господарства
(Каунаський район, Литва)
E-mail: perkum@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4072- 3898

АУРЕЛІЯ, СМІЛГІНІТЕ- БАЛІНСКЕНЕ – Магістрантка
Університету Казимєраса Симонавічюса (Вільнюс, Литва)
E-mail: aurelija.smil@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-1272-9918

ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ДИКОЇ ПРИРОДИ НА ПРИКЛАДІ ЛИТВИ

Анотація

Актуальність теми. Повсякденна діяльність людини, така як урбанізація, вирубка лісів, промисловий розвиток та інші сільськогосподарські практики, часто прямо чи опосередковано впливають на умови життя та популяції диких тварин. Вплив людини на дику природу може мати негативні наслідки різними способами, наприклад, змінюючи природні зони на користь сільського господарства або урбанізованих територій, дика природа може втратити свої середовища існування, що спричиняє забруднення навколишнього середовища, що може негативно впливати на здоров'я та умови життя диких тварин, а зміна клімату може змінити умови їхнього середовища існування, можливості постачання їжі та шляхи міграції. Втручання людини часто проявляється у формі полювання або незаконної торгівлі дикими тваринами. Інтенсивність такої діяльності може мати винятково шкідливий вплив на багато видів, загрожуючи їхньому виживанню. Ці випадки визначають актуальність теми, оскільки захист дикої природи необхідний для збереження біорізноманіття та балансу екосистем. **Постановка задачі**. По-перше, проблема полювання на диких тварин, що проявляється у проведенні діяльності без необхідних дозволів або з порушенням правил полювання та встановлених обмежень. Полювання на диких тварин є серйозною проблемою, оскільки ця діяльність може негативно впливати на популяції диких тварин та їхні екосистеми. Незаконне полювання без необхідних дозволів або з порушенням правил полювання та обмежень може призвести до надмірної смертності диких тварин, що може зашкодити їхнім популяціям. Іншим пов'язаним аспектом є неконтрольована практика полювання. Незаконне полювання або надмірна квота тварин, на яких дозволено полювати, може призвести до зменшення їх популяцій або навіть до зникнення. По-друге, проблема неправильної практики рибальства. Однією з проблем, пов'язаних з неправильною практикою рибальства, є травмування або вбивство диких тварин під час риболовлі. У деяких випадках рибальство може пошкодити або навіть зруйнувати морське дно, знищити середовища існування, джерела їжі та місця гніздування диких тварин, тому необхідно вжити заходів для обмеження неналежної практики рибальства та забезпечення належного захисту дикої природи. **Задачі дослідження**. Розкрити поняття дикої природи та її охорони, визначити поняття дикої тварини та обговорити окремі її види; оцінити правове регулювання використання та охорони ресурсів дикої природи; проаналізувати проблеми використання та охорони ресурсів дикої природи в судовій практиці.

Методологія. У статті було використано такі методи дослідження: аналіз документів, системний аналіз, абстракція, логіко-аналітичний та лінгвістичний. Метод аналізу документів застосовується для збору та вивчення наукових, правових документів та судової практики, пов'язаних із захистом диких тварин. Застосовуючи метод системного аналізу в контексті захисту диких тварин, оцінюється їхня складна взаємодія з навколишнім середовищем, а також визначаються труднощі, що виникають під час реалізації захисту цих тварин. Метод абстракції застосовується для виділення захисту диких тварин із сукупності інституту охорони навколишнього середовища та його розгляду як окремого об'єкта. Логіко-аналітичний метод застосовується для аналізу та структурування факторів, що впливають на популяції диких тварин та їх середовища існування.

Ключові слова: дикі тварини, охорона дикої природи, дикі тварини, полювання.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 19.10.2025
Accepted date 11.11.2025
Published date 19.12.2025

How to cite: **Perkumienė, Dalia, Smilginytė-Balinskienė, Aurelija.** Challenges and problems of legal regulation of wildlife protection case of Lithuania. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 188–195.
doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-20

UDC 347.447.6:340.5(474.5)
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-21

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF REGULATING DONATION CONTRACTS: LITHUANIAN EXPERIENCE

DALIA, PERKUMIENĖ[1],
INESA, BAGUŽIENĖ[2]

Abstract

The relevance of the topic is also influenced by the aspects of establishing the principle of gratuitousness of a donation contract, since according to this principle, a contract can be recognized as a donation contract only if the contract is gratuitous, i.e. the donor does not have any counter-obligations to the donor. In the case where the parties agree on the payment of remuneration for the donation, this is considered a fictitious agreement. On the other hand, when assessing the circumstances, whether there was an intention to provide property or property rights gratuitously, it is important to establish the motives for the donation, since a donation, like any other legal act, must be motivated, and the circumstances revealing the motives for making a gift can be considered as evidentiary facts to confirm the true will of the party who concluded the donation contract. In the case where the motives for concluding the donation contract are not established, reasonable doubts arise regarding the true will of the donor (Civil Division of the Supreme Court of the Republic of Lithuania..., 2010). Problem statement. A donation contract is one of the types of civil law contracts characterized by the gratuitousness and voluntariness of the donor's will (Perkumiene et al., 2021). However, in practice, the application of this institution raises a number of legal issues. Although the law clearly defines the essence of a donation contract, doubts arise as to the compliance of some of its forms, especially contracts with conditions, with this concept. Such contracts often contain elements of mutual obligations, therefore they cannot always be classified as true donation contracts. Problematic situations also arise when assessing the grounds for declaring a donation contract invalid (Babic, 2024). When resolving disputes regarding actions that contradict good moral norms, courts rely on different criteria, but their application in practice is not entirely uniform. Similar uncertainties arise in legal relations regarding support and charity. Since the obligation to provide support is not mandatory, disputes often arise regarding the use of provided or illegally received support and the return of unused funds. Thus, the main problem considered in this study is that the legal regulation of gift contracts in Lithuania is not sufficiently clear and consistent, and the contradictions that arise in its practical application raise doubts about the certainty and legal certainty of legal relations. Research objectives. To analyze aspects of the legal regulation of the gift contract, identifying the main problems of legal regulation and application. Methodology. The following scientific research methods were applied: system analysis, document analysis, comparative, logical-analytical method and generalization methods.

Key words: gift contract, gift contract, Civil Code of Lithuania, donor, donee.

Introduction. Relevance of the topic. "A gift is a transaction, the essence of which is that the owner of the property voluntarily, selflessly, gratuitously transfers his property or provides another property benefit provided for by law to another person, and the latter person consciously (voluntarily) accepts this property benefit." (Civil Cases Division of the Supreme Court of the Republic of Lithuania…, 2009) The gift agreement is widespread in our everyday life. The main purpose of the gift agreement is to express his will to give or gratuitously improve the property situation of another person (Perkumiene et al., 2021). By means of a gift agreement, the donor transfers property or a property right to the awarded gratuitously by right of ownership or releases the awarded from a property obligation to the donor or a third party (Civil Code of the Republic of Lithuania, 2000).

It should be noted that Article 6.476 of the Civil Code of the Republic of Lithuania (hereinafter referred to as the CC) regulates a separate group of contractual relationships of donation – a donation (support or charity) contract, which is distinguished from other donation contracts by the special purpose of the contract, since under this contract, property or property rights are donated for a certain beneficial purpose (Jurkevičius et al., 2015), i.e. to satisfy selfless and socially valuable needs (Civil Cases Division of the Supreme Court of the Republic of Lithuania…, 2009).

The relevance of the topic is also influenced by the aspects of establishing the principle of gratuitousness of a donation contract, since according

[1] SMK College of Applied Sciences (Klaipėda, Lithuania)
E-mail: perkum@gmail.lt
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4072-3898
[2] SMK College of Applied Sciences (Klaipėda, Lithuania)
E-mail: inesabaguziene@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-8029-292X

© Dalia, Perkumienė, Inesa, Bagužienė, 2025

to this principle, a contract can be recognized as a donation contract only if the contract is gratuitous, i.e. the donee does not have any counter-obligations towards the donor (Perkumiene et al., 2021). In the case when the parties agree that compensation will be paid for the gift, it is considered a sham transaction. On the other hand, when assessing the circumstances, whether the intention was to provide property or property rights gratuitously, it is important to establish the motives for the donation (Perkumiene et al., 2021), since the donation, like any other legal act, must be motivated, and the circumstances that reveal the motives for granting the gift may be considered as evidentiary facts to confirm the true will of the party who concluded the donation contract. In the case when no motives for concluding the donation contract are established, reasonable doubts arise regarding the true will of the donor (Civil Cases Division of the Supreme Court of the Republic of Lithuania…, 2010).

Problem Statement. A donation contract is one of the types of civil law contracts, characterized by gratuitousness and the voluntariness of the donor's will (Perkumiene et al., 2021). However, in practice, the application of this institution raises a number of legal issues. Although the law clearly defines the essence of a donation contract, doubts arise regarding the compliance of some of its forms, especially contracts with conditions, with this concept. Such contracts often contain elements of mutual obligations, therefore they cannot always be classified as true donation contracts.

Problematic situations also arise when assessing the grounds for annulment of a gift contract (Babic, 2024). When resolving disputes regarding actions contrary to good morals, courts rely on various criteria, but their application in practice is not entirely uniform.Similar uncertainties arise in legal relations of support and charity. Since the obligation to provide support is not mandatory, disputes often arise regarding the use of provided or illegally received support and the return of unused funds. Therefore, the main problem examined in this study is that the legal regulation of gift contracts (Perkumiene et al., 2021) in Lithuania is not sufficiently clear and consistent, and the contradictions encountered in its practical application raise doubts about the definiteness and legal certainty of legal relations.

The purpose of the article. To investigate how donation contracts are legally regulated and to outline the main problems that emerge in their practical use.

Research objectives. The first objective is to clarify the concept and legal nature of a donation contract. The second is to analyze the essential aspects of its legal regulation, and the third is to identify the main challenges related to its practical implementation.

Methodology of investigation. The following scientific research methods were applied: systematic analysis, document analysis, comparative, logical-analytical method, and generalization methods.

The concept and meaning of a gift agreement. Gifts play an important role in our lives, performing a social function and at the same time existing as a system of certain rules (Kavoliūnaitė-Ragauskienė, 2019). Anthropologists interpret gifts as processes of informal exchange (Perkumiene et al., 2021). The practice of giving gifts helps to strengthen connections among different social groups within society. It also reflects a form of reciprocity, where individuals interact with one another by assuming specific roles, and their actions are linked through a mutual process of exchange. Giving and receiving gifts are considered social behavior of individuals (Givi et al., 2023).

In general terms, a gift refers to any exchange of property or transfer of ownership from one person to another where the sender willingly transfers his property to the recipient without any consideration, i.e. without considering any monetary value. A gift is often referred to as a form of consideration. The sender can present it to the recipient during any events such as a weeding ceremony, birthday party, etc (Baranauskas et al., 2008). A gift can be in the form of movable or immovable property. When the sender intends to present any gift to the recipient of that gift and when the recipient accepts the gift without any consideration from the sender as per law, that gift should be recognized as a legal gift as per law. A gift can become revoked and void as per law if the essential elements of a gift are not properly implemented (Tong et al., 2024). The term “Gift” is considered as a transfer of property in terms of law. Without a proper process of giving and taking between the donor and the donee, the legal aspects of the gift will fail (Butsan, 2020).

A gift agreement is one of the oldest and most important positive contracts because a person (donor) transfers a gift to another party – the donee (donee) (Perkumiene et al., 2021). A gift may involve the act of transferring ownership of a particular asset or another type of property entitlement. This agreement originated in Roman law, where legal rules related to the concept of a gift agreement, the entities that concluded the agreement – the donor and the recipient of the gift (Perkumiene et al., 2021). A gift agreement refers to the unconditional and permanent trans-

fer of ownership or rights made freely by one person to another. When concluding this agreement, the aim is for one party to the agreement to receive material (property) benefits at the expense of the other party to the agreement without compensation (Dauti, 2019).

Giving enables the giver to give a gift, which in turn opens up new possibilities for the giver, as it develops his virtues and introduces him to the logic of surplus (Perkumiene et al., 2021). Assuming that "man was created for giving," the act of giving represents not simply a burden or a cost, but an opportunity for moral and personal development. From the recipient's point of view, a gift respects his dignity: through solidarity it can unify those who were unequal and make equal those who were different in dignity and fundamental rights (Bruers, 2024). It therefore does not establish any relationship of subordination, nor does it imply the superiority of one person over another.

By a donation contract, the donor transfers property or a property right to the donee gratuitously, upon the latter's expression of his will to accept the gift (Raghubir et al., 2024). A donation contract is unilateral, gratuitous, and at the same time real, since it is considered concluded upon the transfer of the donated item (Perkumiene et al., 2021). We do not consider a person's obligation to donate property or a property right in the future to be a donation contract (Civil Code of the Republic of Lithuania, 2000).

Kesting et al. (2021) define the gift perspective as an economic term and argue that it is constructed by exchange, the axioms of self-interest, instrumental rationality, and utility maximization–concepts that are prevalent in conventional forms of economic analysis, recognizing the gift as an example of a social practice supported by social institutions, within the perspective of social and institutional economics.

To summarize, the principal aim of a donation contract is to manifest the donor's intention to bestow a benefit or enhance another's financial standing free of charge (Perkumiene et al., 2021). Under this agreement, the donor may transfer property or property rights to the donee or discharge the donee from a monetary obligation owed to the donor or a third person (Grigol Robakidze University, 2025). The contract is unilateral and gratuitous, acquiring legal effect only once the gift has been delivered.

A conditional gift agreement and its essence. A conditional gift is a gift with a condition (Grigol Robakidze University, 2025). A condition precedent is a condition that must occur before any gift can be given. The condition is subsequent: Gifts that are given without conditions are subject to a subsequent condition (Antonova et al., 2018). A conditional gift is a gift that is given to someone without any consideration but with a condition. A conditional gift is always subject to a condition that exists with the gift. A conditional gift is one that is subject to a condition. A conditional gift can be revoked if the recipient fails to fulfill the conditions attached to the gift. A gift is a conditional gift and is not final until some future event occurs (Maresca-Kramer, n. d.). A conditional gift is one that is based on some future event or act. If the event does not occur, the donor has the right to reclaim the gift (Perkumiene et al., 2021). For example, most courts classify engagement rings as a conditional gift and award the engagement ring to the donor in broken engagement cases (Kok et al., 2024).

Under Scots law, both the promise and the gift itself may be conditional. However, such a condition means that the gift will be made after the condition has been fulfilled by the future donee. For example, a reward for finding a lost item (Pollock et al., 2024). In other cases, the gift was conditional on the donee taking care of the donee until his death and burying him. The essential factor in a conditional gift is that the donee must fulfill the specified conditional obligations voluntarily, without compensation (Pollock et al., 2024). U.S. civil law permits the donor to include particular conditions or continuing obligations in the donation contract. For example, formal, written agreements are required regarding restrictions on the gift, allowing the donor to control the future use of the gift (Perkumiene et al., 2021), the money to be invested or paid out under certain agreed conditions, which will result in the property or project being named in the donor's name. In such and similar circumstances, the donor and the donee are more interested in having the terms of the gift clearly proven to avoid misunderstandings in the future (WeConservePA, 2023). A gift agreement is not discretionary, therefore the arguments for and against presented below are not relevant (ConservationTools.org, n.d.). The donee may be offended by a request to conclude a gift agreement with a condition, as if formalizing a promise of the parties, believing that such a request raises doubts about his reliability or financial capabilities (ConservationTools.org, n.d.). In W. Kaltenbrunner's (2025) opinion, a gift is like a firework, i.e. to the "shock feeling of a gift", when the giver, for example, giving a sweater, chooses his color, brand and can enjoy seeing the donee wearing it. The giver of the gift can also indicate its use,

© Dalia, Perkumienė, Inesa, Bagužienė, 2025

i.e. a certain condition and at the same time maintain a certain control over the donated item, i.e. as if part of the ownership (Kaltenbrunner, 2025).

A conditional gift is also provided for in German law and if the condition is not implemented and fulfilled, the donor has the right to demand the return of the gift (German Civil Code, 1900). Typically, such a condition defines the purpose for which the donated asset should be applied. The issue emerges when the condition serves the donor's interests, raising doubts about how to separate an acceptable conditional gift from a bilateral service agreement, which, under German law, is incompatible with the gratuitous character of a gift. German courts hold that if the condition of the gift provides a benefit to the donor, in this case it is possible to deduct that benefit from the value of the gift. In such a case, such as a conditional gift in which the donor donates land and indicates that he will live on that land until his death, the court would reduce the value of the gift, but the gift contract itself would not turn into a mutual service contract (Henke, 2024). It is clear that such a distinction is difficult to apply in practice.

The principle of gratuitousness of a donation contract. Non-remuneration, the nature of the donation contract, which determines many different rules. The donation contract is subject to the rules of the gratuitous contract, so that without consideration, the imbalance of the parties is created. On this occasion, the law must focus on the gratuitousness of the contract and the design of different rules, but the theory of dispute and empirical justice find ways to argue. Why did the dispute arise? The deep cause of the dispute was the inability to agree on a uniform knowledge of the principle of gratuitousness (Panitch et al., 2024). It is necessary to clarify the influence of gratuitousness on the rules of the donation contract in order to understand the nature and role of gratuitousness, and most importantly, to create justice and appropriate donation rules (Butsan, 2020). Considering the gratuitousness of the donation contract as the beginning of logic, its legitimacy reveals why people donate property to others and why the law must protect gratuitousness and donation. The nature of the remuneration can be understood in terms of the donor's financial contribution and the benefit received by the donor (Ananzeh, 2025). Its legitimacy arises from the following ways: (a) humanity. Man is a set of moral rules, which means that humanity would like to help its peers, with compassion, kindness and good social attitude; humanity usually associates itself with similar circumstances, such as a sense of trouble and waiting for help until it meets someone "stuck", therefore the will of giving, arising from sudden signs of compassion, care, love, (b) socialization (Dauti, 2019). Man is a socialized individual and inevitably has to help each other, active help means benefiting both, and others. The effective source of the gratuitousness of the contract is the independent will of the person. The will of both parties explains the legality of the gift contract and at the same time enables the contract no less than its legal consequences. Accordingly, the donor offers his property to others, the legality comes from independent will, which allows it to be protected by law. The existence of gratuitousness corresponds to the requirement of civil law, as well as personal needs. As for the form of the donation contract, the distinction between the formal and informal method is considered an understandable legal act, in the case of partial consideration and false donation, informal legal acts were relied on, since gratuitousness affects the lives of the parties. It is generally accepted that the entry into force of the donation contract has no bearing on the subjects and objects (Miruta, 2024). Due to the influence of gratuitousness on subjects and objects, there is a huge difference between a donation contract and a gratuitous contract. In the case of a contract, both parties must have all the opportunities to initiate civil acts. There are no restrictions on civil actions related to gratuitousness for a donation contract, since the fixed consequence is that the donor, having accepted the benefit, will never harm himself, others and society (Mauss, 2024). The objects of a donation contract can be different. Consequently, property according to the norms of law, no matter what tangible and virtual property, can be attributed to the objects of a donation contract. A donation contract usually does not contain invalid rules, as a result of which the contract would lose its validity even after its entry into force (Šeputaitė, 2024). However, it is appropriate to allow the gift contract to be annulled, even though the applicable condition has been satisfied, on the basis of non-remuneration.

Therefore, there are three special rules for the invalidity of a donation contract – the right of accidental revocation, legal revocation and contract defense, taking into account the imbalance of the donation contract. Accidental revocation would lead to conflicting rules between the donation and the civil rights themselves, without restrictions on accidental revocation. The donor cannot be allowed to break his promise to cancel the contract if only due

to the non-remuneration of the donation contract or the basic principles of civil law can be violated (Miruta, 2024). The non-remuneration of the donation contract affects not only the structure of rights and obligations, but also the legal obligations of both parties. The measures applied to the donation contract are to reduce the legal liability of the donor, to encourage people to contribute to others, to compensate the donor for material loss. Generally, donors are not liable for ordinary negligence, except for intent and gross negligence; and not to assume liability for indirect losses, to expect the calculation of direct liability (Saleh et al., 2024).

Analysis of the legal regulation of the donation contract. The content of the gift agreement clearly shows that this is not a unilateral transaction and in any circumstances the consent of the donee to accept the agreed gift is required. On the other hand, attempts to consider this institution are erroneous. A gift is considered a unilateral transaction, which is one of the ways of the emergence of property rights and at the same time does not create obligatory relations between the parties. However, at the same time, the contract is unilateral, since the donee has no obligations (the exception is such a variant as a gift). Thus, there is no such thing as a gift agreement with a lifetime maintenance (maintenance) in civil law. Such obligations are characteristic of one of the varieties of lease. Also, for example, a gift cannot be considered as a renunciation of an inheritance in favor of another person (Gîscă et al., 2024).

The form of a donation contract can be concluded with a conditional or suspended condition. In any case, this requires a written expression, as well as a clearly formulated intention of the person to donate something in the future. The contractual donation contract must indicate the specific donee and the exact object in the form of a right, any thing or exemption from an obligation. This type of donation contract is unilateral. It gives the donor the right to demand that the donor fulfill it, which in turn imposes on him the obligation to fulfill it in a timely manner. However, any rule always has exceptions (Didžiulis, 2019). Sometimes the donee still has certain obligations: a careful attitude to the presented thing that has great moral value for the donor (letters, manuscripts, diaries, etc.); the use of the property donated by the donor for the purpose specified by him. A donation contract, like the majority of other transactions, can be concluded with the application of the so-called suspended condition. For example, the content of a gift agreement for an apartment may include a clause that the property is transferred only when the recipient achieves a socially beneficial result (marriage, graduation from an institute, school, adulthood, etc.). By agreement in the agreement, the person accepting the gift may refuse it at any time before its direct transfer, as he is not obliged to do so (Heist et al., 2025).

A donation agreement is a unilateral and gratuitous agreement. Unilateral, because the obligations of the conclusion arise only for one of the parties, but are gratuitous, because they do not involve the exchange of equivalent payments and are a support plan (Perkumiene et al., 2021). The form of the agreement depends on the subject. Like any agreement, a donation is a mutual transaction. For a contract to be a fact, it is the presence of the wills of two parties, the content of which corresponds and constitutes a consensus. The first of them should include a gratuitous transfer of property or other right, and the second – an agreement on the acquisition of this right (Miller, 2024).

Firstly, a donation agreement is always concluded by mutual consent and is formal when it comes to the transfer of ownership and property rights to real estate. This transfer is always made in the form of a notarial deed (Perkumiene et al., 2021), and the ownership rights are transferred by concluding a contract. The same applies to certain movable property for which a special form of transfer of ownership is required by law, for example, registered cars (written with signatures certified by a notary) (Marčiulaitytė, 2025). The second feature concerns the donation of securities. This should also be done properly in order for them to be transferred. The presented securities are transferred through the most common transfer of these bonds – with endorsement and title – by way of transfer. The main position to which all the above cases apply is that the donation is made in the form in which it is transferred in the relevant law (Ališauskaitė, 2024). The parties can choose the form of the donation agreement in all other assets themselves – either in writing with signatures certified by a notary, for example, the rights in this case pass to the donor's property from the conclusion of the contract, or simply by transferring the donated property, without requiring any form. The absence of a notary's signature chosen in writing means the invalidity of the agreement. When donating contractual claims, its specifics are also revealed. In principle, this is done by assignment. Like movable property, production can also be transferred. This can be done by a letter addressed by the donor to the debtor

© Dalia, Perkumienė, Inesa, Bagužienė, 2025

and informing him that he has transferred his claim, and the debtor should consider that he no longer has any obligations – to the donor and the donor, or by notifying the Bank, to transfer part of his contribution to the deposit to a third person (Sianipar et al., 2024).

A great reason to have a gift agreement is that in the event of the donor's premature death, the donor may be unwilling or unable to fulfill his promise regarding a gift that is not properly documented to form a legally binding contract. This justification for the gift agreement requirement is very useful because it applies universally and without regard to the donor's reliability or creditworthiness (Jabara et al., 2024).

The donor's obligations as a liberality, donation, unlike sale, increase the donor's obligations less than the seller's, even if it is also generally a transfer of ownership. The donor's obligations are: the obligation to transfer the donated item; the obligation to provide the donated item; the warranty obligation for eviction; the warranty obligation against hidden defects. The obligation to provide the donated item is an obligation to do something. It has the meaning of the transfer of a material good and this could take place after the donation is made according to the terms of the contract. The obligation to provide performance and demand can be performed by both the donee and his heirs and creditors. The donated item must be provided in its entirety, in the condition it was in at the time of donation, when the gift was accepted, together with its fruits, accessories and everything necessary to use the item for its intended purpose. The donee cannot request that the donor provide another item instead of the donated one (Singh et al., 2024).

In summary, a donation is essentially a unilateral contract, therefore it creates obligations for only one contracting party, i.e. the donor.

Conclusion. The giver agrees to transfer some property or property right to the donee, who then indicates his desire to accept the present, in a gift agreement. This is a gratuitous transaction. Because it is regarded finalized when the donated object is transferred, this agreement is also actual.

On the other hand, a gift agreement with a condition makes people question its content. A more thorough examination of this CC norm uncovered justifiable deficiencies that preclude the classification of such an agreement as a gift, rendering it either illegal or void. A gift agreement with a condition should be viewed as a bilateral transaction wherein the donor, by their own volition, seeks to enhance the circumstances of the donee, while simultaneously imposing a specific condition. The donee is then required to either accept or decline the gift proposed by the donor, along with the associated obligations.

When the court is deciding whether to annul the donation contract, it will look at actions that are morally wrong. The court must consider all relevant factors, including the personal attributes of the parties involved in the donation contract, the nature of the gift, and other pertinent aspects that could influence the perspective of good morality and may be regarded as severely as an attempt on the life of the donor or their immediate relatives or intentional serious harm to them.

Donors have the legal right to withdraw their gifts, have their contracts canceled, or get their property back if donees don't follow the terms of their donations. A conditional clause does not prevent the contract from taking effect before the condition is met; rather, the donor may request termination if the condition remains unfulfilled. Such a clause may specify that the donated property is to be used for a designated purpose, provided that the rights and legitimate interests of others are not violated.

References

Ališauskaitė, D. (2024). Vartotojo teisės atsisakyti sutarties paskirtis, reguliavimas ir taikymo problemos (Doctoral dissertation, Vilniaus universitetas.).

Ananzeh, H. (2025). The Influence of Top-Management Remuneration on Cash-Based Charitable Contributions of Nonfinancial Companies in Jordan. In Technological Horizons (pp. 139-156). Emerald Publishing Limited.

Antonova, N. A., Lunyova, E. N. (2018). Criteria of Risk Distribution in Contractual Obligations. Journal of Advanced Research in Law and Economics T. 9, 3(33), p. 855-858. Retrieved October 19, 2025, from http://dx.doi.org/10.14505/jarle.v9.3(33).07

Babic, I. (2024). Gift Agreement-Termination and Revocation. Legal Rules and the Draft of the 2015 Civil Code. In Collection Papers from Conf. Org. on Occasion Day Fac. L. p. 43.

Baranauskas, E. ir kt. (2008). Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

Bruers, S. (2024). Review of behavioral economics models of the altruistic crowding-out effect from monetary incentives. Journal of Economic Surveys, 38(5), 1656-1685.

Butsan, M. (2020). Performance of obligations in modern civil law. Law Review of Kyiv University of Law, T. 1, p. 414-417. Retrieved October 23, 2025, from https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2020.82

Civil Cases Division of the Supreme Court of the Republic of Lithuania (2009, September 28). Ruling in civil case No. 3K-7-288/2009. Retrieved October 23, 2025, from https://eteismai.lt/byla/268008816071143/3K-7-288/2009

Civil Cases Division of the Supreme Court of the Republic of Lithuania (2010, July 2). Ruling in civil case No. 3K-3-316/2010. Retrieved October 23, 2025, from https://eteismai.lt/byla/114479835099729/3K-3-316/2010

Civil Code of the Republic of Lithuania (2000-07-18, Nr. VIII-1864). Valstybės žinios, 2000-09-29, Nr. 82-0.

ConservationTools.org. (n.d.). *Donation agreements*. Retrieved October 19, 2025, from https://conservationtools.org/guides/28-donation-agreements

Dauti, A. (2019). Contract for Donation in the Roman Law and its Development in the Positive Law in Kosovo. Acta Universitatis Danubius Juridica. T. 3, p. 13-30.

Didžiulis, L. (2019). Contract Law in Lithuania. Kluwer Law International.

German Civil Code (Bürgerliches Gesetzbuch, BGB), § 525 – 527. (1900). Gesetze im Internet. Retieved October 20, 2025, from https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/

Givi, J., Birg, L., Lowrey, T. M., & Galak, J. (2023). An integrative review of gift-giving research in consumer behavior and marketing. Journal of Consumer Psychology, 33(3), 529-545.

Gîscă, V., & Costin, A. (2024). Analysis of the rules on acceptance and waiver of inheritance. In Balkan and Near Eastern Congress Series on Economics, Business and Management (pp. 332-337).

Grigol Robakidze University. (2025, February 7). The challenges of the donation contract. Retrieved October 23, 2025, from https://grigolrobakidzeuniversity.org/the-challenges-of-the-donation-contract/

Heist, H. D., Shaker, G. G., Sumsion, R. M., Tomlinson, J., & Minor, A. (2025). How Donor Advised Funds Change Fundraising. Administrative Sciences, 15(4), 137.

Henke, H. (2024). Contract Law in Germany. In Are Legal Systems Converging or Diverging? Lessons from Contemporary Crises (pp. 149-168). Cham: Springer International Publishing.

Abara, D. H., & Al-RikabiResearcher, S. H. J. (2024). Conditions for the specific implementation of contractual obligations (comparative study). Journal of International Crisis and Risk Communication Research, 7(S10), 3009.

Jurkevičius, V., Šidlauskienė, J. (2015). Civilinė teisė, atskiros sutarčių rūšys. Vilnius: Medata.

Kaltenbrunner, W. (2025). Between gift-giving and accumulation: Peer review economies in psychology. Minerva, 1-26.

Kavoliūnaitė-Ragauskienė, E. (2019). Dovanos ir kyšio santykis: antropologinės implikacijos teisės sistemai. Vilnius: Teisės institutas.

Kok, A. V. M., & Turner, C. (2024). Unlocking contract law. Routledge.

Marčiulaitytė, G. (2025). Pirminiai nuosavybės teisių į nematerialų turtą įgijimo pagrindai (Doctoral dissertation, Vilniaus universitetas.).

Maresca-Kramer, B. (n.d.). Broken engagement: Who gets the ring? JenningsWire. Retrieved October 25, 2025, from https://jenningswire.com/love/relationships/broken-engagement-who-gets-the-ring/

Mauss, M. (2024). The gift: The form and reason for exchange in archaic societies. routledge.

Miller, B. (2024). The Social Dimensions of Scientific Knowledge: Consensus, Controversy, and Coproduction. Cambridge University Press.

Miruta, G. (2024). About the Donation Contract. In Int'l Conf. Educ. & Creativity for Knowledge-Based Soc'y (p. 55).

Panitch, V., Ferguson, B., & Zwolinski, M. (2024). Decommodification as exploitation. Exploitation: Perspectives from Philosophy, Politics, and Economics, 229.

Perkumiene, D., Beriozovas, O., & Golovnia, O. (2021). Problems of Legal Regulation of the Donation Contract. Jura: A Pecsi Tudomanyegyetem Allam-es Jogtudomanyi Karanak Tudomanyos Lapja, p. 126.

Pollock, F., & Wald, G. H. (2024). Principles of Contract at Law and in Equity. BoD–Books on Demand.

Raghubir, P., & Bluvstein, S. (2024). From bribes to bequests and gifts to gratuities: The black, white, and shades of gray of how and why consumers pay what they want. Consumer Psychology Review, 7(1), 75-92.

Saleh, M. M., & Nasser, B. S. A. (2024). The Impact of the Concept of Donation on the Debtor's Liability. significance, 8(5), 201-219.

Sianipar, J. R., & Prasetyawati, E. (2024). Legal Protection for Debtors When There Is a Transfer Of Debt By Creditors Without The Debtor's Consent. International Journal of Social Sciences and Humanities, 2(2), 44-48.

Šeputaitė, D. (2024). Sutartinės atsakomybės taikymas sutarties nutraukimo atveju (Doctoral dissertation, Mykolo Romerio universitetas.).

Tong, I. C., & Bussani, M. (2024). The elements of a contract. In Towards a Model Sales Law in the Greater Bay Area (pp. 19-39). Edward Elgar Publishing.

WeConservePA. (2023). Donation agreements [Guide]. Retrieved October 3, 2025, from https://library.weconservepa.org/guides/28-donation-agreements

© Dalia, Perkumienė, Inesa, Bagužienė, 2025

ДАЛЯ, ПЕРКУМЕНЕ – дослідник, доктор наук,
Коледж прикладних наук SMK (Клайпеда, Литва)
E-mail: perkum@gmail.lt
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4072- 3898

ІНЕСА, БАГУЖЕНЕ – дослідник Магістр права,
Коледж прикладних наук SMK, (Клайпеда, Литва)
E-mail: inesabaguziene@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-8029-292X

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРІВ ПРО ПОЖЕРТВУВАННЯ: ДОСВІД ЛИТВИ

Анотація

Актуальність теми. На актуальність теми також впливають аспекти встановлення принципу безоплатності договору дарування, оскільки згідно з цим принципом договір може бути визнаний договором дарування лише за умови, що договір є безоплатним, тобто дарувальник не має жодних зустрічних зобов'язань перед дарувальником. У випадку, коли сторони домовляються про виплату винагороди за дарування, це вважається фіктивною угодою. З іншого боку, при оцінці обставин, чи було наміром надати майно чи майнові права безоплатно, важливо встановити мотиви дарування, оскільки дарування, як і будь-який інший правовий акт, має бути мотивованим, а обставини, що розкривають мотиви надання дарунку, можуть розглядатися як доказові факти для підтвердження справжньої волі сторони, яка уклала договір дарування. У випадку, коли мотиви укладення договору дарування не встановлені, виникають обґрунтовані сумніви щодо справжньої волі дарувальника (Відділ цивільних справ Верховного Суду Литовської Республіки..., 2010). **Постановка задачі**. Договір дарування – один із видів цивільно-правових договорів, що характеризується безоплатністю та добровільністю волевиявлення дарувальника (Perkumiene et al., 2021). Однак на практиці застосування цього інституту викликає низку правових питань. Хоча закон чітко визначає сутність договору дарування, виникають сумніви щодо відповідності деяких його форм, особливо договорів з умовами, цьому поняттю. Такі договори часто містять елементи взаємних зобов'язань, тому їх не завжди можна класифікувати як справжні договори дарування. Проблемні ситуації виникають і при оцінці підстав для визнання договору дарування недійсним (Babic, 2024). Вирішуючи спори щодо дій, що суперечать добрим моральним нормам, суди спираються на різні критерії, але їх застосування на практиці не є цілком однаковим. Подібні невизначеності виникають і у правовідносинах щодо підтримки та благодійності. Оскільки обов'язок надання підтримки не є обов'язковим, часто виникають спори щодо використання наданої або незаконно отриманої підтримки та повернення невикористаних коштів. Отже, основна проблема, що розглядається в цьому дослідженні, полягає в тому, що правове регулювання договорів дарування в Литві не є достатньо чітким та послідовним, а суперечності, що виникають у його практичному застосуванні, викликають сумніви щодо визначеності та правової визначеності правовідносин. **Задачі дослідження**. Проаналізувати аспекти правового регулювання договору дарування, визначивши основні проблеми правового регулювання та застосування. **Методологія.** Були застосовані такі методи наукового дослідження: системний аналіз, аналіз документів, порівняльний, логіко-аналітичний метод та методи узагальнення.

Ключові слова: договір дарування, договір дарування, цивільний кодекс Литви, дарувальник, обдарований.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 19.10.2025
Accepted date 11.11.2025
Published date 19.12.2025

How to cite: **Perkumienė, Dalia, Bagužienė, Inesa**. Theoretical and practical aspects of regulating donation contracts: Lithuanian experience. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 196–203.
doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-21

ФІЛОСОФІЯ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ
PHILOSOPHY OF ECONOMICS AND MANAGEMENT

УДК 351:004:338.242
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-22

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ДІАЛОГУ ВЛАДИ ТА БІЗНЕСУ ВІД СЕРВІСНОЇ ДЕРЖАВИ ДО GOVTECH-ПАРТНЕРСТВА

АЖАЖА, МАРИНА[1]
ВОРОНКОВА, ВАЛЕНТИНА[2]
ФУРСІН, ОЛЕКСАНДР[3]
ВЕНГЕР, ОЛЬГА[4]
БІРОВ, ВОЛОДИМИР[5]

Анотація

У статті цифровізацію публічного управління розглянуто як системний трансформаційний процес, що змінює логіку функціонування держави, механізми ухвалення управлінських рішень та форми взаємодії з ключовими стейкхолдерами, зокрема бізнесом. Обґрунтовано, що одним із пріоритетних завдань цифрової трансформації є підвищення ефективності державної діяльності та формування конструктивного цифрового діалогу між владою і бізнесом. Доведено, що впровадження цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій створює передумови для якісного виконання управлінських функцій, розвитку інноваційних підходів до розв'язання суспільно значущих проблем і трансформації моделей взаємодії між державою, бізнесом та громадянським суспільством. Встановлено, що інтенсивний розвиток цифрових сервісів формує підґрунтя для переходу від сервісно-орієнтованої моделі публічного управління до GovTech-партнерства, у межах якого бізнес залучається до спільної розробки цифрових управлінських рішень. Проаналізовано наукові підходи до цифровізації публічного управління та їх вплив на трансформацію взаємодії влади і бізнесу, що дало змогу виокремити ключові результати цього процесу: зниження транзакційних витрат, підвищення прозорості та довіри, розвиток механізмів спільного створення (co-creation) цифрових рішень, а також інституційну адаптацію держави до умов цифрової економіки. Розкрито зміст і співвідношення понять «сервісна держава», «цифрова держава» та «GovTech-партнерство», які перебувають у відносинах еволюційної наступності та відображають перехід від традиційних до партнерських форм публічного управління. Зроблено висновок, що цифрова трансформація діалогу між владою та бізнесом полягає у переході від односторонньої сервісної комунікації до інституціоналізованого цифрового партнерства, орієнтованого на спільне створення публічної цінності. Таким чином, цифрова трансформація діалогу влади та бізнесу реалізується через поєднання інституційних і управлінських механізмів, спрямованих на платформізацію взаємодії, регуляторну адаптацію, співтворення та зміну управлінських ролей. У результаті відбувається перехід від сервісної моделі комунікації до GovTech-партнерства, у межах якого цифрові технології стають не лише інструментом надання послуг, а основою сталого стратегічного діалогу між державою та бізнесом.

Ключові слова: сервісна держава, цифрова держава, GovTech-партнерство, цифрові платформи, електронні послуги, SMART-регулювання, цифровий діалог влади та бізнесу, прозорість та підзвітність влади, клієнтоорієнтованість.

[1] Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)
E-mail: azazmarina17@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3549-7718
[2] Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)
E-mail: valentinavoronkova236@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0719-1546
[3] Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)
E-mail: fursin@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4457-0350
[4] Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)
E-mail: vengerolya14@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3758-7891
[5] Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)
E-mail: Birovvolodymyr@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-9503-6430

Постановка проблеми. В умовах цифровізації суспільства та формування цифрової економіки трансформація механізмів взаємодії між органами державної влади та бізнесом набуває стратегічного значення. Традиційні моделі адміністративно-регуляторного впливу, засновані на ієрархічних та бюрократичних підходах, дедалі більше виявляються неефективними в умовах зростаючої динаміки економічних процесів, технологічних інновацій та запитів бізнес-середовища на прозорість, швидкість і прогнозованість державних рішень. Концепція сервісної

© Марина, Ажажа, Валентина, Воронкова, Олександр, Фурсін, Ольга, Венген, Володимир, Біров, 2025

держави, що передбачає орієнтацію публічного управління на потреби користувачів та надання якісних електронних послуг (в «Дії» доступно понад 120 послуг: е-паспорт, військовий квиток, «єОселя», «єВідновлення», «Дія.Бізнес», «Дія. Підпис», «єДекларація», реєстрація та перереєстрація транспортних засобів тощо), стала важливим етапом модернізації державного управління. Водночас її потенціал є обмеженим без переходу до глибшої інтеграції цифрових технологій у процеси формування та реалізації державної політики, а також без залучення бізнесу як рівноправного партнера у створенні та розвитку цифрових рішень. У цьому контексті дедалі більшої актуальності набуває модель GovTech-партнерства, яка передбачає спільне вироблення інноваційних інструментів врядування, цифрових платформ і регуляторних механізмів.

Незважаючи на зростання кількості цифрових ініціатив у публічному секторі, на сьогодні зберігається низка проблем, пов'язаних із фрагментарністю цифрових рішень, недостатньою інтеграцією державних інформаційних систем, обмеженими каналами зворотного зв'язку між владою та бізнесом, а також інституційною неготовністю до переходу від моделі «надання послуг» до моделі цифрового партнерства. Відсутність чітко сформованих механізмів GovTech-взаємодії стримує інноваційний розвиток, знижує ефективність регуляторної політики та послаблює довіру між державою і бізнесом.

У зв'язку з цим виникає наукова та практична потреба в комплексному осмисленні цифрової трансформації діалогу влади та бізнесу, визначенні ключових передумов, інструментів і бар'єрів переходу від сервісної держави до GovTech-партнерства, а також у розробленні підходів до формування стійких цифрових екосистем взаємодії публічного та приватного секторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика цифрової трансформації публічного управління та взаємодії держави та бізнесу активно досліджується у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Значна частина досліджень зосереджена на концепції електронного урядування як інструменті підвищення ефективності державного управління, прозорості та якості надання публічних послуг.

В дослідженнях українських науковців проблематика GovTech-партнерства лише формується. Переважно увага зосереджена на цифровізації адміністративних процедур, розвитку електронних сервісів та впровадженні державних цифрових платформ, зокрема в контексті реформи публічного управління та цифрової трансформації держави (Бондар, 2021). Зокрема, Сорокіна Н. та Філатов В. розглядають цифровізацію як каталізатор системних змін моделі публічного управління. Автори переконливо доводять, що саме через цифровізацію відбувається перегляд управлінських процесів, перерозподіл функцій, підвищення прозорості діяльності органів влади та трансформація взаємодії між державою і громадянами. У контексті взаємодії влади та бізнесу це означає інтеграцію цифрових технологій у всі аспекти діяльності органів влади. Таким чином, бізнес у цифровій державі постає не лише як об'єкт регулювання, а як користувач цифрових сервісів, постачальник технологічних рішень, співзасновник інноваційних управлінських продуктів (Сорокіна, Філатов, 2021). Праці Карпенка О.В. (Цифрове врядування : монографія, 2020) мають теоретико-методологічний характер дослідження цифровізації та формують концептуальне підґрунтя для осмислення сучасних процесів цифрової трансформації публічного управління в Україні як ключовий фактор модернізації державного управління та формування GovTech-партнерства. Науковці Дзюндзюк Б.В., Жадан О.М. розглядають цифровізацію публічного управління як системний трансформаційний процес, що виходить за межі технічної автоматизації та спрямований на зміну управлінської моделі держави. Де цифрова трансформація створює підґрунтя для переходу від сервісної держави, орієнтованої на надання електронних послуг, до GovTech-партнерства, що передбачає активну взаємодію влади та бізнесу. Автори роблять акцент на цифрових платформах, відкритості даних і підвищенні прозорості управлінських процесів, що свідчить про формування нових механізмів діалогу між державою та приватним сектором, де бізнес виступає не лише споживачем сервісів, а й партнером у розробці та впровадженні інноваційних рішень (Дзюндзюк, .Жадан, 2024).

Зарубіжні дослідники П.Данліві, Г.Маргеттс, С.Бастоу, Д.Тінклер реконструюють еволюцію управлінських ідей, показуючи, що традиційна модель New Public Management (NPM), що фокусувалася на розподілі функцій, конкуренції та стимулюванні ефективності, вичерпала себе. Натомість постає нова концепція – Digital-Era Government (DEG), у якій центральне місце належить цифровим технологіям і платформам не як

інструментам, а як основним драйверам реформи та інтеграції публічних функцій (Dunleavy, Patrick, and others, Digital Era Governance: IT Corporations, the State, and e-Government (Oxford, 2006) Науковці акцентують увагу на глибокій інтеграції інформаційних технологій у всі управлінські сфери: не лише автоматизація процедур, а створення спільних, злагоджених платформ і сервісів, що об'єднують політику, сервіси, дані і взаємодію з громадянами та бізнесом. Автори виокремлюють наступні головні зміни: реінтеграція процесів та сервісів замість їх фрагментації, властивої NPM; централізація цифрових платформ та перехід до єдиних цифрових середовищ; організаційні зміни в уряді, де технології стають центральним елементом модернізації; співпраця між державними установами, IT-індустрією та бізнесом для спільної розробки рішень (Dunleavy, Patrick, and others, 'New Public Management Is Dead – Long Live Digital-Era Government', 2011).

Окремий напрям досліджень стосується формування GovTech як нового етапу розвитку цифрового врядування. Зарубіжні автори (М. Маццукато, Р. Каттель, Е. Лембер) розглядають GovTech як інструмент стратегічного партнерства між державою та приватним сектором, спрямований на спільне створення інноваційних рішень у сфері регулювання, публічних фінансів і надання послуг (Mazzucato, 2016; Kattel, 2022). Дослідники наголошують на зміні ролі держави – від регулятора до співзасновника цифрових екосистем, де держава повинна розвивати динамічні спроможності (sense-making, connecting, shaping), що відповідає ідеї переходу від сервісної, процедурно-орієнтованої держави до адаптивної, інноваційної та платформної моделі управління, що є основою GovTech. Компонент connecting у концепції авторів передбачає створення мережевих взаємодій, міжсекторальну координацію, співпрацю з зовнішніми акторами (зокрема приватним сектором); концептуально відповідає ефективному діалогу влади та бізнесу, що у GovTech-партнерстві реалізується через спільну розробку цифрових рішень, співпрацю з IT-компаніями, залучення бізнесу до формування та реалізації публічних політик (Бондар, 2021).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, присвячених цифровізації публічного управління, електронному урядуванню, розвитку сервісної держави та GovTech-партнерства, у сучасній науковій літературі зберігається низка недостатньо опрацьованих аспектів, що стосуються цифрової трансформації діалогу між владою та бізнесом. Більшість наукових праць зосереджується на технологічних та інституційних аспектах цифровізації державних послуг, тоді як діалог влади та бізнесу переважно розглядається фрагментарно – як похідний елемент адміністративних реформ або публічно-приватного партнерства. Водночас цілісна концептуалізація цифрового діалогу влади та бізнесу в межах GovTech-підходу залишається недостатньо розробленою. У наукових дослідженнях не сформовано єдиного підходу до розмежування понять «сервісна держава», «цифрова держава» та «GovTech-партнерство», що ускладнює визначення етапності та логіки переходу між цими моделями. Зокрема, бракує аналізу того, яким чином сервісна держава трансформується з постачальника електронних послуг у активного партнера бізнесу у створенні цифрових управлінських рішень. Недостатньо дослідженими залишаються інституційні та управлінські механізми реалізації GovTech-партнерства, зокрема: форми та моделі участі бізнесу у розробці та упровадженні цифрових публічних сервісів; механізми узгодження публічних і приватних інтересів у цифрових проєктах; роль держави як замовника інновацій. Обмеженою є кількість досліджень, що аналізують зміну характеру взаємодії влади та бізнесу під впливом цифрових платформ, відкритих даних, API та алгоритмічних рішень. Переважно увага зосереджується на кінцевих результатах цифровізації, тоді як процесні аспекти цифрового діалогу, включно з новими формами комунікації, співуправління та спільного прийняття рішень, залишаються поза належною увагою. У науковому дискурсі недостатньо враховується ризик-орієнтований вимір GovTech-партнерства, зокрема питання цифрової асиметрії, залежності держави від приватних технологічних постачальників, забезпечення прозорості алгоритмів та відповідальності сторін у цифровій взаємодії.

Отже, наявні наукові напрацювання не повною мірою відповідають потребам комплексного осмислення цифрової трансформації діалогу влади та бізнесу як самостійного об'єкта дослідження, що зумовлює необхідність подальшого наукового аналізу, спрямованого на розкриття сутності, моделей та механізмів переходу від сервісної держави до GovTech-партнерства в умовах цифрової трансформації публічного управління.

© Марина, Ажажа, Валентина, Воронкова, Олександр, Фурсін, Ольга, Венген, Володимир, Біров, 2025

Постановка завдання. Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування цифрової трансформації діалогу між органами публічної влади та бізнесом у контексті переходу від моделі сервісної держави до формування GovTech-партнерства.

Для досягнення поставленої мети у статті передбачається розв'язання таких основних завдань: проаналізувати еволюцію наукових підходів до цифровізації публічного управління та з'ясувати їх вплив на зміну моделей взаємодії влади і бізнесу; дослідити зміст та співвідношення понять «сервісна держава», «цифрова держава» та «GovTech-партнерство» в контексті сучасної цифрової трансформації; визначити ключові характеристики цифрового діалогу влади та бізнесу, що формуються в умовах впровадження цифрових платформ, відкритих даних та інноваційних технологічних рішень; окреслити інституційні та управлінські механізми переходу від сервісно-орієнтованої моделі публічного управління до партнерської GovTech-моделі; ідентифікувати потенційні ризики та обмеження цифрового партнерства між владою та бізнесом, а також визначити напрями їх мінімізації в процесі цифрової трансформації публічного управління.

Методологія дослідження. Методологічну основу дослідження формує комплексний міждисциплінарний підхід, що поєднує положення теорії публічного управління, цифрової трансформації, інституціональної економіки, концепцій GovTech та публічно-приватного партнерства. Такий підхід дозволяє всебічно проаналізувати процес цифрової трансформації діалогу між владою та бізнесом як складне соціально-управлінське явище. Методи аналізу та синтезу застосовано для узагальнення наукових підходів до цифровізації публічного управління та ідентифікації ключових характеристик сервісної держави та GovTech-партнерства. Індуктивний та дедуктивний методи використано для формування теоретичних узагальнень і логічного обґрунтування етапів трансформації взаємодії влади та бізнесу. Системний підхід дозволяє розглянути цифровий діалог влади та бізнесу як цілісну систему, що включає інституційні, технологічні та комунікативні компоненти, а також виявити взаємозв'язки між ними. Структурно-функціональний аналіз застосовано для визначення ролей основних суб'єктів GovTech-партнерства та функцій цифрових платформ у процесі публічного управління. З метою уточнення категоріально-понятійного апарату використано термінологічний та порівняльний аналіз, що дозволили дослідити поняття «сервісна держава», «цифрова держава» та «GovTech-партнерство». Порівняльно-аналітичний метод застосовано для зіставлення різних наукових підходів і практик цифрової взаємодії влади та бізнесу. Для обґрунтування напрямів переходу до GovTech-партнерства використано інституційний аналіз, що дозволив оцінити формальні та неформальні правила, які визначають характер цифрової співпраці між державою та бізнесом. Окремі положення дослідження базуються на елементах кейс-аналізу практик цифрового урядування та GovTech-ініціатив, представлених у сучасній науковій літературі та аналітичних звітах (Світовий банк, Brookings та інші).

Застосування зазначених методів забезпечило логічну послідовність, наукову обґрунтованість та комплексність дослідження, що дало змогу досягти поставленої мети та сформулювати обґрунтовані висновки щодо цифрової трансформації діалогу влади та бізнесу в умовах переходу від сервісної держави до GovTech-партнерства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз українського наукового дискурсу у сфері цифровізації публічного управління дозволяє констатувати його поступову еволюцію, що корелює з глобальними теоретичними тенденціями та водночас відображає специфіку національного контексту та зміну парадигми: від простої автоматизації функцій (E-government) до створення комплексних екосистем спільного формування цінностей (GovTech-партнерство). Узагальнення наукових праць українських дослідників дає підстави виокремити основні етапи формування теоретичних підходів до цифровізації публічного управління, що безпосередньо вплинули на зміну моделей взаємодії між владою та бізнесом.

1. Інституційно-функціональний підхід (2000-ті – середина 2010-х років) зумовлений інтенсифікацією розбудови концепції електронного урядування (e-government), у межах якої інформаційно-комунікаційні технології розглядалися переважно як інструменти автоматизації внутрішніх адміністративних процесів та інформування громадян через вебсайти органів влади.

Цей підхід обмежував можливості стратегічного діалогу між владою та бізнесом, оскільки цифровізація не розглядалася як інструмент спільного формування публічної цінності, а лише як технічне вдосконалення адміністративної діяльності, що відповідало моделі взаємодії:

«влада – пасивний замовник послуг, бізнес – виконавець, постачальник обладнання або програмного забезпечення».

2. Перехідний інституційно-сервісний підхід (2010-2015 роки) поєднав елементи розширеного електронного урядування з формуванням інституційних передумов сервісної держави: відбувся перехід від простого веб-представництва до інтегрованих е-послуг; сформовано інституційні передумови сервісної держави (нормативна база, реєстри, міжвідомча координація); бізнес починав сприйматися не лише як постачальник ІТ, а як користувач цифрових сервісів, проте без партнерського статусу. У 2014 році створено Державне агентство з питань електронного урядування України, що стало центральним органом, відповідальним за цифровізацію, формування інформаційних ресурсів та розвиток інформаційного суспільства (Про затвердження Положення про Державне агентство з питань електронного урядування України. Постанова Кабінету міністрів України від 1 жовтня 2014 р., 2014).

3. Сервісно-орієнтований підхід (2016-2022 роки) пов'язаний із формуванням концепції «цифровізація як інструмент сервісної держави», де цифрові технології – це інструмент підвищення якості публічних послуг, покращення клієнтоорієнтованості, підвищення прозорості, зниження корупційних ризиків та результативності діяльності органів влади. На цьому етапі відбулось розширення ролі бізнесу, що залучався до виконання окремих функцій публічного управління, зокрема в межах аутсорсингу та публічно-приватного партнерства. Практичним утіленням цієї парадигми в Україні став розвиток цифрових сервісів і платформи «Дія». Модель взаємодії влади і бізнесу в межах цього підходу трансформується у формат «держава – провайдер, бізнес – клієнт», де бізнес отримує вигоди від спрощення адміністративних процедур і зменшення транзакційних витрат, однак його участь у формуванні цифрових рішень залишається обмеженою рамками споживання або виконання контрактів (Попов Комаровський, Бондар, 2023). .

4. Мережево-партнерський (GovTech) підхід (з 2023-2025 років) корелює з процесами концептуальної трансформації концепцій цифрових платформ, партнерства (co-creation), динамічних спроможностей держави та мережевого управління, що спрямовані на формування людиноцентричної, адаптивної та інноваційної держави. Використання технологій штучного інтелекту, великих даних і блокчейну розглядається не лише як технічні інновації, а як інструмент глибокої трансформації взаємодії влади і бізнесу. У межах GovTech-підходу формується нова модель взаємодії – цифрове партнерство, де бізнес виступає повноцінним учасником розвитку державних технологічних рішень, а держава – платформою та модератором інноваційних процесів. Така модель стимулює розвиток інноваційного сектору економіки, трансформуючи державні закупівлі з інструменту споживання у драйвер високотехнологічного розвитку та експорту (Cunyi Yang, Mingrui Gu, 2024).

Еволюція наукових підходів відображає перехід від технологічно-орієнтованих моделей цифровізації до комплексних соціально-управлінських концепцій, що змінюють роль держави та позицію бізнесу у публічному управлінні. Сучасні підходи (цифрова держава та GovTech) не лише розширюють можливості держави, але й створюють умови для активної участі бізнесу у формуванні та реалізації цифрових політик. У 2025 році GovTech-партнерство постає не як окремий інструмент, а як нова парадигма взаємодії, що визначає вектор подальшого розвитку публічного управління та цифрової економіки України.

Сучасні трансформаційні процеси у сфері публічного управління зумовлюють необхідність чіткого концептуального розмежування та одночасного узгодження ключових понять, що описують еволюцію ролі держави в умовах цифровізації. До таких понять належать «сервісна держава», «цифрова держава» та «GovTech-партнерство», що відображають послідовні етапи розвитку публічного управління в цифрову епоху.

Поняття **«сервісна держава»** сформувалося в межах концепцій нового публічного менеджменту та орієнтоване на підвищення якості публічних послуг, клієнтоорієнтованість і ефективність діяльності органів влади. У межах цієї моделі держава розглядається насамперед як постачальник послуг для громадян і бізнесу, а ключовими принципами її функціонування є зручність, доступність та результативність адміністративних процедур (Ангел, 2023). У контексті цифрової трансформації сервісна держава використовує цифрові технології переважно як інструмент оптимізації процесів, автоматизації послуг та скорочення транзакційних витрат. Водночас взаємодія з бізнесом у цій моделі залишається асиметричною: бізнес виступає здебільшого

© Марина, Ажажа, Валентина, Воронкова, Олександр, Фурсін, Ольга, Венген, Володимир, Біров, 2025

споживачем або виконавцем державних замовлень, а не повноцінним партнером у формуванні публічної політики.

Поняття **«цифрова держава»** відображає більш глибокий рівень трансформації, за якого цифрові технології інтегруються у всі сфери діяльності публічної влади та стають основою прийняття управлінських рішень. Цифрова держава ґрунтується на використанні даних, цифрових платформ, міжвідомчої інтеграції та аналітичних інструментів, що забезпечують системність і проактивність публічного управління (Євтушенко, 2024). На відміну від сервісної держави, цифрова держава передбачає зміну управлінської парадигми, де цифрові технології виконують не допоміжну, а структуроутворюючу функцію. Взаємодія з бізнесом у цій моделі розширюється за рахунок залучення приватного сектору до створення цифрової інфраструктури, однак партнерські відносини ще не завжди мають інституційно закріплений характер.

Поняття «GovTech-партнерство» репрезентує новітній етап цифрової трансформації публічного управління, що ґрунтується на принципах спільного створення публічної цінності, платформної взаємодії та мережевого управління. У межах GovTech-підходу держава та бізнес виступають рівноправними учасниками цифрових екосистем, орієнтованих на розробку та впровадження інноваційних управлінських рішень (Д'яченко, Круглов, 2025). GovTech-партнерство виходить за межі традиційних форм публічно-приватного партнерства, оскільки акцент робиться не лише на реалізації окремих проєктів, а на довгостроковій співпраці, обміні даними, спільному управлінні цифровими платформами та формуванні адаптивного регуляторного середовища. У цій моделі бізнес стає співавтором державної політики, а держава – модератором і архітектором цифрових процесів.

Отже, у контексті сучасної цифрової трансформації GovTech-партнерство слід розглядати не як альтернативу сервісній або цифровій державі, а як результат їх подальшого розвитку, що відповідає викликам глобалізації, євроінтеграції та цифрової економіки.

Цифрова трансформація публічного управління зумовлює формування якісно нового формату взаємодії між органами влади та бізнесом, який у науковому дискурсі дедалі частіше окреслюється як цифровий діалог. Його специфіка визначається не лише використанням інформаційно-комунікаційних технологій, а передусім зміною логіки комунікації, координації та спільного прийняття рішень у публічному секторі (Воронкова, Андрюкайтене, Нікітенко, 2020).

Однією з ключових характеристик цифрового діалогу є платформний характер взаємодії, за якого держава виступає не лише надавачем послуг, а й архітектором цифрових платформ, що забезпечують постійну комунікацію з бізнесом. Цифрові платформи (портали послуг, реєстри, API, GovTech-екосистеми) створюють єдине середовище для обміну інформацією, координації дій та інтеграції приватних технологічних рішень у публічну інфраструктуру.

Інституціоналізація режимів Open Data забезпечує перехід від суб'єктивного посередництва до алгоритмізованої прозорості. Така трансформація змінює роль держави з контролера на постачальника валідованих даних, що радикально підвищує рівень інвестиційної довіри та стимулює цифрову конвергенцію державного і приватного секторів. Бізнес отримує можливість використовувати державні дані для розробки інноваційних продуктів і сервісів, тоді як держава – аналізувати поведінкові та економічні патерни в режимі реального часу, що сприяє підвищенню прозорості, зменшенню інформаційної асиметрії та зміцненню довіри між сторонами.

На відміну від традиційних консультаційних механізмів, цифровий діалог характеризується інтерактивністю та безперервністю, що забезпечується використанням онлайн-каналів, автоматизованих зворотних зв'язків, чат-ботів, аналітичних інструментів, двостороннього обміну даними, спільної розробки сервісів і координації регуляторних процесів, що принципово змінює логіку взаємодії сторін. Такий формат дозволяє оперативно реагувати на потреби бізнесу, адаптувати регуляторні рішення та підвищувати гнучкість публічного управління.

В умовах впровадження GovTech-підходів цифровий діалог набуває рис співавторства (co-creation), за якого бізнес залучається до розробки цифрових сервісів, регуляторних інструментів і управлінських рішень. Цей процес виходить за межі традиційних форм публічно-приватного партнерства та ґрунтується на довгостроковій співпраці, спільному використанні ресурсів і розподілі відповідальності. Використання інноваційних технологічних рішень, зокрема штучного інтелекту, великих даних та блокчейну, формує нову характеристику цифрового діалогу –

алгоритмізацію взаємодії. Управлінські рішення дедалі частіше приймаються на основі алгоритмічних моделей і прогнозної аналітики, що дозволяє підвищити обґрунтованість регулювання та зменшити суб'єктивний вплив. Водночас це актуалізує питання прозорості алгоритмів і відповідальності сторін.

Цифровий діалог влади та бізнесу передбачає високий рівень інституційної адаптивності, оскільки цифрові інновації потребують швидкого коригування нормативно-правової бази та управлінських процедур. Це зумовлює перехід від жорстких регуляторних моделей до підходів «SMART-регулювання», що поєднують інноваційність із захистом публічних інтересів: 1) на основі принципів «Digital by Default» та «Once Only» створення постійно діючих цифрових платформ, консультативних онлайн-механізмів, GovTech-хабів і міжсекторальних координаційних структур, що забезпечують регулярність, системність та формалізацію діалогу; 2) SMART-баланс, послуга має бути максимально простою для користувача, але «броньованою» від зовнішніх загроз; 3) гнучкість через «Sandbox» у сферах ШІ, криптовалют або безпілотних технологій, що дозволяє тестувати цифрові рішення без ризику порушити застарілі норми, одночасно формуючи нову законодавчу базу на основі реального досвіду.

Цифрова трансформація зумовлює перегляд ролей влади та бізнесу в управлінському діалозі (наприклад, Digital State UA – платформа найкращих українських технологій, політик та інновацій, створена міжнародної співпраці, інвестицій та обміну досвідом). Органи влади поступово переходять від ролі одностороннього регулятора та провайдера послуг до ролі модератора цифрових процесів і замовника інновацій. Бізнес, своєю чергою, набуває статусу активного учасника формування управлінських рішень, що сприяє зміцненню довіри та підвищенню ефективності діалогу (Екосистема українських технологій для майбутніх суспільств).

Ефективність цифрового діалогу безпосередньо залежить від рівня управлінських та цифрових компетентностей як представників влади, так і бізнесу. Тому важливим механізмом трансформації є інвестування у розвиток цифрової культури, аналітичних навичок і спроможності працювати в платформному середовищі, що забезпечує перехід від формального обміну інформацією до змістовної партнерської взаємодії.

Отже, цифровий діалог влади та бізнесу в умовах впровадження цифрових платформ, відкритих даних та інноваційних технологічних рішень характеризується платформністю, дано-орієнтованістю (Data-driven governance), інтерактивністю, партнерською співпрацею, алгоритмізацією та інституційною гнучкістю. Сукупність цих характеристик свідчить про перехід від сервісної моделі взаємодії до GovTech-партнерства, що формує нову парадигму публічного управління в цифрову епоху та простір для постійної комунікації, експериментування та масштабування успішних практик.

Водночас Україна не володіє достатніми економічними, освітніми та науково-технологічними ресурсами для формування високотехнологічного інформаційного суспільства на рівні найбільш розвинених держав. Впровадження цифрового діалогу між владою та бізнесом у межах GovTech-партнерства супроводжується низкою інституційних, управлінських, технологічних та соціально-економічних ризиків, ігнорування яких може знизити ефективність цифрової трансформації та поставити під загрозу досягнення публічних цілей. Спроможність країни реалізувати цифрову трансформацію та максимально використати потенціал інформаційних технологій визначається низкою ключових параметрів, серед яких особливе значення мають (Антонова, Мохова, 2022): наявність і послідовність національної політики у сфері глобалізації, цифровізації, регулювання ІТ-галузі та електронних комунікацій; функціонування системи моніторингу та аналізу розвитку інформаційного суспільства та електронного урядування; рівень цифрової грамотності в суспільстві та органах влади, що забезпечує здатність ефективно діяти в умовах цифрової економіки; наявність належної нормативно-правової бази та професійних кодексів, що регулюють нові форми цифрових відносин; рівень матеріально-технічного забезпечення процесів цифровізації; обсяги інвестицій у пріоритетні напрями науково-технічного, економічного та соціального розвитку; розвиток базових інфраструктур (фінансової, управлінської, освітньої, інвестиційної), що потребують сучасної інформаційно-технологічної підтримки.

Модель сервісної держави стала важливим етапом розвитку публічного управління, орієнтованого на підвищення якості та доступності публічних послуг. У межах цієї моделі цифрові технології використовуються для спрощення процедур, зменшення транзакційних витрат та підвищення клієнтоорієнтованості органів влади.

© Марина, Ажажа, Валентина, Воронкова, Олександр, Фурсін, Ольга, Венген, Володимир, Біров, 2025

Разом із тим сервісна держава здебільшого розглядає бізнес як користувача або адресата послуг, а не як активного учасника формування управлінських рішень.

Цифровізація сервісної держави створює інфраструктурну основу (реєстри, платформи, відкриті дані), однак не забезпечує повноцінного партнерського формату взаємодії, що зумовлює потребу у переході до більш складної моделі, що передбачає формування публічної цінності за участю держави та бізнесу. У сучасному науковому дискурсі концепція GovTech розглядається як логічний етап розвитку цифрової держави, що фокусується на використанні інноваційних технологічних рішень у публічному управлінні за активної участі приватного сектору. На відміну від традиційних підходів до публічно-приватного партнерства, GovTech-партнерство ґрунтується на платформній логіці, спільній розробці рішень та обміні даними (Любохинець, Шпуляр, 2019).

Дослідження з питань GovTech підкреслюють, що бізнес у цій моделі виступає не лише виконавцем або постачальником IT-продуктів, а співтворцем управлінських інновацій, що бере участь у формуванні політик, цифрових сервісів і регуляторних інструментів (Любохинець, Шпуляр, 2019). Попри значний потенціал GovTech, цифрова трансформація діалогу влади та бізнесу супроводжується низкою викликів: ризики цифрової асиметрії; залежності держави від приватних технологічних рішень; проблеми прозорості алгоритмів і відповідальності сторін; без належного інституційного забезпечення GovTech може призводити до посилення впливу великих технологічних компаній на публічну політику. Це зумовлює необхідність поєднання інноваційності з «SMART-регулюванням», що забезпечує баланс між гнучкістю цифрових рішень і дотриманням публічних інтересів (Digital State UA – міжнародна платформа цифрових інновацій та GovTech від України).

Висновки. Впровадження цифрових технологій у діяльність органів публічної влади дозволяє не лише оптимізувати управлінські процеси, а й трансформувати саму логіку публічного адміністрування, створюючи умови для переходу від сервісно-орієнтованої держави до моделі GovTech-партнерства. У такій моделі бізнес виступає не пасивним споживачем адміністративних послуг, а активним учасником цифрових трансформацій, залученим до розробки, впровадження та вдосконалення управлінських рішень. Для України характерними залишаються проблеми, пов'язані з нерівномірністю цифрового розвитку, обмеженістю ресурсів та повільними темпами впровадження інноваційних технологій у публічному управлінні, що зумовлює необхідність переходу від фрагментарних цифрових ініціатив до системного розвитку GovTech-партнерства та дозволяє поєднати управлінський потенціал держави з інноваційними можливостями бізнесу.

Таким чином, цифрова трансформація діалогу влади та бізнесу виступає важливим чинником модернізації публічного управління в умовах післявоєнного відновлення. Перехід від сервісної держави до GovTech-партнерство супроводжується зміною ролей суб'єктів публічного управління, розвитком платформних рішень і формуванням нових форматів взаємодії, заснованих на співпраці, довірі та спільному створенні публічної цінності; створює підґрунтя для формування більш ефективної, відкритої та інноваційно орієнтованої системи державного управління, здатної відповідати сучасним викликам соціально-економічного розвитку; сприяє розвитку використання штучного інтелекту, хмарних технологій, інтернет речей, цифрового програмування, е-проектування (Дія, Дія.City, Дія. Освіта) і моделювання технологічних процесів, е-документообігу та е-урядування (GovTech), адаптивних технологій 3D, математичного моделювання. GovTech-партнерства дозволять інтегрувати державні цифрові системи з фінансовим (FinTech) та страховим (InsurTech) секторами, перетворюючи державу на активного учасника ринку цифрових активів та послуг; сприятимуть переходу від моделі «державного нагляду» до моделі «алгоритмічної довіри», де цифрові дані замінюють бюрократичне підтвердження. GovTech-партнерство – це якісно новий етап цифрової трансформації публічного управління.

Список використаних джерел

Бондар Г. Цифрова трансформація уряду України, відкриті дані (open data) та електронні послуги. *Публічне управління та регіональний розвиток*, 2021. (11), 97–123. URL: https://doi.org/10.34132/pard2021.11.05

Сорокіна Н., Філатов В. Цифровізація публічного управління в Україні: теоретичний аспект. *Аспекти публічного управління*. Том 13. № 1. 2025. DOI: https://doi.org/10.15421/152509

Цифрове врядування : монографія / О. В. Карпенко, Ж. З. Денисюк, В. В. Наместнік [та ін.]; за. ред. О.В. Карпенка. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. 336 с. URL: https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4638/Monografia_Tsyfrove_vryadyvannya_2020.pd

Дзюндзюк Б.В, .Жадан О.М. Цифрові трансформації в публічному управлінні як чинник модернізації системи публічної влади в Україні. *Журнал «Наукові інновації та передові технології».* №8(36) 2024. URL: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8(36)-74-84.

Dunleavy, Patrick, and others, Digital Era Governance: IT Corporations, the State, and e-Government (Oxford, 2006; online edn, Oxford Academic, 3 Oct. 2011). URL: https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199296194.001.0001

Dunleavy, Patrick, and others, 'New Public Management Is Dead – Long Live Digital-Era Government', *Digital Era Governance: IT Corporations, the State, and e-Government* (Oxford, 2006; online edn, Oxford Academic, 3 Oct. 2011). URL: https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199296194.003.0009

Mazzucato M. The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths. Penguin Books. 2018. URL: https://www.penguin.co.uk/books/305469/the-entrepreneurial-state-by-mazzucato-mariana/9780141986104;

Kattel R. *Dynamic capabilities of the public sector: Towards a new synthesis*. Working Paper 2022/07. UCL *Institute for Innovation and Public Purpose.* URL: https://www.researchgate.net/publication/364591657_DP_0267_-_Dynamic_Capabilities_of_the_Public_Sector_Towards_a_New_Synthesis#:~:text=2021).,quite%20a%20rich%20discussion%20of

Про затвердження Положення про Державне агентство з питань електронного урядування України. Постанова Кабінету міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 492. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/492-2014-%D0%BF#Text

Попов М., Комаровський В., Бондар А. Модель цифрової трансформації системи державного управління. *Теорія і практика державного управління*, 2021. *2* (73), С. 16-24. URL: https://doi.org/10.34213/tp.21.02.02

Cunyi Yang, Mingrui Gu, Khaldoon Albitar. Government in the digital age: Exploring the impact of digital transformation on governmental efficiency. *Technological Forecasting and Social Change.* Volume 208, November 2024, 123722. URL: https://doi.org/10.1016/j.techfore.2024.123722

Ангел А. А. Сервісна політика держави як запорука стійкого розвитку. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування,* 2023 р., № 3 (81). DOI https://doi.org/10.32782/1813-3401.2023.3.14

Євтушенко О. Цифровізація – інструмент модернізації публічного управління в Україні. *Публічне управління та регіональний розвиток*, 2024. (26), С. 1158–1176. URL: https://doi.org/10.34132/pard2024.26.03

Д'яченко К.С., Круглов В.В. Цифрова трансформація держави через державно-приватне партнерство: глобальні тенденції та перспективи e-government. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. №5(35). С. 346-367. URL: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-5(35)

Воронкова В.Г., Андрюкайтене Регіна, Нікітенко В.О. Публічне управління та адміністрування як напрям розвитку теорії складних систем у контексті викликів цифрового суспільства. Державне управління та адміністрування в контексті цифрового суспільства: колективна монографія / Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного. Мелітополь, 2020. С.6-21. URL: http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/13157/1/monograf-publ-upravl-6.07.20-1.pdf

Екосистема українських технологій для майбутніх суспільств. Digital State UA. URL: https://digitalstate.gov.ua/

Антонова Л., Мохова Ю. Удосконалення механізмів електронного урядування в Україні в умовах цифрових перетворень. *Публічне управління та регіональний розвиток*, (2022). (15), 10–29. URL: https://doi.org/10.34132/pard2022.15.01

Digital State UA – міжнародна платформа цифрових інновацій та GovTech від України. URL: https://italy.mfa.gov.ua/news/digital-state-ua-mizhnarodna-platforma-cifrovih-innovacij-ta-govtech-vid-ukrayini

Любохинець Л.С., Шпуляр Є.М. Цифрова трансформація національної економіки: сучасний стан та тренди майбутнього. *Вісник Хмельницького національного університету.* 2019, № 4. DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-1-212-217

References

Bondar H. Tsyfrova transformatsiya uryadu Ukrayiny, vidkryti dani (open data) ta elektronni posluhy. Publichne upravlinnya ta rehional′nyy rozvytok, 2021. (11), 97–123. URL: https://doi.org/10.34132/pard2021.11.05

Sorokina N., Filatov V. Tsyfrovizatsiya publichnoho upravlinnya v Ukrayini: teoretychnyy aspekt. Aspekty publichnoho upravlinnya. Tom 13. № 1. 2025. DOI: https://doi.org/10.15421/152509

Tsyfrove vryaduvannya : monohrafiya / O. V. Karpenko, ZH. Z. Denysyuk, V. V. Namestnik [ta in.]; za. red. O.V. Karpenka. Kyyiv: IDEYA PRYNT, 2020. 336 s. URL: https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4638/Monografia_Tsyfrove_vryadyvannya_2020.pd

© Марина, Ажажа, Валентина, Воронкова, Олександр, Фурсін, Ольга, Венген, Володимир, Біров, 2025

Dzyundzyuk B.V, .Zhadan O.M. Tsyfrovi transformatsiyi v publichnomu upravlinni yak chynnyk modernizatsiyi systemy publichnoyi vlady v Ukrayini. Zhurnal «Naukovi innovatsiyi ta peredovi tekhnolohiyi». №8(36) 2024. URL: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8(36)-74-84.

Dunleavy, Patrick, and others, Digital Era Governance: IT Corporations, the State, and e-Government (Oxford, 2006; online edn, Oxford Academic, 3 Oct. 2011). URL: https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199296194.001.0001

Dunleavy, Patrick, and others, 'New Public Management Is Dead – Long Live Digital-Era Government', Digital Era Governance: IT Corporations, the State, and e-Government (Oxford, 2006; online edn, Oxford Academic, 3 Oct. 2011). URL: https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199296194.003.0009

Mazzucato M. The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths. Penguin Books. 2018. URL: https://www.penguin.co.uk/books/305469/the-entrepreneurial-state-by-mazzucato-mariana/9780141986104;

Kattel R. Dynamic capabilities of the public sector: Towards a new synthesis. Working Paper 2022/07. UCL Institute for Innovation and Public Purpose. URL: https://www.researchgate.net/publication/364591657_DP_0267_-_Dynamic_Capabilities_of_the_Public_Sector_Towards_a_New_Synthesis#:~:text=2021).,quite%20a%20rich%20discussion%20of

On approval of the Regulations on the State Agency for Electronic Governance of Ukraine. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 1, 2014 No. 492. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/492-2014-%D0%BF#Text

Popov M., Komarovsky V., Bondar A. Model of digital transformation of the public administration system. Theory and practice of public administration, 2021. 2 (73), pp. 16-24. URL: https://doi.org/10.34213/tp.21.02.02

Cunyi Yang, Mingrui Gu, Khaldoon Albitar. Government in the digital age: Exploring the impact of digital transformation on governmental efficiency. Technological Forecasting and Social Change. Volume 208, November 2024, 123722. URL: https://doi.org/10.1016/j.techfore.2024.123722

Angel A. A. Service policy of the state as a guarantee of sustainable development. State and regions. Series: Public administration and administration, 2023, No. 3 (81). DOI https://doi.org/10.32782/1813-3401.2023.3.14

Yevtushenko O. Digitalization – a tool for the modernization of public administration in Ukraine. Public administration and regional development, 2024. (26), pp. 1158–1176. URL: https://doi.org/10.34132/pard2024.26.03

D'yachenko K.S., Kruglov V.V. Digital transformation of the state through public-private partnership: global trends and prospects of e-government. Current issues in modern science. 2025. №5(35). P. 346-367. URL: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-5(35)

Voronkova V.G., Andryukaytene Regina, Nikitenko V.O. Public management and administration as a direction of development of the theory of complex systems in the context of the challenges of the digital society. Public management and administration in the context of the digital society: collective monograph / Tavrichesky State Agrotechnological University named after Dmitry Motorny. Melitopol, 2020. P.6-21. URL: http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/13157/1/monograf-publ-upravl-6.07.20-1.pdf

Ecosystem of Ukrainian technologies for future societies. Digital State UA. URL: https://digitalstate.gov.ua/

Antonova L., Mokhova Y. Improving e-government mechanisms in Ukraine in the context of digital transformations. Public administration and regional development, (2022). (15), 10–29. URL: https://doi.org/10.34132/pard2022.15.01

Digital State UA – an international platform for digital innovations and GovTech from Ukraine. URL: https://italy.mfa.gov.ua/news/digital-state-ua-mizhnarodna-platforma-cifrovih-innovacij-ta-govtech-vid-ukrayini

Lyubokhinets L.S., Shpulyar E.M. Digital transformation of the national economy: current state and future trends. Bulletin of Khmelnytskyi National University. 2019, No. 4. DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-1-212-217

MARINA, AZHAZHA – Doctor of Science in Public Administration,
Professor of the Department of Management and Administration, Y. M. Potebnya
Engineering Education and Scientific Institute of Zaporizhzhia National University
(Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: azazmarina17@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3549-7718

VALENTYNA, VORONKOVA – Doctor of Philosophy (D.Sc.), Professor,
Academician of the Academy of Higher Education of Ukraine, Head of the Department
of Management and Administration, Y. M. Potebnya Engineering Education
and Scientific Institute, Zaporizhzhia National University
(Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: valentinavoronkova236@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0719-1546

OLEXANDER, FURSÌN – Candidate of Science in Public Administration,
Associate Professor, Assistant Professor of the Department of Management and administration,
Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute,
Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: fursin@ukr.net
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4457-0350

OLGA, VENGER – Candidate of Political Sciences,
Associate Professor of the Department of Management of Organizations
and Project Management, Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute,
Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: vengerolya14@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3758-7891

VOLODYMYR, BIROV – Master's student in the specialty
"Public Management and Administration", Y. M. Potebnya Engineering Education
and Scientific Institute, Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: Birovvolodymyr@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-9503-6430

DIGITAL TRANSFORMATION OF THE DIALOGUE OF GOVERNMENT AND BUSINESS: FROM SERVICE STATE TO GOVTECH PARTNERSHIP

Abstract

The article considers the digitalization of public administration as a systemic transformation process that changes the logic of the functioning of the state, the mechanisms for making management decisions, and the forms of interaction with key stakeholders, including business. It is substantiated that one of the priority tasks of digital transformation is to increase the efficiency of state activities and form a constructive digital dialogue between government and business. It is proven that the introduction of digital and information and communication technologies creates the prerequisites for the high-quality performance of management functions, the development of innovative approaches to solving socially significant problems, and the transformation of models of interaction between the state, business, and civil society. . It is established that the intensive development of digital services forms the basis for the transition from a service-oriented model of public administration to a GovTech partnership, within which business is involved in the joint development of digital management solutions. Scientific approaches to the digitalization of public administration and their impact on the transformation of government-business interaction are analyzed, which made it possible to identify the key results of this process: reducing transaction costs, increasing transparency and trust, developing mechanisms for co-creation of digital solutions, as well as institutional adaptation of the state to the conditions of the digital economy. The content and relationship of the concepts of "service state", "digital state" and "GovTech partnership", which are in a relationship of evolutionary continuity and reflect the transition from traditional to partnership forms of public administration, are revealed. It is concluded that the digital transformation of the dialogue between government and business consists in the transition from one-way service communication to an institutionalized digital partnership focused on the joint creation of public value. .Thus, the digital transformation of the dialogue between government and business is implemented through a combination of institutional and managerial mechanisms aimed at platformization of interaction, regulatory adaptation, co-creation and change of managerial roles. As a result, there is a transition from a service model of communication to a GovTech partnership, within which digital technologies become not only a tool for providing services, but the basis for a sustainable strategic dialogue between the state and business.

Key words: service state, digital state, GovTech partnership, digital platforms, electronic services, SMART regulation, digital dialogue between government and business, transparency and accountability of government, customer orientation.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 12.10.2025
Accepted date 10. 11.2025
Published date 12.12.2025

How to cite: Ажажа, Марина, Воронкова, Валентина, Фурсін, Олександр, Венгер, Ольга, Біров, Володимир. Цифрова трансформація діалогу влади та бізнесу: від сервісної держави до GovTech-партнерства. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 204–214.
doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-22

© Марина, Ажажа, Валентина, Воронкова, Олександр, Фурсін, Ольга, Венген, Володимир, Біров, 2025

УДК 004.8:005.7:001.895
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-23

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ПЛАТФОРМ BUSINESS INTELLIGENCE (BI) ДЛЯ КЕРУВАННЯ РОЗРОБКОЮ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

БЕЗВЕРХИЙ, ІГОР[1]

Анотація

Умови цифрової трансформації та зростання складності програмних продуктів зумовлюють потребу у використанні сучасних платформ бізнес-аналітики для підвищення прозорості, керованості та прогнозованості процесів розробки програмного забезпечення. BI-платформи забезпечують інтеграцію даних, оперативний моніторинг показників ефективності та підтримку управлінських рішень на всіх етапах життєвого циклу ПЗ. .Метою дослідження є визначення найефективніших способів використання BI-платформ для підтримки процесів розробки програмного забезпечення, а також аналіз їхніх можливостей для підвищення прозорості та обґрунтованості управлінських рішень. У статті розглянуто теоретичні, концептуальні та практичні аспекти використання сучасних платформ бізнес-аналітики (Business Intelligence, BI) для підвищення ефективності управління розробкою програмного забезпечення (ПЗ). Проаналізовано особливості BI-рішень Power BI, Tableau, Qlik Sense, Looker та Domo, визначено їхню роль у моніторингу ключових показників ефективності (KPI) та підтримці прийняття управлінських рішень. Особливу увагу приділено порівняльному аналізу функціональних можливостей платформ і специфіці їх використання в Agile- та DevOps-середовищах. Результати дослідження свідчать про те, що BI-інструменти сприяють скороченню часу на звітність, підвищенню прозорості процесів розробки та поліпшенню контролю за якістю програмних продуктів.. Проаналізовано можливості інтеграції BI-платформ із системами керування проєктами та розробкою ПЗ (DevOps, Agile, Scrum), а також використання даних у реальному часі для моніторингу продуктивності, якості коду та ризиків проєкту. Особливу увагу приділено застосуванню аналітики для прогнозування термінів виконання, виявлення вузьких місць у процесі розробки та підтримки стратегічного планування. Обґрунтовано, що впровадження сучасних платформ бізнес-аналітики сприяє підвищенню гнучкості управління, зниженню витрат та покращенню якості програмного забезпечення в умовах зростаючої складності цифрових продуктів. Результати дослідження можуть бути використані IT-компаніями та керівниками проєктів для оптимізації планування, контролю ресурсів, управління ризиками й підвищення якості програмних продуктів шляхом впровадження інструментів бізнес-аналітики в процеси розробки ПЗ

Ключові слова: бізнес-аналітика, BI-платформи, керування розробкою ПЗ, Power BI, Tableau, Qlik Sense, Looker, Domo, DevOps, Agile, цифрова трансформація.

Постановка проблеми. Сучасний ринок розробки програмного забезпечення характеризується високою конкуренцією, динамізмом і зростанням обсягів даних, що потребують аналізу. Для отримання конкурентних переваг IT-компанії впроваджують принципи управління на основі даних (data-driven management), які базуються на використанні інструментів бізнес-аналітики (BI) [1; 2]. Платформи BI дають змогу інтегрувати інформацію з різних джерел – систем управління завданнями (Jira, Azure DevOps), сховищ коду (GitHub, GitLab), інструментів DevOps і CRM, – що створює єдиний інформаційний простір для аналізу продуктивності, контролю ризиків і забезпечення якості розробки [3]. В умовах стрімкої цифрової трансформації та зростання складності програмних продуктів ефективне керування процесами розробки програмного забезпечення набуває особливої значущості. Сучасні платформи бізнес-аналітики (Business Intelligence, BI) забезпечують інтеграцію даних із різних етапів життєвого циклу ПЗ, що дозволяє здійснювати обґрунтоване управлінське планування, моніторинг продуктивності команд, контроль якості та прогнозування ризиків. Використання BI-рішень у керуванні розробкою ПЗ сприяє підвищенню прозорості процесів, оптимізації ресурсів, скороченню термінів розробки та підвищенню конкурентоспроможності IT-продуктів. Саме тому вивчення можливостей і практик застосування сучасних платформ бізнес-аналітики є актуальним як у теоретичному, так і в прикладному аспектах управління IT-проєктами.

Метою дослідження є визначення найефективніших способів використання BI-платформ для підтримки процесів розробки програмного забезпечення, а також аналіз їхніх можливостей

[1] Інженерний навчально-науковий інститут імені Ю.М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)
E-mail: ligbzv@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-2890-1745

для підвищення прозорості та обґрунтованості управлінських рішень. Завдання до слідження: 1) проаналізувати теоретичні засади використання BI у процесах розробки ПЗ; 2) розкрити види аналітики у BI-системах; 3) 4) обґрунтувати практичне використання Business Intelligence (BI) у розробці програмного забезпечення у контексті вітчизняного і міжнародного досвіду.

Теоретичні засади використання BI у процесах розробки ПЗ. У сучасних умовах цифрової трансформації розробка програмного забезпечення дедалі більше ґрунтується на даних як стратегічному ресурсі управління. Business Intelligence (BI) постає як теоретико-методологічна основа для системного аналізу, інтерпретації та використання даних у процесах планування, проєктування, реалізації та супроводу програмного забезпечення. Теоретичні засади застосування BI у розробці ПЗ формуються на перетині системного підходу, теорії управління, теорії прийняття рішень та концепції data-driven management. З позицій системної теорії процес розробки ПЗ розглядається як складна соціотехнічна система, що включає людський капітал, технологічну інфраструктуру, бізнес-вимоги та інформаційні потоки. BI у цьому контексті виконує інтегративну функцію, забезпечуючи узгодженість між стратегічними цілями організації та операційною діяльністю команд розробки. У межах теорії управління BI інтерпретується як інструмент зниження невизначеності та ризиків, що супроводжують життєвий цикл програмного забезпечення. Аналітичні платформи дозволяють здійснювати моніторинг ключових показників ефективності (KPI), аналіз продуктивності команд, якості коду, дотримання термінів і бюджету, що сприяє підвищенню обґрунтованості управлінських рішень (Безверхий, 2025).

Концепція прийняття рішень на основі даних визначає BI як когнітивний механізм трансформації первинних даних (logs, metrics, user feedback, bug reports) у знання, необхідні для стратегічного та тактичного управління розробкою ПЗ. У цьому вимірі BI забезпечує перехід від інтуїтивних до доказових (evidence-based) управлінських практик. Важливою теоретичною основою є також Agile-філософія та DevOps-підхід, у межах яких BI набуває ролі інструмента безперервного зворотного зв'язку. Аналітика спринтів, швидкості розробки, частоти релізів і стабільності системи сприяє адаптивності процесів та підвищенню якості програмного продукту. Таким чином, концептуалізація використання BI у процесах розробки програмного забезпечення ґрунтується на розумінні BI як багатовимірної управлінської платформи, що поєднує аналітичні, інформаційні та когнітивні функції. BI виступає не лише технічним інструментом обробки даних, а й філософією управління розробкою ПЗ, орієнтованою на прозорість, адаптивність та стратегічну ефективність. Поняття Business Intelligence охоплює методи, технології та інструменти, які забезпечують збір, обробку, візуалізацію та аналіз даних з метою прийняття оптимальних рішень [3]. У контексті розробки ПЗ йдеться не лише про фінансові або маркетингові аспекти, а й про технічні метрики: швидкість реалізації функціоналу, час циклу завдань, кількість дефектів, стабільність релізів. Згідно з дослідженнями аналітичних компаній Gartner [2] та Forrester, BI-платформи стають одним із ключових інструментів цифрової трансформації IT-компаній, адже дозволяють отримувати аналітичні інсайти з різноманітних джерел у реальному часі.

Для керування розробкою ПЗ BI-рішення виконують такі функції: моніторинг проєктів у рамках Agile/Scrum-методологій; оцінка ефективності команд на основі DevOps-метрик [4] (Deployment Frequency, Lead Time for Changes, Change Failure Rate, MTTR); контроль якості ПЗ через інтеграцію з системами тестування (SonarQube, Jenkins); аналітика релізів і витрат часу за допомогою інтеграції з Jira, Trello або GitHub Projects [3 ; 5]. Таким чином, BI забезпечує не лише звітність, а й підтримку циклічного вдосконалення процесів розробки.

Види аналітики у BI-системах. Види аналітики у BI-системах (Davenport T. H. Competing on analytics, 2007; Gartner. Magic Quadrant for Analytics and Business Intelligence Platforms 2024). У BI-системах аналітика охоплює сукупність методів і підходів до збору, обробки та інтерпретації даних з метою підтримки управлінських рішень.

Базовим рівнем є описова аналітика, яка зосереджується на аналізі історичних даних і дає відповідь на запитання «що відбулося?». Вона реалізується через звіти, дашборди, зведені таблиці та візуалізації ключових показників ефективності, дозволяючи узагальнювати великі масиви інформації та відстежувати тенденції розвитку організаційних процесів.

Наступним видом є діагностична аналітика, що спрямована на з'ясування причин певних

© Ігор, Безверхий, 2025

подій або відхилень у показниках, відповідаючи на запитання «чому це сталося?». У межах BI-систем вона використовує деталізацію даних, порівняльний аналіз, кореляції та факторний аналіз, що дає змогу ідентифікувати проблемні зони, вузькі місця та внутрішні закономірності бізнес-процесів.

Прогностична аналітика орієнтована на моделювання майбутніх сценаріїв і відповідає на запитання «що може відбутися далі?». Вона ґрунтується на статистичних методах, машинному навчанні та аналізі трендів, дозволяючи прогнозувати попит, фінансові результати, ризики або поведінку споживачів. У сучасних BI-платформах цей вид аналітики інтегрується з інструментами штучного інтелекту, що підвищує точність і адаптивність прогнозів.

Завершальним рівнем є прескриптивна аналітика, яка не лише прогнозує можливі наслідки, а й пропонує оптимальні управлінські рішення, відповідаючи на запитання «що потрібно зробити?». Вона поєднує результати прогнозування з оптимізаційними моделями та сценарним аналізом, підтримуючи вибір стратегій розвитку, розподіл ресурсів і мінімізацію ризиків.

У сукупності ці види аналітики формують ієрархічну систему бізнес-інтелекту, яка забезпечує перехід від простого опису даних до глибокого стратегічного управління, підвищуючи обґрунтованість рішень і конкурентоспроможність організацій в умовах цифрової економіки.

На сучасному етапі розвитку BI-платформи поєднують усі чотири типи аналітики та поступово інтегрують алгоритми штучного інтелекту для автоматичного виявлення аномалій чи тенденцій у даних.

Методологія дослідження сучасних платформ BUSINESS INTELLIGENCE (BI) для керування розробкою програмного забезпечення. Принципи та методи наукового дослідження відіграють ключову роль у системному вивченні процесів розробки програмного забезпечення та впровадженні сучасних BI-рішень. Методологічний підхід передбачає використання комплексних принципів наукового дослідження, таких як системність, об'єктивність, наукова достовірність та практична значущість, що дозволяє забезпечити глибокий аналіз процесів розробки, ефективності команд, управління ризиками та прийняття стратегічних рішень. Методологія дослідження поєднує кількісні та якісні методи, включаючи статистичний аналіз даних, моделювання робочих процесів, аналітику продуктивності та прогнозування результатів на основі історичних даних, що забезпечує наукову обґрунтованість висновків і практичну цінність результатів. Використання інноваційних методів, таких як BI-аналітика, дозволяє інтегрувати великі масиви даних, автоматизувати процеси збору й обробки інформації та створювати інформативні дашборди для менеджменту, що значно підвищує ефективність управління розробкою програмного забезпечення. Крім того, сучасний методологічний підхід передбачає застосування адаптивних методів дослідження, здатних реагувати на зміну умов і вимог ринку, що дозволяє своєчасно оптимізувати процеси, покращувати якість продукту та мінімізувати ризики при впровадженні нових технологій. Таким чином, поєднання класичних принципів наукового дослідження з інноваційними методами, зокрема BI-аналітикою, створює комплексний інструментарій для ефективного управління розробкою програмного забезпечення, забезпечує наукову обґрунтованість рішень та практичну користь для розвитку цифрових технологій.

У контексті теми «Використання сучасних платформ бізнес-аналітики для керування розробкою програмного забезпечення» методологічні принципи дослідження формують наукову основу аналізу ролі BI-платформ у процесах планування, контролю та оптимізації життєвого

Таблиця 1

Використання BI у розробці

Тип аналітики	Опис	Приклади застосування у ПЗ
Описова (Descriptive)	Пояснює, що сталося	Звіти про виконання спринту, кількість задач, швидкість команди
Діагностична (Diagnostic)	З'ясовує причини подій	Аналіз затримок у релізах або відхилень від плану
Прогностична (Predictive)	Передбачає майбутні тенденції	Прогноз термінів завершення етапів базуючись на історичних даних
Прескриптивна (Prescriptive)	Пропонує дії для покращення	Рекомендації щодо оптимізації навантаження між розробниками

циклу програмного забезпечення. Ключовим є принцип науковості, що передбачає опору на сучасні концепції бізнес-аналітики, управління IT-проєктами, Agile- та DevOps-підходи, а також використання перевірених аналітичних методів для оцінювання ефективності розробки ПЗ.

Принцип системності реалізується через розгляд процесу розробки програмного забезпечення як складної соціотехнічної системи, у якій взаємодіють команди розробників, менеджери, замовники, цифрові інструменти та інформаційні потоки. BI-платформи аналізуються як інтеграційна ланка, що поєднує дані з різних етапів життєвого циклу ПЗ – від формування вимог і планування спринтів до тестування, релізу та супроводу.

Принцип комплексності полягає у поєднанні кількісних і якісних методів дослідження. З одного боку, аналізуються метрики продуктивності (velocity, lead time, defect rate, SLA), з іншого – оцінюється вплив BI-інструментів на якість управлінських рішень, командну взаємодію та прозорість процесів розробки. Це дозволяє всебічно оцінити управлінський потенціал сучасних BI-платформ.

Принцип динамічності та історизму передбачає врахування еволюції інструментів бізнес-аналітики та моделей керування розробкою ПЗ. Дослідження розкриває перехід від традиційної звітності до інтерактивних дашбордів, прогнозної та прескриптивної аналітики, а також зростання ролі штучного інтелекту в управлінні IT-проєктами.

Принцип об'єктивності забезпечується використанням даних з реальних проєктів, порівняльним аналізом різних BI-платформ і критичним осмисленням їх можливостей та обмежень. Це дає змогу уникнути технологічного детермінізму та сформувати збалансовані висновки щодо доцільності впровадження BI-рішень у керування розробкою програмного забезпечення.

Принцип практичної спрямованості орієнтує дослідження на формування рекомендацій щодо використання BI-платформ для підтримки управлінських рішень у сфері розробки ПЗ, зокрема для підвищення прозорості процесів, зниження ризиків, оптимізації ресурсів і покращення якості кінцевого продукту.

Важливим є також принцип інноваційності, який акцентує увагу на застосуванні хмарних BI-платформ, інструментів реального часу, інтеграції з системами управління проєктами та використанні аналітики на основі штучного інтелекту. Це дозволяє розглядати бізнес-аналітику не лише як інструмент контролю, а як стратегічний ресурс управління розробкою програмного забезпечення в умовах цифрової трансформації.

Для досягнення мети статті використано такі методи: аналіз наукових публікацій і корпоративних звітів Gartner (Gartner. Magic Quadrant for Analytics and Business Intelligence Platforms, 2024), SoftServe (SoftServe. Data & Analytics Report, 2024); EPAM 4(EPAM Systems. Power BI Implementation Case Study. Warshawa, 2023), Luxoft 5 (Luxoft. Qlik-Based Analytics in Automotive Projects. Kyiv, 2023). порівняльний аналіз інструментів BI за критеріями функціональності, інтеграції, доступності, масштабованості; системний підхід – розгляд BI як елемента інформаційного середовища розробки; вивчення кейсів використання BI-платформ у практиці IT-компаній. Дослідження охоплює п'ять актуальних платформ: Power BI, Tableau, Qlik Sense, Looker, Domo.

Порівняльний аналіз платформ бізнес-аналітики. Результати ґрунтуються на даних Microsoft, Tableau, Qlik та Google Looker (Gartner. Magic Quadrant for Analytics and Business Intelligence Platforms, 2024); Luxoft. Qlik-Based Analytics in Automotive Projects. Kyiv, 2023; Howson C. Successful Business Intelligence, 2013).

Критерії оцінювання. Основні критерії оцінки BI-систем при використанні їх у бізнес-процесах розробки: інтерфейс користувача та легкість створення звітів; можливості інтеграції з DevOps-інструментами (Jira, GitHub, Jenkins); підтримка прогнозної аналітики; масштабованість і час реакції системи; безпека та контроль доступу; вартість володіння (Total Cost of Ownership, TCO). У сучасному науковому середовищі процес розробки програмного забезпечення дедалі більше спирається на інтеграцію аналітичних та цифрових технологій. Системи Business Intelligence (BI) забезпечують не лише збір, зберігання та обробку даних, а й формування інтелектуальних моделей прийняття рішень, що має фундаментальне значення для міждисциплінарних досліджень.

З філософської точки зору, застосування BI у розробці ПЗ можна розглядати як прояв цифрового раціоналізму, де дані та їх аналітична інтерпретація стають новим джерелом знання. Це дозволяє розширити межі наукового дискурсу, поєднуючи інженерні, управлінські та гуманітарні аспекти розробки. BI-платформи виступають каталізатором синергії між дисциплінами,

© Ігор, Безверхий, 2025

підвищуючи ефективність процесів планування, прогнозування та оцінки ризиків у складних проектах.

Науково-аналітичний аспект включає оцінку впливу BI на різні етапи життєвого циклу програмного забезпечення: від концептуалізації та проектування до тестування та впровадження. Використання сучасних BI-інструментів дозволяє дослідникам формувати прозорі та відтворювані моделі управління, підкріплені статистичними та когнітивними методами аналізу. У цьому контексті BI стає не просто технологією, а платформою для формування нових знань, інтегруючи емпіричний та теоретичний підходи до дослідження (Безверхий, 2025).

Таким чином, поєднання філософського осмислення та науково-аналітичного підходу до BI у контексті розробки програмного забезпечення сприяє формуванню нової парадигми управління проектами, де дані стають критичною основою прийняття обґрунтованих рішень, а міждисциплінарна кооперація – ключовим фактором інноваційності та стійкого розвитку наукових досліджень.

У більшості випадків українські IT-компанії, такі як SoftServe і EPAM Systems, віддають перевагу Microsoft Power BI, оскільки ця платформа має високу гнучкість, відносно низьку ціну та має зручну інтеграцію з DevOps-інфраструктурою Azure. Європейські компанії, як-от Siemens Digital Industries, Revolut, чи Spotify, частіше використовують Tableau або Looker через їхню здатність обробляти великі набори даних і реалізовувати прогнозну аналітику. (Вовк, 2022).

Практичне використання Business Intelligence (BI) у розробці програмного забезпечення: вітчизняний і міжнародний досвід. Практичне використання Business Intelligence (BI) у розробці програмного забезпечення дозволяє збирати, обробляти та аналізувати дані про весь процес створення продукту. BI дає змогу оцінювати ефективність роботи команд розробників, відстежувати виконання завдань, спринтів у Agile-процесах, а також контролювати кількість багів, їхні типи та критичність. Завдяки цьому керівники проєктів можуть оптимізувати процеси, планувати ресурси і скорочувати час розробки. Крім того, BI дозволяє прогнозувати ризики та проблеми на ранніх етапах, визначати можливі затримки у релізах на основі історичних даних, виявляти вузькі місця в тестуванні та оцінювати вплив змін вимог на терміни й бюджет, що допомагає уникнути перевитрат часу та коштів. Використання BI також забезпечує підтримку прийняття управлінських рішень на основі даних: керівники отримують візуальні дашборди і звіти, які дозволяють визначати пріоритети завдань, контролювати бюджет проєкту та аналізувати ефективність використання ресурсів. Крім цього, BI-аналітика допомагає досліджувати поведінку користувачів продукту, визначати частоту використання функцій, поширені помилки, відгуки і рейтинги, що дозволяє приймати обґрунтовані рішення щодо покращення функціоналу, інтерфейсу та якості програмного забезпечення. Нарешті, BI підтримує стратегічне планування, дозволяючи аналізувати ринкові тенденції, виявляти конкурентні переваги, потенційні ніші для нових продуктів і оцінювати ефективність маркетингових кампаній. Загалом BI у розробці програмного забезпечення дає змогу збирати і аналізувати дані про процес створення та використання продукту, передбачати ризики, оптимізувати ресурси та підвищувати якість кінцевого продукту (Spotify Engineering. Squad Health Check with Domo, 2022)

Таблиця 2

Порівняльна таблиця функціональних характеристик BI-платформ

Критерій	Power BI (Microsoft)	Tableau (Salesforce)	Qlik Sense	Looker (Google)	Domo
Візуалізація	Висока, з кастомними дашбордами	Дуже висока, VizQL	Висока, асоціативні зв’язки	Середня	Висока
Інтеграція з DevOps	Jira, Azure DevOps, GitHub	Jira, Jenkins, GitLab	Jira, GitLab	GCP, GitHub	Jira, AWS
AI/ML функції	AutoML, Q&A	Explain Data	Insight Advisor	Forecasting	Magic ETL
Тип розгортання	Cloud / On-premise	Cloud / Server	Cloud / On-premise	Cloud	Cloud
Ціна для бізнесу	Низька	Висока	Висока	Середня	Висока
Підходить для компаній	Малих і середніх	Середніх і великих	Великих	Техно-орієнтованих	Корпоративних

Українські компанії. *SoftServe (Україна).* Компанія SoftServe започаткувала централізовану систему бізнес-аналітики на основі Microsoft Power BI, інтегровану з Jira, GitHub та внутрішньою системою управління ресурсами. Завдяки використанню BI-аналітики керівники підрозділів отримали можливість: відстежувати ефективність Agile-команд у реальному часі; прогнозувати навантаження на розробників і балансувати ресурси; аналізувати відхилення між плановими та фактичними термінами задач. Результат: у 2024 році компанія зафіксувала скорочення часу на звітність на 65 %, а продуктивність команд зросла на 18 % (EPAM Systems. Power BI Implementation Case Study. Warshawa, 2023).

EPAM Systems (Україна/ЄС). EPAM інтегрувала Tableau та Qlik Sense для моніторингу DevOps-процесів у міжнародних командах. BI-система автоматично збирає дані з Jenkins, Jira та GitHub API, створюючи єдиний dashboard для керівництва та клієнтів. Отримані показники включають: Deployment Frequency – кількість релізів за тиждень; Change Failure Rate – частку невдалих розгортань; Lead Time for Changes – час реалізації змін. Результат: скорочення Lead Time на 30 %, [4] підвищення прозорості комунікації між відділами QA та DevOps. EPAM також використовує Power BI Embedded для інтерактивних звітів у клієнтських порталах, що відповідає підходу «embedded analytics».

Luxoft (Україна/Європа). Luxoft, компанія, що входить до IT-групи DXC Technology, впровадила гібридну BI-систему на базі Qlik Sense для аналітики проєктів розробки в automotive-сегменті. Рішення забезпечило: автоматичне відстеження технічного боргу за компонентами коду (через інтеграцію з SonarQube); аналіз ефективності спринтів; прогноз термінів релізу залежно від кількості помилок і часу тестування. Результат: зменшення часу на планування релізів з 5 до 2 днів, а точність прогнозу виконання задач зросла на 25 % (Luxoft. Qlik-Based Analytics in Automotive Projects. Kyiv, 2023).

Європейські компанії. *Siemens Digital Industries (Німеччина).* У Siemens BI-рішення побудоване на Looker (Google Cloud) для інтеграції даних з хмарної інфраструктури DevOps-проєктів. Система збирає технічні метрики CI/CD, інциденти, а також комерційні KPI (вартість проєкту, утилізація ресурсів). LookML-моделі дозволяють формувати спільні дашборди для технічних та бізнес-підрозділів. Результати використання: скорочення часу формування аналітичних звітів про стан розробки з 2 днів до 2 годин; підвищення точності прогнозів проєктного ризику на 28 %.

Revolut (Велика Британія). Фінтех-компанія Revolut впровадила Tableau для комплексної аналітики своїх IT-продуктів. BI-рішення агрегує дані з Jira, GitHub та внутрішньої CRM, забезпечуючи: моніторинг cycle time у командах розробки мобільних застосунків; аналіз частоти деплоїв у production (до 200 випусків на тиждень); прогнозування збоїв у релізах на основі історичних даних. Результат: Revolut скоротила частоту production-помилок на 22 % (Revolut. Engineering Analytics at Scale. Lodon, 2023) і підвищила швидкість випуску нових функцій без шкоди для стабільності

Spotify (Швеція). Spotify Engineering використовує Domo у рамках своєї системи моніторингу продуктивності команд (Squad Health Check Model). Domo Dashboard дає змогу бізнес-аналітикам оцінювати: темпи виконання спринтів; відгуки користувачів; співвідношення часу на розробку і технічне обслуговування. Результат: зменшення часу між ідеєю й реалізацією функції (idea-to-release cycle) на 20 % [8], покращення прогнозованості roadmap.

Основні виклики та обмеження впровадження BI. Впровадження бізнес-аналітики у сфері розробки ПЗ стикається з низкою викликів (Howson C. Successful Business Intelligence, 2013): якість даних – неузгодженість між інструментами Jira, GitHub, Jenkins призводить до помилок у звітах; культура прийняття рішень на основі даних – команди не завжди довіряють аналітичним дашбордам; безпека інформації – BI-платформи зберігають чутливі проєктні дані, що вимагає політики доступу й відповідності GDPR; вартість впровадження – корпоративні ліцензії Tableau або Qlik Sense є дорогими для середніх компаній. Найефективнішим підходом виявилося поступове впровадження BI у форматі MVA (minimum viable analytics) з подальшою еволюцією рішень за принципами Agile-та DevOps-культури.

Висновки

1. Сучасні платформи бізнес-аналітики стали незамінним інструментом у сфері розробки ПЗ. Вони забезпечують гнучке прийняття рішень на основі об’єктивних даних, дозволяючи керівникам і команді швидко реагувати на зміни ринку, оцінювати ефективність процесів та оптимізувати ресурси. Використання BI сприяє підвищенню прозорості та ефективності управління проєк-

© Ігор, Безверхий, 2025

тами, що особливо важливо в умовах високої конкуренції і динамічного розвитку IT-сектору.

2. Power BI відзначається простотою використання та глибокою інтеграцією з іншими продуктами Microsoft, такими як Excel, SharePoint та Teams. Це робить платформу оптимальним рішенням для малих і середніх команд розробників, які можуть швидко налаштовувати дашборди, відстежувати ключові метрики та приймати рішення без залучення великих ресурсів на аналітичну підтримку.

3. Tableau і Looker відомі своїми потужними аналітичними можливостями та гнучкістю в побудові складних моделей. Ці платформи ефективні для великих компаній і корпорацій, де необхідно аналізувати великі обсяги даних, прогнозувати ризики та оцінювати довгострокові тенденції. Використання таких систем дозволяє отримувати більш точні прогнози розвитку проєктів та економити час на ручну обробку інформації.

4. Qlik Sense відзначається швидкістю обробки великих обсягів даних і можливістю інтерактивного аналізу без попереднього моделювання. Це робить платформу ефективною для організацій, яким потрібно оперативно реагувати на зміни та отримувати аналітичні висновки в реальному часі. Такий підхід підвищує адаптивність бізнесу до зовнішніх умов та сприяє швидкому ухваленню управлінських рішень.

5. Впровадження бізнес-аналітики змінює корпоративну культуру, переводячи акцент від інтуїтивного прийняття рішень до «evidence-based decision making». Це формує більш прозору, відповідальну і результативну систему управління, у якій стратегічні та операційні рішення базуються на реальних даних, а не на суб'єктивних оцінках або припущеннях.

6. Подальший розвиток BI у сфері розробки ПЗ пов'язаний з інтеграцією штучного інтелекту та машинного навчання. Це дозволяє автоматично виявляти патерни у великих обсягах даних, прогнозувати потенційні ризики та пропонувати оптимальні сценарії розвитку проєктів. Інтеграція AI/ML підвищує ефективність аналітики, скорочує час на обробку інформації і робить управлінські процеси більш передбачуваними та адаптивними.

Список використаних джерел

Davenport T. H. *Competing on analytics: The new science of winning.* Harvard Business Press, 2007. 240 с. DOI: 10.5555/1208209

Gartner. Magic Quadrant for Analytics and Business Intelligence Platforms 2024. [Електронний ресурс Режим доступу: https://www.gartner.com/en/documents/4639743 .

SoftServe. Data & Analytics Report 2024. Lviv, 2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.softserveinc.com/en-us/data-analytics-report.

EPAM Systems. Power BI Implementation Case Study. Warshawa, 2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.epam.com/our-work/powerbi-case-study.

Luxoft. Qlik-Based Analytics in Automotive Projects. Kyiv, 2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.luxoft.com/insights/qlik-automotive-analytics.

Siemens Digital Industries. Looker for DevOps Insights. Btrlin, 2024. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://siemens.com/looker-devops.

Revolut. Engineering Analytics at Scale. Lodon, 2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.revolut.com/engineering/analytics-at-scale.

Spotify Engineering. Squad Health Check with Domo. Stokholm, 2022 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://engineering.atspotify.com/2022/05/squad-health-check-domo.

Howson C. Successful Business Intelligence: Unlock the Value of BI & Big Data. 2nd ed. McGraw-Hill, 2013. 368 с. DOI: 10.1036/007180918X

Вовк О. Б. Бізнес-аналітика в управлінні IT-проєктами // Економіка та суспільство. 2022. № 38. С. 211–216. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-38-35.

Безверхий І. Синергія менеджменту 3.0 та штучного інтелекту: нові підходи до управління розробкою програмного забезпечення. Humanities studies: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 22 (99). P. 228–235.doi https://doi.org/10.32782/hst-2025-22-99-25 http://humstudies.com.ua/article/view/325135

References

Davenport, T. H. (2007). *Competing on analytics: The new science of winning.* Harvard Business Press. DOI: 10.5555/1208209

Gartner. (2024). *Magic Quadrant for Analytics and Business Intelligence Platforms.* Retrieved from https://www.gartner.com/en/documents/4639743SoftServe. (2024).

Data & Analytics Report 2024. Lviv, Ukraine. Retrieved from https://www.softserveinc.com/en-us/data-analytics-report.

EPAM Systems. (2023). *Power BI Implementation Case Study.* Warsaw, Poland. Retrieved from https://www.epam.com/our-work/powerbi-case-study.

Luxoft. (2023). *Qlik-Based Analytics in Automotive Projects.* Kyiv, Ukraine. Retrieved from https://www.luxoft.com/insights/qlik-automotive-analytics.

Siemens Digital Industries. (2024). *Looker for DevOps Insights.* Berlin, Germany. Retrieved from https://siemens.com/looker-devops.

Revolut. (2023). *Engineering Analytics at Scale.* London, United Kingdom. Retrieved from https://www.revolut.com/engineering/analytics-at-scale

Spotify Engineering. (2022). *Squad Health Check with Domo.*Stockholm, Sweden. Retrieved from https://engineering.atspotify.com/2022/05/squad-health-check-domo.

Howson, C. (2013). *Successful Business Intelligence: Unlock the Value of BI & Big Data* (2nd ed.). McGraw-Hill. DOI: 10.1036/007180918X.

Vovk, O. B. (2022). *Business intelligence in IT project management. Economics and Society, 38*, 211–216. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-38-35.

Bezverkhiy, I. (2025). Synergy of Management 3.0 and Artificial Intelligence: New Approaches to Managing Software Development. In V. Voronkova (Ed.), Humanities Studies: Collection of Scientific Papers (22(99), pp. 228–235). Zaporizhzhia: Helvetica. https://doi.org/10.32782/hst-2025-22-99-25 Режим доступу: http://humstudies.com.ua/article/view/325135

IHOR, BEZVERKHYI – PhD candidate in the specialty 073 “Management”,
direction 07 “Management and Administration”, Y. M. Potebnya Engineering Education
and Scientific Institute, Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: ligbzv@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-2890-1745

THE USE OF MODERN BUSINESS INTELLIGENCE (BI) PLATFORMS FOR SOFTWARE DEVELOPMENT MANAGEMENT IN AN INTERDISCIPLINARY SCIENTIFIC DISCOURSE

Abstract
The conditions of digital transformation and the increasing complexity of software products necessitate the use of modern business intelligence platforms to increase the transparency, manageability and predictability of software development processes. BI platforms provide data integration, operational monitoring of performance indicators and support for management decisions at all stages of the software life cycle. The purpose of the study is to determine the most effective ways to use BI platforms to support software development processes, as well as to analyze their capabilities to increase the transparency and validity of management decisions. The article examines the theoretical, conceptual and practical aspects of using modern business intelligence (BI) platforms to increase the efficiency of software development management (software). The features of BI solutions Power BI, Tableau, Qlik Sense, Looker and Domo were analyzed, their role in monitoring key performance indicators (KPI) and supporting management decision-making was determined. Particular attention was paid to the comparative analysis of the platforms' functional capabilities and the specifics of their use in Agile and DevOps environments. The results of the study indicate that BI tools contribute to reducing reporting time, increasing the transparency of development processes and improving quality control of software products. The possibilities of integrating BI platforms with project management systems and software development (DevOps, Agile, Scrum), as well as using real-time data to monitor productivity, code quality and project risks, were analyzed. Particular attention is paid to the use of analytics to predict deadlines, identify bottlenecks in the development process and support strategic planning. It is substantiated that the implementation of modern business analytics platforms contributes to increased management flexibility, cost reduction and software quality improvement in the context of increasing complexity of digital products. The results of the study can be used by IT companies and project managers to optimize planning, resource control, risk management and improve the quality of software products by implementing business analytics tools in software development processes.

Key words: business analytics, BI platforms, software development management, Power BI, Tableau, Qlik Sense, Looker, Domo, DevOps, Agile, digital transformation.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 11.10.2025
Accepted date 09.11.2025
Published date 11.12.2025

How to cite: Безверхий, Ігор. Використання сучасних платформ Business Intelligence (BI) для керування розробкою програмного забезпечення у міждисциплінарному науковому дискурсі. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 215–222.
doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-23

© Ігор, Безверхий, 2025

UDC 338.48:659.1:004.738.5
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-24

THE IMPACT OF USER-GENERATED CONTENT ON SOCIAL NETWORKS ON TOURISTS' DESTINATION CHOICE

KRISTINA, MEJERYTE-NARKEVICIENE[1]
ARNAS, RIMDEIKA[2]
HALINA, HARBAR[3]

Abstract

The article analyzes the significance of user-generated content (UGC) and its impact on modern tourist decision-making processes in the social media environment. The relevance of the study is based on the rapidly changing tourism industry, in which social media is becoming not only a means of disseminating information, but also a powerful tool that shapes the image of a travel destination, consumer expectations and the value of the travel destination itself. Given that modern travelers increasingly rely on real consumer experiences, authentic reviews and visual recommendations, UGC research is becoming an integral part of tourism science and consumer behavior analysis. **The aim of this study is** to determine how user-generated content on social networks affects tourists' decisions when choosing a travel destination. To achieve this goal, the tasks set include clarifying the forms and characteristics of UGC, identifying the factors determining their reliability and analyzing the impact of UGC on decision-making. **Methodology.** To achieve the research objective, a quantitative study was conducted using a literature review and a questionnaire survey. These methods allowed us to assess both theoretical concepts of UGC and empirical manifestations and their influence on travel decision-making. The questionnaire was designed to assess respondents' awareness of CGC, its use and evaluation, as well as its perceived impact on travel destination choice. Descriptive statistics were used to analyze the collected data. **The results** reveal that user-generated content has a dual impact on travelers like informational and emotional. Respondents emphasized the importance of authentic information, which they believe is often more reliable than traditional advertising. It was found that positive visual stories and personal experiences can encourage both the emergence of new travel ideas and the adjustment of planned routes. Meanwhile, negative reviews can have a deterrent effect and lead to the cancellation of a trip. **Mains conclusions**. The results show that UGC functions as a significant catalyst for decision-making, providing travelers with not only information, but also an emotional basis for evaluating a travel destination. This study contributes to a deeper understanding of the role of social networks in the tourism sector and emphasizes the need for tourism organizations to strategically manage their digital image in a dynamic media space.

Key words: user-generated content; tourists destination; social networks.

Introduction. The relevance of the research lies in the growing influence of user-generated content on social media platforms in shaping travel destination choices within the modern tourism industry. Social media has transformed the ways information is gathered and accelerated decision-making processes by enabling tourists to rely on authentic experiences and recommendations shared by real users (Fernando, 2023). Scholars emphasize that social platforms enhance tourists' trust in user-generated content due to its perceived authenticity, which strongly encourages destination choice (Liu et al., 2020; Utama Dewayani, Nahar, Nugroho, 2023). User-generated content and social media significantly impacts tourist behavior and destination selection by shaping travel preferences and contributing to destination brand value, thereby improving a country's image and the perceived quality of services (Stojanovic, Andreu, Curras-Perez, 2022). As tourists increasingly use these platforms to gather information, share experiences, and interact with other travelers, social media tools such as Instagram, Twitter, and various travel review websites help facilitate more effective travel-related decision making. Content creators on these platforms also play a crucial role in shaping tourist expectations and stimulating motivation to visit specific destinations (Utama Dewayani, Nahar, Nugroho, 2023). Contextual factors such as user engagement, destination awareness, or the complexity of trip planning further enhance the influence of social media (Jorge-Acain, 2022). These insights indicate that tourism agencies must strategically utilize social media to showcase travel planning opportunities and adapt them to consumer needs. Scientific research also confirms that social media is a signifi-

[1] Lithuanian Sports University (Kaunas, Lithuania)
E-mail: kristina.mejeryte@lsu.lt
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0629-3265
[2] Lithuanian Sports University (Kaunas, Lithuania)
E-mail: arnas.rimdeika@stud.lsu.lt,
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-7653-0334
3 Mykolaiv National Agrarian University (Mykolaiv, Ukraine)
E-mail: garbargalina12@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4750-3361

cant tool in tourism (Zorlu, Candan, 2023; Stojanovic, Andreu, Curras-Perez, 2022). This tool notably affects destination choices among travellers of different generations. Studies show that the credibility, quality, and engagement of user-generated content positively influence destination image and tourists' intentions to visit a particular country (Omeish et al., 2024). **The aim of the research** was to determine the influence of user-generated content on social media on tourists' travel destination choice. **Tasks.** To present the attributes and forms of user-generated content in the consumer decision-making process; to reveal the forms, purposes, and reliability indicators of user-generated content in social networks; to identify the impact of user-generated content in social networks on the decision-making process of the consumer and on the choice of the destination of the tourist.

Literature review. UGC is defined in the scientific literature as content created voluntarily, non-professionally and publicly by ordinary social network users, which aims to share experiences, opinions or creative results (Naab, Sehl, 2017; Ukpabi, Karjaluoto, 2018). Researchers (McKenzie et al., 2012, Naab and Sehl, 2017; Walsh et al., 2024; Yamagishi et al., 2024) agree that the uniqueness of UGC is defined by the following main features: voluntariness, creativity, diversity of channels, interactivity, authenticity, personal contribution, publicity, non-professionalism.

User-generated content has established itself in the modern tourism market as one of the most significant sources of information shaping travelers' decisions and travel destination choices. Digital platforms enable travelers to actively share their experiences, and this content is becoming an important alternative to traditional advertising or professional communication. Research consistently emphasizes that tourists often trust the experiences of other users more than commercial sources, therefore UGC has a direct, empirically confirmed influence on the travel planning process (Ghaly, 2023; Yamagishi et al., 2024).

One of the most important aspects explaining the impact of UGC on travel destination choice is content authenticity. According to Ghaly (2023), young travelers and especially Generation Z, tend to critically evaluate promotional and influencer-generated content, often identifying it as commercially motivated. As a result, UGC is perceived as a more trustworthy and natural source of information. Ghaly (2023) found that as many as 74.6% of Gen Z travelers choose their destination based on user-generated content, whereas only 53.1% rely on influencer recommendations. These findings indicate that authentic, non-commercial experiences have a stronger impact on travel decision-making than professional marketing messages. The importance of authenticity is further confirmed by Yamagishi et al. (2024), who argue that real travel stories and personal experiences increase travel intention by 1.5 times compared to traditional advertising content. The authors emphasize that the impact of UGC stems not only from its informational value but also from the user's emotional engagement. When exposed to such content, travellers can more easily imagine their future experience, which strengthens their motivation to visit a specific destination.

Studies also show that the influence of UGC on destination choice is not uniform, it depends on the type of platform and the format of the content. Social media platforms such as Facebook, Instagram, Twitter, and TikTok have different yet clearly identifiable effects on user behaviour. Fernando (2023) highlights Facebook as a platform where users value detailed advice, discussions, and well-reasoned narratives. It becomes a type of consultative space where users exchange practical travel tips, and community-driven content is considered up to 25% more trustworthy than official advertising.

Instagram, in turn, influences travelers through visual impression. Aesthetically appealing images create the so-called FOMO (fear of missing out) effect, which encourages spontaneous travel decisions (Fan & Zhang, 2023). Studies reveal that content seen on Instagram often becomes the primary source of travel inspiration, and destinations that become "Instagram-worthy" experience significant increases in tourist flows (Liu et al., 2020).

Twitter's influence is based on the immediacy of information. Users share real-time tips, service recommendations, and relevant updates about travel conditions, which is particularly important for spontaneous decision-making (Ćurlin, Jaković & Miloloža, 2019). Such messages help travellers decide quickly, especially when limited-time offers or discounts appear.

TikTok stands out as one of the fastest-growing platforms with a major impact on young travellers' decision-making. Zhou, Sotiriadis and Shen (2023) note that aesthetically pleasing, dynamic, and easily shareable videos can increase the attractiveness of a destination by up to 25%, while viral content often triggers sudden surges in tourist interest. The platform's structure enables users to become not only

© Kristina, Mejeryte-Narkeviciene, Arnas, Rimdeika, Halina, Harbar, 2025

information receivers but also active creators, reinforcing emerging travel trends.

Video-sharing platforms, especially YouTube, influence travel choices through detailed, informative, and experiential content. Briciu and Briciu (2020) argue that travel vlogs, guides, and personal stories can increase interest in a destination by 20–30% because they allow viewers to "experience" the location virtually before visiting. Such videos help reduce uncertainty: viewers see real situations, service quality, cultural context, and logistical details.

Specialized review platforms such as TripAdvisor have a direct impact on travel planning decisions. User reviews are among the most important factors when choosing a hotel, restaurant, or activity. Positive reviews enhance a location's attractiveness, while negative ones deter potential visitors. The reliability of authentic reviews is particularly crucial: Chatzopoulou and Travers (2020) highlight that users actively verify review authenticity, as it determines their final decision.

Forum and community platforms such as Reddit are characterized by detailed discussions, niche advice, and abundant personal stories. Information shared there is often considered more practical and sincere than that found in official tourism sources (de Oliveira, 2022; Nilsson Vestola, 2023). Community members share experiences about alternative routes, cultural nuances, or travel strategies, and these discussions often encourage travelers to choose lesser-known destinations.

Empirical research shows that even passive exposure to UGC can increase travel intention. Nguyen and Tong (2022) found that even incidental content exposure significantly increases the desire to visit the destination shown ($\beta = 0.320$), which directly affects the travel decision ($\beta = 0.409$).

In summary, UGC influences destination choice through several interrelated mechanisms: authenticity fosters trust, visual impressions generate emotional impulses, and detailed user experiences reduce uncertainty and support informed decision-making. The findings of the analyzed studies show that UGC not only increases the visibility of tourist destinations but also directly shapes consumer behavior, making it one of the most important sources of travel information in modern tourism.

Methodology of investigation. The research employs a quantitative approach to determine the influence of user-generated content on social media on tourists' travel destination choice. The methodology comprises the following methods:

Literature Analysis. An extensive review of scientific literature was conducted to examine the concept, characteristics, forms, and typologies of user-generated content (UGC) on social media. The analysis also explored the main platforms used for distributing UGC and their influence on the tourism sector. Furthermore, scholarly sources were reviewed to determine how UGC shared on social networks affects tourists' destination choice.

Questionnaire survey. A questionnaire survey was designed to gather primary data from users of UGC. The survey consisted of 12 questions, including open-ended, close-ended, and Likert-scale questions, to ensure a comprehensive understanding of the main platforms used for distributing UGC and their influence on the tourism sector. A structured survey was designed to collect data from respondents, focusing on demographic data, awareness and use of user-generated content, recognition and evaluation of user-generated content, and the impact of user-generated content on travel decisions.

Statistical Analysis. The survey data were analyzed using SPSS 25.0 (Statistical Package for the Social Sciences). However, the analysis included only descriptive statistics.

The study was conducted in February and March of 2025. The survey targeted independent travelers, who are genuinely interested in travel or at least plan trips several times a year. A total of 406 individuals participated in the study, meeting the required confidence level of 95% with a margin of error of 5%. In research there was 54% females and 39% males and others 7%, the majority of respondents were between 18 and 25 years old. More than 46 % of respondents travelled 2-3 times per year. The survey was conducted online via the website www.apklausa.lt. Respondents accessed it through dedicated links shared on social media platforms focused on travel.

Analysis and discusion. The study data revealed that most respondents travel moderately 46% travel 2–3 times per year, and another 26% travel only once a year or less. Frequent travelers (7 or more trips per year) accounted for only 13% of the sample. This indicates that the study participants are not intensive travelers, yet traveling is a fairly common activity for them.

The concept of UGC is generally familiar to respondents: almost half (49%) clearly understand the meaning of the term, 35% have heard it but are unsure about its exact definition, and 17% have never heard of UGC. These findings show that the understanding of user-generated content is still not uniformly established within society.

Analyzing how often respondents use UGC for travel planning, it was found that 31% always rely on it, 19% do so often, and 39% sometimes. Only 11% stated that they do not use UGC at all, which indicates that this source of information is widely used. This confirms that UGC is an important source of information in the travel planning process.

Evaluating the platforms where respondents most often search for travel-related UGC, the highest averages were given to video-based platforms YouTube (M=4.15) and Facebook (M=4.12). Slightly lower scores were given to TikTok (M=4.00) and Instagram (M=3.86). Specialized review sites (TripAdvisor, Booking) were rated moderately (M=3.48), while forums and Reddit received the lowest evaluations (M=2.81). This indicates that visually appealing and easily consumable platforms dominate as sources of travel information.

Respondents also evaluated the UGC formats they find most acceptable. Video content received the highest approval (M=4.13), followed by photos (M=4.01) and text-based stories (M=4.00). Audio formats (M=3.78) and interactive content (M=3.68) received lower evaluations. Memes and GIFs were considered the least suitable for gathering travel information (M=3.03). These results confirm the trend that travel-related content is perceived as a serious information source rather than entertainment.

Regarding the ability to distinguish UGC from influencer-generated content, half of the respondents (50%) reported that they can usually differentiate commercial content, 32% can do so without difficulties, and 17% stated that such differentiation is difficult or that they do not think about it at all.

The features that most clearly indicate authentic user-generated content include a natural communication style (M=3.63), the absence of advertising labels (M=3.61), undisclosed partnerships (M=3.54), and less professional visual quality (M=3.48). This supports findings by Walsh et al. (2024) and Yamagishi et al. (2024), which show that UGC is perceived as "more real" and more authentic, mainly because it usually lacks direct commercial motivation. However, this assumption of authenticity also raises a challenge: the responses in this study revealed that nearly one-third of participants do not always recognize when content is commercial and when it is not. According to studies by Naab and Sehl (2017), Puspitasari and Aruan (2023), and Ghaly (2023), there are hybrid content forms in which the boundaries between non-professional and commercial motives blur, which may explain why respondents find it difficult to distinguish between the two. In theory, it is already being discussed that platform algorithms and users themselves could have more tools to indicate whether content is commercial (Zaim et al., 2024). On the one hand, mandatory labeling (#ad, #sponsored, etc.) increases transparency, but it also raises the question of whether it may disrupt the natural community culture. A plausible compromise is to encourage influencers and businesses to follow stricter labeling rules, while motivating users to report questionable cases, thus supporting community self-regulation.

Finally, assessing the influence of social media content on travel destination choice (see Table 1), the strongest effects were attributed to positive reviews and appealing traveler photos (M=4.13). Negative comments also exert a strong influence (M=4.04), while personal recommendations are considered important (M=4.00). This corresponds to Filieri et al. (2021), who noted that even a few critical reviews, if they appear authentic, can negatively affect respondents perceptions of a destination. This may be problematic for lesser-known destinations, as they lack abundant positive feedback. Consequently, just a few negative comments can disproportionately influence overall perception. Respondents also reported that they are accustomed to checking social media content before traveling (M=3.94) and consider UGC more trustworthy than official advertisements (M=3.91). Detailed vlogs and blog posts likewise help shape travel decisions (M=3.87). Short videos or memes often spark curiosity (M(SD)=3.65 ± 1.38). Authentic, non-commercial-looking information has a moderate influence (M(SD)=3.29 ± 1.47). After reading about other travelers' experiences, some respondents tend to adjust their travel plans (M(SD)=3.41 ± 1.44). The standard deviations (1.12–1.47) indicate considerable variation in opinions; however, all mean scores exceed the scale midpoint, confirming that social media content significantly influences travel decisions overall.

Despite the many statements with which respondents clearly agreed, a noticeable percentage selected neutral responses. More than one-fifth of participants most often chose "neither agree nor disagree," for example, regarding content authenticity or changing travel plans after viewing such content.

This may indicate several things. First, social media may still not be the primary source of information for some travelers and they may rely on other sources such as travel agency offers or recommendations from their close social circle. Second, neutral responses

© Kristina, Mejeryte-Narkeviciene, Arnas, Rimdeika, Halina, Harbar, 2025

Table 1

Influence of social media content on travelers' destination choice (scores)

Statement	Mean	Standard deviation
It is important for me to receive personal recommendations from other people (ordinary travelers) when choosing a travel destination	4	1,16
I often review content posted on social networks (photos, reviews, videos) before deciding on a trip	3,94	1,17
I consider user-generated content more trustworthy than official advertising or influencer-promoted places	3,91	1,25
The fact that the content appears authentic (not adjusted for commercial purposes) significantly influences my decision to travel to a particular place	3,29	1,47
After viewing travelers' experiences or advice on social networks, I more often change or adjust my travel plans	3,41	1,44
Different platforms (e.g., Instagram, YouTube, TripAdvisor) provide enough variety and help create a comprehensive impression of a place	3,68	1,37
Short videos or memes (TikTok-style) often spark my curiosity and encourage me to explore new travel destinations	3,65	1,38
Longer videos or detailed blog entries (e.g., vlogs, comprehensive travel reviews) significantly help me decide where to travel	3,87	1,22
Negative reviews posted by other users in forums or on specialized websites (e.g., TripAdvisor) can significantly reduce my desire to visit a place	4,04	1,15
When I find many good reviews or see appealing traveler photos, I am likely to visit a place that I had not planned to visit before	4,13	1,12

may reflect doubts about the credibility of the content and even if it appears appealing, users may hesitate to fully trust that it reflects reality. Third, the high proportion of neutral responses suggests that some respondents simply do not have a clear opinion, perhaps because they have not reflected on the influence of such content or do not consciously feel its impact.

Thus, social media content has a significant influence on travelers' decisions. However, at the same time, a notable proportion of people remain undecided about this aspect. This suggests that the impact is not absolute. The overall dynamic reflects both the power of social media and the need to critically evaluate what we see online.

Conclusions. The results revealed that user-generated content is an important factor in the process of choosing a travel destination. First, most respondents indicated that other travelers' personal experiences matter to them, as they tend to perceive such experiences as more trustworthy than commercially driven advertising.

Second, a considerable number of respondents admitted to changing their already planned trips or spontaneously considering entirely new destinations after encountering appealing user-generated content. Third, the study showed that UGC can also create a negative impression of a destination, almost half of the respondents stated they would cancel a trip or lose interest after seeing negative reviews from other travelers.

Overall, it can be concluded that user-generated content on social media influences tourists both informationally and emotionally, encouraging them to discover new destinations while also discouraging visits to places associated with negative feedback.

References

Briciu, A., & Briciu, V. A. (2020). Participatory culture and tourist experience: Promoting destinations through YouTube. In *Strategic Innovative Marketing and Tourism: 8th ICSIMAT, Northern Aegean, Greece, 2019* (pp. 425-433). Springer International Publishing.

Chatzopoulou, E., & Travers, N. (2020). Authenticity goes digital: A big data analysis of the influence of the country of origin and authenticity perceptions on TripAdvisor ethnic restaurant reviews. In *Academy of Marketing Science Annual Conference* (pp. 3-15). Cham: Springer International Publishing.

Ćurlin, T., Jaković, B., & Miloloža, I. (2019). Twitter usage in tourism: literature review. *Business Systems Research: International Journal of the Society for Advancing Innovation and Research in Economy*, 10(1), 102-119.

de Oliveira, R. A. (2022). No selfies, please: An analysis of travel texts and images from Reddit. *European Journal of Applied Business Management*, 8(1), 29-44.

Djafarova, E., & Kramer, K. (2020). Is YouTube advertising effective: context of travel industry. *Athens Journal of Tourism*, 7(2), 1-17.

Fan, L., & Zhang, D. (2023). Study on the hotspots of urban tourism spaces based on Instagram-Worthy locations data: Taking Beijing as an example. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 50(7), 1822-1837.

Fernando, A. L. (2023). A Conceptual Review on Impact of User Generated Facebook Content on Destination Choices; With Special Reference to Tourism Industry. SSRN Electronic Journal.

Filieri, R., Acikgoz, F., Ndou, V., & Dwivedi, Y. (2021). Is TripAdvisor still relevant? The influence of review credibility, review usefulness, and ease of use on consumers' continuance intention. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 33(1), 199-223.

Ghaly, M. I. (2023). The influence of user-generated content and social media travel influencers credibility on the visit intention of Generation Z. *Journal of Association of Arab Universities for Tourism and Hospitality*, 24(2), 367-382.

Yamagishi, K., Canayong, D., Domingo, M., Maneja, K. N., Montolo, A., & Siton, A. (2024). User-generated content on Gen Z tourist visit intention: a stimulus-organism-response approach. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 7(4), 1949-1973.

Jorge-Acain, L. R. (2022). Influence of Social Media to the Travelers Choice of Tourist Destination. *Humanities and Social Science Research*, *5*(2), 33-39.

Liu et al Figueredo, M., Ribeiro, J., Cacho, N., Thome, A., Cacho, A., Lopes, F., & Araujo, V. (2018, March). From photos to travel itinerary: A tourism recommender system for smart tourism destination. In *2018 IEEE Fourth International Conference on Big Data Computing Service and Applications (BigDataService)* (pp. 85-92). IEEE.

McKenzie, P. J., Burkell, J., Wong, L., Whippey, C., Trosow, S. E., & McNally, M. B. (2012). User-generated online content 1: Overview, current state and context.

Naab, T. K., & Sehl, A. (2017). Studies of user-generated content: A systematic review. *Journalism*, 18(10), 1256-1273.

Nilsson Vestola, J. (2023). Perceptions of climate change and tourism: A deep dive into the forums of Reddit. Tourism and Hospitality Research, 14673584231204548.

Nguyen, T. T. T., & Tong, S. (2022). The impact of user-generated content on intention to select a travel destination. *Journal of Marketing Analytics*, 1.

Utama Dewayani, E. K., Nahar, F. H., & Nugroho, T. (2023). Unveiling the Social Media Revolution in Tourism: Unraveling Instagram's Profound Influence on Travelers. *Advances in Tourism Studies*, *1*(2), 58–64.

Omeish, F., Sharabati, A. A. A., Abuhashesh, M., Al-Haddad, S., Nasereddin, A. Y., Alghizzawi, M., & Badran, O. N. (2024). The role of social media influencers in shaping destination image and intention to visit Jordan: The moderating impact of social media usage intensity. *International Journal of Data and Network Science*, *8*(3), 1701–1714.

Ukpabi, D. C., & Karjaluoto, H. (2018). What drives travelers' adoption of user-generated content? A literature review. *Tourism management perspectives*, 28, 251-273.

Puspitasari, A. V., & Aruan, D. T. H. (2023). The effects of user-generated reviews versus influencer-generated reviews on consumer purchase intention. *Jurnal Aplikasi Manajemen*, 21(2), 404-417.

Stojanovic, I., Andreu, L., & Curras-Perez, R. (2022). Social media communication and destination brand equity. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, *13*(4), 650–666.

Yamagishi, K., Canayong, D., Domingo, M., Maneja, K. N., Montolo, A., & Siton, A. (2024). User-generated content on Gen Z tourist visit intention: a stimulus-organism-response approach. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 7(4), 1949-1973.

Walsh, D., Kliamenakis, A., Laroche, M., & Jabado, S. (2024). Authenticity in TikTok: How content creator popularity and brand size influence consumer engagement with sponsored user-generated content. *Psychology & Marketing*, 41(11), 2645-2656.

Zaim, I. A., Stylidis, D., Andriotis, K., & Thickett, A. (2024). Does user-generated video content motivate individuals to visit a destination? A non-visitor typology. *Journal of Vacation Marketing*, 13567667241268369.

Zhou, Q., Sotiriadis, M., & Shen, S. (2023). Using TikTok in tourism destination choice: A young Chinese tourists' perspective. *Tourism Management Perspectives*, 46, 101101.

Zorlu, Ö., Candan, T. (2023). The impact of social media influencers on destination preferences: A cross-generation comparison. *Journal of Tourism, Leisure and Hospitality (Online),* 5(1), 53–61.

© Kristina, Mejeryte-Narkeviciene, Arnas, Rimdeika, Halina, Harbar, 2025

КРІСТІНА, МЕЙЕРИТЄ-НАРКЕВІЧЄНЕ – викладачка
Литовського університету спорту (Каунас, Литва)
E-mail: kristina.mejeryte@lsu.lt
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0629-3265

АРНАС, РІМДЕЙКА – магістр Литовського Університету Спорту (Каунас, Литва)
E-mail: arnas.rimdeika@stud.lsu.lt
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-7653-0334

ГАЛИНА, ГАРБАР – доктор філософських наук,
професор кафедри готельно- ресторанної справи та організації бізнесу,
Миколаївський національний аграрний університет (Миколаїв, Україна)
E-mail: garbargalina12@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4750-3361

ВПЛИВ КОНТЕНТУ, СТВОРЕНОГО КОРИСТУВАЧАМИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ, НА ВИБІР ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ

Анотація

У статті проаналізовано значення контенту, створеного користувачами (UGC), та його вплив на сучасні процеси прийняття туристичних рішень у середовищі соціальних мереж. Актуальність дослідження ґрунтується на швидких змінах у туристичній індустрії, де соціальні мережі стають не лише засобом поширення інформації, а й потужним інструментом формування іміджу туристичного напряму, споживчих очікувань та цінності самої дестинації. Враховуючи те, що сучасні мандрівники дедалі частіше покладаються на реальний досвід споживачів, автентичні відгуки та візуальні рекомендації, вивчення UGC стає невід'ємною складовою науки про туризм та аналізу поведінки споживачів. Метою цього дослідження є визначення того, як контент, створений користувачами в соціальних мережах, впливає на рішення туристів під час вибору напрямку подорожі. Для досягнення цієї мети були **поставлені завдання**: уточнити форми та характеристики UGC, визначити чинники, що визначають його надійність, та проаналізувати вплив UGC на процес прийняття рішень. **Методологія.** Для реалізації мети дослідження було проведено кількісне дослідження, що поєднувало огляд літератури та анкетне опитування. Ці методи дали змогу оцінити як теоретичні концепції UGC, так і його емпіричні прояви та вплив на прийняття рішень щодо подорожей. Анкету було розроблено для оцінки обізнаності респондентів щодо UGC, характеру його використання й оцінювання, а також сприйманого впливу на вибір туристичної дестинації. Для аналізу зібраних даних було застосовано описову статистику. **Результати.** Отримані дані свідчать, що контент, створений користувачами, має подвійний вплив на мандрівників – інформаційний та емоційний. Респонденти наголошували на важливості автентичної інформації, яка, на їхню думку, часто є більш надійною, ніж традиційна реклама. Встановлено, що позитивні візуальні історії та особистий досвід можуть стимулювати появу нових ідей для подорожей або коригування запланованих маршрутів. Водночас негативні відгуки можуть мати стримувальний ефект і навіть спричинити відмову від поїздки. **Основні висновки.** Результати показують, що UGC функціонує як значущий каталізатор прийняття рішень, забезпечуючи мандрівників не лише інформацією, а й емоційною основою для оцінки туристичного напрямку. Дослідження робить внесок у глибше розуміння ролі соціальних мереж у туристичному секторі та підкреслює необхідність для туристичних організацій стратегічно управляти своїм цифровим іміджем у динамічному медіапросторі.

Ключові слова: контент, створений користувачами; туристична дестинація; соціальні мережі.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 13.10.2025
Accepted date 09.11.2025
Published date 13.12.2025

How to cite: Mejeryte-Narkeviciene, Kristina, Rimdeika, Arnas, Harbar, Halina. The impact of user-generated content on social networks on tourists' destination choice. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 223–229.
doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-24

УДК 504.06:628.4(4)
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-25

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИКИ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ: ІННОВАЦІЇ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК

МЕТЕЛЕНКО, НАТАЛЯ[1]
ВОРОНКОВА, ВАЛЕНТИНА[2]
ОГЛОБЛІНА, ВІКТОРІЯ[3]
АНДРЮКАЙТЕНЕ, РЕГІНА[4]

Анотація

У статті проаналізовано європейські практики управління відходами в контексті інновацій та сталого розвитку. Метою статті є комплексний аналіз європейських практик управління відходами в контексті інновацій та сталого розвитку з метою виявлення концептуальних засад, ефективних управлінських механізмів і можливостей їх адаптації до національних умов у процесі трансформації екологічної політики. Ключовими концептами виступають: ієрархія управління відходами (запобігання, повторне використання, переробка, утилізація); принцип розширеної відповідальності виробника; інноваційні екологічні технології; екологічне врядування та участь громадськості; сталий розвиток як довгострокова стратегія. Європейські практики управління відходами концептуалізуються як модель екологічної трансформації, що сприяє економічному зростанню, збереженню природних ресурсів та формуванню екологічно свідомої особистості. Розкрито ключові підходи Європейського Союзу до формування циркулярної економіки, зокрема ієрархію поводження з відходами, принципи розширеної відповідальності виробника, цифровізацію систем моніторингу та впровадження екологічних інновацій. Особливу увагу приділено ролі державної політики, муніципального управління та участі громадян у забезпеченні ефективного управління відходами. Досліджено вплив інноваційних технологій на зменшення екологічних ризиків і підвищення ресурсоефективності. Узагальнено європейський досвід як орієнтир для впровадження сталих моделей управління відходами в країнах, що перебувають у процесі трансформації. Управління відходами розглядається не лише як технічний процес, а як соціально-економічна та ціннісна система, спрямована на гармонізацію взаємодії між суспільством, економікою та природою. Таким чином, напрями удосконалення управління відходами в Україні повинні враховувати європейські принципи ієрархії поводження з відходами, розвиток інфраструктури переробки, впровадження економічних інструментів, підвищення ролі виробників і громадян, а також інтеграцію цілей сталого розвитку у національну політику. Це забезпечить не лише екологічну безпеку, а й суттєвий внесок у сталий розвиток та економічну трансформацію країни відповідно до європейських стандартів, ефективності муніципальних систем поводження з відходами та їх вплив на циркулярну економіку.

Ключові слова: управління відходами, сталий розвиток, циркулярна економіка, екологічні інновації, європейський досвід, зелена економіка, екологічні кризи, європейські інноваційні практики управління відходами.

Постановка проблеми. У сучасних умовах загострення екологічних криз, кліматичних змін та зростання обсягів відходів проблема ефективного управління відходами набуває стратегічного значення. Європейський Союз сформував комплексну систему управління відходами, що базується на принципах сталого розвитку, циркулярної економіки, екологічної відповідальності та інноваційності. Європейські практики управління відходами поєднують правові, технологічні, економічні та соціальні інструменти, спрямовані на мінімізацію негативного впливу на довкілля, підвищення ресурсоефективності та формування екологічної культури суспільства. Особливої актуальності дослідження цієї теми набуває для України в контексті євроінтеграції, повоєнного відновлення, екологічної безпеки та імплементації європейських екологічних стандартів. Концептуальні засади дослідження ґрунтуються на міждисциплінарному підході, що інтегрує положення екологічної філософії, теорії сталого розвитку, циркулярної економіки та інноваційного менеджменту. Управління відходами розглядається не лише як технічний процес, а як

[1] Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)
E-mail: natalia.metelenko@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6757-3124
[2] Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)
E-mail: valentinavoronkova236@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0719-1546
[3] Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)
E-mail: va.ogloblina@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6627-0255
[4] Литовський університет спорту (Каунас, Литва)
E-mail: regina.andriukaitiene@gmail.com; regina.andriukaitiene@lsu.lt
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0691-7333

© Наталя, Метеленко, Валентина, Воронкова, Вікторія, Оглобліна, Регіна, Андрюкайтене, 2025

соціально-економічна та ціннісна система, спрямована на гармонізацію взаємодії між суспільством, економікою та природою.

Ключовими концептами виступають: ієрархія управління відходами (запобігання, повторне використання, переробка, утилізація); принцип розширеної відповідальності виробника; інноваційні екологічні технології; екологічне врядування та участь громадськості; сталий розвиток як довгострокова стратегія. Європейські практики управління відходами концептуалізуються як модель екологічної трансформації, що сприяє економічному зростанню, збереженню природних ресурсів та формуванню екологічно свідомої особистості. Модель європейських практик управління відходами формується як цілісна багаторівнева система, спрямована на реалізацію принципів сталого розвитку та циркулярної економіки. В її основі лежить відмова від лінійної логіки «виробництво – споживання – утилізація» та перехід до моделі замкнених циклів, у межах яких відходи розглядаються як цінний вторинний ресурс. Um, N. (2025) розглядає інтеграцію циркулярної економіки у системи управління відходами, аналізує ключові стратегії мінімізації відходів та повторного використання ресурсів, що дозволяє підкреслити сучасні теоретичні підходи до циркулярної економіки в ЄС (Um, 2025). Такий підхід забезпечує зменшення антропогенного навантаження на довкілля, раціональне використання природних ресурсів і підвищення екологічної безпеки. Ця модель поєднує нормативно-правові, інституційні, економічні, технологічні та соціокультурні компоненти. Нормативно-правовий вимір забезпечує узгодженість екологічної політики з європейськими стандартами та директивами, що регламентують ієрархію поводження з відходами, запровадження розширеної відповідальності виробника та екологічний контроль. Інституційний компонент моделі передбачає ефективну взаємодію між органами державної влади, місцевого самоврядування, бізнесом і громадянським суспільством, що сприяє децентралізації управління та підвищенню відповідальності всіх учасників процесу. Економічна складова моделі орієнтована на створення стимулів для екологічно відповідальної поведінки через механізми «зеленого» оподаткування, інвестиційної підтримки інноваційних екологічних проєктів і розвитку ринку вторинних ресурсів. Технологічно-інноваційний вимір передбачає впровадження сучасних рішень у сфері сортування, переробки, повторного використання та енергетичної утилізації відходів, а також використання цифрових технологій для моніторингу та оптимізації потоків відходів. Важливе місце в моделі займає соціокультурний компонент, спрямований на формування екологічної свідомості, культури відповідального споживання та активної участі громадян у процесах екологічного врядування. У сукупності модель європейських практик управління відходами постає як інструмент екологічної та соціально-економічної трансформації, що поєднує інноваційний розвиток із ціннісними орієнтирами сталого розвитку. Її впровадження сприяє підвищенню ресурсоефективності економіки, зниженню екологічних ризиків та формуванню довгострокової стратегії гармонійної взаємодії суспільства і природи. Moustakas, K., & Loizidou, M. (2024) у своїй роботі аналізують політику ЄС щодо управління відходами та її відповідність принципам циркулярної економіки, що служить прикладом інтеграції наукового дискурсу у європейську політику стратегії гармонійної взаємодії суспільства і природи (Moustakas, & Loizidou, 2024).

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасному світі проблема управління відходами набула системного характеру та перетворилася на один із ключових чинників екологічної, соціально-економічної та техногенної безпеки. Зростання обсягів виробництва і споживання, урбанізаційні процеси, прискорений науково-технологічний розвиток та цифровізація економіки зумовлюють постійне збільшення кількості відходів, що створює значний тиск на природні екосистеми та інфраструктуру поводження з ними. Традиційні, переважно лінійні моделі управління відходами виявляються недостатньо ефективними та не відповідають сучасним вимогам сталого розвитку. Особливо гостро зазначена проблема постає в умовах трансформаційних процесів, євроінтеграції та післякризового відновлення, коли система управління відходами повинна виконувати не лише екологічну, а й відновлювальну, економічну та соціальну функції. У цьому контексті європейські країни накопичили значний досвід формування інноваційних моделей управління відходами, орієнтованих на принципи циркулярної економіки, ресурсоефективності, екологічної відповідальності та багаторівневого управління. Водночас механічне перенесення європейських практик без

їх ґрунтовного теоретичного осмислення та адаптації до національних умов залишається проблемним і малоефективним. Наукова проблема полягає у відсутності цілісної концептуальної моделі аналізу та впровадження європейських практик управління відходами, яка б інтегрувала екологічні, економічні, управлінські та інноваційні виміри сталого розвитку. Недостатньо розробленими залишаються питання узгодження нормативно-правових механізмів, інституційної спроможності органів публічної влади, економічних стимулів і технологічних інновацій у сфері поводження з відходами. Це зумовлює фрагментарність реформ, низьку ефективність реалізації екологічної політики та обмежений вплив інновацій на реальні практики управління. Практичний вимір проблеми пов'язаний із необхідністю розв'язання низки стратегічно важливих завдань, серед яких: імплементація європейського екологічного законодавства; формування сучасної інфраструктури управління відходами; впровадження інноваційних і цифрових технологій; розвиток екологічної культури населення та відповідального бізнесу; зниження екологічних ризиків і підвищення якості життя. У цьому аспекті дослідження європейських практик управління відходами виступає важливим науковим підґрунтям для розроблення ефективних управлінських рішень, стратегій сталого розвитку та моделей публічної політики. Таким чином, порушена проблема безпосередньо пов'язана з актуальними науковими завданнями міждисциплінарних досліджень у сфері екології, економіки, філософії сталого розвитку та публічного управління, а також із практичними завданнями модернізації системи управління відходами відповідно до європейських стандартів і глобальних цілей сталого розвитку. Perkumiene, D., Atalay, A., Safaa, L., & Grigiene, J. (2023) у роботі «Sustainable waste management for clean and safe environments in tourism: A case study of Lithuania, Turkey, and Morocco» розглядають інтеграцію сталого управління відходами в туристичних регіонах, що допомагає вивчити соціально-ціннісні аспекти та екологічну освіту. (Perkumiene, Atalay, Safaa, & Grigiene, 2023)..

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Широке коло сучасних наукових робіт зосереджено на впровадженні концепції циркулярної економіки як фундаменту ефективного поводження з відходами. Дослідження адаптації принципів циркулярної економіки до управління відходами в Україні на основі європейського досвіду демонструє необхідність переходу від лінійної моделі до моделі 3R (reduce, reuse, recycle), що підсилює екологічну та ресурсну ефективність політики управління відходами. У науковому аналізі методичних та індикаторних підходів ЄС у контексті циркулярної економіки висвітлюються ключові показники, що можуть бути використані для оцінювання трансформації бізнес-практик і систем управління відходами. Ці роботи формують основу для авторського аналізу теоретичного обґрунтування принципів сталого управління відходами із врахуванням європейських стандартів. Аналіз норм ЄС є важливою складовою дослідження зміни регуляторного середовища ЄС і його впливу на перехід до циркулярної економіки підкреслює роль законодавства у стимулюванні інновацій у сфері управління відходами. Публікації про вимоги ЄС щодо поводження з упаковкою й імплементацію відповідних директив демонструють практичні напрями законодавчого регулювання та адаптацію стандартів до національних систем управління. Такі джерела використовуються для встановлення нормативної основи та порівняльної бази наукового аналізу (European Union's policymaking on sustainable waste management and circularity in agroecosystems,2022), що може бути використано для прикладів впровадження інноваційних політик ЄС щодо сталого управління відходами в агросекторі.

Останні академічні публікації розглядають конкретні аспекти впровадження практик управління відходами щодо дослідження європейського досвіду управління твердими побутовими відходами (наприклад, у Польщі, Німеччині та Швеції) систематизують практичні підходи до збору, сортування та переробки, що може бути використано для формулювання рекомендацій щодо модернізації практик у країнах, що інтегруються до ЄС. Публікації про оцінку перспектив впровадження сучасних технологій поводження з відходами (у тому числі на основі європейської політики) окреслюють технологічні виклики та можливості реформування галузі. Окремі джерела демонструють практичну реалізацію досліджень через міждисциплінарні проєкти: Європейські академічні ініціативи, наприклад, проєкти у рамках програми Еразмус+, спрямовані на запровадження практик ЄС і дослідження з управління відходами, підсилюють академічну базу і створюють освітній контекст для подальших наукових пошуків. Автори

© Наталя, Метеленко, Валентина, Воронкова, Вікторія, Оглобліна, Регіна, Андрюкайтене, 2025

також покладаються на міжнародні видання як джерела найновіших досліджень:журнали, що спеціалізуються на проблематиці управління відходами та сталому розвитку, зокрема Waste Management & Research, забезпечують доступ до найактуальніших результатів міжнародних наукових робіт у цій сфері.

Огляд літератури про взаємозв'язок циркулярної економіки та управління відходами у світовому контексті підсилює теоретичну основу авторського дослідження (напр., систематичні огляди та SLR-аналізи). Вітчизняні дослідження забезпечують локальний контекст для порівняння з європейським досвідом:статті, присвячені правовим, адміністративним та управлінським аспектам управління відходами в Україні, дозволяють зіставити теоретичні моделі і практичну реалізацію на національному рівні у світлі імплементації європейських практик. Таким чином, автор спирається на широке коло сучасних наукових джерел, які охоплюють: теоретичні моделі та принципи циркулярної економіки; законодавчі рамки та практичні стандарти ЄС; конкретні приклади і кейси управління відходами у європейських країнах; систематичні наукові огляди; практичні проєкти та освітні ініціативи, що важливо для розділу про інноваційні практики та цифрові технології (A flexible and sustainable analysis of waste efficiency at the European level, 2024).

Ці публікації формують міцну наукову базу для обґрунтування подальших висновків, рекомендацій і практичних пропозицій щодо вдосконалення системи управління відходами в контексті сталого розвитку та адаптації європейських практик. Аналіз останніх досліджень засвідчує, що проблематика управління відходами в контексті сталого розвитку та циркулярної економіки активно розробляється у працях W. Stahel, K. Webster, J. Kirchherr, N. Bocken, M. Reuter, P. Brunner, а також у звітах European Commission, European Environment Agency та OECD. Водночас у вітчизняному науковому дискурсі окремі аспекти даної проблематики висвітлено у працях В. Андрущенка, К.Бєлоконь, В.Воронкової, Н.Метеленко, В. Оглобліної та інших, проте потребує подальшого системного осмислення питання адаптації європейських інноваційних практик управління відходами до національних умов.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на значний масив наукових досліджень, присвячених управлінню відходами, циркулярній економіці та сталому розвитку, низка принципово важливих аспектів залишається недостатньо опрацьованою як у теоретичному, так і в практичному вимірах. Передусім більшість існуючих досліджень зосереджується на нормативно-правовому регулюванні та технологічних рішеннях у сфері поводження з відходами, залишаючи поза увагою цілісну міждисциплінарну інтеграцію інноваційних, управлінських і ціннісних компонентів європейських практик**.** Недостатньо розкритим залишається питання адаптації європейських моделей управління відходами до національних і регіональних умов, з урахуванням інституційної спроможності органів публічної влади, соціокультурних особливостей та економічних обмежень. У наукових публікаціях переважає описовий аналіз успішних кейсів країн ЄС, однак відсутні узагальнені методологічні підходи до перенесення цих практик у країни з трансформаційною економікою. Окремої уваги потребує недостатня концептуалізація ролі інновацій і цифрових технологій (smart-waste management, цифровий моніторинг потоків відходів, використання big data) як системоутворювального чинника підвищення ефективності управління відходами. У більшості досліджень інновації розглядаються фрагментарно, без належного аналізу їх впливу на зміну управлінських моделей, поведінки стейкхолдерів та екологічної культури суспільства. Недостатньо вивченим залишається також аксіологічний та соціально-філософський вимір управління відходами, зокрема формування екологічної відповідальності, цінностей сталого споживання та участі громадян у системі циркулярної економіки. Переважна частина досліджень має прикладний або техніко-економічний характер, тоді як ціннісні та гуманістичні аспекти європейських практик залишаються на периферії наукової уваги. Крім того, у науковій літературі бракує комплексних досліджень, що поєднують інституційний аналіз, управлінські механізми та оцінювання впливу політик управління відходами на досягнення цілей сталого розвитку**.** Відсутність таких досліджень ускладнює формування ефективних стратегій і практичних рекомендацій для органів державної влади та місцевого самоврядування. Таким чином, означена стаття спрямована на заповнення виявлених наукових лакун шляхом системного аналізу європейських практик управління відходами крізь призму інновацій, сталого розвитку та сучасних управлінських підходів**,**

що дозволить поглибити теоретичні засади проблеми та розширити можливості її практичного розв'язання.

Мета та формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є комплексний аналіз європейських практик управління відходами в контексті інновацій та сталого розвитку з метою виявлення концептуальних засад, ефективних управлінських механізмів і можливостей їх адаптації до національних умов у процесі трансформації екологічної політики. Для досягнення поставленої мети у статті передбачається розв'язання таких основних завдань:

– проаналізувати сучасні наукові підходи до управління відходами в європейському науковому дискурсі крізь призму концепції сталого розвитку та циркулярної економіки;

– систематизувати європейські інноваційні практики управління відходами та визначити їх ключові структурні елементи;

– охарактеризувати інституційні та управлінські механізми реалізації політики управління відходами в країнах ЄС;

– дослідити роль інноваційних і цифрових технологій у підвищенні ефективності системи поводження з відходами;

– виявити соціально-ціннісні та аксіологічні аспекти формування екологічної відповідальності в межах європейських моделей управління відходами;

– обґрунтувати напрями удосконалення європейського досвіду управління відходами та застосування цілей сталого розвитку для України.

Реалізація поставлених завдань дозволяє забезпечити цілісне бачення проблеми, поглибити теоретичні засади дослідження та сформувати практичні рекомендації щодо впровадження інноваційних і сталих моделей управління відходами.

Методологія дослідження. Методологічну основу статті становить міждисциплінарний підхід, що поєднує положення екологічної економіки, теорії сталого розвитку, публічного управління та екологічної політики. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. Застосовано методи аналізу та синтезу для узагальнення теоретичних підходів до управління відходами в країнах Європейського Союзу та виокремлення ключових інноваційних практик. Порівняльний метод використано для зіставлення європейських моделей управління відходами, зокрема в контексті циркулярної економіки, розширеної відповідальності виробника та цифровізації екологічного менеджменту. Системний та структурно-функціональний підходи дали змогу розглянути управління відходами як цілісну систему, що включає нормативно-правові, інституційні, економічні та технологічні компоненти. За допомогою інституційного аналізу досліджено роль органів публічної влади, бізнесу та громадянського суспільства у впровадженні сталих практик поводження з відходами. У роботі також використано метод узагальнення кращих практик (best practices) та контент-аналіз стратегічних документів і програм ЄС у сфері управління відходами та сталого розвитку. Прогностичний метод застосовано для визначення можливостей адаптації європейського досвіду до національних умов у процесі трансформації екологічної політики. Зазначена методологія забезпечує комплексність і наукову обґрунтованість дослідження, а також створює підґрунтя для формування практичних рекомендацій щодо впровадження інноваційних та сталих механізмів управління відходами.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасні наукові підходи до управління відходами в європейському науковому дискурсі. У сучасному європейському науковому дискурсі управління відходами розглядається як ключовий елемент реалізації концепції сталого розвитку та циркулярної економіки, що відображає поступовий відхід від лінійної моделі «виробництво – споживання – утилізація» до системи замкнених матеріальних і енергетичних потоків. Провідні європейські дослідники наголошують, що відходи мають сприйматися не як кінцевий продукт економічної діяльності, а як вторинний ресурс, здатний забезпечувати економічну, екологічну й соціальну цінність. У цьому контексті циркулярна економіка постає як інтегративна наукова та політична парадигма, що поєднує екологічні цілі зі зростанням конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу. Значний внесок у теоретичне осмислення цих процесів зробили Т. Ліндквіст, Ф. Ферроното, П. Торрета, К. Веліс, які акцентують увагу на принципі розширеної відповідальності виробника, ієрархії поводження з відходами та необхідності системного управління життєвим циклом продукції. На думку Т. Ліндквіста, саме запровадження механізмів розширеної відповідальності виробника дозволяє перекласти частину екологічних витрат на суб'єктів господарювання й стимулю-

© Наталя, Метеленко, Валентина, Воронкова, Вікторія, Оглобліна, Регіна, Андрюкайтене, 2025

вати екодизайн, зменшення утворення відходів і підвищення рівня їх повторного використання та переробки. Цей підхід отримав широке поширення в наукових дослідженнях, присвячених політиці Європейського Союзу у сфері відходів. Європейські автори, зокрема А. Станкявічюс, А. Новіковас, А. Бакавекас, аналізують управління відходами через призму інституційних змін і правового регулювання, підкреслюючи роль директив ЄС та Плану дій з циркулярної економіки у формуванні єдиної стратегії сталого розвитку. У наукових працях зазначається, що управління відходами дедалі більше інтегрується в загальну систему екологічного врядування, де важливу роль відіграють принципи «забруднювач платить», превентивності та міжсекторальної взаємодії.

Окремий напрям сучасних досліджень пов'язаний з оцінюванням ефективності циркулярної економіки в країнах ЄС. Такі науковці, як М. Поткані та Й. Стреймікіс, застосовують економетричні й статистичні методи (DEA-аналіз, регресійні моделі) для порівняння результативності систем управління відходами в різних європейських державах. Їхні дослідження демонструють, що високі показники переробки та зменшення захоронення відходів корелюють із рівнем інституційного розвитку, екологічної культури населення та інноваційною активністю економіки. Водночас у європейському науковому дискурсі посилюється увага до соціального виміру управління відходами. Дослідники наголошують на необхідності залучення громадян, місцевих громад і громадських організацій до процесів роздільного збору, повторного використання та мінімізації відходів. Управління відходами розглядається не лише як техніко-економічна проблема, а як комплексне соціоекологічне явище, що потребує міждисциплінарного підходу.

Отже, сучасні наукові підходи до управління відходами в Європі формуються на перетині концепцій сталого розвитку та циркулярної економіки і характеризуються системністю, орієнтацією на превенцію, повторне використання та ресурсоефективність. Європейські дослідники одностайні в тому, що ефективне управління відходами є не лише інструментом екологічної політики, а й важливим чинником довгострокового соціально-економічного розвитку, інновацій та екологічної безпеки. Ідеї сталого розвитку сформувалися як відповідь на глобальні екологічні, соціальні та економічні виклики сучасної цивілізації й ґрунтуються на усвідомленні обмеженості природних ресурсів та відповідальності людства перед майбутніми поколіннями. Класичне тлумачення сталого розвитку було запропоноване у доповіді Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку «Наше спільне майбутнє» (1987), де сталий розвиток визначається як такий, що задовольняє потреби нинішнього покоління, не позбавляючи майбутні покоління можливості задовольняти власні потреби. Це визначення стало концептуальною основою подальших наукових і політичних інтерпретацій.

У науковому дискурсі сталий розвиток розглядається як інтегрована модель розвитку, що поєднує три взаємопов'язані виміри: економічний, екологічний і соціальний. Економічний вимір передбачає забезпечення стабільного економічного зростання, підвищення ефективності використання ресурсів та розвиток інновацій без надмірного виснаження природного капіталу. Екологічний вимір зосереджується на збереженні екосистем, раціональному використанні природних ресурсів, зменшенні антропогенного навантаження та запобіганні деградації довкілля. Соціальний вимір сталого розвитку охоплює питання соціальної справедливості, подолання нерівності, забезпечення гідної якості життя, доступу до освіти, охорони здоров'я та участі громадян у прийнятті рішень. Ключовою ідеєю сталого розвитку є баланс між потребами суспільства та можливостями природи, що передбачає відмову від короткострокових вигод на користь довгострокових стратегій. У цьому контексті сталий розвиток виступає не лише як екологічна концепція, а як нова філософія суспільного прогресу, зорієнтована на відповідальність, солідарність і міжпоколінну справедливість. Науковці підкреслюють, що досягнення сталого розвитку можливе лише за умови системних змін у моделях виробництва і споживання, управління, ціннісних орієнтаціях та способі мислення.

У сучасних інтерпретаціях сталий розвиток тісно пов'язується з ідеями зеленої та циркулярної економіки, де економічна діяльність базується на ресурсоефективності, мінімізації відходів, повторному використанні матеріалів і впровадженні екологічно безпечних технологій. У цьому сенсі управління відходами, енергоефективність, розвиток відновлюваних джерел енергії та екологічні інновації розглядаються як практичні інструменти реалізації ідей сталого розвитку. Отже, ідеї сталого розвитку відображають прагнення до гар-

монізації взаємовідносин між людиною, суспільством і природою, формуючи цілісну парадигму розвитку, орієнтовану на довгострокову стабільність, екологічну безпеку та соціальне благополуччя. У науковому та політичному дискурсі сталий розвиток виступає універсальною концепцією, що визначає стратегічні орієнтири розвитку держав, регіонів і глобального співтовариства.

Європейські інноваційні практики управління відходами та їх ключові структурні елементи. Європейські країни вже десятиліттями активно впроваджують інноваційні підходи до управління відходами, орієнтуючись на принципи сталого розвитку, циркулярної економіки та екологічної безпеки. Основна мета таких практик – мінімізація негативного впливу відходів на навколишнє середовище, ефективне використання ресурсів та підвищення соціальної відповідальності керівників підприємств та організацій (Seadon, 2010), що забезпечує теоретичну основу для будь-якої роботи з циркулярної економіки. Європейські інноваційні практики управління відходами базуються на комплексному підході, який поєднує технології, законодавство, економічні механізми та соціальну відповідальність. Їхня ефективність забезпечується не лише сучасними технологіями, але й високим рівнем культури споживання та екологічної свідомості громадян. Ключовими структурними елементами є регуляторна база, інфраструктура, технології, освіта та економічні стимули, що разом формують стійку та адаптивну систему управління відходами. Європейські практики управління відходами демонструють високий рівень інтеграції інноваційних технологій, діджиталізації та комплексного підходу до участі громадян у процесі сталого використання ресурсів. Основні інноваційні підходи передбачають повторне використання матеріалів, сортування та роздільний збір відходів, впровадження продуктового дизайну з довшим терміном експлуатації та легкістю утилізації, а також технології енергетичного відновлення, що дозволяють перетворювати невідновлювані відходи на електроенергію або тепло. Важливу роль відіграє діджиталізація управління відходами через цифрові платформи, інтеграцію IoT та системи моніторингу і прогнозування потоків сміття, що забезпечує ефективну логістику та мінімізацію витрат.

Отже, європейські країни впроваджують комплексні системи управління відходами, що інтегрують профілактику, повторне використання, переробку та утилізацію, що забезпечує мінімізацію негативного впливу на довкілля. Основними структурними елементами інноваційного управління відходами є: сортування на джерелі, ефективна логістика збору, технології переробки, стимулювання вторинного використання ресурсів і контроль за дотриманням екологічних стандартів. Європейський досвід демонструє важливість системи відповідальності виробника та громадян, що стимулює зменшення обсягів сміття та підвищує ефективність переробки. Використання цифрових технологій та «розумних» систем моніторингу дозволяє оптимізувати процеси збору і переробки відходів, забезпечує прозорість та контроль ефективності. Інноваційні підходи в управлінні відходами сприяють формуванню циркулярної економіки, де матеріали максимально повертаються у виробничий цикл, що є ключовим для сталого розвитку (Rossi, Bertassini, Ferreira, Amaral, & Ometto, 2022) розробляють індикатори для оцінки ефективності циркулярної економіки у компаніях, що важливо для оцінки ефективності інноваційних технологій та управління відходами. Європейська система управління відходами будується на ключових структурних елементах, серед яких регуляторна база, інфраструктура збору та обробки відходів, сучасні технологічні рішення, освітньо-просвітницька діяльність і економічні стимули. Законодавчі акти ЄС та національні стандарти створюють правові рамки, що забезпечують екологічну безпеку та контроль за переробкою. Інфраструктура включає пункти роздільного збору, сортувальні станції та логістичні мережі для ефективного транспортування відходів. Сучасні технології компостування, біогазові станції та автоматизовані сортувальні лінії сприяють раціональному використанню ресурсів. Освітні програми та просвітницькі кампанії формують у громадян свідоме ставлення до сортування і зменшення обсягів сміття. Економічні стимули у вигляді пільг, субсидій та податкових преференцій сприяють впровадженню інноваційних технологій у сфері утилізації та переробки. Загалом, європейська модель управління відходами демонструє ефективне поєднання технологічних, економічних і соціальних механізмів, що забезпечує циркулярне використання ресурсів, зменшення негативного впливу на навколишнє середовище та активне залучення громадян до процесу сталого розвитку. Такий комплексний підхід є орієнтиром для інших країн у формуванні ефективних систем управління відходами та досягненні цілей сталого розвитку.

© Наталя, Метеленко, Валентина, Воронкова, Вікторія, Оглобліна, Регіна, Андрюкайтене, 2025

Таблиця 1

Систематизація європейських інноваційних практик управління відходами та їх ключові структурні елементи

Інноваційна практика	Опис / характеристика	Ключові структурні елементи	Приклади в ЄС
Циркулярна економіка	Повторне використання ресурсів, переробка, продовження життєвого циклу продукту	Регуляторна база, технології переробки, економічні стимули	Нідерланди – повторне використання відходів у виробництві будматеріалів
Сортування та роздільний збір	Впровадження систем збору органічних, пластикових, металевих, скляних відходів	Інфраструктура збору та сортування, освітньо-просвітницькі програми	Німеччина – обов'язковий роздільний збір сміття у всіх містах
Технології енергетичного відновлення (Waste-to-Energy)	Перетворення невідновлюваних відходів у електроенергію або тепло	Технологічні рішення, інфраструктура, економічні стимули	Данія – спалювання сміття для виробництва електроенергії
Діджиталізація управління відходами	Використання IoT, цифрових платформ для моніторингу та прогнозування відходів	Технологічні рішення, інфраструктура	Фінляндія – смарт-контейнери з датчиками заповненості
Інноваційні фінансові механізми	Системи «плати за відходи», субсидії для екологічних підприємств	Економічні стимули, регуляторна база	Швеція – плата за упаковку та стимули для переробки

Джерело: сформована авторами.

Інституційні та управлінські механізми реалізації політики управління відходами в країнах ЄС. Політика управління відходами в країнах Європейського Союзу реалізується через комплексну систему інституційних та управлінських механізмів, що забезпечують ефективне впровадження принципів сталого розвитку та циркулярної економіки. На європейському рівні основою такої політики є нормативно-правова база, яка включає Директиву про відходи (Waste Framework Directive, 2008/98/EC), що встановлює ієрархію поводження з відходами, принцип «забруднювач платить» та розширену відповідальність виробника, а також Директиву по полігонах (Landfill Directive, 1999/31/EC), яка обмежує захоронення відходів і стимулює переробку та повторне використання ресурсів. Крім того, діють спеціальні директиви щодо окремих потоків відходів, таких як електронні відходи, батареї та транспортні засоби в кінці терміну служби. Європейська Комісія здійснює моніторинг виконання директив та може ініціювати процедури щодо порушень, а Європейське агентство з навколишнього середовища забезпечує незалежну оцінку стану довкілля і збирання статистичних даних. Liu, T., Wang, P., Zhang, Q., Cao, J., & Wu, Y. (2024) у кейсових дослідженнях політики сортування відходів та її впливу на ефективність системи показують практичні ефекти політик сортування, застосовні в європейському контексті (Liu, Wang, Zhang, Cao, & Wu, 2024)

На національному рівні держави-члени ЄС адаптують директиви до власного законодавства, встановлюючи конкретні вимоги щодо збору, сортування, переробки та звітності. Міністерства охорони довкілля та регіональні органи управління відповідають за виконання цих законів на території своїх юрисдикцій, організовують систему обліку потоків відходів, розробляють національні плани управління відходами та здійснюють контроль за дотриманням законодавства. Крім того, на місцевому рівні муніципалітети забезпечують збір та переробку відходів через власні підприємства або договори з приватними компаніями, стимулюючи ефективність та якість надання послуг.

Серед ключових управлінських механізмів реалізації політики управління відходами виділяють стратегічне планування, систему звітності та оцінювання, розширену відповідальність виробника (EPR), публічно-приватні партнерства та просвітницькі програми для населення і бізнесу. Стратегічне планування передбачає розробку довгострокових національних стратегій та планів відповідно до цілей ЄС, спрямованих на зменшення захоронення відходів і збільшення

вторинної переробки. Система звітності передбачає регулярне подання даних державами-членами про обсяги збору, переробки та захоронення відходів до Європейської Комісії, яка оцінює прогрес і в разі необхідності застосовує правові механізми впливу. Розширена відповідальність виробника закріплює за виробниками фінансову або організаційну відповідальність за збір і переробку продукції після використання, що стимулює виробництво більш екологічно безпечних товарів. Публічно-приватні партнерства дозволяють ефективно організувати інфраструктуру збору та переробки відходів, а освітні та інформаційні програми сприяють формуванню екологічної культури серед громадян та підвищують ефективність політики управління відходами.

Таким чином, політика управління відходами в країнах ЄС ґрунтується на взаємодії європейських директив, національного законодавства, місцевих органів управління, спеціалізованих агентств та громадськості, що забезпечує комплексне, системне та ефективне впровадження принципів сталого розвитку та циркулярної економіки в управлінні відходами. Це досягається через інтеграцію багаторівневих інституційних та управлінських механізмів, що включають: 1) Законодавче регулювання – встановлення чітких норм щодо утилізації, переробки та зменшення утворення відходів, а також стимулювання екологічно безпечних практик серед підприємств та громадян. 2) Інституційна координація – взаємодія між центральними та місцевими органами влади, екологічними агентствами та громадськими організаціями для забезпечення ефективного контролю та моніторингу процесів управління відходами. 3) Економічні інструменти та стимули – впровадження податкових пільг, грантів, систем депозитів та програм розширеної відповідальності виробника для заохочення повторного використання ресурсів і переробки відходів. 4) Технологічна модернізація – використання інноваційних технологій сортування, переробки та утилізації відходів, а також цифрових платформ для відстеження потоків відходів і оцінки ефективності програм. 5) Освітні та просвітницькі програми – підвищення екологічної свідомості населення, формування культури відповідального споживання та залучення громадськості до процесів сортування і зменшення відходів. 6) Моніторинг та оцінка ефективності – регулярний аналіз результатів впровадження стратегій сталого розвитку, визначення слабких місць та внесення коректив для оптимізації управлінських рішень. Таке комплексне поєднання законодавчих, інституційних, економічних, технологічних та соціальних інструментів забезпечує системне впровадження принципів сталого розвитку та циркулярної економіки у сфері управління відходами, сприяючи мінімізації негативного впливу на довкілля та підвищенню ресурсоефективності. Hartley, K., Schulzchen, S., Bakker, C. A., & Kirchherr, J. (2023) описують політичні рамки та успішні стратегії впровадження циркулярної економіки у країнах ЄС, що використовується для розділу про інституційні та управлінські механізми.

Роль інноваційних і цифрових технологій у підвищенні ефективності системи поводження з відходами. Одним із ключових напрямів сучасного управління відходами є впровадження інноваційних технологій, зокрема цифрових інструментів, які сприяють значному підвищенню ефективності систем поводження з побутовими та промисловими відходами. Такий підхід відповідає принципам циркулярної економіки та стійкого розвитку, оскільки дозволяє оптимізувати ресурси, знижувати негативний вплив на довкілля та підвищувати економічну доцільність управлінських рішень.

По-перше, цифрові технології, зокрема Інтернет речей (IoT), RFID-системи та мобільні додатки, ефективно застосовуються для моніторингу та управління потоками відходів у режимі реального часу. Наприклад, впровадження датчиків заповнення контейнерів дозволяє оптимізувати маршрути збору сміття, зменшити витрати на транспортування та уникати переповнення контейнерів, що призводить до покращення санітарних умов у містах і громадах.

По-друге, штучний інтелект (ШІ) та машинне навчання стають важливими компонентами для автоматичного сортування та переробки відходів. Використання моделей комп'ютерного зору для виявлення типів відходів у контейнери дозволяє підвищити точність сортування й тим самим збільшити долю вторинної переробки матеріалів. Такі системи не лише скорочують час та людські ресурси, але й сприяють підвищенню якості вторсировини для подальшого використання. Далі, цифрові рішення сприяють запровадженню «розумних» систем управління відходами. У містах по всьому світу розробляються системи, що поєднують дані із сенсорів, мобільних платформ та аналітичних алгоритмів для інтегрованого пла-

© Наталя, Метеленко, Валентина, Воронкова, Вікторія, Оглобліна, Регіна, Андрюкайтене, 2025

нування збору, обліку, сортування та переробки відходів. Це дозволяє оцінювати ефективність операцій, прогнозувати навантаження на інфраструктуру та приймати рішення на основі аналітики даних у контексті критичного огляду міжнародних моделей управління відходами та їх відповідності принципам циркулярної економіки, що допомагає порівняти європейський досвід із міжнародними практиками (Awino, & Apitz, 2023).

Окрім того, цифровізація управління відходами сприяє підвищенню прозорості та участі громадян. Наприклад, системи зворотного зв'язку для мешканців через мобільні додатки дозволяють не лише інформувати про графіки вивезення сміття, а й подавати сигнали про проблеми (переповнені баки, несанкціоновані звалища) безпосередньо до комунальних служб. Це підсилює оперативність реакції служб та рівень задоволення мешканців. Цифрові інструменти також є важливими для моніторингу та оцінювання екологічних показників. Дані, зібрані сенсорами й платформами аналітики, дозволяють стежити за рівнем забруднення прилеглих територій, обсягами захоронення та ступенем переробки відходів, що дає можливість адаптувати політики та технологічні рішення відповідно до реальних потреб.

Нарешті, застосування цифрових технологій у поводженні з відходами відповідає глобальним стратегічним цілям сталого розвитку, оскільки забезпечує більш ефективне використання ресурсів, зменшення кількості відходів на звалищах і скорочення викидів парникових газів. Так, застосування цифрових технологій у поводженні з відходами справді відповідає глобальним стратегічним цілям сталого розвитку, оскільки воно сприяє більш ефективному використанню ресурсів, зменшенню обсягів відходів на звалищах і скороченню викидів парникових газів.

1) Глобальні цілі сталого розвитку (SDGs) – частина Цілі 12: Забезпечення сталого споживання та виробництва, яка включає ціль 12.2: «до 2030 року досягти сталого управління і ефективного використання природних ресурсів» та ціль 12.5: «суттєво зменшити утворення відходів через попередження, скорочення, переробку та повторне використання». Ці положення є частиною 2030 Agenda for Sustainable Development ООН.

2) Публікація Європейського агентства з навколишнього середовища (EEA) зазначає, що цифрові технології покращують ефективність управління відходами, збільшують видобуток цінних матеріалів із потоків відходів, тим самим зменшують потребу у видобутку первинних ресурсів і пов'язані з цим екологічні та кліматичні впливи.

3) Дослідження про цифрові технології та Цілі сталого розвитку показують, що цифрові інструменти (AI, IoT, аналітика великих даних тощо) сприяють оптимізації, моніторингу та управлінню ресурсами, допомагаючи країнам та містам досягати SDGs, включно з екологічними аспектами, такими як скорочення викидів та ресурсопоефективність.

Таким чином, ваше твердження можна обґрунтувати саме через посилання на ціль 12 SDGs ООН та відповідні дослідження, які підтверджують роль цифровізації у сталому управлінні відходами, аналізуючи взаємозв'язок циркулярної економіки та управління відходами на рівні ЄС. Це підтримує аргументацію про важливість економічних механізмів у системах поводження з відходами (Marcuta, & Panait, , 2025).

Соціально-ціннісні та аксіологічні аспекти формування екологічної відповідальності в межах європейських моделей управління відходами. Соціально-ціннісні та аксіологічні аспекти формування екологічної відповідальності у контексті європейських моделей управління відходами ґрунтуються на комплексному поєднанні правових, стратегічних та соціально-економічних інструментів. Європейський Союз формує політику поводження з відходами через низку нормативних актів, серед яких ключове місце посідає Директива Ради ЄС 2008/98/ЕС «Waste Framework Directive», яка встановлює ієрархію управління відходами, принцип «забруднювач платить» та механізми розширеної відповідальності виробника (EPR) (European Commission, 2008). Додатково, Директива (EU) 2019/904 щодо одноразових пластикових виробів спрямована на зменшення негативного впливу пластику на довкілля та стимулює розвиток циркулярної економіки шляхом повторного використання і переробки матеріалів (European Commission, 2019). Стратегічні документи ЄС, зокрема Circular Economy Action Plan (CEAP) **та** European Green Deal**,** закріплюють принципи сталого розвитку та соціальної відповідальності, визначають ключові цільові показники зменшення відходів, підвищення рівня переробки та повторного використання ресурсів (European Commission, 2020; European Commission, 2021). Ці документи формують нормативно-правову основу для трансформації екологічної свідомості громадян, підпри-

ємств та органів влади, стимулюючи екологічну поведінку та ціннісну орієнтацію на стійкий розвиток. Важливим аспектом формування екологічної відповідальності є соціальна економіка та участь громадських організацій, які реалізують практики повторного використання ресурсів і підтримують соціальні підприємства у сфері переробки та утилізації відходів. Так, мережа RREUSE демонструє, як соціальні підприємства ЄС інтегрують цінності соціальної та екологічної відповідальності в управлінні відходами, поєднуючи економічну ефективність з культурою екологічної свідомості (RREUSE, 2023; Caritas Europe, 2022). Академічні дослідження підкреслюють, що формування екологічної культури та відповідальності у громадян є важливим чинником ефективного управління відходами. Зокрема, науковці відзначають, що поєднання правових норм, стратегічних ініціатив і соціально-ціннісних практик дозволяє створити середовище, де екологічна відповідальність стає частиною щоденної поведінки населення, а управління відходами стає не лише технічним процесом, а й соціально-аксіологічною практикою (Skhid Journal, 2021; Inter-Nauka, 2020). Таким чином, соціально-ціннісні та аксіологічні аспекти формування екологічної відповідальності у Європі включають інтеграцію правових інструментів, стратегічних програм циркулярної економіки та соціально-економічних практик, що спрямовані на формування екологічної культури, активну участь громадян та підприємств у процесах переробки та повторного використання ресурсів, а також на створення ціннісного середовища, яке стимулює екологічно відповідальну поведінку. Одним із ключових механізмів формування екологічної відповідальності в Європі є система розширеної відповідальності виробника (EPR), яка передбачає, що виробники несуть відповідальність за повний життєвий цикл продукції, включно з утилізацією та переробкою відходів. Це сприяє стимулюванню екологічно дружніх продуктів, зменшенню обсягів сміття та підвищенню рівня свідомого споживання серед громадян. У країнах ЄС, таких як Німеччина, Швеція та Данія, практика EPR успішно інтегрована в політику поводження з відходами, що забезпечує високу ефективність системи збору, сортування та переробки відходів (European Commission, 2008; RREUSE, 2023).

Також значну роль відіграють освітні та інформаційні програми, спрямовані на формування екологічної культури населення. Наприклад, у Швеції та Фінляндії впроваджено програми, які включають навчання школярів і студентів принципам циркулярної економіки, відповідальному споживанню та сортуванню відходів. Ці ініціативи формують у молоді ціннісне сприйняття екологічної відповідальності та сприяють її поширенню у суспільстві (Skhid Journal, 2021). Важливим інструментом є також підтримка соціальних підприємств та ініціатив громадянського суспільства, які реалізують проекти з переробки та повторного використання матеріалів. Такі організації, як RREUSE, не лише забезпечують економічну ефективність повторного використання ресурсів, а й стимулюють соціальну участь, формуючи у громадян почуття відповідальності за довкілля та сприяючи розвитку ціннісно-аксіологічного підходу до управління відходами (Caritas Europe, 2022). На рівні державної політики ЄС також приділяється увага моніторингу та оцінці ефективності екологічних програм, що дозволяє коригувати політики поводження з відходами та впроваджувати нові соціально-ціннісні підходи. Такі підходи забезпечують баланс між економічними, екологічними та соціальними аспектами, сприяючи сталому розвитку та формуванню відповідальної поведінки громадян і підприємств (European Green Deal, 2021). Отже, соціально-ціннісні та аксіологічні аспекти формування екологічної відповідальності в межах європейських моделей управління відходами реалізуються через поєднання правових норм, стратегічних ініціатив циркулярної економіки, освітніх програм та активної участі соціальних інститутів. Цей комплексний підхід дозволяє забезпечити ефективне управління відходами, формувати екологічну культуру, сприяти відповідальному ставленню до природних ресурсів та інтегрувати цінності сталого розвитку в усі сфери суспільного життя, надаючи порівняльний аналіз політик та практик сортування і переробки відходів у різних країнах ЄС, що дозволяє систематизувати європейські інноваційні практики (Municipal waste recycling in the EU: A multi method analysis of determinants and country profiles (2005–2023), 2025).

Напрями удосконалення європейського досвіду управління відходами та застосування цілей сталого розвитку для України. Удосконалення системи управління відходами в Україні ґрунтується на впровадженні та адаптації кращих практик Європейського Союзу з урахуванням цілей сталого розвитку та вимог євро-

© Наталя, Метеленко, Валентина, Воронкова, Вікторія, Оглобліна, Регіна, Андрюкайтене, 2025

пейського законодавства. Європейський досвід, зокрема принципи Європейської директиви про відходи, передбачає ієрархію поводження з відходами, де пріоритет відводиться запобіганню утворенню відходів, повторному використанню, сортуванню та переробці, а лише потім – відновленню і остаточному захороненню або утилізації. Ця модель спрямована на мінімізацію негативного впливу на довкілля та здоров'я людей, підвищення ефективності використання ресурсів та сприяння переходу до циркулярної економіки. В Україні запроваджено низку стратегічних документів і реформ, що наближають національну політику до європейських стандартів. Зокрема, Уряд схвалив Національний план управління відходами до 2033 року як частину процесу інтеграції до ЄС, що визначає основні кроки щодо побудови національної системи управління відходами відповідно до європейських директив, включно з підвищенням рівня підготовки відходів до повторного використання та переробки, зменшенням захоронення та забезпеченням окремого збирання побутових відходів у всіх регіонах. Важливим напрямом є розвиток інфраструктури управління відходами через створення сучасних сортувальних ліній, центрів переробки та технологій, що дозволяють отримувати вторинні ресурси. Це передбачає залучення інвестицій для модернізації систем збору та обробки відходів, підвищення технічного рівня обладнання й цифровізації обліку обсягів і складу відходів, що забезпечить прозорість та ефективність процесів. Ще один ключовий аспект – узаконення принципу розширеної відповідальності виробника (РВВ), коли виробники беруть на себе частину витрат і відповідальності за управління відходами своєї продукції на всіх етапах життєвого циклу (Driving EU sustainability: Promoting the circular economy through municipal waste efficiency, 2024).

Такий підхід стимулює виробництво більш екологічних товарів, зменшує обсяги відходів і сприяє підвищенню рівня переробки у промисловості. Важливою складовою є підвищення обізнаності та участі громадян, оскільки суспільна свідомість про принципи сортування, повторного використання й екологічно відповідальної поведінки є фундаментом успішного впровадження європейських підходів. Це передбачає проведення освітніх кампаній, інформування про екологічні цілі, підготовку відповідних програм у навчальних закладах та активне залучення громад до локальних ініціатив щодо управління відходами. Крім того, інтеграція цілей сталого розвитку ООН, зокрема Цілі 12 «Відповідальне споживання і виробництво», з національною політикою України сприяє впровадженню сталих практик на всіх рівнях – від державного управління до місцевих громад. Вони включають зменшення кількості відходів, підвищення рівня переробки та розширення можливостей для безпечного повернення вторинних ресурсів у виробничі цикли, що створює передумови для переходу до циркулярної моделі економіки. На регіональному рівні вже здійснюються кроки щодо адаптації принципів європейського управління відходами, таких як розробка регіональних планів із впровадженням розширеної відповідальності виробника, розбудова інфраструктури для сортування та переробки відходів і забезпечення фінансування цих процесів. Це сприяє не лише підвищенню екологічної безпеки, а й створенню нових робочих місць та стимулюванню сталого економічного розвитку на місцях. Таким чином, напрями удосконалення управління відходами в Україні повинні враховувати європейські принципи ієрархії поводження з відходами, розвиток інфраструктури переробки, впровадження економічних інструментів, підвищення ролі виробників і громадян, а також інтеграцію цілей сталого розвитку у національну політику. Це забезпечить не лише екологічну безпеку, а й суттєвий внесок у сталий розвиток та економічну трансформацію країни відповідно до європейських стандартів, ефективності муніципальних систем поводження з відходами та їх вплив на циркулярну економіку. (Driving EU sustainability: Promoting the circular economy through municipal waste efficiency, 2024).

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

1. Наукові підходи до управління відходами в Європі. Сучасні наукові підходи базуються на принципах сталого розвитку та циркулярної економіки, де ключовими є повторне використання ресурсів та мінімізація негативного впливу на довкілля. Європейські дослідження підкреслюють комплексний підхід до оцінки ефективності систем управління відходами, що враховує економічні, екологічні та соціальні критерії одночасно. Акцент зроблено на профілактиці утворення відходів, включно з дизайном продуктів для подальшого перероблення та мінімізації відходів на всіх етапах життєвого циклу. Встановлено, що науковий дискурс ЄС активно інтегрує міжнародні

стандарти та кращі практики, що дозволяє формувати єдину платформу знань і методів управління відходами.

2. Інноваційні практики управління відходами. В ЄС широко застосовуються технології роздільного збору, сортування та переробки сміття, включно з біоенергетичною переробкою органічних відходів і перетворенням сміття на енергію. Основні структурні елементи ефективної системи управління відходами:

– Організаційна структура: взаємодія муніципалітетів, приватних компаній та громадських організацій.

– Технологічне забезпечення: смарт-контейнери, автоматизовані сортувальні лінії, цифровий облік потоків відходів.

– Законодавчо-нормативна база: директиви ЄС, національні закони та стандарти екологічної безпеки.

– Фінансові та мотиваційні механізми: податкові пільги для підприємств, що використовують вторинні ресурси, програми грантів та субсидій**.** Виявлено, що інноваційні практики безпосередньо підвищують ефективність ресурсокористування та зменшують негативний вплив на довкілля.

3. Інституційні та управлінські механізми в ЄС. Інституції на різних рівнях (ЄС, національні уряди, регіональні органи) забезпечують координацію, контроль та підтримку впровадження політик управління відходами.

Основні механізми:

– регуляторні: встановлення стандартів, норм і директив щодо поводження з відходами;

– фінансові: субсидії, гранти, програми стимулювання бізнесу для впровадження інновацій;

– контрольні: системи моніторингу та аудиту виконання політик, оцінка ефективності програм. Встановлено, що ефективність системи значною мірою залежить від взаємодії державних, приватних і громадських структур, а також від рівня підготовки кадрів і наявності інноваційних технологій.

4. Інноваційні та цифрові технології. Цифрові платформи дозволяють моніторити та прогнозувати потоки відходів, оптимізувати маршрути збору та зменшувати витрати на логістику. Смарт-технології, такі як автоматизовані сортувальні лінії, IoT-сенсори, системи обліку та аналітики, забезпечують точне і ефективне управління ресурсами. Використання цифрових інструментів дозволяє підвищити економічну та екологічну ефективність системи, зменшити обсяг сміття, що потрапляє на сміттєзвалища, та сприяти розвитку циркулярної економіки.

5. Соціально-ціннісні та аксіологічні аспекти. Формування екологічної відповідальності населення відбувається через освітні програми, громадські кампанії та соціальні ініціативи. Соціальна мотивація включає: податкові пільги, бонусні програми для громадян, активну участь волонтерських та громадських організацій. Аксіологічні аспекти підкреслюють цінність природних ресурсів і важливість відповідальної поведінки, що забезпечує довгострокову сталість системи управління відходами.

6. Напрями удосконалення для України. Адаптація європейського досвіду до українських умов потребує врахування соціально-економічних, культурних та інституційних особливостей. Рекомендовано впровадження принципів циркулярної економіки, інноваційних технологій та цифрових рішень у національні програми поводження з відходами. Необхідно розвивати освітні та виховні програми, спрямовані на формування екологічної свідомості та відповідальності серед населення. Впровадження моніторингових систем і смарт-технологій дозволить оптимізувати управління відходами, підвищити ефективність ресурсокористування та зменшити негативний вплив на довкілля. Узгодження української політики з європейськими стандартами забезпечить досягнення цілей сталого розвитку та інтеграцію країни у міжнародні екологічні ініціативи.

Список використаних джерел

Um, N. (2025). *Sustainable waste management in the context of the circular economy*. Sustainability, 17(5), 1937. https://doi.org/10.3390/su17051937

Moustakas, K., & Loizidou, M. (2024). *Sustainable waste management and circular economy*. Environmental Science and Pollution Research, 31, 17525–17526. https://doi.org/10.1007/s11356-024-32347-5 Springer

Driving EU sustainability: Promoting the circular economy through municipal waste efficiency. (2024). Sustainable Production and Consumption, 50, 462–474. https://doi.org/10.1016/j.spc.2024.08.022

European waste management regulations and the transition towards circular economy: A shift-and-share analysis. (2024). Journal of Environmental Management, 354, 120423. https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2024.120423

© Наталя, Метеленко, Валентина, Воронкова, Вікторія, Оглобліна, Регіна, Андрюкайтене, 2025

Municipal waste recycling in the EU: A multi-method analysis of determinants and country profiles (2005–2023). (2025). Frontiers in Environmental Science. https://doi.org/10.3389/fenvs.2025.1670365

Marcuta, L., & Panait, R. (2025). *The relationship between the circular economy and sustainable waste management in the European Union*. Journal of Business Administration Research, 4(1), 2709. https://doi.org/10.30564/jbar.v4i1.2709

Awino, F. B., & Apitz, S. E. (2023). *Solid waste management in the context of the waste hierarchy and circular economy frameworks: An international critical review*. Integrated Environmental Assessment and Management, 20, 9–35. (as cited in special issue overview)

Hartley, K., Schulzchen, S., Bakker, C. A., & Kirchherr, J. (2023). *A policy framework for the circular economy: Lessons from the EU*. Journal of Cleaner Production, 412, 137176.

Liu, T., Wang, P., Zhang, Q., Cao, J., & Wu, Y. (2024). *Changes in the environmental impacts of the waste management system after implementing waste-sorting policy: A Beijing case study*. Journal of Industrial Ecology, 28, 828–839.

Perkumiene, D., Atalay, A., Safaa, L., & Grigiene, J. (2023). *Sustainable waste management for clean and safe environments in tourism: A case study of Lithuania, Turkey, and Morocco*. Recycling, 8, 56.

Global Journal of Flexible Systems Management. (2024). *A flexible and sustainable analysis of waste efficiency at the European level*. 25, 881–894. https://doi.org/10.1007/s40171-024-00416-w

European Union's policymaking on sustainable waste management and circularity in agroecosystems. (2022). Frontiers in Sustainable Food Systems, 6. https://doi.org/10.3389/fsufs.2022.937802

Seadon, J. K. (2010). *Sustainable waste management systems*. Journal of Cleaner Production, 18, 1639–1651.

Rossi, E., Bertassini, A. C., Ferreira, C. S., Amaral, W. A. A., & Ometto, A. R. (2022). *Circular economy indicators for organizations considering waste streams*. Journal of Cleaner Production.

NATALYA, METELENKO – Doctor of Economics, Professor, Academician of AENU,
Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute
of Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: natalia.metelenko@gmail.com
ORCID ID: http: orcid.org/0000-0002-6757-3124

VALENTYNA, VORONKOVA – Doctor of Philosophy (D.Sc.), Professor,
Academician of the Academy of Higher Education of Ukraine,
Head of the Department of Management and Administration,
Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute,
Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: valentinavoronkova236@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0719-1546

VIKTORIIA, OGLOBLINA – PhD in Economics, Docent,
of the Department of Information Economics, Entrepreneurship and Finance,
Engineering Education and Scientific Institute of Y. M. Potebnya,
Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)
E-mail: va.ogloblina@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6627-0255

REGINA, ANDRIUKAITIENĖ – Doctor of Social Sciences (Management),
Associate Professor of Sports and Tourism Management,
Professor of Lithuanian University of Sport; Researcher (Kaunas, Lithuania)
E-mail: regina.andriukaitiene@gmail.com; regina.andriukaitiene@lsu.lt
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0691-7333

EUROPEAN WASTE MANAGEMENT PRACTICES: INNOVATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract

The article analyzes European waste management practices in the context of innovation and sustainable development. The aim of the article is a comprehensive analysis of European waste management practices in the context of innovation and sustainable development in order to identify conceptual principles, effective management mechanisms and opportunities

for their adaptation to national conditions in the process of environmental policy transformation. The key concepts are: waste management hierarchy (prevention, reuse, recycling, disposal); the principle of extended producer responsibility; innovative environmental technologies; environmental governance and public participation; sustainable development as a long-term strategy. European waste management practices are conceptualized as a model of ecological transformation that contributes to economic growth, conservation of natural resources and the formation of an environmentally conscious personality. The key approaches of the European Union to the formation of a circular economy are revealed, in particular the waste management hierarchy, the principles of extended producer responsibility, the digitalization of monitoring systems and the implementation of environmental innovations. Particular attention is paid to the role of state policy, municipal governance and citizen participation in ensuring effective waste management. The impact of innovative technologies on reducing environmental risks and increasing resource efficiency is studied. The European experience is summarized as a guideline for the implementation of sustainable waste management models in countries undergoing transformation. Waste management is considered not only as a technical process, but as a socio-economic and value system aimed at harmonizing the interaction between society, economy and nature. Thus, the directions for improving waste management in Ukraine should take into account the European principles of the waste management hierarchy, the development of recycling infrastructure, the introduction of economic instruments, increasing the role of producers and citizens, as well as the integration of sustainable development goals into national policy. This will ensure not only environmental safety, but also a significant contribution to the sustainable development and economic transformation of the country in accordance with European standards, the efficiency of municipal waste management systems and their impact on the circular economy.

Key words: waste management, sustainable development, circular economy, environmental innovations, European experience, green economy, environmental crises, European innovative waste management practices.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 10.10.2025
Accepted date 12.11.2025
Published date 10.12.2025

How to cite: **Метеленко, Наталя, Воронкова, Валентина, Оглобліна, Вікторія, Андрюкайтене, Регіна.** Європейські практики управління відходами: інновації та сталий розвиток. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 230–244.

doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-25

© Наталя, Метеленко, Валентина, Воронкова, Вікторія, Оглобліна, Регіна, Андрюкайтене, 2025

UDC 656.073:658.7
DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-26

ANALYSIS OF FREIGHT TRANSPORT EFFICIENCY AND IMPROVEMENT OPPORTUNITIES

AIDANAS, PERKUMAS[1]
RUSNĖ, MILIAUSKAITĖ[2]

Abstract

Relevance of the topic. In the modern world, the logistics sector is one of the most important components of the modern economy, which ensures the smooth movement of goods both internationally and locally. To ensure operational results and competitiveness in the market, it is worth considering the efficient process of cargo transportation. Extremely high competition in the transport sector forces companies to achieve better and more efficient results and to look for ways to optimize operations, improve the process of cargo transportation and reduce costs. According to Grzełakowski (2025), the transport sector in the European Union is undergoing a transformation – companies are encouraged to reduce emissions, find more effective solutions in response to geopolitical, energy and market challenges, as well as implement advanced technologies. Liu et al. (2024) emphasize that sustainable development, the use of digital solutions in logistics activities and energy efficiency are becoming increasingly important in the freight transportation sector, and consumers increasingly appreciate the company's efforts to contribute to environmental protection. Liu et al. (2024) emphasize that sustainable development, the use of digital solutions in logistics activities and energy efficiency are becoming increasingly important in the freight transport sector, and consumers increasingly appreciate the company's efforts to contribute to environmental protection.. **Problem statement.** Very small companies often face operational efficiency problems due to lack of human resources, limited resources, aging transport fleet or insufficiently developed solutions. Without organizational and financial capabilities, it is very difficult for them to compete with large logistics companies. For this reason, it becomes extremely important to identify areas for operational improvement and look for internal optimization solutions that would reduce costs, organize freight transportation and improve service quality. Therefore, this paper raises the problem – how can very small transport companies increase operational efficiency when organizing transportation? **Purpose of the article.** To analyze the activities of small companies and propose solutions to improve freight transportation activities. Research objectives. Conduct a theoretical analysis of freight transportation activities and determine the main criteria for assessing efficiency and propose solutions to improve freight transportation operations. **Research methodology.** To properly disclose the topic of the dissertation and achieve the set goal and objectives, the following research methods were used: analysis of scientific literature and other sources, document analysis, comparative analysis.

Key words: freight transportation, logistics management, KPI, digitalization, supply chain.

Introduction. Relevance of the topic. In today's world, the logistics sector is one of the most important components of the modern economy, which ensures the smooth movement of goods both internationally and locally. To ensure operational results and competitiveness in the market, it is worth considering the efficient process of cargo transportation. Extremely high competition in the transport sector forces companies to achieve better and more efficient results and look for ways to optimize operations, improve the cargo transportation process, and reduce costs. According to Grzelakowski (2025), the transport sector in the European Union is undergoing a transformation – companies are encouraged to reduce emissions, seek more effective solutions in response to geopolitical, energy and market challenges, and implement advanced technologies. Liu et al. (2024) emphasize that sustainability, the application of digital solutions in logistics activities, and energy efficiency are becoming increasingly important in the freight transportation sector, and consumers increasingly appreciate the company's efforts to contribute to environmental protection.

The increase in demand for transportation services and the complexity of supply chains poses more risks to the smoothness of logistics processes. According to Vrhovac et al. (2023), to eliminate these obstacles, it is necessary to improve the quality of the transportation process, since it is on it that both the implementation of environmental goals and efficiency depend. As Norman-López et al. (2024) argue, the analysis of supply chain efficiency becomes a prerequisite for increasing customer satisfaction, ensuring flexibility and reducing system vulnerability.

Problem Statement. Very small companies often face operational efficiency problems due to

[1] Kauno kolegija Higher Education Institution (Kaunas, Lithuania)
E-mail: aperkum@gmail.com,
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-4113-7822
[2] Kauno kolegija Higher Education Institution (Kaunas, Lithuania)
E-mail: rusne.mil137@go.kauko.lt
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-9214-0044

lack of human resources, limited resources, aging transport fleet or insufficiently developed solutions. Without organizational and financial capabilities, it is very difficult for them to compete with large logistics companies. For this reason, it becomes extremely important to identify areas for operational improvement and look for internal optimization solutions that would allow reducing costs, organizing cargo transportation, and improving the quality of services. Therefore, this paper raises the problem – how can very small transport companies increase operational efficiency when organizing transportation?

The purpose of the article. To analyze the activities of small companies and provide solutions for improving freight transportation activities.

Research objectives. To conduct a theoretical analysis of freight transportation activities and determine the main efficiency assessment criteria and provide solutions for improving freight transportation operations.

Methodology of investigation. In order to properly reveal the topic of the thesis and achieve the set goal and tasks, the following research methods were used: analysis of scientific literature and other sources, document analysis, comparative analysis.

Logistics activities. According to Grant et al. (2022), logistics management encompasses a variety of activities that are designed to ensure the efficient, effective movement of goods and services through the supply chain. These include services such as inbound and outbound transportation coordination, warehousing, order management, materials handling, logistics network organization, inventory control, supply and demand planning, and management of third-party logistics services. Logistics functions also include: customer service, procurement and supply, scheduling and production planning, packaging, and assembly. Bowersox et al. (2020) mention in their study that the organization of freight transportation must comply with clear requirements, laws and regulations, which include environmental standards and safety requirements. Knowledge of these legal requirements can help avoid potential sanctions and ensure the smooth execution of domestic and international transportation.

According to Urazán-Bonells et al. (2024), the importance of freight transport in every country is undeniable, it is an essential component of the transport economy. Freight transportation must be extremely well organized to achieve the highest level of efficiency while reducing transportation costs. As stated by Xu et al. (2022), ensuring efficiency depends on the appropriate selection of transport, consistent route planning, and the application of modern technologies that allow for real-time vehicle tracking.

The management of the flow of goods from suppliers to end users is directly related to the core logistics activity. According to Grant et al. (2022), this includes services such as:

– transportation. The transportation of goods from one place to another, using various means of transport such as: road, sea or air;

– warehousing. The storage of goods in warehouses to ensure their availability to customers;

– inventory management. The control and regulation of inventory levels allows you to avoid excess or shortages;

– order management. It includes the entire process from order acceptance to shipment to the customer, including order processing, packaging, logistics;

– materials handling. The efficient organization of the movement of goods in warehouses or distribution centers;

– packaging. The protection of goods during storage and transportation in order to maintain their quality to the customer.

According to Grant et al. (2022), auxiliary logistics activities such as:

– provisioning. The acquisition of goods and services is essential for smooth logistics operations;

– logistics information systems. For tracking goods, preparing reports, and other logistics management functions;

– demand planning. Forecasting future customers in order to effectively manage inventory and ensure their availability;

– customer service. Delivering goods on time and satisfying customers;

– reverse logistics. Repair, recycling, or returns processes that allow for the efficient handling of returned goods.

Due to the complexity of logistics processes, companies often use external partners – 2PL, 3PL or 4PL logistics service providers. According to Maersk (2024), in the 2PL model, the company directly hires a carrier to transport cargo from point A to B, maintaining control, but having more coordination responsibility. According to Kmiecik (2024), 3PL service providers usually perform functions such as transport management, order fulfillment and distribution, warehousing, performing these functions for the company, allowing it to focus on its core business. 4PL service providers often assume full responsibil-

© Aidanas, Perkumas, Rusnė, Miliauskaitė, 2025

ity for managing the entire supply chain. These service providers also coordinate several 3PL partners, as well as provide strategic planning, technological solutions and analysis. According to Leylaparast et al. (2025), the application of both 3PL and 4PL models contributes to increasing logistics efficiency, especially when logistics solutions require sustainability, flexibility, and price matching with customer needs.

As Winiarska and Kizielewicz (2023) write in their work, analyzing common company processes and applying appropriate structural changes and coordinating them properly results in more effective employee communication and improves the smoothness of ongoing processes.

Considering that transportation is one of the main functions in logistics, it is important to evaluate different modes of transport, their pros and cons, in order to choose the optimal solution for transporting goods. As Ambrazevičius (2008) states, each mode of transport has its own pros and cons, therefore, when choosing a transport for transporting goods, it is important to take this into account.

Air transport is one of the most reliable, fastest, but most expensive types of cargo transportation. Therefore, this method of cargo transportation is most often used to transport high-value goods, as well as goods requiring urgent delivery – perishable products or urgent shipments. According to Norman-López et al. (2024), the advantages of air transport include a low risk of loss or damage, short transit time and the ability to reach even the most remote, remote places in the world. However, this mode of transport has several significant disadvantages, such as limited loading space, high transportation costs and dependence on airport infrastructure and weather conditions. Due to high operating costs, this transport is mainly used for small cargoes that are small in volume but high in value, for example: electronics, medical equipment, perishable products, and urgent shipments.

Road transport is one of the most flexible and popular modes of freight transport and is particularly suitable for short to medium distances. According to the European Road Freight Transport Report (2024), road transport is the dominant mode of freight transport. However, road transport faces infrastructure pressure and increasing operating costs. However, despite these economic challenges, the road transport market is expected to continue to grow. This is due to advantages such as the ability to transport goods from door to door, high flexibility and speed, which allows for a quick response to customer needs or market changes. Road transport also has disadvantages, such as: fuel prices, road taxes, traffic congestion, strict environmental requirements. These disadvantages can negatively affect the road transport sector. According to the European Road Freight Transport Report (2024), a significant proportion of freight is still transported by road, although the increasing infrastructure load and increasing operating costs encourage the search for alternatives that can distribute the load and reduce costs. One such alternative could be to shift freight to inland waterways, since the vast majority of freight such as construction materials, grains or fertilizers are still transported by road. This transfer could reduce freight transport costs and infrastructure load. Despite these aspects and challenges, this mode of freight transport is unlikely to be replaced by another in the near future. Because it ensures fast, convenient, flexible, direct delivery of freight under various conditions. This is also confirmed by Xu, Zhu and Pu (2025), who note that with the growth of digital technologies and environmental requirements, road transport is much better able to adapt to market changes and customer needs due to its flexibility.

Railway transport is particularly suitable for long-distance and large-volume cargo. According to a study by Sansyzbay et al. (2024), the demand for railway transport has been growing steadily in recent years. This mode of transport is a strategically important part of the supply chain, as it is characterized by lower operating costs compared to other means of transport such as road transport. Infrastructure is the main factor in the development of this mode of transport, because only properly developed railway infrastructure allows for the optimization of logistics processes, reduction of road congestion, and ensuring reliable and stable freight transportation. Railway development also directly affects the country's economy. Because this mode of transport allows for the reduction of transportation costs, thereby increasing the efficiency of the movement of goods internationally. Kolasa (2024) emphasizes that in order to increase the competitiveness of the sector, it is necessary to invest in modern digitalization and signaling systems. These systems can help reduce operating costs and increase transportation speed. However, the biggest problem in this sector is that the infrastructure is limited, and where the infrastructure is developed it has already reached its capacity limits, therefore it is important to continue to address this problem and invest in network development. Network development can help maintain supply chain effi-

ciency. In order to create a competitive, successful, reliable and less polluting transport sector, infrastructure development remains an important way to solve the problem. Although rail transport is also becoming an increasingly relevant alternative.

Sea transport is one of the main modes of transportation used for international transportation of large, heavy items. According to Grabauskienė and Čaplikienė (2020), the advantages of sea transportation include high loading capacity, the ability to transport various types of cargo, even hazardous materials, with lower transportation costs over long routes. However, sea transport has several disadvantages, which include: a higher risk of cargo loss or damage, long transit time, and dependence on weather conditions. It is precisely because of these features that sea transport is usually chosen for cargoes for which delivery time is not so relevant, but low delivery cost is the main factor, which are most often large, heavy cargoes.

Pipeline transport is one of the fastest, safest, and most efficient ways to transport natural gas and oil over long routes. According to Kang et al. (2024), they ensure uninterrupted, reliable supply, and are an excellent artery for the country's energy development. However, the risks of this transportation can contribute to natural disasters, as the explosive and flammable risks of materials transported by pipelines are high. However, research shows that modern pipeline transportation methods are applied to efficiency and safety. According to Bo Liu et al. (2025), in order to reduce resistance losses and optimize pipeline transportation, it is necessary to spend time analyzing hydrodynamics, since it plays a major role in pipeline transportation systems. It has also been noted that it is necessary to properly select the flow parameters and composition of the transported material. Despite these aspects, pipeline transportation remains not only more environmentally friendly than traditional transportation methods, as it reduces emissions, but also more economical.

Key KPIs in logistics. According to Tian et al. (2024), specific tools such as KPI (Key Performance Indicator) can be used to assess efficiency, which can measure specific indicators that show how well processes are being implemented, for example, in the field of customer service, supply, logistics or transportation. One of the most important KPI indicators is OTIF (On-Time-In-Full), this indicator shows whether the company delivers on time, full or partial loads. This indicator consists of two main parts:

– On-time – did the delivery occur when agreed with the customer?

– In-Full – was everything that was ordered delivered?

This OTIF indicator in the supply chain is quite important because it allows you to assess the reliability of the company and its ability to comply with the agreed conditions. A high OTIF result reduces the risk of disputes, increases customer trust and ensures smooth management of the supply process.

As Mahmoud Ali (2024) states, one of the most important practical indicators in the transport and logistics sector is the transport utilization indicator. This indicator shows how efficiently the company's transport fleet is used over a certain period. It allows you to assess whether the available means are fully utilized in terms of working hours, mileage, and number of orders.

Rasool, Greco and Stazzullo (2024) state that fuel consumption is an indicator, which is usually expressed in liters per hundred kilometers – l/100 km, and this indicator is one of the essential components of both financial and environmental efficiency of logistics activities. It helps to analyze whether the company is economically carrying out transportation activities. Lower fuel consumption is directly related to lower emissions, lower operating costs. Systematic monitoring of this indicator allows you to identify driving style, technical condition of transport, and efficiency of route planning.

According to Mahmoud Ali (2024), transportation costs per kilometer are the most used logistics cost indicators. This indicator shows how much one kilometer with cargo costs on average, including all costs incurred during the trip – labor, fuel, insurance, maintenance, road taxes, etc. Analysis of this one of the KPI indicators helps to identify economically inefficient routes, plan pricing or compare different types of vehicles.

According to Velasco et al. (2024), the transportation duration indicator allows you to assess the speed of the logistics process. It measures the delivery time of the cargo, from departure to delivery to the final recipient. Transportation duration is important both for customers and in supply chain planning, as longer transportation duration can indicate suboptimal planning, downtime at the border or inefficiency of routes.

According to See et al. (2024), the widely used logistics efficiency assessment method is the Logistics Performance Index (LPI), which consists of six main components: infrastructure quality, logistics service quality, shipment tracking and delivery timeliness, customs clearance efficiency, and international ship-

© Aidanas, Perkumas, Rusnė, Miliauskaitė, 2025

ping accessibility. The study emphasizes that efficiency assessment is becoming increasingly important because it can contribute to a country's economic growth. The assessment can also be useful in maintaining a competitive advantage internationally. This assessment tool was developed by the World Bank, which also uses it to compare how countries organize logistics activities and assess strengths and weaknesses. This tool is suitable not only at the company level, but also at the national level. The LPI method helps not only countries but also companies make strategic decisions.

Based on the insights of Ali (2024), Rasool et al. (2024) and Velasco et al. (2024), to more fully assess the efficiency of logistics activities, it is necessary not only to identify individual KPI indicators, but also to analyze their interrelationships. High vehicle utilization can affect both transportation duration and fuel consumption. By effectively utilizing the fleet, it is possible to ensure a better OTIF result and reduce costs per kilometer. Also, monitoring these indicators allows for timely identification of deviations and application of preventive measures to improve efficiency. The assessment of such KPI indicators is especially important in very small companies, whose performance depends on the optimization of each process link.

Challenges of practical application of KPIs in very small transport companies. According to Huseynova et al. (2025), KPIs are an integral part of modern logistics management, but their application in micro-enterprises often faces practical challenges. Performance assessment is often based on limited data, such as cost reports, travel sheets or subjective manager assessment, as micro-enterprises often do not have separate analysts or specialized information technology (IT) systems. This makes it difficult to make objective decisions and limits the potential of the KPI system.

One of the biggest challenges is the lack of time and expertise. As Grant et al. (2022) point out, managers of micro– or small enterprises often perform several tasks at the same time (customer service, documentation preparation, logistics planning), so there is not enough time for systematic KPI monitoring or it remains secondary. Also, data processes are not standardized, which creates risks of human error and hinders the analysis of long-term trends.

Another aspect is the limited use of KPIs for decision-making. As Rasool et al. (2024), although at a theoretical level it is clear that, for example, an increase in the fuel consumption indicator should encourage a technical audit of the transport fleet, when assessing the efficiency of vehicles, operating costs, however, in practice small or very small companies often have neither the financial resources nor the time to implement such actions. For this reason, KPI often remains only a formal, rather than a really applied management tool.

However, even very small companies can successfully apply simple KPI systems in their activities. According to Huseynova et al. (2025), simple Excel-based templates allow you to track key indicators: the number of orders and delivery times, fuel consumption, vehicle mileage. Such practice allows you to gradually move to more informed decision-making and structured management.

As Keramat et al. (2024) point out, the application of KPI in very small logistics companies is becoming increasingly relevant due to customer expectations and growing competition. Even small improvements, such as optimizing transport routes based on efficiency indicators, can significantly reduce operating costs and increase customer satisfaction. Therefore, this measure must be applied not only formally, but also in practice, the KPI system must be adapted to the capabilities of the company.

Specifics and challenges of very small vehicle companies. Based on a study conducted by the Ministry of Transport and Communications of the Republic of Lithuania in 2021, it can be assumed that small and medium-sized enterprises occupy a significant place in the logistics sector. According to a study conducted by Grzelakowski, A.S. (2025), 91 percent of land transport sector companies in the European Union (EU) are small or very small enterprises with fewer than 10 employees. According to data from the Ministry of Transport and Communications of the Republic of Lithuania (2021), as many as 99 percent of transport sector companies operating in the country are small or medium-sized enterprises with only a few vehicles or only a few employees.

Small and very small vehicles are characterized by flexibility, closer and closer contact with customers, and quick decision-making. According to Hamza et al. (2024), it is much easier for very small companies to adapt to market needs – they are better aware of infrastructure, seasonal fluctuations, regional specifications, and customer flows. For this reason, they are often chosen by larger partners or manufacturers who need fast, reliable distribution on a local scale.

According to Kapoor and Singh (2021), the biggest problem of very small transport companies is that

they usually operate in an unregulated market, highly fragmented, dominated by many intermediaries. For this reason, companies often become dependent on freight platforms or forwarders, which is reflected in the company's efficiency, costs, and profitability. Very small companies rarely have strategic planning and usually make decisions based only on the operational level.

According to Kapoor and Singh (2021), low technological readiness is a second significant problem. Very small companies still usually do not use technological systems and manually fill out documents, waybills, use non-automated accounting systems, and the level of digitalization still remains minimal. The lack of use of technological systems limits their ability to monitor cargo in real time, respond to customer needs, and optimize routes.

Another acute problem and difficulty faced by the companies in question is the shortage of labor, i.e. drivers. As Quintero-Azcunaga et al. (2024) states, very small companies experience frequent employee turnover because they cannot offer attractive working conditions or competitive wages. This only contributes to even greater inefficiency, as it is difficult to ensure delivery accuracy and consistent service quality.

Also, very small companies often face limited access to financial resources. According to Hamza et al. (2024), economic uncertainty and competitive pressure can reduce the effectiveness of such investments – it is difficult for companies to allocate funds to update technologies, improve employee qualifications, and modernize their transport fleet. Also, tightening European Union requirements and environmental requirements can often require a systematic approach to risk management.

As Singh and Rastogi (2023) argue, micro and small enterprises often face weak corporate governance, as decision-making is often made by a single person, based on personal connections, rather than on sound judgment. Such decisions prevent the enterprise from realizing its full potential and limit the development of professional management.

Conclusion. After conducting a theoretical analysis of freight transportation activities, the main efficiency assessment criteria were established. The theoretical part examined the principles of freight transportation organization, the main logistics activities, different transportation methods and their features. The main efficiency assessment methods were identified – Logistics Performance Index (LPI), Data Envelopment Analysis (DEA) and key KPI indicators, such as OTIF (On Time In Full), vehicle utilization rate, fuel per kilometer, transportation costs. The theoretical basis formed the assumptions for further practical analysis.

Logistics management integrates key activities such as transportation, warehousing, inventory control, and customer service to ensure an efficient flow of goods across the supply chain. Among these, transportation plays the most critical role, directly influencing costs, delivery speed, and service quality. Each transport mode has specific advantages and limitations, which must be evaluated according to cargo type, distance, and cost-efficiency.

The use of 3PL and 4PL service providers enhances logistics performance by increasing flexibility, technological integration, and sustainability. Efficiency in logistics can be measured through key performance indicators (KPIs) such as OTIF, transport utilization, and fuel consumption, which allow objective evaluation and improvement of operations.

Very small transport companies face challenges such as limited resources, low digitalization, and lack of systematic KPI use. However, their flexibility and customer focus provide potential for gradual improvement through simple digital tools and efficiency monitoring.

References

Ambrazevičius, A. (2008). Lietuvos transporto sistema. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.

Bowersox, D. J., Closs, D. J., & Cooper, M. B. (2020). Supply chain logistics management (5th ed.). McGraw-Hill Education.

European Road Freight Transport Report 2024: Toll Increases Across Europe will Raise Road Freight Rates by 5% to 10% – ResearchAndMarkets.com. (2024). Business Wire (English).

Grabauskienė, R., Čaplikienė, D. (2020). Logistika ir ekspedijavimas. Kauno technikos profesinio mokymo centras.

Grant, D. B., Trautrims, A., & Wrog, S. Y. (2022). Sustainable logistics and supply chain management: Principles and practices for sustainable operations and management. https://perlego.com/book/3768774/sustainable-logistics-and-supply-chain-management-principles-and-practices-for-sustainable-operations-and-management-pdf/?utm_medium=share&utm_source=perlego&utm_campaign=share-book

Grzelakowski, A. S. (2025). Market and Regulatory Challenges of the EU Road Freight Transport Transformation towards Zero Emissions. European Research Studies Journal, 28(1), 680– 695. https://ersj.eu/journal/3929/download/ark

© Aidanas, Perkumas, Rusnė, Miliauskaitė, 2025

et%2Band%2BRegulatory%2BChallenges%2Bof%2Bthe%2BEU%2BRoad%2BFreight%2BTransport%2BTransformation%2Btowards%2BZero%2BEmissions.pdf

Hamza, T., Barka, Z., Verdie, J.-F., & Al Sayah, M. (2024). Economic policy uncertainty and SMEs' investment efficiency in France: does competitive pressure matter? European Business Review, 36(4), 449–467. https://doi.org/10.1108/EBR-03-2023-0078

Kapoor, G., & Singh, R. K. (2021). Panth Transport Limited: Digitizing Bulk Logistics. Vision (09722629), 25(4), 483–487. https://doi.org/10.1177/09722629211035648

Keramat, F., Khodaparasti, R. B., Garabollagh, H. B., & Nouri, B. A. (2024). Examining the Effect of Green Technology on Sustainable Performance with the Mediation of Smart Logistics and Moderation of Green Governance in Knowledge-based Companies. Journal of Executive Management, 16(32), 121–143. https://doi.org/10.22080/jem.2024.27324.3937

Kmiecik, M. (2024). Logistics Network Features Supporting Coordination by 3PL. Journal of Industrial Integration & Management, 1–54. https://doi.org/10.1142/s2424862224500180

Kolasa, W. (2024). New Institutional Economics and the Development of Railway Transport Infrastructure. Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization & Management / Zeszyty Naukowe Politechniki Slaskiej. Seria Organizacji i Zarzadzanie, 210, 271–289. https://doi.org/10.29119/1641-3466.2024.210.18

Leylaparast, P., Gholamian, M. R., & Noroozi, M. (2025). Integration of pricing, sustainability and 3PL delivery time according to freshness date in a dual-channel fruit supply chain: A game theoretic approach. Journal of Industrial & Management Optimization, 21(1), 1–20. https://doi.org/10.3934/jimo.2024092

Liu, B., Zhang, Y., & Yang, S. (2025). Influence of coal gangue-aeolian sand aggregate gradation on rheological properties and pipeline transportation characteristics of filling slurry. Scientific Reports, 14(1), 1–12. https://doi.org/10.1038/s41598-024-84955-3

Liu, Z., Chen, Y., & Zhao, J. (2024). Green transformation in freight transportation: An integrated approach to cost, emissions and service level. Transportation Research Part D: Transport and Environment, 125, 103731.

Maersk (2024). Navigate the world of party logistics with our guide to 1PL, 2PL, 3PL & 4PL models. https://www.maersk.com/logistics explained/supply chain management/2024/04/24/navigate-the-world-of-party-logistics-with-our-guide-to-1pl-2pl-3pl-4pl-models.

Mahmoud Ali, Z. E. (2024). The Role of Logistics Management in Achieving Broad Effectiveness in Implementing Storage and Distribution Operations in the Companies of the Egyptian Pharmaceutical Sector. World Research of Business Administration Journal, 4(2), 136–23. https://doi.org/10.56830/WRBA07202405.

Ministry of Transport and Communications of the Republic of Lithuania (2021). Transporto priemonių ekonominio efektyvumo vertinimas. https://sumin.lrv.lt/uploads/sumin/documents/files/Transporto%20priermoniu%20ekonominio%20efektyvumo%20vertinimas%2020211230.pdf.

Norman-López, A., Garaffa, R., Wojtowicz, K., & Tamba, M. (2024). Building a baseline to better integrate air passenger and air freight transport into a global Computable General Equilibrium (CGE) model. Economic Systems Research, 36(4), 651–674. https://doi.org/10.1080/09535314.2023.2230653

Quintero-Azcunaga, C. A., Contreras-Pacheco, O. E., Muñoz, F., & Jaramillo-Mejía, J. (2024). Green innovation in logistics SMEs: Evidence from a European transition economy. Sustainability, 16(1), 170. https://doi.org/10.3390/su16010170

Rasool, F., Greco, M., & Strazzullo, S. (2024). Understanding the future KPI needs for digital supply chain. Supply Chain Forum: International Journal, 25(4), 550–561. https://doi.org/10.1080/16258312.2023.2253524

Sansyzbay, K., Bakhtiyarova, Y., Iliev, T., Tasbolatova, L., & Sagmedinov, D. (2024). Method of Evaluation of the TETRA Standard Data Transmission Channel for Ensuring Information Security of the Railway Transport System. TEM Journal, 13(3), 2512–2521. https://doi.org/10.18421/TEM133-77

See, K. F., Guo, Y., & Yu, M.-M. (2024). Enhancing logistics performance measurement: an effectiveness-based hierarchical data envelopment analysis approach. INFOR, 62(3), 449–479. https://doi.org/10.1080/03155986.2024.2309420

Singh, K., & Rastogi, S. (2023). Corporate governance and financial performance: evidence from listed SMEs in India. Benchmarking: An International Journal, 30(4), 1400–1423. https://doi.org/10.1108/BIJ-09-2021-0570

Tian, Z., Pajić, V., Kilibarda, M., & Andrejić, M. (2024). Enhancing Distribution Efficiency Through OTIF Performance Evaluation. Mathematics (2227-7390), 12(21), 3372. https://doi.org/10.3390/math12213372

Urazán-Bonells, C. F., Rondón-Quintana, H. A., & Zafra-Mejía, C. A. (2024). Correlation between Sectoral GDP and the Values of Road Freight Transportation in Colombia. Economies, 12(8), 205. https://doi.org/10.3390/economies12080205

Velasco, N., Herrera, A., Trujillo-Diaz, J., Amaya, C.-A., González-Uribe, C., & Hernandez, E. (2024). Design of logistics indicators for monitoring the COVID-19 vaccination process in Colombia: Logistic indicators for vaccination process. BMC Health Services Research, 24(1), 1–16. https://doi.org/10.1186/s12913-024-11843-x

Vrhovac, V., Vasic, S., Milisavljevic, S., Dudic, B., Štarchon, P., Žižakov, M. (2023). Measuring E-Commerce User Experience in the Last-Mile Delivery. Mathematics (Basel), Vol. 11 (6), p. 1482. Prieiga per duomenų bazę EBSCO publishing: 52 https://web.p.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=7d7a9de5-99fb-4761-8e203920577727ee%40redis

Winiarska, M., & Kizielewicz, J. (2023). Process management in organizations–a discussion on terminology. Management, 27(1), 20–54. https://doi.org/10.2478/manment-2023-0002

Xu, L., Zhu, M., & Pu, X. (2025). Carrier encroachment vs forwarder agency: Co-operations in the freight market. International Journal of Logistics: Research and Applications, 28(1), 51–69. https://doi.org/10.1080/13675567.2022.2114437

Xu, W., Wang, Z., & Li, T. (2022). Optimization of transport routes and cargo delivery efficiency through real-time monitoring systems. International Journal of Logistics Management, 33(2), 123-138. https://doi.org/10.1108/IJLM-09-2021-0360

АЙДАНАС, ПЕРКУМАС – ступінь магістра з менеджменту,
викладач факультету в Алітусі, Вищий навчальний заклад Kauno kolegija
(Каунас, Литва)
E-mail: aperkum@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-4113-7822

РУСНЕ, МІЛЯУСКАЙТЕ – ступінь магістра,
Вищий навчальний заклад Kauno kolegija
(Каунас, Литва)
E-mail: rusne.mil137@go.kauko.lt
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-9214-0044

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВАНТАЖНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЇХ ПОКРАЩЕННЯ

Анотація

Актуальність теми. У сучасному світі логістичний сектор є одним з найважливіших компонентів сучасної економіки, який забезпечує безперебійне переміщення товарів як на міжнародному, так і на місцевому рівнях. Для забезпечення операційних результатів та конкурентоспроможності на ринку варто враховувати ефективний процес перевезення вантажів. Надзвичайно висока конкуренція в транспортному секторі змушує компанії досягати кращих та ефективніших результатів і шукати шляхи оптимізації операцій, покращення процесу перевезення вантажів та зниження витрат. За словами Гжелаковського (2025), транспортний сектор у Європейському Союзі переживає трансформацію – компанії заохочуються до скорочення викидів, пошуку більш ефективних рішень у відповідь на геополітичні, енергетичні та ринкові виклики, а також впровадження передових технологій. Лю та ін. (2024) наголошують, що сталий розвиток, застосування цифрових рішень у логістичній діяльності та енергоефективність стають дедалі важливішими в секторі вантажних перевезень, а споживачі все більше цінують зусилля компанії щодо внеску в охорону навколишнього середовища. Зростання попиту на транспортні послуги та складність ланцюгів поставок створюють більше ризиків для безперебійності логістичних процесів. За словами Врховаца та ін. (2023), для усунення цих перешкод необхідно покращити якість транспортного процесу, оскільки саме від цього залежить як реалізація екологічних цілей, так і ефективність. Як стверджують Норман-Лопес та ін. (2024), аналіз ефективності ланцюга поставок стає необхідною умовою для підвищення задоволеності клієнтів, забезпечення гнучкості та зниження вразливості системи. **Постановка проблеми.** Дуже малі компанії часто стикаються з проблемами операційної ефективності через брак людських ресурсів, обмежені ресурси, старіння транспортного парку або недостатньо розроблені рішення. Без організаційних та фінансових можливостей їм дуже важко конкурувати з великими логістичними компаніями. З цієї причини стає надзвичайно важливим визначити напрямки для операційного вдосконалення та шукати внутрішні оптимізаційні рішення, які дозволили б знизити витрати, організувати перевезення вантажів та покращити якість послуг. Тому в цій роботі порушується проблема – як дуже малі транспортні компанії можуть підвищити операційну ефективність під час організації перевезень? **Мета статті.** Проаналізувати діяльність малих компаній та запропонувати рішення для покращення діяльності з вантажних перевезень. **Завдання дослідження.** Провести теоретичний аналіз діяльності з вантажних перевезень та визначити основні критерії оцінки ефективності та запропонувати рішення для покращення операцій з вантажних перевезень. **Методологія дослідження.** Для належного розкриття теми дисертації та досягнення поставленої мети й завдань було використано такі методи дослідження: аналіз наукової літератури та інших джерел, аналіз документів, порівняльний аналіз.

Ключові слова: вантажні перевезення, управління логістикою, KPI, цифровізація, ланцюг поставок.

© The Authors(s) 2025
This is an open access article under
The Creative Commons CC BY license

Received date 11.10.2025
Accepted date 12. 11.2025
Published date 11.12.2025

How to cite: **Perkumas, Aidanas, Miliauskaitė, Rusnė.** Analysis of freight transport efficiency and improvement opportunities. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 25(102). P. 245–252.
doi: https://doi.org/10.32782/hst-2025-25-102-26

© Aidanas, Perkumas, Rusnė, Miliauskaitė, 2025

НАШІ АВТОРИ
LIST OF AUTHORS

АЖАЖА, МАРИНА АНДРІЇВНА – доктор наук державного управління, професор, професор кафедри управління та адміністрування, Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні, Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

Marina, Azhazha – Doctor of Science in Public Administration, Professor of the Department of Management and Administration, Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute of Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: azazmarina17@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3549-7718

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні, Запорізький національний університет, просп. Соборний, 226, 69006, Запоріжжя, Україна

Engineering educational and scientific Institute named after Y.M. Potebnya of Zaporizhzhia National University, 226 Soborny Avenue, 69006, Zaporizhzhia, Ukraine

---

АНДРЮКАЙТІЄНЕ, РЕГІНА – доктор соціальних наук (управління), доцент кафедри спортивного та туристичного менеджменту, професор Литовського університету спорту; науковий співробітник, Академія сільського господарства, Науково-дослідний інститут біоекономіки, Вітаутас Магнус Університет; Академік Академії наук вищої освіти України (Каунас, Литва)

Regina, Andriukaitienė – Doctor of Social Sciences (Management), Associate Professor of Sports and Tourism Management, Professor of Lithuanian University of Sport; Researcher, Academy of Agriculture, Research Institute of Bioeconomics, Vytautas Magnus University; Academician of the Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine (Kaunas, Lithuania)

E-mail: regina.andriukaitiene@gmail.com; regina.andriukaitiene@lsu.lt

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0691-7333

Литовський Університет Спорту, 6, Каунаський повіт, LT-44221, Каунас, Литва

Lithuanian Sports University, 6, str. Sporto, Kaunas municipality, LT-44221, Kaunas, Lithuania

---

БАГУЖЕНЕ, ІНЕСА – дослідник, Магістр права, Коледж прикладних наук SMK (Клайпеда, Литва)

Inesa, Bagužienė – Researcher, Master of Laws SMK College of Applied Sciences (Klaipėda, Lithuania)

E-mail: inesabaguziene@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-8029-292X

Коледж прикладних наук SMK, Nemuno g. 2, 91199, Клайпеда, Литва

College of Applied Sciences, Nemuno g. 2, 91199, Klaipėda, Lithuania

---

БЕЗВЕРХИЙ, ІГОР АНАТОЛІЙОВИЧ – аспірант спеціальності 073 «Менеджмент», Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М Потебні (Запоріжжя, Україна)

Ihor, Bezverkhyi – PhD candidate in the specialty 073 “Management”, direction 07 “Management and Administration”, Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute, Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: ligbzv@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-2890-1745

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні, Запорізький національний університет, просп. Соборний, 226, 69006, Запоріжжя, Україна

Engineering educational and scientific Institute named after Y.M. Potebnya of Zaporizhzhia National University, 226 Soborny Avenue, 69006, Zaporizhzhia, Ukraine

---

БІЛОГУР, ВЛАДА ЄВГЕНІЇВНА – доктор філософських наук, професор кафедри фізичного виховання, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна)

Vlada, Bilohur – Doctor of Philosophy, professor of Department of physical education Uzhhorod National University (Uzhhorod, Ukraine)

E-mail: bilogurvlada@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1053-2716

Ужгородський національний університет, вул. Митна, 29, 88017, Ужгород, Україна

Uzhhorod National University, 29 Mytna str., 88017, Uzhhorod, Ukraine

---

БІЛОГУБ, ВЯЧЕСЛАВ МИКОЛАЙОВИЧ – аспірант спеціальності «Публічне управління та адміністрування», Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М Потебні (Запоріжжя, Україна)

Viacheslav, Bologub – PhD candidate in "Public Management and Administration", Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute, Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: belogub.s1983@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-5163-0587

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні, Запорізький національний університет, просп. Соборний, 226, 69006, Запоріжжя, Україна

Engineering educational and scientific Institute named after Y.M. Potebnya of Zaporizhzhia National University, 226 Soborny Avenue, 69006, Zaporizhzhia, Ukraine

---

БІЛОКОПИТОВА, НІНА ІВАНІВНА – кандидат філософських наук, докторант кафедри філософії, державного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

Nina, Bilokopytova – Candidate of Philosophical Sciences, Doctoral student of the Philosophy, Public Administration and Social Work Department, Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: nina_turk@ukr.net

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7260-0705

Запорізький національний університет, вул. Дніпровська, 33, 69061, Запоріжжя, Україна

Zaporizhzhia National University, 33 Dniprovska str., 69061, Zaporizhzhia, Ukraine

---

БІРОВ, ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ – магістрант спеціальності «Публічне управління та адміністрування», Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М Потебні (Запоріжжя, Україна)

Volodymyr, Birov – Master's student in the specialty "Public Management and Administration", Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute, Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: Birovvolodymyr@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-9503-6430

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні, Запорізький національний університет, просп. Соборний, 226, 69006, Запоріжжя, Україна

Engineering educational and scientific Institute named after Y.M. Potebnya of Zaporizhzhia National University, 226 Soborny Avenue, 69006, Zaporizhzhia, Ukraine

---

ВЕРСТИН, АНДРІЙ АНДРІЙОВИЧ – аспірант спеціальності «Філософія», Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна)

Andriy, Verstyn – PhD candidate (Doctor of Philosophy), Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

E-mail: andriiverstyn8@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-6958-852X

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, 76000, Івано-Франківськ, Україна

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 57 Shevchenka Street, Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine

---

ВЕНГЕР, ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри управління та адміністрування, Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні, Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

Olga, Venger – Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the Department of Management of Organizations and Project Management, Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute, Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: vengerolya14@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3758-7891

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні, Запорізький національний університет, просп. Соборний, 226, 69006, Запоріжжя, Україна

Engineering educational and scientific Institute named after Y.M. Potebnya of Zaporizhzhia National University, 226 Soborny Avenue, 69006, Zaporizhzhia, Ukraine

---

ВОРОНКОВА, ВАЛЕНТИНА ГРИГОРІВНА – доктор філософських наук, професор, Академік Академії наук вищої освіти України, завідувачка кафедри управління та адміністрування, Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні, Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

Valentyna, Voronkova – Doctor of Philosophy (D.Sc.), Professor, Academician of the Academy of Higher Education of Ukraine, Head of the Department of Management and Administration, Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute, Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: valentinavoronkova236@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0719-1546

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні, Запорізький національний університет, просп. Соборний, 226, 69006, Запоріжжя, Україна

Engineering educational and scientific Institute named after Y.M. Potebnya of Zaporizhzhia National University, 226 Soborny Avenue, 69006, Zaporizhzhia, Ukraine

---

ГАРБАР, ГАЛИНА АНАТОЛІЇВНА – доктор філософських наук, професор кафедри готельно-ресторанної справи та організації бізнесу, Миколаївський національний аграрний університет (Миколаїв, Україна)

Halina, Harbar – Doctor of Philosophy, Professor, Professor of the Department of Hotel and Restaurant Business and Business Organization, Mykolaiv National Agrarian University (Mykolaiv, Ukraine)

E-mail: garbargalina12@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4750-3361

Миколаївський національний аграрний університет, вул. Георгія Гонгадзе, 9, 54000, Миколаїв, Україна

Mykolaiv National Agrarian University, 9 Heorhii Gongadze Street, 54000, Mykolaiv, Ukraine

---

ДОВГАНЬ, МАРІЯ ГРИГОРІВНА – кандидат філософських наук, доцент кафедри теорії та історії культури філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна)

Mariia, Dovhan – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and History of Culture, Faculty of Philosophy, Ivan Franko National University of Lviv (Lviv, Ukraine)

E-mail: dovhan.mariia.29@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5267-5737

Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна.

Ivan Franko National University of Lviv, 1 Universytetska St., 79000, Lviv, Ukraine

---

ДЗЬОБАНЬ, ОЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ- – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філсофії, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (Харків, Україна)

Olexander, Dzoban – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor Philosophy Department, Yaroslav Mudryi National Law University (Kharkiv, Ukraine)

E-mail: a_dzeban@ukr.net

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2075-7508

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, вул. Григорія Сковороди, 77, 61024, Харків, Україна

Yaroslav Mudryi National Law University, 77 Hryhoriy Skovorody Street, 61024, Kharkiv, Ukraine

---

КОЛОМОЄЦЬ, ІРИНА ВАСИЛІВНА – аспірантка спеціальності 033 «Філософія» кафедри управління та адміністрування, Інженерний навчально-науковий інститут імені Ю. М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)

Irina, Kolomoets – PhD student of specialty 033 «Philosophy», Department of Management and Administration,Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute of Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: Kolomoets_i@ukr.net

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-5704-3195

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні, Запорізький національний університет, пр. Соборний, 226, 69006, Запоріжжя, Україна

Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute, Zaporizhzhia National University, 226 Soborny Avenue, 69006, Zaporizhzhia, Ukraine

---

КРАСНОКУТСЬКИЙ, ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії, державного управління та соціальної роботи Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)

Oleksandr, Krasnokutskyi – Doctor of Philosophical Sciences, Assistant Professor, Professor of Department of Philosophy, Public Administration and Social Work of Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: olvolkras@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7818-2284

Запорізький національний університет, вул. Дніпровська, 33, 69061, Запоріжжя, Україна

Zaporizhzhia National University, 33 Dniprovska str., 69061, Zaporizhzhia, Ukraine

---

КРОТЮК, ВАСИЛЬ АНДРІЙОВИЧ – PhD, кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри психології та педагогіки, Харківський Національний університет Повітряних сил імені Івана Кожедуба (Харків, Україна)

Vasyl, Krotiuk – PhD, Associate Professor, Head of Department of Psychology and Pedagogy, Ivan Kozhedub National Air Force University (Kharkiv, Ukraine)

E-mail: krotiukvasyl@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5606-069X

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, вул. Полтавський Шлях, 123, 61123, Харків, Україна,

Ivan Kozhedub National Air Force University, 123 Poltavsky Shlyakh St., 61123, Kharkiv, Ukraine

---

КРУПА, АНДРІЙ ГЕННАДІЙОВИЧ – аспірант спеціальності 033 «Філософія», Інженерний навчально-науковий інститут імені Ю.М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)

Andrii, Krupa – PhD candidate (Doctor of Philosophy), Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute, Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: akrupa1512@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003- 2746-6786

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні, Запорізький національний університет, просп. Соборний, 226, 69006, Запоріжжя, Україна

Engineering educational and scientific Institute named after Y.M. Potebnya of Zaporizhzhia National University, 226 Soborny Avenue, 69006, Zaporizhzhia, Ukraine

---

КУЦЕПАЛ, СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА – доктор філософських наук, професор, професор кафедри теоретико-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (Полтава, Україна)

Svitlana, Kutsepal – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Department of Theoretical and Legal Disciplines of the Poltava Law Institute of the Yaroslav Mudryi National Law University (Poltava, Ukraine).

E-mail: svetlanakutsepal@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3804-6031

Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, просп. Віталія Грицаєнка, 5, 36000, Полтава, Україна

Poltava Law Institute of the Yaroslav Mudryi National Law University, 5 Vitalii Hrytsayenko Avenue, 36000, Poltava, Ukraine

---

ЛЕПСЬКИЙ, МАКСИМ АНАТОЛІЙОВИЧ – доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціології, Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

Maksym, Lepskyi – Doctor of Philosophy, Professor, Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: waysensey@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5604-641X

Запорізький національний університет, вул. Дніпровська, 33, 69061, Запоріжжя, Україна

Zaporizhzhia National University, 33 Dniprovska str., 69061, Zaporizhzhia, Ukraine

---

МЕТЕЛЕНКО, НАТАЛЯ ГЕОРГІЇВНА – доктор економічних наук, професор, академік АЕНУ, директорка, Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)

Natalya, Metelenko – Doctor of Economics, Professor, Academician of AENU, Director of the Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute, Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: natalia.metelenko@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6757-3124

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні, Запорізький національний університет, просп. Соборний, 226, 69006, Запоріжжя, Україна

Engineering educational and scientific Institute named after Y.M. Potebnya of Zaporizhzhia National University, 226 Soborny Avenue, 69006, Zaporizhzhia, Ukraine

---

МЕЙЕРИТЄ-НАРКЕВІЧЄНЕ, КРІСТІНА – викладачка Литовського університету спорту (Каунас, Литва)

Kristina, Mejeryte-Narkeviciene – Lecturer, Lithuanian University of Sport (Kaunas, Lithuania)

E-mail: kristina.mejeryte@lsu.lt

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0629-3265

Литовський Університет Спорту, 6, Каунаський повіт, LT-44221, Каунас, Литва

Lithuanian Sports University, 6, str. Sporto, Kaunas municipality, LT-44221, Kaunas, Lithuania

---

МІЛЯУСКАЙТЕ, РУСНЕ – ступінь магістра, Вищий навчальний заклад Kauno kolegija (Каунас, Литва)

Rusnė, Miliauskaitė – MSc degree, Kauno kolegija Higher Education Institution (Kaunas, Lithuania)

E-mail: rusne.mil137@go.kauko.lt

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-9214-0044.

Вищий навчальний заклад Kauno kolegija, Pramones pr. 20, LT-50468, Каунас, Литва

Kauno kolegija Higher Education Institution, Pramones pr. 20, LT-50468, Kaunas, Lithuania

---

МОРОЗОВА, ЛЮДМИЛА ПЕТРІВНА – доктор філософських наук, професор, професор кафедри гуманітарних, економічних та фінансово-облікових дисциплін, Вінницький кооперативний інститут (Вінниця, Україна)

Ludmyla, Morozova – Doctor of Philosophy, Professor, Professor of the Department of Humanities, Economics and Financial Accounting Disciplines, Vinnytsia Cooperative Institute (Vinnytsia, Ukraine)

E-mail: morozovaludmila9249@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-8106-8264

Вінницький кооперативний інститут, вул. Академіка Янгеля, 59, 21000, Вінниця, Україна

Vinnytsia Cooperative Institute, 59 Akademika Yangela str., 21000, Vinnytsia, Ukraine

---

НІКІТЕНКО, ВІТАЛІНА ОЛЕКСАНДРІВНА – доктор філософських наук, професор, професор кафедри управління та адміністрування, Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)

Vìtalina, Nikitenko – Doctor of Philosophy (D.Sc.), Professor of the Department of Management and Administration, Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute, Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: vitalina2006@ukr.net

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9588-7836

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні, Запорізький національний університет, просп. Соборний, 226, 69006, Запоріжжя, Україна

Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute, Zaporizhzhia National University, 226 Soborny Avenue, 69006, Zaporizhzhia, Ukraine

---

ОБІЛЕЦЬ, СТАНІСЛАВ ГЕННАДІЙОВИЧ – магістр спеціальності «Соціологія»

Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

Stanislav, Obilets – Master's degree in "Sociology" Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: stasobelec240@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-9213-4966

Запорізький національний університет, вул. Дніпровська, 33, 69061, Запоріжжя, Україна

Zaporizhzhia National University, 33 Dniprovska str., 69061, Zaporizhzhia, Ukraine

---

ОГЛОБЛІНА, ВІКТОРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів, Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)

Viktoriia, Ogloblina – PhD in Economics, Docent, of the Department of Information Economics, Entrepreneurship and Finance, Engineering Education and Scientific Institute of Y. M. Potebnya, Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: va.ogloblina@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6627-0255

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні, Запорізький національний університет, просп. Соборний, 226, 69006, Запоріжжя, Україна

Engineering educational and scientific Institute named after Y.M. Potebnya of Zaporizhzhia National University, 226 Soborny Avenue, 69006, Zaporizhzhia, Ukraine

---

ОГОРОДНІЙЧУК, ЮЛІЯ ЙОСИПІВНА – аспірантка кафедри філософії та політології, Житомирський державний університет імені Івана Франка (Житомир, Україна)

Yulya, Ogorodnnchuk – PhD student of the Departament of Plilosophy and Political Science Zhytomyr Ivan Franko State University (Zhytomyr, Ukraine)

E-mail: assistance.for@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2805-971X

Житомирський державний університет імені Івана Франка, вул. Велика Бердичівська, 40, 10008, Житомир, Україна

Zhytomyr Ivan Franko State University, *40 Velyka Berdychivska St., 10008, Zhytomyr, Ukraine*

ПЕРКУМЕНЕ, ДАЛЯ – професор, доктор, Литовський інженерний університет прикладних наук, кафедра ландшафтної інженерії та лісового господарства (Каунаський район, Литва)

Dalia, Perkumiene – Prof. Dr. Lithuanian Engineering University of Applied Sciences, Landscape Engineering and Forestry department (Kaunas District, Lithuania)

E-mail: perkum@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4072- 3898

Литовський інженерний університет прикладних наук, кафедра ландшафтної інженерії та лісівництва, вул, Liepų 1, LT-53101 Girionys, Каунаський район, Литва

Lithuanian Engineering University of Applied Sciences, Landscape Engineering and Forestry department, str. Liepų. 1, LT-53101 Girionys, Kaunas District, Lithuania

---

ПЕТРЕНКО, СЕРГІЙ СЕРГІЙОВИЧ– студент другого курсу магістратури, спеціальність «Філософія» Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна**)**

Serhii, Petrenko – second-year master's student, majoring in Philosophy of Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: hidden.mail.sp@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-5566-7875

Запорізький національний університет, вул. Дніпровська, 33, 69061, Запоріжжя, Україна

Zaporizhzhia National University, 33 Dniprovska str., 69061, Zaporizhzhia, Ukraine

---

ПЕРКУМАС, АЙДАНАС – магістр з менеджменту, викладач факультету в Алітусі**,** Вищий навчальний заклад Каунаса (Каунас, Литва)

Aidanas, Perkumas – MSc degree in management, Lecturer at the Faculty of Alytus, Kauno kolegija Higher Education Institution (Kaunas, Lithuania)

E-mail aperkum@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-4113-7822

Вищий навчальний заклад Kauno kolegija, Pramones pr. 20, LT-50468, Каунас, Литва

Kauno kolegija Higher Education Institution, Pramones pr. 20, LT-50468, Kaunas, Lithuania

---

ПУНЧЕНКО, ОЛЕГ ПЕТРОВИЧ – доктор філософських наук, професор, Одеська державна академія технічного регулювання та якості (Одеса, Україна)

Oleg, Punchenko – Doctor of Philosophic Scinces, Professor, Professor Department of automated systems and information-measuring technology, Odesa State Academy of Technical Regulation and Quality (Odesa, Ukraine)

E-mail: olegpetr02.09@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2694-6841

Одеська державна академія технічного регулювання та якості, вул. Ковальська, 15, 65020, Одеса,Україна

Odesa State Academy of Technical Regulation and Quantity, 15 Kovalska str., 65020, Odesa, Ukraine

---

ПУНЧЕНКО, НАТАЛІЯ ОЛЕГІВНА – кандидат технічних наук, завідувач кафедри інформаційних технологій, доцент, доктор філософії, Одеський державний аграрний університет (Одеса, Україна).

Natalia, Punchenko – Candidate of technical Science Heed of the Information Technology Department, Associate Professor, PhD, Odesa State Agrarian University (Odesa, Ukraine)

E-mail: iioonn24.01@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1382-4490

Одеський державний аграрний університет, вул. Канатна, 99, 65039, Одеса,Україна

Odesa State Agrarian University, 99 Kanatna str., 65039, Odesa, Ukraine

---

РАДІОНОВА, НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії імені професора М. Д. Култаєвої, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди (Харків, Україна)

Nataliia, Radionova – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Department of Philosophy named after Professor M. D. Kultaeva, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Kharkiv, Ukraine).

E-mail: radionova_natali@i.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7624-5539

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, 61002, Харків, Україна

G. S. Scovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 29 Alchevskyh str., 61002, Kharkiv, Ukraine

---

РИЖОВА, ІРИНА СТАНІСЛАВІВНА – доктор філософських наук, професор, професор кафедри дизайну Національного університету «Запорізька політехніка» (Запоріжжя, Україна)

Iryna, Ryzhova – Doctor of Philosophy (D.Sc.), Professor, Head of the Department of Design of the National University, Zaporizhzhia Polytechnic (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: 17design2017@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9562-200X

Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, 69063, Запоріжжя, Україна

National University «Zaporizhia Polytechnic», 64 Zhukovsky str., 69063, Zaporizhzhia, Ukraine

---

РІМДЕЙКА, АРНАС – магістр Литовського Університету Спорту (Каунас, Литва)

Arnas, Rimdeika – MSc degree, Lithuanian University of Sport (Kaunas, Lithuania)

E-mail: arnas.rimdeika@stud.lsu.lt

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-7653-0334

Литовський Університет Спорту, 6, Каунаський повіт, LT-44221, Каунас, Литва

Lithuanian Sports University, 6, str. Sporto, Kaunas municipality, LT-44221, Kaunas, Lithuania

---

САГАЙДАК, ІЛЛЯ ВАДИМОВИЧ – Кандидат економічних наук, докторант кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна)

Illia, Sahaidak – PhD in Economics, Doctoral Candidate at the Department of Social Philosophy, Philosophy of Education, and Educational Policy at the Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)

E-mail: ilyasagaidak@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0000-8622-3704

Український державний університет імені Михайла Драгоманова, вул. Пирогова, 9, 01601, Київ, Україна

Mykhailo Dragomanov National University of Ukraine, 9 Pirogov Street, 01601, Kyiv, Ukraine

---

СЕМАЛЬ, НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА – кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри фізичного виховання, факультет здоров'я та фізичного виховання, Ужгородський національний університет (Ужгород Україна)

Natalia, Semal – Candidate of Sciences in Physical Education and Sports, Associate Professor of the Department of Physical Education, Uzhhorod National University (Uzhhorod, Ukraine)

E-mail: natalija.semal@uzhnu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1998-3460

Ужгородський національний університет, пл. Народна,3, 88000, Ужгород, Україна

Uzhhorod National University, pl. Narodna, 3, 88000, Uzhhorod, Ukraine

---

СИВОХОП, ЕДУАРД МИКОЛАЙОВИЧ – кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету здоров'я та фізичного виховання, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна)

Eduard, Sivohop – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Physical Education (Uzhhorod, Ukraine)

E-mail: eduard.syvokhop@uzhnu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8939-8446

Ужгородський національний університет, вул. Митна, 29, 88017, Ужгород, Україна

Uzhhorod National University, 29 Mytna str., 88017, Uzhhorod, Ukraine

---

СМІЛГІНІТЕ-БАЛІНСКЕНЕ, АУРЕЛІЯ – Магістрантка Університету Казимєраса Симонавічюса (Вільнюс, Литва)

Aurelija, Smilginytė-Balinskienė – Master of law, of Kazimieras Simonavicius University (Vilnius, Lithuania)

E-mail: aurelija.smil@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-1272-9918

Університет Казимєраса Симонавічюса, Dariaus and Gireno str. 21, LT-02189, Вільнюс, Литва

Kazimieras Simonavičius University, Dariaus and Gireno str. 21, LT-02189, Vilnius, Lithuania

---

СТЕПЧУК, НАДІЯ ВОЛОДИМИРІВНА – старший викладач кафедри фізичного виховання, факультет здоров'я та фізичного виховання, Ужгородський національний університет (Ужгород, Україна)

Nadiya, Stepchuk – senior lecturer, Department of Physical Education, Uzhhorod National University, (Uzhhorod, Ukraine)

E-mail: nadia.stepcuk@uzhnu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8051-3858

Ужгородський національний університет, вул. Митна, 29, 88017, Ужгород, Україна

Uzhhorod National University, 29 Mytna str., 88017, Uzhhorod, Ukraine

---

ТУРИЛО, АНАСТАСІЯ РУСЛАНІВНА – магістр спеціальності «Соціологія» Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

Anastasiia, Turylo – Master's degree in Sociology, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine.

E-mail: turyloanastasiia@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-4143-2483

Запорізький національний університет, вул. Дніпровська, 33, 69061, Запоріжжя, Україна

Zaporizhzhia National University, 33 Dniprovska str., 69061, Zaporizhzhia, Ukraine

---

ФЕНЬ, МАКСИМ ДМИТРОВИЧ – аспірант кафедри філософії імені професора М. Д. Култаєвої, Харківський національний педаго гічний університет імені Г. С. Сковороди (Харків, Україна)

Maxym, Fen – PhD student of the Department of Philosophy named after Professor M. D. Kultaeva, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Kharkiv, Ukraine).

E-mail: kaf-philosophy@hnpu.edu.ua

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-0323-1042

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, 61002, Харків, Україна

G. S. Scovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 29 Alchevskyh str., 61002, Kharkiv, Ukraine

---

ФУРСІН, ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ – кандидат наук державного управління, доцент, доцент кафедри управління та адміністрування, Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні, Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

Olexander, Fursìn – Candidate of Science in Public Administration, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of Management and administration, Y. M. Potebnya Engineering Education and Scientific Institute, Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: fursin@ukr.net

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4457-0350

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні, Запорізький національний університет, просп. Соборний, 226, 69006, Запоріжжя, Україна

Engineering educational and scientific Institute named after Y.M. Potebnya of Zaporizhzhia National University, 226 Soborny Avenue, 69006, Zaporizhzhia, Ukraine

---

ШВЕЦЬ, ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА – доктор педагогічних наук, професор кафедри дизайну Національного лісотехнічного університету України (Львів, Україна)

Olena, Shvets – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, National Forestry University of Ukraine, Lviv, Ukraine

E-mail: kafedradesignwork@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6126-4462

Національний лісотехнічний університет України, вул. Чупринки, 103, 79057, Львів, Україна

National Forestry University of Ukraine , 103 General Chuprynky Street, 79057, Lviv, Ukraine

---

ЯКИМЕНКО, АННА АНДРІЇВНА – магістр спеціальності «Соціологія», Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

Anna, Yakymenko – Master's degree in Sociology, Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: anyuta220w@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-3985-2379

Запорізький національний університет, вул. Дніпровська, 33, 69061, Запоріжжя, Україна

Zaporizhzhia National University, 33 Dniprovska str., 69061, Zaporizhzhia, Ukraine

---

ISSN 2708-0390 (Print)
ISSN 2708-0404 (Online)

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ
REQUIREMENTS FOR SCIENTIFIC ARTICLES

"Humanities Studies" humstudies.com.ua
Періодичність збірника – до 2–4 випусків на рік Мова – українська, англійська, польська Профіль журналу "Humanities Studies"
https://scholar.google.ru/citations?hl=uk&pli=1&user=YjqLf1gAAAAJ

Засновник: Запорізький національний університет (код за ЄДРПОУ 02125243)

Збірник «Humanities Studies» є продовженням випуску Збірника наукових праць «Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії» і входить до списку друкованих періодичних видань. Збірник «Humanities Studies» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б».

Додаток 1 до наказу Міністерства освіти і науки України 17.03.2020 № 409.

Спеціальність ДАК: Філософські науки

Повні тексти та бібліографічний опис всіх статей збірника наукових праць представлено у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (Нукова періодика України)

Збірник наукових праць розсилається у бібліотеки за переліком, встановленим МОН України. У разі передруку посилання на Збірник наукових праць «Humanities Studies» обов'язкове.

Усі статті отримують номер DOI.

Редакційна колегія приймає до друку статті, які характеризуються оригінальністю, високою мірою наукової новизни і практичною значущістю, раніше не публікувалися та відповідають вимогам МОН.

Структура наукової статті повинна містити такі елементи:

Індекс УДК (універсальний десятинний класифікатор) розташовують перед заголовком статті, окре мим рядком, у лівому верхньому куті. Визначає індекс УДК автор. Заголовок статті. У назві бажано не використовувати ускладнену термінологію псевдонаукового характеру. Великі літери, окремий абзац без відступів першого рядка з вирівнюванням по центру. Анотація подається укра- їнською, англійською та російською мовами. Анотація повинна викладати істотні факти роботи і не повинна перебільшувати або містити матеріал, який відсутній в основній частині публікації. Обсяг анотації – 1800 знаків.

Ключові слова – слова з тексту, які з точки зору інформаційного пошуку несуть змістовне наванта ження, подаються у назівному відмінку; загальна кількість ключових слів – до 7–10.

Стаття повинна містити:

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття

Мета та формування цілей статті (постановка завдання)

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Структурні елементи статті необхідно виділити напівжирним шрифтом.

Висновки повинні супроводжуватися рекомендаціями, оцінками, пропозиціями, гіпотезами, описа ними в статті.

Обсяг статті – від 10–24 сторінок (кегль 14, Times N Roman, інтервал – 1,5; текст повинен бути надрукований з одного боку аркуша; формат сторінки: А4 (210×297 мм); верхнє, нижнє, ліве, праве поле – 20 мм.; текст набирається без переносів, на всю ширину сторінки; сторінки без нумерації;

Вимоги до оформлення наукових статей.

Необхідно використовувати парні лапки (««); при наборі тексту слід розрізняти символи дефісу (-) і тире (–). Перелік літературних джерел розташовується за алфавітом або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком. Список використаних джерел і виконується мовою оригіналу. Посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком: (Воронкова, 2021): (Воронкова, & Нікітенко, 2022). Список використаних джерел оформляється згідно References з урахуванням ДСТУ 8302:2015, наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. та міжнародного стилю APA. Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів. За оригінальність, науковий рівень і технічне оформлення статті відповідає автор (и). Відповідальність за зміст, точність поданих фактів, цитат, цифр, правильність, точність і коректність цитування, посилань та перекладу покладається на авторів.

Редакція здійснює власне рецензування статей. Матеріали рецензуються членами редакційної колегії збірника або сторонніми незалежними експертами, виходячи з принципу об'єктивності і з позицій вищих міжнародних академічних стандар- тів якості. Редакційна колегія залишає за собою право відхиляти неякісні матеріали без пояснення причин. Редакція має можливість перекладати анотації та статті. Назви файлів латинськими літерами – із текстом статті та анотацій з ключовими словами, з роз- ширеними відомостями про автора (ів), рецензія (відсканований варіант), авторський реферат статті англійською мовою (авторський реферат статті повинен містити: прізвище та ініціали автора; звання або посаду; місце роботи або навчання; назву статті; відомості про автора (авторів) двома мовами (українською, англійською) – прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання (довідка про автора), домашня адреса, контактні телефони, емейл, № відділення «Нової пошти» для отримання збірника надсилати до редакції.

З питань опублікування статей звертатися до редакції збірника наукових праць за адресою: Редколегія збірника наукових праць «Humanities Studies», Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету, пр. Соборний, 226, ауд. л 323, м. Запоріжжя, 69006, Україна

Контактні телефони: (050) 6372768 (095) 0216546

Відповідальний секретар: **Нікітенко Віталіна Олександрівна** – доктор філософських наук, професор, професор кафедри управління та адміністрування Інженерного навчально-наукового інсти туту ім. Ю. М. Потебні Запорізького національного університету

E-mail: vitalina2006@ukr.net

Електронний варіант статті подається електронною поштою за адресою: E-mail: valentinavoronkova236@gmail.com

МІЖНАРОДНА ІНДЕКСАЦІЯ ЖУРНАЛУ

1. Directory of Open Access scholarly Resources (ROAD) – служба, розроблена Міжнародним центром ISSN у співпраці з Сектором комунікації та інформації UNESCO. Служба ROAD пропонує вільний доступ до сегменту Реєстру ISSN

2. CrossRef – це асоціація наукових видавців, яка розробляє спільну інфраструктуру для підтримки більш ефективних наукових комунікацій. Ця мережа посилань на цитати сьогодні охоплює понад 68 мільйонів статей журналів та інших предметів змісту (розділи книг, дані, тези, технічні звіти) від тисяч наукових та професійних видавців по всьому світу

3. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського – найбільша за обсягом фонду та площі приміщень бібліотека України, головний науково-інформаційний центр держави, науково-дослідний інститут відділення історії, філософії та права НАН України

http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=juu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=PREF=&S21COLORTERMS=0&S21STR=humst

4. РЕЄСТР наукових фахових видань України – довідково-інформаційний ресурс, призначений для інформування наукової громадськості та покращення доступу до відомостей про українські наукові видання з різних галузей знань

5. Korea Open Access Platform for Researchers (KOAR) – Корейська платформа відкритого доступу для дослідників, що дозволяє будь-якому корейському досліднику здійснювати пошук і використовувати статті у відкритому доступі з усього світу чи з будь-яким бар'єром

6. Scilit – це база даних наукових робіт, яка розроблена і підтримується видавцем відкритого доступу MDPI, який використовує новий метод зіставлення даних та індексації наукового матеріалу

7. Dimensions – це пошукова служба, яка є одним з потужних постачальників актуальних даних про наукові публікації європейських вчених

8. wizdom.ai – це всеосяжне програмне забезпечення для управління дослідженнями, призначене для дослідників, вчених і студентів

9. The Open Ukrainian Citation Index (OUCI) – це пошукова система і база даних наукових цитувань, які надходять від усіх видань, що використовують сервіс Cited-by від Crossref та підтримують Initiative for Open Citations

10. ScienceGate – академічна пошукова система, яка почала працювати у 2019 році, охоплює понад 123 мільйони наукових документів, включаючи статті академічних журналів, книги, документи конференцій, розділи, набори даних, дисертації, препринти, технічні звіти та ін.

11. Safe

Інформація про журнал **“Humanities Studies”**
на сайті Запорізького національного університету
https://www.znu.edu.ua/ukr/university/11929/12623/12761

НОТАТКИ

Збірник наукових праць

HUMANITIES STUDIES

№ 25 (102) 2025

ГЕЛЬВЕТИКА
ВИДАВНИЧИЙ ДІМ

WWW.HELVETICA.UA

Підписано до друку 25.12.2025.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 31,16.
Замов. № 0126/057. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.